

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
IVAN FRANKO NATIONAL UNIVERSITY OF LVIV

IHOR LYLO

**GREEKS IN THE TERRITORY
OF RUS'KE WOJEWODSTWO
IN 15TH – 18TH CENTURIES**

MONOGRAPH

Lviv – 2019

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ІГОР ЛИЛЬО

**ГРЕКИ НА ТЕРИТОРІЇ
РУСЬКОГО ВОЄВОДСТВА
У XV–XVIII СТ.**

МОНОГРАФІЯ

Львів – 2019

УДК 94(477.83-21):316.147(=14)]”14/17”
Л 57

РЕЦЕНЗЕНТИ:

проф. д-р іст. наук, **С.Б. Сорочан**
завідувач кафедри історії стародавнього світу та середніх віків
(Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна);

проф. д-р іст. наук, **В.А. Брехуненко**
завідувач відділу актової археології
(Інститут української археології та джерелознавства ім. М.С. Грушевського);

проф. д-р іст. наук, **С.І. Ліман**
завідувач кафедрою туристичного бізнесу
(Харківська державна академія культури);

Prof. dr. hab. **Gosciwit Malinowski**, dyrektor
Instytutu Studiów Klaszecznych, Śródziemnomorskich i Orientalnych (UWr);

Prof.dr hab. **Maciej Salamon**,
Instytut Historii Papieskiego Uniwersytetu Jana Pawła II, em. Prof. Instytutu Historii (UJ)

Рекомендовано
до друку Вченою Радою Львівського національного університету
імені Івана Франка
(протокол № 56/10 від 31.10.2018 р.)

This book focuses on the question of how Greek immigrants from the Venice Republic and Ottoman Empire have active in the Ru'ske Wojewodstwo of the Polish-Lithuanian Commonwealth in 15-18th centuries. In addition to material contributions, and other influences Greeks also had numerous contacts with Eastern Orthodox Church centres and active cooperation with the local Ukrainian community. The role of Greeks in the dissemination of Orthodox and Eastern Mediterranean culture in the area along the common borders of present Romania, Ukraine, Poland is not very known still. However, it is the book that sheds light on some particular aspects of the historical and sociocultural processes of this region of Europe.

Лильо Ігор

Л 57 Греки на території Руського воєводства у XV–XVIII ст. : монографія / Ігор Лильо. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка. – 384 с., 32 с. кол. іл.
ISBN

Монографію присвячено дослідженню історії грецького населення на території Руського Воєводства у XV–XVIII ст. Акцент зроблено на процеси, що передували появі грецьких іммігрантів в цій частині Східної Європи, особливості їх економічної та суспільної діяльності. Особливу увагу відведено місцю та ролі греків у щоденному житті громад Львова, Бродів та Замостя.

Для науковців, викладачів, студентів, усіх, хто цікавиться історією України.

УДК 94(477.83-21):316.147(=14)]”14/17”

ISBN

© Лильо Ігор, 2019
© Львівський національний університет
імені Івана Франка, 2019

З М І С Т

Список скорочень	7
Умовні скорочення	8
Вступне слово	9
<i>Розділ 1. Історіографія та джерельна база дослідження</i>	17
<i>Розділ 2. Методологічні принципи і підходи у вивченні проблеми</i>	47
<i>Розділ 3. Передумови та початки формування грецької діаспори на території Галицько-Волинської держави та Королівства Польського в XII – першій половині XV ст.</i>	55
<i>Розділ 4. Причини та шляхи імміграції греків на територію Руського воєводства в XVI–XVII ст.</i>	66
4.1. Схід–Захід: особливості товарного обміну	76
4.2. Географія, календар і шляхи прибуття мігрантів	92
<i>Розділ 5. Економічні та правові проблеми інтеграції греків на території Руського воєводства в XV–XVIII ст.</i>	105
<i>Розділ 6. Місце греків у громадському просторі Львова</i>	142
6.1. Вплив греків на діяльність Ставропігійського братства ...	148
<i>Розділ 7. Греки у міжнародній політиці Речі Посполитої, Молдавії та Московської держави та Української Гетьманщини</i>	170
<i>Розділ 8. Внесок греків у матеріальну культуру мешканців Руського воєводства в XVI–XVII ст.</i>	192
8.1. Грецькі майстри-гаптярі у Бродях в 1639–1648 рр.	214
<i>Розділ 9. Грецький феномен Замостя (1591–1706 рр.)</i>	223

Ігор Лильо
ГРЕКИ НА ТЕРИТОРІЇ РУСЬКОГО ВОЄВОДСТВА У XV–XVIII СТ.

<i>Розділ 10. Визначні грецькі роди Львова XVI–XVIII ст.</i>	233
Післямова	297
Summary	304
Метрологічно-нумізматичний словник	309
Список використаних джерел та літератури	312
Іменний покажчик	365
Географічний покажчик	378
Перелік ілюстрацій та карт	382

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

- АЗР - Акты относящиеся къ истории Западной Россіи, Санкт-Петербург, 1841.
- АЮЗР - Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссіею: В 15-ти т. Санкт-Петербург, 1863 – 1892.
- ДАЛО - Державний архів Львівської області.
- ЭСБЕ - Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона.
- ЗНТШ - Записки Наукового Товариства імені Тараса Шевченка
- ЛННБУ - Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника.
- УГІС - Україна–Греція: історія та сучасність. Тези міжнародної наукової конференції.
- УІЖ - Український історичний журнал.
- ПСРЛ - Полное Собрание Русскихъ Лѣтописей.
- ПСЗРИ - Полное собрание законов Российской империи.
- ЦДІАЛ - Центральний державний історичний архів України у Львові.
- AGAD - Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie
- AGZ - Akta Grodzkie i Ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego Bernardyńskiego we Lwowie, Lwów, 1870-1883.
- ALC - Album Civium Leopoliensium. Rejestry przyjęć do prawa miejskiego we Lwowie (1388–1783).
- MCSL - Monumenta Confraternitatis Stauropigianae Leopoliensis, sumptibus Instituti Stauropigiani edidit dr. Wladimirus Milkowicz. Leopoli, 1895.
- OLUM - volumina Legum ed. J. Ohryzko, Petropolis, 1859-1860,
- LEG vol. I-VIII.
- PSB - Polski Słownik Biograficzny.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

арк.	- аркуш
див.	- дивись
док.	- документ
зл.	- злотий
л	- літр
св.	- святий
спр.	- справа
см	- сантиметр
ст.	- століття
с.	- сторінка
оригін.	- оригінальними
оп.	- опис
ф.	- фонд

Вступне слово

Уявлення мешканців українсько-польського прикордоння про греків як народ довгий час формувалося під впливом зразків східносередземноморської матеріальної та духовної культури, що потрапляли сюди враз із її носіями. Проте, на відміну від регіонів, близьких до Півдня України (особливо Криму), де греки століттями проживали в містах-полісах, торгових колоніях Генуї, чи останньому бастионові Візантійської імперії в Криму – державі Феодоро, городяни Руського та Подільського воєводства Речі Посполитої ширше заізналися з ними лише в другій половині XVI–XVII ст. Саме тоді про них як про вже звичний елемент щоденного життя Львова залишив свої враження аптекар і хроніст Ян Альнпек.

“...Ринок служить як для справ громадських, де вирішуються адміністративні питання і суперечки, так і для купецьких, де виставляються на продаж всі потрібні товари. [...] Можна побачити натовп купців усіх народів, які напливають до цього міста майже з цілої Європи і Азії, найбільше греків, турків, вірмен, татар, волохів, угорців, німців та італійців. [...] Хоча внаслідок воєн Львів як торговельний центр дуже підупав, однак сюди продовжують приїжджати купці з Туреччини, переважно греки, які перебувають під пильним наглядом присяжного міського товмача, щоб запобігти обдурюванню. Щороку вони продають приблизно 500 бочок мальвазії. Це місто в достатній кількості постачає цілому польському королівству різні шовкові тканини, килими і пахуче коріння...”¹.

¹ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДАУ України) “*Topographia Civitatis Leopolitanae a Ioanne Alnpekio Leop. Studioso lectori donata*”. Оpubліковано та переклад: Jan Alnpek i jego “*Opis miasta Lwowa*” z początku XVII w., wyd. S. Rachwał, (Lwów, 1930), 39; *Історія Львова в документах і матеріалах*, док. № 51, (Львів, 1986), 64–65.

Закріпивши за собою в середині XV ст. статус “східних воріт” Польської держави, Львів і надалі залишався привабливим містом для всіх, хто прагнув знайти тут другу батьківщину чи просто заробити значні статки на торгівлі між Сходом та Заходом Європи. Греки також були серед тих іммігрантів, які успішно та наполегливо втілювали цей задум у життя. Порівняно нечисленні на тлі інших етнічних груп, вони таки змогли залишити по собі слід у історичній пам’яті місцевого населення, архітектурі, зразках матеріальної і духовної культури, топографічних назвах та епістолярній спадщині. Своєрідні уявлення про греків знайшли свій відбиток навіть у зображеннях української іконографії Страшного суду².

Здавалося б, є всі передумови до ширшого вивчення проблеми грецької імміграції та активності її членів у цій частині європейського континенту. Проте через збіг низки обставин минуле грецьких іммігрантів потрапило на маргінес наукових зацікавлень, залишившись спочатку в тіні поширеного в історіографії терміна “народи Сходу”, а згодом разом із українцями^{3*} “розчинившись” в єдиній національно-конфесійній групі, окресленій як

² На іконі Страшного суду з с. Мшанець Львівської області поміж “осуджених народів” бачимо цікаве зображення греків (пер. пол. XV ст., колекція Національного музею ім. А. Шептицького у Львові, інвентарний номер І-1181, Кв-34505). Припускають, що таким чином маляр намагався ілюструвати неминучість Божого суду для всіх без винятку народів. Ж.-П. Химка вважає, що до переліку “проклятих” потрапляли не лише вороги чи “невірні”, а й просто відомі конкретному майстрові народи (див.: Himka John-Paul, “On the Left Hand of God: “Peoples” in Ukrainian Icons of the Last Judgment”, J.-P. Himka, *States, Societies, Cultures. East and West. Essays in Honor of Jaroslaw Pelenski*, edit. by Dudzinkiewicz J. (New York: Ross Publishing Inc, 2004): 317–349; Бережна Ліля, “Як намалювати ворога? “Свої” і “чужі” в ранньомодерній українській іконографії”, *Theatrum Humanae Vitae*. Студії на пошану Наталії Яковенко, (Київ, Laurus), (2012): 486; Федак Марія, “Датовані ікони Страшного суду з колекції Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького”, *Вісник Львівського університету. Серія Мистецтво*, вип. 12, (Львів, 2013): 358–374; Див. іл. № 1.

^{3*} Тут та в інших частинах роботи для уникнення непорозуміння використовуємо в ретроспективі щодо православних мешканців Руського воєводства означення “українець”, “український”, “українська громада”. Водночас зберігаємо автентичні топографічні назви та оригінальні назви етносів під час цитування джерел й історіографічних опрацювань. – Л. І.

“православне населення Речі Посполитої”. Як наслідок – тема історичної спадщини греків на території Руського та Подільського воєводств Речі Посполитої і надалі залишається практично поза дискурсом дослідників Нового часу⁴. Тим часом, заповнення цієї інформаційної лакуни сприятиме загальному розумінню того, що відбувалося у цій частині Центрально-Східної Європи та на території Руського воєводства зокрема.

Керуючись наявним станом справ, *метою* праці було максимально вповні з'ясувати обставини утворення та розвитку локальних грецьких діаспор на території Руського воєводства у XV–XVIII ст. Реалізація цього задуму здійснювалася через реалізацію *завдань* із вивчення щоденного життя грецьких іммігрантів у Львові, Бродах та Замості. Результати роботи подано у хронологічному порядку та упорядковано у відповідних розділах.

Об'єктом дослідження є грецьке населення Руського воєводства Речі Посполитої у XV–XVIII ст.

Предметом дослідження – причини та особливості перебігу імміграції грецьких купців та ремісників, їх торговельно-економічна та суспільна активність, ступінь інтегрованості у життя місцевих громад, політико-правові та культурні наслідки цих процесів.

Хронологічні межі роботи окреслено кінцем XV–XVIII ст., тобто періодом найвищої активності грецьких купців і ремісників на території Руського воєводства. До роботи долучено розділ, що розкриває тему контактів Галицько-Волинської держави з Візантійською імперією в XII–XIV ст. Його наявність видається нам важливою, оскільки дала змогу продемонструвати важливість еволюції та правонаступності стосунків між політичними елітами, Церквою і мистецькими середовищами галицько-волинських теренів і населенням Східного Середземномор'я.

Ці спорадичні контакти мали економічне та політичне продовження і після 1387 р., коли ці території увійшли до складу Польського Королівства. Попри те, що доступні нам джерела фіксують активність грецького купця у Львові ще 1382 р., вважаємо за доцільне відштовхуватися від дати 1466 р. – першої засвідченої звістки про отримання греком на ім'я Лаврентій міського права Львова. Адже

⁴ Eftihia Voutira, “Post-Soviet Diaspora Politics: The case of the Soviet Greeks”, *Journal of Modern Greek Studies*, № 24, (2006): 378–414.

лише з моменту зростання кількісних показників їх імміграції на ці терени можна говорити про передумови до утворення діаспори як помітного суспільно-економічного явища.

Верхня хронологічна межа праці – це перша третина XVIII ст., коли розпочався очевидний занепад активності греків на території Руського воєводства Речі Посполитої. Помітний вплив на суспільну активність греків мав перехід у підпорядкування Апостольського Престолу Ставропігійського братства – виразника етно-конфесійних прагнень православних мешканців Львова. Опосередковано на ситуацію вплинув і невдалий для російського монарха Петра I Пруський похід 1711 р., що відсунув перспективу великої війни з Туреччиною і підштовхнув частину впливових грецьких родин Речі Посполитої до думки залишити Руське воєводство та переселитися на територію Гетьманщини. Врешті, остаточно обставини для греків змінилися після розподілу Речі Посполитої і переходу земель Руського воєводства у володіння Австрії. Ті з них, що залишились під її владою, з часом асимілювалися й стали частиною місцевих еліт.

Географічні межі роботи охоплюють переважно територію Руського воєводства. У праці побіжно порушено тему контактів греків зі своїми одновітряними, які мешкали на Поділлі, зокрема, в Кам'янці-Подільському, Могилеві-Подільському, Шаргороді, Барі. Проте вважаємо, що питання Подільського воєводства має дещо відмінний характер і заслуговує в майбутньому на окреме глибоке вивчення. Принципово важливим для цілісності роботи було максимальне залучення джерельного та історіографічного матеріалу, що демонструє передумови та шляхи прибуття грецьких іммігрантів до Речі Посполитої. Для цього в окремих випадках нам довелося розширити географічні межі проблеми задля залучення результатів досліджень авторів, які вивчали історію грецьких діаспор на території Молдавського та Волоського князівств, Османської Порти чи Венеції.

Документально доведено, що у містах Руського воєводства, як і в багатьох інших згаданих європейських центрах, грецькі осередки пройшли кілька етапів трансформації: починаючи від сталих економічних чи ситуативних об'єднань купців, переходячи до подальшого утворення локальних діаспор.

У кожному окремому випадку процес утворення та функціонування кожної діаспори мав свої відмінності, що були зумовлені та

узалежнені як від особливостей історичних періодів, так і місцевих обставин. Особливий акцент в роботі зроблено на недостатньо висвітленому в історіографії факті, що більшість іммігрантів грецького походження на території Руського воєводства в минулому були громадянами Венеційської республіки (*Serenissima Repubblica Veneta*).

Наукова новизна роботи. Вперше в українській історіографії вдалося з'ясувати безпосередні причини та обставини імміграції греків на терени Руського воєводства в XV-XVIII ст., вказати, що вона не була простим збігом обставин. Приватна ініціатива, що виходила з боку окремих підприємливих і сміливих людей, стала складовою глобальних економічних та політичних процесів, що відбувалися на теренах між Туреччиною, Венеційською республікою, Молдавським князівством, Московською державою і Річчю Посполитою.

Донедавна присутність греків у цій частині Європи розглядалася переважно крізь призму міжцерковних контактів. Віддаючи належне значенню, що його відіграла Церква у суспільстві Нового часу, ми вважали для себе пріоритетним вивчати минуле греків Руського воєводства, насамперед через досвід багатьох цікавих особистостей, історій їхнього життя та діяльності. У більшості випадків нам вдалося об'єднати ці розрізнені фрагменти, створити цілісну картину минулого грецького населення краю.

Завдяки залученню оригінальних джерельних матеріалів вперше проаналізовано причини появи та особливості перебігу такого економічного явища, як “винний бум” – значного зростання на ринку Речі Посполитої попиту на споживання солодких гатунків середземноморських вин, найбільшою популярністю серед яких користувався головний предмет грецького експорту – мальвазія*.

* *Мальвазія* (пол. *malwazja*, тур. – *benevşe*) – біле вино (окрім білих, до сімейства належить також ранній червоний сорт винограду), яке, на думку більшості експертів, бере своє походження з Монемвасії (*Monemvasia*) – міста-порту та фортеці на узбережжі грецької провінції Лаконія. На Криті центром культивування цього сорту винограду був район Malevizia – частина узбережжя, розташованого на захід від міста Кандія. З XVI ст. у Великому князівстві Литовському і Польському Королівстві – один з найулюбленіших напоїв шляхти і міщанської верхівки (див.: *Bystroń Jan, Dzieje obyczajów w dawnej Polsce: wiek XVI–XVIII*, Warszawa, 1933; *Haris Kalligas Monemvasia, “Seven-Fifteenth Centuries. The Economic History of Byzantium: From Seven through the Fifteenth Century Dumbarton Oaks Research Library and Collection”*, n. 39, (Washington, D.C.): 879–897; *Andrews Kavin, Casteles of the Morea*, (rev. ed.), (Athens, 2006), 197; іл. № 2.

Встановивши причинно-наслідкові явища цього процесу, ми змогли пояснити різке зростання кількості саме грецьких купців у містах Руського воєводства наприкінці XVI – першій половині XVII ст.

На низці прикладів показано, що Львів як головний склад орієнтальних товарів у Речі Посполитій завдяки економічній діяльності в тому числі грецьких купців, у другій третині XVI – першій третині XVII ст. посилив свій геополітичний статус на шляху транзитної торгівлі між Центрально-Східною, Західною Європою та Східним Середземномор'ям.

Під час роботи ми підтвердили, що самоідентифікація грецьких іммігрантів відбувалася насамперед за релігійною та мовною ознаками. Навіть інтегруючись через одруження та економічні зв'язки з місцевою українською громадою, вони десятками років продовжували зберігати та плекати важливі риси власної етнічної ідентичності, підписували грецькою мовою юридичні документи, вселяю підтримуючи своїх земляків, якщо ті потрапили в халепу, та сприяли сталим контактам з історичною батьківщиною.

Узагальнено та переосмислено значення ролі та місця греків у діяльності такого важливого інституту українського політичного та суспільного життя, як львівське Ставропігійське братство, що діяло при церкві Успіння Пресвятої Богородиці (Руській). Показано, як вдалий ситуативний союз між українцями та греками, об'єднаними навколо конфесійної спільноти, сприяв посиленню їх позицій у боротьбі за власні релігійні та громадянські права.

Уперше в контексті грецької історії регіону звернуто особливу увагу на друге після Львова місто, в якому греки створили важливий осередок та заявили про себе як про окремий чинник – Замостя. Залучення цього розділу було принципово важливим, оскільки місцева діаспора єдина на території українсько-польського прикордоння, що отримала певну правову інституалізацію і водночас продовжувала підтримувати та розвивати родинні та ділові зв'язки з одновітцями в інших містах регіону. Все це відбулося завдяки приватній ініціативі коронного канцлера Яна Замойського. Наприкінці XVI ст. дії цього власника, спрямовані на покращення економічного розвитку міста, призвели до загострення конкуренції зі Львовом. Грецька діаспора Замостя кінця XVI – першої половини XVII ст. цікава і тим, що Я. Замойський свідомо робив ставку на заселення своїх територій винятково греками, що в минулому були підданими Венеції чи

Генуї. Використання порівняльного аналізу дало нам змогу зіставити особливості формування замойської діаспори та активності членів львівської групи.

Яскравим спалахом грецької активності стала діяльність групи ремісників, які оселилися у місті Бродах у першій половині XVII ст. під опікою коронного гетьмана Станіслава Конєцпольського. Попри короткий період її існування, ці греки залишили по собі послідовників з числа місцевих майстрів, що розвинули започатковані традиції гаптування золотом та сріблом.

У розділі, що показує місце греків у поширенні зразків матеріальної культури на території Руського воєводства, до наукового обігу вперше впроваджено низку не опублікованих раніше матеріалів, що дають нам уявлення про щоденний побут міщан, динаміку змін у їх світосприйнятті через імпорт і просування товарів із Середземноморського регіону й Близького Сходу на місцевому ґрунті.

Ключовий розділ роботи становлять генеалогічні студії. Завдяки комплексному вивченню джерел біографічного характеру, родинних зв'язків, особливостей конфесійних та соціальних груп, максимально повно висвітлено історію дев'яти найвідоміших і шанованих львівських сімей грецького походження. Простежено їхню активність від моменту імміграції аж до часу, коли більшість греків так чи інакше піддалися асиміляційним процесам і поступово зникли як окремий суб'єкт із економічної та суспільної карти Речі Посполитої.

З урахуванням усіх перелічених вище причин та аргументів значаємо, що робота є першою комплексною спробою вивчення минулого грецького населення на території Руського воєводства Речі Посполитої в XV–XVIII ст. Поєднавши усі доступні нам джерельні матеріали, зосереджені в архівах України та Польщі, з аналізом результатів, отриманих західноєвропейськими й американськими дослідниками, ми маємо можливість представити доволі цілісну картину причин, перебігу та наслідків імміграції грецьких купців, ремісників, мандрівників та інтелектуалів до цієї частини Європейського континенту.

Процес написання праці був тривалим і складним. Навряд чи він міг би добігти логічного завершення без співучасті багатьох людей, які допомагали порадами, критичними заувагами, словами підтримки. Насамперед хочу згадати світлої пам'яті професора

Ярослава Романовича Дашкевича, який видавався мені суворим та недоступним, однак після зустрічі на конференції у Маріуполі 1999 р., активно підтримав мене у виборі напряму дослідження.

Висловлюю щире подяку за ґрунтовні консультації та іншу всебічну допомогу моїм колегам по кафедрі історії середніх віків та візантиністики ЛНУ ім. Івана Франка, а також зарубіжним друзям, які опікувалися мною під час наукових стажувань та сприяли у роботі в архівах, відділах рукописів та наукових бібліотеках. Багато для мене важила думка та критика проф. Леонтія Войтовича, проф. Романа Шуста, проф. Мацея Саламона, проф. Малгожати Домбровської, проф. Наталії Старченко, проф. Ярослава Грицака, проф. Госцівіта Маліновського, Миколи Мельника, Назара Козака, Олега Файди, Ярини Кочеркевич, Олега Лугового, Ореста Зайця, Василя Кметя, Андрія Фелонюка, Наталі Царьової, Анастасіоса Зорбаса, Ольги Терезової, директора Грецького Фонду культури “Філікі Ітерія” у м. Одеса Софроніса Парадісопулоса.

Хочу скласти окрему подяку працівникам Центрального державного архіву України у Львові, Львівської національної бібліотеки України ім. В. Стефаника, Львівського історичного музею, Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького, Львівської галереї мистецтв імені Б. Возницького, які сприяли у пошуках джерельного та ілюстративного матеріалу.

Виконання роботи було б неможливим без усебічної підтримки міжнародних стипендіальних програм, зокрема – Стипендіальної програми “Каси імені Йозефа Мянвського” (Варшава, Академія наук Польщі), Стипендіальної програми “Відділу досліджень античної традиції” Варшавського університету (Польща), Стипендіальної програми ім. Королеви Ядвіги (Польща), Стипендіальної програми “Open Society Institute” (Будапешт, Угорщина), Стипендіальної програми “Fulbright Research Program in Ukraine” (UCSD, США). Участь у цих програмах дала мені можливість використати цінні фонди архівів і бібліотек університетів та інших наукових центрів, що мало велике значення для поглиблення моїх знань щодо предмета студій.

Розділ 1

ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасна українська історіографія щодо питання присутності греків на території Руського воєводства Речі Посполитої у XV–XVIII ст. має досить скромні здобутки⁵. Попри очевидні успіхи останніх років щодо вивчення окремих аспектів мультикультурності Львова як урбаністичного феномена, ця тема досі все ще має значні перспективи і потребує подальшого ретельного аналізу⁶. У цьому сенсі ситуація з греками – одним із найдавніших етносів на цьому терені, показова. Процес усвідомлення потреби вивчення саме грецької імміграції пережив кілька етапів, перш ніж настав час для остаточних узагальнень та підсумків.

Автори, які вивчали історію Галицько-Волинської держави, а згодом і Руського воєводства, повсякчас відзначали важливість грецького чинника. Проте у більшості випадків зазначена в їхніх працях інформація була лише маркером чи допоміжним матеріалом, що лише допомагав доповнити наше уявлення про ті чи інші процеси, які відбувалися на цій території у різних їх виявах.

Перші спроби критичного осмислення проблеми присутності греків на теренах Руського воєводства як окремого економічного та соціального явища зафіксовано наприкінці XIX – на початку XX ст. Спорадичні згадки про діяльність грецьких купців, мандрівників

⁵ Дмитрієнко Марія, Литвин Володимир, Томазов Валерій, Яковлева Людмила, Ясь Олексій, *Греки на українських теренах*, (Київ, Либідь, 2000).

⁶ Капраль Мирон, “Національний” Львів XVI–XVIII століть в історіографії”, *Вісник Львівського національного університету ім. І. Франка*, серія історична, (Львів, 2007): спец. вип., 17.

чи представників Церкви віднаходимо у працях Івана Флерова⁷, Константина Харламповича⁸, Олександра Папкова⁹. З часом студії щодо грецького питання набували більшої конкретики. Щоправда, вже від самого початку їх було обмежено лише кількома пріоритетними напрямками. Дослідників переважно цікавила присутність греків винятково у межах православного (українського) середовища. Олександр Криловський свою особливу увагу зосереджував на проблемі боротьби православних городян за власні національні та релігійні права, проти утисків польської католицької влади, принагідно згадуючи і греків¹⁰.

Уперше цих іммігрантів як окрему етнічну групу Львова XVI–XVII ст. виокремив Владислав Лозінський у монографії про купців міста Львова та особливо в розвідці, присвяченій портретам львівського патриціату і міщанства¹¹. Автор поставив історії представників окремих грецьких сімей в одному ряду із католицькими, вірменськими та українськими патриціальними родами. Він закликав до необхідності детальнішого вивчення грецького елементу міста як цілковито самостійного чинника. Можна лише здогадуватися, яким був мотив В. Лозінського розглядати греків саме під таким кутом зору, але, визнаючи його заслугу у виокремленні цього питання, маємо зазначити, що автор припустився низки фактологічних помилок. Найсерйознішою з них було необґрунтоване перебільшення впливу греків на діяльність Ставропігійського братства та української громади міста загалом¹². Інтерес автора до минулого грецьких

⁷ Флеров Иоан, *О православных церковных братствах*, (Санкт-Петербург, 1857).

⁸ Харлампович Константин, *Западнорусские православные школы XVI в. и начала XVII века, отношение их к инославным, религиозное обучение в них и заслуги их в деле защиты православной веры и церкви*, (Казань, 1898).

⁹ Папков Александр, *Братства: Очерк истории западно-русских православных братств*, А. А. Папков, [Сергиев Посад]: Свято-Троицкая Сергиева лавра, собств. тип., (1900).

¹⁰ Крыловский Александр, *Львовское Ставропигиальное братство (опыт церковно-исторического исследования)*, (Киев : тип. Имп. ун-та Св. Владимира, 1904).

¹¹ Łoziński Władysław, *Kupiectwo lwowskie w XVI wieku*, (Warszawa, 1891); *Ibid, Patrycjat i mieszczaństwo lwowskie w XVI–XVII wieku*, (Lwów: Księgarnia H. Altenberga, 1902), 306–331.

¹² Капраль М., “Історіографія Львівського успенського братства”, *Україна в минулому*, т. 1, (Київ–Львів, 1992): 54–71.

Розділ 1

Історія та джерельна база дослідження

мешканців Руського воєводства знайшов своє продовження і в його наступному дослідженні, де було проілюстровано обставини з життя нащадків знаного та впливового шляхетського роду, що бере свій початок від Константина Корнякта¹³.

Питання активності мешканців Львова грецького походження висвітлив у своїй праці дослідник Федір Срібний¹⁴. Він зосередив увагу переважно на місці греків у житті Ставропігійського братства, відзначивши їхній внесок у діяльність товариства. Опираючись на багатий фактологічний та джерельний матеріал, автор наголосив на важливості греків для українців як носіїв зразків східно-середземноморської духовної та матеріальної культури. Полемізуючи з думкою В. Лозінського про домінантність греків у справах української громади, Ф. Срібний увів до наукового обігу думку, що заможні грецькі купці у справах Ставропігії були доволі пасивними учасниками та підтримували діяльність товариства винятково як заможні меценати¹⁵. У майбутньому ця теза стала популярним утвердженням штампом і призвела до того, що чимало потенційних дослідників втратили інтерес до глибшого вивчення теми функціонування грецької діаспори.

Для багатьох науковців праця Ф. Срібного стала головним, ба навіть єдиним, джерелом інформації з цього питання. Активно використовуючи викладений у публікаціях Ф. Срібного джерельний матеріал, послідовники не переосмислювали його критично, а отже, як наслідок, – не вийшли за межі, окреслені автором, ані тематично, ані хронологічно. Іларіон Свенціцький та Михайло Голубець якщо й звертали у своїх розвідках окрему увагу на грецьких іммігрантів, то лише в контексті їх долучення та ілюстрації навколо процесів розвитку місцевої Церкви, освіти чи книгодрукування¹⁶.

¹³ Łoziński, Prawem i Lewem, *Obyczaje na Czerwonej Rusi w pierwszej połowie XVII w.*, t. II, *Wojny prywatne*, (Lwów, 1904), 281–307.

¹⁴ Срібний Федір, “Студії над організацією Львівської Ставропігії від кінця XVI до першої половини XVII ст.”, *Записки Наукового Товариства імені Тараса Шевченка* (далі – ЗНТШ) (Львів. [1911]), т. 106, 25–40; [1912], т. 108, 3–38; [1912], т. 112, 59–73; [1913], т. 114, 25–26; [1913], т. 114, 25–56; [1913], т. 115, 29–76.

¹⁵ Срібний, (т. 108): 37.

¹⁶ Голубець Михайло, “Українське малярство XVI–XVII ст. під покровительством Ставропігії”, *Збірник Львівської Ставропігії*, т. 1, (Львів, 1921); Свенціцький Іларіон, *Початки книгодрукування на землях Укра-*

Представників цього етносу почали розглядати винятково як “допоміжний” елемент, завданням (обов’язком?) якого було повсякчас та всіляко підтримувати українців.

У другій половині XX ст. окремі факти щодо грецької активності залучав у своїх працях Ярослав Ісаєвич, переважно ілюструючи ними діяльність греків у житті Ставропігійського братства¹⁷. Узагальнений характер мають численні розвідки Володимира Терзова, котрі підсумовують та фіксують досвід попередніх вчених¹⁸. Мар’яна Долинська побіжно згадувала про місця розселення окремих міщан грецького походження в контексті вивчення історичної топографії Львова¹⁹. Через організацію міжнародних конференцій багато для посилення інтересу до грецьких студій зробила Наталя Терентьєва. Їй вдалося згуртувати навколо себе фахівців, що і сьогодні успішно працюють у напрямках з вивчення грецького на-

їни, (Жовква, 1924); Огієнко Іван, *Історія українського друкарства*, т. 1, (Львів, 1925).

¹⁷ Ісаєвич Ярослав, *Братства та їх роль в розвитку української культури XVI–XVII ст.* (Київ, 1966); *Ibid*, “Greek Culture in the Ukraine: 1550–1650”, *Modern Greek Studies Yearbook 6 University of Minnesota*, (1990), 97–122; Його ж, “Греческое” и “латинское” наследие в украинской и белорусской культуре XIV–XVIII вв. Символическое значение и реальное содержание”, *Славяне и их соседи: Греческий и славянский мир в средние века и раннее новое время*, тезиси XIII конференції Інституту славянознавства і балканистики РАН, отв. ред. Г. Г. Литаврин, (Москва, 1994): 52–54.

¹⁸ Терзов Володимир, “Грецька община Львова та Острога (XVI–XVII ст.)”, *Записки історико-філологічного товариства А. Білецького*, вип. 1, (Київ, 1997): 82–87; Його ж, “Греки на Волині і Галичині”, *Еллины Украины*, (Мариуполь, 1998), № 2, Март–Апрель, 3; Її ж, “Прогресивна діяльність греків на західно-українських землях у XVI–XVII ст.”, *Україна–Греція: історія та сучасність*, тези міжнародної наукової конференції (далі – УГІС), (Київ, 1993): 145–147; Терзов, *УГІС–II*, (Київ, 1995): 122–125.

¹⁹ Долинська Мар’яна, “Приватні і громадські кам’яниці у кварталах Львова біля Успенської церкви у XVIII ст.”, *Вісник Львівського університету. Серія історична*, вип. 32, (1997): 206 – 217; Її ж, “Хроніка” Ставропігійського братства Дениса Зубрицького як джерело до вивчення нерухомої власності Ставропігії”, *Рукописна україніка у фондах Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка НАН України та проблеми створення інформаційного банку даних*, матеріали науково-практичної конференції, (Львів, 1999): 390–401.

Розділ 1

Історія та джерельна база дослідження

селення на території сучасної України²⁰. Вивчаючи контакти між Царгородським патріархатом та Київською митрополією в контексті підготовки та підписання Берестейської унії, до оригінальних висновків дійшов Борис Гудзяк. В його тексті знайшлося місце і для згадок про значення грецьких кліриків у житті українського суспільства²¹.

Дуже важливою для вивчення історії грецької діаспори Львова стала публікація корпусу джерельних матеріалів яку зробив М. Капраль²². Привілеї, надані монархами окремим іммігрантам, аналіз об'єктів нерухомості в Руській дільниці та навколо Ринку, допомогли краще відчувати динаміку економічного та суспільного життя української громади та її членів грецького походження.

Цікаві відомості про окремих осіб з родин грецьких родів Папарів та Альвізіїв подав Олег Дух²³. Хоча головним об'єктом студій автора був процес утворення та діяльності на галицьких землях жіночих монастирів, інформація, оперта на оригінальні джерела, побіжно надала нам нагоду ближче запізнатися з особливостями стосунків і у грецькій сім'ї Лангшишів.

Упродовж багатьох років економічні відносини Речі Посполитої з Молдавією та країнами Східного Середземномор'я вивчала Елена Подградская²⁴. Попри те, що вони мають переважно позитивіський

²⁰ Терентьева Наталья, *Греки в Украине, Экономическая и культурно-просветительская деятельность (XVII–XX вв.)*, (Київ: Аквилон-прес, 1999), 50–63.

²¹ Гудзяк Борис, “Православні мандрівники XVI ст.”, *Мара Mundi*, збірник на пошану проф. Я. Дашкевича, (Львів, 1996): 212–229; Його ж, *Криза і реформа* (Львів, 2000), 192.

²² Капраль, “Історіографія”, 54–71; Його ж, “Власники нерухомості середмістя Львова 30–40-х рр. XVI ст. у світлі шосових реєстрів (Соціо-топографічний аспект)”, *ЗНТШ*, т. 233, (Львів, 1997): 148–181; Його ж, “Українська громада на вулиці Руській Львова в 1550–1585 рр.”, *Вісник Львівського національного університету ім. І. Франка, Серія історична*, вип. 37, ч. 1, (Львів, 2002): 145–162.

²³ Дух Олег, *Превелебні панни. Жіночі чернечі спільноти Львівської та Перемишлянської єпархій у ранньомодерний період*, (Львів, 2017), (Серія Київське християнство, т. 5).

²⁴ Подградская Елена, “К вопросу о молдавских товарах, ввозимых во Львов во второй половине XVII в.” *Известия АН СССР*, 1961, № 5 (83); Її ж, “Торговые связи Молдавии с западноукраинскими землями во второй половине XVI в.”, *Известия АН МССР*, серия общественных наук,

характер, подані нею відомості є добрим матеріалом для розуміння обсягів товарів, що переміщувалися через кордон, їх номенклатури, організації системи торгівлі. Володимир Кривонос багато років працював над аналізом торгової діяльності левантійських купців на львівському ринку. Його роботи, оперті на оригінальні джерела, отримані переважно з львівських архівів, впровадили до наукового обігу чимало цінних згадок про імена купців, географію їхнього походження, транспортування та облаштування місць торгівлі на львівському ринку²⁵.

До позитивних тенденцій зараховуємо появу в Україні останніми десятиліттями низки фахових генеалогічних досліджень з історії львівських родів грецького походження що їх реалізував Валерій Томазов²⁶.

№ 11, (1962): 20–30; Ї ж, “Про вивіз ремісничих виробів із Молдавії на львівський ринок у XVI–XVII ст.”, *Український історичний журнал* (далі – УІЖ), (1965): 114–117; Ї ж, *Торговые связи Молдавии со Львовом в XVI – XVII вв.*, (Кишинёв: и-во ЦК КП Молдавии, 1968); Ї ж, “К вопросу о турецкой монополии на внешнюю торговлю Молдавии и Валахии и ее влияние на историческое развитие княжеств (XVI–XVII вв.)”, *Юго-Восточная Европа в эпоху феодализма*, (Кишинёв, 1973): 94–98; Ї ж, *Экономические связи Молдавского княжества и Балканских стран с Русским государством в XVII вв.* (Кишинёв: Штиница 1980); Ї ж, *Экономические связи Молдавии со странами Центральной и Восточной Европы в XVI–XVII вв.*, (Кишинёв: Штиница, 1991).

²⁵ Кривонос Владимир, “Роль Львова в развитии торговых связей России с Балканами XVI – первая половина XVII вв.”, *Вісник Львівського університету, Серія історична*, вип. 22, (Львів, 1986): 67–72; Його ж, “Торгова діяльність левантійських купців у Львові в XVI – першій половині XVII ст.”, *З історії стародавності та середньовіччя, Вісник Львівського університету, серія історична*, вип. 27, (1992): 97–108; Його ж, “Шляхи львівсько-levantійської торгівлі в кінці XV – в середині XVII ст.”, *УІЖ*, № 1, (1995): 48–57; Його ж, “До питання про діяльність середземноморських греків у Львові в XVI – середині XVII ст.”, *Lwów: miasto, społeczeństwo, kultura*, т. II, WSP, (Краків, 1998): 59–67; Його ж, “Торгівля левантійським вином у Львові в середині XVI – першій половині XVII ст.”, *Львів: місто, суспільство, культура*, (Львів, 1999): 126–136.

²⁶ Томазов, “Из генеалогии рода Мазараки”, *Україна–Греція: історія та сучасність: Тези II міжнародної конференції 22–24 лютого 1995*, (Київ, 1995): 128–131; Його ж, “Греки на українських теренах”, 142–144; Його ж, “К вопросу о вкладе казацко-старшинских родов греческого происхождения в украинскую культуру”, *Записки історико-філологічного товариства А. Білецького*, вип. 1, (Київ, 1997): 87–90.

У нашому випадку вони допомогли простежити долю тих греків, що залишили Львів та перейшли у російське підданство.

Глибокий аналіз оригінального джерельного матеріалу демонструють роботи Ореста Зайця, в котрих автор поміж іншими торговцями здійснив низку успішних кроків щодо ідентифікації грецьких купців, а також перекладачів у міському просторі Львова²⁷. Вони ж показують перипетії з щоденного життя окремих греків у міських торговельних об'єднаннях, окреслюють питання їх правового статусу та приналежності до тієї чи іншої соціальної групи. Володимир Александрович долучився до вивчення та атрибуції мистецьких пам'яток з фондів львівських музеїв, що гіпотетично могли мати дотичність до грецької матеріальної та духовної спадщини²⁸.

Мало досліджена наша проблема в академічному бібліографічному довіднику Інституту історії України НАН України²⁹. Певну

²⁷ Заяць Орест, *Громадяни Львова XIV–XVIII ст.: правовий статус, склад походження*. Монографія, (Київ-Львів, 2012); Його ж, “Еволюція престижності міського громадянства Львова в XIV–XVIII ст.” *Крізь століття. Студії на пошану Миколи Крикуна з нагоди 80-річчя*, (Львів, 2012): 43–56; Його ж, “Негативні явища в міській торгівлі Львова XVII ст. крізь призму скарг поспільства”, *Історія торгівлі, податків та мита*, № 2 (12), (Дніпро, 2015): 31–55.

²⁸ Александрович Володимир, *Мистецтво Галицько-Волинської держави*, В. С. Александрович; НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, (Львів: Б. в., 1999); Його ж, “Візантія і мистецька культура Княжої України: моделі взаємовідносин”, *Вісник Львівського університету, Серія історична*, вип. 34, (1999): 55–72; Його ж, “Юрій Шимонович-молодший: портрет Пелагії з Афендиків, дружини маляра. Нова версія походження портрету “Варвари Лангішівни”, *Нова Хвиля*, № 2, (Львів, 1997): 45; Ibid, “Członek Bractwa Stauropigialnego przy cerkwi Zaśnięcia Matki Boskiej we Lwowie (określany jako Jerzy Papara), I poł. XVIII w.”, (nr. 409), 412; “Konstanty Korniakt (ok. 1517–1608), h. Krucini, 1669”, (nr. 326), 393; “Nieznana młoda dama (określana jako Barbara Langiszówna, 4 ćw. XVII w.)”, (nr. 349), 398; “Nieznany mężczyzna z czarną brodą (określany jako Grek Mano), kon. XVII w.”, (nr. 328), 394, w: *Gdzie Wschód spotyka Zachód. Portret osobistości dawnej Rzeczypospolitej 1576–1763*, Katalog wystawy pod kierunkiem Jerzego Malinowskiego, Muzeum Narodowe w Warszawie, (Warszawa, 1993).

²⁹ *Етнічна історія грецької спільноти в Україні: бібліографічний довідник-показчик*, упоряд. Я.О. Іщенко, відпов. ред. М.Ф. Дмитрієнко, (Київ: Ін-т історії України НАН України, 2003).

інформацію можна почерпнути з праць, присвячених грекам, які співпрацювали з князем Василем–Костянтином Острозьким (1526–1608)³⁰, зокрема охридському архієпископові Афанасію, який був духівником князя у 1603–1608 рр.³¹, патріархові Кирилу Лукарісу (1572–1638)³², московському шпигунові в оточенні князя Емануїлу Мосхопуло³³, вчителю молодих княжичів Острозьких Євстахію Натаніелю з Кандії на Криті³⁴ та ректорові “наук еллинских і грецких” Острозької академії патріаршому протосингелу Никифору Парасхесу-Кантакузену³⁵.

Дуже нерівномірним є рівень знань щодо нашої проблеми в закордонній історіографії. На тлі доволі доброї обізнаності грецьких фахівців про минуле осередків у Криму, Приазов'ї, Одесі, Києві чи Ніжині, львівська тематика дотепер залишається поза їх увагою³⁶. Певні поштовхи до зацікавлення цим напрямом студій дала низка

³⁰ Мицько Ігор, *Острозька слов'яно-греко-латинська академія (1576–1636)*, (Київ, Наукова думка, 1990).

³¹ Мальшевский Иван, “Александрійский патриарх Мелетий Пегас и его участие в делах русской церкви”, т. 1, (Киев, 1872): 445–447, 463–464; *Описи Острожчини другої половини XVI – першої половини XVII ст.*, упор. В. Атаманенко, (Київ–Острог–Нью-Йорк, 2004): 78.

³² Тимошенко Леонід, “Другий (таємний) візит Кирила Лукаріса в Україну, Історія релігій в Україні”, *Матеріали IX Міжнародної конференції 11-15 травня 1999 р.*, кн. 2, (Львів, 1999): 169–172; Його ж, “З історії культурних взаємин України у XVII ст.”, *Збірник на пошану професора Марка Гольберга, до 50-річчя наукової діяльності на 80-річчя від дня народження*, (Дрогобич, 2002): 294–298; Любашенко Вікторія, “Пошуки альтернативної унії: православні і протестанти в контексті Берестя (Кирило Лукаріс і Україна)”, *Die Union von Brest (1596) in Geschichte und Geschichtsschreibung: Versuch einer Zwischenbilanz. Materialien des Internationalen Forschungsgeprächs der Stiftung PRO ORIENTE zur Braster Union Drittes Treffen: Lviv, 21–23 August 2006*, her. Von Johann Marte und Oleh Turij, (Lviv, 2008): 276–296.

³³ Флоря Борис, “Молдавская, влашская и греческая эмиграция в Русском государстве второй половины XVI – начала XVII в. (по данным русских источников)”, *Проблемы источниковедения истории Молдавии периода феодализма и капитализма*, (Кишинев, 1983): 77–79; Мицько, 102.

³⁴ Мицько, 103.

³⁵ Там само, 106.

³⁶ Apostolos E. Vasilopoulos, *The Greek Nation, 1453–1669, The Cultural and Economic Background of Modern Greek Society*, (New Jersey, 1973), 263–271.

профільних українсько-грецьких науково-практичних конференцій³⁷. Одні з перших побіжні згадки про активність греків у розвитку шкільництва на території Речі Посполитої більше ніж півстоліття тому подав Трифон Евангелідіс³⁸. По тому настала певна перерва, аж поки не з'явилася ґрунтовна праця Фотіуса Дімітракопулоса, присвячена життю та діяльності єпископа Елассонського. В ній, автор приділив окрему увагу саме львівському періодові життя цього священника та його роботі для школи Ставропігійського братства³⁹. Про участь купців із Криту в торгівлі з територіями Молдавії та Речі Посполитої побіжно згадував Христос Патрinelіс⁴⁰. Загальні відомості про місце греків у системі торговельного руху між Річчю Посполитою та Османською Портою подав Віорел Панаїт⁴¹.

У російській науці найбільш цінну інформацію містять розвідки, в яких діяльність греків Речі Посполитої розглянуто в контексті

³⁷ Лильо Ігор, “Джерела грецького походження в Центральному державному історичному архіві України у місті Львові та Національному музеї”, *Україна – Греція: архівна та книжкова спадщина греків України: Науковий збірник*, (Київ, 1998); Його ж, “Становище грецької діаспори міста Львова в другій половині XVII ст.” *Україна–Греція: історична спадщина і перспективи співробітництва*, Маріуполь, 27–29 травня 1999 р. [Текст] : зб. наук. пр. міжнар. наук.-практ. конф. ред. К. В. Балабанов [та ін.]; Ін-т історії України Нац. акад. наук України, Ін-т політ. та етнонац. дослідж. нац. акад. наук України, (Маріуполь, 1999): 32–46; “*Greek Community in Lviv 16-17th century*”, Raporturile moldo-grece în contextul relațiilor internaționale: Probleme și perspective”, Consiliul Suprem pentru Știință și Dezvoltare Tehnologică, Universitatea Pedagogică de Stat “Ion Creangă”, Catedra Istoria Românilor, Chișinău, (2002): 126-132.

³⁸ Ευαγγελίδης Τρύφων, “*Η παιδεία επί τουρκοκρατίας*”, том. Β', εν (Αθήνας, 1936): 373-376.

³⁹ Demetrapoulos Photios, Ar. “On Arsenios, Archbishop of Elasson”, *Vyzantinoslavica* 42 (1981): 145–153; Φώτιος Αρ. Δημητρακόπουλος, *Αρσένιος Ελασσόνος (1550–1626), Βίος και έργο*, (Αθήνα: Imago, 1984).

⁴⁰ Partinelis Christos, “Κρητικοί έμποροι στη Μολδαβία και την Πολωνία κατά τον 16ο αιώνα” [Cretan Merchants in Moldavia and Poland in the Sixteenth Century] in *Πεπραγμένα Γ' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου [Proceedings of the Third International Cretan Symposium]*, ed. Georgius I. Manousaks and M.I. Kourmoules, (Athens, 1974), t. 2, (περίληψη).

⁴¹ Panaite Viorel, “Trade and merchants in the 16th century, Ottoman-Polish treaties”, *Revue des Etudes Sud-Est Europeennes*, 32, editura Republicii Socialiste România, (1994): 259–276.

їх різноманітних контактів із Московською державою. Цікавими й інформативними в цьому контексті для нас були праці Бориса Фонкіча про особливості греко-російських культурних зв'язків⁴². Багато цінних моментів нам вдалося віднайти в працях Олени Опаріної⁴³ та Тетяни Опаріної⁴⁴. Попри те, що вони не мають безпосереднього стосунку до об'єкта нашого дослідження, вони засвідчують принципи відмінності у причинах та перебігу грецької імміграції до Речі Посполитої та Московської держави. Якщо у першому випадку переважали іммігранти з територій, що перебували під контролем Венеції, то у Московському царстві більшість іммігрантів становили “підгурецькі” греки. Різним було і ставлення місцевої влади щодо планів та методів натуралізації цих людей до місцевих соціумів.

Серед найновіших розвідок російських дослідників окремо варто згадати про результати, які отримала Юлія Шустова. Працюючи над оригінальними документами Ставропігійського братства, авторка впровадила до наукового обігу низку цікавих фактів, що побіжно демонструють місце греків у громадському просторі Львова, висвітлюють їхню участь у житті православної громади міста. Особливо важливим стало підтвердження Ю. Шустовою та Сергієм Шаміном наших здогадок про активну співпрацю дея-

⁴² Фонкіч Борис, “Греческо-русские культурные связи в XVI–XVII вв.”, *Греческие рукописи в России*, (Москва, 1977); Його ж, “Из истории греческо-украинско-русских культурных связей в первой половине XVII ст.”, *Византийский Временник*, т. 52, (Москва, 1991): 141–147.

⁴³ Опарина Елена, “Исправление веры греков” в Русской Церкви в первой половине XVII в.”, *Россия и Христианский Восток*, вып. 2–3, (Москва, 2004): 288–326; Її ж, “Ротмистр Юрий Трапезундский: заметки к биографии”, *Вторые чтения памяти профессора Николая Федоровича Коптерева (Москва, 28–29 октября 2004 г.)*, (Москва, 2004); Її ж, *Иноземцы в России XVI–XVII вв. Очерки исторической биографии и генеалогии*, (Москва, Прогресс-Традиция, 2007).

⁴⁴ Опарина Т., “Алхимик, янычар и “родич византийских царей”: Палеологи в России конца XVI – первой половины XVII века”, *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*, № 1 (19), Январь–Июнь, (Санкт-Петербург, 2016): 131–158; Її ж, “Греческая” светская миграция в Россию: приоритеты и регламентация (конец XVI – первая половина XVII вв.)”, *Отечественная история, вестник ВолГУ, серия 4, история, регионоведение, международные отношения*, т. 21, № 4, (2016): 44–55.

ких впливових львівських греків як таємних інформаторів з Посольським приказом Московської держави⁴⁵. Важливим доповненням до їхніх висновків були розвідки, котрі опублікувала Віра Ченцова. Вона впровадила до наукового обігу оригінальні документи, що розкривають нам інформацію про дипломатичні контакти козаків з коринським патріархом Йосафатом та іншими впливовими греками в контексті московської та загальноєвропейської політики⁴⁶.

Із представників західноєвропейської та американської історіографії проблеми економічних і соціальних аспектів грецької при-

⁴⁵ Шустова Юлия, “Посольские книги как источник по истории введения греко-католической унии на украинских землях в составе Речи Посполитой в 70–90-х годах XVII века”, *Источниковедение: поиски и находки*: Сб. науч. трудов, вып.1, (Воронеж, Издательство Воронежского государственного университета, 2000): 110–120; Ї ж, “Библиотека члена Львовского братства Константина Мадзапеты”, *Вторые чтения памяти профессора Николая Федоровича Каптерева (Москва, 28–29 октября 2004 г.): материалы*, (Москва, ИВИ РАН, 2004): 139–145; Ї ж, “Школа Львовского Успенского ставропигийского братства в конце XVI – начале XVII в.: взаимодействие греко-славянских кутьгурных традиций”, *Россия и Христианский Восток*, вып. II–III, (Москва, Наука, 2004): 163–185; Ї ж, “Проблемы датировки венецианских кириллических печатных изданий XVI века”, *Естественно-научная книжность в культуре Руси*, (Москва, Наука, 2005): 51–60; Ї ж, *Документы Львовского Успенского Ставропигийского братства (1586–1788): Источниковедческое исследование*, (Москва, Рукописные памятники Древней Руси, 2009), (Россия и Христианский Восток. Библиотека; Вып. 8); Ї ж, “Книга протоколов заседаний Львовского Успенского братства за 1599–1650 гг. как источник по истории книгопечатания”, *Вестник РГГУ, № 12 (74) 11*, (Москва, 2011): 102–116; Шамин Степан, “Известия греческих информаторов о действиях Османской империи и ее союзников в Речи Посполитой в 1672–1673 гг. (По материалам фонда 155 РГФДА)”, *Каптеревские чтения*, сборник статей, № 7, отв. ред. М.В. Бибииков, (Москва, ИВИ РАН, 2009): 202–207.

⁴⁶ Ченцова Вера, “М. Коринфский митрополит Йосаф, гетман Б. Хмельницкий и Россия (неизвестные документы фонда “Сношения Россия с Грецией” [фонд 52] Российского Государственного Архива Древних Актов)”, *Palaeoslavica*, п. 2, (Cambridge, X/2002): 293–322; Ї ж, “Даниил Калагуер. (Даниил Грек) Даниил Оливеберг: неизвестные страницы биографии политического агента эпохи Богдана Хмельницкого”, *Средневековая личность в письменных и археологических источниках: Московская Русь, Российская империя и их соседи: материалы науч. конф. Институт РАН, институт российской истории РАН*, (Москва, 2016): 215–219.

сутності в регіоні побіжно торкалися Пол Кнолл⁴⁷ і Френк Картер⁴⁸. Натомість, значну наукову цінність має ґрунтовна праця про активність купців східного походження (втім і греків), яку опублікувала Елеонора Надель-Голобіч⁴⁹. Цікавими нам видаються і оригінальні спроби Ольги Катсиарді-Херінґ розглянути особливості формування та активності грецьких діаспор у площині вивчення проблем історії світової економіки⁵⁰.

У цьому ж контексті варто відзначити праці Моллі Грін, в яких поряд із міркуваннями про загальноєвропейську мережу ділових контактів грецьких купців, що діяли на території Східного Середземномор'я, виокремлено й про тих із них, що залишалися підданими Венеції на теренах Речі Посполитої. Невеликі, але дуже корисні згадки авторки про постать Костантина Корнякта і специфіку його зв'язків із групою купців з острова Крит допомогли нам краще зрозуміти цілісність та характер процесів, що відбувалися на теренах від Східного Середземномор'я аж до кордонів Речі Посполитої⁵¹.

Турецька історіографія лише в останні десятиліття розкриває для себе “грецьку” проблематику та впроваджує в обіг нові доку-

⁴⁷ Knoll Poul, “The Urban Development of Medieval Poland with Particular Reference to Kraków in Urban Society of Eastern Europe”, *Premodern Times*, B. Krekic (ed.), (University of California Press, Berkeley–Los Angeles–London, 1987): 63–136.

⁴⁸ Carter Frank, “Cracow’s Wine Trade (Fourteenth to Eighteenth Centuries)”, *The Slavonic and East European Review*, vol. 65, no. 4 (Oct., 1987): 537–578; Ibid, “Trade and Urban Development in Poland: *An Economic Geography of Cracow, from Its Origins to 1795*”, Cambridge Studies Historical Geography, 20, (Cambridge, 1994).

⁴⁹ Nadel-Golobič Eleonore, “Armenians and Jews in Medieval Lvov: Their role in Orient trade, Cahiers de Monde russe et soviétique”, vol. XX, nos. 3–4, (Paris–Hague–New York, 1979): 345–388.

⁵⁰ Katsiardi-Hering Olga, “Greek merchant Colonies in Central and South-Eastern Europe in the Eighteen and Early Nineteenth Centuries”, *Merchant Colonies in the Early Modern Time*, ed. by Victor N. Zakharov, Gelina Harlaftis and Olga Katsiardi-Hering, Perspective in Economic and Social History, (n. 19): 127–140.

⁵¹ Grenee Molly, “Trading Identities: The Sixteenth-Century Greek Moment”, *Faithful Sea. The religious Cultures of the Mediterranean, 1200–1700*, (Oxford, 2007): 121–149; Ibid, *The Edinburgh History of the Greeks, 1453 to 1768, The Ottoman Empire*, (Edinburgh, Edinburgh University Press, 2015), 99–101.

Розділ 1

Історія та джерельна база дослідження

менти, дотичні до нашого питання. Практичне застосування під час роботи для нас мали розвідки Галіля Іналджика, котрий у своїх дослідженнях згадував про участь греків, підданих Порти, у регіональній торгівлі⁵².

На перший погляд, поряд із українською історіографією найбільше зацікавлення у вивченні окресленої проблеми мали б виявляти польські колеги. Проте, поза окремими позитивними винятками, немає жодної підсумкової праці, яка б цілісно вивчала проблему суспільної та економічної активності грецької діаспори на південно-східних теренах Речі Посполитої⁵³. Історик мистецтва Тадеуш Маньковський ще на початку ХХ ст. аналізував вплив греків на матеріальну та духовну культуру Півдня Європи, Середземномор'я і Сходу, а також міщанського середовища Речі Посполитої. На жаль, його праця щодо значення східних мотивів у польській національній культурі побачила світ лише після смерті автора й не мала подальшого розвитку⁵⁴. Багато років по тому вийшла друком монографія Анджея Дзюбінського, в якій автор спробував представити цілісну картину орієнтальної торгівлі між Портою та Польщею в XVI–XVIII ст.⁵⁵ Дослідник залучив великий обсяг джерельного матеріалу та намагався всебічно розглянути особливості економічних про-

⁵² Більшість західноєвропейських дослідників повсякчас покликаються на розвідку Галіля Іналджика: *An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1300–1914*, ed. Halil Inalcik–Donald Quataert, (Cambridge University Press, 1994).

⁵³ Окремі відомості про торгівлю грецьких купців східними товарами на території Польщі подано у працях: Wagner Artur, “Handel dawnego Jarosławia do połowy XVII w.,” *Prace historyczne ku uczczeniu 50-lecia Akademickiego Koła Historyków Uniwersytetu J. Kazimierza we Lwowie*, (Lwów, 1929); Szczygieł Ryszard, “Jarmarki jarosławskie i ich rola w handlu Rzeczypospolitej w XVI–XVII w.” *Roczniki Stowarzyszenia Miłośników Jarosławia*, t. 9, 1972–1976; Obuchowska-Pysiowa Honorata, “Udział Krakowa w handlu zagranicznym Rzeczypospolitej w pierwszych latach XVII w.,” rec.: S. F. Gajerski, t. 3, (Wrocław, 1981).

⁵⁴ Mańkowski Tadeusz, *Sztuka islamu w Polsce*, (Kraków: Nakładem Polskiej Akademji Umiejętności, 1935); Ibid, *Orient w polskiej kulturze artystycznej*, (Wrocław–Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1959).

⁵⁵ Dziubiński Andrzej, *Na szlakach Orientu, Handel między Polską a Imperium Osmańskim w XVI–XVIII w.*, (Wrocław, Leopoldinum, 1998).

цесів між Річчю Посполитою та Сходом⁵⁶. Інший автор – Даріуш Колодзейчик опублікував чимало цінних документів, що стосуються специфіки польсько-турецьких дипломатичних стосунків, у яких фігурують деякі грецькі іммігранти⁵⁷. Цікавими є спроби аналізу місця та значення окремих греків в українському й польському середовищах в опрацюваннях Єжи Мотилевича. Проте, автор не відділяв їх як окрему соціальну групу⁵⁸. Дуже важливим виявилось опублікування Ришардом Щиглом документа про перебування групи грецьких купців на ярмарку в м. Ярославі. Це продемонструвало нам географію поширення економічних зацікавлень та спосіб організації грецькими спілками свого правового захисту⁵⁹.

Окремі позитивні спроби аналізу місця греків у зовнішній політиці Речі Посполитої та їх значення для львівського середовища відшукує у нових статтях Кшиштоф Сакала⁶⁰. Конрад Кучара в опублікованій монографії головну увагу зосередив на ролі грецьких кліриків у політиці Речі Посполитої та особливостях підписання Берестейської унії, оминувши світську частину грецької присутності

⁵⁶ М. Капраль вважав висновки А. Дзюбінського про те, що вірмени, євреї та греки монополізували торгівлю східними товарами, перебільшеними (див.: Капраль, “Національні”, 30).

⁵⁷ Kołodziejczyk Dariusz, *Ottoman-Polish diplomatic relations (15th – 18th century): an anno-tated edition of ahdnames and other documents*, (Leiden; Boston, Brill, 2000).

⁵⁸ Motylewicz Jerzy, “Mieszkaństwo lwowskie na przełomie XVI–XVII wieku. Różnorodność czy jedność kulturowa”, *Limes Studia i materiały z dziejów Europy Środkowo-Wschodniej*, 1/2008. (Rzeszów, 2008).

⁵⁹ Szczygieł Ryszard, “Jarmarki jarosławskie i ich rola w handlu Rzeczypospolitej w XVI–XVII w.”, *Rocznik Stowarzyszenia Miłośników Jarosławia*, t. 9, (1972 – 1976): 38 – 54.

⁶⁰ Sała Krzysztof, Nabywaniec Stanisław, “Ενας Έλληνας έμπορος – Πολωνός εγγενής Η Ιστορία της οικογένειας Κόρνιακτ”, *Synthesis, Περιοδική έκδοση ανθρωπιστικών επιστημών*, red. Γ.Σ. Βλάχος, (Αθήνα, 2013): 88–89; Ibid, “Wpływ greckiej diaspory kupców na społeczność ruską we Lwowie w drugiej połowie XVI wieku”, *Jednostka i Zbiorowość – relacje na przestrzeni dziejów*, red. A. Orzełek, K. Jakimowicz, A. Sykała, (Lublin, 2015): 55–64; Ibid, “Znaczenie komunikacji dla greckiego kupiectwa we Lwowie na przełomie XVI i XVII w. Wielowymiarowość zagadnienia”, *Koło Historii, Czasopismo afiliowane z Instytutem Historii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie*, No. 19, (Lublin, 2016): 59–71.

Розділ 1

Історія та джерельна база дослідження

в регіоні⁶¹. Продовженням таких зацікавлень стала монографія Анджея Борковського в якій автор ґрунтовно проаналізував теологічні та почасті політичні аспекти активностей Константинопольських патріархів на території Речі Посполитої⁶². З останніх спроб аналізу присутності греків у Львівському братстві та Острозькому осередку варто відзначити статтю Марціна Міроновича⁶³.

Не можна не відзначити успішні кроки в дослідженні щодо вивчення впливу пост-візантійського мистецтва на територіях Руського та Подільського воєводств у працях Вальдемара Делуги. Автор провів детальні атрибуції окремих пам'яток, виконаних на замовлення грецького купця Вурліотіса Хадзідакіса що багато років проводив господарську діяльність на терені Руського воєводства⁶⁴.

Значно більшими успіхами у дослідженні грецької присутності на території князівств Молдавії та Волощини, що межували з Річчю Посполитою, може похвалитися румунська історіографія. Надалі актуальними залишаються праці Ніколае Йоргу. Спираючись на джерела головно з львівських архівів, автор у позитивіському стилі

⁶¹ Kuczara Konrad, "Arsenius z Elassonu – Grek w służbie Cerkwi prawosławnej we Lwowie", *Przegląd Historyczny* 101/1, (Warszawa, 2010): 89–99; Ibid, *Grecy w Kościołach wschodnich w Rzeczypospolitej (1585–1621)*, (Poznań, Wydawnictwo Poznańskie, 2012).

⁶² Borkowski Andrzej, *Patriarchaty Wschodu w dziejach Rzeczypospolitej (1583–1601)*, (Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2014); Ibid, "Związki egzarchy patriarchego Nicefora Paraschesa Kantakuzyna z Akademią Ostrogską", *Akademia Zamojska i Akademia Ostrogska w perspektywie historyczno-kulturowej, Współczesne implikacje dla współpracy transgranicznej*, (Zamość, 2010): 249–260.

⁶³ Mironiowicz Marcin, "Grecy w Akademii Ostrogskiej i Bractwie Lwowskim na przelomie XVI–XVII wieku", *Latopisy Akademii Supraskiej*, № 8, Cerkiew a asymilacja — swój i obcy, red. Marzanny Kuczyńskiej, (Białystok, 2017): 233–242.

⁶⁴ Deluga Waldemar, "Studies in Orthodox Church painting in Central Europe (Ist part)", *Arte Christiana*, vol. XCI (818), (Milano, 2003); Ibid, "Mecenat artystyczny Greków etnicznych we Lwowie w XVI i XVII wieku", *EIKON staroobródowy, Szamotulskie Zeszyty Muzealne*, 2, (Szamotuły, 2008): 2001–2014; Ibid, "Greek patronage of the Arts and Seventeenth Centuries", *Economy and Society in Central and Eastern Europe Territory, Population, consumption Papers of the International Conference Held in Alba Iulia, April 25th – 27th, 2013*, ed. by Daniel Dumitran, Valer Moga, (Berlin, 2013): 289–302.

показав економічні зв'язки Молдавії зі Львовом та місце греків у цьому процесі⁶⁵. Згодом цікаві спостереження в подібному напрямі розвинули Андреа Піпіді⁶⁶ та Раду Паун⁶⁷. Їхні роботи цікаві насамперед окресленням причин просування грецьких економічних мігрантів на північ від Східного Середземномор'я, та особливо коментарями про особливості їхнього “вкорінення” в місцеві еліти з паралельним творенням сильних економічних транскордонних торгових спілок.

Серед найновіших досліджень на особливу увагу заслуговують оперті на оригінальний джерельний матеріал та знання світової історіографії праці Крістіана Апертаї. Цьому авторові вдалося показати на прикладі історій окремих людей особливості характеру життя членів родин Корняктів та Неврідіс, шляхи їх просування через Молдавію до Львова. Дуже помічним для нас виявився аналіз К. Апертаї про особливості експорту вина з о. Крит до Центрально-Східної Європи⁶⁸. В подібному контексті працює інший автор – Кріс-

⁶⁵ Iorga Nicolae, *Relațiile comerciale ale teritor noastere cu Lembergul. Regestre si documente din Archivele orasului Lemberg*, (Bucuresti, 1900); Ibid, “Choses d'Orient et de Roumanie, Conférences données aux Universités de Varsovie de Vilno, de Poznań, de Cracovie et de Lwów”, (Bucarest, Paris, 1924): 79–92; Ibid, *Istoria comertului Romanesci, epoca vece*, (București, 1925).

⁶⁶ Pippidi Andrei, *Hommes et idées du Sud Est européen à l'aube de l'âge moderne*, (București/Paris: Editura Academiei, ed. du C.N.R.S. 1980); Ibid, *Byzantins, Ottomans, Roumains. Le Sud-Est européen entre l'héritage impérial et les influences occidentales*, (Paris: H. Champion, 2006).

⁶⁷ Radu G. PĂUN, “Stratégies de famille, stratégies de pouvoir: les Gréco-Levantins en Moldavie au XVII siècle *Social Behaviour and Family Strategies in the Balkans (16th – 20th Centuries)*”, *Actes du colloque international 9–10, Juin 2006*, (New Europe College Bucarest): 15–38.

⁶⁸ Cristian N. Apetrei, “Marele negustor grec din Moldova (cca 1570–1620), Un profil colectiv din perspectivă Baudeliana”, *Revista Istorică Seria nouă*, tomul XXIII, 2012, nr. 1–2 ianuarie-aprilie, 65–85; Ibid, “The Transit of Cretan Wine in 16th Century Moldavia, The European Context and Quantitative”, *Assessments Transylvanian Review*, vol. XXII, supplement, no 2, 2013, *Economic and Social Evolutions at the Crossroads of the World-System. Eastern and Central Europe from the Early Modern Age to the Twentieth Century*, 193–203; Ibid, “Greek merchants in Romanian Principalities in the 16th c.: The case of Nicolaos Domesticos Nevridis”, *ISTROS*, XVII, (Brâila, 2011): 95–121; Ibid, “Rethinking the connections of a sixteenth century family, The Korniakt Merchants and Moldavia from 1540 to 1570”, *ISTROS*, XX, (Brâila, 2014): 565–583.

тіан Лука. Цей автор продемонстрував глибоке знання предмета та оригінальних джерел під час загального аналізу господарської активності грецьких купців у Молдавії та Дунайському регіоні⁶⁹. Розлогу працю про діяльність грецьких торговців у Трансильванії та їхні зв'язки зі Львовом написала Ольга Чіканчі⁷⁰. Широке залучення матеріалу з архівів Румунії та Італії дало змогу румунським дослідникам близько підійти до розкриття активностей окремих знаних грецьких купців та їхнього впливу на політику Молдавії, а звітти опосередковано й на терени Речі Посполитої.

Підсумовуючи огляд історіографії, бачимо, що в жодній з національних шкіл немає узагальнювальної праці, котра б торкалася окресленої нами проблеми. Більшість досліджень мають спорадичний, вибірковий характер, а подані в них результати не мали визначального впливу на написання нашої праці. Лише в окремих із них вдалося віднайти оригінальний джерельний матеріал чи цінні висновки авторів, що збагатили наше уявлення про діяльність грецьких іммігрантів на українсько-польському пограниччі. Саме такий стан речей підтвердив нагальну потребу створення підсумкової праці щодо минулого грецької діаспори на теренах Руського воєводства у XVI – першій половині XVIII ст., її місця та значення у житті місцевих громад.

Джерельна база, яка послужила основою для написання монографії, дуже розпорошена, що суттєво ускладнювало та уповільнювало нашу роботу. В Україні та Польщі немає єдиного архіву грецької діаспори, який охоплював би хронологічні та географічні межі розвідки. Попри те, що грецькі мешканці Львова на тлі інших осередків були найпомітнішими, вони не створили самоврядної організації, та відповідно, не мали власного діловодства. На відміну від

⁶⁹ Cristian Luca, “Greek-Levantine Merchants in the Black Sea Harbors in the Early Eighteenth Century”, *“Transylvanian Review”*, vol. XIX, no. 4, (winter 2010): 112–120; Ibid, “La gestione familiare degli affari mercantili nel commercio internazionale riguardante l’area del Basso Danubio durante il XVII secolo: la fortuna dei Vevelli, dei Locadello e dei Pepanos”, S. Cavaciocchi (ed.), *La famiglia nell’economia europea*, 514–520; Ibid, “Venetian Merchants in the Lower Danube Area and their role in the development of the international trade exchanges in the Seventeenth Century”, *“The Czech Historical Review”*, no. 2, (109), (2011): 294–327.

⁷⁰ Cicanci Olga, *Companiile grecești din Transilvania și comerțul european în anii 1636–1746*, (București, Academia RS România, 1981).

вірмен та євреїв, які волею-неволею так чи інакше приділяли значну увагу виокремленню та посиленню свого юридичного й релігійного статусу, греки повсякчас перебували в тіні українського чи так званого “орієнтального” топосів.

Такий стан справ пояснюємо фактом, що грецькі іммігранти, які прибували до міст регіону впродовж XIV–XVII ст., зазвичай були змушені ототожнювати власні релігійні, політичні та національні інтереси з життям українського (руського) православного середовища. Окрім того, більшість із них через особливості економічної діяльності провадили дуже активне життя й не затримувалися у містах надовго.

Лише починаючи з другої половини XVI ст., коли їхня кількість помітно зросла, греки дедалі частіше почали осідати у містах польсько-українського пограниччя, створювати сім’ї, долучатися до процесів суспільного життя краю. І хоча вони кількісно програвали, порівняно з громадами вірмен чи євреїв, їхня кількість все ж стала достатньою, щоб створити насамперед у Львові, Бродах та Замості в XVI–XVII ст. помітні соціальні та економічні групи. Це особливо помітно на підставі вивчення економічної складової та їх родинних зв’язків, топографічного аналізу характеру компактності розселення греків у межах та поблизу Руської дільниці Львова чи навколоринкової території Замостя. У львівській ситуації це було зумовлене насамперед економічними причинами, оскільки лише найбагатші з них, як Корнякти чи Мазаракі, могли дозволити собі придбати кам’яниці на ринку⁷¹. Більшість “грецьких зятів”, отримуючи будинки чи помешкання у спадок по своїх українських чи грецьких родичах, намагалися у випадку їхнього продажу передати чи перепродати їх у власність до інших греків. Наприклад, родини Лангішів, Томкевичів та Папарів із першої третини XVII ст. почергово мешкали в тому самому будинку, який за часів панування Австрійської імперії мав конскрипційний номер 190m і 1837 р. врешті перейшов у власність Ставропігійського інституту⁷². Книги реєстрів чиншових

⁷¹ Заяць, “Громадяни”, 111.

⁷² Долинська, “Приватні і громадські кам’яниці у кварталах Львова біля Успенської церкви у XVIII ст.”, *Вісник Львівського університету*, серія історична, вип. 32, (1997): 206–217. Знаний дослідник історії єврейської громади Львова Маєр Балабан подав інформацію, що поряд з будинком “Соколівка” (Sokołówka) в районі Руської та Жидівської вулиці

Розділ 1
Історія та джерельна база дослідження

прибутків з будинків, крамниць та крамів допомогли встановити стале місце проживання та господарської активності греків у межах міського простору Львова⁷³. У Замості, що мало відмінний правовий статус, аніж Львів, знаходимо також багато аналогій з львівською ситуацією. Там суспільне життя грецьких іммігрантів зосереджувалося у визначеній для них ділянці поблизу церкви св. Миколая⁷⁴.

Згідно з тогочасним законодавством, питання надання грекам, як і іншим іммігрантам, міського права Львова було виключною прерогативою міської влади. Тому, вкрай своєчасною та помічною для нашої роботи стала публікація результатів студій, опертих на оригінальний джерельний матеріал дослідника Анджея Янечека – “Album Civium Leopoliensium”. Фактично це перелік прізвищ та обставин набуття міського права, де поміж іменами інших іммігрантів зафіксовано прізвища греків, офіційно прийнятих до громадянства міста Львова, починаючи від XIV до XVIII ст.⁷⁵

Значно спростило наше завдання і використання предметно-іменного покажчика до книги протоколів і формулярів війтівського уряду за 1577–1622 рр., а також 1537–1600 рр., оскільки це дало змогу швидше ідентифікувати чимало прізвищ грецьких купців, розпо-рошених у різних документах⁷⁶.

Найбільше відомостей про кількісний та соціальний склад грецької людності у XVI–XVII ст. ми отримали з фондів збірок Центрального державного історичного архіву у Львові. До найважливіших належать матеріали фонду № 52, “Львівський магістрат”. У описі № 1 це насамперед королівські декрети та рішення місько-

стояв будинок “Костівка” (Kościówka), який належав грекові на ім’я Андрій Ахеллі (Andrzej Achelli). Грек був зятем міщанина Костя Русина. В 1589 р. А. Ахеллі продав цей будинок за 2000 зл. євреєві Арону Рубіновичу. У цій самій ділянці нерухомістю володіли родини греків – Афендиків, Корняків та Ісаровичів (див.: Bałaban, 9, 29).

⁷³ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 704, 705.

⁷⁴ Mikołaj Stworzyński, *Opisanie statystyczno-historyczne dóbr Ordynacji Zamoyskiej, 1834 r.*, (Biblioteka Narodowa w Warszawie (BN), Biblioteka Ordynacji Zamojskiej (BOZ), rkps nr. 1815, k. 89–90).

⁷⁵ *Album Civium Leopoliensium. Rejestry przyjęć do prawa miejskiego we Lwowie (1388–1783)*, (далі – ALC), wyd. Andrzej Janeczek, (we współpracy z Poznańskim Towarzystwem Przyjaciół Nauk), (Poznań; Warszawa, 2005): t. 1, 2 (indeksy).

⁷⁶ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 1301, 1303, 1319, 1321.

го суду щодо вирішення різноманітних майнових питань та суперечок, що зачіпали інтереси членів грецьких родів Корняктив⁷⁷, Мазаракі⁷⁸, Папар⁷⁹, Ісаровичів⁸⁰ та Афендиків⁸¹. З огляду на наявність у багатьох членів цих родів шляхетства, вони не оминали нагоди у випадку конфліктів навколо спадкових справ, спорів з магістратом, питань виплати контрибуцій чи юридичного оформлення прав на нерухомість апелювати до інституцій, підпорядкованих безпосередньо королю чи місцевим сеймикам. Це давало їм змогу уникнути чи принаймні мінімалізувати сплати податків, що ними були обтяжені решта городян. Саме завдяки таким справам бачимо інвентарний опис двору родини Папар, що знаходився на передміській території Львова, відомій під назвою Підзамче⁸². Ця територія і сьогодні залишається в міській історичній топоніміці під назвою “Папарівка”.

Справи, зосереджені в описі № 2 (*Officium consulare*), багаті на цінну інформацію про господарську діяльність греків, особливості їхньої співпраці з іншими купцями на ринку Львова, активності на навколишніх теренах і навіть в сусідніх державах. З метою статистичного аналізу кількості та визначення географії купців, які прибували до Львова, дуже важливим було залучення інформації з книг реєстрів “штукового” мита та видатків з нього⁸³. Цей вид документів був чинним, починаючи з 1621 р., коли король Сигізмунд III Ваза (1566–1632) дозволив міським чиновникам збирати мито від усіх (крім шляхти) прибувалих торговців. Львівські урядовці — лонгери, наскільки це було можливим провадили їх щодня, нотуючи латинською та польською мовами номенклатуру товарів та імена купців, що їх привозили⁸⁴. Ці ж документи мають значно ширше практичне застосування як джерела інформації, бо окрім статистичного та описового характеру, ще довго залишатимуться перспективними джерелами для інших міждисциплінарних студій.

⁷⁷ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 1, ф. 52, оп. 1, спр. 441.

⁷⁸ Там само, спр. 90.

⁷⁹ Там само, спр. 558, 698.

⁸⁰ Там само, спр. 1030.

⁸¹ Там само, спр. 1039, 1048.

⁸² Там само, спр. 558.

⁸³ Там само, оп. 2, спр. 831, 833, 834–839.

⁸⁴ Детальний опис книг штукового податку можна віднайти (див.: Badecki Karol, *Archiwum Akt Dawnych miasta Lwowa, oddział staropolski, IV, księgi rachunkowe (lonherskie) 1404–1788, (Lwów, 1936), 75–81.*

Розділ 1

Історія та джерельна база дослідження

Дуже інформативними виявилися книги запису індуктів і протоколів уряду ради⁸⁵, індукти спірних справ⁸⁶, книги запису індуктів і протоколів спірних та кримінальних справ лавничого суду⁸⁷. З них було отримано інформацію про особливості вирішення господарських спорів, що виникали у греків з іншими купцями та міськими органами влади. Адже греки діяли не лише в межах власної етнічної групи, але й активно вступали в кооперацію з вірменами, євреями та українцями. Ця інформація дає змогу відчутти ритм ділового життя, що панував у містах Руського воєводства, сформуванню уявлення про ефективність (чи неефективність) органів місцевого самоврядування, оцінити дієвість системи судочинства у Львові. Доповненням до цих документів є інформація, зосереджена в актових книгах віїтвського уряду (*Acta officii advocatialis*)⁸⁸, індукти та протоколи віїтвського уряду⁸⁹. Дещо обабіч стоїть актова книга № 562 старостинського суду і приміських територій – юридик (*Acta Burggravia et C.R. Cameralia*), що перебували у володінні шляхти і були вилучені з податкового підпорядкування раді міста Львова. Проте, ця та подібні документи мають значення, оскільки шляхтичі доволі охоче поселяли у своїх володіннях грецьких майстрів. Найпоказовішим був приклад діяльності Мануїла Корфінського з м. Броди, який створив фабрику на юридиці Христофора Конєцпольського.

Століттями головними конкурентами греків у торгівлі товарами зі Сходу були вірменські купці. Їх потужні та впливові громади існували у багатьох містах Руського та Подільського воєводств. Боротьба за ринки збуту в сукупності з перманентною потребою кооперації для захисту товарів під час подорожей та відстоювання власних прав знайшли свій відбиток у відомостях, зосереджених у актах вірменського суду у Львові (*Acta iudicii civilis Armenorum*)⁹⁰. Судові справи та суперечки поміж купцями могли тривати роками, побіжно виявляючи нам цікаві моменти з щоденного життя Львова.

⁸⁵ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 16, 17, 20, 26, 32, 37, 39, 45, 51, 54, 58, 69, 70, 71, 80, 86, 87, 91.

⁸⁶ Там само, спр. 233, 235, 240, 243.

⁸⁷ Там само, спр. 244, 245, 247, 248, 253, 256.

⁸⁸ Там само, ф. 52, оп. 2, спр. 334, 335, 337, 338, 341, 343.

⁸⁹ Там само, спр. 389, 394, 401.

⁹⁰ Там само, спр. 513, 514, 516, 517, 520, 521, 522, 523.

Одним з наріжних каменів до вивчення минулого грецької діаспори у Львові є документи фонду № 129 – матеріали львівського Ставропігійського братства⁹¹. Це чи не єдине джерело, де прізвища та справи греків у Львові мають найбільшу концентрацію та інформативне наповнення. На сторінках протоколів засідання братства натрапляємо на прізвища найактивніших греків, які долучалися до роботи цієї інституції. Попри те, що, як ми вже згадували, документи братства вже неодноразово були об'єктом ретельного вивчення, а проблему діяльності греків у рамках цієї інституції аналізували в історіографії, джерельний потенціал цього фонду все ще не вичерпано. Він дав нам змогу переосмислити окремі аспекти, пов'язані з наявністю греків серед активних братчиків та ступенем їх інтергованості та впливовості у справах української громади. Порівняння номінальної наявності членів братства грецького походження в його списках із одночасним аналізом їх реальної присутності на засіданнях та впливом на прийняття важливих рішень дало нам розуміння про форми та методи активностей греків у межах православної громади. Збірники вже опублікованих документів щодо зв'язків братства з духовними осередками Сходу мали швидше допоміжне значення, бо в минулому вони вже були предметом неодноразового аналізу попередніх дослідників⁹². Проте повторне залучення всього корпусу наявних документів в нашому випадку дозволило краще зрозуміти, яку вагу надавали члени української громади таким контактам.

До категорії публічних та приватно-правових документів зачисляємо свідчення про торговельну активність греків, що представлені у різноманітній фіскальній документації Львова – звітах, вироках та розпорядженнях, що зберігалася в органах міського судочинства⁹³. Зазвичай це скарги купців на неправомірну діяльність міських перекладачів, вирокі суддів про обов'язковість сплати тим

⁹¹ ЦДІАЛ України, ф. 129, оп.1, 2. (Ставропігійський інститут).

⁹² *Diplomata statutaria a patriarchis orientalibus Confraternitati Stauro-pigianaе Leopoliensi a 1586–1591 data*, (Leopoli, 1895): vol. 2; Юбилейное издание в память 300-летнего основания Львовского ставропигиального братства, т. 1, (Львов, Изданием и типом Ставропигиального института, 1886): 156.

⁹³ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 1, спр. 90; ф. 52, оп. 2, спр. 513–517, 520–522; спр. 244, 245, 247, 248, 253, 256.

чи іншим купцем боргу перед спільником чи правила користування кількома торгівцями приміщенням одного складу.

До описових джерел належать спорадичні згадки про греків та їх економічну активність, що час від часу трапляються у хроніках Мартина Груневега⁹⁴, Яна Альнпека⁹⁵, І. Ходиніцького⁹⁶ та Д. Зубрицького⁹⁷. Попри те, що греки як окрема група не були безпосереднім об'єктом їх предметного аналізу. Проте, саме у цих джерелах інколи міститься важлива інформація, що засвідчує сприйняття таких іммігрантів рештою міського населення. “Барвисті” та дуже особистісні характеристики авторами окремих грецьких персон спонукали нас до їх ретельнішого аналізу. Такого гатунку документи додають роботі “смаку”, гармонійно поєднуються зі спостереженнями сучасників про ставлення в Речі Посполитій до того, що сьогодні окреслюємо терміном “мода”. Феномен цікавого поєднання одягу західного крою та тканин східного походження описав польський ритор і письменник доби Ренесансу Анджей Фрич Моджевський (1503–1572, *Andrzej Frycz Modrzewski*)⁹⁸. Опис товарів, котрі зберігалися на складах грецьких торгівців, свідчить, що і вони доклались до формування таких процесів.

До унікальних спостережень зі щоденного життя різних прошарків суспільства зачисляємо і цікаві нотатки автора однієї із найстарших зі збережених польських кулінарних книг – Станісла-

⁹⁴ Ісаевич, “Найдавніший історичний опис Львова”, *Жовтень*, № 10, (1980): 107–108; *Мартин Груневег (отец Венцислав): духовник Марини Мнишек. Записки о торговой поездке в Москву в 1584–1585 гг.*, составитель А. Л. Хорошкевич, памятники исторической мысли, (Москва, 2013).

⁹⁵ Jan Alnpek...

⁹⁶ Chodyncki Ignacy, *Historia stołecznego królestwa Galicji i Lodomerji miasta Lwowa*, (Lwów, 1829): 194–195.

⁹⁷ Zubrzycki Dioniz, *Kronika miasta Lwowa*, (Lwów, 1844): 183–186, 192, 205, 231. Перевидано: Зубрицький Денис, *Хроніка міста Львова*, під наук. ред. М. Капраля, (Львів: Центр Європи, 2002); Його ж, *Хроніка Ставропільського братства*. Переклад: Іван Сварник, (Львів, 2011).

⁹⁸ Andrzej Frycz Modrzewski, *O poprawie Rzeczy Polskiej*, (Warszawa, Państwowy Instytut Wydawniczy, 1953); Żukowski Jacek, “W kapeluszu i w delii, czyli ewenement stroju mieszanego w dawnej Rzeczypospolitej”, *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, № 1, (Warszawa, 2009): 19–37, <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/o-poprawie-rzeczypospolitej.html>.

ва Чарнецького⁹⁹. У ній автор відзначив еволюцію змін, що відбувались в харчовому раціоні заможних жителів Речі Посполитої під впливом продуктів, що надходили у купецьких караванах із регіонів Східного Середземномор'я та Близького Сходу. Тоді, коли західна Європа вже переживала своєрідну зміну смаків оперту насамперед на французьку кухню, в цьому регіоні Східної Європи все ще популярними залишалися традиції “східної” кухні. Греки активно доклалися до її формування та утвердження.

Чудове відчуття родинної атмосфери сім'ї грецького походження отримуємо з панегірика Кароля Корнякта, що був виконаний на замовлення його вдови. Цей та інші подібні документи сприяли розумінню, наскільки вихідці з грецького етнічного середовища вже у другому та особливо третьому поколінні змогли інтегруватися та стати частиною польського шляхетського світу¹⁰⁰.

Все ще дуже перспективний напрямок для грецьких студій становлять заповіти, боргові розписки, шлюбні контракти, що їх між собою та з іншими мешканцями укладали греки¹⁰¹. Це – невичерпне джерело інформації, що дало нам змогу дослідити багато біографічних деталей окремих постатей, особливостей щоденного життя городян. Ці документи засвідчують шляхи та ступінь адаптації греків до нових умов чи, навпаки, їх намагання всіляко зберегти власну унікальність та окремішність. Особливо корисною виявилася інформація, отримана із заповітів, що походили зі змішаних грецько-українських родин на кшталт сім'ї Афендик, чи нюанси шлюбних контрактів, укладених в родинах Папар чи Лангішів. Вони опису-

⁹⁹ Jarosław Dumanowski, Andrzej Pawlas, Jerzy Poznański, *Sekrety kuchmistrzowskie Stani-sława Czernieckiego*, (Warszawa, 2012); *Księga szafarska dworu Jana III Sobieskiego 1695–1696*, oprac. J. Dumanowski, M. Próba i Ł. Truściński, “Monumenta Poloniae Culinaria”, t. IV, red. J. Dumanowski, (Warszawa, 2013).

¹⁰⁰ Prezent znamienitych cnot y heroiczných dzieł wielmożnego iego mości p. Karola Franciszka na Białobokach, Zurawicy Korniakta niebu od śmierci oddany, kazaniem pogrzebowym w Przemyślu, przez W. O. Bonawenturę od S. Stanisława Karmelitę Bosego roku 1672. dnia 4 miesiąca kwietnia. Lwów, 1672 w drukarni M. Iakva Mościckiego, <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/docmetadata?id=367254&from=publication>.

¹⁰¹ ЦДІАЛ України, ф, 52, оп. 2, спр. 334, 329–331 (Заповіт грека Миколая Армемаці); Там само, спр. 341, арк. 47–51 (Заповіт грека Мелона Диметріуса); Там само, арк. 143–146 (Заповіт купця Алозія Грека); Там само, арк. 249–251 (Заповіт купця Габрієля Дінгеля, 1700 р.).

Розділ 1

Історія та джерельна база дослідження

ють нам правове становище жінки в таких зв'язках, забезпечення її майнового та соціального становища¹⁰².

Фонд № 24 – Магістрат міста Броди (*Книги справ війтівського суду*), в нашому випадку обмежений трьома справами. Їх залучення дозволило проаналізувати особливості появи та функціонування грецької групи ремісників, що оселилися у місті в першій половині XVII ст. на запрошення власника коронного гетьмана С. Конєцпольського¹⁰³. На їх сторінках бачимо інформацію про облаштування вихідцем з о. Корфу на ім'я Мануїл школи для навчання ремеслу дітей місцевих мешканців, відчуваємо всю трагічність ситуації, що нависла над господарською діяльністю цих греків через початок 1648 р. війни козаків проти Речі Посполитої, що на додаток майже збіглася із смертю фундатора і покровителя міста.

Цікавим доповненням до роботи були оригінальні документи із збірки відділу рукописів бібліотеки НАН України ім. Василя Стефаника. Найбільше інформації отримано з фонду № 5, де збережено згадки про активність греків в діяльності Ставропігійського братства, господарські та боргові зобов'язання родини Корняктів з періоду XVIII ст.¹⁰⁴ та фонду № 141 – розрізнені родинно-маєткові справи родин Мазаракі та Папар¹⁰⁵.

Певну кількість цінних відомостей залучено з опублікованих та неопублікованих документів дипломатичного характеру, що зберігаються в архівах Польщі та Росії¹⁰⁶. Вони мають форму диплома-

¹⁰² ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 1, спр. 441, 698, 1030, 1102.

¹⁰³ Там само, ф. 24, оп. 1, спр. 3, 5, 7.

¹⁰⁴ Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника, (далі – ЛННБУ), відділ рукописів, ф. 5, оп. I, спр. 2125 (*Plantatio Porządków u Electiones Prawosławne Bractwo Lwowskie Stawropigion...*), арк. 108-110, 129-131; Там само, оп. 2, спр. 3022, “Лист короля Стефана Баторія до Константина Корнякта (1577 р.)”; Там само, оп. 1, спр. 4281, “Оригінальні боргові зобов'язання родини Корняктів перед Стадницьким та іншими кредиторами “*Summae originales creditorum Korniaktovianorum et summae Stadniccianaе in bonis Korniaktovianis haerentes*”, (XVIII w.); Там само, ф. 9, спр. 51, “Корнякти, акти роду Корняктів”, (1712 р.).

¹⁰⁵ Там само, ф. 141, (Збірка документів з колекції Олександра Чоловського), оп. 3, спр. 308, (родинно-маєткові справи Мазаракі); спр. 389, (родинно-маєткові справи Папарів), (1792–1892).

¹⁰⁶ РГАДА, (Российский государственный архив древних актов), ф. 79, “Сношения России с Польшей”, оп.1; Ф. 52, “Сношения России с Грецией”, оп.1; Там само, ф. 124 “Малороссийские дела”, оп. 3.

тичних звітів, інформацію про виконання поставлених завдань. Здебільшого це лише згадки про прізвища задіяних у такій службі греків. Вони ж демонструють, що, на відміну від вірмен, греки залишалися на другорядних ролях у системі дипломатичної служби Речі Посполитої. Порівняно нечисельні згадки опубліковані дослідниками Кракова¹⁰⁷ та особливо Замостя¹⁰⁸ надали нам цікаву інформацію про рівень контактів та інтегрованість львівських греків із земляками та одновітцями в регіоні та поза його межами.

Важливими для роботи були архівні документи, що зберігаються в фондах Архіву давніх актів у Варшаві (далі - AGAD). Переважно це інформація загального характеру, що подає відомості про перебіг дипломатичних контактів Речі Посполитої та Туреччини, донесення від посольств, тощо. В нашому контексті тут найбільше було згадок про грецького купця та дипломата Андрія Халкокондиліса¹⁰⁹. Порівняно мало інформації до нашої теми додали матеріали Архіву родини Замойських, що зберігаються у тому ж архіві. Проте, на тлі “інформаційного голоду”, кожна з них була на вагу золота¹¹⁰. Доволі перспективними для майбутніх досліджень все ще залишаються матеріали державного архіву у м. Люблін. Для нас великим полегшенням був факт, що значна частина з них останніми роками була дигіталізована та оприлюднена в мережі. Це переважно розрізнені документи господарських спорів грецьких купців між собою та з владними органами у XVI–XVII ст., окремі документи до родинних та майнових справ¹¹¹.

¹⁰⁷ *Prawa, przywileje i statuta miasta Krakowa (1507–1795)*, t. 1, 1587–1696, zebr. Franciszek Piekosiński, (Kraków, 1885–1909).

¹⁰⁸ Morawski Szczęsny, “Ważniejsze przywileje i dokumenty Jana i Tomasza Zamojskich podane w streszczeniu”, *Rocznik Samborski*, wydawnictwo na cele dobroczynne samborskie, t. XII, Nowa Seria, (Sambor, wyd. G. Koln, 1888–1889).

¹⁰⁹ AGAD, Archiwum Koronne (AKW), dział Turecki: t. 26, nr. 56, t. 27, nr. 60; t. 36, nr. 80; t. 37, nr. 82; t. 63, nr. 137; t. 64, nr. 140; t. 88, nr. 186; t. 90, nr. 189; t. 126, nr. 245; t. 155, nr. 29.

¹¹⁰ Ibid, Archiwum Zamojskich (AZ), sygn. 634, nr 32: “Plan Rynku w Zamościu”, oryg. rękopis jednobarwny o wymiarach 36,9x33,4 cm., ok. 1603–1604 r.

¹¹¹ *Archiwum Państwowe w Lublinie*, acta luźne m. Zamościa (1594–1600), consulari, sygn. 2, n. 110625. Liber actorum consularium civitatis Novae Samoscensis (!), <https://szukajwarchiwach.pl/35/61/o/2/2#tabJednostka>.

Розділ 1
Історія та джерельна база дослідження

У містах Руського воєводства правовий статус греків та особливості їх економічної діяльності регламентувалися низкою інших правових актів. Інформацію про це отримуємо з постанов сеймів та королівських указів, частина з яких опублікована в “*Volumina Legum*”¹¹² та “*Akta Grodzkie i Ziemskie*”¹¹³. За ними добре відслідковувати перебіг надання частині осілих греків на території Речі Посполитої шляхетства, забезпечення правового статусу всіх членів діаспори в економічній площині, забезпечення їх безперешкодного пересування територією Руського та Подільського воєводств на шляху між Московською державою та Середземномор'ям. З огляду на значущість для Львова податкових надходжень від торгівлі східними товарами, особливу увагу привертає грамота короля Сигізмунда II Августа (1520–1572) з колекції грамот ЦДІАЛ України на пергаменті про порядок торгівлі у місті винами, привезеними з Греції як одним з найголовніших та найдорожчих з імпортованих товарів¹¹⁴.

З огляду на багате інформаційне наповнення особливе значення мав аналіз корпусу таких джерел, як: “Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологическою комиссиею”¹¹⁵, “*Archiwum Jana Zamojskiego*”¹¹⁶, “*Monumenta Confraternitatis Stauropeigianae Leopoliensis*”¹¹⁷. Це переважно юридична інформація, де представлені документи щодо надання та підтвердження привілеїв, різних правових аспектів ді-

¹¹² *Volumina Legum*, (далі – *Volum. Leg.*), przedruk Zbioru Praw Staraniem XX Pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782 wydanego, (Petersburg, nakładem i drukiem Jozafata Ohryzki), vol. II., vol. III., vol. IV.

¹¹³ *Akta Grodzkie i Ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego Bernardyńskiego we Lwowie*, (далі – *AGZ*), (Lwów, 1860, t. VI, 302 s.; 1884, t. X, 542 s.; 1914, t. XXII, *Lauda Sejmikowe*, 847 s.; 1928, XXIII, *Lauda Sejmikowe*, 683 s).

¹¹⁴ ЦДІАЛ України, ф. 131, оп.1, спр. 488.

¹¹⁵ *Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологическою комиссиею* (далі - АЮЗР): в 15-ти т., (Санкт-Петербург, 1863–1892).

¹¹⁶ *Archiwum Jana Zamojskiego*, e. IV, 1585–1588, wyd. K. Lepszy, (Kraków, 1948); *Ważniejsze przywileje i dokumenty Jana i Tomasza Zamojskich*, wyd. Morawski Sz., (Rocznik XII. G. Kohna, Sambor 1888–9), (Przywileje Zamojskiego dla Ormian i Greków w Zamościu i Żydów tarnogrodskich).

¹¹⁷ *Monumenta Confraternitatis Stauropeigianae Leopoliensis, sumptibus Instituti Stauropeigiani*, (далі – *MCSL*), edit. dr. Wladimirus Milkowicz, (Leopoli, 1895), vol. 1.

яльності Ставропігійського братства. Останніми роками їх доповнили публікації Мирона Капралю оперті на джерела із фондів ЦДІАЛ України¹¹⁸. Ще один збірник документів з питань східної торгівлі Львова в XV–XVII ст. впровадив до наукового обігу В. Кривонос¹¹⁹. Автор на тлі перерахування загальної маси східного купецтва, що прибувало до міста переважно в період найбільших ярмарків, особливо виокремив саме грецьких торговців.

У фонді № 3151 Державного архіву Львівської області зберігається “Архівна книжка історико-культурного музею заповідника “Личаківський цвинтар”¹²⁰. Робота з нею, а згодом продовження досліджень безпосередньо на терені кладовища дозволило нам атрибутувати сімейні поховання численної грецької родини Папар, яка на рівні із впливовим родом Корняктів залишила по собі численні згадки у топографії Львова та інших неселених пунктів колишнього Руського воєводства.

Важливим елементом для ідентифікації культурної спадщини грецьких іммігрантів стало залучення до роботи зображальних джерел – матеріальних пам’яток зі збірок *музейних фондів*. Більшість із них є власністю Львівського історичного музею, Львівської галереї

¹¹⁸ *Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России*, (Санкт-Петербург., 1873); *Архив Юго-Западной России*, т. VI–XIII, (Спб., 1884); Документи, служачі матеріалом для історії церковних братств Юго-Западної Росії, *Вестник Юго-Западной и Западной России*, № 3, (1862): 97–121; *Привілеї міста Львова (XIV–XVIII ст.)*, упор. М. Капраль, (Львів, 1998); *Привілеї національних громад міста Львова (XIV–XVIII ст.)*, упор. М. Капраль, (Львів, 2000); Матеріали до історії торгівлі Львова, вид. І. Крип’якевич, *ЗНТШ*, т. 65, (Львів, 1905); *Akta radzieckie rzeszowskie 1591–1634*, wyd. A. Przyboś, (Wrocław, 1957); *Diplomata statutaria a patriarchis orientalibus Confraternitati Stauropigiante Leopolitensi a 1586–1591 data*, (Leopoli, 1895), vol. 2; *Історія Львова в документах і матеріалах: збірник документів і матеріалів*, упор.: У. Я. Єдлінська, Я. Д. Ісаєвич, О. А. Купчинський, О. А. Кірсанова, Я. С. Лялька, Ф. І. Стеблій, С. М. Трусевич, Л. С. Федоришин, АН Української РСР; Інститут суспільних наук; Центральний державний історичний архів УРСР у м. Львові; Державний архів Львівської області, (Київ, Наукова думка, 1986).

¹¹⁹ *Східна торгівля Львова в середині XVI – першій половині XVII ст. Збірник документів*, упор. Володимир Кривонос, (Львів, ЛНУ імені Івана Франка, 2011).

¹²⁰ *Архівна книжка Національного історико-культурного музею-заповідника “Личаківський цвинтар”*, державний архів Львівської області (далі – ДАЛО), ф. 3152, оп. 1, спр. 1, ч. 2.

Розділ 1
Історія та джерельна база дослідження

мистецтв ім. Б. Возницького, Національного музею ім. Митрополита А. Шептицького у Львові. Використано представлені у відкритому доступі матеріали з фондів “The Hebrew University of Jerusalem”, “The Jewish National and University Library”, “Bibliothèque Nationale de France”. Долучено зображення вітражів авторства худ. Петра Холодного, що розташовані в інтер’єрі церкви Успіння Пресвятої Богородиці (Руська) у Львові.

Уперше в українській історіографії в процесі написання роботи нам вдалося впровадити до наукового обігу візуальне зображення епітафії Михайла Корнякта, що є у храмі Санта-Марія-ін-Арачелі (S. Maria in Arcoeli, (Rome, Італія) та аналіз напису на епітафійній дошці, присвяченій пам’яті грецького купця та мешканця Львова Марка Ланґіша, що знаходиться в інтер’єрі церкви монастиря Св. Онуфрія.

Портретне малярство, відбитки з гравюр, копії документів вдало доповнили ілюстративну базу роботи. На основі сукупності джерельних та історіографічних відомостей розроблено дві карти (авт. Дмитро Лукін), одна з яких вперше дає можливість формувати уявлення про кількість та локалізацію майнових земельних володінь грецьких сімей Корняктів та Папар, розташованих поза межами Львова.

Попри отримані результати, все ще є теми, що мають перспективу покращити наші знання про минуле грецьких іммігрантів. Велике значення для істориків матеріальної культури матиме всебічний аналіз їхніх заповітів з фондів ЦДІАЛ України¹²¹. Додаткового

¹²¹ ЦДІАЛ України, ф, 52, оп.2, спр. 334, 329–331 (Заповіт грека Миколая Армемаці); спр. 335, арк. 353–355 (Заповіт грека Назея (Nazei) зі Стамбула); Там само, арк. 661, 662, 665–667 (Заповіт Костантина Корнякта, 1572 р.); Там само, арк. 831, 841–842 (Заповіт грека Теодора Гаріорі з Трапезунда); Там само, спр. 337, арк. 39–66, 89–92, 160–169 (Інвентарі майна грека Сави Федоровича, 1582, 1583, 1584 рр.); Там само, арк. 113–114 (Інвентар Луки Грека); Там само, арк. 237–244 (Інвентар рухомого майна Софії, дружини І. Афендикка); Там само, арк. 314–318 (Реєстр купця Каданоре Емануоліса, 1586 р.); Там само, арк. 453–454 (Повноваження грека Хоми Дуча); Там само, арк. 454–455 (Акт огляду мальвазії Андрія Дамільо); Там само, спр. 338, арк. 459–463 (Заповіт купця Кіріаковича Левтерія з Константинополя); Там само, спр. 341, арк. 47–51 (Заповіт грека Дмитра Мельона); Там само, арк. 334–338 (Заповіт купця Г. Ланґіша); Там само, спр. 343, арк. 56–57 (Заповіт купця Йоанна Цими); Там само, арк. 104–107 (Заповіт купця Георгія Яновича); Там само, арк. 108–112, 117 (Заповіт купця Миколая Лаудополя, 1691 р.); Там само, арк. 207–209 (Заповіт

та довготривалого аналізу потребує вишукування розпорошених згадок про активність грецьких купців в документах ЦДІАЛ України Ф. 9 “Львівського гродського суду”. Перспективними нам видаються дослідження міжнародної системи організації грецьких спілок із залученням матеріалів з архівів Італії та Румунії¹²². У поєднанні з результатами нашої розвідки це у підсумку дасть змогу формувати краще уявлення про історію регіону загалом.

Теодора Дмитровича з м. Яніна); Там само, арк. 249–251 (Заповіт купця Габріеля Дінгеля, 1700 р.); Там само, арк. 252–253 (Заповіт купця Чона Трона з Константинополя, 1700 р.).

¹²² Gerassimos D. Pargatis, “Greek Commercial Shipping (Fifteenth to Seventeenth Century) Literature Review and Research Perspectives”, *Journal of Mediterranean Studies*, vol. 12/2 (2002): 415.

Розділ 2

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ І ПІДХОДИ У ВИВЧЕННІ ПРОБЛЕМИ

Визначення правового статусу, місця та ролі грецьких купців та ремісників у соціальній ієрархії місцевого населення, їхнього внеску в культурне життя регіону, стало можливим за умов застосування відповідного дослідницького інструментарію. Під час дослідження ми намагалися дотримуватися *загально-історичних, порівняльних, проблемних, соціальних, хронологічних, статистичних, генеалогічних, термінологічних, просопографічних, загально-наукових* методів та принципів.

На початку роботи перед нами постала проблема визначення терміна, що найкраще окреслює правовий та соціальний статус грецького населення на території Руського воєводства. Використовуючи *метод класифікації*, ми систематизували дослідження окремих осіб грецького походження за характером їхньої ідентифікації в джерелах, статусом у суспільстві, належністю до конкретного соціального стану чи групи. При цьому в окремих випадках така систематизація мала кількаступеневий внутрішній поділ. Вирішення цього завдання дало підстави перейти до класифікації соціально-економічних об'єднань греків.

У західній історіографії виділяють одразу декілька ознак, що свідчать про існування такого явища, як “торговельна діаспора”. В англійській мові бачимо його під назвами: “trade diaspora, middlemen minorities”¹²³. Це досить універсальне поняття, що

¹²³ Robin Cohen, *Global Diasporas, An introduction*, (University of Warwick: Taylor & Francis Group, 1997), 103; Maria Christina Chatziioanno, “Creating the pre-Industrial Ottoman-Greek Merchant: Sources, Methods

успішно застосовується у світовій практиці до багатьох соціальних груп, котрі переживали періоди економічної імміграції¹²⁴. В нашому випадку корисною для порівняння була ситуація шотландців, що доволі численно також прибували до Речі Посполитої в XVI–XVIII ст. і поставали перед подібними викликами, що й греки¹²⁵. Певною мірою це стосується також вірменських¹²⁶ і, почасти, караїмських¹²⁷ громад. Так чи інакше, бачимо, що абсолютній більшості іммігрантів доводилося робити складний вибір між асиміляцією чи пошуками шляхів та перманентних союзників у боротьбі за свої релігійні, соціальні та економічні права та інтереси¹²⁸.

and Interpretations Economy and Society on both shores of the Aegean ANAMED, Koç University, research Center for Anatolian Civilizations Alpha Politismos”, author(s): Vangelis Kechriotis, Boğaziçi University & Lorans Tanatar Baruh, SALT Research (eds.), 311–335.

¹²⁴ Seirinidou Vaso, “Grocers and Wholesalers, Ottomans and Habsburgs, Foreigners and “Our Own”: the Greek trade diaspora in Central Europe, Seventeenth to Nineteenth Centuries”, *Collection Turcica*, vol. XV, Merchants in Ottoman Empire Peeters Paris-Louvain-Dudley, (MA, 2008): 81.

¹²⁵ Шиян Раїса, “Купці-шотландці в містах Руського воєводства в XVI–XVII столітті”, *Вісник Львівського університету*, серія історична, вип. 33, (Львів, 1998): 50–55; Її ж, “До історії львівської торгівлі другої половини XVII ст. (за даними митної книги 1669 року)”, *Львів: Місто. Сучільство. Культура*, т. 3, (Львів, 1999): 137–149; Peter Paul Bajer, *Scots in the Polish-Lithuanian Commonwealth 16th to 18th Centuries, The Formation and Disappearance of an Ethnic Group*, by Peter Paul Bajer, (Leiden, 2012).

¹²⁶ Дашкевич Ярослав, “Розселення вірмен на Україні в XI–XVIII ст.”, *Український історико-географічний збірник*, вип. 1, (Київ, 1971): 150–181; Александрович, “Епілог львівського середовища малярів вірменського походження: майстри середини XVII – першої третини XVIII ст.”, *Україна в минулому*, вип. 8, (Київ–Львів, 1996): 136–150.

¹²⁷ Дашкевич, “Данило Романович і єпископ Петро в освітленні караїмського джерела”, *Українські землі часів короля Данила Галицького: церква і держава*, статті й матеріали, (Львів, 2005): 74–91.

¹²⁸ Gilewicz Aleksy “Przyjęcia do prawa miejskiego we Lwowie w latach 1405–1604”, *Studia z historii społecznej i gospodarczej poświęcone prof. dr Franciszkowi Vujakowi*, (Lwów, 1931): 375–414; Білецький Степан, “Розвиток ремесла і промислів у Львові в середині XVII ст.”, *З історії західноукраїнських земель*, вип. 2, (Київ, 1957): 3–31; Кобилецький Микола, Магдебурзьке право в Україні (XIV – перша половина XIX ст.), історико-правове дослідження, (Львів, 2008); Kapral, “Spisy urzędników miejskich z obszaru dawnej Rzeczypospolitej, Śląska i Pomorza Zachodniego, t. 7: Ziemie ruskie, z. 1,” (Lwów, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń, 2008).

Для досягнення мети ми залучили ті критерії та концептуальні засади, якими керувалися попередні дослідники, визначаючи дефініцію “грецька діаспора”, “грецьке населення”, “грецька громада”, “грецькі іммігранти” на території сучасної України¹²⁹.

Ми брали до уваги досвід, апробований під час міжнародних науково-практичних конференцій, що відбулися з 1993 по 1999 рр. у Києві, Ніжині, Маріуполі та Афінах¹³⁰. Проте, від початку роботи стало очевидним, що застосування вироблених там методик у нашому випадку не могло бути цілком автоматичним¹³¹. Грецькі осередки, що формувались на теренах Руського воєводства Речі Посполитої, Гетьманщини, Молдавського князівства чи Московської держави, функціонували у відмінних політичних, часових, правових та економічних умовах. Усе це неминуче потребувало від нас пошуку та застосування додаткових підходів у вирішенні поставлених проблем.

У побудові структури дослідження насамперед було використано *проблемно-хронологічний метод*. Вивчення життєдіяльності

¹²⁹ Згінник Олена, “Грецька торговельна діаспора в останній чверті XVIII — на початку XIX ст. (до питання про вивчення самосвідомості греків)”, *Схід*, № 8 (58), (Маріуполь, 2003): 85-90; Волонич Віра, “Торговельна діяльність греків на українських землях (середина XVII-XIX ст.): джерелознавчий аспект”, *Збірник наукових праць “Гілея”*, спецвипуск, (Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, Київ, 2009): 144-151.

¹³⁰ I Міжнародна наукова конференція “Україна – Греція” Київ, 1993, II Міжнародна наукова конференція “Україна – Греція: історія та сучасність” (м. Київ, 22–24 лютого 1995), III Міжнародна наукова конференція “Україна-Греція: історія та сучасність” (м. Афіни, 16-20 жовтня 1995), IV Міжнародна науково-практична конференція, досвід дружніх зв'язків та перспективи співробітництва” (Маріуполь, 24–26 травня 1996), V Міжнародна науково-практична конференція “Україна-Греція: архівна та книжкова спадщина греків України”, (Київ, 10–12 листопада, 1998), (див.: Тищенко Г. В. “V Міжнародна науково-практична конференція “Україна-Греція: архівна та книжкова спадщина греків України””, *УІЖ*, № 4, (1999): 153.

¹³¹ Повний огляд бібліографії праць до історії грецької діаспори в Україні див.: *Етнічна історія грецької спільноти в Україні: Бібліографічний довідник-показчик*, відповідальний ред. М.Ф. Дмитрієнко, упорядники: Я. Іщенко, Л. Маркітан, О. Ясь. НАН України, інститут історії України, (Київ, 2003).

греків у Руському воєводстві відбувалося з дотриманням хронологічної послідовності – від часу першої появи у писемних джерелах із чітко окресленою “грецькою” ідентифікацією, виявленою у власному імені, предикаті, патронімі або топонімічному супроводі конкретної особи. Схожий принцип застосовано і у випадку дослідження грецьких діаспор. Зміст окремо взятої біограми чи колективу побудовано хронологічно послідовно. Ми не ставили за мету виявити детальні біографічні подробиці нащадків грецьких поселенців у наступних поколіннях, які не використовували “грецької” ідентичності, обмежуючись тільки тими особистостями, які утворювали та були активними у грецьких осередках у Руському воєводстві. Використовуючи цей метод, ми зафіксували, що греки були присутніми на землях Галицько-Волинського князівства ще від часів пізнього середньовіччя, а пік їхньої імміграції на ці території припав вже на часи існування Руського воєводства наприкінці XVI – першої половини XVII ст. Грецька імміграція та активність членів діаспори остаточно втратили свою динаміку наприкінці XVIII ст. Залучення елементів, що належать до методу *соціально-економічної географії* дозволило встановити територіальне походження грецьких купців та частково окреслити загальний перелік їх товарної номенклатури та спеціалізацію.

Застосовуючи *порівняльний метод* дослідження, ми дійшли до висновку, що грецькі іммігранти, оселяючись на теренах Руського воєводства, діяли за моделями самоорганізації, близькими до їх одновірців, що мешкали у політичних реаліях Венеційської Республіки¹³². Тамтешні греки після падіння Візантійської імперії перебували в умовах держави, де домінуючою була римо-католицька Церква. Проте, більшість з них достосувалися до нових реалій, скористалися можливостями для втілення успішної професійної кар’єри, зайняли значні соціальні позиції. Водночас вони змогли зберегти власну релігійну та мовну ідентичність¹³³. У питанні соціальних та економічних активностей, греки Руського воєводства за своїм становищем мали багато спільного з грецькими іммігранта-

¹³² Kostas E. Lambrinos, “Identity and socio-economic mobility in Venetian Crete: the evolution of a citizen family (sixteenth century)”, *Mediterranean Historical Review*, 29/1, (2014): 57–58.

¹³³ James Ball, *The Greek Community in Venice: 1470 – 1620*, (University of London, 1985).

ми на території Молдавського князівства, Волощини, теренах, підконтрольних Габсбургам. Це особливо помітно, якщо порівнювати їхнє життя з політико-економічними умовами, в яких перебували греки, що перебрались до Московської держави¹³⁴.

Корисним для виокремлення правового та соціального статусу греків на тлі інших етнічних груп регіону стало залучення досвіду тих дослідників, які раніше вже працювали з документами щодо минулого вірменського, українського чи єврейського населення в містах Руського воєводства. Цікавих висновків у цьому напрямку досягли Маєр Балабан¹³⁵, Я. Дашкевич¹³⁶, Я. Ісаєвич¹³⁷, окресливши на прикладі Львова поняття інституалізації етнічних груп, що не належали до римо-католицької конфесії. Ці спроби були успішно узагальнені та розвинені через застосування нових інструментів з вивчення української громади Львова, які останнім часом продемонстрував М. Капраль. Дослідник наголосив, що "...термін "національна громада" у випадку Львова як найбільшого урбаністичного центру регіону вживаємо в прикладному значенні, у розумінні етноконфесійно-правової спільноти ("natio" середньовічних та новочасних документів), яка відчуває свою окремішність від інших в оточуючому їй середовищі. Він не тотожний з поняттям європейської модерної нації XIX–XX ст., але пов'язаний із ним як його генетичний попередник. Термін "національна громада" у випадку Львова це поляки, українці (русини), вірмени, євреї"¹³⁸.

¹³⁴ Опарина Т., "Греческая" светская миграция в Россию: приоритеты и регламентация (конец XVI — первая половина XVII вв.), *Отечественная история, Вестник ВолГУ*, серия 4, история, регионоведение, международные отношения, т. 21, № 4, (2016): 44–55.

¹³⁵ Bałaban, Żydzi lwowscy na przelomie XVI i XVII w. (Lwów, Nakładem funduszu konkursowego imienia Hip.Wawelberga, 1906).

¹³⁶ Дашкевич, "Армянские колонии на Украине в источниках и литературе XV–XIX веков: Историкографический очерк", (Ереван, 1962); Його ж, *Вірменія і Україна*, (Львів-Нью-Йорк, Видавництво П. Коць, 2001).

¹³⁷ Iaroslav Isaievych, "Greek Culture in the Ukraine: 1550–1650", *Modern Greek Studies Yearbook*, (University of Minnesota, vol. 6, (1990): 97–123.

¹³⁸ Капраль, "Національні громади міста Львова", 12; Його ж, "Українська громада на вулиці Руській Львова в 1550–1585 роках", *Вісник Львівського університету, Серія історична*, вип. 37, част. 1, (Львів, 2002): 145–160; Його ж, "Шляхи асиміляції національних громад Львова у XVI–XVIII століттях", *Вісник Львівського університету, Серія історична*, (вип. 38): 45–62.

Висновки перелічених дослідників засвідчують, чому греки постійно “випадали” з уваги вчених як окрема група. З огляду на конфесійну та окремі соціальні причини, брак їх критичної численної маси, вони були змушені об’єднуватися з близькими до них релігійно українцями.

Водночас, результати наших студій переконливо показали, що навіть у другому й інколи у третьому поколіннях, багато хто з цих іммігрантів не втратив самобутніх етнічних ознак, а за нагоди успішно організовував приватне та економічне життя в межах власної етнічної групи. Це особливо помітно на тлі грецьких діаспор Бродів та Замостя, де український фактор, на відміну від ситуації у Львові, не мав над греками домінуючої сили.

У нашому випадку, одним з найголовніших для вирішення окреслених проблем став критичний аналіз життя видатних постатей грецького походження з поступовим переходом від *генеалогічних студій* щодо окремих персоналій до розширеного аналізу історій найвідоміших грецьких сімей та їх різноманітних пов’язань. Як наслідок, вивчення цих важливих соціальних одиниць надало нам можливість простежити діяльність грецьких купецьких спілок, що у багатьох випадках були розвинутим та впорядкованим продовженням родинних стосунків. У цьому контексті дуже придатним було використання методик, об’єднаних такою спеціальною історичною дисципліною, як *просопографія*. Вивчення вже перелічених вище біографічних, родинних, професіональних та економічних зв’язків іммігрантів насамперед на горизонтальних рівнях кооперації, дало підстави створити цілісну картину діяльності їх економічних мереж, що функціонували з різних боків кордонів. Це дало нам розуміння, як використовуючи економічну кон’юнктуру греки швидко просували в регіонах свої господарські, а водночас культурні та подеколи навіть політичні інтереси¹³⁹.

¹³⁹ Лильо, “Становище грецької діаспори міста Львова в другій половині XVII ст.”, *Україна-Греція: історична спадщина і перспективи співробітництва*, Маріуполь, 27–29 травня 1999 року [Текст] : зб. наук. пр. міжнар. наук.- практ. конф. Ред. К. В. Балабанов [та ін.] ; Інст. історії України Нац. акад. наук України, Ін-т політ. та етнонац. дослідж. Нац. акад. наук України, (Маріуполь, 1999): 32–46; Його ж, “Стосунок польської влади до грецької людності у Львові в XVI–XVII ст.”, *Polska-Ruś-Ukraina — jedenaście wieków sąsiedztwa*, (Lublin — Lwów, wyd. Katedra Historii Państwa i Prawa KUL, 2002): 59–65.

Успішно рухаючись обраним шляхом, ми повсякчас мали пам'ятати про необхідність брати до уваги причинно-наслідкові обставини імміграції греків до Речі Посполитої. Використовуючи метод *зіставлення і порівняння*, ми відслідкували подібності та відмінності характеру діяльності грецьких купців на тлі специфіки економічного та соціального простору, що простягався від Східноземномор'я через наддунайські князівства до кордонів Московського царства. Як наслідок, це дало змогу з'ясувати рівень впливу цих купців на формування ринку солодких гатунків вин з о. Крит та інших категорій товарів східного походження.

Активно застосовано у праці *статистичний метод*. Залучення інформації про кількість прибулих купців, виокремлення тих з них, хто постійно та найактивніше працював на ринку, аналіз обсягів увезеного товару, значення розмірів податкових надходжень від господарської діяльності греків до міської скарбниці та їх використання для забезпечення обороноздатності Львова — ось неповний перелік результатів, що ми їх отримали у процесі вивчення документів митного та юридичного характеру.

Окремо також проаналізовано найтипівіші документи із застосуванням субісторичної дисципліни — *дипломатики*. Це дало змогу простежити результати роботи окремих представників грецької діаспори на дипломатичній службі польської, козацької та московської держав.

Під час написання роботи ми зіткнулися з проблемами термінологічного характеру. У випадку написання імен польсько-литовських та молдавських правителів маємо зрозумілу систему і вживаємо їх згідно з нормами українського правопису: Людовик Анжуйський, Казимир III Великий, Владислав Ягайло, Сигізмунд I Старий, Сигізмунд II Август, Михайло Хоробрий, Василь Лупул.

Натомість, викликом стало те, що через брак прецеденту є суттєві розбіжності в транслітерації окремих грецьких прізвищ та імен українською мовою. На додаток, в минулому, частина з них у не завжди вдалий спосіб були транслітеровані міськими писарями та урядовцями (наприклад — Wewelli, Affendyk, Mezapetha). У цьому питанні ми керувалися нормами, затвердженими правилами українського правопису, але у багатьох випадках у тексті ми паралельно подавали імена та прізвища грецьких іммігрантів чи мандрівників

польською, латинською чи грецькою мовами так, як вони були зафіксовані в оригіналі документа¹⁴⁰.

Задля уникнення подібних непорозумінь, а також вже згаданої плутанини щодо поняття “православні мешканці” Руського воєводства, ми застосували терміни “українець”, “український”, “українська громада” і відокремили поняття “грек”, “грецька діаспора”. Під час написання роботи ми вживаємо географічні терміни, адаптовані до сучасної української мови, окрім випадків прямого цитування джерел. Переказуємо саме джерело у два способи: прямим цитуванням зі збереженням оригінальної орфографії або цитуванням змістовного навантаження документа із одночасною адаптацією тексту до написання сучасними літерами українського чи польського алфавіту.

Метою зазначеного підбору методів та принципів нашого дослідження було всебічно висвітлити об’єкт, предмет дослідження, вказати мету та завдання, вирішити проблеми, котрі постали перед ними в ході роботи над оригінальними джерелами. Застосування принципу *об’єктивності* передбачало використання фактів за їхнім первинним змістом. Послідовність і поступовість добору матеріалу допомогли у формуванні концепції дослідження. Тому кожен епізод розглянуто в усій його внутрішній повноті – в сукупності позитивних, негативних, неоднозначних виявів та впливів на фрагмент історичного процесу. При цьому ми намагалися дотримуватися *логічності, чіткості, послідовності й системності* у висвітленні матеріалу. Під час визначення ступеня вірогідності тієї чи іншої події, того чи іншого ототожнення наведених у дослідженні осіб, варіативності дослідницьких пропозицій у кожному конкретному випадку, ми використовували принцип *альтернативності*.

Водночас, ми прагнули всіма доступними нам шляхами максимально повно донести наші висновки зрозумілою мовою до якомога ширшого кола Читачів і у такий спосіб максимально спростити їм майбутню роботу з текстом.

¹⁴⁰ *Український правопис*: НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Інститут української мови, (Київ: Наукова думка, 2015): 118–125.

Розділ 3

ПЕРЕДУМОВИ ТА ПОЧАТКИ ФОРМУВАННЯ ГРЕЦЬКОЇ ДІАСПОРИ НА ТЕРИТОРІЇ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОГО КНЯЗІВСТВА І КОРОЛІВСТВА ПОЛЬСЬКОГО В XII – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XV СТ.

Процес проникнення греків на територію країн Центральної та Східної Європи був поступовим і в кожному конкретному випадку мав свої особливості. Головною причиною, що спонукала їх мігрувати на віддалені терени, була насамперед економіка. Приймаючи до себе представників цього східносередземноморського етносу, влада кожної країни та навіть окремих міст намагалася формувати щодо таких мігрантів власну політичну й економічну стратегію, яка зазнавала корекції залежно від зміни господарських і геополітичних обставин.

Не була винятком і територія українсько-польського пограниччя. Узявши ці території Галицько-Волинської держави під своє панування, Польське королівство стало приймати та доволі успішно “освоювати” чергові хвилі мігрантів, що напливали з теренів Східного Середземномор’я. Проте навіть у межах цього географічно невеликого ареалу існувала різниця між державним (офіційним) та локальним прийняттям грецьких іммігрантів. Найкраще ці відмінності можна простежити на прикладі таких регіональних центрів, як Львів чи Кам’янець-Подільський. І вже зовсім по-іншому формувалися відносини іммігрантів із владою у Замості чи Бродах – місцях, якими володіли приватні власники.

Частина відмінностей, що вплинули на характер цієї частини грецької діаспори, сформувалася в історичний період, який хронологічно виходить поза основні межі роботи. Проте, з огляду на важливість цього аспекту та задля кращого розуміння проблеми загалом, є необхідність впровадити розгляд цього часового відтинку. Це дасть змогу наочно продемонструвати історичну тяглість присутності грецького елемента на території Галицько-Волинської держави, Польського Королівства та, врешті, Речі Посполитої.

Прийняття з Візантії християнства і поширення його територіїєю Київської Русі значно вплинуло на культуру та суспільну організацію цієї держави. Тривалий час головною ланкою в контактах двох країн залишалася Церква. Київська митрополія була церквою-дочкою Константинопольського патріархату. Потужний культурний вплив, носієм якого виступала Церква через численних ієрархів грецького походження або ж вихованців візантійських центрів, зокрема Афону, був відчутний також в ідеологічній, правничій, політичній і військовій сферах. Водночас він торкнувся технології ремісничого виробництва, будівельної справи – аж до виявів у щоденному житті й побуті.

Еволюційні зміни, що відбулися у свідомості місцевої політичної еліти, з часом скеровували потреби Русі в бік яснішого усвідомлення свого місця у відносинах з імперією¹⁴¹. Окремі тертя і розбіжності, які стали помітні вже в XI–XII ст., коли Русь обрала митрополитами Іларіона (1051–1054) і Кліма Смолятича (1147–1155)¹⁴², мали переважно локальний характер і не змогли позначитися на загальному характері русько-візантійської співпраці. Русь і надалі залишалася частиною візантійської цивілізації – навіть у післямонгольський період, аж до падіння самої Візантії, а згодом стала, як влучно окреслив румунський дослідник Ніколае Йоргу, “Візантією після Візантії”.

Як і вся Київська Русь, її галицька частина починала свої відносини з Візантією насамперед через економічні та політичні важелі. Галицькою землею проходив знаменитий “бурштиновий шлях” (Ві-

¹⁴¹ Гудзяк, “Криза”, 2.

¹⁴² Blažejowskyj Dmytro, *Hierarchy of the Kyivan Church (861–1990)*, (Rome, 1990).

сла–Сян–Дністер та Німан–Західний Буг–Дністер), що фактично з’єднавав Балтійське й Чорне моря¹⁴³.

Ще з кінця XI ст. склалися особливі зв’язки імперії з Галицьким князівством, князі якого контролювали Пониззя Дністра та Дунаю, важливі для Візантії. Саме ці терени були для печенігів і половців воротами в придунайські провінції імперії, й остання, не маючи достатньо сил для їх оборони, була зацікавлена у наявності в цих регіонах могутнього та союзного їй галицького князя¹⁴⁴.

Через це візантійські правителі розглядали контакти з Галицьким князівством окремо від відносин із Києвом. Союз із цим князівством імперія оформила ще 20 липня 1104 р., коли дочка перемишльського князя Володаря Ростиславича вийшла заміж за сина Василевса Олексія Комніна–Ісаака¹⁴⁵. Галицьке князівство використовувало свої зв’язки з Візантією не тільки для боротьби з сусідами – поляками та угорцями (які, своєю чергою, періодично намагалися залучити князів як союзників у боротьбі з ромеями¹⁴⁶), але й для формування своїх відносин із київськими князями.

Князь Василько Ростиславович (†28.02.1124) як союзник імператора Олексія I Комніна, ймовірно, брав участь у знаменитій битві з печенігами на березі р. Маріци поблизу фортеці Хіріни¹⁴⁷. Візантійський хроніст Анна Комніна у числі учасників битви згадує п’ять тисяч “гірських жителів”¹⁴⁸, які з півночі прийшли на допомогу візантійцям.

В ієрархії “візантійської родини” галицький князь Володимирко Володаревич (†1153), за визначенням візантійських істориків, які дотримувалися “вселенського” трафарету імперської політики,

¹⁴³ Войтович, “Галич у політичному житті Європи XI–XIV ст.”, (Львів, 2015): 90; Козачок Ольга, “Економічні відносини Візантії та Галицького князівства у другій половині XII ст.”, *Історія торгівлі, податків та мита: зб. наукових праць*, № 1 (11), (Дніпропетровськ, 2015): 66–75.

¹⁴⁴ Литаврин Геннадій, “Русь и Византия в XII веке”, *Византия и славяне*, (Санкт-Петербург, 1999): 505–506.

¹⁴⁵ Войтович, *Княжа доба на Русі: портрети еліти*, (Біла Церква: видавець Олександр Пшонківський, 2006), 343.

¹⁴⁶ Оболенский Дмитрий, *Византийское содружество наций*, (Москва, Алатая, 1998), 172.

¹⁴⁷ Васильевский Василий, “Византия и печенеги Васильевский”, *Труды*, т. 1, (Санкт-Петербург, 1908): 101.

¹⁴⁸ Анна Комнена, *Алексиада*, (Москва: Издательство “Наука”, 1965), 237.

посів місце “васала”¹⁴⁹. Хоча у 1144 р. це не завадило йому воювати з дунайськими болгарами та візантійцями за нижню течію Дунаю. Його опонент, київський князь Ізяслав, у водночас вважався “союзником”. Очевидно, саме такою зміною позиції Візантії стосовно руських князів і була спричинена ця короткотривала конфронтація.

Князь Ярослав Осьмомисл (*1153–†1187) вже намагався впливати на політику імперії та приєднувався до боротьби за її престол. У 1164 р. він прийняв у себе знаного авантюриста і водночас претендента на престол імперії, свого родича Андроніка Комніна. Візантійський історик Іоанн Кіннам згадував про життя Андроніка в Галичі, участь у князівських полюваннях¹⁵⁰ і навіть боярських радах¹⁵¹. Вже наступного року відбувся обмін посольствами між Константинополем і Галичем. Василевс Мануїл I (1143–1180), попри складні стосунки зі своїм двоюрідним братом, таки надав Андроніку гарантії безпеки, уділ в управлінні і переконав бунтівника повернутися додому¹⁵². Іоанн Кіннам¹⁵³ згадує, що для остаточної нормалізації стосунків у Галичину з Києва прибув візантійський посол, який мав переконати Ярослава відмовитися від союзу з угорцями¹⁵⁴. Євстафій Солунський також подає відомості про інші посольства галицького князя до василевса Мануїла I¹⁵⁵.

¹⁴⁹ Ioannes Cinnamus, *Historia*, v. 3, (Bonn, 1885): 115; v. 12, 235.

¹⁵⁰ *Ioannis Cinnami epitome rerum ab Ioanne et Alexio Comnen gestarum*, (Bonnae, 1836), 232–234.

¹⁵¹ Васильєв Александр, *История Византийской империи*, (Санкт-Петербург, 2000), 12.

¹⁵² “В лѣтѣ .ѡ. ѡ. ѡг . [6673 (1165)] Прибѣже ись Црѣгорода братанъ црѣвѣ кюрѣ Андроникъ къ Йрославу оу Галичь и приа и Йрославъ с великою любовью и да ему Йрославъ нѣколико городовъ на оутѣшение потом же присла црѣ два митрополита ваба и к собѣ Йрославъ же пусти к не му с великою чѣстью приставивъ к нему пискупа своего Кузму и мужа своа передниа”. (Полное Собрание Русскихъ Лѣтописей, (далі - ПСРЛ) Изданное по Высочайшему повелѣнію Императорскою Археграфическою Коммиссією, том второй, Ипатьевская Лѣтопись, издание втор., (Санкт-Петербургъ, 1908), <http://litopys.org.ua/ipatlet/ipat22.htm>.

¹⁵³ Cinnami Ioannis, 232, 235.

¹⁵⁴ Оболенский, 247.

¹⁵⁵ Бибииков Михаил, “Византийские источники по истории Руси, народов Северного Причерноморья и Северного Кавказа (XII–XIII вв.)”, *Древнейшие государства на территории СССР*, (Москва, 1981): 76.

Розділ 3

Передмови та початки формування грецької діаспори...

Однак родинні стосунки були лише частиною загального прагматичного бачення, яким керувалися галицькі правителі для забезпечення геополітичних інтересів своєї держави. Одразу після падіння та загибелі Андроніка Комніна Ярослав Осмомисл підтримав повстання братів Асенів у Болгарії та допоміг їм відновити незалежність, блокуючи на Дунаї підхід союзної імперії угорського війська у 1186–1187 рр.¹⁵⁶ Династії Ангелів вдалося відновити контакти вже з іншим галицько-волинським князем – Романом Мстиславичем, союз із яким було скріплено шлюбом Романа з Єфросинією-Анною, дочкою Ісаака II від першого шлюбу¹⁵⁷. Світське ім'я княгині – Єфросинія – встановлено на підставі Шпеєрського синодика¹⁵⁸, а чернече – Анна – на підставі того, що над її могилою у Володимирі-Волинському внук Мстислав Данилович у 1289 р. спорудив каплицю св. Іоакима й Анни¹⁵⁹.

У 1200 р. в Константинополі було посольство князя Романа Мстиславовича (*бл. 1152–†19.06.1205) на чолі з Твердятою Остромиричем, Неданом, Домажиром і Негваром, яке бачив та відомості про яке занотував Добриня Ядрейкович¹⁶⁰. Візит мав кілька важливих завдань і був наслідком допомоги, яку вірний союзницьким договорам Роман кілька разів надав ромеям¹⁶¹. Зокрема, він здійснив похід на половців, що в союзі з болгарами просувалися в напрямку Константинополя¹⁶². На думку Д. Оболенського, така активність віддаленої і де факто незалежної від впливу імперії Південно-За-

¹⁵⁶ Войтович, *Галич у політичному житті Європи XI–XIV століть*, (Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2015), 107–122.

¹⁵⁷ Його ж, “Княжа доба на Русі”, 480–488.

¹⁵⁸ Майоров Олександр, *Єфросинія Галицька. Дочка візантійського імператора в Галицько-Волинській Русі (княгиня і черниця)*, (Біла Церква, 2013), 35–65.

¹⁵⁹ Войтович, “Княжа доба на Русі”, 482.

¹⁶⁰ Vernadsky George, “Relations byzantino-russes au XIII-e siècle”, *Bizantion*, т. 4, (1927–1928): 269–279.

¹⁶¹ Грушевський Михайло, *Історія України-Руси*, т. 3, (Львів, 1905, (передрук: Київ, 1993): 9. Про це посольство згадує новгородський архієпископ Антоній (див.: *Книга Паломник. Сказание мест святых во Цареграде Антония, архиепископа новгородского в 1200 г.*, (Санкт-Петербург, 1899): 15.

¹⁶² Nicetas Choniates, *Historia De Andron II*, 11, (ed. Bonnae, 1835), 452, 691–692.

хідної Русі щодо захисту візантійської ойкумени виглядає особливо цікаво на тлі спроб тогочасних правителів Сербії і Болгарії всякими доступними методами здобути політичну незалежність від ослабленої імперії¹⁶³. Щоправда, дослідник не звернув уваги на те, що для утримання такого союзу Візантії довелося вдатися до рідкісного в її історії шлюбу порфіроносної принцеси з руським князем¹⁶⁴.

Галицько-Волинська держава зберегла відносини з Візантією і після появи Латинської імперії. Близько 1250 р. найсильніший із галицько-волинських правителів – Данило Романович (*1202 – †1264) послав у Нікею свого печатника Кирила для того, щоб той отримав благословення на рукоположення його київським митрополитом¹⁶⁵. Рішення було позитивним. Проте цей факт ідеологічної вірності “візантійським цінностям” не завадив Данилові підтримувати відносини і з європейським Заходом. Крім того, можна впевнено стверджувати, що вони були такою ж (якщо не більшою) складовою політичного, економічного та культурного життя. Звістки про одержання Данилом Романовичем у 1253 р. корони від Папи Інокентія IV як гарантії майбутнього хрестового походу проти монголів свідчать про місцевий універсалізм і прагматизм¹⁶⁶. Додатковим аргументом, що свідчить про зв’язки галицьких та волинських земель із Візантією, є інформація літописця під 1237 р.: подаючи характеристику укріплень на західних кордонах князівства Данила Романовича, він згадав про вежу недалеко від Холма, на якій був “орел кам’яний різблений”. А. Петрушевич припускав, що це міг бути двоголовий візантійський орел, встановленням якого князь хотів продемонструвати зв’язок своєї влади із візантійською традицією.

¹⁶³ Оболенский, 249.

¹⁶⁴ Войтович, “Княжа доба на Русі”, 485.

¹⁶⁵ “Тим часом Кирило-митрополит ішов [через Угри в Греки], посланий Данилом і Васильком, щоб [там його] поставили на митрополію руську. І коли був він у короля, вговорив його король багатьма словами [і] дарами умовив: “Я проведу тебе в Греки з великою честью, якщо учинить Данило зо мною мир”. Він тоді сказав: “Клятвою клянися мені, що не переміниш ти слова свого. Я, пішовши, приведу його”. І, прийшовши, митрополит сказав йому, [Данилу]: “Чого ти хотів – те в тебе есть. Візьми дочку його синові своєму за жону”. Василько [братові] сказав: “Іди до нього, адже він християнин є”, “Галицько-Волинський літопис”...; Оболенский, 257.

¹⁶⁶ Крип’якевич, *Галицько-Волинське*, 132.

Розділ 3

Передмови та початки формування грецької діаспори...

На жаль, про відносини між Галицько-Волинською державою і Візантією в другій половині XIII і середині XIV ст. можемо лише здогадуватися. Важливе джерело тієї епохи – “Галицько-Волинський літопис” дає надто мало інформації з цього приводу. Трагічні події, пов’язані з монголо-татарською навалою, знищили майже всі епістолярні пам’ятки Русі й значно послабили не тільки політичні та культурні¹⁶⁷, але й навіть традиційні економічні відносини зі Східним Середземномор’ям¹⁶⁸. За часів князя Лева Даниловича у другій половині XIII ст. і Галицько-Волинські землі, й Візантія були фактичними васалами улусбека Ногая, який намагався збудувати потужну причорноморську державу з центром в Ісакчі на Дунаї¹⁶⁹. Вміло використовуючи ситуацію, Лев Данилович розширив межі Галицько-Волинської Русі до найбільших в історії розмірів.

На початку XIV ст. (1303 р.) у Галицько-Волинському королівстві утворилася окрема митрополія з підлеглими їй Галицькою, Володимирською, Туровською, Луцькою, Перемишльською, Холмською та Полоцькою єпархіями. Після ліквідації ординської залежності король Юрій Львович отримав від Візантії, неохочої до подібних трансформацій, згоду на утворення окремого діоцезу на землях, незалежних від впливу Золотої Орди. Першим галицьким митрополитом був грек Ніфонт. Київські митрополити тоді перебували у Володимирі на Клязьмі, ближче до ординської ставки в Сараї, а після того, як висвячений на галицького митрополита наступник Ніфонта – Петро Ратенський, який отримав ще й київську митрополію, помер у Москві, його спадкоємці перенеслися туди. Москва протягом тривалого часу домагалася скасування Галицької митрополії, і в 1347 р. імператор Іоанн VI Кантакузен (1341–1376) “золотою буллою” таки ліквідував її¹⁷⁰. Проте

¹⁶⁷ Чи не єдиним прикладом продовження впливу артистичного середовища Візантії на українське сакральне мистецтво є Дорогобужська ікона Богородиці Одигітрії. Цю пам’ятку атрибуують другою половиною XIII ст. (див.: Александрович, “Українське малярство”, (Львів, 1995): 41.

¹⁶⁸ Докладну історію Галицько-Волинського князівства до моменту згасання місцевої династії і поділу цих територій між Польщею та Литвою (див.: Грушевський, “Історія”, т. 3, (Львів, 1905), 1–191.

¹⁶⁹ Войтович, *Нащадки Чингіз-хана: Вступ до генеалогії Чингізидів-Джучидів*, (Львів, 2004), 189–191.

¹⁷⁰ Гудзяк, “Криза”, 8.

дуже швидко вона була знову відновлена й остаточно ліквідована вже аж на початку XV ст. за часів короля Владислава Ягайла. Знову Галицьку митрополію відновлено лише на початку XIX ст., але вже за рішенням Риму – як митрополію Унійної Греко-Католицької Церкви.

Незважаючи на поступову втрату дипломатичних зв'язків та інші несприятливі обставини, візантійський культурний вплив і далі був відчутний. За такої ситуації роль чи не єдиних “контактерів” відігравали артисти, мандрівники та релігійні місіонери, шлях яких пролягав зі сходу і півдня через Балкани й Галичину в Київ і далі – до Москви¹⁷¹.

Більше слідів цих зв'язків зберегли до сьогодні території Волині¹⁷². Так, літописець, описуючи численні заслуги князя Володимира Васильовича, згадує про те, що той вклав у луцькому кафедральному соборі св. Іоанна Богослова срібний хрест із часткою Хреста Господнього. Припускають, що реліквія могла мати лише візантійське походження, оскільки хрест зберігався в соборі св. Софії у Константинополі. Візантійська традиція позначилася і на книжковій графіці Волині¹⁷³, серед ілюстрацій кількох відомих рукописів XIII ст., які в новітній літературі вважаються створеними в скрипторії князя, що засвідчене літописом¹⁷⁴.

Скупі повідомлення про те, що король Данило підтримував інші художні центри, дають дослідникам підстави вважати, що спорадичні контакти зберігалися і на галицькому ґрунті. З іншого боку, ослаблення безпосередніх візантійських впливів мало й позитивний бік, оскільки стимулювало місцевих майстрів до активнішого творення оригінального, національного давньоукраїнського

¹⁷¹ Козак Назар, “Відблиск у сутінках”, *Історія Візантії. Вступ до візантиністики*, (Львів, Апріорі, 2011): 584–586.

¹⁷² Лильо, “Три етапи розвитку візантійсько-грецьких зв'язків мистецької культури давньої Волині”, *Волинська ікона: питання історії, вивчення, дослідження та реставрації*, доповіді та матеріали IV наукової конференції, м. Луцьк, 17–18 грудня, 1997 р. (Луцьк, 1997): 46.

¹⁷³ Запаско Володимир, *Пам'ятки книжкового мистецтва. Українська рукописна книга*, (Львів, Світ, 1995).

¹⁷⁴ Його ж, “Скрипторій волинського князя Володимира Васильовича”, *ЗНТШ*, т. 224, праці історично-філософської секції, (Львів, 1993): 186–193.

Розділ 3

Передмови та початки формування грецької діаспори...

сакрального і світського мистецтва, хоча візантійська частина залишалася його незмінною складовою, а західні впливи були тільки фрагментарними¹⁷⁵.

Значно цікавіше на тлі нерегулярних політичних і мистецьких контактів виглядали економічні зв'язки¹⁷⁶. До першої половини XIII ст. досить добре розвивалася торгівля західних земель України з причорноморськими колоніями. Місто Володимир-Волинський у XIV–XV ст. мало значно тісніші контакти з центрами генуезької торгівлі в басейні Чорного моря, ніж Київ¹⁷⁷. Період боротьби за галицьку спадщину, коли угорські та польські королі намагалися закріпити унію з Галицько-Волинською державою, а князь Любарт-Дмитро Гедимінович – відновити її, також не призвів до розриву зв'язків із Візантією. Привілеї галицького князя Володислава Опольського та короля Угорщини, Русі і Володимирії Людовика Анжуйського, надані Львову, закріпили монополію міста на східну торгівлю, значною складовою частиною якої були контакти з Візантією¹⁷⁸. Попри те, що через татарські напади обсяги товарообігу зменшилися¹⁷⁹, у XIV–XV ст. ті купці, які постійно жили в генуезьких колоніях Криму, продовжували підтримувати контакти зі своїми торговими партнерами в Молдавії та Волощині¹⁸⁰. Вже звідти до міст Галичини і Волині віддавна привозили шовк, спеції, прикраси, зброю, фрукти, вино¹⁸¹. Немає сумнівів, що тогочасна еліта й просто заможні люди і надалі були добре обізнані з такими середземноморськими продуктами, як цитрини чи

¹⁷⁵ Александрович, “Візантія”, 55–72.

¹⁷⁶ Лильо, “Контакты греческого Востока с городами Галицкой Руси в XI–XV вв.”, *Byzantium and New Countries – New Peoples on the Frontier of Byzantino-Slavonic Area (IX–XV–Centuries) Byzantina et Slavica Cracoviensia*, (Cracow, 2007): 237–243.

¹⁷⁷ Małowist Marian, “Handel Lewantyński w życiu Polski w późnym średniowieczu i w początkach czasów nowożytnych”, *Europa i jej ekspansja XIV–XVII w.*, (Warszawa, PWN, 1993): 120.

¹⁷⁸ *Привілеї міста Львова*, 37–45.

¹⁷⁹ Грушевський, “Історія”, (т. 6): 26.

¹⁸⁰ Hryszko Roman, “Obraz Killi – kolonii genueńskiej nad Dunajem, w świetle akt notarialnych Antonia di Ponso z lat 1360–1361”, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego*, z. 12, (2000): 19.

¹⁸¹ *Летопись по Ипатскому списку*, (Санкт-Петербург, 1871): 490; *An economic and social history of the Ottoman Empire, 1300–1914*, ed. by Halil İnalcık with Donald Quataert, (Cambridge; New York, 1994).

оливки¹⁸². Частина візантійських товарів, як-от вино чи оливкова олія, доставлялися шляхами вздовж Дністра на західні кордони домонгольської Русі, про що свідчать знахідки амфор для їх транспортування на території Галича, Перемишля і Белза¹⁸³.

На початку XV ст. великий князь литовський Вітовт Кейстутович опанував чорноморське побережжя із портами Хаджібей (Качібей, нинішня Одеса) та Дашків (Очаків). У 1415 р. на прохання візантійського імператора через Хаджібей налагоджено доставку хліба до Константинополя¹⁸⁴. Валки формувалися в районі Львова, далі по р. Зубра сплавлилися до Щирка, поблизу гирла якого на Дністрі було містечко Устя (нині село Миколаївського району Львівської області), що належало до Жидачівського князівства. З Устя, на *палях* (верфах) якого будувалися річкові кораблі *струги*, *комеги*, *дубаси* і *шкучи*, хліб транспортувався до Хаджібея. Частину цих кораблів продавали на місці, бо в Буджаку була нестача деревини. У зворотному напрямку, використовуючи воли, які тягнули судна проти течії, везли солену рибу, шовк, прянощі¹⁸⁵. Тим же шляхом велася торгівля з Кіпрським королівством¹⁸⁶. Так сюди потрапляли солодкі вина й оливкова олія¹⁸⁷. У 1443 р. король Владислав Ягеллончик передав Хаджібей, що належав Великому князівству Литовському,

¹⁸² Tentiuс Ion, Some “Considerations Regarding Byzantine Influences in the East of Carpathians in the 10th-13th Centuries”, *Medieval Europe Brugge International congress over Middeleeuwse en Latere Archeologie*, Brugge, 1–4 October, (1997): 20; Thomas S., Noonan & Roman Kovalev, “Wine and Oil For All the Rus’! The importance of Byzantine wine and olive oil to Kievan Rus’”, *Byzantium and the North. Acta Byzantina Fennica*, v. IX, 1997–1988, (Helsinki, 1999): 121.

¹⁸³ Thomas S. Noonan & Roman Kovalev, 122.

¹⁸⁴ Маркевич Арсеній, *Город Качибей или Хаджибей – предшественник Одессы*, (Одесса, 1894), 55.

¹⁸⁵ Войтович, Сколоздр, “Устя, Устечко”, *Миколаївщина*, збірник наукових статей, т. 3, (Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2006): 67–77.

¹⁸⁶ Кіпрське королівство офіційно далі називалося Єрусалимським, хоча його правителі з династії Лузіньянів володіли тільки Кіпром і кількома прилеглими островами, а також Анталією. У 1489 р. Катерина Корнаро, вдова короля Жака II, яка походила з венеційських патриціїв, передала острів Венеції (див.: Ришар Жан, *Латино-Иерусалимское королевство*, (Санкт-Петербург: Евразия, 2002).

¹⁸⁷ Grousset Rene, *Empire du Levant: Histoire de la Question d’Orient*, (Paris, Payot, 1949), 349–351.

Розділ 3

Передмови та початки формування грецької діаспори...

подільському магнатові Язловецькому¹⁸⁸. Після падіння Константинополя ця торгівля була перервана.

Однак треба визнати, що до моменту захоплення й зруйнування Константинополя у 1453 р. торговці грецького походження зрідка з'являлися безпосередньо на галицько-волинських територіях, обмежуючись контактами з Константинополем та Причорномор'ям. Більшість орієнтальних торговельних факторій на той час зосереджувалася в руках їхніх конкурентів — кілікійських вірмен та євреїв. Про активність перших свідчить існування у Львові вже в 1356–1363 рр. вірменського кафедрального собору і доволі впливової громади¹⁸⁹. Як ми побачимо далі, вірмени та генуезці, а надалі і євреї, складатимуть грекам серйозну конкуренцію, всіляко обмежуючи їх доступ на ринки Центрально-Східної Європи.

Для більшості грецьких іммігрантів їх потрапляння на польсько-українське прикордоння мало насамперед економічні причини. Поновлення зв'язків між православними духовними центрами відзначалося власною динамікою і, як правило, розвивалося паралельно. Водночас усі ці процеси відбувалися за умов зміни геополітичної реальності, зважаючи на те, що з кінця XIV ст. більшість західноукраїнських земель уже була розділена між Литвою і Польщею. З часом, особливо після 1453 р., це потребувало створення нових механізмів у відносинах *колишньої* Галицько-Волинської Русі з *колишнім* Константинополем. Одним із таких наслідків було утворення у XVI–XVII ст. в найбільших містах Руського воєводства компактних, але доволі впливових, грецьких торговельно-ремісничих діаспор. Першість серед цих осередків на тривалий час закріпив за собою Львів.

¹⁸⁸ Czacki Tadeusz, *O litewskich i polskich prawach, o ich duchu, źródłach, związku i rzeczach zawartych w pierwszym statucie dla Litwy 1529 r. wydany*, t. 2, dzieła Tadeusza Czackiego, Poznań, (1844), 179.

¹⁸⁹ Hryszko Roman, *Z Genui nad Morze Czarne, Z kart geneueńskiej obecności gospodarczej na południowo wschodnich wzbrzeżach Morza Czarnego u schyłku średniowiecza*, (Kraków, Historia Iagellonica, 2004), 241.

Розділ 4

ПРИЧИНИ ТА ШЛЯХИ ІММІГРАЦІЇ ГРЕКІВ НА ТЕРИТОРІЮ РУСЬКОГО ВОЄВОДСТВА В XVI–XVII СТ.

Переживши часи військових лихоліть, Львів швидко повертав собі статус потужного економічного та політичного центру. Засади маґдебурзького права, запроваджені на цій території ще за князівських часів, підтверджені й розвинуті кожним наступним привілеєм від польських королів, формували в XV–XVIII ст. ставлення місцевої влади до прибуття іноземних купців і ремісників. У багатьох випадках легкість чи складність проходження процедури набуття міського права й створення торговельних факторій безпосередньо залежала від фінансових можливостей іммігрантів. Для місцевих райців* визначальним аргументом залишалася насамперед економічна вигода, яку можна було отримати від присутності цих людей. Проте навіть якщо претенденти володіли достатньою кількістю коштів, правове оформлення їхнього статусу могло тривати різний час. Власники приватних Замостя та Бродів вирішували питання поселення греків швидше, керуючись винятково власними прагматичними міркуваннями¹⁹⁰.

Специфіка Львова як самоврядного та водночас королівського міста полягала у тому, що допуск та облаштування окремих катего-

¹⁹⁰ Morawski, 86.

* Рада (senatus, officium consulare) у Львові складалася з райців. Рада визначала економічну та суспільну політику міста (див.: Czołowski Aleksandr, *Pogląd na organizację i działalność dawnych władz miasta Lwowa*, (Lwów, Nakładem gminy miasta Lwowa, 1896), 10.

Розділ 4

Причини та шляхи імміграції греків на території Руського...

рій іммігрантів могли залежати й від інших обставин. Інколи нових городян для проходження усіх правових інституцій зобов'язували подавати додаткові документи, як-то королівські листи, рекомендації дійсних громадян, зречення чи підтвердження свого попереднього підданства¹⁹¹. Видається, що серед некаатолицьких громад Львова найбільшого успіху у створенні власного судочинства та в проходженні процедури прийняття до міського права Львова досягла лише вірменська громада¹⁹².

У ситуації з греками влада швидше погоджувалася на поступки, якщо йшлося про представників заможних і знаних італізованих родів¹⁹³. Решту грецьких іммігрантів у питанні правового їх прийняття до міського середовища трактували так само, як інших претендентів, але фактично більшість із них приймали громадянство “*iuxta alios cives Ruthenos*”. Інша річ, що після його набуття обсяг реальних прав та можливостей греків у царині громадського управління так само, як і в українців, був менший, аніж у римо-католиків. В економічній площині влада міст Руського воєводства переважно не виокремлювала греків серед інших етнічних груп, що прибували з Півдня та Сходу Європи на час найпопулярніших зимових та літніх ярмарків. На загальнодержавному рівні встановити правовий статус перебування в країні іноземних купців та їх господарської діяльності міг король, а також постанови шляхетських сеймів¹⁹⁴.

У 1453 р., після падіння Константинополя та очікування можливого масового напливу іммігрантів на Балкани і, відповідно, ймовірності їх появи у Львові, було ухвалене рішення, щоб цих втікачів впускати до міста лише після складання присяги¹⁹⁵. Побоювання виявилися марними, бо принаймні до другої третини

¹⁹¹ Заяць, “Громадяни”, 100–104.

¹⁹² Капраль М., “Функціонування органів влади Львова у XIII–XVIII ст.”, (Нарис історії інститутів магдебурзького права), *УІЖ*, № 5, (Київ, 2006): 118.

¹⁹³ У 1571–1604 рр. міське право у Львові отримали двоє шляхтичів з острова Хіос. На замовлення одного з них – Томазо де Альбертіса, у місті розпочато будівництво загальнодоступної ринкової криниці вартістю бл. 500 зл. Після смерті фундатора, справу мав продовжити його родич Андреа Гарго (див.: Gilewicz, *Przyjęcie do prawa miejskiego*, 408; Charewiczowa Łucia, *Kłęski zaraz w dawnym Lwowie*, (Lwów, 1930), 16.

¹⁹⁴ Vol. Leg, t. III, 13–14.

¹⁹⁵ Зиморович, *Потрійний Львів*, 83.

XVI ст. греків було надто мало, щоб змусити місцеву владу розглядати їх як важливий суб'єкт. А вже через сто років після встановлення османського панування влада і суспільний загал цілком резонно та законно просто зараховували купців грецького походження до підданих Османської імперії чи Венеційської Республіки.

Утім, Польська держава в XV–XVII ст. переживала своєрідну “еволюцію” у ставленні до східного, зокрема й грецького, купецтва. В 1356 р. король Казимир III Великий (1333–1370), протегуючи своїм привілеєм католицьких городян, водночас юридично узаконив у Львові існування й етнічних некатолицьких громад¹⁹⁶. Три з них, а саме – українська, вірменська та єврейська – змогли самоорганізуватися і здобути правове визнання. Спільність віровизнання та схожість історичної долі неминуче підштовхували греків до українського середовища.

Досить часто бажання цих людей отримати такий статус пояснювалося цілком зрозумілими прагматичними причинами та сприятливою кон'юнктурою ринку. Попри славу Львова як центру ремісництва, його розвиток і добробут у XVI–XVII ст. значною мірою залежав від отримання користі з обміну предметами середземноморської та східної матеріальної культур. Проте, помилялися ті дослідники, які вважали, що весь потік такої торгівлі був під контролем лише східного купецтва. До процесу обміну так чи інакше долучалася значна частина мешканців міста, незалежно від їх етнічного походження¹⁹⁷. Падіння Константинополя та захоплення турками акваторії Чорного моря насамперед вдарило по купцях німецького походження, що мешкали у Львові й навколишніх містах і володіли там складами з товаром¹⁹⁸. Їх втратами не оминули нагоди скористатися вірмени та греки, що отримували над місцевим купецтвом беззаперечні переваги – насамперед завдяки знанню східних мов та налагодженню корисних контактів уздовж всього шляху просування. Багато з них дедалі частіше відважувалися на небезпечну мандрівку між ринками Сходу та Заходом Європи. Крок за кроком вони врешті перебрали на себе ініціативу в гуртових поставках товарів.

¹⁹⁶ *Привілеї національних*, 6.

¹⁹⁷ Jan Alnpek, 34.

¹⁹⁸ Капраль, *Національні громади*, 47.

Розділ 4

Причини та шляхи імміграції греків на території Руського...

Для купців, які прибували до Речі Посполитої зі Сходу, ключовою доцільно вважати подію, що сталася задовго до початку масової імміграції греків до Речі Посполитої. 11 листопада 1380 р. король Людовик Анжуйський встановив у Львові право складу східних товарів для купців, що їдуть до Татарії і повертаються звідти¹⁹⁹. Цей привілей підтвердили королева Ядвіґа 8 березня 1387 р.²⁰⁰ та король Владислав II Ягайло 15 березня 1403 р.²⁰¹. 7 жовтня 1435 р. Владислав III Варненчик видав новий привілей, яким під страхом тілесної кари й арешту всіх товарів заборонив купцям оминати львівський склад новими, невизначеними дорогами²⁰². Враховуючи зміни, що відбулися на Сході у зв'язку з появою потужної Туреччини та розпадом Золотої Орди, наступний привілей від 16 липня 1444 р. встановив у місті генеральне право складу на східні товари. Від того часу "... купці різних націй: греки, вірмени, сарацини, бусурмени й інші, що прибувають з товарами до Львова, можуть бути у Львові"²⁰³. З правом складу пов'язаний і дорожній примус – зобов'язання купців транспортувати товари певними дорогами, що провадили через складські міста. Право складу встановлювало регламент для певних груп товарів, що мали певним чином зберігатися у визначених місцях. Такий державний протекціонізм ефективно стимулював купців до активнішої торгівлі²⁰⁴. Фактично "право складу" стало головним юридичним документом, що сприяв швидкому утворенню в місті замкнутої групи купців, які розбагатіли на торгівлі зі Сходом. Важливе значення для формування ринку мали привілеї короля Владислава II Ягайла від 6 листопада 1425 р., яким львівські купці звільнялися від мита у межах усього Польського Королівства²⁰⁵, та привілей 1472 р. короля Казимира IV Ягеллончика (1427–1492)²⁰⁶.

¹⁹⁹ *Привілеї міста Львова*, 44–45.

²⁰⁰ Там само, 46–47.

²⁰¹ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 613. арк. 32 зв.; *Привілеї міста Львова*, 58–60.

²⁰² Там само, 80–82.

²⁰³ *Привілеї міста Львова*, (т. 1): 90–94.

²⁰⁴ Łewicki Stanisław, *Prawo składu w Polsce*, (Lwów, 1910); Wyrozumski, Les contacts commerciaux de la Petite Pologne au XIV-e siècle *Urbs – Provincia – Orbis, Contributiones ad historiam contactuum civitatum Carpathicarum in honorem O.R.Halaga*, (Кошце, 1993): 35.

²⁰⁵ *Привілеї міста Львова*, 75–76.

²⁰⁶ Там само, 110–117.

У наданих Львову привілеях було відразу кілька переваг. Упродовж століть ці та інші документи, окрім очевидних економічних користей, слугували головним юридичним захистом перед багатозразовими спробами інших міст регіону втрутитися чи обмежити торгівлю міста зі Сходом. Із часом завдяки цим документам виробилася певна сегментація ринку та відбулося його впорядкування. Для запобігання ймовірним конфліктам інші королівські привілеї надавали Кракову монополію на отримання прибутків від торгівлі із Заходом²⁰⁷. Окремі привілеї здобули й інші міста регіону, наприклад Замостя.

Разом з іншими купцями потенційні грецькі іммігранти отримали сприятливі економічні умови для простішої інтеграції в місцеве середовище. Водночас це не позбавляло їх шансів на збереження власної релігійної та етнічної ідентичності. Прибувши на місце, вони виявляли, що львівські райці та власники приватних міст були відносно “лояльнішими” в трактуванні православних “схизматиків”, оскільки повсякчас мали досвід спілкування з місцевим українським населенням²⁰⁸.

За своїм професійним та соціальним складом грецька група не була однорідним утворенням. Більшість становили купці-гуртовники, що активно торгували вином у містах регіону. Згодом окремі з них почали купувати у містах чи на їх околицях нерухомість, створювали сім'ї. Бартоломей Зиморович у своїй хроніці згадує як одне з найпопулярніших місць поселення такого купецтва вулицю Глинянську на Галицькому передмісті Львова²⁰⁹. З плином часу окремі видатні постаті грецького походження досягли високих суспільних

²⁰⁷ Грушевський, *Історія*, т. 6, 47.

²⁰⁸ Kutrzeba Stanisław, Ptaśnik Jan, “Dzieje handlu i kupiectwa krakowskiego”, *Rocznik Krakowski*, т. XIV, (1910): 121.

²⁰⁹ Зиморович, Потрійний Львів, 84; Про присутність греків на території Галицького передмістя свідчить “Книга прибутків Богоявленського братства у Львові (1705–1791)”, яку опублікував М. Капраль. Ще в середині XVIII ст., поміж знаними у місті прізвищами родин Афендиків чи Папарів згадуються імена купців, які за різних обставин померли у Львові й були поховані на кладовищі, що перебувало під опікою братства (див.: Капраль, *Богоявленське братство Львова у XVIII ст.: дослідження та матеріали НАН України*, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, львівське відділення, (Львів, 2016): 2–4, 8–9.

Розділ 4

Причини та шляхи імміграції греків на території Руського...

позицій і навіть отримали шляхетські титули та обійняли виборні посади.

Досить складним є питання класифікації категорій грецьких іммігрантів. Найкраще аналізувати його на прикладі грецької діаспори у Львові. Наявний матеріал дає підстави стверджувати, що етнічна, релігійна та економічна згуртованість греків, починаючи з другої половини XVI ст., набула тут ознак земляцтва. Участь у справах Ставропігійського братства та інтеграція з місцевими українцями в питаннях підтримки “грецької віри”, організації шкільництва, захисту різнобічних питань щоденного життя, давала грекам змогу еволюціонувати, що врешті сприяло формуванню до кінця XVI – першої половини XVII ст. кількісно невеликої, проте достатньо помітної грецької діаспори²¹⁰.

Одночасно з економічними переселенцями наприкінці XVI – у другій половині XVII ст. в чергових хвилях імміграції на українських теренах дедалі частіше з’являються видатні грецькі особистості, пов’язані з провідними релігійними центрами Східної Церкви. Грецькі купці, що вже міцно утвердили свої позиції на нових теренах, виявляли активність у підготовці та сприяли перебуванню в Речі Посполитій патріархів Єремії II Траноса та Кирила Лукаріса, єпископа Елассонського Арсенія. Багато хто з них намагався підтримати у критичний час земляків-купців чи мандрівників, які за різних обставин потрясли у важку ситуацію. У другій половині XVII ст. в Руському воєводстві з’явилися грецькі ремісники, котрі спромоглися утворити в Бродах та у Львові невеликі виробничі осередки. Всі ці групи, прагнучи максимальної професійної та соціальної реалізації, так чи інакше чинили вплив на творення культурного середовища регіону.

Аналіз джерельного та історіографічного матеріалу дає нам підстави виокремити за професійними заняттями та соціальним статусом такі групи грецьких мешканців на території Руського воєводства Речі Посполитої:

- 1) грецькі купці, які мали в містах сталі факторії та діяли через своїх представників. Як правило, перебували у містах на час

²¹⁰ Kitroeff Alexander, “The transformation of homeland Diaspora relations: the Greek case in the 19th – 20th centuries”, *Proceedings on First International Congress on the Hellenic Diaspora from antiquity to modern times*, vol. II, (Amsterdam, 1991): 233; Бродель, 431.

проведення ярмарків або ж за обставин залишалися на довші без зміни їх правового статусу²¹¹;

- 2) греки, члени Ставропігійського, Богоявленського чи Рогатинського православних братств, які володіли (чи не володіли, як у випадку з тими з них, хто мав шляхетство) міським правом, активно долучалися до прийняття важливих рішень, пов'язаних із суспільним життям православної громади;
- 3) грецькі ремісники, що оселилися у першій половині XVII ст. у м. Броди. Власної самоврядної організації не створили;
- 4) священики, викладачі школи Ставропігійського братства, що в різні періоди часу перебували у Львові в статусі запрошених фахівців.

Зарахування тієї чи іншої особи до однієї з окреслених груп було визначене юридичним та суспільним статусом, а також її професією. Наприклад, швидше винятком ніж закономірністю на тлі численних грецьких купців вигладає постать львівського різника, грека за походженням Марка з Константинополя, що залишив по собі заповіт у 1566 р.²¹².

В окремих випадках представники окреслених груп з часом могли змінювати вид діяльності, соціальний статус, політичну та релігійну ідентичність. Попри це, залишалися етнічні, мовні та релігійні ознаки, що об'єднували цю групу. Тому маємо всі підстави вести мову про існування в різних містах Руського воєводства локальних грецьких діаспор. У кожному з міст вони мали свої відмінні риси, сформовані часовими рамками та обставинами місця розташування.

За своїми соціальними та економічними характеристиками місцеві мігранти не були унікальними – вони мали подібні ознаки, як і численна грецька торговельна діаспора, що в XVI та XVII ст. з'явилася та успішно розвивалася в залежних від Туреччини князівствах Молдавії та Волощини, чи вже в пізніший період виявила себе на землях Центрально-Східної Європи під пануванням Габ-

²¹¹ Найбільший двотижневий ярмарок у Львові відбувався у день св. Агнеси 22 січня і влітку на Св. Трійці. (див.: Charewiczowa, "Handel średniowiecznego Lwowa", *Studia nad historją kultury w Polsce*, (Lwów, 1925): 23.

²¹² Winnyczenko Oksana, "Testamenty mieszkańców lwowskich z drugiej połowy XVI i z XVII wieku", (Warszawa, Semper, 2017): 42.

сбургів²¹³. Суттєві відмінності спостерігаємо хіба у випадку світської міграції греків до Московської держави, де багато хто з них після набуття підданства царя потрапляв насамперед на військову службу²¹⁴. Проте це не заважало грекам на всьому просторі Східної Європи так чи інакше підтримувати між собою активні родинні чи ділові контакти.

Виняткове значення для нашої роботи мало вивчення проблеми так званої “венеційської групи”. В минулому цей феномен цілковито залишався поза увагою дослідників²¹⁵. Аналіз документів переконливо показав, що більшість членів грецької діаспори Руського воєводства Речі Посполитої в XVI–XVII ст. походили з острова Крит²¹⁶. Саме її активні та харизматичні представники задавали ритм життю діаспори та помітно впливали на комунікацію зі своїми одновірцями в Молдавії та на територіях під контролем Венеції та Туреччини.

Ще однією особливістю перебування грецьких іммігрантів на території Руського воєводства було те, що тут вони потрапляли у ситуацію, яка була водночас і сприятливою, і складною. Серед причин, чому це питання залишилося поза увагою, був факт, що, працюючи на ринку поряд з іншими купцями, вони спочатку підпадали під дуже загальний термін – “східний купець”. Натомість у документах митниць і різноманітних судів греки часто занотовані як “італійці”, якщо вони були підданими Венеції, та “турки” – піддані Османської

²¹³ Бродель, т. 3, 431.

²¹⁴ Москва була зацікавлена в імміграції на її територію греків насамперед зі славних родин, як-от Палеологів, оскільки це давало їй додаткові аргументи для легітимізації претензій на домінування в поствізантійському світі (див.: Опарина Т., “Греческая”, 45–46).

²¹⁵ К. Сакала висловив припущення, що безпосередньою причиною масової еміграції греків до Речі Посполитої у XVI ст. були наслідки невдалого бунту 1527–1528 р., який проти влади Венеції підняла група повстанців-зилогів. Жоден документ із львівських архівів чи відомих нам досліджень інших фахівців цієї теорії не підтверджує. Натомість очевидним є економічне підґрунтя грецької імміграції. Тісні родинні зв'язки таких сімей, як Корнякти, з елітою Венеції свідчать радше про протилежне (див.: Sačala K., “Wpływ greckiej diaspory”, 56).

²¹⁶ Як правило, дослідники просто фіксували цю кількісну перевагу критян, не даючи критичної оцінки причин та наслідків їхнього домінування на ринку Речі Посполитої (див.: Кривонос, “Східна торгівля”, 22; Dziubiński, *Na szlakach Orientu*, 58).

Порти²¹⁷, а також як “волошеня” чи “сербеня”, коли прибували до Московської держави з території Наддунайських держав²¹⁸. Приєднуючись до українських громад, вони перетворювалися на частину місцевого “православного світу” з усіма перевагами та наслідками ставлення до такого статусу з боку католицької влади.

Попри всі ці обставини значна частина грецьких іммігрантів тривалий час могла демонструвати свою окремішність через релігійну та мовну самоідентифікацію. У міжкупецьких договорах, судових рішеннях, матримоніальних документах, справах, пов'язаних із діяльністю львівської Ставропігії, імена, прізвища, підписи цих людей вписані грецькою мовою²¹⁹. Релігія та мова залишалися наріжним каменем, що відрізняв греків від інших купців і мандрівників. Час від часу образ грека був навіть найпривабливішим серед інших “східних” неогоціантів. Такі випадки можна спостерігати і на території Молдавії, де через економічні обставини “греками” подавали себе окремі купці з Туреччини й Балканського півострова²²⁰.

Самоідентифікацію деяких греків на території Речі Посполитої можна простежити навіть за характерними іменами їхніх дітей. Так, у родині Лангіншів зі Львова дочки дістали імена Олімпіада й Кандида²²¹. Та й звичні для польського чи українського вуха “Іван” (польс. Jan), “Миколай” чи “Андрій” були тільки компромісом зі співзвучними грецькими відповідниками. Все це дає додаткові підстави зосередити увагу на прикладах “корпоративного” духу, що панував

²¹⁷ В. Кривонос згадує про спроби окремих купців у Львові представити себе “турками”. Серед греків ми таких випадків не відслідковуємо. Статус “турка” не мав у Речі Посполитій надто привабливого сприйняття і вже точно не давав жодних економічних переваг, якщо це не було обумовлене двосторонніми міждержавними угодами (див.: Кривонос, “Східна торгівля”, 22; Кількісну пропорцію “турецьких греків” щодо інших купців показано у розвідці: Дашкевич, “Турецькі купці во Львові во второй половине XVII века”, *Україна і Схід*, упоряд. Г. Сварник, А. Фелонюк, (Львів, 2016): 565-592.

²¹⁸ Опарина Е., *Иноземцы в России*, 14.

²¹⁹ ЦДІАЛ України, ф. 129, оп. 1, спр. 1071; ф. 24, оп. 1, спр. 6, арк. 77; ф. 52, оп. 2, спр. 247, арк. 1266.

²²⁰ Дехто з єврейських купців таки намагався продавати свої товари до Венеції, послуговуючись турецьким іменем (див.: Dursteler, 131; Бродель, 429).

²²¹ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 70, арк. 1203.

Розділ 4

Причини та шляхи імміграції греків на території Руського...

між цими людьми. Століттями залишаючись народом, розділеним кордонами кількох держав, греки таки зберегли свою національну ідентичність, водночас досягаючи суспільного успіху²²².

Хоча кількісно грецькі купці були відносно невеликою групою в процесах економічного обміну між Східною частиною Середземного моря та Центрально-Східною Європою, варто пам'ятати про ще одну важливу особливість. За фактичними підрахунками, у Львові греки тривалий час посідали третє місце – після вірменських та італійських економічних іммігрантів. Вони становили тільки близько 0,5 % від числа людей, які прийняли громадянство міста в період з XIV до XVII ст.²²³ Але механічне використання цих цифр аж ніяк не дасть нам повного уявлення про їх реальний вплив на ринок та суспільство. Багато іммігрантів, постійно мешкаючи у містах де-факто, не завжди приймали міське право. Частина провадила господарську діяльність та утримувала ситуацію під контролем через довірених представників (факторів) чи навіть балансуючи на межі закону²²⁴. Переважно ця поведінка була звичайною спробою мінімізувати сплату податків та уникнути виконання інших обтяжливих зобов'язань вже застарілого інституту міського права. Визначення реального впливу греків на економіку та суспільство Руського воєводства потребує залучення багатьох додаткових інструментів аналізу.

Пік активності грецьких купців у мореплаванні та наземній торгівлі, на шляхах між Венецією–Анконою–Ретимно–Стамбулом–Кілією–Снятином–Кам'янцем–Подільським–Львовом та Замостям, припав на проміжок із першої третини XVI – до середини XVII ст. Від часу падіння Константинополя в 1453 р. і аж до першої третини XVIII ст. масова поява греків у регіоні була лише епізодом глобальних економічних та політичних процесів, що розгорталися на теренах від Східного Середземномор'я аж до південно-східних кордонів Речі Посполитої²²⁵.

²²² Braude Benjamin, "Venture and Faith in the Commercial Life of the Ottoman Balkans, 1500–1650", *The International History Review*, vol. 7, no. 4, (Nov., 1985): 539.

²²³ Заяць, "Громадяни", 196.

²²⁴ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 516, арк. 183; спр. 514, арк. 62.

²²⁵ Іналджик Ґаліль, *Османська імперія. Класична доба 1300–1600*, (Київ, Критика, 1998), 149.

Однак наші знання про присутність греків на всіх ланках цього простору довго залишалися неоднорідними. Проблемний стан справ в опрацюванні та доступі до джерельних матеріалів, відсутність достатньої поінформованості дослідників про результати студій, отримані в наукових центрах різних країн, спричинили проблеми із поєднанням всіх цих відомостей в єдиний, завершений вигляд. Особливо багато інформаційних лагун спостерігалося саме в останній – Східно-Європейській частині.

4.1. Схід–Захід: особливості товарного обміну

У 1335 р. на карті Ангеліно Дульсера поряд із назвою Львова – “*Civita de Leo*” вміщено напис: “До цього міста прибувають купці із прянощами, які пізніше вирушають через Готландське море до Фландрії, здебільшого у Брюгге”²²⁶. Отож відомості про потенційні можливості Львова як важливого економічного центру були відомі у професійному середовищі в період середньовіччя далеко за межами Східної Європи. Навіть в особливо небезпечні для регіону часи XIV–XV ст. генуезці, вірмени та євреї крок за кроком опановували та розвивали місцеві ринки²²⁷.

Через низку обставин купці грецького походження дещо припізналися з входженням на цей ринок. Ще до початку турецької військової експансії контакти між купцями-греками і Галицько-Волинською державою, та й згодом, коли ці території через завоювання дісталися Польському Королівству, вони відбувалися насамперед через генуезькі колонії в Північному Причорномор’ї*. Упродовж 1169–1288 рр. Генуя зберігала за собою контроль над низкою добре організованих представництв.

²²⁶ Книш Ярослав, “Львів у Галицько-Волинській державі”, *Історія Львова*, ред. кол.: Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій, т. 1, (Львів, 2006): 53–60.

²²⁷ Hryszko, 243.

* Прямий шлях із Кафи до Львова через Тустань існував уже в XIII ст. (див.: Hartleb Kazimierz, *Lwów na szlaku czarnomorsko-baltyckim, Przegląd Krajoznawczy*, т. 2, (Warszawa, 1938): 157–209; Котляр Микола, *Галицька Русь у другій половині XIV – першій чверті XV ст.*, іст.-нумізматичне дослід, (Київ, Наукова думка, 1968): 115.

Розділ 4

Причини та шляхи імміграції греків на території Руського...

На території сучасної України до них належали Лікостомо (Кілія), Чембало (Балаклава), Горзоні (Гурзуф), Партеніт, Форі (Форос), Луста (Алушта), Кафа (Феодосія), Солдайя (Судак), Боспоро (Керч), Матрега (Тмутаракань), Мапа (Анапа). Більшість із них втрачено протягом 1465–1475 рр., а Лікостомо та Монкастро (Білгород) – у 1484 р. У чорноморських колоніях автентичні генуезці становили незначну меншість, вони переважно були купцями або обіймали адміністративні посади. У Кафі в 1308 р. їх було близько 300, а у 1475 р. – вже близько 1 тис. на 70 тис. місцевого люду. Основне населення Кафи становили вірмени, греки, готи та алани²²⁸.

Зазвичай співпраця з цими колоніями до кінця XV ст. передбачала, що генуезці радше очікували приїзду ділових партнерів, які прагнули продати товари й набути вироби, спроваджені з Близького Сходу та Середземномор'я²²⁹. У цій торгівлі генуезці були зацікавлені у перепродажу “східних” продуктів далі на Захід Європи чи місцевих – відповідно на Схід. Найбільше їхня увага була зосереджена на сільськогосподарській продукції, мінеральних ресурсах та невідляканих. Натомість просування продуктів із Близького Сходу на польсько-українське пограниччя становило відносно невелику частину товарної номенклатури²³⁰. Така форма товарного обміну була зумовлена реальною і перманентною небезпекою, що панувала на торгових шляхах Північного Причорномор'я. Навіть отримання Львовом у 1380 р. дозволу на торгівлю з Татарією від короля Людовика Анжуйського та аналогічні документи від татарських ханів не могли гарантувати купцям цілковитої безпеки²³¹. Подорож збільшувала ризики, що, відповідно, закладалися в ціну товару для кінцевого споживача. Другою причиною незначної активності торговців була відсутність достатньої кількості великих обігових капіталів, необхідних для проведення гуртових операцій²³².

²²⁸ Войтович, *Формування кримсько-татарського народу: вступ до етногенезу*, (Біла Церква, 2009), 150–157.

²²⁹ Hryszko, 208.

²³⁰ Ibid.

²³¹ *Привілеї міста Львова*, 44–45.

²³² *An Economic and Social History*, 277.

До XIV ст. торгові інтереси Генуї у Львові представляли переважно вірмени, багато з яких походили з Кафи²³³. Перша згадка про контакти Львова з цим центром датована 1386 р., коли львівські вірмени Іванис та Амір визнали свій борг перед вірменином із Кафи – Лазаром за куплений у нього шовк²³⁴. З часом, на тлі поступового зростання товарообміну, окремі генуезці перебралися до Львова²³⁵. Для забезпечення своїх економічних інтересів 2 січня 1466 р. їм вдалося отримати від короля Казимира IV Ягеллончика важливий привілей на провадження справ та захист на території всієї держави²³⁶. Проте у більшості випадків вони не чинили подальших активних кроків до утворення в місті сталого потужного економічного представництва чи діаспори. Більшість і надалі воліла доправляти товари морським шляхом до Аккермана, а вже звідти – через своїх вірменських чи єврейських посередників транспортувати їх за допомогою гужового транспорту до Сучави і далі, на вибір – до Львова або через митницю Кам'янця-Подільського до Московської держави²³⁷.

Завдяки їхній діяльності до Польського королівства, а згодом – і Речі Посполитої, більшими партіями почали надходити різноманітні ґатунки вина, східні тканини, ювелірні вироби, спеції²³⁸. Результати археологічних досліджень свідчать, що вино та оливкову олію зберігали в підвалах Онуфріївського монастиря у Львові²³⁹. Ширше ознайомлення заможних категорій місцевих споживачів із товарами Півдня та Сходу Середземномор'я мало очевидний позитив. Аж до часу завоювання турками Константинополя та особливо Кафи (1475 р.), на цих теренах уже було створено підґрунтя для

²³³ Дашкевич, *Розселення вірменів на Україні*; Osipian Alexander, “Trans-cultural trade in the Black Sea region, 1250–1700: integration of the Armenian trading diaspora in the Moldavian Principality”, *New Europe College Black Sea Link Program Yearbook 2012-2013*, (Bucharest): 115.

²³⁴ *Najstarsza księga miejska (1382–1389)*, wyd. A. Czołowski, (Pomniki dziejowe Lwowa, t. I), (Lwów, 1892): doc. 388, 63; Котляр, “Левантійська торгівля Львова XIV–XV вв.”, *Нумизматика и епиграфика*, (Київ, 1986), 139.

²³⁵ Hryszko, 241.

²³⁶ AGZ, t. VI, nr. LXVII, (Lwów, 1876): 99.

²³⁷ Котляр, “Левантійська торгівля Львова”, 143.

²³⁸ Hryszko, 241–242.

²³⁹ Багрий Роман, Могитич Иван, Ратич Алексей, Свешников Игорь, “Раскопки во Львове”, *Археологические открытия 1975 г.*, (Москва, 1976): 298.

Розділ 4

Причини та шляхи імміграції греків на території Руського...

функціонування складів (факторій), налагодження мережі контактів між місцевими купцями і їхніми партнерами на Сході.

Подальша турецька експансія та як її наслідок – падіння Візантійської імперії, а також втрата впливу Генуї на Чорному морі, змінили ситуацію і змусили багатьох торговців відмовитися від діяльності в цьому напрямку. Захоплення турецькими військами Константинополя призвело до посилення міграційних процесів. Поміж втікачами було багато заможних та впливових греків із Криму та о. Хіос. Частина з них перебралася до Стамбула, інші вирушили на Балкани, до Молдавії, Волощини та Трансильванії. Поодинокі з них почали потрапляти і до Польщі²⁴⁰. Ті, що стали підданими Туреччини, попри весь негатив, який супроводжував їхні пошуки свого місця у реаліях турецького панування, з часом отримали додаткові можливості для провадження господарської діяльності. Терени турецько-молдавсько-польського фронтиру виявилися винятково сприятливими для підприємливих і сміливих людей²⁴¹.

Знадобився певний час, поки економічні та політичні умови в Османській Порті стабілізувалися. Як наслідок – було опрацьовано новий суспільний договір. Турки створили поліетнічну країну, в якій самі на початковому етапі прагнули залишитися лише нацією войовників²⁴². Отримуючи левову частку прибутків скарбниці від податків із торгівлі, Порта всіляко сприяла її активізації, що позитивно позначилося на зростанні ремісничого виробництва, посилило роль та місце урбаністичних центрів, розташованих уздовж міжнародних торговельних шляхів²⁴³. При цьому контроль над торгівлею на теренах християнських країн Балканського півострова, Центральної та Східної Європи у багатьох випадках зосередився в руках вірмен, євреїв та греків²⁴⁴.

²⁴⁰ Iorga, *Byzantium after Byzantium*, (reprint), (Oxford, 2000); Pippidi Andrei, “Hommes et idées du Sud Est européen...”; Ibid, “Tradiția politică bizantină în țările române”; Ф. Срібний у своїй розвідці згадує про “Миколая Анзельмо, Дзяні Кореші Грека та Петра Кафалюко Грека з острова Хіос” (див.: Срібний, т. 108): 5–6.

²⁴¹ Кримський Агатангел, *Історія Туреччини*, (Київ–Львів: Опір, 1996), 92.

²⁴² Dursteler Eric, “Commerce and coexistence: Veneto-Ottoman trade in the early modern Era”, *Turcica*, 34, (2002): 107–108.

²⁴³ Іналджик, “Османська імперія”, 160.

²⁴⁴ Dziubiński, “Drogi handlowe polsko-tureckie w XVI stuleciu”, *Przegląd Historyczny*, t.56, z. I, (1965): 233.

Втілення таких великих проєктів відбувалося еволюційним та примусовим шляхом – наприклад, через переселення купців із одного регіону Туреччини в інший. У 1475 р. до Стамбула було перевезено багатьох купців із Кафи, теренів Малої Азії та Єгипту²⁴⁵. Вже звідси, згідно з волею султана, вони мали продовжувати торгівлю з Європою. Водночас на політичному рівні активно налагоджувалися контакти з іноземними партнерами. 1489 р. султан Баязид II (1481–1512) підписав із польським королем Казимиром IV Ягеллончиком дворічний мир, яким купців з обох сторін заохочували до активнішої торгівлі²⁴⁶.

Певним утрудненням був факт, що греки, які прагнули торгувати з Польським Королівством, де-факто опинилися по різні боки кордону між найбільшими бенефіціарами від ліквідації Візантії – Османською Портою та Венеційською Республікою²⁴⁷. Як покаже час, вони успішно навчилися використовувати ці обставини для отримання всіляких економічних і навіть політичних переваг²⁴⁸. Турецькі султани й польські королі були зацікавлені в отриманні більшої вигоди, тому перебували в постійному процесі вдосконалення правил такої торгівлі. Попри війни, не припинялася робота з поліпшення побутових умов подорожніх купців на територіях обох країн,

²⁴⁵ Carter, 270; Kołodziejczyk, “Imperium Osmańskie w XVI wieku: kilka uwag o potencjale demograficznym i gospodarczym”, *Przegląd Historyczny* 78/3, (Warszawa, 1987): 379; Бродель, 116.

²⁴⁶ Smołucha Janusz, *Papiestwo a Polska w latach 1484–1526: kontakty dyplomatyczne na tle zagrożenia tureckiego*, (Kraków, 1999): 46.

²⁴⁷ Between Venice and Istanbul Colonial Landscapes, in: *Early Modern Greece*, ed. by Sirlol Davies and Jack L. Davis, (American School of Classical Studies at Athens, 2007).

²⁴⁸ Після падіння Константинополя у Галаці – районі, розташованому на другому боці протоки Босфор, посилила свої економічні та соціальні позиції грецька колонія. Греки, які там мешкали, творили цю спільноту разом із громадянами Венеції та Генуї. Тут народжувалася слава потужних родів Коресесе (*Koresse*) чи Кантакузинів (*Kantakouzenos*). Через своїх представників ці люди творили міцні економічні зв'язки з територіями, які контролювали Туреччина та Венеція. З часом їх вплив поширився і на ринок Молдавії і Речі Посполитої (див.: Inalcik, “Greeks in the Ottoman Economy and Finances 1453–1500”, *Studies in Honor of Spyros Vryonis, Jr*, ed. Jeliasveta Stanojevich Allen, et al. New Rochelle: Aristide D. Karatzas, (New York, 1993): 307–319; Greene, *The Edinburgh History*, 97–98; *Ibid*, “Trading Identities”, 136.

Розділ 4

Причини та шляхи імміграції греків на території Руського...

вдосконалювалася законодавча та практична база з питань їхньої безпеки, транспортної інфраструктури й оподаткування²⁴⁹.

Тим часом період XV ст., аж до першої третини XVI ст., не був надто сприятливим для південно-східних кордонів Речі Посполитої. У 1453 р. частина знаних львівських купецьких родів втратила чимало майна та своїх представників²⁵⁰. Наступними десятиліттями татарські загони своїми нападами регулярно спустошували терени навколо Галича, доходючи аж до Ярослава та Кракова. Окрім того, після нищівної для Львова пожежі 1527 р., місто на кілька років “випало” з великої торгівлі. Проте час минав, і після підписання мирного договору з Туреччиною цей рух з великими зусиллями знову поновився. Саме відтоді для купців, які продавали східні товари у Речі Посполитій, відбулося повторне відкриття ринку. Дедалі частіше в купецьких караванах було чути і грецьку мову.

Проте середовище прибулих греків було доволі неоднорідним. Територіальне походження та різне підданство безпосередньо впливало на їхню господарську спеціалізацію та навіть на рівень адаптованості до політичних і економічних реалій, що панували на території Молдавії, Московської держави чи Речі Посполитої.

Найменшу за кількістю, але водночас дуже впливову групу становили купці султанського двору, які користувалися практично необмеженою протекцією та були звільнені від сплати податків на підставі окремих міждержавних договорів на території Речі Посполитої і Московської держави²⁵¹. У багатьох випадках важко зрозуміти, чого було більше в діяльності цих людей – економіки чи політики. Потреба появи такого ґатунку господарських суб'єктів пояснювалася особливістю функціонування султанського двору²⁵². Майже всі правителі Порти підтримували традицію висилання до Європи особистих торгових представників для закупівлі необхідних і важливих предметів розкоші. Султан Су-

²⁴⁹ Panaite Viorel, “Trade and Merchants in the Ottoman-Polish 'AHDNĀMES (1489–1699)”, *The Great Ottoman-Turkish Civilisation*, vol. II: Economy and Society Yey Turkiye, (Ankara, 2000): 179; Іналджик, “Османська імперія”, 159–161.

²⁵⁰ Łoziński, “Mieszczanstwo lwowskie”, 42.

²⁵¹ Іналджик, 144.

²⁵² Dziubiński, *Na szlakach Orientu*, 89.

лейман І Пишний (1520–1566) виділив купцям із відповідними грамотами 40 000 дукатів на закупівлю необхідного товару. Ще за правління останніх Ягеллонів із Портою було підписано угоду про взаємне звільнення таких посланців від усіх мит²⁵³.

Другу групу становили ті греки, які були підданими османів і діяли згідно із загальними правилами, визначеними договорами та з урахуванням законодавства локальних ринків. З початку XVI ст. помітного впливу набули окремі торговці та торгові спілки, що провадили діяльність із таких потужних центрів, як район Галата чи Пері, що в Стамбулі. Принаймні згадки про їхню економічну активність подають нам справи з львівських архівів²⁵⁴. Вони почали впливати на територію Молдавії та Волощини, а з часом поширили його і на землі Речі Посполитої²⁵⁵. 1669–1700 рр. у місті побувало бл. 650 турецьких купців, серед котрих греки могли становити помітний відсоток²⁵⁶.

Найзнаковішою у низці питань, що виходили поза межі винятково економічної площини, були купці, які прибували головно з острова Крит. У нашому випадку значний відсоток цих мігрантів становили мешканці кількох міст на о. Крит: Ретимно (*Rethymno*, *Ρέθυμνο*), Кандія (іт. *Regno di Candia*, гр. *Κάντια*) та Ханья́ (*Chania*, гр. *Χανιά*)²⁵⁷. Їхня поява у містах українсько-польського пограниччя мала помітні наслідки не лише для економіки, але й для місцевого соціуму в політичній та культурній площинах²⁵⁸. Пік активізації цієї групи припав на другу третину XVI – першу половину XVII ст., коли

²⁵³ Mańkowski, “Sztuka islamu”, 8.

²⁵⁴ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 247, арк.1296.

²⁵⁵ Pogratis, “Greek..”, 416.

²⁵⁶ Дашкевич, “Турецкие купцы во Львове”, 571.

²⁵⁷ Одним із перших авторів, який під час опису історії Львова свідомо розрізняв греків і “критян”, був М. Груневег: “...У цьому місті, як і у Венеції, стало звичним зустрічати на ринку людей з усіх країн світу в своїх одягах: угорців у їхніх малих магерках, козаків у великих кучмах, росіян у білих шапках, турків у білих чалмах. ... Місто віддалене понад сто миль від моря. Але коли побачиш, як на ринку при бочках мальвазії вирує натовп критян, турків, греків, італійців, зодягнених ще по-корабельному, щоб легше було змішувати мальвазію, видається, неначе тут порт відразу за брамою міста” (див.: Мартин Груневег, 120). Про відмінності в одязі між грецькими купцями з підосманських територій та їхніми одновірцями, підданими Венеції. (див.: іл. № 3, 4).

²⁵⁸ Луса, 298–299.

Розділ 4
Причини та шляхи імміграції греків на території Руського...

тільки на львівському ринку могло працювати навіть близько сорока купців із о. Крит²⁵⁹.

Склалася дуже сприятлива ситуація, коли їхні інтереси збіглися зі значним напливом капіталу, що потрапив у цю частину Європи. Багато кроків з опанування нових ринків венеційські греки релізували у співпраці зі своїми конкурентами – вірменами. На момент активізації греків вірмени володіли найкращою мережею контактів, що охоплювала територію від Стамбула до Речі Посполитої. Свої інтереси венеційські греки (і не лише вони) провадили між країнами навіть у період дипломатичних і військових конфліктів.

Особливість цих людей чи, радше, відмінність їх від підтурецьких греків полягала в тому, що до моменту переїзду кілька поколінь їхніх предків будували свою кар'єру під впливом соціокультурного середовища Венеції²⁶⁰. Походячи з невеликих міст*, вони були тісно пов'язані між собою товариськими чи партнерськими стосунками. Значний досвід в організації торгових відносин, добре налагоджена співпраця, оперта на родинних зв'язках (у тому числі, завдяки між-етнічним шлюбом), політична й правова підтримка з боку Венеції забезпечували їм відносно добрі умови провадження справ. Маючи своїх торгових і політичних представників не лише в Стамбулі, але й навіть у віддаленому на сотні кілометрів Львові, вони успішно лобіювали потрібні їм економічні преференції²⁶¹.

Попри те, що загальна ситуація для Венеції, починаючи з XVI ст., погіршувалася, її грецькі піддані вдало використовували кожну сприятливу нагоду. Зрештою, керівництво Венеції, враховуючи обставини, що склалися, було вимушене миритися з участю греків у спілках із турецькими купцями та іншими суб'єктами госпо-

²⁵⁹ Παυκράτης Γ. *Οι Ναυτλιακές, Ελιχειρήσεις των Ελλήνων υπηκόων της Βενετίας τον 16ο αιώνα*, 4, <http://hdoisto.gr/en/news/search/?q=Γ.+Παυκράτης>.

²⁶⁰ Kostas, 57–58.

²⁶¹ Упродовж тривалого часу інтереси Венеції у Львові представляв Антоніо Массарі. Пік його активності збігається з посиленням напливу до міста венеційських купців незалежно від їхнього етнічного походження. Кам'яниця А. Массарі на площі Ринок, 14, досі декорована символом Республіки – крилатим левом (див.: Крип'якевич, “Історичні”, 44).

* 1583 р. у місті Ретимно було близько 5 200 мешканців. Для порівнянь: у Львові на цей час проживало приблизно 25 тис. осіб. – Л. І.

дарювання²⁶². Крок за кроком венеційські греки переймали частину торговельних напрямів, що їх у межах Східного Середземномор'я та Чорного моря колись контролювали винятково генуезці²⁶³.

Відносна легкість, з якою греки з територій, підконтрольних Венеції, входили і діяли на теренах Речі Посполитої, дають нам підстави припускати, що в сенсі щоденної культури ці люди були значно ближче до обшару європейського Ренесансу, ніж їхні одновірці з підтурецького панування²⁶⁴.

Вони швидко опанували особливості місцевої правової та економічної системи, активно користали з її переваг, знаходили спільну мову з мешканцями. Провадячи свою господарську діяльність, греки водночас чинили активні кроки до інтеграції з українськими самоврядними організаціями, як-от із львівським Ставропігійським братством. Їхній інтерес до цієї співпраці полягав не лише у так званій “православній солідарності”, але й переслідував цілком прагматичні завдання. Цей цікавий і маловідомий у історіографії феномен потребує розширеного пояснення, що сприятиме кращому розумінню особливостей діяльності найпомітніших представників грецької діаспори на теренах Руського воєводства. Результати цього аналізу ми представили у сьомому розділі нашої роботи. Проте, маємо брати до уваги, що появі греків на цих теренах та їхній активізації передували явища, котрі потребують від нас дещо відійти від встановлених роботою хронологічних рамок.

У 1204 р., після завершення Четвертого хрестового походу, частина колишніх територій Візантійської імперії перейшла під владу Венеції. Прихід венеційців місцеве грецьке населення сприймало болісно. І хоча час від часу напруження навіть переростало в бунти, панування Венеції все ж мало для цих територій багато позитивних моментів²⁶⁵. Одним із найцінніших володінь Республіки Святого

²⁶² Greene, *The Edinburgh History of the Greeks*, 96.

²⁶³ Carl M. Kortepeter, “Ottoman Imperial Policy and the Economy of the Black Sea Region in the Sixteenth Century”, *Journal of the American Oriental Society*, vol. 86, no. 2, (Apr. – Jun., 1966): 100.

²⁶⁴ Falangas Andronikos, “Post-Byzantine Greek Merchants of the Fifteenth-Seventeenth Centuries”, *Journal of the Hellenic Diaspora*, vol. 33, 1&2 (2007): 12–13; Maltezou Chryssa, “The Historical and Social context”, *Literature and Society in Renaissance Crete*, (Cambridge, ed. David Holton, 1991): 33.

²⁶⁵ Allaire B. Stallsmith, “One Colony, Two Mother Cities: Cretan Agriculture

Розділ 4
Причини та шляхи імміграції греків на території Руського...

Марка у Східному Середземномор'ї був о. Крит. Під владою італійців він перебував із 1211 до 1669 р. Треба віддати венеціанцям належне – вони виявилися доволі добрими господарями: здійснили низку важливих реформ, які сприяли розвиткові транспортної інфраструктури острова, вдосконалили систему економічних та податкових відносин²⁶⁶.

На початках о. Крит у баченні Венеції мав бути насамперед надійним постачальником збіжжя та оливи. Тільки на третьому місці в місцевому сільськогосподарському сегменті розглядали виноробство. Проте вже з XIV ст. ситуація почала змінюватися. Кошти, які місцеві мешканці могли заробити за рахунок продажу цього трунку, виявилися настільки привабливими, що спонукали їх до різкої й непередуманої зміни пріоритетів у цій сфері. Більшу частину плодючих територій острова, що, за логікою, мали б бути засіяні злаковими культурами, відведено під вирощування винограду. Як наслідок, вже у першій половині XVI ст. Крит був змушений розпочати імпорт збіжжя²⁶⁷.

Головними торговими воротами острова залишалися вже перелічені три міста, які за часів венеційського панування зміцнили свої укріплення та поліпшили інфраструктуру²⁶⁸. Водночас, починаючи з кінця XV ст. спостерігалася значна міграція місцевого населення з сіл до міст. У той час на Криті побутувала приказка: “Якщо дитина

under Venetian and Ottoman Rule *Hesperia Supplements – Chapter 8*, *Between Venice and Istanbul: Colonial Landscapes in Early Modern Greece*, (Athens, 2007): 147.

²⁶⁶ Ibid, 151–161.

²⁶⁷ Усе це дуже непокоїло владу Венеції. Вона прогнозувала неминучість конфлікту з турками за острів і вважала його продовольчу залежність однією з головних небезпек. Починаючи з 1555 р., турки розпочали поступову продовольчу блокаду острова. В 1584 р. місцева влада видала наказ про вирубання виноградників, що супроводжувалося різким спротивом з боку місцевого населення. Активно лунали голоси, що за таких умов грекам байдуже, під яким пануванням жити – венеційським чи турецьким. Де-факто гонитва місцевої еліти за економічною наживою таки сприяла захопленню острова турками (див.: Бродель, *Средиземное море и средиземноморский мир в эпоху Филиппа II*, ч. 1, роль среды, (Москва, 2002): 204; Greene, “Ruling without a navy. A comparative view of Venetian and Ottoman Crete”, *Oriente Moderno*, nuova serie, anno 20 (81), nr. 1, (C. Nallino, Rome, 2001): 198–199.

²⁶⁸ Див. іл. № 5.

народилася в селі – народився раб на галеру, якщо дитина народилася в місті – народився моряк”²⁶⁹. На початках грецька навігація мала переважно локальний, каботажний характер, проте за сприяння венеційців багато хто з місцевих купців набував цінний досвід, суттєво розширивши географію подорожей²⁷⁰.

Місцева грецька еліта домінувала, активно провадила торгівлю та шукала нових економічних партнерів. Як наслідок, склалася ідеальна ситуація, коли греки з о. Крит, не маючи власної держави, були у сприятливих політичних і економічних умовах та могли зберегти етнічну ідентичність. Частина з них максимально використала можливості, які їм надала Венеція, сприятливі норми турецького законодавства та позитивну кон’юнктуру ринку. Перебуваючи під захистом та протекцією венеційського економічно-політичного та правового простору, вони спромоглися створити торговельну мережу, важливим транзитним центром якої був Стамбул. Через відомих грецьких торговців там вони тривалий час підтримували високий рівень торговельної активності, спрямованої на ринки Речі Посполитої та Молдови²⁷¹. Їхній успіх тривав аж до початку загострення конфлікту між Венецією і Туреччиною в 1570–1571 рр. та остаточного рішення турків встановити заборону на торгівлю вином в акваторії Чорного моря²⁷².

Греки з Криту й прилеглих островів вдало скористалися моментом, коли на солодкі вина зріс попит серед значної частини споживачів Північної та Західної Європи. На першому місці тоді опинилася “мальвазія”. В італійських джерелах це вино згадується під назвами *vinum Malvasie*, *vinum Monemvasie*, *vino Marvasie*, *vino malvatico*, *vinum de Monovasia*, *vino de Malvagia*²⁷³. Про його смак у цій частині Європи знали віддавна. Ще під час знаменитого з’їзду монархів у Луцьку 1429 р. князь Вітовт сім тижнів щедро пригощав

²⁶⁹ Greene, “Merchants of Candia”, *A Shared World*, chapter 5, (Princeton University, 2000): 144.

²⁷⁰ Pagratis, “Greek Commercial Shipping”, 3.

²⁷¹ Ibid, “Venice, her subjects and ships. Continuaty and discontinuity in Venesian mercantile and maritime policy and its impact on the shipping of the Ionian islanders during the 16th century”, *Studi Veneziani*, N.S. LXVII, Fabrizio Serra editore, MMXIV, (Pisa–Roma, 2013): 256.

²⁷² Greene, “Between Wine and Oil”, chapter 4: in *Christian and Muslims in the Early Modern Mediterranean*, (Princeton, 2000): 114.

²⁷³ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 243, арк. 94.

Розділ 4

Причини та шляхи імміграції греків на території Руського...

своїх гостей, крім інших напоїв, "...мускателею та мальвазією"²⁷⁴. Смакові якості цього вина були відомі й міщанам Руського воєводства. Про його споживання в 1494 р. згадує Д. Зубрицький²⁷⁵. На території Речі Посполитої воно трапляється як "*vinum Malmaticum*" чи просто "*malmasja*". Поступово лоза цього сорту винограду поширилася на східну частину Пелопоннесу, звідки її активно продавали у Північну та Західну Європу. Після переходу до Венеції острів Кіпр її активно почали вирощувати й там*.

Упродовж тривалого часу головними покупцями мальвазії залишалися мешканці Північної Європи, особливо Британії²⁷⁶. На тамтешньому ринку це вино можна було продати за дуже доброю ціною, що зводило нанівець спроби конкурентів із Франції чи Іспанії перебрати на себе частину цього ринку. Великою перевагою мальвазії стало те, що вона була придатною до транспортування. Після попередньої термічної обробки її можна було легко перевозити в трюмах кораблів у великих бочках.

Попри активні спроби Генуї та Англії самостійно долучитися до цієї торгівлі, протекціоністська політика Венеції запевнила Критові центральне місце у торгівлі мальвазією аж до 1535 р.²⁷⁷ Орієнтовно в цей час стали помітними зміни у смаках північноєвропейських споживачів, що водночас збіглися з підвищенням їх купівельної спроможності. Отримавши можливість витратити біль-

²⁷⁴ ПСРЛ, т. 3, Хроніки: Литовская и Жмойтская, Быховца. Летописи: Баркулабовская, Аверки и Панцырного, (Москва, 1975): 82.

²⁷⁵ Зубрицький, *Хроніка*, 114.

* У Львові урядовці міської ради й навіть автори хронік міста часто плутали поняття, зараховуючи до мальвазії ще й такі гатунки вин, як мускателя, іпсिम, алікант, латик, коцифал. "*Alicante*" – іспанське вино, що отримало назву від міста-порту Аліканте (*Alicante*) у провінції Валенсія, "Ірсут" – вино, походженням із району Сіракуз, назву якого утворено від тамтешньої долини Іспіка (*Ispica*), "*Latyka*" – вино з Сидилії, що його назва співзвучна із назвою міста Ліката (*Licata*). В XVI–XVII ст. на львівському ринку продавали також вина іншого походження – угорські, моравські, волоські та місцевого виробництва (див.: ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 243, арк. 423–424; Hozzowski Stanislaw, *Ceny we Lwowie w latach 1701-1914*, (Lwów-Warszawa: Kasa im. Rectora J. Mianowskiego; Instytut Popierania Polskiej Twórczości Naukowej, 1934), 78–79.

²⁷⁶ Cristian N. Apetrei, "The Transit of Cretan Wine", 194.

²⁷⁷ Allaire B. Stallsmith, 153.

ше грошей, вони переорієнтувалися на сухі ґатунки вина з інших регіонів Середземномор'я. Остаточо питання урізноманітнення європейського ринку вина та логістики його транспортування буде вирішено в середині XVII ст. – від моменту широкого використання скляних пляшок. Разом із цими змінами нові, переважно англійські, компанії щораз успішніше почали витіснити Венецію на території Східного Середземномор'я. Наприкінці першої половини XVI ст. мешканці Криту постали перед потребою пошуку альтернативних ринків збуту²⁷⁸. За таких обставин з їхнього середовища вийшли люди, які зробили ставку на продаж вина на залежних від Туреччини територіях Молдавії та Волощини, а також на ринку Речі Посполитої.

Торговим представникам з Венеції було добре відомо, що через турецькі завоювання та відрізаність Центральної та Східної Європи від Середземномор'я на територіях півдавстрійських земель зросли площі під виноград, а місцеві торговці почали активніше імпортувати вино через міста Речі Посполитої та Північної Італії²⁷⁹. Частина потенційних клієнтів активніше стала споживати відносно дешевші угорські вина²⁸⁰. Чудовим прикладом успішності просування такого продукту з токайського регіону до Львова слугує родина Боїмів, засновник якої прибув сюди за часів короля Стефана Баторія²⁸¹. Зрештою, тогочасний клімат також заохочував жителів Руського чи Подільського воєводств закладати власні винарні. Принаймні про такі спроби у Львові згадує у своїй хроніці Ігнацій Ходиніцький²⁸².

²⁷⁸ Pippidi, “Esquisse pour le Portrait d'un Homme d'Affaires Crétois au XVI Siècle”, *Pepragmena toy G Dieunoys Krhtologikoyn Synedrinoy*, Pefnymnon, 18–23 Septembriou 1971, vol. 266–73, (Athens, 1974); Arbel, Benjamin, “Riflessioni sul Ruolo di Creta nel Commercio Mediterraneo del Cinquecento”, *Venezia e Creta*. Atti del Convegno Internazionale di Studi, edited by Gherardo Ortalli, Venice: Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti, 1998, (Iraklion-Chania, 30 Settembre – 5 Ottobre 1997): 245–59; Cristian N. Apetrei, “The Transit of Cretan Wine”.

²⁷⁹ Подградская, “Экономические связи Молдовы”, 34.

²⁸⁰ Carter, 314.

²⁸¹ Łoziński, *Patrycyat*, 77; Miazek Monika, *Flora Sinensis Michała Boyma SI*, (Gniezno, 2005): 29–31.

²⁸² “Pierwszy raz do Lwowa sprowadzone z Mołdawii przez Niemców r. 1433 latorośle winne, zaszczerpione były na wzgórzach przyległych około Zamku Wysokiego, gdzie utrzymywały się dwieście lat przeszło, dopóki przez wojny

Розділ 4

Причини та шляхи імміграції греків на території Руського...

Масове постачання грецьких вин до Львова як найбільшого складу східних товарів у Речі Посполитій (*ius depositorii*) вдало збіглося з періодом польської шляхетської вольниці та наявності в місцевої еліти значних вільних обігових коштів. Завдяки сприятливій торговельній кон'юктурі в XVI ст. до Речі Посполитої з-за кордону пливли значні потоки грошової маси із Західної Європи²⁸³. Це було наслідком насамперед експорту збіжжя через Гданськ, а також значного зростання їх виробництва у фільваркових господарствах²⁸⁴.

Шляхта і заможні городяни доволі охоче витрачали ці прибутки на предмети розкоші, зокрема й на досить трюнки. До 1592 р. позитивна динаміка продажу вина дозволяла грецьким купцям отримувати значні надходження²⁸⁵. На чолі цього процесу опинилися критяни. На думку В. Кривоноса, у XVI–XVII ст., тобто впродовж півтора століття, з львівським ринком була пов'язана діяльність значної кількості купців з цього острова²⁸⁶. Точну кількість критян у загальній масі купецтва навряд чи можна визначити, проте відомо, що в момент найвищого піднесення – “винного буму” – п'ята частина всього виробленого на Криті вина експортувалася саме до Речі Посполитої. У цифровому вимірі це могло сягати до мільйона літрів на рік²⁸⁷.

Солодкі вина з грецьких островів стали настільки популярними, що з їх роздрібною торгівлі утримувалося чимало міщан, незалежно від етнічного походження та професійного заняття²⁸⁸. Після прибуття товару до Львова працівники міської канцелярії опечату-

rusko-moskiewskie nie zostały całkiem zniszczone” (див.: Chodynicki, “Historia”, 51).

²⁸³ Gigliotti, J. “The role of high inflation in the decline of sixteenth century Poland-Lithuanian economy”, *The Polish Review*, vol. 54, no. 1, (University of Illinois Press on behalf of the Polish Institute of Arts & Sciences of America, 2009): 66–67.

²⁸⁴ Hozowski, 79.

²⁸⁵ Турецька влада не оминула нагоди збільшити митні надходження через зростання попиту на вино в Речі Посполитій. Митниця в Кілії після 1570 р. підняла податок з однієї бочки з 18 до 72 аспрів. Проте це подорожчання не вплинуло на кількість імпортованого продукту (див.: Dziubiński, *Na szlakach Orientu*, 58).

²⁸⁶ Кривонос, “До питання”, 60.

²⁸⁷ Dziubiński, *“Na szlakach Orientu”*, 193.

²⁸⁸ Łoziński, *Patrycyat*, 50.

вали його спеціальними пломбами²⁸⁹. Помітне зростання продажу цього продукту змушувало місцеву та королівську владу оперативно реагувати на факти порушень збуту, зберігання та оподаткування вина на складах²⁹⁰.

Грецькі вина відрізнялися від продукції конкурентів своїм смаком. Зростання моди на них мало безпосередній вплив і на їх ціну. В другій половині XVI ст. вартість куфи найдешевшої мальвазії в гуртовій пропозиції коливалася в межах від 30 талерів за дешевший ґатунок до 50–60 талерів за якісніші сорти. Така ціна аж ніяк не відлякувала потенційних споживачів. У Речі Посполитій наприкінці XVI ст. мальвазія (поряд з іншими харчовими продуктами східного походження) вже утвердилася як звичний продукт²⁹¹. Додатковим стимулом для торгівлі нею був факт, що цей ґатунок вина (а також “лемонія”*) був звільнений від подвійного оподаткування, бо з нього сплачували мито лише до так званої королівської каси* Львова (“składane”)²⁹².

²⁸⁹ Петришак Богдана, “Допоміжний персонал канцелярії міста Львова XIV–XVI ст.”, *Архіви України, огляди джерел та документальні нариси*, вип. 4–5, (Київ, 2014): 222.

²⁹⁰ Vol. Leg, т. II, 268.

²⁹¹ Dias-Lewandowska, “Wine and identity in Poland from the late seventeenth to the early nineteenth century. Biographies of Drink: a Case Study Approach to Our Historical Relationship with Alcohol”, ed. Mark Hailwood, (Deborah Toner Cambridge Scholars Publishing, 2015): 138–157.

* “Лемонія” – цитрини або сік із них. Сік був популярним додатком для приготування солодоців або його просто додавали до їжі як джерело вітаміну С для запобігання таким небезпечним хворобам, як цинга. У львівських джерелах поряд могли траплятися згадки про обидва предмети торгівлі. Вартість бочки цитрин у Львові в 1570 р. становила 36 червоних злотих. У 1580 р. мито з бочки цитрин чи соку – 15 гр. (див.: ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 243, арк. 421; Там само, спр. 245, арк. 1009; Зубрицький, *Хроніка*, 111, 139, 184).

* Збирання мита у Львові мало свою особливість. Урядовці перерозподіляли надходження між чотирма касами – міською, королівською, райців і лавників. Видатки королівської каси мали призначатися насамперед на підтримання в належному стані комунікацій, фортифікацій міста та на покриття дефіциту бюджету (див.: Zubuk, 40).

²⁹² У 1595 р. король Сигізмунд III встановив, що кожен купець, який перевозив мальвазію через територію Речі Посполитої, мав одноразово сплатити на митниці за куфу товару 4 зл. (див.: Vol. Leg, т. II, 359; Zubuk, 141).

Розділ 4

Причини та шляхи імміграції греків на території Руського...

Звістки про мало не повсякденне споживання цього вина в Речі Посполитій містяться навіть у сатиричних творах другої половини XVI ст., як-от у сеймовій промові Івана Мелешки (1589)²⁹³. Мальвазія фігурує навіть як платіжний засіб, що ним розраховувалися за виконану роботу. В 1549 р. за ремонт міського годинника Львова “...гвардіанові, синові міщанина Станцеля Газа, за старання й нагляд...” дали два гарнці мальвазії²⁹⁴. Грецьке вино було майже обов’язковим елементом під час банкету на честь прийняття нового майстра до цеху²⁹⁵.

Видавалося, що ця грецька монополія триватиме безперешкодно й довго. Навіть попри те, що кожний військовий конфлікт чи неспокій на головних торгових шляхах призводив до “завмирання” ринку, він щоразу доволі швидко відновлювався. У підсумку, ринок солодких вин із Криту проіснував у Речі Посполитій до 1592 р. і остаточно втратив тенденцію до зростання наприкінці першої половини XVII ст. Хоча згадки про грецьку “мускателю”, що зберігалась в пивницях родини графів Жевуських в маєтку в с. Колодно зустрічаємо і в другій половині XVIII ст.²⁹⁶

²⁹³ “І то велми страшная шкода: гологуздие кури ховати, їх достатком варити і інніе пташки смажити, торти тіє *цинамоном*, *мікґдалами* цукровати, – за моей памяти присмаков тих не бивало. Добрая била гуска з грибьками, качка з перчиком, печонка з цибулею ілі чосником; а коли на перепишныи достатки, каша рижовая з шафраном; вина венгерского не заживали перед тим, *малмазію* скромно пивали, медок и горілочку дубали. Але гроші под достатком мевали, мури сильние муровали і войну славную крепко и лучшей держали, как тепер” (див.: Протасевич Владимир, “Памятники политической сатиры XVII в. “Речь Ивана Мелешки” и “Письмо к Обуховичу””, *Из истории философской и общественно-политической мысли Белоруссии*, избранные произведения XVI – нач. XIX в., (Минск, 1962), <http://starbel.narod.ru/mialeshka.htm>).

²⁹⁴ Зубрицький, Хроніка, 155.

²⁹⁵ Замостяник Ірина, “Протоколи судового процесу львівського столяра Яна Гавловича як джерело до вивчення матеріальної та звичаєвої культури початку XVII ст.”, *Дрогобицький краєзнавчий збірник*, (2004, вип. 8): 433.

²⁹⁶ ЦДІАЛ України, ф. 181, оп. 2, спр. 1222, арк. 13.

4.2. Географія, календар та шляхи прибуття мігрантів

У своїй праці про світ за часів правління іспанського короля Філіпа II Розсудливого (1527–1598) Ф. Бродель визначив своєрідну вісь, що ділила Європу на частини, які підпорядковувалися Півночі та Середземному морю. Вона проходила від Женеви, Базеля, Ульма та Аугсбурга до Відня, захоплюючи Краків та Львів²⁹⁷. Вигідне розташування автоматично давало змогу мешканцям цих міст отримувати значні матеріальні вигоди. Принаймні до часу, поки система транспортування чи геополітичні зрушення не змінювали усталений порядок речей.

Починаючи з кінця XIV ст., основним напрямком, що пов'язував Львів із Константинополем, став молдавський шлях (*Via Valachica*)²⁹⁸. Після того, як в 1407 р. господар Александр Добрий (1400–1432) (*Alexandru cel Bun*) склав у Львові васальну присягу перед королем Владиславом II Ягайлом (1362–1434), було затверджено систему мит на території Молдавії²⁹⁹. Нова дорога прийшла на зміну старому “татарському шляхові” й більшість її частин була надійнішою та безпечнішою. Зі Львова цей напрямок провадив до Галича, а звідти – на Снятин, Серет, Сучаву до Аккермана. З цього важливого морського порту купці човнами добиралися до Константинополя, а далі вирушали до островів Східного Середземномор'я та торгових центрів Близького Сходу³⁰⁰.

²⁹⁷ Бродель, “Средиземное море”, 299.

²⁹⁸ Panaitescu Petre, “La route commerciale de Bologne a la Mar Noire au Moyen Age”, *Revista istorică română a 1933*, vol. 3, 2–3, 172–193; Огуй Александр, “Молдавский торговый путь: образование, расцвет, упадок (XIV–XVII вв.)”, *Русин*, № 4 (22), (2010): 45–61; Див іл. № 6.

²⁹⁹ *Привілеї міста Львова*, 519.

* “Татарський шлях” – торговельний напрям, відомий ще з домонгольської епохи. Про його існування згадує в своїх подорожніх записках папський легат Плано Карпіні під час перебування на Русі. Шлях з'єднував німецькі торгові міста з Краковом та Львовом, а далі провадив через Кам'янець-Подільський і Могилів у напрямку на Кафу й Трапезунд. Звідти він мав сполучення з Єгиптом, Персією та Китаєм (див.: *Nadel-Golobič*, 363).

³⁰⁰ Dziubiński, “Drogi handlowe”, 236; Zs. P. Pach, “The Shifting of International Trade Routes in the 15th–17th Centuries”, *Institute of History, Research Centre for the Humanities, Hungarian Academy of Sciences*, (Budapest, 2017): 311–312.

Розділ 4

Причини та шляхи імміграції греків на території Руського...

Греки повсякчас фігурували на цьому шляху. Ще в XV ст. серед купців, які були найвідоміші завдяки найбільшим операціям зі східними товарами на польському напрямку, в Аккермані знали грека-гуртовика на ім'я Кіліан Валята³⁰¹. Продовження турецьких завоювань та, як наслідок, занепад Кафи, мали вплив і на економічні інтереси Кілії та Аккермана³⁰². Через період нестабільності та невизначеності, що запанував у акваторії Чорного моря після початку турецької експансії, вино та інші товари навіть спробували довозити до Речі Посполитої північним шляхом – через Гданськ³⁰³.

Попри негативні наслідки від падіння Константинополя 1453 р., для християнського світу, передусім у моральній площині і в середньостроковій перспективі, ця подія позитивно вплинула на посилення економічної ролі таких міст, як Львів³⁰⁴. Відбивши спроби поляків встановити контроль над Кілією та Аккерманом, турки зміцнили свою владу в регіоні, налагодили для купців зрозумілу систему пересування й оподаткування. Де-факто між Туреччиною та Польським Королівством після стабілізації ситуації встановився контрольований кордон, на якому було визначено види і розміри мита, впорядковано місця для ночівлі й зберігання товарів. Унаслідок цих заходів зріс рівень безпеки для подорожніх. Місце нового транзитного центру надовго зайняла Кілія. Відносно невеликий порт після повернення купців швидко перетворився на головний транзитний склад для східних товарів, які транспортували до Львова та Кам'янця–Подільського, а вже звідти переправляли у Західну Європу чи Московську державу³⁰⁵.

³⁰¹ Charewiczowa, “Handel średniowiecznego Lwowa”, 74; Грушевський, “Історія”, т. 6, 65.

³⁰² Kutrzeba Stanisław, “Handel Polski ze Wschodem w wiekach średnich”, *Przegląd Polski*, rok. XXXVII, kw. IV, (Kraków, 1903): 252.

³⁰³ Як засвідчили подальші історичні події, цей шлях торгівлі зі Сходом став єдиним безпечним для Речі Посполитої в другій половині XVII ст. – після початку козацької війни (див.: Małeckı Jan, “Związki handlowe miast polskich z Gdańskiem w XVI i pierwszej połowie XVII w.”, (Wrocław, 1968): 166.

³⁰⁴ *Ibid*, 138; Lewicki Stanisław, “Targi lwowskie od XIV do XIX w.”, (Lwów, 1921).

³⁰⁵ Kutrzeba, “Handel Polski”, 237.

У 1456 р. – через два роки після того, як господар Молдавії Арон III (1451–1458) визнав себе турецьким ленником, його торговцям було видано патент на право “ходити морем на кораблях, що належали купцям в Аккермані, та вільно торгувати в Едірне, Бурсі й Стамбулі”³⁰⁶. До їхніх послуг була доволі чисельна флотилія. На підставі доступних сьогодні відомостей важко визначити точний відсоток у ній грецького сегменту арматорів. Г. Іналджик вважав, що в акваторії Чорного моря греки були досить активними³⁰⁷. Починаючи з 1490 р., до Кафи за чотири місяці зайшло сімдесят п’ять суден, серед яких вісім належали грекам³⁰⁸. Чимало з них долучилися до торгівлі з Польським Королівством³⁰⁹.

За допомогою весельних фуст, шебек, галіотів і нефів під косими вітрилами* греки активно переміщалися між портами Сирії, Стамбулу, портами Криту, задовольняючи потреби європейських споживачів, особливо тих, хто був спроможний платити високу ціну за право володіння предметами розкоші зі Сходу. Головними транзитними морськими складами зали-

³⁰⁶ Іналджик, “Османська”, 141; Ibid, “An Economic and Social History”, 292.

³⁰⁷ Його ж, “Османська”, 144.

³⁰⁸ Там само, 142.

³⁰⁹ Аналіз грецького мореплавства, починаючи від 1453 р., має значну історіографію. В нашому випадку дуже корисною для розуміння проблеми була праця Г. Пагратіса, що цілковито розкриває стан вивчення минувшини грецького арматорства в Східному Середземномор’ї з XV до XVII ст. (див.: Pagratis, “Greek commercial shipping”).

* *Фуста* (fusta) – полегшений швидкісний різновид венеційської галери завдовжки 27 м та завширшки 4 м з низькою осадкою, що мала косий трикутне вітрило та 18–22-парні банки для коротких і довгих весел, озброєння – 2-3 бомбарди; *шебека* (sciabeco) – трищогловий вітрильник із косими латинськими вітрилами водотонажністю 150–200 т, який при штилі міг ходити на веслах, озброєння – 14–18 гармат малого калібру; *галіот* (galiote) – плоскодонний одно- чи трищогловий вітрильник із різноманітним вітрильним озброєнням та 16-ма рядами весел, завдовжки до 30 м і завширшки 8,5 м, водотонажністю 500 т та озброєнням із 10 гармат, який з’явився у Середземномор’ї на початку XVI ст.; *неф* (nef) – вантажний трищогловий вітрильник з латинськими вітрилами довжиною 20–32 м, шириною 6–12 м, осадкою 2–3,7 м і водотонажністю 200–600 т, який міг перевозити до 800–1000 ос., з кінця XIII ст. з’являються нефи тонажем до 1200 т, площею вітрил 770 кв. м, що здатні перевозити до 1500 осіб, станом на середину XVII ст. – це найбільші морські судна.

Розділ 4
Причини та шляхи імміграції греків на території Руського...

шалися Стамбул та Кілія³¹⁰. Обсяги такого транзиту були доволі значними. В 1520 р. вже п'ятнадцять кораблів довозили вино з Криту³¹¹. Наприкінці XVI ст. кількість кораблів грецьких арматорів, що довозили товари до Кілії, становила сім чи вісім суден³¹².

Львівські джерела згадують про “чайки” та кораблі, відомі під загальною турецькою назвою кешті (*keszti*)³¹³. Проте з часом на Середземному морі з'являється дедалі більше суден нового типу. Перше з них було збудоване у Венеції в 1526 р. Воно могло у разі збереження добрих суднохідних якостей брати на борт вантаж вагою близько 420 тон³¹⁴. Навряд чи саме цими суднами перевозили товари для львівського ринку. Починаючи з другої половини XVI ст., Венеція переживала кризу суднобудівництва. Багато майстрів та моряків із грецьких островів охоче наймалося на роботу на кораблі чи верфі Стамбула, де на той час тривало інтенсивне будівництво військового флоту³¹⁵. Самому Критуві інколи бракувало матеріалу для виготовлення важливих елементів для суден, і їх довозили аж із метрополії³¹⁶. Проте це остаточно не позбавило його мешканців уміння та здатності будувати кораблі й залишало критянам можливість більшої економічної самостійності від Венеції.

Натомість А. Дзюбінський, опираючись на висновки Ф. Броделя, вважав, що тоннажність кораблів у Східному Середземному мор'ї в другій половині XVI ст. зменшилася до 150–200 тонн³¹⁷. Проте вида-

³¹⁰ *Relazione dell'impero Ottomano di Lorenzo Bernardo 1592*, Regio Archivio di Corte di Torino, vol. VI, 321–426; Опубліковано: *Delgi Ambasciatori Veneti Al Senato Raccolte, annotate ed edite da Eugenio Alberi Firenze*, (1839); Репрінт: *Cambridge Library Collection*, (European History Cambridge University Press, 2012).

³¹¹ Pagratis, “Venice, her subjects and ships”, 256.

³¹² Dziubiński, *Na szlakach Orientu*, 47; Cristian N. Apetrei, “The Transit of Cretan Wine”, 198.

³¹³ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 16, арк. 840, 1062.

³¹⁴ Критський “барель” міг становити близько 500 л (див.: Paul Gille, “La Marine vénitienne au XVIe siècle”, *Journal des Savants*, 2 (1963): 112; Schilbach K. E. *Byzantinische Metrologie*, Munich, (1970): 144, 275; Cristian N. Apetrei, “The Transit of Cretan Wine”, 198.

³¹⁵ Кримський, “Історія”, 145.

³¹⁶ Greene, “Merchants of Candia”, 149.

³¹⁷ Бродель, “Средиземное море”, 416–417; Dziubiński, *Na szlakach Orientu*, 47.

ється, що розмір судна, що працювало на польський ринок, більше залежав від економічної доцільності, здатності порту прийняти його тоннажність, сміливості та платоспроможності купця, який наважувався на подорож³¹⁸.

Власники компаній-експортерів вина до Речі Посполитої, крім “бізнесових”, часто мали ще й приятельські стосунки зі своїми земляками у Львові чи Замості. Львівські архіви зберегли нам імена тих арматорів, які стабільно працювали з тамтешніми торговцями грецьким вином. У 1577 р. серед судновласників згадано Миколая Патріхиса (*Mikolaj Patrichis*) та Августина Беластреро (*Augustyn Balastrero*)³¹⁹. 1584 р. спілка Прокопа Сиропуло (*Procopie Syropulo*) та Яна Барбаріго (*Jan Barbarigo*) підписала в Ретимно договір про перевезення вина та інших товарів до Речі Посполитої з власниками кораблів на ім'я Філіппо Пондікалі та Ян (Іоан) Дарон³²⁰. У 1589 р. з Ретимно в порт Кілії, а далі – до Львова привіз вино грек на ім'я Пантелеон³²¹. У першій половині XVII ст. одним із найпомітніших гуртових продавців кандійського вина залишався Ласкар Прагіота зі Стамбула, який привозив цей напій до Львова десятками бочок³²². Власний невеликий корабель мав авторитетний купець Батист Вевеллі, який транспортував ним вино до Речі Посполитої через Кілію та з порту Ретимно³²³.

Суднохідний сезон починався в травні й тривав до кінця жовтня – аж до початку штурмів. Венеційські судна з вином із Криту та навколишніх островів приходили в порт Стамбула чи Кілії, як правило, на початку серпня. З огляду на це, важливим було ретельне планування логістики всіх ланок цього транзиту. Для купців зі Львова чи Замостя, які діставалися до Стамбула сухопутним шляхом, подорож в обидва боки і час, необхідний для залагодження справ безпосередньо на місці, мав би становити орієнтовно до трьох місяців³²⁴.

³¹⁸ Παγκράτης Γεράσιμος, “Οι Ναυτλιακές Επιχειρήσεις των Ελλήνων υληκόων της Βενετίας τον 16ο αιώνα”, *Διαλέξεις-σεμινάρια*, 23 (2012): 5, <https://uoa.academia.edu/GerassimosPagratis>.

³¹⁹ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 244, арк. 684–685; Łoziński, *Patrycyat*, 51.

³²⁰ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 248, арк. 32–36.

³²¹ Там само, спр. 20, арк. 682, 736.

³²² Там само, спр. 389, арк. 1950–1952.

³²³ Luca, “Venetian Merchants”, 308.

³²⁴ Бродель, “Средиземное море”, 268; Dziubiński, *Na szlakach Orientu*, 27.

Розділ 4

Причини та шляхи імміграції греків на території Руського...

Графік намагалися підлаштувати під календар проведення у Львові, Ярославі та Замості найбільших ярмарків. У різні періоди кількість караванів різнилася, проте є згадки, що з Речі Посполитої караван прибував у сезон щомісяця³²⁵.

Після того, як в Кілії товар перевантажували з кораблів на вози, його транспортували у напрямку до Кам'янця-Подільського чи Львова. В 1505 р. митниця в Кілії відзначала, що вино, яке довозили кораблями в порт із Криту і з підтурецьких територій, не затримувалося у місті довго, бо після сплати мита його одразу переправляли до міст Польщі та Московської держави³²⁶. Така схема майже не знала змін аж до кінця XVI ст.

У 1589 р. купці з острова Хіос, прибувши з товаром у порт Рені, відправили місцевого жителя на ім'я Прокоп до Замостя, щоб той винайняв там перевізників* і повернувся з ними для транспортування товару³²⁷. Наприкінці XV ст. вартість такої послуги через складність логістики та податки могли становити від 20 до 50 відсотків ціни товару. До всього цього додавалися й інші видатки, як-от шляхові збори, хабарі на митницях, найм охорони. Подібною була ситуація і на інших теренах Балканського півострова, підконтрольних Туреччині³²⁸. Зрештою, це нікого не відлякувало, бо за всі фінансові ризики та видатки у підсумку був готовий заплатити кінцевий споживач³²⁹.

Говорячи про шляхи проникнення греків, варто згадати і про класифікацію наземного транспорту, яким вони послуговувалися. Купецькі каравани просувалися на цьому шляху з двох боків. Ті, що йшли з Речі Посполитої, формувалися навесні поблизу Кам'янця-Подільського та Львова. Щодо останнього, то найчастіше для цього

³²⁵ Іналджик, "Османська", 158.

³²⁶ Ibid, *An Economic and Social History*, 292.

* Перевізник (фурман) виконував дещо іншу роль, ніж в сучасних умовах. Це була довірена особа кушця, яка брала на себе відповідальність доставити товар. У разі його втрати фурман мав юридичні та майнові зобов'язання перед замовником. Окремі заможні перевізники володіли кількома транспортними засобами і наймали для роботи візників. Грошове та майнове забезпечення цих людей було справою договірною (див.: Кривонос, "Східна торгівля", 19, 98).

³²⁷ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 20, арк. 681.

³²⁸ Braude, "Venture and Faith in the Commercial Life", 520.

³²⁹ Подградская, "Экономические связи Молдовы", 215.

використовували верхню частину сучасної вулиці Личаківської³³⁰. Там само караван зупинявся після повернення на обов'язковий карантин – для огляду міськими перекладачами та службовцями перед допуском до міста. Купці з Кракова чи інших міст, які бажали долучитися до каравану, мали прибути до Львова раніше³³¹. Ті, що вирушали в напрямку Львова з Туреччини, часто рухалися з боку Бурси, а вже по дорозі до них приєднувалися купці з інших регіонів. Абсолютний контроль над цією справою утримували вірмени³³². Натомість візники рекрутувалися переважно на території Речі Посполитої з-поміж місцевих жителів³³³. Влада караван-баші у дорозі була абсолютною і прирівнювалася за своїм статусом до повноважень капітана корабля³³⁴. Так чи інакше, греки, незалежно від свого підданства, могли тільки долучатися до такої подорожі.

Вози, що їх використовували в дорозі, одержали неофіційну назву “татарських”³³⁵. За підрахунками фахівців, кожен із них тягнула шістька коней і він міг витримати до 1184 кг³³⁶. Отже, для того, щоб розвантажити та перевезти товар зі судна з вмістимістю трюму в межах 200 т, треба було, щоб караван, який вирушав до Львова, налічував близько 150 возів. До цього додавалися транспортні засоби супроводу та охорони. Найбільш вживаною та водночас найнадій-

³³⁰ Крип'якевич, “Історичні проходи”, 92–93.

³³¹ Подібно формувалися каравани купців у Брашові. Купці з Угорщини чи Трансильванії, що хотіли вирушити в торгових справах до Туреччини за спеціями чи далі, мали напередодні прибути в це місто (див.: *An Economic and Social History*, 299).

³³² Бродель, “Матеріальна цивілізація”, (т. 2), 126.

³³³ ЦДАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 388, арк. 955; Там само, арк. 1020.

³³⁴ Kołodziejczyk, “Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th-18th Century)”, *An Annotated Edition of Ahdnames and Other Documents*, (Leiden: Brill, 2000): 315, 320.

³³⁵ Перевізники Руського та Подільського воєводств найчастіше використовували “вірменські”. Вантажопідйомність такого возу могла сягати орієнтовно 950 кг (див.: Кривонос, “Транспортировка товаров в торговле Львова с Причерноморьем (XVI – первая половина XVII в.)”, *Торговля и мореплавание в бассейне Черного моря в древности и средние века*, (Ростов-на-Дону, 1988): 94; Наприкінці XVII ст. в книгах “штуккової каси” були нотовані купецькі вози турецьких купців котрі тягнуло двоє, троє і навіть четвірка коней (див.: Дашкевич, “Турецкие купцы во Львові”, 579).

³³⁶ Бродель, “Средиземное море”, 273; Dziubiński, *Na szlakach Orientu*, 43.

Розділ 4
Причини та шляхи імміграції греків на території Руського...

нішою ємністю для перевезень тривалий час залишалися бочки³³⁷. Саме так транспортували не лише вино, але й інші товари. Добре захищені від атмосферного впливу, легкі в маркуванні та зручні в переміщенні, вони гарантували збереження товару. Інколи одяг та інші артикули перевозили в скринях чи спеціальних мішках.

Організація та забезпечення логістики такої кількості людей і засобів пересування не була легкою справою. Купці мали добре налагоджену систему задоволення власних потреб. Німецький мандрівник з Гданська Мартин Груневег залишив у своїй хроніці цікаві спогади про подорож зі Львова до Стамбула разом із вірменськими купцями. Серед доволі детальних описів облаштування місць відпочинку він згадує і про те, як вони готували каву в польових умовах³³⁸. Це свідчить про вживання чи принаймні про обізнаність із цим продуктом у Львові значно раніше, ніж до нині вважалося.

Усі труднощі та небезпека такої мандрівки цілком виправдовували себе у разі, якщо товар вдалося успішно реалізувати. У хроніках Львова збереглася інформація про стан та динаміку цін на вино. За Б. Зиморовичем, у 1474 р. бочка грецького вина коштувала у Львові близько 25 зл.³³⁹ У 90-х роках XVI ст. торговці закупували вино на Криті по 30 флоринів за куфу. Вже тут, на місці, вони перепродували його за ціною 80-85 зл.³⁴⁰ Отже, попри високу вартість транспортування та витрати на митні збори прибутковість цього товару залишалася стабільно привабливою. Впродовж усього періоду кінця XVI ст. – першої третини XVII ст. простежувалася тенденція до постійного зростання обсягів його продажу³⁴¹. Навіть після того, як іноземців перестали допускати до торгівлі на Чорному морі, греки надалі знаходили спосіб робити це, але вже через посередників у Стамбулі, які були підданими османців³⁴².

Так, у другій половині XVI ст. вже утвердився трансрегіональний шлях постачання східносередземноморського вина, що пов'язав

³³⁷ Див. іл. № 7.

³³⁸ Мартин Груневег, 53.

³³⁹ Зиморович, 86.

³⁴⁰ Подградская, “Экономические связи”, 43.

³⁴¹ Динаміка імпорту вина до Речі Посполитої у час найбільшого піднесення ринку виглядала так: 1570 р. – 1 089 615 л; 1579 р. – 1 315 136 л; 1588 р. – 750 121 л; 1593 р. – 1 454 976 л (див.: Dziubiński, *Na szlakach Orientu*, 192).

³⁴² ЦДІАЛ України, ф. 52, спр. 389, арк.1950–1952.

острови Східного Середземномор'я зі споживачами центральноєвропейського ринку³⁴³. Після того, як вина та інші товари проходили через Молдавію чи Волощину до митниці в Снятині, вони потрапляли на склад у Львові, а вже звідти – за посередництвом переважно місцевих грецьких, вірменських і єврейських купців – рухалися далі на Ярослав, Краків, міста Сілезії, Чехії та Моравії³⁴⁴. З Кракова це вино перепродували до Відня, Вроцлава, Праги, Познаня, Торуня та Гданська³⁴⁵. Часом відбувалося “перемішування” ринку, коли угорські вина були серед товарів, які місцеві греки возили на продаж до Московської держави.

Періодично описана схема перевезення зазнавала серйозних випробувань. У другій половині XVI ст. для грецьких купців із Криту цей шлях вже перестав бути певним. Як піддані Венеції, вони були узалеженні у своїх діях від стану поточних політичних стосунків між Портою та Республікою Святого Марка. Після остаточної заборони торгівлі іноземців на Чорному морі в 1592 р. і ліквідації морського шляху перевезення товарів через Босфор група критських купців виступила перед Венецією з ініціативою використання безпечнішої дороги в напрямку Фріулі–Відень–Краків–Львів³⁴⁶. Цю ініціативу підтримали послы Венеції у Речі Посполитій П'єтро Дуодо й у Туреччині Лоренцо Бернардо³⁴⁷. Додатковими аргументами на користь реалізації цього задуму була небезпека, що значно зросла через постійні козацькі напади на південних прикордонних землях Речі Посполитої та Молдавії, а також традиційні утруднення, пов'язані з використанням великотоннажного транспорту на окремих ділянках шляху. Спроби грецьких купців освоїти цей маршрут можна віднайти і в інших документах Львова. Ще на початку XIV ст.

³⁴³ Вдалі спроби виокремити особливості торгівлі греками вином в Середземноморському регіоні було зроблено щонайменше на двох наукових конференціях, проте аналіз наслідків цього ринку для східноєвропейської ланки все ще залишається на маргінесі дискурсу: *Istoria tou Ellinikou krassiou*, conference proceedings, Santorini, 7–9 September 1990, РТІ ЕТВА, (Athens, 1992). Про це також: *Ampeloiniki istoria sto choro tis Makedonias ke tis Thrakis*, conference proceedings, aoussa, 17–19 September 1993, РТІ ЕТВА, (Athens, 1998).

³⁴⁴ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 3, спр. 26, арк. 1418–1425.

³⁴⁵ Подградская, “Экономические связи”, 43.

³⁴⁶ Іналджик, “Османська”, 144.

³⁴⁷ Kutrzeba, “Handel Polski”, 241.

Розділ 4

Причини та шляхи імміграції греків на території Руського...

сюди з Кракова приїжджав Іоан Орієнт³⁴⁸. Щоправда, важко встановити, чи це був купець, який прибув з Італії, чи мешканець Кракова, що перед тим жив на Півдні Європи.

Отож в 1592 р. купці Миколай Доместік Неврідіс, Хіютіс, Юрій Доменіг, Леонард Манулуф, Тзукос, Пеккаторіс, Константин Неврідіс, Граватіс, Прекаріс і Януліс таки прибули із Криту до Львова через Західну Європу. Їхня спроба була свідченням безвиході, в яку вони потрапили. Водночас вона свідчить про готовність миритися з додатковими витратами і дискомфортом заради продовження прибуткової торгівлі зі Львовом. Очікуваний зиск, попри утруднення, все ще виправдовував усі незручності їхньої мандрівки³⁴⁹. Втім, ця спроба все ж не дозволила набути новому шляхові такого ж значення, яке мав старий маршрут. Однак врешті, через цю та інші обставини, Львів таки втратив свою монополію у торгівлі вином та іншими східними товарами на користь Гданська. Втім, у першій половині XVII ст., а саме в 1605 р., згаданий вже раніше Ласкар Прагіота ще спромігся укласти контракт із купцем Андреа Гондоло зі Львова і зобов'язався доставити через Молдавію велику кількість мальвазії³⁵⁰.

Сезонність транспортування товару цими торговцями переважно обмежувалася періодом весна–осінь. Більшість із них лише довозили товар до складів у містах Руського воєводства, залишаючи його для подальшого перепродажу своїм уповноваженим представникам. Календар приїзду греків до Львова мав свої конкретніші, окреслені цикли. Часто вони з'являлися ближче до часу проведення міських ярмарків. Один із найпопулярніших і найбільших відбувався на свято св. Агнеси (21 січня). Для кращого уявлення про кількість тих, хто заробляв, продаючи вино на таких майданчиках, варто подати хоча б частину прізвищ купців, занотованих у книгах штукового податку. Ось перелік лише тих, які прибули на цей зимовий ярмарок у 1587 р.: Яні Грек, Юрій Меланхтон, Леон Варшаві, Крітікос, Олександр Раллі, Дмитро Палеолог, Христофор Негрідіс, Михайло Кавакос, М. Мадзапета, Михайло Варваріго, Манолі Масі-

³⁴⁸ Kiryk, “Związki Lwowa z Krakowem w późnym średniowieczu”, *Lwów: miasto, społeczeństwo, kultura*, t. II, WSP, (Kraków, 1998): 17.

³⁴⁹ Dziubiński, *Na szlakach Orientu*, 142.

³⁵⁰ Jorga, “Studii și documente”, t. 28, (doc. CCCCXV): 453.

но, Прокоп Сиропуло³⁵¹. На львівському ринку в різні періоди активно працювали Михайло Вістіаріс, Іоан Сімотас з Яс, Мануїл Фарніс, Юрій Єпископопулос, Маноліс і Миколай Цзукоси. З ними співпрацювали Феодор Грек із Рогатина, Бернард Гампіліс, Андрій Даміло, Миколай Кіріак, Марко Лангіш, Іоан та Маноліс Греки, Сава Грек³⁵², Андрій Ахеллі³⁵³, Михайло Паламідіс, Баптист Вевеллі, сім'я грека Костантина та Софії.

Географія походження цих купців була доволі широкою. Серед країн до середини XVII ст. першість утримували Венеція (о. Крит), Молдавія, Волощина³⁵⁴, Туреччина³⁵⁵. Із конкретних місцевостей часто фігурують Стамбул (Константинополь)³⁵⁶, Кафа, Серет, Ясси, Адріанополь, Анкара, Бурса³⁵⁷. У джерелах загадуються й греки з Македонії чи територій сучасної Болгарії, як, наприклад Пловдив. Окремі з них хотіли переселитися до Львова. До таких належали Теодор Курт Грек (*Teodoricus Kurth Graecus de Plovdiv*) чи Константин Янович з Македонії (*Constantinus Janowic Graecus de Macedonia*)³⁵⁸.

Греки, які були підданими Порти в другій половині XVII ст. найчастіше приїжджали зі Стамбула³⁵⁹, група Мафроді Грека з Геліболу³⁶⁰, Сінону³⁶¹, Тирново³⁶².

Були також греки, котрі прибували до Львова з інших міст Речі Посполитої. Найчастіше вони переїжджали з таких міст, як Бар³⁶³, Шаргород, Станіслав³⁶⁴, Кам'янець-Подільський³⁶⁵, Сам-

³⁵¹ Φώτιος Αρ. Δημητρακόλουλος, 61.

³⁵² ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 514, арк. 683; спр. 521, арк. 1711.

³⁵³ Андрій Ахеллі прибув до Львова в 1586 р. 1589 р. купець вже згадувався у справі отримання позики від єврея Арона Рубіновича під заставу власного будинку, званого у місті як “Kostiówska” (див.: Bałaban, “Żydzi lwowscy”, 29).

³⁵⁴ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 831, арк. 85.

³⁵⁵ Там само, спр. 831, арк. 13; Спр. 834, арк. 169, 180, 183.

³⁵⁶ Там само, спр. 828, арк. 23.

³⁵⁷ Шиян, “До історії львівської торгівлі”, 140.

³⁵⁸ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 834, арк. 132, 135.

³⁵⁹ Дашкевич, “Турецкие купцы во Львове”, 587.

³⁶⁰ Там само.

³⁶¹ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 80, арк. 714-716.

³⁶² Дашкевич, “Турецкие купцы во Львове”, 590.

³⁶³ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 830, арк. 9; спр. 831, арк. 47.

³⁶⁴ Там само, спр. 829, арк. 31.

³⁶⁵ Там само, спр. 831, арк. 3; спр. 837, арк. 103.

Розділ 4
Причини та шляхи імміграції греків на території Руського...

бір³⁶⁶, Броди, Рогатин. Проживання в цих периферійних центрах мало для греків свої переваги. Попри те, що вони були узалежені від протекції приватних власників, це в багатьох випадках давало їм можливість простіше розпочати свою справу, адже інтерес місцевих володарів полягав у тому, щоб швидше заселити належні їм території підприємливими людьми. Вони всіляко сприяли діяльності “своїх” купців на ринках Речі Посполитої. Саме в таких умовах працював Теодор Коцович із Самбора, який провадив діяльність на території Руського воєводства і водночас був торговельним посередником між краківським купцем Чолкою і трансильванським торговцем Степаном Штамою³⁶⁷. На міських ярмарках, як занотовано у відомостях митниці Львова, бував і купець Елевтер Гречин (*Elewter Greczyn*) із Станіславава³⁶⁸.

На жаль, у багатьох випадках визначити детальне місце походження кожного окремого купця важко. Під час їх нотування, про що вже було згадано, львівські писарі полюбили використовувати стандартний зворот-додаток на кшталт “Gretchyn”, “Grek” “Grecus”, що окреслює етнічне походження* торговця, але не дає можливості визначити точне географічне місце його народження і проживання³⁶⁹. З цієї ж причини не завжди вдається встановити точну кількісну пропорцію греків, які прибували здалеку, та торговців-посередників між Стамбулом, Молдавією і Львовом. Натомість виразно простежуємо, що частина греків курсувала між містом та чорноморськими портами щороку. Такі особи, як Грек Яні³⁷⁰, Дми-

³⁶⁶ ЦДІАЛ України, спр. 838, арк. 172.

³⁶⁷ Там само, ф. 129, оп. 1, спр. 1211.

³⁶⁸ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп.2, спр. 829, арк. 31.

* Під терміном “етнічне походження” часто розуміємо релігію як основний фактор самоідентифікації купця. Натомість грецька мова не завжди була таким маркером. Нею однаково добре володіли і турки, і купці слов'янського походження, що прибували з Балканського півострова. Траплялися випадки, коли турецькі купці, залежно від конкретних обставин, намагалися видати себе за греків чи вірмен. Як наслідок, у сприйнятті місцевого населення простежуємо використання терміна “грек” і щодо багатьох підданих Туреччини (див.: Seirinidou, “Grocers and wholesalers”, 95; Treiderowa Anna, “Mieszkańcy Wshodu we Lwowie”, *Miesięcznik Heraldyczny*, XIV, n 10, (Lwów, 1935): 157.

³⁶⁹ Грушевський, “Історія”, т. VI, 9.

³⁷⁰ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп.2, спр. 828, арк. 147; спр. 830, арк. 4; спр. 834, арк. 180, 183.

тро Тодоран³⁷¹, Олександр Балабан³⁷² регулярно занотовувалися на львівській митниці. Натомість, “далекі” купці відвідували місто не частіше, ніж раз на рік чи навіть на кілька років. Окремі з купців через початок бойових дій чи інші несприятливі обставини залишалися надовго. З серпня 1671 до березня 1674 р. в Речі Посполитій перебував Сава Хаджі Рейс Василевич з Сінопа³⁷³.

З часом окремі з перелічених греків накопичили значний капітал, налагодили важливі контакти. Це дало змогу частині з них на постійно оселитися на території Речі Посполитої, створити родини. Те, що починалося як частина економічного процесу, спричиненого геополітичними змінами, у кінцевому підсумку сприяло появі в цьому регіоні Східної Європи у другій половині XVI – XVII ст. грецької діаспори. Наслідком активної реалізації її членів у економічному, суспільному та культурному житті Руського воєводства та Речі Посполитої стала поява щоразу більшої кількості різноманітних “східних мотивів”.

³⁷¹ ЦДІАЛ України, ф, 52, спр. 837, арк. 125; спр. 839, арк. 55.

³⁷² Там само, спр. 829, арк. 26; спр. 833, арк. 35; спр. 838, арк. 273.

³⁷³ Дашкевич, “Турецкие купцы во Львове”, 575.

Розділ 5

ЕКОНОМІЧНІ ТА ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ ГРЕКІВ НА ТЕРИТОРІЇ РУСЬКОГО ВОЄВОДСТВА В XV–XVIII СТ.

Першу зі збережених звісток про діяльність грецьких купців у Львові занотовано на сторінках актової книги міста у 1382 р. Згідно з нею, вірменин на ім'я Хачадур зобов'язувався виплатити *Якубу Грекові* 25 гривень, по 5 щорічно, за отриманий від нього товар³⁷⁴. Чи був згаданий Якуб справді етнічним греком, чи лише купцем іншої нації, що походив з території Візантійської імперії, – поки що встановити неможливо. Проте ця поодинокa згадка лише підтвержує факт, що економічні контакти між польсько-українським пограниччям та Східним Середземномор'ям не переривалися і в часи татарського панування. У найстаршій міській книзі Львова залишилися відомості про Іоана Гречина з *Кракова*, що свідчив перед міською владою на користь авторитетного купця М. Моргенштерна³⁷⁵. Починаючи з другої половини XV ст., згадок про константинопольських греків більше³⁷⁶. Вони поступово ставали важливими комерційними партнерами у торгівлі з цим регіоном Східної Європи.

³⁷⁴ “17. Kaczadur et Iacobus Grecus. Eodem die et iudicio Kaczadur Armenus katholice fidei aperte recognouit, quod Iacobo Greco in XXV marcis extiterat debitorie obligatus, de quibus quidem pecuniis ab hoc die incipiendo singulis annis V marcas promisit et tenetur soluere et pagare”, “Pomniki dziejowe Lwowa z archiwum miasta, t. 1, Najstarsza księga miejska 1382–1389”, 4.

³⁷⁵ Ibid, t. 1, 56.

³⁷⁶ Charewiczowa, “Handel średniowiecznego Lwowa”, 84.

Що знаємо точно, це те, що першим греком, який у 1466 р. офіційно отримав міське право Львова, став не купець, а медик на ім'я Лаврентій (*Laurencius Grecus medicus habet ius civile*)³⁷⁷. У 1478 р. під час набуття міського права занотовано чергового іммігранта – купця Георгія із Сучави (*Georgius Grecus de Suczauia recepit ius civile*)³⁷⁸. Однак говорити про помітну активізацію греків щодо набуття громадянства Львова можна лише, починаючи з останньої третини XVI ст. Це було безпосередньо пов'язане з початком “винного буму”. Тоді до міського права приступили одразу п'ять греків³⁷⁹. Загалом в реєстрах отримувачів міського права за XV–XVIII ст. занотовано 36 греків³⁸⁰. У 1728–1749 рр. громадянство встигли прийняти ще три особи, тоді як у другій половині XVIII ст. занотовано тільки одну – Христофор Баласович Грек (*Christophorus Balasowicz Graecus*)³⁸¹.

Порівняно невелика кількість грецьких іммігрантів на тлі чисельності інших мешканців регіону могла б викликати лише скептичну посмішку, якби не факт, що в другій половині XVI ст. у Руському воєводстві дедалі частіше з'являлися греки, які де-факто були мешканцями міст, але ніяк не поспішали офіційно набути їх право. Це пояснюють тим, що, крім очевидних переваг, воно тягнуло за собою ще й поважні фінансові та громадські зобов'язання.

Невідповідність кількісного складу греків і їх реального впливу на економіку та громадське життя регіону добре помітна, якщо розглянути економічні показники, а також офіційні рішення влади. Під час юридичного оформлення у Львові ще 1441 р. інституту перекладачів³⁸² серед іноземних мов, визнаних важливими для міста,

³⁷⁷ *ACL*, 43. Активності греків-медиків на теренах Східної Європи присвячено загальну працю: Căncă O., “Médecins Grecs participant a la vie politique et culturelle des pays roumains aux XVIIe et XVIIIe siècles”, *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, vol. 10, (Αθήνα): 37–90.

³⁷⁸ Заяць, “Громадяни Львова XIV–XVIII ст.: правовий статус, склад походження”, (Київ–Львів, 2012), 193–194; *ACL*, (t. 681, 988), 33.

³⁷⁹ У 1588 р. грек Мануель, приступивши до міського права, подарував до арсеналу дві гармати (див.: *ACL*, №3158).

³⁸⁰ Заяць, “Громадяни Львова”, 193–194.

³⁸¹ Там само, 194.

³⁸² Король Вацлав III 16 червня 1441 р. надав міській владі право самостійно вибирати перекладачів (див.: *Привілеї*, 86; Czołowski, “Pogląd na organizację i działalność władz miejskich do 1848 r.”, *Miasto Lwów w okresie samorządu (1870–1895)*, (Lwów, 1896): LI.

Розділ 5

Економічні та правові проблеми інтеграції греків...

урядники як обов'язкову згадували і грецьку³⁸³. Львівські перекладачі* мали своїм обов'язком забезпечувати купцям безперешкодне пересування у середмісті та максимально сприяти проведенню торгових операцій, а водночас наглядати, щоб вони нікого не обдурювали³⁸⁴. Наступний доказ значущості греків для міста стосується 1542 р., коли король Сигізмунд I Старий (1467–1548) підкреслив окремий їхній статус, визнаючи важливість грецької мови для виконання професійних обов'язків міськими матлерами та ліцитаторами³⁸⁵.

Фах перекладача – друге після купецького заняття, популярне серед греків. Можна говорити навіть про спроби монополізації ними цієї професії останніми десятиліттями XVII ст.³⁸⁶ Міські чиновники констатували, що приїжджі греки, які мешкали у Львові без набуття громадянства, через інститут перекладачів чинили успішні кроки з встановлення контролю над ринком східних товарів. Судові суперечки та нарікання городян на їхню діяльність тривали роками, проте жодних дієвих кроків, що засвідчували б реальну боротьбу міста з цим явищем, зроблено не було. Основною причиною такої позиції львівських урядовців був банальний брак кваліфікованих знавців східних мов. Це тривало майже до кінця століття, а скарги на протиправну діяльність греків надходили до магістрату ще 1691 р. Антагонізм щодо діяльності греків

³⁸³ Зубрицький, *Хроніка*, 92; Lewicki, “Targi lwowskie”, 37.

* Перекладачі (тлумачі) – міські урядовці, які, крім основних функцій, виконували посередницькі завдання та здійснювали контрольний нагляд за прибулими до Львова купцями. Переважну більшість серед перекладачів традиційно становили місцеві вірмени та греки як люди, що володіли східними мовами (див.: Czołowski, “Pogląd na organizację”, 51; Janeczek Jerzy, “Tłumacz lwowski. Z zagadnień komunikacji językowej w wieloetnicznym mieście późnego średniowiecza”, *Gospodarka, społeczeństwo, kultura w dziejach nowożytnych*, studia ofiarowane Pani Profesor Marii Boguckiej, red. A. Karpiński, E. Opaliński, T. Wiślicz, (Warszawa, 2010): 203–222.

³⁸⁴ Jan Alnpek, 46.

³⁸⁵ ЦДІАЛ України, ф. 131, спр. 423; *Привілеї міста Львова*, 251–253. *Матлер* (від. нім. Mäkler) – помічник купця. *Ліцитатор* – той, хто продає з публічних торгів.

³⁸⁶ Заяць, “Негативні явища в міській торгівлі Львова XVII ст. кризь призьму скарг поспільства”, *Історія торгівлі, податків та мита*, № 2 (12), (Дніпро, 2015): 51.

загострювався, і, як наслідок, з'являлися навіть прохання міщан не надавати грекам без громадянства в оренду будинків та іншої нерухомості³⁸⁷.

Офіційно оплата роботи тлумача визначалася як 0,025 % від кожних 400 зл. вартості товару. Позірно невеликий розмір цієї суми не має вводити нас в оману. По-перше, у більшості випадків ця робота мала ще додатковий, договірний характер. Усі іноземні купці за послуги, одержані від перекладача, мали платити також “перекладацьке” у розмірі 1 зл. від 100 зл. вартості товару³⁸⁸. По-друге, кількість угод та вартість товарів, що проходили через львівський склад, були настільки значними, що це заняття вважалося вигідним і престижним³⁸⁹. В. Лозінський подавав інформацію, що 1667 р. міський тлумач платив містові оренду від виконання професії у розмірі 1200 зл. на рік³⁹⁰. Отже, можна лише здогадуватися про реальний розмір заробітків так званих тлумачів. Щоправда, був і зворотний бік цього фаху. Перекладачі були серед перших осіб, які зустрічали купецькі каравани, наражаючи себе на небезпеку (щонайменше – заразитися хворобами). Вони ж виконували для міста роботу контррозвідки, оскільки серед купців завжди був великий відсоток шпигунів³⁹¹.

Наступною причиною, яка не дає нам можливості точно ідентифікувати грецьких купців у міському просторі, є певний хаос, що його спостерігаємо у транслітерації їхніх прізвищ. У першій половині XVI ст. ті з греків, що прибували здалеку, за географічним походженням поділялися на: *Graecae de Galata* і *Graecae de Constantinopoli, mercatore Regno di Candia, mercatore Itali et Graecae, Graecae de istula Chios*.

³⁸⁷“Під претекстом тлумачтва монополію всіх товарів тримають греки, здійснюють приватні купецькі суди, так, наче серед грецької землі, маючи купецького старосту і кілька осіб при ньому, котрі судять усі купецькі справи, а через це міська юрисдикція страждає” (див.: Заяць, “Негативні явища в міській торгівлі”, 51).

³⁸⁸ Кривонос, “Східна торгівля”, 13.

³⁸⁹ Zubyk, “Gospodarka finansowa”, 141.

³⁹⁰ Loziński, *Patrycjat*, 301–302.

³⁹¹ Щороку перекладачі складали присягу перед королівськими та міськими чиновниками, беручи зобов'язання “...повідомляти про всі шкідливі для держави й міста речі” (див.: Заяць, “Епізод із життя львівських торговців після Цецорської битви”, *ЗНТШ*, т. 270, (Львів, 2017): 402.

Розділ 5
Економічні та правові проблеми інтеграції греків...

У 1566 р., коли турецький флот захопив о. Хіос і ліквідував там панування Генуї, до Польщі стали приїжджати тамтешні італізовані греки. Деякі з них на короткий час осіли в Кам'янці-Подільському, інші відразу перебиралися до Львова. У гродських книгах міста можна побачити записи: *Graecae de istula Chios, mercator advena Leopoliensis*. У 1588 р. грек Арфані з острова Хіос, на ім'я Мануїл (*Arfani Emmanuel Graecae de Chios*), здобув міське право Львова за посередництвом вїйта, двох лавників та свідчень представників української громади Дмитра Красовського й Івана Дяка³⁹². Бажаючи подякувати за виявлену йому честь, він придбав для міського арсеналу дві великі гаківниці* (*duae magnae bombardae, hakownice dictae*)³⁹³.

Окрім цього, з загальної маси купецтва перманентно виринали геть екзотичні постаті, визначити грецьке походження яких надзвичайно складно. У другій половині XVII ст. дуже активним у місті був купець на ім'я Сава Хаджі Рейс Хаджі Василевич, знаний також як Кіріак Рейс Хаджі³⁹⁴. Окремі з купців поєднували господарську та політичну діяльність, оскільки одна іншої часто сприяла в успішності. Добрий приклад – Антон Катакало (*Anton Katakalo*), хрещений син господаря Молдавського князівства (1579–1582) Янку V Сасула (*Iancu Sasul*), який одночасно провадив торгівлю та полагджував сумнівні дипломатичні справи³⁹⁵.

Серед прибулих критян також не бракувало купців із латинізованими прізвищами – Янулі Марніс (*Januli Marnis*), Насіо Інсула (*Nasio Insula*)³⁹⁶. Їх легко сплутати з купцями-хіютами, серед яких

³⁹² Його ж прізвище згадується у спілці з Андрієм Даміло та Г. Лангішем, з якими він торгував із турецькою Анатолією (див.: Iorga, "Relațiile comerciale ale teritor noastere cu Lembergul", 83).

* Гаківниця – довга і важка рушниця з гаком на прикладі. Цей гак використовувався при установці на мурах для зачеплення за виступ стіни, велика віддача не дозволяла стріляти з гаківниць з руки або ж підставки (як з аркебузи чи мушкета) (див.: *Словник української мови: в 11 т.*, АН УРСР, інститут мовознавства: за ред. І. К. Білодіда, т. 2, (Київ, 1970–1980): 18).

³⁹³ Łoziński, *Patrycyat*, 19.

³⁹⁴ Дашкевич, "Турецкие купцы во Львове", 588.

³⁹⁵ Dziubiński, *Na szlakach Orientu*, 94.

³⁹⁶ Ibia, S. 95.

– Козма Сальваго де Кампіс (*Cosma Salvago de Campis de Chios*)³⁹⁷, чи з “оригінальними” італійцями, підданими “*La Serenissima*”. Маркерами, що чітко вказують на грецьке походження того чи іншого мігранта, були: по-перше, його віросповідання, а по-друге, підписи грецькою мовою в документах чи особисте декларування та підкреслення власного етнічного походження³⁹⁸. Для дослідника є удачею віднайдення документів, в яких греки, які постійно мешкали в місті, власноруч посвідчували спадкові справи чи виступали поручителями в економічних транзакціях. Як це можна побачити в документі з 1586 р., де зафіксовано прізвища греків, що захищали спадкові права свого колеги з міста Сірет (*Grec din Siret*), якого вночі підступно вбили у Львові. Серед поручителів були: Прокоп Сиропуло, Антон Корфонтіно (*Anton Confortino, Constantinopolitan*), Бернард Гамбілі (*Bernard Gambili, Rodos*), Коколі Каліота (*Kokoli Kaliota, Cretan*), Фанте Грелті (*Fante Grelti, Fantii Grelti, Candiot*), Ян Афендик (*Ioan Affendik (Aphendikos)*)³⁹⁹.

Окремі писарі, митники та інші чиновники у різний час та у різних містах Речі Посполитої мали досить вільний підхід у нотуванні імен та прізвищ прибулих торговців, тому доводиться лише радити, коли в документах Львова віднаходимо недвозначні записи про греків з іменами Чаус Абелі Грек (*Czaus Abeli Graecus*)⁴⁰⁰, Франциск Грек (*Graecus Franciscum*)⁴⁰¹, Константин Муцевич (Муцьо) Грек⁴⁰², Андреа Грек із Константинополя⁴⁰³.

Утім, проблема ідентифікації греків характерна для всієї території від Східного Середземномор'я та Балкан аж до прикордоння Речі Посполитої. Вона стала наслідком тривалого бездержавного періоду в історії грецького народу, що призвів у підсумку до сприйняття представників цього етносу (мандрівників чи купців) винятково як підданих тієї країни, з території якої вони прибували⁴⁰⁴.

³⁹⁷ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 388, арк. 955; *ACL*, 259.

³⁹⁸ “*Nigol Nicolaus Graecus*” (див.: ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 520, арк. 786, 789; “*Jurgi Graecum*”, Там само, спр. 513, арк. 684; “*Jani Graecum*”, Там само, 621; спр. 514, арк. 30, 35.

³⁹⁹ Iorga, “*Relațiile comerciale ale teritor noastere cu Lembergul*”, 63.

⁴⁰⁰ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 516, арк. 533.

⁴⁰¹ Там само, спр. 513, арк. 379; Заяць, “Громадяни Львова”, 22.

⁴⁰² Там само, спр. 86, арк. 86-87; спр. 87, арк. 431.

⁴⁰³ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 233, арк. 490, 802.

⁴⁰⁴ Janeczek, “*Polska ekspansja osadnicza w ziemi lwowskiej w XIV–XVI w.*”, *Przeгляд Историчный*, т. 69, з. 4, (Warszawa, 1978): 601; Pagratis, “Greek

Розділ 5

Економічні та правові проблеми інтеграції греків...

Наступну групу греків, що прибували до Львова, становили купці з молдавського напрямку. Багато хто з них за місцем народження був підданим Османської імперії, решта – це піддани Венеції. Вони поступово оселялися на території Речі Посполитої і ставали активними посередниками у торгівлі східними товарами та водночас імпортерами західноєвропейських товарів до Туреччини⁴⁰⁵. Проблема їхньої діяльності на території Молдавії, Волощини і Трансильванії має солідну економічну, політичну, генеалогічну та культурологічну історіографію⁴⁰⁶. Вона виходить поза географічні й хронологічні межі нашої праці, проте в окремих випадках, що безпосередньо стосуються ситуації з грецькою діаспорою Речі Посполитої, виправдовують її залучення до цього дослідження.

Географічне розташування князівств Молдавії чи Волощини на стратегічно важливому торговому напрямку давало змогу їхнім володарям упродовж XIV–XVII ст. отримувати відчутні економічні та політичні вигоди за рахунок посередницьких, транзитних послуг⁴⁰⁷.

commercial shipping”, 426; Mamria Pakucs-Willcocks, “Economic Relations between the Ottoman Empire and Transylvania in the Sixteenth Century: Oriental Trade and Merchants”, *Robert Born, Andreas Puth (Hg.) Osmanischer Orient und Ostmitteleuropa Perzeptionen und Interaktionen in den Grenzzonen zwischen dem 16. und 18. Jahrhundert Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropa*, band 48, (Stuttgart 2014): 224.

⁴⁰⁵ *Исторические связи народов СССР и Румынии в XV – начале XVIII в трех томах*, т. II (1633-1673), док. № 1, (Москва, 1965), 9–17.

⁴⁰⁶ Ioan Nistor, *Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau im XIV, XV und XVI Jahrhundert*, (Gotha, 1911); Iorga, “Relations économiques entre Lwów et la Moldavie”, *Choses d’Orient et de Romanie*, (Bucarest – Paris, 1924): 79–85; Pippidi, “Hommes et idées”,; *Ibid*, *Byzantins, Ottomans, Roumains, Le Sud-Est européen entre l’héritage impérial et les influences occidentales*, (Paris, 2006); Cicanci, “Companiile grecești”,; Cristian N. Apetrei, “Greek merchants in Romanian Principalities”, 95–121; *Ibid*, “Rethinking the connections”, 565–583; *Ibid*, “The Transit of Cretan wine”,; Radu G. PĂUN, “Stratégies de famille”, 15–38; Falangas, “Post-Byzantine Greek Merchants”, 7–21; *Ibid*, “Some aspects of Greek-Romanian Religious Relations in the Post-Byzantine-Era (16th – 17th Centuries)”, 1-11.

⁴⁰⁷ Motylewicz, “Wymiana towarowa w regionie środkowego biegu Dniestru w połowie XVIII wieku w świetle rejestru komory celnej w Kamieńcu Podolskim”, *Kamieniec Podolski. Studia z dziejów miasta i regionu*, t. 1, (Kraków, 2000): 261; Demény Lajos, “Comerțul de transit spre Polonia prin Țara Românească și Transilvania (ultimul sfert al secolului al XVII-lea)”, *Studii. Revistă de Istorie*, 22, (1969): 465–498.

У львівських документах правила переміщення товарів через Молдавію і Волощину згадані ще в привілеї короля Владислава II Ягайла⁴⁰⁸. Проте, на відміну від Речі Посполитої, грецькі купці, що оселилися насамперед на території Молдавії, мали тут значно більший економічний і політичний вплив. Особисто чи через своїх торгових представників вони отримували та використовували різноманітну інформацію про стан справ на всій території просування їхніх інтересів.

Особливо помітними в Молдавії та водночас і на території Речі Посполитої були люди з грецьких родин Корняктів, Ворсі, Вевеллі, Неввідісів. Зазвичай, усі вони перебували в тісному контакті з місцевими правителями, а інколи виступали навіть як важливі економічні чи дипломатичні посередники в справах польської, молдавської, турецької та венеційської політики⁴⁰⁹.

Починаючи з XIV ст., місцеві еліти Молдавії та Волощини постійно шукали баланс з представниками власних політичних сил і сусідами. Це давало їм змогу поступово чинити кроки, спрямовані на зміцнення державних інститутів. Попри васальну залежність князівств від Порти та обов'язок господарів сплачувати османцям щорічну данину, статус “буферних територій” мав для них і очевидні переваги.

По-перше, ця ситуація посилювала міжнародний вплив місцевих правителів, що могли відіграти важливу роль у кожній антиосманській коаліції. По-друге, приносила мешканцям князівств, окрім незручностей, цілком відчутну економічну вигоду. З моменту витіснення італійців з чорноморського регіону їхнє місце в торгівлі з цими теренами посіли турки. Території князівств від цього факту не втратили, а навпаки, отримали значну користь. Стамбул тривалий час був узалежнений від продуктів харчування, які надходили з цих територій. Потреби в постачанні окремих видів товарів були настільки великими, що в 1568 р. султан Селім II (1566–1574) за посередництвом свого фурмана чинив спроби заборонити господарю Богданові Лопушняну експорт великої рогатої худоби та овець до Речі Посполитої. Проте такі обмеження стосувалися тільки товарів, що їх Молдавія та Волощина виробляли самостійно. Натомість

⁴⁰⁸ *Привілеї міста Львова*, 60.

⁴⁰⁹ Cristian N. Apetrei, “Greek merchants in Romanian Principalities”, 96.

Розділ 5

Економічні та правові проблеми інтеграції греків...

транзитна торгівля із сусідньою Річчю Посполитою могла провадитися без жодних перешкод⁴¹⁰.

Багато господарів розглядали цю ситуацію як виправдану плату за час, необхідний для зміцнення державних інститутів. За таких умов особливо цінувалися люди, які могли бути корисними у складній дипломатичній грі, що невпинно велася у цій частині Європи. Для окремих грецьких іммігрантів ці обставини стали додатковим шансом досягти в князівствах важливих соціальних та економічних позицій, насамперед через зростання транзиту східних товарів через Молдавію до Речі Посполитої й інших країн, починаючи з другої половини XVI ст.⁴¹¹. Перебравшись на територію князівства, греки активно користали зі свого подвійного статусу. З одного боку, вони були підданими султана чи Венеції, з другого – через релігійну складову могли вважатися “своїми” людьми для місцевої православної еліти. Поступово зміцнивши свої позиції, вони сприяли переїздові наступних своїх земляків чи партнерів, крок за кроком перебираючи на себе контроль над значною частиною економіки та політики у князівствах⁴¹². Ця їхня активність призвела до напруження у відносинах із місцевим населенням, що почало вбачати небезпеку в надто активному втручанні греків у внутрішні справи цих держав⁴¹³.

Одним з основних джерел митних надходжень в економіку Молдавського князівства довгий час були кошти від продажу на

⁴¹⁰ Після завоювання в 1453 р. колишній Константинополь відносно швидко відновив свій економічний і людський потенціал. За підрахунками дослідників, які опиралися на спогади мандрівників та відомості дипломатичних місій, населення міста на кінець XVII ст. могло становити вже близько 200 000 осіб. Навіть із поправкою на ймовірну похибку це автоматично перетворювало його на найбільший урбаністичний центр тогочасної Європи. Щоденне харчове забезпечення такого мегаполіса потребувало неабияких логістичних зусиль (див.: Jon R. Lampre, Marvin R. Jacson, *Balkan Economic History, 1550–1950, From Imperial Borderlands to Developing Nation*, (Bloomington, 1882), 29; Greene, “The Edinburgh History of the Greeks”, 95.

⁴¹¹ Подградская, “Торговые связи Молдавии”, 57.

⁴¹² Carl M. Kortepeter, “Ottoman Imperial Policy and the Economy”, 102.

⁴¹³ Falangas, “On Greek-Romanian antagonism during the first half of the seventeenth century”, *Modern Greek Studies Yearbook*, vol. 28/29 (A publication of Mediterranean, Slavic and Eastern Orthodox Studies University of Minnesota, Minneapolis, 2012/2013): 96.

Захід великої рогатої худоби – насамперед волів. Польська митниця в Перемишлі та Ярославі зафіксувала, що лише українські міщани Львова без участі інших купців перегнали в 1555 р. 20 664 волів, що поповнило скарбницю молдавського господаря на суму приблизно 60 тис. дукатів⁴¹⁴. Щоб зрозуміти й оцінити розмір цих надходжень, варто згадати, що річний податок, який Молдавія платила Туреччині, становив 65 тис. зл.⁴¹⁵. Греки майже не були задіяні у цьому напрямку торгівлі, проте активно брали участь в іншому, надважливому з огляду на кількість податкових стягнень до скарбниці, а саме – у транзитній торгівлі східними товарами. Такі митні надходження в Молдавському князівстві сягали третини її бюджету⁴¹⁶. Наприкінці XVI ст. річна вартість оренди мита становила 40 000 талерів⁴¹⁷. Попри економічні та політичні ризики, що супроводжували цей вид господарської діяльності, охочих отримати таку оренду не бракувало⁴¹⁸. Саме в цьому напрямі на перші місяці щоразу частіше виходили великі грецькі купці, які досягли успіху насамперед під час “винного буму”, що також охопив князівства з другої половини XVI ст.

За звітами венеційського представника у Стамбулі Ніколо Барбаріго (*Nicolo Barbarigo*), з Кандії за напрямком Стамбул–Молдавія–Львів щороку переправляли близько 1000–1500 куф вина, а в 1544 р. консульська резиденція Польського Королівства в Стамбулі повідомляла, що з острова Крит через Молдавію до Львова пройшов караван із 130 куфами (260 бочок) мускателі⁴¹⁹. Крім великих партій, дрібніші перевізники доставляли і менші вантажі. В 1556 р. купець на ім'я Пандельфі купив у Молдавії куфу грецької мальвазії і куфу волоського вина⁴²⁰. Грек на ім'я Каспер Кармені (Карма) в 1599 р.

⁴¹⁴ Огуй, “Молдавский торговый путь”, 58.

⁴¹⁵ *История Румынии*, координаторы Иоан-Аурел Поп, Иоан Болован, (Москва, 2005), 285.

⁴¹⁶ Dziubiński, *Na szlakach Orientu*, 52.

⁴¹⁷ Cristian N. Apetrei, “Greek merchant Nikolaos”, 103.

⁴¹⁸ Головна небезпека полягала в тому, що орендар мав платити фіксовану ставку, попри можливі форс-мажорні обставини, як-от війни, епідемії чи стихійні лиха. Кожне з них могло призвести до цілковитого припинення торгівлі та транзиту. Незважаючи на ці ризики, не бракувало охочих отримати цю монополію. – Л.І.

⁴¹⁹ *The SAGE Encyclopedia of Alcohol: Social, Cultural and Historical Perspectives*, J. Corfield, ed. Scott C. Martin, (2014).

⁴²⁰ Подградская, “Экономические связи”, 77.

Розділ 5
Економічні та правові проблеми інтеграції греків...

зобов'язався привезти для львівського купця З. Айхінгера до Хотина 30 бочок вина⁴²¹. 1570 р. львів'янин Яків Раллі підписав договір із греком Грігісом на поставку 230 кувальців мальвазії. Грек зі Стамбула Андрій Гамбіас у 1587 р. відправив мальвазію з Рені в Ясси і далі до Львова⁴²².

Усе це потребувало від місцевої влади формування чітких митних правил та гарантування безпеки на маршруті. В окремих випадках суперечливі питання у справах купців вирішувалися на найвищому державному рівні. У 1594 р. господар Олександр IV Лопушняну (1552–1561, 1564–1568) (*Alexandru Lăpușneanu*) залагоджував суперечку між купцем з Ясс на ім'я Філіп, якому грек Михайло зі Львова, маючи борг 208 000 аспрів, зобов'язався сплатити половину суми червоним і чорним шовком, але не дотримав слова⁴²³. В 1610 р. інший молдавський господар – Константин Могила (1606, 1607–1611), засвідчив платоспроможність відомого купця Баптиста Вевеллі, який виступав гарантом в угоді між греками Я. Афендиком та Пантелеймоном Максимом⁴²⁴.

Соціальний та правовий статус греків у князівствах в XVI–XVII ст. залежав від різних обставин. Окремі з них, завдяки одруженню з дівчатами із заможних сімей, успішно інтегрувалися в місцеву еліту. Багато хто надалі досить швидко “забував” про своє походження і навіть убачав у давніх економічних партнерах небажаних конкурентів⁴²⁵. Інші досягали на нових територіях значного соціального статусу через доступ до державних ресурсів чи вдаючись до відвертих економічних і політичних спекуляцій. Так чи інакше, але станом на XVII ст. саме греки представляли численну та впливову групу купців-іноземців у князівствах. Про цю ситуацію неодноразово згадували мандрівники, які могли спостерігати її на власні очі⁴²⁶. Проте таке конкурентне середовище неминуче провадило і до

⁴²¹ *Исторические связи народов СССР и Румынии*, (док. № 43): 124.

⁴²² ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 240, арк. 205.

⁴²³ Подградская, “Экономические связи Молдовы”, 142.

⁴²⁴ *Ibid*, 194.

⁴²⁵ Radu G. PĂUN, “Stratégies de familie”, 15–38; Cristian N. Apetrei, “Forme de integrare socială a grecilor din Țara Românească și Moldova în a doua jumătate a sec. al XVI-lea, câteva observații generale, *Archeologie și Istorie în Spațiul Carpato-Balcanic*, coord.: Denis Căprăroiu, Târgoviște: Cetatea de Scaun, (2011): 303–308.

⁴²⁶ Rădvan Laurentiu, “Foreign merchants in Iaș (17th – 18th centuries)”, *ISTROS*, XVIII, (Brăila, 2012): 460.

конфліктів та непорозумінь. Непоодинокими були й випадки, коли через зростання податків чи неправомірне втручання місцевих чиновників у їхню господарську діяльність частина молдавських греків була змушена перебраться на територію Речі Посполитої, передовсім до Руського чи Подільського воєводства⁴²⁷.

У період політичної турбулентності, що посилилася в Молдавії, починаючи з другої третини XVI ст., щоразу частіше траплялися випадки, коли господарі у боротьбі за владу стали активніше залучати на свій бік впливових і заможних купців грецького походження. За такими діями, зазвичай, стояв прагматизм та холодний розрахунок. Згідно з правилами, які панували в Порті, за посаду господаря треба було платити фактично узаконений хабар. Гроші були чималі, а до них додавалися ще й “подарунки” (*piskes*) дрібнішим турецьким чиновникам. Якщо господар Богдан Лопушняну після 1568 р. обходився 35 тис. зл., то вже в 1593 р. іншому правителеві – Арону Тирану він змушений був сплатити лише офіційних платежів на суму 65 тис.⁴²⁸. Отут і ставали в пригоді значні авансові суми, що їх могли надати заможні греки⁴²⁹.

Успішно вирішивши політичну частину питання, господар передавав як компенсацію в управління “кредиторів” право збору митних платежів або ж сприяв йому в інших економічних махінаціях. Ця схема клієнтських стосунків відрізнялася від стану справ з орендою мита на польській території. Орендарі на кшталт К. Корнякта також викупували в держави за фіксовану суму право на збір мита, а в решті його адміністрування керувалися чинним законодавством та власною спритністю. Зрештою, контроль мит греками по обидва боки кордону так чи інакше провадив до угод, що інколи були на межі закону й беззаконня. Вони були вигідні насамперед великим імпортерам товарів, які могли навіть усувати потенційних конкурентів шляхом демпінгових цін чи змов⁴³⁰. Але, на відміну від молдавської ситуації, ми не знаємо випадків, щоб митники грецького походження мали безпосередній вплив на вибори польського монарха.

⁴²⁷ Срібний, (т. 108): 6.

⁴²⁸ Подградская, “К вопросу о турецкой монополии”, 97.

⁴²⁹ Osipian, “Trans-cultural trade”, 124.

⁴³⁰ Cristian N. Apetrei, “Marele negustor grec din Moldova (cca 1570–1620). Un profil colectiv din perspectivă Braudeliana”, *Revista Istorică Seria nouă*, tomul XXIII, 2012, nr. 1–2, ianuarie–aprilie, 81.

Розділ 5
Економічні та правові проблеми інтеграції греків...

Щоправда, через специфіку політичної ситуації в Молдавії, коли грецькі купці відверто сприяли приходу до влади господарів, надаючи їм конфіденційні послуги, доходило до значних репутаційних втрат, а інколи – й кримінальних ризиків. Наприклад, в аферах із молдавським господарем Олександром IV Лопушняну брав участь Михайло Корнякт⁴³¹. Різноманітні справи пов'язували його молодшого брата К. Корнякта з іншим господарем, Якубом Гераклідом Деспотом. Саме ці контакти у Молдавії, Туреччині та Венеції допомогли йому отримати швидший доступ до двору польського короля Сигізмунда II Августа та, як наслідок – посісти шляхетський титул і високі позиції в шляхетському й міщанському середовищах.

Дуже показовою в цьому контексті є доля грецького купця Миколая Доместика Неврідіса. На території Речі Посполитої він був більше відомий під іменем *Niccoresio Neuridis*, в Молдавії – як *Nicorizi Neurudul*⁴³². Уродженець острова Хіос, із серпня 1575 р. він мешкав у Стамбулі. Його зв'язки з родиною *Koresse** та такими греками зі Львова, як Марко Лангіш, Антон Катакало і М. Мадзапета, дозволили йому стати успішним посередником на ринку вина й інших товарів між Туреччиною та Львовом. Як і у випадку з Корняктами, він отримував значні профіти завдяки легкому доступові до двору молдавських господарів Петра VI Кульгавого (1574–1579, 1582–1591) (*Petru Ţchiopul*) та Янку Сасула (1579–1582) (*Iancu Sasul*). Ця ж протекція сприяла активнішому просуванню його інтересів у економічному й суспільному напрямках. Переживши певні перипетії, він зберіг чудові ділові

⁴³¹ Ibid, “Rethinking”, 569.

⁴³² Ibid, “Greek merchants”, 95–121.

* Родина італізованих греків Корессе походила з о. Хіос. Свої впливи вона здобула завдяки торговельним успіхам, розпочавши економічну діяльність у Стамбулі. Вже звідти, за допомогою численних представників, їхня компанія успішно торгувала на турецькій частині Середземного моря, в Північному Причорномор'ї і з Венецією. У Венеції Корессе мали спеціальний статус як особи, котрі особливо відзначилися перед Республікою. Залучаючи до співпраці інших впливових греків, завдяки економічним зв'язкам родина наче “зшивала” розрізнені грецькі торгові спілки по різні боки кордонів. Їхні інтереси поширювалися і на територію Молдавії та Речі Посполитої (див.: Greene, “The Edinburgh History of the Greeks”, 99).

контакти у Волощині, на Криті та в місті Анкона і врешті став важливою ланкою у приведенні на молдавський престол ще одного правителя – Арона Тирана (1591–1597) (*Aron Tiranul, Aron Emanoil, Aron cel Cumpnit*). Його фактор – хіосець за походженням – М. Арфані представляв його інтереси у Львові⁴³³.

У процесі діяльності Миколай Неввідіс як орендар мита в Молдавії неодноразово вступав у ділові контакти з іншим орендарем мита, але вже з польського боку, – К. Корняктом, відомим львівським греком М. Мадзапетю та іншими купцями⁴³⁴. Усе це товариство вміло налагодити необхідні зв'язки та, попри перманентні труднощі й конфлікти, неминучі в таких справах, чудово знаходило спільну мову.

Уперше Миколай Доместик Неввідіс прибув до Львова в 1578 р. з метою отримати заборгованості від купців, які представляли інтереси родини Корессе. Його перебування в місті було затьмарене крадіжкою у нього та його супутників грошей, необачно залишених в орендованому помешканні⁴³⁵.

Яскрава та перспективна кар'єра М. Неввідіса перервалася раптово – його було вбито за наказом господаря Арона Тирана. Так, цей правитель разом із господарем Волощини Михайлом Хоробрим (*Mihai Viteazul, 1558–1601*) на-передодні повстання проти турків позбувалися своїх кредиторів та людей, надто обізнаних з особливостями місцевого політичного життя.

Інші, менш впливові греки в умовах постійної політичної турбулентності, що панувала на території Молдавії та Волощини, були змушені пристосовуватися до умов, які постійно змінювалися. Проте, навіть у разі вимушеного переїзду з Молдавії на територію Речі Посполитої, ці люди не втрачали старих зв'язків, соціального статусу, а найголовніше – зобов'язань. Якщо виникали конфлікти чи якісь труднощі, їхнє питання розглядали на найвищому державному рівні.

У 1569 р. король Сигізмунд II Август передав на розгляд вірменського суду у Львові справу про остаточне вирішення суперечки щодо боргу волоського воєводи перед К. Корняктом та купцем Ла-

⁴³³ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 247, арк. 983.

⁴³⁴ Там само, спр. 244, арк. 685; Iorgu, “Relațiile comerciale ale teritor noastere cu Lembergul”, 106.

⁴³⁵ Iorgu, “Relațiile comerciale ale teritor noastere cu Lembergul”, 51–53.

Розділ 5

Економічні та правові проблеми інтеграції греків...

зарем Лухузовичем⁴³⁶. У 1581 р. наступний король – Стефан Баторій видав розпорядження міській владі Львова про передачу частини грошей Петра, іншого волоського господаря, з депозиту в міській скарбниці на особистий рахунок К. Корнякта⁴³⁷. 9 травня 1589 р. оприлюднено документ, який засвідчив факт перебування у будинку К. Корнякта у Львові волоського воєводи, який втік до Речі Посполитої⁴³⁸.

На жаль, не економічна, або, правильніше кажучи, не лише економічна складова визначала можливість “молдавських” греків працювати з партнерами в Речі Посполитій. Занепад молдавського транзитного шляху та антитурецьке повстання, що розпочалося у Волощині й Молдавії та яке 1594 р. очолив тогочасний господар Волощини Михайло Хоробрий, призвели до послаблення впливу греків. Політична й економічна ситуація різко погіршилася через втручання в конфлікт Речі Посполитої, яка планувала поставити на престол свого ставленика Єремію Могилу (*Ieremia Movilă*). Додатково ускладнювали становище напади козаків на великі купецькі вантажі на Дунаї у 1614 та 1617 рр.⁴³⁹

На кінець XVI – першу третину XVII ст. шлях, який впродовж тривалого часу видавався найсприятливішим, у підсумку перейшов під контроль турецької влади. Все це відбувалося на тлі одночасного проникнення на цю територію протегованих турками єврейських торгових сілок, які перебували під контролем купця султанського двору Йозефа Нассі. Всі ці обставини значно обмежили можливості греків і далі постачати вино та інші товари до Львова. Щоправда, частина з них на той момент вже встигла осісти та закріпитися у містах Речі Посполитої. Окремі представники грецької діаспори, як от Гавриїл Лангіш чи К. Корнякт, дещо переорієнтувалися, збагативши перелік своєї товарної номенклатури місцевими продуктами й замінивши експорт середземноморського вина на збут аналогів молдавського виробництва⁴⁴⁰.

⁴³⁶ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 514, арк. 158; В іншому документі з 1572 р. йдеться про борг волоського воєводи Богдана Деспотовича на суму 8 093 талери, nr. 1713 (див.: AGZ, t. X, (Lwów, 1884), 114.

⁴³⁷ AGZ, t. X, nr. 2127, (Lwów, 1884), 140; ЛННБУ, ф. 5, оп. 2, (спр. 3022), 3.

⁴³⁸ AGZ, t. X, nr. 2127, (Lwów, 1884), 149.

⁴³⁹ Cristian N. Apetrei, “The Transit of Cretan Wine”, 199.

⁴⁴⁰ *Исторические связи народов СССР и Румынии* (док. № 1.), 12.

Греки ще гучно нагадають про себе: у XVIII ст. вони повернуться в політику придунайських князівств. В історії вони відомі під назвою “фанаріоти”, оскільки процес організували вихідці з елітного району Стамбула – Фанара, розташованого поблизу резиденції Константинопольського Патріарха. Проте це вже дещо інша грецька історія.

Тим часом, від початку діяльності на теренах Речі Посполитої перед усіма приїжджими греками поставала проблема отримання окресленого юридичного статусу. Його набуття вирішувало багато особистих питань та водночас уможлиблювало створення та діяльність їхніх професійних об’єднань. На території Руського воєводства греки діяли за вже усталеною раніше схемою. Принципи роботи їхніх спілок не були грецьким винаходом й активно використовувалися на Заході Європи. Перша згадка про спілку купців грецького походження у самій Венеції (*confraternita, scuola*) датована ще 1498 р.⁴⁴¹. Уже в 1514 р. бачимо діяльність таких товариств в Анконі, їх аналоги активно ширилися на Балканах, в Молдавії та Трансильванії і в XVII ст.⁴⁴² З 1526 р. у Волощині, близько 1577 р. у Семигороді греки працювали подібним чином, отримуючи окремі торговельні привілеї⁴⁴³. Молдавський господар Василь Лупул (*Vasile Lupu* (1634–1654)) всіляко підтримував та протегував грецькі торгові об’єднання, чим у певний момент навіть налаштував проти себе місцеве боярство⁴⁴⁴.

⁴⁴¹ Greene, “Merchant of Venice, Merchant of Istanbul”, http://www.usc.edu/schools/college/crcr/private/ierc/conference_registration/papers/Greene.pdf.

⁴⁴² Apostolos E. Vasilopoulos, “The Greek Nation, 1453–1669”, 265; Pacus-Willcocks Maria, “The transit of Oriental Goods Through the Customs of Sibiu/Hermannstadt in the Sixteenth and Seventeenth Centuries”, *An Overview Economy and Society in Central and Eastern Europe. Territory, Population, Consumption, Papers of the international Conference*, (Held in Alba Iulia, April 25th-27th, 2013, ed. by D. Dumitran, Valter Moga): 28.

⁴⁴³ Jickeli Otto Fritz, “Der Handel der Siebenbürger Sachsen in seiner geschichtlichen Entwicklung”, Т. 39, (Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde), 88.

⁴⁴⁴ Саме в часи В. Лупула спілки іноземних купців у Молдавії набули особливого впливу. В 1610 р. тут діяла група, що об’єднувала майже сімдесят п’ять купців, серед яких були вірмени, греки, поляки, молдавани та московити (див.: *Vacumenco-Pîrnău Liudmila, Mihai-Cristian Amăriuțe, “Târgul Lăpușna În Secolele XV–XVIII. Drumuri comerciale, mărfuri și*

Розділ 5

Економічні та правові проблеми інтеграції греків...

Купецькі спілки греків на території Речі Посполитої існували на засадах: *societas maris* (знана також як *societas vera*) і *commenda*⁴⁴⁵. Переважно вони були більш поширені серед вихідців із території Венеції, що займались морськими перевезеннями, продовжуючи активність і після переміщення товару на сушу аж до його кінцевої реалізації. Найпопулярнішим було ведення справ за принципом “*societas*”.

Купці попередньо домовлялися між собою про розподіл коштів під час подорожі, організацію захисту на випадок нападу грабіжників чи правничий супровід у разі конфлікту з владою. Спілки представляли консолідовану позицію всіх членів, захищали та представляли їхні економічні інтереси перед королем та іншими органами влади⁴⁴⁶. Згадку про діяльність грецької купецької спілки у Львові, що її очолювали Панталеот Росо та Симон Сімонізі, нотував Н. Йоргу. Про діяльність спілок згадують у своїх працях Ф. Дімітракопулос⁴⁴⁷ та Є. Подградська⁴⁴⁸.

Збереглися відомості про діяльність у Львові в 1578 р. ще однієї грецької спілки. До неї належали вже згадані Прокопій Сиропуло та Ян Барбаріго, які зосереджувалися на транспортуванні товарів між Львовом та о. Крит⁴⁴⁹. Угоду на засаді “*societas vera*” тогож року підписали відомі в місті купці-греки Сава Федорович та Я. Афендик, об'єднавши зусилля для подальшого перепродажу товарів до Туреч-

negustori Între Orient și Occident”, *Lăpușna. Studii de istorie și arheologie. Asoc. Obștească “PRO-Historica*; coord. șt.: Gheorghe Postică, Chișinău: S. n., (2015): 78; Гвоздик-Прицак, “Економічна і політична візія”, 67).

⁴⁴⁵ Купецькі об'єднання на аналогічних засадах діяли в багатьох місцях ранньомодерної Європи. Наріжним каменем у їхніх відносинах була довіра, дотримання купецького слова. Засади роботи цих спілок гармонійно поєднувалися з правилами провадження справ, характерними і для купців Сходу (див.: Braudel, “The wheels of commerce”, (University of California Press, 1992), 434.

⁴⁴⁶ 12 Лютого 1583 р. в місцевості Неполоміце (*Nepolomice*) К. Корнякт представляв інтереси Габрієля Грека та інших купців із Венеції, які потрапили в складну ситуацію після втечі молдавського правителя Янку Сасула. Йшлося насамперед про захист товарів, що були на руках членів спілки (див.: Iorga, “Relațiile comerciale ale teritor noastere cu Lembergul”, 60).

⁴⁴⁷ Φώτιος Αρ. Δημητράκοπουλος, 61.

⁴⁴⁸ Торгове товариство, що об'єднувало кількох греків, діяло у Львові й у 1604 р. (див.: Подградская, “Торговые связи”, 201).

⁴⁴⁹ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 248, арк. 22.

чини та Москви⁴⁵⁰. Територію Львова для провадження справ десятиліттями використовували наприкінці XVI ст. родина Корняків а в другій половині XVII – Муцевичів⁴⁵¹.

У разі застосування угоди частка фінансової відповідальності спілників була різною. Той, хто брав на себе ризик особистої подорожі та підписання угод, розглядав це як додаткову інвестицію та був готовий в угоді як “tractator”⁴⁵². Тоді його частка прибутків зростала пропорційно до ризиків та виконаної роботи.

Співпраця членів “confraternia”*, тобто спілки була життєво необхідною, враховуючи те, що в XVI–XVII ст. влада Речі Посполитої і придунайських князівств намагалася максимально використати кожна зручну нагоду для посилення контролю над торгівлею зі Сходом, у тому числі через збільшення податкового тиску на авторитетних і заможних купців-гуртовиків⁴⁵³.

Корпоративна співпраця була характерною не лише для греків, але й для купців з інших етнічних груп. Про спільну торгівлю єврейських купців (franków) та К. Корнякта у 1569 р. є згадки на сторінках справ вірменського суду⁴⁵⁴. На території Руського воєводства успішно працювали етнічно змішані спілки грека Деметріуса Муцейовича (*Demetrios Musseiowicz*) та вірменина Юхно Томановича (*Juchnon Tomanowicz*) зі Львова⁴⁵⁵. Повсякчас бачимо таку співпрацю між греками та українськими мешканцями міста. У митній документації другої половини XVII ст. поряд із прізвищами греків часто наявні імена батька й синів Лавришевичів. Попри те, що пріоритетом у справах родинної спілки залишалася регіо-

⁴⁵⁰ Сава Грек активно працював і на ринку Львова, про що свідчать його судові справи зі знаним у місті вірменським купцем Ґанко Біскуповичем (див.: ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 514, арк. 683).

⁴⁵¹ Дашкевич, “Турецкие купцы во Львове”, 590.

⁴⁵² ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 21, арк. 589–592; Dziubiński, *Na szlakach Orientu*, 112–113.

* “Confraternity” [співбратство] – походить від лат. *confraternitas* і споріднене з іт. *confraternita*, ісп. *cofradia* і фр. *confrérie*.

⁴⁵³ *Исторические связи народов СССР и Румынии*, (док. № 1), 9–12.

⁴⁵⁴ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, арк. 160.

⁴⁵⁵ Там само, спр. 516, арк. 750; спр. 831, арк. 13; спр. 830, арк. 14; Osipian, “Trans-cultural trade in the Black Sea region”, 116.

Розділ 5

Економічні та правові проблеми інтеграції греків...

нальна торгівля “козацьким крамом”⁴⁵⁶, на місцевому ринку вони були конкурентами для таких торговців, як Я. Афендик, а за доброї нагоди періодично тісно співпрацювали з греками. Активно торгували з греками купці Ян Попович⁴⁵⁷ та С. Нестерович⁴⁵⁸. Щоправда, ті з осілих у Львові греків, хто перейшов на регіональну торгівлю, програвали в обсягах продажу, порівняно з купцями-імпортерами східних товарів.

Цікавим свідченням активності купців, а водночас їхньої участі в європейській торгівлі через корпоративні групи, є боргові зобов'язання та векселі грецьких та угорських купців за 1653–1681 роки. В описі товарів відшукуємо згадку про флорентійські та гданські атласи, товар із Туреччини, Греції, німецькі вироби з Броцлава. Серед грецьких прізвищ учасників угоди – імена Миколая Сикфакіса, Константина Ніголу, Іоанна Латина. Окремий інтерес становить угода про намір ведення подальшої торгівлі, яку власноруч підписали представники обох сторін⁴⁵⁹. Цей документ є доволі типовим для тогочасного ринку й дає змогу стверджувати, що купці звичайно воліли розраховуватися між собою “живими” грішми, проте продовжували застосовувати і бартерний обмін товарів чи кредитні розрахунки. Платежі, що могли викликати сумнів, інколи були предметом поручительства на найвищому державному рівні; часом вони перепродувалися третім особам, які вже після прибуття на територію походження купця намагалися з вигодою для себе отримати за ними гроші від боржників⁴⁶⁰.

З огляду на небезпечну дорогу, окрім готівкових розрахунків, купці активно використовували “хірографи”⁴⁶¹. У діловому лекси-

⁴⁵⁶ Під терміном “козацький крам” маються на увазі вироби зі шкіри та металу, як-от спорядження для коней та вершника, а також легке озброєння: сідла, луки, панцирі, стремена, тощо (див.: ЦДІАЛ України, ф. 52, спр. 829, арк. 13; спр. 830, арк. 4, 13, 16, 21).

⁴⁵⁷ Там само, спр. 838, арк. 108; спр. 839, арк. 64.

⁴⁵⁸ Там само, спр. 830, арк. 13.

⁴⁵⁹ ЦДІАЛ України, (спр. 1071): 177; Лильо, *Нариси*, іл. 14.

⁴⁶⁰ Pakucs-Willcocks, “Economic Relations between the Ottoman Empire and Transylvania”, 225.

⁴⁶¹ “χερσyραφον”, “*chirographum*” – вид фінансового документа, боргова розписка-зобов'язання. Складав і підписував боржник у присутності свідків (див.: *Black's Law Dictionary*, Henry Cambell Black, St. Paul, Minn, (West Publishing Co., 1968), 304.

коні львівського купецтва назва цього виду фінансового документа доволі часто вживалася у XVI ст. Підкріплений підписом чи печаткою купця або міщанина, він був обов'язковий до виконання не лише для спільників за угодою, але й для поручителя угоди й навіть спадкоємців її учасників⁴⁶². Такі документи за особистими підписами (без чи з використанням печатки) виставляв своїм партнерам К. Корнякт⁴⁶³.

Водночас належить визнати, що рівень самоорганізації східних купців, втім, як і греків, на ринку Речі Посполитої наприкінці XVI та в XVII ст. залишився відносно примітивним. Більшість із них і надалі працювали за схемою, яка століттями була традиційною для поствізантійської еліти, не помічаючи, що “вікно можливостей”, яке з'явилося через ослаблення Венеції та зацікавлення в їхніх послугах Туреччини, поволі зачиналося. Проблема полягала в тому, що більшу частину накопиченого капіталу вони не призначали для розширення та посилення корпоративних мереж, а намагалися перед смертю особисто докластися до будівництва монастирів, храмів чи громадських об'єктів. На думку багатьох із них, це мало б гарантувати, крім прощення гріхів, суспільну пам'ять і пошану⁴⁶⁴. Похвальна в суспільному сенсі, така діяльність у господарській площині була архаїчною та в перспективі нівелювала здатність греків до конкуренції з новими реаліями ринку. Це особливо помітно, якщо порівнювати функціонування грецьких спілок навіть зі структурою торгівлі, що панувала на території самої Туреччини. На відміну від турецького ринку, який під впливом зовнішніх та внутрішніх обставин ставав щоразу гнучкішим, греки разом з іншими торговцями східними товарами, вірменами, продовжували творити на території Речі Посполитої закриті корпоративні групи⁴⁶⁵.

Особливо “застаріло” вони виглядали на тлі компаній, що водночас успішно просували свої інтереси в Східносередземноморському регіоні й на Близькому Сході та об'єднували навколо себе

⁴⁶² Про “хірограф” згадано у документах тривалого судового процесу між спадкоємцями вірменського купця А. Мікілеровича, що мав заборгованість перед купцем Яні Греком (див.: ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 514, арк. 58).

⁴⁶³ Там само, спр. 244, арк. 30, 46, 60, 195, 1023.

⁴⁶⁴ Falangas, “Post-Byzantine Greek Merchants”, 15.

⁴⁶⁵ *An Economic and Social History*, 301; Dziubiński, *Na szlakach Orientu*, 105.

Розділ 5

Економічні та правові проблеми інтеграції греків...

західноєвропейських купців⁴⁶⁶. Торгові корпо-рації поступово, але впевнено, крок за кроком перебирали на себе економічні важелі у важливих регіонах світу. Саме тоді на південно-східних територіях Речі Посполитої поволі минав пік продажу традиційних східних товарів, а в Англії 1581 р. створено знану Левантійську компанію (*“The Levant Company”*), що користувалася значними економічними преференціями для торгівлі, в тому числі – на території Туреччини⁴⁶⁷. Від цього моменту економічна місія Венеції, що століттями захищала та просувала інтереси своїх громадян у Туреччині, отримала ще одного, надзвичайно динамічного конкурента, який діяв з використанням нових засад ведення та лобіювання господарської політики. Компанії активно інвестували в свою безпеку, застосовували нові методи кредитування, творили інфраструктуру. Їх політику формулювали такі феноменальні постаті, як Томас Гловер, що походив з англійсько-польської родини, досконало володів обома мовами й водночас мав реноме одного з найкращих знавців турецького законодавства⁴⁶⁸. Завдяки таким людям творився новий принцип економічних реалій модерного світу. Він був простий у своїй цинічності та водночас дуже ефективний – той, хто не панував над іншими, мав відчуті панування інших над собою. І поствізантійська система провадження справ не витримала суперництва з цими інноваціями.

Особливості регулювання правового й економічного статусу греків на території Речі Посполитої найкраще простежити на прикладі Львова. Це місто, як своєрідний лакмусовий папірець – дає найповніше уявлення про економічну та суспільну активність грецьких іммігрантів. Попри особливості господарської та політичної ситуації щодо торгівлі з Річчю Посполитою, львівський ринок у XVI–XVII ст. залишався для грецьких купців пріоритетним. Навіть посилення ролі літніх ярмарків у Ярославі й Любліні та активна розбудова Замостя наприкінці XVI ст. не могли послабити його позицій. Окремі спроби аналізу діяльності грецьких купців на львів-

⁴⁶⁶ Бродель, “Матеріальна цивілізація”, (т. 2): 122–123.

⁴⁶⁷ Epstein Mortimer, *The early history of Levant Company*, (London: Routledge, 1908).

⁴⁶⁸ Alfred C. Wood, *A history of the Levant Company*, (London: Frank Cass, 1964): 80.

ському ринку вже зроблено в минулому⁴⁶⁹. Сукупність публікацій останнього десятиліття, опертих насамперед на джерельний матеріал, значно розширила наше уявлення про цю проблему⁴⁷⁰.

Саме у Львові греки відчували найбільшу конкуренцію з боку вірменського та єврейського купецтва. Цей конфлікт десятиліттями переживав періоди загострення і водночас перманентної співпраці. Спільний захист караванів від нападу розбійників, протистояння зловживанню влади чи свідчення на користь одні одних у судах аж ніяк не перешкоджали грекам і вірменам періодично змальовувати конкурентів як підступних та ненадійних партнерів⁴⁷¹. У 1686 р. члени вірменської спільноти скаржилися королю Яну III Собеському на владу Львова, яка, на їхню думку, надавала грекам надто великі преференції⁴⁷². Греки не залишалися боржниками. Судові позови подавали купці з о. Крит – Леон Варшаві, Ержем Мелакрінос⁴⁷³ і стамбульський торговець вином Антоній Катакало. Цю групу не раз можна було помітити як у співпраці, так і в конфліктних ситуаціях із вірменськими купцями⁴⁷⁴.

На тлі гострої конкуренції між греками та вірменами зовсім по-іншому виглядала ситуація щодо їхніх контактів із іншими економічними партнерами. Принаймні до першої половини XVI ст. у місті переважали купці німецького походження, котрі не були надто обізнані з тонкощами провадження справ у східному напрям-

⁴⁶⁹ Кривонос, “До питання”, 59–67; Його ж, “Торгівля левантійським вином у Львові”, 126–136; Його ж, “Шляхи львівсько-levantійської торгівлі”, 48–57; Його ж, “Східна торгівля Львова”,; Шиян, “До історії львівської торгівлі другої половини XVII ст. (за даними митної книги 1669 р.), *Львів: місто, суспільство, культура*, (т. 3): 137–149; Його ж, “Львівський ринок 70-х рр. XVII ст., (За відомостями книг львівської штукової каси), *Вісник Львівського національного університету ім. І. Франка*, серія історична, вип. 35–36, (Львів, 2000): 114–124.

⁴⁷⁰ Лильо, “Джерела грецького походження в ЦДІАУ у Львові та Національному музеї”, *Тези міжнародної конференції Україна–Греція: архівна та книжкова спадщина греків України*, Ін-т історії України Нац. акад. наук України, центр неоелліністичних досліджень, НФД; ред. В. А. Смолій [та ін], (Київ, 1998): 80–85.

⁴⁷¹ Zakrzewska-Dubasowa Mirosława, *Ormianie zamojscy*, 102.

⁴⁷² *Привілеї національних*, (№ 105): 365.

⁴⁷³ *AGZ*, t. X, Nr. 2349, (Lwów, 1884), 153.

⁴⁷⁴ *Ibid*, (t. X), 153, 177.

Розділ 5

Економічні та правові проблеми інтеграції греків...

ку⁴⁷⁵. Вони воліли надійно утримувати під контролем свої зв'язки з партнерами із Заходу і виступали як посередники, оберігаючи “свою територію” від конкурентів зі Сходу. Це була одна з причин, чому більшість греків, відвідуючи регіональні ярмарки Речі Посполитої, не перетинали лінії українсько-польського етнічного пограниччя. Попри те, що грецькі торговці численно прибували на ринки Снятина⁴⁷⁶, Ярослава⁴⁷⁷ та Перемишля, вони були малопомітними у таких важливих центрах торгівлі, як Краків чи Гданськ⁴⁷⁸.

Лише окремі з грецьких купців, оселившись у місті на постійній основі, з часом таки змогли створити власні представництва в Центральній-Східній Європі. Тут варто згадати купців Я. Афендика та Марка Лангіша, які мали добрих партнерів у Стамбулі й на Криті, в Кракові та Познані⁴⁷⁹. Я. Афендик у другій половині XVII ст. налагодив торгівлю іспанським вином і шкірою⁴⁸⁰, які привозив через Гданськ⁴⁸¹. Частина львівських греків підтримувала особисті зв'язки з італійськими та німецькими містами⁴⁸², але це були швидше поодинокі винятки.

Не сприяло налагодженню тісніших контактів греків із іншими ринками і польське законодавство. Урядовці Львова намагалися завадити зв'язкам орієнтального і східносередземноморського купецтва з торговцями з інших частин Речі Посполитої. Як наслідок багаторічної боротьби, котра тривала з перемінним успіхом, краківські купці для обміну товарами могли заходити не далі, ніж за сорок кілометрів від Львова. Остаточним кордоном визначено місто Глиняни⁴⁸³. Інші купці згідно з “правом складу” могли торгувати зі східними колегами винятково на львівському ринку⁴⁸⁴. Подібний контроль з боку Львова діяв і в економічних відносинах із Ярославом і

⁴⁷⁵ Капраль, *Привілеї національних громад міста Львова XIV–XVIII ст. (Історико-джерелознавчий огляд)*, (Львів, 2000), 5.

⁴⁷⁶ Подградская, “Торговые связи Молдавии”, 114, 115.

⁴⁷⁷ *Suplika kupców greckich*, 54.

⁴⁷⁸ Kutrzeba, Ptaśnik, “Dzieje handlu i kupiectwa krakowskiego”, 117.

⁴⁷⁹ Срібний, (т. 108): 30.

⁴⁸⁰ Шиян, “До історії львівської торгівлі”, 146.

⁴⁸¹ Там само, 145.

⁴⁸² Там само, 141.

⁴⁸³ *Prawa, statuta i przywileje miasta Krakowa*, 90–92.

⁴⁸⁴ Ioan Nistor, “Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau im XIV, XV und XVI Jahrhundert”, (Gotha, 1911): 29, 34.

Люблінюм. Майже непомітною була відсутність греків у Кракові⁴⁸⁵. Є погляд, що причина такого стану речей полягає в контролі, який активна група італійських, єврейських і вірменських купців утримувала там над торгівлею східними й східносередземноморськими товарами та контроль Львова над правом складу⁴⁸⁶. Тож, швидше винятком, аніж традицією, виглядає поява в 1642 р. у Кракові купця Теодозія Сузукі з Галліюполіса, який отримав там міське право⁴⁸⁷.

Щоправда, такий розподіл ринку не перешкоджав товарам, що транспортували через Львів, поширюватися на навколишні регіони, а також за межі Речі Посполитої. Воєнні конфлікти між європейськими країнами та османами призвели до зменшення товарообігу*, відтак населення стало відчувати брак доступу до продуктів зі Сходу. Тому товари, що їх привозили до Львова, залишалися тут недовго. Вони переміщувалися вглиб Центральної Європи через чеські та угорські землі⁴⁸⁸.

Значною популярністю на ринку Чехії користувалася турецька кераміка⁴⁸⁹. З Моравії її транспортували до Відня та Ухерського Броду. У 1604 р. через Львів і Краків туди було передано виробів, вартістю 2602 зл., до Праги перевезено молдавської шкіри на суму

⁴⁸⁵ В 1682 г. У Кракові побував купець Мануїл Баласович (див.: Дашкевич, “Турецкие купцы во Львове”, 577).

⁴⁸⁶ Obuchowska-Pysiowa, *Udział Krakowa w handlu zagranicznym Rzeczypospolitej w pierwszych latach XVII w*, rec.: S. F. Gajerski, t. 3, (Wrocław, 1986): 92.

⁴⁸⁷ Kutrzeba, Ptaśnik, “Dzieje handlu”, 117.

* Значна частина Угорщини була окупована турками, які утворили на її землях Будайський, Каніжський, Темешварський і Егерський вілайєти. Князівство Трансильванія у східній частині країни було турецьким васалом. Ці території активно торгували з турецькими й татарськими купцями. Решта угорських земель (Балатонсько-Дравське, Дунайсько-Балатонське капітанство, капітанство гірських міст і капітанство Верхньої Угорщини, куди входили закарпатські землі) належали до володінь Габсбургів як *Королівство Угорщина* і перебували в стані перманентної війни з Туреччиною. Проте всі ці політичні обставини не перешкоджали торговим спілкам греків діяти по обидва боки кордону. В XVII ст. члени таких об'єднань транспортували вино і до Речі Посполитої та інших ринків (див.: Seirinidou, “Grocers and wholesalers”, 87).

⁴⁸⁸ Obuchowska-Pysiowa, “Struktura handlu Krakowa”, 96.

⁴⁸⁹ Bieniarzywna J., “Z dawnego Krakowa. Szkice i obrazki z XVII wieku”, (Kraków, 1957): 81.

Розділ 5

Економічні та правові проблеми інтеграції греків...

344 зл. 25 гр.⁴⁹⁰. До Броцлава доставляли товари, серед яких переважали килими, покривала і тканини – на 5511 зл., а у 1604 р. через Краків в Угорщину відправлено 72 жіночі хустини, які коштували 276 зл.⁴⁹¹. У Гданську бл. 1680 р. торгував Ян Мековіта Грек, де був навіть заарештований⁴⁹².

Помітними були успіхи грецького купецтва в ролі посередника з Московською державою⁴⁹³. Відомості про торгові поїздки греків із території Речі Посполитої до Москви зафіксовано в документах львівських та інших архівів упродовж століть⁴⁹⁴. Під час таких подорожей торговці закупували переважно хутро, що користувалося значним попитом насамперед у Туреччині⁴⁹⁵. Крім купців, великі партії цього товару через греків замовляв султанський двір⁴⁹⁶. У 1600 р. грек Деметрій Георгієвич відправив зі Львова у Стамбул значну партію соболів і білок⁴⁹⁷. У 1638 р. представник львівського купця Г. Лангіша возив до Стамбула хутра соболів вартістю 6 000 талерів⁴⁹⁸. Значна потреба турків у хутрі пояснювалася палацовим церемоніалом, на якому щороку чільні чиновники держави як вияв особливої ласки отримували у подарунок від султана одяг, підбитий хутром. Серед заможної частини суспільства імперії звичай вико-

⁴⁹⁰ Bieniarzywna J., “Z dawnego Krakowa. Szkice i obrazki z XVII wieku”, (Kraków, 1957): 96.

⁴⁹¹ Ibid, 94.

⁴⁹² Дашкевич, “Турецкие купцы во Львове”, 577.

⁴⁹³ Chantal Lemercier-Quellejau, “Alexandre Bennigsen Les marchands de la cour ottomane et le commerce des fourrures moscovites dans la seconde moitié du XVIe siècle”, *Cahiers du monde russe et soviétique*, vol. 11, №. 3 (1970): 363–390; Заборовский Лев, “Экономические связи России и Балкан в первой половине XVIII в.”, *Связи России с народами Балканского полуострова первой половины XVIII в.*, (Москва, 1990): 157.

⁴⁹⁴ У 1647 р. купец із Бродів Константин скаржився перед Конотопським замковим урядом на своїх супутників греків, що заподіяли йому значних збитків під час перебування у Москві (див.: ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 401, арк. 2609–2610; *Торгівля на Україні, XIV–XVII ст.: Волинь та Наддніпрянищина*, АН УРСР, археоргаф. комісія та ін., упор. В. М. Кравченко, Н. М. Яковенко, док. 255, (Київ: Наукова думка, 1990): 339.

⁴⁹⁵ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 838, арк. 199; Подградская, “Торговые связи”, 160.

⁴⁹⁶ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 839, арк. 18.

⁴⁹⁷ Там само, спр. 517, арк. 304.

⁴⁹⁸ Подградская, “Экономические связи Молдовы”, 203.

ристання хутра був пов'язаний і з особливостями тогочасного місцевого клімату. Гарною ілюстрацією суворих зим у столиці Порти є інформація, що 1620 р. затока Золотий Ріг замерзла. Така ж ситуація повторилася знову 1669 р.⁴⁹⁹ Значним попитом серед турецької еліти користувалися також ловчі соколи та деякі гатунки металевих виробів західноєвропейських майстрів, які греки були готові запропонувати⁵⁰⁰. Значно рідше трапляються відомості про те, що вони вивозили до Туреччини сіль⁵⁰¹, сталь⁵⁰² чи навіть тютюн⁵⁰³.

Користаючи з усіх переваг львівського ринку, греки, поряд з італійцями та шотландцями, з часом стали помітною етнічною групою⁵⁰⁴. Вірмен, які давніше отримали свою юридичну інституалізацію, не можна вважати для міст Руського воєводства цілком “чужими”.

Прибуттю купців у ту чи іншу державу передували попередні домовленості. В 1455 р. султан Мехмед II Фатіх у листі до короля Казимира Ягеллончика гарантував спокійне перебування та проїзд польських купців на території його країни⁵⁰⁵. У 1501 р. Королівство Польське та Порта підписали договір, який в 1533 р. було замінено формулюванням “вічний мир”. У цьому документі окремо обумовлювали питання двосторонньої торгівлі. З огляду на очевидну вигоду від такого обміну, обидві сторони, попри воєнні конфлікти, намагалися дотримуватися угоди до кінця XVI ст.⁵⁰⁶.

Підпорядковуючись рішенням сюзерена, місцеві громади у відносинах з прибулими купцями все ж мали враховувати непередбачені обставини й оперативно реагувати на них. У Львові ставлення до грецького купця додатково корегувалося місцевими нормативними актами⁵⁰⁷. Щоправда, львівська влада підходила до цього доволі виважено. Від 1571 до 1604 р. міське право надали тільки 23 випадкам із Волощини, Молдавії та Семиграду⁵⁰⁸.

⁴⁹⁹ Dziubiński, *Na szlakach Orientu*, 152.

⁵⁰⁰ AGAD, Arch. Kor., Dz. Turecki, teczka 90, nr 89.

⁵⁰¹ ЦДІАЛ України, ф. 52, спр. 829, арк. 7.

⁵⁰² Там само, спр. 830, арк. 13.

⁵⁰³ Там само, спр. 831, арк. 5.

⁵⁰⁴ Заяць, “Громадяни Львова XIV–XVIII ст”, 217.

⁵⁰⁵ Charewiczowa, “Handel”, 84.

⁵⁰⁶ Dziubiński, “Drogi handlowe”, 232.

⁵⁰⁷ Morawski, *Ważniejsze przywileje i dokumenty*, 86–87.

⁵⁰⁸ Gilewicz, “Przyjęcie do prawa miejskiego”, 390.

Розділ 5
Економічні та правові проблеми інтеграції греків...

У королівських привілеях для Львова юрисдикцію греків на рівні з іншими націями вперше визначив король Владислав III: “Що всі люди, як от, купці, крамарі, продавці або також греки, вірмени, сарацини, євреї, мусульмани... Щоб такі у львівському міському суді магдебурзького права у будь яких справах, великих та малих, на вимогу будь-яких осіб, щоб присуджували, судили й оберігали...”⁵⁰⁹.

Набуття міського права Львова для греків було визначено і відбувалося за процедурою “*civium Rutenorum*” та всіма економічними й політичними наслідками, як і для городян українського походження. Формально їх зачисляли до православної громади. Але в економічній, а часто й у політичній, площині влада трактувала їх як “інших православних”.

Навіть ті з греків, хто набув шляхетства, для отримання міського права мали підлягати процедурі, що була визначена згідно з міською автономією. Так трапилося 1570 р., коли до міського права приступив дуже заможний купець Сава Федорович. Рік перед тим, у 1569-му, він отримав шляхетство від польського короля, що гарантувало важливі привілеї для нього та його нащадків⁵¹⁰. Проте, на відміну від деяких греків, які, маючи шляхетство, уникали набуття міського права, а отже, й сплати додаткових податків, Сава Федорович пройшов його повну процедуру⁵¹¹. У 1599 р., за сприяння інших городян та після обов’язкової у таких випадках вкладки до міського арсеналу, громадянство отримав і його син – Іван Савич⁵¹².

⁵⁰⁹ *Привілеї міста Львова*, 93.

⁵¹⁰ *ACL*, т.1, № 2811; “*Approbacya przywileiu Sawie Greczynowi. [103] Prszywileiu Sawie Greczynowi mieszczaninowi Lwowskiemu, y potomstwu iego, od ś.p. Króla Augusta, Anno 1569 dany, autoritate iujus Conventus in toto approbuiemy, y potomki iego przy tychże wolnościach oycu ich nadanych, perpetno zachowujemy*” (див.: *Vol. Leg.*, (t. 3), 146.

⁵¹¹ Заяць, “Старі та нові “білі плями” в історії крамарських корпорацій у Львові (друга половина XIV – перша третина XVII ст.)”, *ЗНТШ*, Т.СCLXIV, (Львів, 2012): 159.

⁵¹² “*Famatus Iwan Sawic famati olim Sawae Fedorowic Graeci civis Leopoliensis et Eufemaiae coniugum filius, ad commendationem famatorum Gabrielis Awedik senioris, Iwani Krasowski et Hieronimi Sapriczka ius civile suscepit. Nakownice pro festo sanctae Agnetis proximo [1599 01 21] civitati dabit. Fideiusserunt iidem commendantes et quod intra anni decursum uxorem ducet. Actum Leopoli sabbato ante festum Nativitatis beatissimae Virginis Mariae anno Domini 1598 [1598 09 05]*” (див.: *ACL*, 238).

Шотландців, вірмен чи греків допускали до громадянства з окремими застереженнями. Від шотландців вимагали не бути протестантами; натомість перси не могли прийняти громадянства, якщо були мусульманами. В конституції 1629 р. зазначено, що ті вірмени, перси, греки та шотландці, які є “неосілі” (*vagabundi*) й не мають міського права, але мешкають на території Речі Посполитої, повинні долучитися до захисту країни та скластися на суму 100 000 зл. на “Пруську” війну 1626–1629 рр., як і інші “коронні” купці⁵¹³. Лише 1768 р. Варшавський сейм зрівняв таких іновірців з католиками у можливостях прийняття до міського права⁵¹⁴.

Для вивчення змін юридичного характеру перебування у Львові греків, що залишалися тут і творили діаспору, одним із ключових джерел є книги прийняття до міського права. Останніми роками їх ґрунтовно опрацьовували А. Янечек⁵¹⁵ і О. Заяць⁵¹⁶. З певною пересторогою, але за цими архівними записами можна простежити динаміку імміграції греків до міста, визначити їх професійні заняття та родинні зв'язки. При цьому повсякчас варто пам'ятати, що значна їх частина, постійно мешкаючи у місті, роками не починала процесу набуття громадянства, ретельно зважаючи всі його переваги та недоліки⁵¹⁷. Фактично порушуючи законодавство, вони воліли залишатися поза міською юрисдикцією. Ми вже згадували, що до кінця XVI ст. відбулося офіційне прийняття до міщан Львова лише восьми греків⁵¹⁸. Але це абсолютно не відповідало реальній ситуації, хоча б з огляду на те, що в цих книгах і в документах за подальші роки не вдалося знайти серед прийнятих до міського права Львова прізвищ навіть таких знакових постатей грецької діаспори, як К. Корнякт чи Юрій та Кіріяк Папарі. Вважаємо логічним припустити, що таким чином вони просто уника-

⁵¹³ Vol. Leg, (t, III), 292.

⁵¹⁴ Ptaśnik, *Miasta i mieszczaństwo w dawnej Polsce*, (Warszawa: PIW, 1949), 247.

⁵¹⁵ *ACL*, (t.1), VII–LVI.

⁵¹⁶ Заяць, “Громадяни Львова XIV–XVIII ст.”...

⁵¹⁷ У першій половині XVII ст. константинопольський патріарх Тимотей (1612–1620) засудив присягу міщанина Львова як богохульну. Можна лише здогадуватися, чи цей документ мав якийсь вплив на рішення когось із грецьких іммігрантів (див.: Гудзяк, *Криза*, 199).

⁵¹⁸ Заяць, “Громадяни Львова XIV–XVIII ст.”, 78.

Розділ 5

Економічні та правові проблеми інтеграції греків...

ли оподаткування та інших обтяжливих зобов'язань⁵¹⁹. При цьому названі особи, як видно з інших документів, де-факто мешкали в місті й активно користали з усіх переваг, що їм надавало володіння цим статусом⁵²⁰. Друга причина, яка спонукала греків уникати отримання міського права, – очевидний занепад престижності цієї інституції на тлі нових економічних реалій, що дедалі більше захоплювали європейські ринки.

Королі, райці та власники приватних міст активно заохочували східне купецтво до ведення торгівлі, створення факторій чи постійного поселення⁵²¹. Спочатку купці отримували право на вільну торгівлю в Речі Посполитій як умову першого кроку до глибшої інтеграції. Проте в їхній протекції була відчутна різниця між Львовом та приватними містами на кшталт Замостя чи Бродів. Серед греків у різний час міське право набули: Миколай Неурід з острова Хіос, Павло з Константинополя⁵²², Максим з Царгороду⁵²³, Григорій Кгерос⁵²⁴. В окремих випадках монархи виявляли виняткове сприяння щодо греків з Волощини, які були змушені залишити її територію через політичні причини. 23 вересня 1595 р. король Сигізмунд III наказав старостам, підстаростам та іншим урядникам замків пропускати у Волоську землю волохів та греків, що повертаються зі Львова, де вони переховувалися через політичні негаразди у власній батьківщині⁵²⁵. Права таких вигнанців були юридично захищені польським законодавством документами, що мали враховувати особливність кожного випадку⁵²⁶.

⁵¹⁹ Заяць, “Громадяни Львова XIV–XVIII ст.”, 23.

⁵²⁰ Зрештою, в діях греків годі шукати щось унікальне. Впродовж історії Львова спостерігаємо численні випадки, коли купці інших націй вдавалися до аналогічних вчинків. Майже категорично від прийняття міського права Львова відмовлялися шотландці (Заяць, “Еволюція престижності міського громадянства Львова в XIV–XVIII ст.”, *Крізь століття. Студії на пошану Миколи Крикуна з нагоди 80-річчя*, (Львів, 2012): 49–50.

⁵²¹ AGZ, t. X, nr. 2671, (Lwów, 1884), 172.

⁵²² Ibid, 174.

⁵²³ ЦДІАЛ України, ф, 52, оп.2, спр. 828, арк. 43.

⁵²⁴ AGZ, t. X, nr. 2774, (Lwów, 1884), 178.

⁵²⁵ Ibid, 143; Срібний, (т. 108): 6; Петрушевич, “Дополнения ко сводной Галицко-русской Летописи с 1600 по 1700 год”, (Львов: Тип. Ставропигийского ун-та, 1891): 3.

⁵²⁶ AGZ, t. X, nr. 2201, (1884), 144.

Не менш детальні описи вміщували юридичні норми, що визначали шляхи господарської діяльності греків на ринку Львова чи інших міст регіону. В привілеї короля Сигізмунда II Августа, виданому з метою уникнути дорожнечі, визначено не лише термін та місця їхньої торгівлі, але й навіть процедуру продажу основного для греків продукту – вина. “... Щоб надалі, чи з Греції, чи будь-який інший чужинець купець, що привезе мальвазію та мускателю у місто Львів, на громадському місті (площі) Ринок вино мальвазію та мускателю має залишити чотири повні тижні на возах. ... Якщо ж упродовж чотирьох тижнів мальвазію та мускателю не продасть, тоді лише буде вільно чужинцю-купцю складати з возів в будинки і підвали львівських міщан і не інших наших підданих, тільки львівських міщан і жителів”⁵²⁷. Передовсім, задекларований товар гуртовики викупували раніше, ніж за чотири тижні. Далі його перевантажували на склади⁵²⁸. Про умови оренди і навіть особливості безпеки та технології зберігання вина й інших товарів дізнаємося з боргових розписок купців та документів процесів у міському суді⁵²⁹.

Пивниці для товару були розташовані під приватними будинками та під міською ратушею. Після складування товару вони опечатувалися, і жодна сторона не могла їх відкрити без присутності іншого учасника чи окремого дозволу. У 80–90-х роках XVII ст. “далекі” греки прибували до міста переважно групами, а час і погодні умови підганяли їх швидше полагоджувати справи та повертатися додому⁵³⁰. Наприклад, купець Теодор Мурган, приїхавши до міста 15 лютого 1679 р., залишив Львів цього ж дня, вивозячи з собою п’ять “штук” західного сукна⁵³¹.

Для частини купців, які вже запізналися з ситуацією на ринку, наступним, логічним кроком було створення у місті факторії. Саме з таких торговців творилося осердя майбутньої діаспори. У Львові чи Замості ці купці довгий час становили її абсолютну більшість. У

⁵²⁷ ЦДІАЛ України, ф. 131, оп.1, спр. 488; *Привілеї міста Львова*, (док. 145): 338.

⁵²⁸ Vol. Leg, (t. II), 207.

⁵²⁹ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 705, арк. 222, 353.

⁵³⁰ Там само, спр. 838, арк. 200.

⁵³¹ Довжина різних тканин у поставі могла різнитися від 20 до 80 ліктів (див.: “Привілеї”, 549; Шиян, “Львівський ринок 70-х рр.”, 121).

Розділ 5
Економічні та правові проблеми інтеграції греків...

першій половині XVII ст. до них долучилася ще група ремісників, які почали засновувати в містах виробництво. В період найактивнішого проникнення греків, тобто у XVI – першій половині XVII ст., із середовища цих купців рекрутувалися активні громадські діячі Ставропігійського братства, дипломати та люди, котрі навіть змогли отримати в Речі Посполитій шляхетство.

Серед тих, хто добре ідентифікував греків на ринку Руського воєводства та, зокрема, Львова, були службовці місцевої фіскальної служби. Для львівських лонгерів⁵³² було важливо, щоб греки, як і інші східні купці, платили податки та керувалися виконанням привілею права складу. Місто застосовувало право для регулювання внутрішніх податків та зборів, залежно від якості товарів, якими торгував купець. Одним із найцінніших джерел для вивчення таких відмінностей є книги штукової каси. У кожному з них писарі занотовували імена купців, які перетинали міські рогатки, кількість і ґатунок ввезених товарів. Окремо фіксували розмір вибраного мита. У разі, якщо це були гуртовики, товар записували як “штуку”. Іноді його розшифровували: “шкіра”, “бочка”, “сап’ян”, “белла”, “фаса”, “кіта”. Детально занотовували податок, отриманий від постачання вина, пива і риби. У багатьох випадках книги штукової каси частково компенсують нам брак відомостей щодо грецького питання в інших фондowych збірках. Проте і вони не в стані заповнити всі інформаційні лакуни. Період другої половини XVII ст. представлено тут лише за 1669–1689 рр.⁵³³ Тільки в цей період до Львова прибуло близько 100-110 грецьких купців. Найменше їх зафіксовано у 1672–1673 рр., найбільше – в 1689 р.⁵³⁴

Зростання чи зниження економічної активності греків, окрім суто фінансових справ, часто залежало від політичної ситуації в регіоні. Особливо важким стан справ був у період війни Б. Хмельницького та перманентних загострень стосунків між Річчю Поспо-

⁵³² Лонгери – урядовці львівського магістрату. Їхнім головним завданням був нагляд за виконанням міського законодавства (див.: Лильо, “Уряд економів (лонгерів) у системі самоврядування Львова другої третини XVIII ст.”, *Львів: місто, суспільство, культура*, [Вісник Львівського університету, Спеціальний випуск], т. 3, (Львів, 1999): 167–178.

⁵³³ ЦДАЛ України, ф. 52, спр. 828, 830, 831, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839. Про це також: Дашкевич, “Турецкие купцы во Львове”, 565-567.

⁵³⁴ Ще в першій половині XVI ст. у Львові торгував грек на ім’я Арслан (див.: Mańkowski, *Sztuka islamu*, 11).

литою і Туреччиною. Тоді транзит товарів або цілковито завмирав, або зменшувався до мінімуму. Для Львова особливо згубними були 1672–1674 рр. Похід турецько-козацької армії під стіни міста прогнозовано відлякав торговців⁵³⁵. Передмістя було цілковито зруйноване, міщани зазнали величезних збитків, що в підсумку позначилося на його купівельній спроможності. Проте навіть у цей критичний момент греки в цікавий спосіб прислужилися львів'янам. І. Ходиніцький згадує про двох чоловіків грецького походження, які втекли з козацько-турецького табору і з вдячності за наданий їм у місті прихисток надали цінну інформацію про озброєння та загальний стан турецького війська, в тому числі тієї частини, що розташувалася під Бучачем⁵³⁶.

Причиною особливої уваги львівських фіскалів була вартість товару, який привозили східні купці. Законодавчо було встановлено, що з волохів, греків і персів стягали поштучний податок з тари або з товару – залежно від того, що було для міської скарбниці вигіднішим⁵³⁷. Причину такого вибіркового підходу знаходимо у королівському розпорядженні від 31 січня 1580 р. В ньому зазначено, що значні кошти, які надходили від торгівлі греків вином та цитринами, мали бути передані на відновлення міських оборонних споруд⁵³⁸. Штуковий податок регулювався привілеєм 1632 р. і документами 1634, 1639 рр.⁵³⁹.

Прискіплива увага лонгерів була зумовлена не лише кількісними показниками податків. Існували небезпідставні побоювання, що частина торговців найдорожчими товарами намагалася уникнути оподаткування. Цікаві факти про постійне “перепаккування” товару та готівкових коштів для того, щоб оминати контроль перед проходженням численних митниць на території Речі Посполитої, згадує у записах під час своєї мандрівки зі Львова до Стамбула М. Груневег⁵⁴⁰. Інформація про спроби окремих гре-

⁵³⁵ У книзі штукової каси за 1672–1673 рр. занотоване ім'я одного з небагатьох купців-греків на ім'я Киприян (див.: ЦДІАЛ України, ф, 52, оп.2, спр. 833, арк. 73).

⁵³⁶ Chodynicki, *Historia*, 195.

⁵³⁷ Zubyk, 169–170.

⁵³⁸ *Привілеї*, 398.

⁵³⁹ Там само, 426, 439, 442.

⁵⁴⁰ Almut Bues, “Albrecht Berger (Hrsg.): *Die Aufzeichnungen des Dominikaners Martin Gruneweg (1562 – ca. 1618) über seine Familie in Danzig, seine*

Розділ 5
Економічні та правові проблеми інтеграції греків...

ків оминати митні рогатки міститься і в пізніших документах⁵⁴¹.

Ставки в цій грі були доволі високими. Це добре видно на прикладі купця на ім'я Константин Корпу (Тіорпе Караман?) з Ангурії⁵⁴². Він співпрацював у Львові з одним із найбагатших місцевих торговців – вірменином на ім'я Захарія Івашкевич⁵⁴³. У 1598 р., під час перебування на території Речі Посполитої, К. Корпу був заарештований на підставі звинувачення, що його висунув молдавський господар Єремія Могила. Як визначило слідство, Корпу був шахраєм, який видавав себе за купця султанського двору, не маючи на це жодних документів⁵⁴⁴. Користаючи з самочинно встановленого статусу, він переправляв через митницю в Яссах товари ще й інших купців, завдавши молдавській скарбниці збитків на суму близько 1500 зл. Є. Могила, занепокоєний обсягами необлікованих товарів, подав запит до султанського двору й отримав відповідь, що прізвища такого купця у списках торговельних представників султана немає⁵⁴⁵.

Хоча навіть наявність дозволів не гарантувала купцям повного забезпечення від різноманітних проблем. Показовим є приклад Ю. Папара, який як “боярин польський” користав з наданого йому шляхетського титулу для торгівлі на території Молдавії, та ще й заручився підтримкою фурмана від султана Мустафи II. Здавалося б, усі формальності було залагоджено, проте звістка про його економічні справи призвела до конфлікту з окремими представниками польської шляхти. Вони цілком обґрунтовано розкритикували його господарську активність, вважаючи, що нею він ганьбить отриманий статус шляхтича. Справа дійшла до судових процесів і гострих конфліктів на особистісному рівні⁵⁴⁶.

Handelsreisen in Osteuropa und sein Klosterleben in Polen”, Band 1–4, (Harrassowitz, Wiesbaden 2008, Etwa 2000 Seiten); Ciocâltan, Alexandru, “Martin Gruneweg prin Moldova, Țara Românească și Dobrogea [Martin Gruneweg’s passage through Moldavia, Wallachia, and Dobrudja], in: Studii și materiale de istorie medie (28), (București, 2009): 225.

⁵⁴¹ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 838, арк. 98.

⁵⁴² Кривонос, “Східна торгівля”, 157.

⁵⁴³ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 527, арк. 51–53.

⁵⁴⁴ Там само, спр. 24, арк. 827.

⁵⁴⁵ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп.2, спр. 24, арк. 827; Dziubiński, *Na szlakach Orientu*, 94.

⁵⁴⁶ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп.1, спр. 1215.

До типових належить випадок 1685 р., коли купці Кіріак Хаджі, Константин Муцевич, Георгій Попович та Дмитро Сирон подали до львівської Ради скаргу на львівського тлумача Вартана Шимоновича. Це була звична процедура, бо греки та інші східні купці мали бути повсякчас під наглядом перекладача, що склав присягу⁵⁴⁷. Працюючи з ними, він начебто не виконував покладених на нього обов'язків якісно, а водночас вимагав значної винагороди. Суд визнав дії перекладача як такі, що ганьбили честь міста й мали на меті приховувати податки, а також охарактеризував його як хабарника. В. Шимоновича усунули від виконання обов'язків, однак під час виголошення рішення суддя окремо наголосив, що й купці, задіяні в конфлікті, також мали сплачувати всі податки згідно з чинним законодавством⁵⁴⁸. Цього разу, як і в інших випадках, греки намагалися виправдовувати свої протиправні дії протиправним та упередженим ставленням до них урядовців фіскальної служби Львова⁵⁴⁹.

Що справді демонструвало певну окремішність становища грецьких купців на тлі інших східних торговців, то це їхня релігійна приналежність та етнічне походження. Завдяки активній діяльності у Львові та інших містах, де існували православні громадські й церковні осередки, грецькі купці, незалежно від свого майнового статусу, могли розраховувати на правову, фінансову та медичну допомогу одновірців. Підтвердження цього знаходимо у заповіті купця-грека Дмитра Маркочана, який після раптової хвороби помер у 1688 р. в гостьових покоях шпиталю монастиря св. Онуфрія⁵⁵⁰. У документах він занотований як городянин Семигорода, котрий прибув до Львова у торгових справах⁵⁵¹. Братство прийняло рішення поховати Д. Маркочана в церкві Успіння Пресвятої Богородиці⁵⁵². Згідно із заповітом, частину його майна члени Ставропігії розподілили між церквами св. Миколая (83 зл.), Благовіщення (100 зл.) та Чесного Хреста (100 зл.)⁵⁵³. Опис, що його здійснив 28 травня 1683 р. скарбник братства Микола Красовський, засвід-

⁵⁴⁷ Jan Alnpek, 39.

⁵⁴⁸ ЦДІАЛ України, ф. 52, спр. 59, арк. 28–30.

⁵⁴⁹ Там само.

⁵⁵⁰ Там само, ф. 129, оп. 1, спр. 718; Лильо, *Нариси*, іл. 15.

⁵⁵¹ Там само, ф. 52, оп. 2, спр. 724, арк. 2.

⁵⁵² Там само, арк. 3.

⁵⁵³ ЦДІАЛ України, ф. 52, спр. 724, арк. 2.

Розділ 5
Економічні та правові проблеми інтеграції греків...

чивши, що більша частина особистого майна Д. Маркочана перейшла у власність саме львівських греків: І. Мазаракі викупив мідну мийницю, О. Балабан – два мідні дзбанки, М. Красовський (єдиний серед них українець) – паски для шаблі. Представник Ставропігійського братства І. Мазаракі засвідчив: Д. Маркочан пожертвував для потреб православного товариства Львова 200 зл.⁵⁵⁴.

Згадки про використання гостьових кімнат при шпиталі монастиря св. Онуфрія для потреб православних мандрівників і перебування там інших грецьких купців, які потрапили в халепу, трапляються і в інші періоди. Про надання такої послуги у квітні 1601 р. братство просив моневмасійський архієпископ Йосафат напередодні свого візиту до Львова⁵⁵⁵.

Підсумовуючи, варто поглянути на результати, яких досягали грецькі купці, що відважувалися на провадження справ у Речі Посполитій. Чи виправдовував результат їхні зусилля та ризики? Без сумніву, так. Якщо поїздка проходила щасливо, прибуток купця міг сягнути 400 флоринів⁵⁵⁶. З-поміж різних купців, які працювали на східному напрямку, греки належали до числа найбагатших. І саме в такому статусі ми бачимо їх образ в очах місцевого населення та влади. Як наслідок, якщо хтось із них приймав рішення остаточно оселитися у Львові, то однією з вимог, що висувалися до новоприбулого, було набуття нерухомості.

Якщо це був купець, який торгував східними товарами, закон вимагав, щоб він купив у місті найдорожчу нерухомість. За чверть століття (у 1569–1583 рр.) греки придбали у Львові чотири будинки на площі Ринок. Ці кам'яниці належали К. Корняктові. Сава Федорович та Марк Лангіш мали на Ринку власні крами⁵⁵⁷. К. Корнякт, який володів найдорожчим на той час палацом на Ринку, до 1603 р. був завдяки своїм статкам найпомітнішою постаттю не лише серед греків Львова, але й решти городян. І то попри те, що на початку XVII ст. у реєстрі власників кам'яниць чи просто мешканців львівського середмістя із 348 імен лише п'ять належали етнічним грекам⁵⁵⁸.

⁵⁵⁴ ЦДІАЛ України, ф. 52, арк. 5.

⁵⁵⁵ Срібний, (т. 108): 36.

⁵⁵⁶ Dziubiński, *Na szlakach Orientu*, 27.

⁵⁵⁷ Капраль, “Українська громада”, 152.

⁵⁵⁸ Архів ЮЗР, ч.1, (т. 11): 26–34.

Для купців східними товарами було встановлено нижню межу своєрідного майнового цензу. Вартість будинку мала бути не меншою, ніж 6 000 зл.⁵⁵⁹. Наприклад, інші купці та ремісники мали купувати нерухомість за 3 000 зл. Не для всіх греків такі витрати були доступними. Частина з них мешкала на передмістях Львова чи в будівлях, що належали їхнім родичам. Окремі з купців змогли знайти помешкання на вулицях, прилеглих до Руської дільниці⁵⁶⁰.

З другої половини XVII ст., вже після смерті К. Корнякта, першість за рівнем заможності в грецькій діаспорі Львова перебрав на себе І. Мазаракі. У 1656 р. його особистий капітал оцінювали на суму приблизно 300 000 зл.⁵⁶¹ Ці статки вважалися на той час у місті другими після вірменина І. Вартиросовича. Наступними у списку православних багатіїв були грек Стефан Нестерович – 100 тис. зл. та українець Василь Григорович – 70 тис. зл.⁵⁶². Проте така оцінка капіталу також є доволі умовною, адже значні кошти були у грецьких купців на складах та в крамах. У 1669 р., у час перепису товару купця-грека Андрія Альвізія, представники магістрату зафіксували інвентар на суму 6 100 зл., а наявний на іншому його складі крам оцінили в 11 000 зл.⁵⁶³. Дещо скромніші фінансові здобутки демонстрували грецькі купці, які постійно мешкали в місті та були вписані до реєстрів цеху багатих крамарів і купців. Поміж православних українців натрапляємо тут на Саву Грека (1570)⁵⁶⁴, Янія Афендика (1597)⁵⁶⁵, Габрієля Доротеїдеса⁵⁶⁶. Сава Грек, проходячи процедуру

⁵⁵⁹ Заяць, “Громадяни”, 111.

⁵⁶⁰ Греки мешкали у Львові на вулиці Худобиній (тепер Сербська. – Л. І.) (див.: Зубрицький, *Хроніка*, 13).

⁵⁶¹ У реєстрі львівських міщан, що в 1655 р. мали долучитися до сплати військової контрибуції, на 704 осіб “грецької віри” етнічним грекам було визначено відповідні вкладки. Їх розмір встановлено згідно з величиною капіталу. І. Мазаракі мав сплатити від 300 тис., В. Лангіш – 20 тис., Ю. Папара – 10 тис., П. Афендик – 6 тис. (див.: Капраль, “Національні громади”, (дод № 2), 373).

⁵⁶² Ісаєвич, *Братства*, 53.

⁵⁶³ ЦДІАЛ України, ф, 52, оп.2, спр. 54, арк. 1045–1048.

⁵⁶⁴ Заяць, “Старі та нові “білі плями”, 150.

⁵⁶⁵ “Aff [en Gini] Jan Greczup вступив до цеху крамарів 3 квітня 1590 р.”; Громадянство Львова він прийняв 9 червня 1584 р. (див.: Kapral, “Urządniczy”, 269, nr. 1078).

⁵⁶⁶ Вступив до цеху 31 грудня 1600 р. 13 листопада 1600 р. прийняв громадянство Львова. № 3500 і сидів на “Мзикотовському крамі” (Заяць, “Старі та нові “білі плями”, 162).

Розділ 5
Економічні та правові проблеми інтеграції греків...

вступу до цеху, як і всі інші його члени, мав зробити вступний подарунок – зброю для оборони міста на випадок війни. Тоді він передав на зберігання до вежі крамарів панцир⁵⁶⁷.

З усього зазначеного вище доходимо висновку, що завдяки торгівлі високоліквідним та дорогим товаром частина грецьких іммігрантів, які обрали саме Руське воєводство місцем поселення, досягали значного економічного успіху та займали високі соціальні позиції. Інтерес греків до торгівлі в цьому регіоні спостерігався і в першій половині XVIII ст., коли у 1716 р. коронний стражник Стефан Потоцький документом, виданим у Городенці, заборонив окремим з них торгувати на території Речі Посполитої⁵⁶⁸.

Деякі іммігранти створили торгові мережі, залучаючи до їх діяльності не лише своїх земляків, але й купців іншого етнічного походження. Територія їх господарської діяльності простягалася від Балканського півострова до Гданська. Багато хто з греків волів діяти через своїх уповноважених представників – факторів. У більшості випадків влада Львова, а особливо власники Замостя і Бродів, була зацікавлена у їхній чисельній присутності й активності. В документах майже немає свідчень упередженого ставлення саме до купців грецького походження з боку місцевого населення. Більшість суперечливих питань вирішували шляхом судових спорів, і лише в окремих випадках вимагали втручання чи заступництва монархів. Податки, які міста отримували від східної торгівлі, відчутно збагачували місцеві скарбниці, і їх переважно скеровували на покращення інфраструктури й оборонних споруд.

⁵⁶⁷ Його ж, “Умови вступу до цеху багатих крамарів у XVI – першій половині XVII ст.”, *Дрогобицький краєзнавчий збірник*, вип. XIX–XX, (Дрогобич, 2017): 189.

⁵⁶⁸ ЦДІАЛ України, ф. 9, оп.1, спр. 504, арк. 1247-1248.

Розділ 6

МІСЦЕ ГРЕКІВ У ГРОМАДСЬКОМУ ПРОСТОРИ ЛЬВОВА

Король Сигізмунд II Август 23 грудня 1565 р. видав у Вільно документ, яким зобов'язував львівських райців переправити ув'язненого Яна Грека до королівського двору. Його підозрювали у виробництві та розповсюдженні в місті отрути⁵⁶⁹. Це чи не єдиний відомий нам випадок, коли грек, що мешкав на території Польщі, був помічений у гучному злочині суто кримінального характеру.

У XVI–XVII ст., разом з іншими підданими Корони Польської*, греки переживали як періоди розквіту, так і часи труднощів. На початку XVII ст. аптекар Ян Альнпек згадував їх у своїй хроніці як вже звичний для Львова народ⁵⁷⁰. Грецьку мову особливо часто можна було почути на вулицях під час проведення щорічних міських ярмарків, буденною вона була і в Руській дільниці. У “цидулі” до патріарха Єремії II Траноса 7 вересня 1592 р. члени Ставропігійського братства згадували греків, “...иже имутѣ со купецтви прибежище во градѣ Львовѣ”⁵⁷¹.

Попри значну віддаленість від місць свого народження, греки Руського воєводства намагалися підтримувати зв'язок з родинними

⁵⁶⁹ AGZ, t. X, nr. 1319, (Lwów, 1884), 88.

* “Корона Польського Королівства” – правовий вираз, який означає державу, відокремлену від особи монарха (див: Bardach Juliusz, Leśnodorski Bogusław, Pietrzak Michał, “Historia ustroju i prawa polskiego”, wyd. 4, (Warszawa, 1997): 85–86.

⁵⁷⁰ Jan Alnpek, 39, 46.

⁵⁷¹ Срібний, (т. 108): 1.

сторонами. Система взаємного інформування діяла насамперед через купців, які подорожували через території Волощини та Молдавії до Туреччини й на Крит. Тіснішим контактам сприяв факт, що багато господарів активно підтримували православних мешканців Речі Посполитої через дофінансування діяльності окремих напрямів Ставропігійського братства, долучалися грошовими вкладками до будівництва церкви Успіння Пресвятої Богородиці⁵⁷². Деякі з членів чільних молдавських сімей поховані в її криптах⁵⁷³. Так само, як католики чи протестанти намагалися підтримувати одновірців, православні правителі регіону дбали про захист “своїх”, незалежно від їх підданства. У цьому сенсі інтереси правителів князівств і грецьких іммігрантів по обидва боки кордонів збігалися. Наприкінці XVII ст., а особливо на початку XVIII ст., після краху військово-політичних планів Московської держави на Балканах, частина впливових молдавських греків усе ще вірила в можливість створення передумов для відродження новітньої грецької держави. В XVII ст. агенти Фанара активно діяли на території Речі Посполитої і серед запорізького козацтва⁵⁷⁴.

У містах Руського воеводства ситуація була дещо іншою. Грецькі іммігранти повсякчас шукали підтримки з боку православних українців. Ті ж у багатьох випадках активно користали з цього, позаяк греки у важкі часи були їм вигідні для посилення та підтримки процесів власного соціально-культурного життя. Багато прибулих греків долучалися до заснування шкіл, брали активну участь у справах православних єпархій⁵⁷⁵. Окремі з них були ревними захисниками православ'я та категоричними противниками підписання Берестейської унії. У Львові та на навколишніх теренах найактивнішими протягом тривалого часу залишалися греки, що належали до так званої “критської групи”. Найбагатші та найвпливовіші її члени впродовж XVI–XVII ст. сприяли контактам із такими знаними людьми, як патріархи Кирило Лукаріс чи Афанасій Палатер. Так чи інакше, вони брали участь у великій геополітичній грі, покладаючи надії спочатку на перспективи ймовірного воєнного конфлікту між Річчю Посполитою та Туреччиною, а згодом всіяко підштовхуючи до такої конфронтації з турками

⁵⁷² Шевченко, “Україна”, 176.

⁵⁷³ Крип'якевич, *Історичні проходи по Львові*, (Львів, 1991), 62.

⁵⁷⁴ Дворнік Френсіс, *Слов'яни у європейській історії*, (Київ, 2000), 415.

⁵⁷⁵ Шевченко, “Україна”, 114.

московитів⁵⁷⁶. Під час роботи над різноманітними документами автора повсякчас не полишало відчуття, що в кінцевому підсумку не лише вмотивовані представники грецької Церкви, але й багато хто зі світських членів грецької діаспори Речі Посполитої був би радий перемозі над Османами через об'єднання українських земель, Московської держави та “Нової Візантії” в якийсь різновид неоправославної імперії з центром у Константинополі⁵⁷⁷. Квінтенцією таких прагнень можна вважати меморіал від 12 листопада 1655 р. Данила Олівеберга де Грекані, звернений до шведського короля Карла X Густава, в якому він закликає монарха до спільної з московитами, козаками, венеціанцями та англійцями війни проти турків за визволення греків⁵⁷⁸.

⁵⁷⁶ Спроби греків вплинути на політику Речі Посполитої через потужні середовища українських магнатів у підсумку зазнали фіаско. Вже після початку війни Б. Хмельницького частина з них, незалежно від свого “турецького” чи “венеційського” географічного походження, намагалася переконати царів Олексія Михайловича, а згодом і Петра I, у необхідності звільнення теренів колишньої Візантійської імперії. Греки намагались маніпулювати цим питанням, розуміючи, наскільки воно важливе для московитів у контексті теорії побудови “третього Риму” (див.: Ястребов Александр, “Россия и венецианские греки во второй половине XVI – второй половине XVII вв.”, *Клио*, №8 (116), Август, (Санкт-Петербург, 2016): 159; Kuczara, “Grecy w Kościołach wschodnich”, 172; Sacala, “Wpływ greckiej diaspory”, 55).

⁵⁷⁷ Настрої, що панували наприкінці XVI ст. серед впливових греків Речі Посполитої, збігалися з планами Священної Ліги та настроями частини польської еліти. В 90-х рр. XVI ст. київський католицький єпископ Йосиф Верещинський опублікував низку публіцистичних творів, в яких розмірковував про перспективи організації загальноєвропейської війни з мусульманами. Крім поляків та литовців, до цих походів він пропонував залучити московитів і козаків (див.: Krawczyk Krzysztof, “Strategiczna rola Ukrainy dla obrony cywilizacji chrześcijańskiej na Wschodzie Europy w pismach politycznych Jozefa Wereszynskiego”, *Центральна і Східна Європа в XV–XVIII століттях: питання соціально-економічної та політичної історії*, (Львів, 1998): 175–176); Ті самі ідеї активно підтримував московський патріарх Йоаким (1674–1690), виклавши у виступі перед військом В. В. Голіцина напередодні Кримського походу 16 травня 1687 р. широку програму звільнення від турків Константинополя і грецьких земель (див.: Смирнов Петр, Йоаким, патріарх Московский, (Москва, 1885); Барсуков, *Всероссийский патриарх Иоаким Савелов*, (Санкт-Петербург, 1890).

⁵⁷⁸ Крип'якевич, “Данило Олівеберг де Грекані дипломат часів Хмельниччини”, Україна: культурна спадщина, національна свідомість, держав-

Шлях інтеграції у середовище еліти Речі Посполитої для цих людей переважно лежав через об'єднання з місцевими українцями, а отже, участь у діяльності організації, що була виразником їхніх інтересів – Ставропігійському братстві. Саме таку дорогу обрали чимало осілих греків, найпомітнішими серед яких виявилися М. Мадзапета, Я. Афендик, Ю. Папара, І. Мазаракі, К. Корнякт, М. Лангіш.

Для частини греків, які не мали значного стартового капіталу, однією з найкращих можливостей отримати громадянство залишалось одруження. Традицію етнічних шлюбів так довго, як це було можливо, підтримували в своїх родинах Афендики, Лангіші, Ісаровичі, Мадзапети, Мазаракі. Подібні приклади можна віднайти серед грецьких сімей Речі Посполитої ще навіть у другій половині XVII ст.⁵⁷⁹. Якщо етнічних гречанок бракувало, греки надавали перевагу одруженню із дочками українських міщан⁵⁸⁰. Яскравим прикладом успішного облаштування власного буття саме таким шляхом був Кіріак Папара, який невдовзі після переїзду до Львова одружився з Анастасією Григорович⁵⁸¹. Окрім етнічних і релігійних причин таких шлюбів, не останню роль тут відіграло бажання за допомогою родинних зв'язків захистити власні майнові інтереси. Греки, які не претендували на стале поселення в межах Речі Посполитої, цілком задовольнялися юридичними документами на торгівлю, затверджену королівськими декретами та місцевими органами управління.

На тлі порівняно невеликої кількості джерел, де занотовано активність греків на ринках Бродів чи Замостя, львівська спільнота залишила по собі найбільшу кількість згадок: насамперед у різного ґатунку фінансових документах, судових рішеннях, заповітах.

ність, [відп. ред. М. Литвин, упоряд. Ф. Стеблій]; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, вип. 28: Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві, (Львів, 2016): 28.

⁵⁷⁹ Одруження з дівчатами з львівських родів допомогло влаштувати особисте життя К. Корнякту, М. Гіні, Теодору Греку, А. Ахеллі, Кіріаку і Юрію Папарам та іншим (див.: Лильо, “Грецька родина Вевеллі у Львові на рубежі XVI–XVII ст.”, *Наукові Зошити історичного факультету ЛНУ ім. І. Франка*, (Львів, 2005): 73–78.

⁵⁸⁰ Завдяки вдалим шлюбом зять Миська кравця – грек Сава Федорович і зять Васька Куриловича – грек Марко Лангіш отримали нерухомість у дільниці навколо Руської вулиці (Капраль, “Українська громада”, 152).

⁵⁸¹ ЦДІАЛ України, ф. 129, спр. 1071, арк. 12.

У другій половині XVII ст. життя греків Львова зазнало змін. Час між 1638 та 1648 рр. для українців став нагодою для нагромадження сил перед новим етапом боротьби за національне визволення, а для поляків – “золотим часом” культурного розквіту та шляхетської вольниці. Війна козаків під проводом Б. Хмельницького ускладнила ситуацію православного населення Руського воєводства. Польсько-українське протистояння спровокувало ситуацію, коли під категорію неблагонадійних автоматично потрапляв будь-який міщанин, який належав до “нації схизматиків”⁵⁸². Через спільність віри українців та греків розглядали як одну конфесійну спільноту. Негатив, що зачепив інтереси українців, опосередковано позначився і на становищі греків. На українську громаду Львова постійно наклали штрафи, контрибуції та фіскальні побори. Греки в цих випадках сплачували свою частку. Додатковим тягарем були податки, встановлені магістратом для підвищення обороноздатності міста. У найважчому становищі опинилися ті, що постійно мешкали у середмісті Львова, мали громадянство та в переважній більшості були діячами Ставропігії. Перед лицем небезпеки частина з них постала перед важким вибором. Дехто на якийсь час навіть покинув Львів⁵⁸³. І все ж, більшість змогла перебороти труднощі й навіть зміцнити свій авторитет і вплив у середовищі української спільноти⁵⁸⁴.

Військові дії та пов’язана з ними небезпека на торговельних шляхах із другої половини XVII ст. призвели до зниження господарської активності. Погіршення економічного становища торкнулося навіть такого заможного й впливового купця, як І. Мазаракі⁵⁸⁵.

⁵⁸² У цьому контексті ставлення міської влади до греків та українців показує впроваджений до наукового обігу документ “*Informatio in causa cum Rutheni ratione admissionis ad immunitates et officia civitati Leopoldensi in judiciis S.R.M. per eosdem intentata, anno 1714*”. У ньому українців звинувачено у втечі з міських валів під час облоги міста козаками, а греків згадано як таких, що шкодять економічним інтересам Львова (див.: Капраль, *Національні громади міста Львова XVI–XVIII ст. (Соціально-правові взаємини)*, (Львів, 2003), 143, 148.

⁵⁸³ Łoziński, *Patrycjat*, 239.

⁵⁸⁴ Грецька родина Ісаровичів придбала в другій половині XVII ст. за межами Львова нерухомість і одночасно розширила майнові позиції в середмісті (див.: ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 1, арк. 1030).

⁵⁸⁵ Рішенням короля Яна Казимира маєток І. Мазаракі за борги було передано у власність галицького хорунжого Стефана Золочівського (AGZ, t. X, (1884), 305, 314).

Серед документів ще можна віднайти відомості на кшталт дозволу короля Яна III від 11 квітня 1692 р. про вільне перебування греків на території Речі Посполитої⁵⁸⁶, однак вже помітно, що наприкінці XVII ст., через політичні події, що наклалися на зміни у європейських торговельних шляхах, орієнтальне купецтво втрачало у Речі Посполитій свої позиції, а це позначилося на обсягах посередницької та транзитної торгівлі. І це попри факт, що формально жодна із задіяних сторін конфлікту не була зацікавлена у зменшенні прибутків, що надходили від цієї торгівлі⁵⁸⁷. Зниження інтенсивності прибуття нових іммігрантів, які б підсилювали “грецький дух” регіону, в поєднанні з погіршенням економічних показників пришвидшували процеси асиміляції (в нашому випадку – полонізації) львівських греків⁵⁸⁸.

Ослаблення статусу львівських греків як окремої етнічної групи помітно й на підставі вивчення офіційних юридичних документів. Останні королівські розпорядження щодо городян грецького походження стосувалися тільки справ приватних, як-от унормування фінансових і правничих питань знаних сімей Папарів та Мазаракі. Так, на сторінках земських книг від 24 липня 1700 р. відшукуємо вирок королівських комісарів, що регламентував питання про відмежування маєтку родини Папарів від Кам’янецького староства⁵⁸⁹. У першій половині XVIII ст. у міській документації Львова про активність міщан грецького походження згадується вже вкрай рідко.

⁵⁸⁶ Zakrzewska-Dubasowa, *Ormianie zamojscy*, 366.

⁵⁸⁷ Б. Хмельницький, розуміючи важливість для Козацької держави торгових контактів із Балканськими країнами, надав грецьким і болгарським купцям торговий привілей. Окремі з греків були долучені до супроводу важливих дипломатичних місій (див.: *Документи Богдана Хмельницького. 1648–1657 гг.*, (Київ, 1961), 590–591).

⁵⁸⁸ Лильо, “Становище”, 35.

⁵⁸⁹ AGZ, t. X, nr. 6380, (Lwów, 1884), 379.

6.1. Вплив греків на діяльність Ставропігійського братства

У другій половині XVI–XVII ст. грецькі іммігранти почали активніше долучатися до діяльності громадських православних об'єднань українців – братств⁵⁹⁰. Проте цей факт має свою передісторію і його варто розділити на дві складові: ситуативний вплив, що його мали мандрівні греки або представники Церкви на справи українських громад та єпархій у Речі Посполитій, та рівень і значення безпосередньої участі грецьких іммігрантів у щоденному житті Ставропігійського братства у Львові.

У Речі Посполитій боротьба українців за власну релігійну ідентичність та історичну спадщину тривала століттями, потребувала багато зусиль, виснажувала людські та економічні ресурси. Ініціатива зосереджувалася в руках активних городян, представників православної еліти. Меценатська та громадська постава таких достойників і лідерів, як князь Костянтин Острозький, була для українців заохоченням до більшої активності⁵⁹¹. В цьому контексті важливими залишалися контакти між духовними центрами Східного Середземномор'я та осередками на українських землях. Про те, що українські городяни потребували легітимізації своїх зусиль з боку Церкви, демонструвала наполегливість, з якою вони домагалися затвердження Статуту львівського Ставропігій-

⁵⁹⁰ Гудзяк, “Криза”, 199.

⁵⁹¹ Значні зусилля до організації навчального процесу в Острозі під патронатом князя Костянтина Острозького доклав митрополит Кирило Лукаріс. У 1595 р. один із його учнів у листі передавав йому вітання від “греків острозького кружка, котрих стало більше, ніж за часів митрополита”. Проте, на відміну від греків Руського воєводства, вони не змогли стати фундаментом для утворення локальної діаспори. Їх перебування на Волині обмежувалося переважно виконанням службових учительських обов'язків (див.: Грушевський, “Історія”, т. 4, (ч. 1): 487; Гудзяк, “Криза”, 153–186; Ясіновський, “Роль Острога в культурних взаєминах України із слов'янами і греками”, *Острозька давнина: Дослідження і матеріали*, (Львів, 1995): 97–103; Borkowski Andrzej, *Związki egzarchy patriarchego Nicejora Paraschesa Kantakuzyna z Akademią Ostrogską, Akademia Zamojska i Akademia Ostrogska w perspektywie historyczno-kulturowej. Współczesne implikacje dla współpracy transgranicznej*, (Zamość, 2010): 249–260).

ського братства антиохійським патріархом Йоакимом V у 1586 р.⁵⁹²

Зміни у відносинах між братствами і грецькими кліриками мають значну історіографію та надалі залишаються предметом для дискусії⁵⁹³. Це зумовлено браком достатньої кількості джерел, які б дали змогу цілковито окреслити кількісний та якісний вплив грецьких кліриків на українських землях Речі Посполитої. Паломники, церковні достойники, прохачі милостині активно переміщалися до Московської держави через територію Речі Посполитої. Та водночас не помітно, щоб православна ієрархія українсько-білоруських земель до середини XVI ст. виявляла виразний інтерес до спеціального запрошення на свої терени знаних грецьких інтелектуалів⁵⁹⁴. Принаймні до середини XVI ст. маємо порівняно мало відомостей про випадки довготермінового перебування в межах Київської митрополії грецьких кліриків⁵⁹⁵. З іншого боку, українсько-білоруські землі були чи не єдиною територією в Східній Європі, де грецькі ієрархи активно і не завжди продуктивно діючи, могли розраховувати на повагу і ніхто не перевіряв їхніх повноважень⁵⁹⁶.

⁵⁹² *Diplomata Statuaria a Patriarchis*, (№ 3), 3–15.

⁵⁹³ Runsiman Stiven, “The Greek Church under the Turks: Problems of Research”, *The materials, Sources, and Methods of Ecclesiastical History, Papers Read at the Twelfth Summer Meeting and the Thirteenth Winter Meeting of the Ecclesiastical History Society*, (Oxford, 1975): 235; Терзов, Терзова, “Участь грецької общини Львова в Успенському Ставропігійському братстві”; Гуркіна Сіглана, “Участь греків у Львівському Ставропігійному братстві в кін. XVI — на початку XVII ст.”, *Грецьке православ'я в Україні*, збірник наукових статей і матеріалів, Київ, (2001): 64–68; Любашенко, “Успенське Браство і Вселенський престол: листи патріарха Кирила Лукаріса до Львівських братчиків”, *Апологет*, Львівська духовна академія УПЦ КП, інститут Українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, матеріали III Міжнародної наукової конференції “Львівське Ставропігійське братство в духовній культурі України”, (Львів, 2011): 11–20; Лильо, “До питання про участь греків у діяльності Ставропігійського братства у Львові в XVI–XVIII ст.”, *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: історія, політологія*, Вип. 19, (Маріуполь, 2017): 22–34.

⁵⁹⁴ Гудзяк, “Православні”, 213.

⁵⁹⁵ Там само, 216.

⁵⁹⁶ “1618 р. Список настанов київського унійного митрополита Велямина Рутського щодо поширення унії в Києві”, в: *Боротьба Південно-Західної Русі і України проти експансії Ватикану та унії (X — початок XVII ст)*: Зб. док. і матеріалів, упоряд. Є. А. Гринів та ін., (Київ, 1988): 210; Шевченко, “Україна між Сходом”, 114.

Яскраві спогади у пам'яті місцевих українців залишив по собі київський митрополит Ісидор (1385–1463), коли їхав на Ферраро-Флорентійський собор. У 1440 р. Ісидор знову повертався з собору через Львів до Москви і, як зазначає Б. Зиморович, "...в головній святині міста (римо-католицькому соборі. – Л. І.) зі співами та згідно з народним обрядом відправив службу, на що місцеві русини дивились скося"⁵⁹⁷. Складалося враження, що на той час православні піддані Речі Посполитої ще були в певній розгубленості, спостерігаючи за подіями, які відбувалися в житті Церкви. З часом ця ситуація зазнавала змін.

У Львові найвпливовішим об'єднанням православних мешканців було Ставропігійське братство. Історіографія цієї громадської інституції також є значною⁵⁹⁸. Проте для вивчення саме "грецького сліду" в його діяльності довго базовими залишалися розвідки, які опублікували В. Лозінський і Ф. Срібний. Їх автори були антагоністами у висновках щодо місця та ролі греків у роботі братства.

Зокрема, В. Лозінський всіляко применшував роль українців у діяльності Ставропігії, давши їм вкрай негативну оцінку⁵⁹⁹. Наголошуючи на фактах грошових дотацій, які братство отримувало від греків та інших добродійників, він дійшов висновку про його функ-

⁵⁹⁷ Зиморович, "Потрійний Львів", 81.

⁵⁹⁸ Крыловский; Зубрицкий, "Хроніка Ставропігійського братства"; Клименко Пилип, *Цехи в Україні*, т. 1, вступ, (Київ, 1929); Ісаєвич, *Братства*; Його ж, "Історія Львівського Успенського братства: проблеми періодизації", *Успенське братство і його роль в українському національно-культурному відродженні*, матеріали наукової конференції 4–5 квітня 1996 року, за ред. М. Бандрівського, (Львів, 1996): 5–8; Капраль, "Історіографія Львівського Успенського братства", *Україна в минулому*, (Київ; Львів, вип. 1): 54–71; Крип'якевич, *Львівська Русь в першій половині XVI ст.: дослідження та матеріали*, (Львів, 1994); Паславський Іван, "Суспільно-культурна діяльність львівського братства кінця XVI – першої половини XVII ст. в оцінці української історіографії", *Успенське братство і його роль в українському національно-культурному відродженні*, матеріали наукової конференції 4–5 квітня 1996 року за ред. М. Бандрівського, (Львів, 1996): 43–51; Матковська Ольга, "Львівське братство. Культура і традиції", (Львів, 1996); Шустова Юлія, *Документи Львовського Успенського Ставропігійського братства (1586–1788): Істочнославянське дослідження*, (Москва, 2009).

⁵⁹⁹ Łoziński, *Patrycja*, 311; Крип'якевич, "Львівська Русь в першій половині XVI ст.", *ЗНТШ*, т. 77, (Львів, 1907): 84.

Розділ 6

Місце греків у громадському просторі Львова

ціональну недієздатність чи, принаймні, значну узалежненість від постійної фінансової підтримки⁶⁰⁰.

Натомість Ф. Срібний, навпаки, підкреслював, що принципові рішення в товаристві повсякчас ухвалювали винятково діячі українського походження, а греки були важливим, але тільки допоміжним елементом⁶⁰¹.

Дещо на маргінесі уваги залишилося “грецьке питання” в одному з найкращих дослідників історії львівського братства – Я. Ісаєвича. Згадуючи про місце грецьких братчиків, науковець обмежився висновком, що в певний період “...керівні посади в братстві захопили багатії (часто грецького походження)”⁶⁰². Про маргінальність присутності греків у справах братства говорив Б. Гудзяк, покликаючись переважно на висновки Ф. Срібного⁶⁰³.

Зважаючи на те, що роль греків у братстві або було знівельовано, або перебільшено, вважаємо, що варто ще раз повернутися до цього питання, оперуючи наявними фактами.

Львівський досвід самоорганізації міщан не можна вважати цілком оригінальним. Подібні приклади співпраці городян у Західній Європі в XVI ст. є численними. Своє першочергове завдання ці люди вбачали у захисті власних економічних і соціальних інтересів⁶⁰⁴, проте їх діяльність не завжди може слугувати аналогом для застосування та порівняння із ситуацією на українських та білоруських землях⁶⁰⁵. Через торгові стосунки й постійне переміщення людей терени Руського воєводства повсякчас перебували в загальноєвропейському культурному просторі. Тутешні мешканці були обізнані з подіями та явищами, що розгорталися в інших частинах Європи. Проте водночас розташування тут межі пограниччя християнських культур Заходу й Сходу, а також правові особливос-

⁶⁰⁰ Łoziński, *Patrycjat*, 311.; 310.

⁶⁰¹ Срібний, (т. 108): 7–9.

⁶⁰² Ісаєвич, *Братства*, 53.

⁶⁰³ Гудзяк, “Криза”, 199–200.

⁶⁰⁴ Там само, 191.

⁶⁰⁵ Вичерпний аналіз засадничих відмінностей між діяльністю західноєвропейських об'єднань міщан та львівським братством можна знайти у: Isaievych, “Voluntary Brotherhood. Confraternities of Laymen in Early Modern Ukraine”, *Canadian Institute of Ukrainian Studies*, pres. (Edmonton, 2006): XIII–XXXI; “Братства Львівські”, Ісаєвич Я., Кметь В.: *Енциклопедія Львова*, т. 1, (Львів, 2007): 278–281.

ті функціонування Польсько-Литовської держави спричиняли до унікальних виявів у духовному, економічному та громадському аспектах активності українських міщан. Головною метою діяльності львівського Ставропігійського братства та організацій, що виникли ще раніше на передмістях Львова при церкві св. Миколая (1544) чи на Благовіщенській парафії (1542), була не економічна складова, а насамперед захист національно-культурних і релігійних інтересів всієї православної громади краю.

Необхідність підтримки для втілення цих ідей спонукали українців активніше шукати однодумців насамперед в площині релігійної ідентифікації. Доброчинцями братств були більшість правителів Молдавії та Московської держави⁶⁰⁶. На локальному рівні надійними ситуативними союзниками стали грецькі купці. Для українців, які, починаючи з другої половини XVI ст., знову активніше стали долучатися до комерції, греки були взірцем успішних підприємців і меценатів, що змогли реалізувати себе в умовах тогочасного економічного та правового простору⁶⁰⁷.

Натомість греки, об'єднуючись із українцями, набували необхідної їм початкової підтримки, що полегшувало їм доступ до отримання міського права чи встановлення корисних ділових контактів на місцевому рівні. Їхня присутність підсилювала діяльність та авторитет самого братства⁶⁰⁸. Схема відносин українців та греків була подібною їй у Богоявленському та Рогатинському братствах⁶⁰⁹. З часом греки ставали активнішими, виявивши свою поставу під час процесу відновлення руського владичтва. У 1539 р. частина з них підтримала обрання львівським єпископом Макарія Тучапського⁶¹⁰.

⁶⁰⁶ Суми такої допомоги були суттєвими і надходили насамперед від молдавських господарів. 18 травня 1603 р. князь Єремія Могила, мульгянський господар, передав зі своїм листом братчикам 1000 зл. на будівництво церкви (див.: *Зубрицький, Хроніка Ставропігійського*, 107).

⁶⁰⁷ Гудзяк, "Криза", 192.

⁶⁰⁸ Там само.

⁶⁰⁹ Греки брали участь у діяльності Рогатинського та Богоявленського братств (див.: *Зубрицький, Хроніка Ставропігійського*, 76; Капраль, "Богоявленське братство у Львові", lii).

⁶¹⁰ *Зубрицький, Хроніка*, (Львів, 2002), 147–148; Скочиляс Ігор, *Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII ст.* (Львів, 2010), 178–189.

Греки долучилися до амбітних планів українців заснувати власну школу, лікарню, друкарню⁶¹¹. Всі ці задуми потребували фінансових та людських ресурсів. Значною проблемою тогочасного українського шкільництва був брак кваліфікованих кадрів, здатних гідно конкурувати із викладачами католицьких навчальних закладів. Тому українці особливу увагу приділяли налагодженню якісного освітнього процесу. Серед найвідоміших викладачів, які доклалися до цього, був Стефан Зизаній. Як ректор школи він активно підтримував запровадження та викладання грецької мови, що врешті мало помітні результати. Саме за його часів у Львові з'явилися перші грецькі викладачі⁶¹². Пошуку добрих вчителів намагався сприяти Гаврило Дорофейович із Дубна, коли за посередництвом грека на ім'я Яніс Сімотас переконував стати викладачем львівської школи єпископа Кирила Лукаріса⁶¹³. Не дивно, що українці не оминули нагоди залучити до викладання іншого грецького клірика, який перебував у Львові, – архієпископа Елассонського Арсенія.

Арсеній, мирське ім'я якого невідоме, народився у січні 1550 р. в селі Калор'яно, поблизу міста Тріккі в провінції Фессалія, в сім'ї священника Феодора та його дружини Хрісафи⁶¹⁴. П'ятеро синів о. Феодора стали монахами, а троє з них згодом були висвячені на єпископів. Арсеній отримав добру початкову освіту під опікою старшого

⁶¹¹ У випадку друкарні, ситуація була дещо складнішою. І. Федоров в 1574 р. у своєму післяслові до львівського видання "Апостола" нарікав, що ані українці, ані греки не виявили зацікавлення у підтримці його зусиль із налагодження у місті книгодрукування (див.: *Хрестоматія з історії Української РСР: у 2 т.*, т. 1, (Київ, 1959), 175).

⁶¹² Огоновський Омелян, *Історія літератури руської*, (Львів, 1887): 147–148, 181–184; Возняк Михайло, *Історія української літератури*, кн. 1, (Львів, 1992), 371–377.

⁶¹³ о. Андрей Борковский, "Первый визит экзарха Кирилла Лукариса в Киевскую метрополию (1595–1597)", *Каптеревские чтения*, сборник статей, № 7, (Москва, 2009), 135.

⁶¹⁴ Найповнішу розвідку про життя та діяльність єпископа Арсенія аналізували: Ф'отіос Ар. Δημητράκογλου, 1–52; Дмитриевский Алексей, *Епископ Элассонский Арсений (Суздальский тожь) и его вновь открытые исторические мемуары (с предисловием)*, *Труды киевской академии*, № 1, (1898): 7; Терентьева, "Греки", 55; Kuczara, "Arsenius z Elassonu – Grek w służbie Cerkwi prawosławnej we Lwowie [Arsenius of Elasson – One Greek in the Service of the Orthodox Church in Lviv]", *Przegląd Historyczny*, 101, 1 (2010): 89–99.

брата Йосафата, стагонського єпископа, а згодом у школі в Трікаллі, що її заснував митрополит Лариси й майбутній царгородський патріарх Єремія Транос (1530–1595, патріарх Єремія II, 1572–1579, 1580–1584, 1587–1595). Ще під час навчання юнак склав чернечі обіти і був висвячений на диякона, а трохи згодом – на священника. Коли в 1572 р. Єремію обрали патріархом, він викликав Арсенія до Стамбула. Там на початку 1580-х рр. патріарх рукоположив Арсенія на єпископа Елассона, де той успішно виконував покладені на нього обов'язки⁶¹⁵. Навесні 1585 р. Арсенія знову запросили до Константинополя. Отримавши від московського царя щедрі пожертви, патріарх Феолепт вирішив відправити екзархів єпископа Диррахіону Паїсія та Арсенія до Московії. На початку 1586 р. посланці прибули на кордон, де були обдаровані царською милостинею. У березні вони повернулися до Львова.

У той час братчики саме працювали над укладенням навчальних програм для новозаснованої школи. Арсеній пристав на пропозицію українців і почав викладати у братській школі, де перебував два роки⁶¹⁶.

Спільно з учнями школи єпископ Арсеній опрацював та опублікував у 1591 р. греко-церковнослов'янську граматику “Адельфотес”⁶¹⁷, в основу якої поклав систему, що її розробив видатний візантійський богослов і науковець Константин Ласкарис (1434–1501)⁶¹⁸. Для написання навчальних програм Арсеній використовував праці Філіпа Меланхтона (1497–1560), Мартина Крузія (1526–1607) та Ніколаса (Миколи) Кленара (1495–1542). Ці програми викладачі школи переклали церковнослов'янською мовою. Львівський документ школи охоплював початковий і середній рівні навчання, передбачав вивчення арифметики, геометрії, музики та астрономії. В статуті закладу визначалися головні напрями та пріоритети організації

⁶¹⁵ Див іл. № 8.

⁶¹⁶ Дмитриевский, *Архиепископ Элассонский Арсений и мемуары его из истории русской истории по рукописи трапезунтского Сумелийского монастыря*, (Київ, 1899), 203. Про залучення Арсенія Елассонського до діяльності школи та нововідновленої друкарні (див: Зубрицький, *Хроніка Ставропігійського*, 71).

⁶¹⁷ Студинський Кирило, “Адельфотес”, грамика видана у Львові в р. 1591”, *ЗНТШ*, т. 7. (Львів, 1895): 1–42.

⁶¹⁸ Vassileiou F., Saribalidou B., *Short biographical lexicon of Byzantine Academics Immigrants in Western Europe*, (2007): 211–233.

навчального процесу, обов'язки вчителів та учнів. Особливо наголошено на необхідності розвитку в особі таких якостей, як порядність, послух та сумлінність⁶¹⁹. Навчальною програмою львівської школи з часом скористалися інші братства.

Видання “Адельфотесу” 1591 р. започаткувало написання у наступні десятиліття інших граматик. Плідно працюючи над справою розбудови освітньої політики братства, Арсеній все ж намагався максимально обережно виявляти свою позицію у конфлікті, що розгортався між братчиками та єпископом Гедеоном (Балабаном). Владика був проти того, щоб братство отримало право “Ставропігії”, вважаючи його таким, що підривало його владу. Попри всю обережність, залишитися поза цим процесом єпископ Арсеній таки не зміг. Після чергового загострення ситуації грекові довелося звільнити “старших” братства від відлучення, яке на них наклав львівський єпископ⁶²⁰. Вважається, що тривала присутність у Львові цього грецького вчителя, у поєднанні зі значним впливом на формування та розвиток українського шкільництва, зміцнювала у братчиків почуття спільності зі східною християнською традицією⁶²¹. Діяльність Арсенія могла б мати значно більший вплив, якби не слабке володіння ним українською та польською мовами, що значно обмежувало його активність у міському просторі Львова⁶²².

Попри очевидний позитив від праці Арсенія, залучення таких викладачів до творення та впорядкування шкільних програм мало для українського шкільництва й негативні наслідки. Надмірне зосередження уваги на церковнослов'янській і грецькій мовах часто шкодило вивченню латини та інших дисциплін. Як наслідок, це призводило до того, що учні шкіл де-факто втрачали доступ до передових зразків європейського наукового простору. Другою, суто прикладною, проблемою став факт, що підготовка, яку давала пра-

⁶¹⁹ Серед учнів школи Ставропігії імена дітей місцевих греків (зі зрозумілих, поданих нами вище причин) з'являються лише наприкінці XVI ст. У каталозі учнів занотовано, що “Марко Гречин (Ланґіш) дав сина свого Гавриська” (див.: Зубрицький, *Хроніка Ставропігійського*, 74; Гудзяк, “Криза”, 197).

⁶²⁰ Флоря, “Східні патріархи і західноруська церква”, *УДЖ*, № 1, (1996): 46.

⁶²¹ Гудзяк, “Криза”, 198.

⁶²² Дмитриевский, “Епископ Элассонский”, 17.

вославна школа у Львові, не сприяла подальшій успішній кар'єрі у Польсько-Литовській державі⁶²³.

Від'їзд Арсенія зі Львова не перервав традиції запрошення сюди на викладацькі посади греків. Вже інші його наступники продовжували працювати вчителями. В 1637 р. серед них згадувалися Атаназій Грек і Миколай Грек⁶²⁴. Згідно з рішенням товариства, Миколай отримував третину винагороди від оплат учнів та ділив із дяком Анастасієм прибутки від продажу свічок і подзвінного⁶²⁵. Частину свого майна призначив на утримання в школі вчителя грецької і руської мов гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний⁶²⁶. У 1630–1690 рр. ці кошти гетьмана братство передало в управління (оренду) грецькому купцеві Янію, а згодом Петру Афендикам. Як відсоток за право їх використання вони щороку платили до братської скарбниці 160 зл. ренти. 1690 р. братство позичило з цих фондів 2000 зл. іншому львівському купцеві – Куртовичу, поручителем якого виступив грек Ю. Папара. Надалі сплату відсотків покладено на власників Куртовичівської (згодом – Папарівської) кам'яниці⁶²⁷.

Справу розвитку освітніх програм українського міщанства в інших осередках підтримував і патріарх Кирило Лукаріс. Його протосинкел Йосиф був викладачем у Києві⁶²⁸. В 1641 р. при церкві Успіння Пресвятої Богородиці все ще залишалося кілька вчителів грецької мови⁶²⁹.

Наприкінці XVI ст. зростає кількість грецьких прочан, які прямували в Московію через Львів для отримання матеріальної підтримки. Саме через них львів'яни отримували актуальну інформацію про ситуацію в житті східної Церкви. У середовищі активного українського міщанства та духовенства часті зміни східних патріархів, розбрат серед православної еліти сприймалися болісно.

⁶²³ Шевченко, “Україна”, 151.

⁶²⁴ Срібний, (т. 108): 16.

⁶²⁵ “Подзвінне”, те саме, що й “подзвін” – кошти для церковного дзвонаря, щоб він дзвонив під час похоронної процесії (див.: *Словник української мови*: в 11 т., 127).

⁶²⁶ Микитась Василь, *Давньоукраїнські студенти і професори*, (Київ: Абрис, 1994), 59–60.

⁶²⁷ Ісаєвич, *Братства*, 167.

⁶²⁸ Шевченко, “Україна”, 159.

⁶²⁹ Зубрицький, *Хроніка*, 259.

Попри такий стан справ, у братствах намагалися робити все можливе, щоб підтримувати у місцевих громадах дух поствізантійської християнської та культурної єдності. У сприйнятті самих греків у середовищі православних українців багато важила історична пам'ять⁶³⁰. Спільність віри та політичного становища підкріплювалася подібністю доль, що провадило до формування певних стереотипів⁶³¹. Одним із них було переконання в тому, що в Османській імперії турки панували над греками, а поляки переслідували східну Церкву та її паству⁶³². Подібним було ставлення до грецьких купців на Гетьманщині. Гетьмани І. Виговський та І. Брюховецький видавали універсали про встановлення податкових пільг для грецьких торговців, які в їхніх очах були мучениками за віру й тому потребували підтримки⁶³³. При цьому багато українців вважали, що становище греків було навіть вигіднішим, бо турки, на відміну від католиків, майже не втручалися у внутрішнє життя Церкви. Чи варто дивуватися, що у важливих питаннях власної інституалізації вони продовжували сподіватися на підтримку давніх православних центрів? На жаль, навіть приїзд до Львова 11 (1) січня 1586 р. антіохійського патріарха Йоакима не зміг остаточно вирішити всі питання, що накопичилися в православних громадах Речі Посполитої⁶³⁴.

Попри окремі розбіжності, більшість дослідників схиляється до думки, що головною причиною подорожі антіохійського патріарха

⁶³⁰ Брайчевська Олена, "Митрополити-греки у політичному та культурному житті стародавньої Русі", *Україна–Греція: історія та сучасність*: Тези II Міжнародної конференції (Київ, 22–24 лютого 1995 р.): 50–51.

⁶³¹ У Московській державі такі самі стереотипи мали навіть законодавче оформлення. Попри те, що греків та інших православних тут сприймали як частину "свого" православного світу, їх не забували після набуття російського підданства перехресувати у "правильне православ'я". Процедура такого дійства були визначені Собором російської Церкви в 1620 р. (див.: Опарина Е., "Исправление веры греков", 292).

⁶³² Шевченко, "Україна", 114.

⁶³³ Морозов Олег, "Становлення фінансово-податкової та митної системи в Гетьманській Україні", *Українська держава другої половини XVII–XVIII ст.: політика, суспільство, культура*, (Київ: Інститут історії України НАН України, 2014): 211.

⁶³⁴ *Памятники, изданные Временною комиссиею для разбора древних актов, высочайше учреженною при Киевском военном, Подольском и Вольнском генерал-губернаторе*, т. 3, Київ, (1893), 43.

Йоакима II було отримання матеріальної і моральної підтримки від московського царя⁶³⁵. Відвідини ним Львова були тільки епізодом цієї мандрівки. Після ознайомлення зі станом справ у Москві та в Київській митрополії, патріарх дійшов висновку, що львівські міщани найактивніше дбали про добробут православних інституцій на цій території⁶³⁶. Він узаконив релігійну та просвітницьку діяльність львівського осередку, надав йому право старшинства над українськими й білоруськими братствами⁶³⁷, затвердив незалежність братства у відносинах із місцевим єпископом. Статут пришивдив процесу реформування церковних інституцій України⁶³⁸. Навіть те, що патріарх Йоаким надав статут для львівського братства, на противагу діям єпископа Гедеона Балабана, свідчить, що цей документ готували задалегідь, а сам ієрарх був поінформований про стан справ напередодні приїзду⁶³⁹.

Братчики надавали новоотриманому статуту великого значення. Про це свідчить загальний тон їхнього листа до константинопольського патріарха Феолепта, в якому вони просили про благословення⁶⁴⁰. Через повільність проходження таких документів, відповідь вони отримали вже від іншого патріарха – Єремії II⁶⁴¹. Невдовзі цей патріарх також вирушив за фінансовою допомогою до Москви. А позаяк його шлях пролягав через польсько-українське погранич-

⁶³⁵ Флоря, “Східні патріархи”, 45–51; Гудзяк, “Криза”, 203–217.

⁶³⁶ Грушевський, “Історія”, т. 6, 513.

⁶³⁷ Львівське Ставропігійське братство отримало право керівництва над членами Рогатинського братства, серед засновників якого був грек Федір та його дружина Анна (див.: “Греки”, 54). У “Хроніці Ставропігійського братства” під час суперечок із приводу прийняття унії згадується родич владики Гедеона Балабана – Адам, який разом зі своїми людьми, перебуваючи в Рогатині, “...висмикав бороду” членові місцевого братства *Теодорові Греку*. Очевидно, йдеться про вже згаданого Федора (див.: Зубрицький, *Хроніка Ставропігійського*, 76; Крыловский, (дод № 1), 3).

⁶³⁸ Про це свідчить текст звернення патріарха Йоакима до руського духовенства та вірних, виданого 25 (15) січня 1586 р. У ньому патріарх закликав духовенство та світських вірних підтримати руську громаду Львова у побудові нової церкви, а також будинків для братської школи, друкарні й шпиталю (див.: *MCSL*, 120–121.; *Привілеї національних*, 504).

⁶³⁹ Флоря, *Східні патріархи*, 206.

⁶⁴⁰ *MCSL*, (№ 88), 138–140.

⁶⁴¹ *Ibid*, (№ 94), 148–150.

чя, то константинопольський патріарх уперше ступив на українську землю. Для уникнення можливих політичних непорозумінь, Єремія II попередньо звернувся до єпископа Арсенія з проханням про підготовку доброго ґрунту для його подорожі та отримання відповідного дозволу від польської влади⁶⁴². Відвідини у травні 1589 р. не були тривалими. Посланці коронного канцлера Я. Замойського зустріли патріарха на кордоні й супроводили до Замостя, де він мав прийняття та розмову з канцлером⁶⁴³. 20 травня до почту Єремії II там приєднався єпископ Арсеній. Звідти вони разом відбули до Москви⁶⁴⁴. Для львівського братства велике значення мали розпорядження патріарха, видані вже на зворотному шляху до Стамбула восени 1590 р., в яких він виклав свої рекомендації щодо перспектив розвитку осередку⁶⁴⁵. Історики Української Церкви вказували на непослідовну, хаотичну політику Константинопольського патріархату щодо Київської митрополії. Часто бажання поліпшити свою економічну ситуацію за рахунок різноманітних грамот та привілеїв призводило до появи тут різних ворожих до православ'я вчень. Інколи це посилювало внутрішній розбрат в українському середовищі⁶⁴⁶. Позитивом слід вважати факт, що за посередництвом таких контактів на українські землі, окрім важливої інформації, потрапляли цікаві зразки літератури та мистецтва⁶⁴⁷. Зі Львова частина

⁶⁴² Оглоблин Николай, “Арсений, архиепископ Элассонский, и его “Описание путешествия в Московию”, *Историческая библиотека*, № 9, (Москва, 1879), <http://www.vostlit.info/Texts/rus13/Elassonskij/frameset3.htm>.

⁶⁴³ Під час короткої зустрічі з коронним канцлером Яном Замойським патріарх Єремія II провів загальну розмову про ситуацію, що склалася в Речі Посполитій після смерті короля Стефана Баторія, та про перспективи коронації на польський престол у 1587 р. шведського монарха Сигізмунда III Вази (див.: Гудзяк, “Криза”, 216).

⁶⁴⁴ Дмитриевский, “Епископ Элассонский Арсений (Суздальский тожь)”, 19.

⁶⁴⁵ *Diploma Statuaria*, 62–67.

⁶⁴⁶ Шевченко, “Україна”, 151; Кметь, “До історії взаємовідносин між Львівськими єпископами та церковними братствами у XVI – на початку XVII ст.”, *Бюлетень громадської організації “Інтелектуально-фаховий форум”*, № 2 (4), (Львів, 2001): 61–62.

⁶⁴⁷ Флоря, *Східні патріархи*, 48; А. Криловский у своїй розвідці згадує, що “...в 1633 р. на средства братчика Григория Федоровича онъ (Церкву Успіння Пресвятої Богородиці. – Л. І.) былъ росписан внутри, для каковой цѣли приглашенъ былъ опытный греческий живописецъ” (див.: Крыловский, 204).

цих творів поширювалася за межі міста, за сприяння таких людей, як член Віленського братства Василь Тваровський, що 1622 р. під розписку позичив у бібліотеці львівського братства “Тріодь”, написану грецькою мовою⁶⁴⁸.

У цьому контексті цікавим був епізод, пов’язаний із перебуванням та діяльністю у Львові грецького купця Хадзідакіса Вурліотіса. Він народився близько 1640 р. в місцевості Вурла, що поблизу Ефесу, й до Львова прибув у справах 1667 р., коли пік грецької активності у місті вже поволі добігав кінця⁶⁴⁹. Загалом він періодично перебував на теренах Руського воєводства майже тридцять років, провадячи торгівлю хутром, бурштином та іншими товарами⁶⁵⁰. У Львові Х. Вурліотіс виявив значний інтерес до православних середовищ⁶⁵¹. Йому вдалося налагодити контакти з відомими майстрами з Крехівського монастиря – Нікодимом Зубрицьким та ігуменом Діонісієм Сінкевичем⁶⁵². На замовлення купця ченці виконали низку дереворитів із видами Синаю та зображенням монастиря св. Катерини⁶⁵³. Об’єкт був обраний для замовлення не випадково. Х. Вурліотіс певний час був економом згаданого монастиря. Робота, яку виконав Н. Зубрицький, мала на місцевому ґрунті своє продовження в інших зображеннях, як-от вид на Синай, що зберігся у вигляді розписів на стіні церкви св. Юрія в Дрогобичі⁶⁵⁴.

⁶⁴⁸ *Львовское*, (дод. № XXXVII): 84. Флоря, *Східні патріархи*, 48;

⁶⁴⁹ Н. Папастратос вважає, що у Речі Посполитій він з’явився згодом – у 1674 р. (див.: Papastratou N., *O Sinaitis Hatzikyriakis ék Chóras Vourla. Grámmata-xulougrafies 1688–1709*, (Athens, 1981), 13.

⁶⁵⁰ Deluga, “Mecenat artystyczny Greków etnicznych we Lwowie”, 213.

⁶⁵¹ З цього приводу існує розбіжність у датуванні, на яку вказують дослідники В. Делюга та Н. Папастратос (див.: Deluga, “Greek Patronage”, 295; Papastratou, *O Sinaitis Hatzikyriakis*, 13).

⁶⁵² Детальний опис перебігу подій із виготовлення та переміщення згаданого зображення гори Синай подано в праці польського дослідника В. Делюги (див.: Deluga, *Malarstwo i grafika cerkiewna w dawnej Rzeczpospolitej*, (Danzig, 2000), 131–149).

⁶⁵³ Про співпрацю цих людей із львівським Ставропігійським братством йдеться в праці Я. Ісаєвича (див.: Ісаєвич, “Издательская деятельность Львовского братства в XVI–XVIII веках”, *Книга*, исследования и материалы, № 7, (Москва, 1962): 229–232.

⁶⁵⁴ Gienza Jarosław, “Małowidła ściennie jako element wystroju drewnianych cerkwi w XVII wieku”, [w:] *Sztuka cerkiewna w diecezji przemyńskiej*, (Łańcut, 1999): 115.

Наступне замовлення купець здійснив для Церкви Успіння Пресвятої Богородиці у Львові. Це вигляд на Єрусалим та на гору Афон. У 1697 р. їх виконав художник Іван Малиновський (*Joannes Malinowski*)⁶⁵⁵. За задумом, картина мала прикрасити інтер'єр братської церкви. Перебування Хідзідакіса Вурліотіса та його співпраця з місцевими майстрами, зацікавлення суспільними справами є свідченням того, що, попри всі труднощі, які пережив регіон, починаючи з кінця XVI ст., надалі існували контакти між місцевими православними духовними осередками та грецьким Сходом.

Грецькі купці були серед українців на початках творення братського устрою у Львові. Вже в перших документах щодо діяльності міщан “грецької віри” при церкві Успіння Пресвятої Богородиці в 1579 р. згадувалися Марко Гречин і Сава Гречин⁶⁵⁶. Марко Гречин у парі з Леськом Малецьким був обраний хранителем майна організації⁶⁵⁷. Частіше грецькі прізвища починають з'являтися на сторінках документів братства наприкінці XVI ст., коли інституційно воно вже було оформлене й активно функціонувало. Після 1589 р. вперше з'являється письмова згадка про Маноліса Арфанеса Маринетоса⁶⁵⁸. У списку дев'яти братчиків є імена Михайла Серво, Антонія Катакала, Адріана Дамокло, Йосифа Ероса⁶⁵⁹. Оскільки більшість “львівських греків” походила з території Венеції, справа долучення до організацій на кшталт львівської Ставропігії мала бути для них цілком звичною. Як купці, що часто мандрували, вони знали про діяльність подібних об'єднань городян у Західній Європі, де участь християн в суспільно корисних справах вважалася звичною та бажаною практикою⁶⁶⁰.

Оскільки ситуація українців у Львові в XV–XVII ст. через дії влади не була найкращою, самих обов'язкових складок членів львівської Ставропігії не вистачало. Для операційної діяльності всі активні “братчики” перебували в пошуку додаткових коштів. Комерційні

⁶⁵⁵ ЛГМ ім. Б. Возницького (Ж-5970); Deluga, “Greek Patronage”, 296; *Енциклопедія Львова*, 491; Див. іл. № 9.

⁶⁵⁶ Ісаєвич, *Братства*, 29; Текст інвентарів опубліковано: Кметь, “Інвентарі”, 494–511.

⁶⁵⁷ Ісаєвич, *Братства*, 29–31.

⁶⁵⁸ Там само, 51.

⁶⁵⁹ Срібний, т. 108, (1912): 11.

⁶⁶⁰ Гудзяк, *Криза*, 191.

таланти греків і тут виявилися дуже доречними. Їх добрі особисті ділові зв'язки на території Туреччини, Молдавії та Венеційської республіки сприяли отриманню додаткових надходжень. Періодично грецькі купці позичали з каси обіговий капітал для поїздки по крам⁶⁶¹. Частина отриманого зиску після повернення основного тіла позики також поповнювала скарбницю братства⁶⁶². Одним із постійних та важливих джерел прибутку був продаж книг⁶⁶³. Купець Г. Лангіш переконав друкаря Михайла Сльозку викупити в братства 100 примірників Псалтирів та Службеників, що погано продавалися уроздріб, та реалізувати їх іншими шляхами⁶⁶⁴.

Вигідним варіантом розміщення капіталу вважалася оренда нерухомості. За час своєї роботи братство отримало у власність від своїх найбагатших членів кілька комерційних об'єктів. Це були землі на передмістях Львова, житлові кам'яниці в середмісті та багатий крам. Поміж українців, які створили подібні фундації, є й прізвища греків – К. Корнякта, родини Лангішів, М. Альвізія, Я. Мазаракі⁶⁶⁵.

⁶⁶¹ *MCSL*, (t. 1), 157–159, 814–815.

⁶⁶² ЦДІАЛ України, ф. 129, оп. 1, спр. 1045, арк. 3; Зубрицький, *Хроніка*, 133.

⁶⁶³ Ісаєвич, *Братства*, 117; Hurmuzaki E., *Documente privitoare la istoria Românilor*, (Buc., 1900), t. 11; Buc., 1900, supl. II, t. 2, 3, (doc. № 43).

⁶⁶⁴ ЦДІАЛ України, ф. 129, оп. 1, арк. 1043, арк. 51; АЮЗР, ч. 1, (т. 11): 133; Шустова, “Книга протоколов засіданій Львовского Успенского братства за 1599–1650 гг. как источник по истории книгопечатания”, *Вестник РГГУ*, № 12 (74) 11, (Москва, 2011): 108.

⁶⁶⁵ З п'ятнадцяти легацій на церкву Успіння Пресвятої Богородиці грекам належали чотири: Константин Корнякт – 2000 зл. плюс 100 фл. з маєтку на Збоїщах. Він також пожертвував 2000 зл. на монастир св. Онуфрія, 30 фл., на православних отців. На чотири парастаси на рік – 25 фл. Додатково він виділив кошти на “легуміні” для учнів школи та монастирського шпиталю. 1655 р. П. Афендик з дружиною офірували 160 фл. на рік на школу та шпиталь. Михайло Альвізія дав 1000 зл. та відсотки від суми (80 фл.) на церкву, кошти отцям, “легуміні” для школи й шпиталю, а також для Крехівського монастиря. Гавриїл Лангіш з дружиною долучили кошти небіжчика Маноли Георговича та його брата Гавриїла (Manoli i Gabliel Giorgowicz). Легація Яна Мазаракі з кам'яниці “Білдужинської” становила суму 2000 зл. та відсотки 120 зл. на рік на свічки перед вівтарями та оливу для лампадки (див.: ЛННБУ, відділ рукописів, ф. 5, од. зберігання II, спр. 2125, арк. 108–110, 129–131; ЦДІАЛ України, ф. 129, оп. 1, спр. 1124; АЮЗР, ч. 1, (т. 12), 345–349; Шараневич, “Важнейшие з тестаментарных легацій (фундаційных записов последней воле) Ставропигийского братства”, *Временник Института Ставропи-*

Кількість греків у братстві зростала пропорційно до їхнього впливу до міста⁶⁶⁶. Слушним є погляд на те, що більшість із них були радше почесними членами – вони підтримували його діяльність, але не мали вирішального впливу на прийняття рішень⁶⁶⁷. Проте варто також пам'ятати, що за час існування братства до числа його почесних членів зараховували різноманітних церковних достойників, молдавських господарів чи навіть цілі козацькі підрозділи. Однак далеко не всі вони здійснили реальні кроки, що залишили по собі хоча б якийсь помітний слід, на відміну від почесного братчика К. Корнякта.

Пік активності греків припав на другу половину XVII ст., коли позиції українців у місті сильно похитнулися через початок війни Б. Хмельницького проти Речі Посполитої. А останні згадки про грецьку присутність у керівних органах братства датуються першими роками XVIII ст.⁶⁶⁸ За час між 1601 і 1712 рр. в списках братчиків було занотовано двадцять осіб грецького походження⁶⁶⁹. Окремих із них обирали в братстві на відповідальні посади. У 1648 р. І. Мазаракі разом з Андрієм Стрілецьким були ключниками церковної каси⁶⁷⁰. Павло Лавришевич із Василем Григоровичем у 1656 р. представляли інтереси православної громади Львова перед комісією сорока

гийського с місяцесловом на год простый 1875, (Львов, 1874): 146–148; Шустова, “Документы Львовского ставропигийского”, 117).

⁶⁶⁶ Трапляються імена, важкі для встановлення походження того чи іншого грека. Наприклад, тоді, коли в документах з'являється інформація про грека на ім'я *Константинус* (припускаємо, що К. Мадзапета), який провів у 1645 р. перевірку видатків скарбниці братства (див.: АЮЗР, т. XI, (ч. 1): 558; До подібних належить і *Domestico Nicolaus Graecus*; (див.: ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 514, арк. 436).

⁶⁶⁷ Шустова, “Документы львовского ставропигийского”, 242.

⁶⁶⁸ 1712 р. в документах фігурує прізвище купця Ласкаріса Георгій (Лаζκαρις Георгίου) (див.: Крыловский, (док. №1), 13.; Зубрицький, *Хроніка Ставропигійського*, 206–211).

⁶⁶⁹ У реєстрі імен власників будинків у середмісті Львова прізвищ греків є лише п'ять. Проте застосування пропорційного підходу для того, щоб оцінити їхнє місце в суспільному загалі, видається надто спрощеним. Принаймні двоє з них – родини Корняктів та Мадзапетів належали до багатих і впливових городян. Навіть їх номінальна належність до української громади сприяла зміцненню авторитету всіх її членів (див.: АЮЗР, ч. 1, (т. 11): 26–34).

⁶⁷⁰ ЦДІАЛ України, ф. 129, оп. 1, спр. 717.

мужів⁶⁷¹. 1657 р. згаданого І. Мазаракі та С. Лавришевича обрали сеньйорами братства⁶⁷². Останній у 1656 р. був призначений завідувачем братського шпитилію при монастирі св. Онуфрія у Львові⁶⁷³ та активно працював під час його подальшої розбудови⁶⁷⁴. Принаймні один із інвентарів церкви Успіння Пресвятої Богородиці з 1637 р. уклав Константин Мадзапета⁶⁷⁵.

Попри коливання кількості греків, українська складова братства завжди була достатньо міцною, щоб оберекти себе від надмірного зовнішнього втручання. Перебуваючи в стані конфлікту з такими постатями, як владика Гедеон Балабан, братчики виробили дієву систему захисту, що дозволяла їм вдало знаходити компроміси і з етнічними греками. Жодного разу ані греки, ані українці не намагалися провести між собою поділи за етнічною ознакою, вважаючи головним ідентифікатором на рівні громадського життя насамперед релігію.

Справжня значущість греків у справах товариства була помітною на тлі протистояння між владикою Йосифом Шумлянським та його відвертими противниками – Ю. Папарою, Я. Мазаракі та О. Балабаном⁶⁷⁶. Останні були учасниками численних судових процесів та навіть збройних нападів на слуг владики.

Очевидно, що зростання чисельності заможних греків у братстві неминуче призводило до посилення їх фінансового впливу. В архіві братства є перелік людей, які найбільше доклалися до його підтримки грішми у 1630–1679 рр. Крім українців, це були М. Альвізій, Я. Мазаракі, родина Лангішів та К. Корнякт⁶⁷⁷. Саме навколо

⁶⁷¹ Колегія “сорока мужів” (інакше – квадрагінтавірат) складалася з 20 купців і 20 ремісників. На певному етапі існування (починаючи з другої декади XVII ст.) ці органи почали вести книги, в яких фіксували свої претензії до влади (магістрату), тобто всі проблемні сфери міського життя. Комісія належала до нечисельних майданчиків, де православні українці та греки могли мати бодай якийсь вплив на управління містом (див.: Гуль О. “Колегія “сорока мужів” у Львові в XVI ст.: передумови утворення та засади діяльності”, *Дрогобицький краєзнавчий збірник*, вип. 17–18, (Дрогобич, 2014): 90–100; АЮЗР, т. XI:, (1904), 203.

⁶⁷² Срібний, т. 108, (1912): 20.

⁶⁷³ ЦДІАЛ України, ф. 52, спр. 1061, арк. 3, 54.

⁶⁷⁴ АЮЗР, т. XI, (1904), 443.

⁶⁷⁵ Кметь, “Інвентарі”, 501.

⁶⁷⁶ Зубрицький, *Хроніка ставропігійського*, 171.

⁶⁷⁷ Шараневич, “Важнейший из давных, 146–148; АЮЗР, ч. 1, (т. 12): 345–349.

цих “грецьких коштів” і розгорнулася згадана вище дискусія В. Лозінського й Ф. Срібного. Проте питання впливу греків на братство через фінанси мало дещо інший вимір. Якщо виходити із засади, що, попри прагнення до інтеграції, греки у першому поколінні все ж залишалися “чужорідним” елементом для Львова, то цілком закономірно, що частина з них могла взагалі не вступати до братства і в боротьбі українців за свої права виконувати роль пасивних спостерігачів. А підстави саме для такої поведінки в них були. Наприклад, після подій 7 січня 1588 р., коли владика Г. Балабан під час чергового загострення конфлікту з братством де-факто провокував зіткнення між українцями та греками. Владика наказав священикам не відправляти жодних богослужінь у братській церкві й не уділяти міщанам Святого Причастя, за винятком “панів греків”⁶⁷⁸. Загальний тон документів вказує, що очільники міста також відрізняли “греків” від “городян грецької віри”. Попри все, греки залишалися лояльними до життя української громади та братства.

Зростання чи зменшення кількості греків, а отже, і посилення їхньої ролі в братстві, інколи були наслідком і зовнішньої кон’юнктури. 15 червня 1631 р. волоський правитель Раду Леоне видав акт, що передбачав вигнання “...усіх грецьких бояр і торговців, окрім тих, хто поселився на теренах країни від давніх часів”⁶⁷⁹. Такі дії були реакцією на реальну загрозу з боку греків щодо політичних та економічних інтересів місцевого боярства. Подальший наступ властей із одночасним посиленням тиску, до якого вдалася турецька влада, погіршив ситуацію тамтешніх греків. Становище ускладнилося ще більше після зміщення з молдавського престолу господаря Василя Лупула⁶⁸⁰. Тож не дивно, що для частини греків саме землі Руського воєводства були бажаним місцем для поселення. Окремі іммігранти вже були ознайомлені з ситуацією там і мали контакти завдяки досвіду, набутому в Молдавії під час співпраці з купцями, що прибували з прикордонних теренів Речі Посполитої⁶⁸¹.

Для львівського середовища ці іммігранти були відносно новими людьми. Більшість із них на початках життя в місті підписувала-

⁶⁷⁸ Зубрицький, *Хроніка ставропігійського*, 71–72.

⁶⁷⁹ *Краткая история Румынии*, (Москва, 1987), 74.

⁶⁸⁰ Там само, 75.

⁶⁸¹ Кінан Едвард, *Російські історичні міфи*, перекл. В. Шовкун; наук. ред. Н. Яковенко, (Київ, Критика, 2001), 64.

ся у документах братства винятково грецькою мовою⁶⁸². Не маючи ще достатнього авторитету серед місцевих мешканців, новоприбулі могли розраховувати на власне утвердження переважно через українське середовище Львова. Привабливою формою участі та власної презентації для них стала меценатська діяльність. Варто звернути увагу на те, що кошти збирали не тільки серед греків, котрі постійно чи перманентно мешкали в місті та були членами братства, але й серед тих греків, хто прибував лише на період ярмарків або для вищення ділових інтересів⁶⁸³.

Така схема “входження” на нові території не була для грецьких іммігрантів у Речі Посполитій новим явищем. У Львові вони діяли подібно, як і їх земляки у сусідніх Молдавії, Волощині та на теренах Балканського півострова⁶⁸⁴. Кращій натуралізації передувало поліпшення матеріального становища, набуття нерухомості, створення торговельних об’єднань. Наступним кроком була підтримка та розбудова шкіл, книгодрукування (в тому числі, місцевими мовами), спроби впливу та посилення своїх позицій через тамтешні православні церковні інституції. Ідеально, коли відбувалося поєднання всіх цих факторів⁶⁸⁵. Саме таким і доцільно вважати львівський випадок.

Щоправда, кожна ситуація мала свою динаміку та зазнавала корекції. Після спустошливих для Речі Посполитої подій 1648–1655 рр. у львівському братстві залишилося менше ніж два десятки активних осіб. У цій критичній ситуації греки отримали шанс “захопити” в товаристві чільні позиції. Вже під час засідання 13 січня 1656 р. до братства було прийнято “старих” та новоприбулих греків Ю. Папару та А. Альвізія⁶⁸⁶. Це посилило кількісну присутність греків. На наступних зборах до товариства зарахували Петра Афенди-ка, який сплатив перший внесок у сумі 3 зл.⁶⁸⁷.

Але вже через три роки етнічне співвідношення в товаристві

⁶⁸² У списку братства від 14 травня 1657 р. є імена Христофора Мазаракі, Василя Григоровича, Феодора Іоана, Стефана Нестеровича (див.: *АЮЗР*, ч. 1, (т. XI), 433).

⁶⁸³ Крыловский, 200–201; Ісаєвич, *Братства*, 65.

⁶⁸⁴ Luca, “Venetian Merchants in the Lower Danube Area”, 301.

⁶⁸⁵ Cristian N. Apetrei, “Marele negustor grec din Moldova”, 83.

⁶⁸⁶ *АЮЗР*, (т. XI), 169.

⁶⁸⁷ ЦДІАЛ України, ф. 129, оп. 1, спр. 1139, арк. 1–54.

знову було на користь українців. У реєстрі 1659 р. у списках братчиків занотовано лише шістьох греків: І. Мазаракі, Теодора Яневича, Стефана Нестеровича, Григорія Папару, А. Альвізія і П. Афендика⁶⁸⁸. З часом греків у товаристві знову стало більше, і вони становили майже половину від усіх членів⁶⁸⁹. Та навіть ця кількісна пропорція не відповідала їхньому реальному впливові. Проводячи переважно економічну діяльність, такі люди, як А. Альвізій, у більшості випадків були відсутніми на засіданнях⁶⁹⁰.

Фінансова підтримка з боку греків була важливою для товариства. Завдяки особистому зверненню К. Корнякта до польського короля було отримано дозвіл на встановлення дзвонів на вежі церкви Успіння Пресвятої Богородиці⁶⁹¹. У 1649 р. під тиском магістрату Ставропігія була змушена виплатити три тисячі злотих як частину викупу, який польське військо передало татарам після Зборівської битви. Рахунки братства чітко засвідчили, що 700 зл., які надав братчик І. Мазаракі, були надважливими⁶⁹². Фінансову солідарність зі своїми одновірцями у цій справі виявили й інші греки⁶⁹³.

У другій половині XVII ст. пожертви греків на користь братства продовжували надходити. О. Балабан з міста Яніни в 1642 р. дав кошти на відновлення каплиці Трьох Святителів⁶⁹⁴. Завдяки його ж фінансуванню у 1671 р. було оновлено її інтер'єр. Замовлення на її розпис отримав маляр Олександр Ляницький⁶⁹⁵. Для братського шпиталю Габрієль і Варвара Лангіші передали у 1636 р. 1700 зл., а Михайло Альвізій 1644 р. – 1000 зл.⁶⁹⁶. Інколи проводити позапланові виплати без частки греків у них було дуже складно. Як це тра-

⁶⁸⁸ Срібний, т. 108, (1912): 13.

⁶⁸⁹ Там само: 24.

⁶⁹⁰ АЮЗР, (т. XI), 195.

⁶⁹¹ Зубрицький, *Хроніка*, 185.

⁶⁹² ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 1, спр. 129, арк. 15.

⁶⁹³ Григорій Гречин із синами доклав 180 зл.; В. Григорович – 150 зл.; Іван Григорович – 200 зл. (див.: ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 1, спр. 129, арк. 15).

⁶⁹⁴ Зубрицький, *Хроніка Ставропігійського*, 175–180; Терентьева, *Греки*, 58. У написі йдеться, що каплиця була відновлена від основ, проте фахівці мають сумніви щодо обсягу проведених робіт. Сам О. Балабан володів кам'яницею, що розташовувалася за сучасною адресою: вул. Руська, 3 (див.: Вуйцик, *Архітектурний ансамбль*, 214).

⁶⁹⁵ Голубець, *Українське малярство*, 33.

⁶⁹⁶ ЦДІАЛ України, ф. 129, Оп. 1, арк. 566; Крыловский, 231.

пилося в 1660 р., коли до Львова з візитом приїхав король Ян Казимир. Місто виставило православної громаді податок на нерухомість на суму 3000 зл., за рахунок якого намагалося покрити видатки на утримання королівського почту. О. Балабан тоді надав Ставропігії грошову підтримку в розмірі 150 зл.⁶⁹⁷ Великі суми виплатили Василь Григорович, Я. Афендик, Кіріяк Ісарович, А. Альвізій⁶⁹⁸. Проте такі видатки не відлякували нових членів, які хотіли долучитися до товариства. 2 липня 1689 р. до братства приєдналися Георгій Грегоріус (*Γεωργις Γρεγορωξης*) та Яніс Ніколаї (*Γάνης Νυκολαη*)⁶⁹⁹.

Наприкінці XVII ст. у реєстрі грецьких меценатів налічували сім осіб, які внесли до братської скарбнички загалом 10,5 тис. зл.⁷⁰⁰. За умов несприятливої ситуації, що сформувалася в той час на берегах Речі Посполитої, така матеріальна підтримка була для братства дуже на часі, й воно аж ніяк не могло собі дозволити втратити ці надходження⁷⁰¹. Внески, що їх платили братчики, йшли й на різноманітні внутрішні потреби. Ставропігія матеріально підтримувала своїх членів, зокрема і грецького походження. У 1588 р. купці Михайло Паламідіс і Бернард Гампіаліс отримали зі скарбниці товариства позику на суму 836 зл. 15 гр.⁷⁰². У 1650 р. братство надало Миколі Гречину, мешканцеві Краківського передмістя, фінансову допомогу в розмірі 30 зл. для викупу сина з татарського полону⁷⁰³. Деякі греки мали перед братством заборгованості, до моменту остаточної ліквідації яких минало навіть кілька років⁷⁰⁴. У 1633 р. через надання пільгових позик братчики намагалися витягти з біди “упадлого брата” Янія Савеловича Грека⁷⁰⁵.

Співвідношення греків і міщанського загалу українського населення Львова, а також сум наданої фінансової допомоги, свідчить про їхній постійний інтерес до проблем православного середовища міста. Інформацію про пожертви на підтримання православного життя у Львові та його передмістях вміщено й в інших документах.

⁶⁹⁷ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 1, спр. 1155.

⁶⁹⁸ Шустова, “Документи львовського Ставропигиального братства”, 323.

⁶⁹⁹ Крыловский, (дод. 1), 11.

⁷⁰⁰ Терзов, “Грецька община Львова”, 84.

⁷⁰¹ Ісаєвич, *Братства*, 51.

⁷⁰² Срібний, т. 108, (1912): 36.

⁷⁰³ АЮЗР, (т. XI): 549.

⁷⁰⁴ ЦДІАЛ України, ф. 129, оп. 1, спр. 97, 705.

⁷⁰⁵ Срібний, т. 113, (1912): 26.

Окрім Ставропігії, кошти від грецьких купців отримувало й Богоявленське православне братство, що діяло на Галицькому передмісті Львова. Тамтешні братчики тричі зверталися до грецьких купців, які перебували під час торгів у місті, з проханням пожертвувати гроші на їхню церкву. В підсумку за першим заходом було зібрано 84 зл., за другим – 26 зл., а за третім – 39 зл. Серед найщедріших меценатів Богоявленського братства – греки Димитрій Полпочан (80 зл.) і Олексій Гречин (10 зл.)⁷⁰⁶. Позаяк у цій ситуації професійні інтереси не дозволяли купцям брати активну повсякденну участь у громадському житті товариства, єдино можливим виявом їхньої солідарності була фінансова підтримка братства. Лише збігом обставин можна пояснити факт, що поміж багатіями, які співфінансували діяльність товариства, були і купці грецького походження.

Помітна грецька активність поступово згасає в Ставропігійському братстві лише наприкінці XVII ст. Львів у цей час втрачає позиції провідного місця у торгівлі Речі Посполитої зі Сходом, відбуваються також зміни на глобальних ринках, – й усе це в сукупності помітно впливає на кількість греків, які прибувають до регіону. Змінювалися часи, реформовано структуру самої братської інституції та завдань, що вона перед собою ставила. Прихильність до традицій та “грецької віри” набувала у Львові дещо іншого виміру. Очевидно, що греки не сприйняли рішення братства про підпорядкування Римові. Після 1708 р. їхні підписи дедалі рідше фігурують у документах братства⁷⁰⁷.

Формальним прощанням із “грецькою спадщиною” можна вважати подію, що трапилася у 1725 р. За рішенням керівників Ставропігії давні грецькі книги з бібліотеки (з огляду на те, “...що вони віддавали схизмою”), братчики обміняли неназваному в документі східному купцеві на гроші та багаті шати, використавши кошти, отримані від їх продажу, для придбання церковного начиння⁷⁰⁸.

Надалі Ставропігійське братство матиме своє продовження у інших українських інституціях. Попри зміни та трансформації, “грецький акцент” назавжди залишиться важливим елементом його історичної спадщини.

⁷⁰⁶ Капраль, *Богоявленське братство у Львові*, ліі.

⁷⁰⁷ Шустова, *Документи львовського Ставропігійського*, 261.

⁷⁰⁸ Зубрицький, *Хроніка Ставропігійського*, 247.

Розділ 7

ГРЕКИ У МІЖНАРОДНІЙ ПОЛІТИЦІ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ, МОЛДАВІЇ, МОСКОВСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ТА УКРАЇНСЬКОЇ ГЕТЬМАНЩИНИ

Окрім економічного, соціального та культурологічного чинників, що відрізняли греків від інших національних груп у Речі Посполитій, був ще один аспект їхньої діяльності, привертала увагу до якого може сприйти кращому розумінню проблеми. Частина активних грецьких іммігрантів різними способами була залучена до політико-дипломатичного суперництва, що тривало в цьому регіоні Європи у XV–XVII ст. Правителі Туреччини, Молдавії, Речі Посполитої чи Московської держави не оминали нагоди використати таланти окремих із них у своїх інтересах⁷⁰⁹. Відповідно, самі греки як учасники цього процесу успішно знаходили позитивні моменти свого становища, отримуючи від нього політичну або матеріальну вигоду.

Після 1453 р., попри поширений в Речі Посполитій стереотип щодо греків як винятково успішних та “хитрих” торгов-

⁷⁰⁹ Є приклади, коли грецьких купців як підданих Туреччини чи Венеції влада цих та інших країн активно залучала до співпраці в ролі інформаторів чи для передачі конфіденційної інформації (див.: Παυκράτης, “Οι Ναυτικάκεις Ελληνοίρσεις των Ελλήνων υληκόων της Βενετίας”, 10; Ciscani, “Médécins Grecs participant a la vie politique et culturelle”, 47; Климан Роман, “Грецькі купці на території Гетьманщини на початку XVII ст. за матеріалами Генеральної військової канцелярії”, *Україна – Греція: архівна та книжкова спадщина греків України, наук. зб. ред.*, В. А. Смолій, ін-т історії України, Київ, (1998): 68–70.

ців*, представники уярмленого народу могли розраховувати на співчуття та певний кредит довіри з боку населення й навіть влади. Певний час їм вдавалося утримувати баланс між статусом “православних схизматиків” і перманентних союзників. Відповідні інституції польської влади розглядали греків як елемент, що міг бути корисним в умовах постійного напруження у польсько-турецьких відносинах упродовж XVI–XVII ст.⁷¹⁰. У баченні місцевого українського населення греки й надалі були носіями колишньої слави давнього Константинополя та братами по вірі⁷¹¹.

В економічній площині діяльність греків всіляко заохочувалася, проте тільки-но питання торкалося віросповідання чи найменших натяків на тісніший контакт підданих Речі Посполитої з Константинопольським патріархом або іншими православними центрами Сходу⁷¹², як до прикордонних старост із королівського двору одразу надходили розпорядження посилити контроль за підозрілими особами грецького походження, які перетинали кордон⁷¹³. Наприкінці XVI ст. серед польської політичної еліти активно ширилися чутки, що частина грецького духовенства, прочан і купців ймовірно є шпигунами Туреччини. В 1594 р. київський митрополит Михайло Рогоза в листі до коронного гетьмана Яна Замойського частково навіть погоджувався з такими підозрами⁷¹⁴. Окремі грецькі клірики справді шпигували на користь Туреччини чи Московської держа-

* Схожі стереотипи побутували й на інших територіях Східної Європи та свідчили про особливості співіснування місцевого населення і грецьких іммігрантів. За однією з молдавських народних приказок, “Кожен грек пройшов крізь решето і сито, воду та землю” (див.: Мохов Николай, “Аспекты социальной психологии феодальных сословий Молдавии (отношение к народам соседних стран)”, *Юго-Восточная Европа в эпоху феодализма*, (Кишенёв, 1973): 174.

⁷¹⁰ Використання греків та інших іноземців могло мати різні форми. Наприклад, встановлення додаткового оподаткування у разі оголошення війни. В 1634 р. саме за таких обставин польський Сейм постановив, що “...з греків, персів і шотландців” буде стягнуто такий самий податок, як і на “пруську” військову кампанію 1629 р.” (див.: Vol. Leg, t. 3, 400).

⁷¹¹ Гудзяк, “Православні мандрівники”, 212; Його ж, *Криза*, 192.

⁷¹² У 1593 р. до Львова прибули греки з о. Крит із листом до братства від Олександрійського патріарха Мелетія (див.: Срібний, (т. 108): 6).

⁷¹³ AGZ, t. X, nr. 2691, (Lwów, 1884), 173.

⁷¹⁴ Chodynicki Karol, *Kościół prawosławny a Rzeczpospolita Polska. Zarys historyczny 1370–1632*, (Warszawa, 1934), 284.

ви⁷¹⁵. Такі самі припущення висловлювалися й щодо українців, які чинили спроби отримати священнічі свячення в Молдавії. Король Сигізмунд I Старий в листі до львівського архієпископа Яна Вільчека недвозначно зазначав, що вони “...докладно обговорюють серед наших ворогів стан справ і справи королівства та розповідають [ім] про становище в королівстві”⁷¹⁶.

Яскравим прикладом слухності таких підозр є історія александрійського та константинопольського патріарха Кирила Лукаріса (гр. *Κύριλλος Λούκαρις*, 1572–1637, 1638 (?), Босфор). Своєю активністю на території українських земель Речі Посполитої та одночасними контактами з Московською державою він викликав занепокоєння з боку султана Мюрада IV⁷¹⁷. Для польської влади перемовини патріарха з московитами щодо відновлення православної структури Церкви на території Речі Посполитої також виглядали як втручання на межі ворожої діяльності на користь Москви⁷¹⁸. Водночас султан не оминав нагоди втілити свої плани і через людей на кшталт Лукаріса втягнути Московську державу у війну проти Речі Посполитої⁷¹⁹. У підсумку К. Лукаріса таки звинуватили в зраді інтересів Порти. За наказом великого візира Байрам-паші його було задушено, а тіло захоронено у морі.

⁷¹⁵ Documenta Unionis Berestensis eiusque actorum (1590–1600), *Analecta Ordinis Sancti Basilii Magni*, ser. 2, sec. 3, № 18, (Romae, 1970): 36.

⁷¹⁶ 2 квітня 1511 р. в листі польського короля Сигізмунда I до львівського архієпископа Іоанна Яна Вільчека вказувалося на заборону висвячувати руських кліриків на священників у Молдавії та інших країнах, окрім Польщі (див.: *Исторические связи народов СССР и Румынии*, (док. 29), 91).

⁷¹⁷ К. Лукаріс був дуже різносторонньою особою. Походячи за місцем народження з “венеційських греків”, він отримав якісну освіту, мав численні контакти у Венеції, Римі та в протестантських колах. Час його перебування та виявлена на території українських земель Речі Посполитої активність все ще залишаються предметом дискусії для істориків Церкви (див.: Любашенко Вікторія, *Кирил Лукарис и протестантизм. Опыт межцерковного диалога*, (Львов: Богомыслие, 2001), 12.

⁷¹⁸ Миронович Антон, “Деятельность иерусалимского патриарха Феофана III в Речи Посполитой”, *Каптеревские чтения, сборник статей*, № 7, (Москва, 2009): 118.

⁷¹⁹ Саме за надуманою підозрою у шпигунстві на користь султана в 1597 р. у Варшаві почався процес над Никифором Даскалом, протосинкелом Константинопольського патріарха. У Бересті він був категоричним противником підписання унії (див.: Kuczara, *Grecy w Kościołach wschodnich*, 170–171).

Інший промовистий приклад участі найвищих грецьких церковних ієрархів у політиці Речі Посполитої – візит до країни в 1589 р. константинопольського патріарха Єремії II Траноса (1530–1595). Невдовзі після перетину кордону він зустрівся з коронним канцлером Яном Замойським, який запросив патріарха до своєї резиденції у Замостя⁷²⁰. Значне логістичне сприяння та супровід в організації його подорожі територією Речі Посполитої, серед інших, надавав К. Корнякт⁷²¹. Перекладачем на цих переговорах був грек із колишнього оточення молдавського воєводи Янкула. Після страти воєводи в 1582 р. цей його слуга залишився у Львові, вивчив польську мову, а згодом перебрався до Замостя, де отримав міське право⁷²².

Усі перелічені випадки належали до видимої активності греків у політичній та дипломатичній політиці Речі Посполитої. Натомість багато різноманітних учинків залишалося в тіні. Переважно, їх виконували люди, головним заняттям яких була купецька справа. Щоправда, варто брати до уваги, що їх треба розділити на осіб, які працювали як дипломатичні кур'єри, та тих, хто, попри надання подібних послуг, намагався полагодити власні економічні афери. Серед останніх непоодинокими були випадки, коли дипломатичними справами намагалися приховати господарські проблеми. Щодо таких осіб 25 листопада 1590 р. король Сигізмунд III Ваза видав указ, відповідно до якого всі греки, які перебували на території Руського воєводства, а також ті, що переїхали нещодавно з Молдавії, мали цілком виплатити заборгованості перед молдавським воєводою Янкулом⁷²³.

Присутність купців у різноманітних дипломатичних і релігійних місіях була звичною справою. В охоронній грамоті, виданій у Гродно 19 липня 1582 р. для безпечного транзитного проїзду російських купців Тимофія Коробейникова, Івана Мисеніна та Юрія Гре-

⁷²⁰ Візитові передувало звернення Патріарха до єпископа Елассонського Арсенія, який отримав його 11 (1) травня 1589 р. Разом із іншими впливовими греками Речі Посполитої він готував цю зустріч (див.: Гудзяк, “Царгородський Патріарх Єремія II, утворення Московського патріархату та церковні реформи в українсько-білоруських землях кінця 80-х років XVI ст.”, *ЗНТШ*, т. ССXXXVIII, праці історико-філософської секції, (Львів, 1999): 12.

⁷²¹ Pippidi, *Hommes et idées du Sud Est européen*, 130.

⁷²² *Archiwum Jana Zamojskiego*, т. 4, (dok. 1361): 286.

⁷²³ *AGZ*, т. X, nr. 2501, (Lwów, 1884), 161.

ка з Московії через територію Речі Посполитої, вони згадуються як посланці від царя до константинопольського патріарха⁷²⁴. У 1561 р. Йосафат, митрополит Еврипоса й Кизікоса, їхав до Москви з патріаршим визнанням коронації царя і водночас віз із собою через територію Речі Посполитої цілу низку дипломатичних документів від султана. Серед його оточення були й торговці, які принагідно полагоджували свої справи. В листі до Александрійського патріарха Кирила Лукаріса львівські братчики згадують про його друга та водночас довірену особу купця Яніса Сімотіса⁷²⁵.

Купці повсякчас були зручним засобом для здобуття важливої та регулярної інформації про стан справ на території сусідніх держав. На вершині такої професійної піраміди в Туреччині були вже згадані купці султанського двору⁷²⁶. Починаючи з XVI ст., серед турків та вірмен, які переважали, з'явилися й греки. Завдяки спеціальному правовому статусові вони результативно представляли у Речі Посполитій та Московській державі фінансові й політичні інтереси султанів⁷²⁷.

У XVI ст. на польському ринку таким представником був грек А. Халкокондиліс⁷²⁸. Він був одним із перших купців турецького двору, якого в 1515 р. у Речі Посполитій за двосторонніми домовленостями було звільнено від сплати всіх мит⁷²⁹. Очевидно, перший його досвід був вдалим, бо 1531 р. Сулейман знову вислав його для закупівлі хутра⁷³⁰. Щоб грек міг реалізувати поставлені завдання, канцелярія султанського двору забезпечувала А. Халкокондиліса значними фінансовими ресурсами, що могли перевищувати суму в розмірі 40 000 зл.⁷³¹

⁷²⁴ AGZ, t. X, nr. 2501, (Lwów, 1884), 143.

⁷²⁵ о. Андрей Борковский, “Первый визит экзарха Кирилла Лукариса”, 135.

⁷²⁶ Zakrzewska-Dubasowa, *Ormianie zamojscy i ich rola w handlu ze Wshodem*, (Lublin, 1965): 102; Гудзяк, “Православні”, 219.

⁷²⁷ Правовим та частково політичним аспектам діяльності таких купців присвячено ґрунтовну розвідку (див.: Veinstein Gilles, “Marchands Ottomans en Pologne-Lituanie et en Moscovie sous le règne de Soliman le Magnifique”, *Cahiers du monde russe: Russie, Empire russe, Union soviétique, États indépendants*, vol. 35, N° 4, Octobre-December (1994): 713–738).

⁷²⁸ Бродель, *Средиземное море*, 272.

⁷²⁹ Dziubiński, *Na szlakach Orientu*, 50; Ibid, *Stosunki dyplomatyczne Polsko-Tureckie w latach 1500–1572 w kontekście międzynarodowym*, (Wrocław, 2005): 52; Veinstein, “Marchands ottomans en Pologne-Lituanie”, 716.

⁷³⁰ AGAD, Archiwum Koronne: Dział Turecki, teczka 26, nr. 56; Teczka 27, nr. 60.

⁷³¹ Veinstein, “Marchands ottomans en Pologne-Lituanie”, 718.

Зокрема, Н. Йоргу згадує інформацію, яку він віднайшов у львівських архівах, про те, що молдавський господар Петро Рареш також таємно користувався послугами цього ж купця для власних потреб у період особливого загострення відносин між Молдавією та Річчю Посполитою. Щоправда, коли про це дізнався король Сигізмунд I Старий, він змусив торговця заплатити повний податок з товарів, які той попередньо переправив у Молдавію⁷³².

Натомість А. Халкокондиліс був внуком Андрія Халкокондиліса, який із кількома іншими греками свого часу отримав монополію на отримання мита в усіх портах від Стамбула до Смірни⁷³³. Активний та харизматичний грек залишив по собі в Речі Посполитій чимало документів у вигляді листів та рекомендацій, скерованих від турецького двору на ім'я польського короля та державних достойників. Значна їх частина зберігається в так званому турецькому відділі Головного архіву давніх актів у Варшаві⁷³⁴. На початку 1550-х років на прохання султана А. Халкокондиліс контактував і з московським царем⁷³⁵. З другої половини XVI ст. серед привілейованих торговців-дипломатів згадується ім'я Андреа Сіверо (*Andrea Sivero*), який подорожував через польську територію до Москви в 1575–1578 рр⁷³⁶. Попри подібності у виконанні доручень, жоден із грецьких іммігрантів не отримав подібного статусу при польському дворі. На відміну від підтурецьких греків, їхні земляки на дипломатичній службі Речі Посполитої перебували на нижчому кар'єрному щаблі й були задіяні переважно на допоміжних посадах, чи, в кращому разі, як довірені особи послів, перекладачі або ситуативні дипкур'єри.

⁷³² Iorgu, *Relațiile comerciale ale teritor noastere cu Lembergul*, 33; Dziubiński, “*Stosunki dyplomatyczne Polsko-Tureckie*”, 125.

⁷³³ Dziubiński, *Na szlakach Orientu*, 91.

⁷³⁴ AGAD, Archiwum Koronne: Dział Turecki, teczka 26, nr. 56; teczka 27, nr. 60; Teczka 36, nr. 80; Teczka 37, nr. 82; Teczka 63, nr. 137; Teczka 64, nr. 140; Teczka 88, nr. 186; Teczka 90, nr. 189; Teczka 98, nr. 203; Teczka 126, nr. 245; Teczka 155, nr. 296; Mańkowski T. *Orient w polskiej kulturze*, 102.

⁷³⁵ Очевидно, що А. Халкокондиліс належав до знаного візантійського роду. Його родичем був візантійський історик Лаонік Халкокондиліс (1423/30–1490), який у свій опис падіння Візантійської імперії включив розлогі відступи стосовно східних слов'ян. Його ж родичем був Димітріос Халкокондиліс (1424–1511), знаний граматик (див.: Гудзяк, “Православні”, 219; *Oxford Dictionary of Byzantium*: 13 vol., ed. Alexander Kazdan, vol. 1, (New York, Oxford, 1991): 407).

⁷³⁶ Dziubiński, *Na szlakach Orientu*, 93.

Польська шляхта віддавала належне знанню та вмінню цих людей, але водночас не бажала допускати до свого оточення представників нижчого стану, які ще й були некатолицького віросповідання⁷³⁷. На цьому тлі позитивними винятками є постаті львівських греків Яна (Іоана, Івана) Мазаракі та Ю. Папари. 1659 р. за рекомендацією гетьмана Івана Виговського польський король Ян II Казимир Ваза надав Я. Мазаракі шляхетський титул за участь у дипломатичних переговорах, спрямованих на “заспокоєння України” та підписання Гадяцької угоди⁷³⁸. Вже наступний король – Ян III Собеський вислав його до Персії у складі місії, яка мала домовитися про можливу спільну війну двох країн проти Туреччини⁷³⁹. Купець також встиг попрацювати у делегації ще одного польського посольства до Кримського ханства⁷⁴⁰.

Подібною в цьому контексті була й доля іншого львівського грека – Ю. Папари. Як посол від гетьмана Івана Виговського, він був залучений до перемовин із поляками і 8 жовтня 1658 р. прибув до Торуня в табір короля Яна II Казимира, щоб передати документи та переказати на словах “деяку конфіденційну інформацію”⁷⁴¹. За цю та інші послуги згодом він отримав шляхетство. У червні 1692 р., під час зустрічі у Львові з російським резидентом у Речі Посполитій Б. М. Михайловим (1689–1692), Юрій висловив стурбованість із приводу утисків у місті українців та від імені братчиків попросив у московського уряду протекції та захисту⁷⁴².

Цікавим прикладом активного залучення греків до дипломатичної роботи був грек на ім'я Андрій, який працював перекладачем у гетьмана Станіслава Конєцпольського і водночас навчав турецької мови та інших умінь його дітей⁷⁴³. Він виявив себе в ще одній історії,

⁷³⁷ Wójcik Zbigniew, “Z dziejów organizacji dyplomacji polskiej w drugiej połowie XVII wieku”, *Polska służba dyplomatyczna XVI–XVII wieku*, (Warszawa, 1966): 365.

⁷³⁸ Генеалог С. Уруський, характеризуючи Яна, хибно вказував, що він був “українським козаком” (див.: Uruski Seweryn, *Rodzina. Herbarz*, 277).

⁷³⁹ *Ibid*, 277; *Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego*, S. J. Lipsk, t. 1, (1841), 358.

⁷⁴⁰ Oswald Balcer, *Skarbelat w ustroju szlachetstwa polskiego*, (Kraków, 1911), 173.

⁷⁴¹ *Polski Słownik Biograficzny* (далі – PSB), (t. XXV/I), 157.

⁷⁴² Ковальський Микола, “Політичні зв'язки західноукраїнських земель з Російською державою в другій половині XVII ст.”, *Питання історії СРСР*, вип. 6, (Львів, 1957): 142.

⁷⁴³ Опарина Т., “Ротмистр Юрій Трапезундський”, 62.

що межувала із державною зрадою, – посприям втечі з Кракова через Гданськ до Московської держави російських шпигунів та греків за походженням Юрія Трапезундського і Мануїла Константинова. Обоє були військовими з так званої грецької роти – військового підрозділу, створеного московитами напередодні Смоленської війни⁷⁴⁴.

Досить добре почували себе греки, які в різні періоди служили інтересам козацької дипломатії. Коринфський митрополит Йоасаф перебував у діючому війську, благословляв козаків на війну проти поляків і загинув у битві під Берестечком⁷⁴⁵. Грек із відомої львівської родини Теодор Томкевич у 1658–1659 рр. був таємним агентом гетьмана Івана Виговського і виконував різноманітні конфіденційні дипломатичні завдання⁷⁴⁶. Вже згаданий грек на ім'я Данило фігурує в численних документах і спогадах сучасників як “Д. Калаутер”, “Д. Олівеберг”, “Оліберг де Грекані”, “Ієромонах з Атен”, о. Данило Афіїнський, “Данило Атенієзіс”. Він прибув до Речі Посполитої з делегацією антиохійського патріарха Макарія. З червня 1654 р. ця особа перебувала на дипломатичній службі у гетьмана Б. Хмельницького. 8 червня 1654 р. йому доручили очолити козацьке посольство до шведської королеви Христини I (*Drottning Kristina*)⁷⁴⁷. За дорученням гетьмана він представив їй план антипольської коаліції і перспектив укладення балтійсько-чорноморського союзу проти Османської імперії. В 1655 р. він брав участь у поході козацького війська на західноукраїнські землі⁷⁴⁸. Переговори, які розпочав Данило

⁷⁴⁴ Її ж, *Иноземцы в России XVI–XVII в.*, (Москва, 2007), 295.

⁷⁴⁵ Ченцова, “Коринфский митрополит Иосаф, гетман Б. Хмельницкий и Россия”, 293.

⁷⁴⁶ *Українська загальна енциклопедія*, книга знання, у 3-х томах, під редакцією І. Рачковського, (Львів – Станіслав – Коломия, 1934), 299.

⁷⁴⁷ Лист до Олексія Михайловича з проханням пропустити в Швецію ігумена Данила, посланника колишнього коронного канцлера Ієроніма Радзейовського. З табору під Білою Церквою (8 (18) липня 1654) (див.: *Документи Богдана Хмельницького (ДБХ)*, № 268, (Київ, 1961): 369–371; Степанков Валерій, “Шведський вектор у зовнішній політиці Богдана Великого: формування, укладення Кам'янецької угоди та її провал (1649–1655 рр.)”, *Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи*, вип. 4, (2015): 79–82.

⁷⁴⁸ *Грек Данило* (Д. Калаутер, Д. Олівеберг, Олівеберг де Грекані; рр.н. і см. Невід) – український державний діяч і дипломат 50-х рр. 17 ст., довідник з історії України, за ред. І. Підкови, Р. Шуст, (Київ, 2001): 177; Федорук Ярослав, “Трансильванське князівство у 1656 р.: вибір політики

Калаугер 30 листопада 1654 р., завершилися визнанням незалежності козацької України і підписанням Раднотської угоди 16 грудня 1656 р. про створення антипольської коаліції у складі Швеції, Трансильванського, Молдавського і Валашського князівств, козацької України та Бранденбург-Пруссії і поділу між ними території Речі Посполитої. 16 січня 1657 р. трансильванський князь Дьєдь II Ракоці виступив проти Польщі з 23 тис. угорського війська і 6 тис. військ дунайських князівств. У лютому 1657 р. до них приєдналися 20 тис. козаків з наказним гетьманом Антоном Ждановичем⁷⁴⁹. Об'єднане військо 18 березня 1657 р. здобуло Краків, 14 квітня біля Сандомира з'єдналося зі шведами, а 7 червня 1657 р. взяло Варшаву. Тільки вступ у війну на боці Польщі Московської держави та Данії, які атакували шведів, а також Священної Римської імперії, яка надала польському королю військову допомогу і спрямувала турків проти Трансильванії, спричинили відступ союзників із польських земель, а подальші події – смерть Б. Хмельницького і боротьба за гетьманську булаву – перервали ці зв'язки.

У 1655 р. році на перемовинах із львівськими радниками в посольстві Б. Хмельницького був присутній інший дипломат на ім'я Яній Гречин – “...дуже досвідчений чоловік (*multae experientiae*), який кільканадцять років тому мирив під Аджаком московського царя з Оттоманією, та й тепер готував цю нещасливу лігу між Московією та козаками”⁷⁵⁰. В 1654 р. своїм листом до царя Олексія Михайловича Б. Хмельницький інформував його про греків Івана Тафлара та Юрія, які після полону під Берестечком провели певний час

між Україною, Швецією та Річчю Посполитою”, *Український археографічний щорічник, Нова серія*, вип. 18, т. 21, (Київ, 2013): 226; Ченцова, “Даниил Калаугер”, 215–219.

⁷⁴⁹ Wojtowicz Przemyslaw, “Szlak wyprawy Rakoczego”, *Teki Historyczne*, t. 11., (Londyn, 1960–1961); Федорук, *Міжнародна дипломатія і політика України 1654–1657 рр.*, (Львів: НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського, 1996); Його ж, *Віленський договір 1656 року. Східноєвропейська криза і Україна в середині XVII століття*, (Київ, Видавничий дім “Кієво-Могилянська академія”, 2011); Флоря, *Русское государство и его западные соседи (1655–1661 гг.)*, (Москва, 2010).

⁷⁵⁰ Зубрицький, *Хроніка*, 318; Федорук, “Османська імперія у відносинах з Україною та Річчю Посполитою у 1655 році”, *Хроніка 2000, Україна–Туреччина*, кн. 1, український культурологічний альманах, вип. 1, (95), (Київ, 2014): 253–300; *Грек Данило*, 177.

у Варшаві й, повернувшись назад, донесли важливу інформацію про військову ситуацію в Центральній Європі⁷⁵¹.

Серед греків, які обіймали дипломатичні посади, траплялися й політичні шахраї. Окремі з них для досягнення особистих меркантильних цілей послуговувалися підробленими рекомендаціями. Найчастіше це були листи від патріархів, які виготовляли на замовлення місцевих релігійних діячів⁷⁵². Центром виробництва таких документів у XVII ст. була Молдавія⁷⁵³. З огляду на часті зміни патріархів та хаос, що панував у князівствах, перевірити справжність таких документів інколи було доволі складною справою.

Через ці та інші дипломатичні таланти поляки, турки і московити мали підстави підозрювати багатьох із греків у службі на користь тієї чи іншої іноземної розвідки⁷⁵⁴. Отож не дивно, що навіть у контактах із найповажнішими представниками православної Церкви всі впливові особи та чиновники діяли дуже обережно⁷⁵⁵.

Дипломатичні методи повсякчас поєднувалися з впливом на політичну ситуацію через питання економічного характеру. На тлі перелічених купців султанського двору окремі з польських торговців також намагалися використати чергове посольство як нагоду для уникнення чи бодай мінімалізації сплати податків, ховаючись за дипломатичний імунітет осіб, які супроводжують⁷⁵⁶. Проте, найцікавішою була спроба греків, котрі мешкали у Руському воєводстві, втрутитися в політику Речі Посполитої та Туреччини через загрозу, що нависла над їх економічною діяльністю.

У другій третині XVI ст. на теренах Османської імперії з'явилося багато єврейських іммігрантів з Іспанії та Португа-

⁷⁵¹ “Лист до Олексія Михайловича відносно греків Івана та Тефлара та Юрія, які повернулися з польського полону з відомостями про воєнні плани Угорщини, Мультяні і Польщі”, (19 (29) серпня 1654, Київ), *ДБХ*, № 276, (Київ, 1961): 377–378.

⁷⁵² Такими вважають грамоти, які виконали на замовлення львівського єпископа Гедеона приїжджі грецькі клірики (див.: Флоря, “Східні патріархи”, 47; *MCSL*, т.1, № CCLVIII).

⁷⁵³ Шевченко, *Україна між Сходом і Заходом*, (Львів, 2001), 113.

⁷⁵⁴ *АЮЗР*, т. 12, (№ 131), 418–422.

⁷⁵⁵ Гудзяк, “Православні”, 219.

⁷⁵⁶ Niemcewicz, “Poselstwo Xcia Zbaraskiego do Turek”, *Zbiór pamiątek o dawnej Polsce*, т. II, (Warszawa, 1822): 300–340.

лії⁷⁵⁷. Турецька влада охоче приймала цих людей, вбачаючи в них своєрідну противагу економічному та політичному зростанню Іспанії в Середземноморському регіоні. Їх наплив був спричинений політикою правителів Фердинанда й Ізабелли, які ще 1492 р. поставили перед своїми підданими-євреями вимогу, щоб ті під загрозою інквізиції підтвердили прийняття християнства або ж залишили країну⁷⁵⁸. Процес цієї примусової еміграції розтягнувся на десятиліття. Через Нідерланди, де проти євреїв також почали застосовувати суди інквізиції, частина цих людей перебралася спочатку в Італію, а вже звідти – до Туреччини⁷⁵⁹.

Турецька влада виявилася щодо цих іммігрантів толерантною. Приймаючи їх на свою територію, султан сподівався використати їх у власних інтересах⁷⁶⁰. Єврейські іммігранти швидко інтегрувалися в місцеве суспільство. У Стамбулі, який на той час був найбільшим центром мусульманського світу, серед цієї групи торговців особливою поставою вирізнявся Йосиф Нассі, відомий також як *Don Josef Nasi* чи *Nassi*. В Португалії він занотований під ім'ям *Jogo Miquez*, в Іспанії – *Juan Miquez*, а вже в Туреччині – як *Yasef Nassi*. За часів правління султана Селіма II* він де-факто став скарбником імперії,

⁷⁵⁷ Після того, як “католицькі правителі” Іспанії ухвалили рішення про виселення всіх євреїв і мавританських купців, з країни почався відтік кваліфікованих фахівців. У сукупності з іншими факторами це мало негативні наслідки для іспанської економіки (див.: Péres Joseph, *History of a tragedy. The expulsion of the Jews from Spain*, (Barcelona: University of Illinois Press 2013), 118–120).

⁷⁵⁸ *Ferdinand and Isabella*, by: Richard Gottheil, Meyer Kayserling, *The Jewish Encyclopedia*, v. 5, (New York-London 1901): 363–364.

⁷⁵⁹ Кримський, *Історія Туреччини*, 97–98.

⁷⁶⁰ Посилення єврейського капіталу надавало туркам додаткові можливості для впливу на купців – підданих Венеції. Значну частину з них становили етнічні греки (див.: Arbel Benjamin, “Venice and the Jewish Merchants of Istanbul in the Sixteenth Century”, A. Toaff and S. Schwarzfuchs, eds., *The Mediterranean and the Jews: Finance and International Trade (XVIth–XVIIIth Centuries)* (Ramat Gan: Bar Ilan University, 1989): 92–109).

* В історії Туреччини Селім II дістав прізвисько “Мест” (п'яниця). Є підстави вважати, що саме Й. Нассі активно використовував слабкість султана, таємно забезпечуючи його вином (див.: Dziubiński, *Na szlakach Orientu*, 191; David Kaufmann, “Don Joseph Nassi, Founder of Colonies in the Holy Land, and the Community of Cori in the Campagna”, *The Jewish Quarterly Review*, vol. 2, no. 3, (Apr., 1890): 291–310; Harozen, Ya'aqov, *Le duc Joseph de Naxos; contribution à l'histoire juive de XVIe siècle*, par Jacob Reznik, (Paris, Librairie Lipschutz, 1936); Іналджик, *Османська імперія*, 144.

і за особливі послуги отримав титул та значні земельні володіння, зокрема острови Наксос і Санторіно⁷⁶¹. Він також активно просував власні інтереси й на території Молдавії та Трансильванії. Зрозуміло, що Й. Нассі та його люди аж ніяк не могли оминати увагою перспектив, що відкривалися для них на ринку вина в Речі Посполитій. Починаючи з другої половини XVI ст., ці купці дедалі частіше з'являлися в містах Руського і Подільського воєводств. Знані у Західній Європі як маррани (*marrano*), в Речі Посполитій євреї-сефарди отримали від місцевого населення назву “франків” (*Frenków*)⁷⁶².

Йосиф Нассі досконало орієнтувався в інтригах та звичаях султанського двору. Отриману вигоду він капіталізував, зокрема, для посилення свого впливу на Балканах і в наддунайських князівствах. Він був активно залучений у справу просування на трон Молдавії господаря Олександра IV Лопушняну як активний учасник польсько-турецьких перемовин 1562 р.

Султан Селім II 20 березня 1568 р. передав йому монопольне право на торгівлю вином. Одночасно було видано декрет про конфіскацію транспортних засобів усіх купців, що не були підпорядковані господарській діяльності Й. Нассі⁷⁶³. Від часу, коли Османи відвоювали у Венеції в 1571 р. о. Кіпр, цей чоловік поширив монополію на торгівлю вином і на цю територію*. Всі ці документи завдавали найбільшої шкоди грекам та їх торговим представникам у регіоні Середземного моря та Центрально-Східної Європи. Водночас аж до 1592 р. поза юрисдикцією Й. Нассі залишалися тільки грецькі тор-

⁷⁶¹ Switalski Zygmunt, “Przyczyny wycofania się Żydów tureckich, uchodźców z Hiszpanii, z handlu lewentyńskiego Rzeczypospolitej w ostatnich latach XVI wieku”, *Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego*, no. 37, (Warszawa, 1961): 59–65; Hirschberg, “Udział Józefa Nassi w pertraktacjach polsko-tureckich w r. 1562”, *Miesięcznik Żydowski*, nr. 5, (Warszawa, 1934).

⁷⁶² ЦДАЛ України, ф. 52, оп.2, спр. 247, арк. 1176.

⁷⁶³ Лозинский Самуил, “Иосиф Наси, герцог Наксосский”, *Еврейская летопись*, сб. 4, (Ленинград-Москва, 1926): 21–44.

* Й. Нассі відіграв помітну роль у завоюванні турками о. Кіпр. Він провів вдалі таємні переговори з керівниками впливової місцевої єврейської громади, надавши їм гарантії безпеки з боку султана. В 1570 р. венеціанці заарештували одного з лідерів громади – Абрахама Бенвеністе (*Abraham Benveniste Righetto Marano*), небезпідставно підозрюючи його в співучасті у підриві арсеналу зброї (див.: Arbel, *Trading Nations: Jews and Venetians in the Early Modern Eastern Mediterranean*, (Leiden; New York; Köln: Brill, 1995): 63).

говці, які були підданими Венеції. Проте і для цих людей ситуація швидко погіршувалася.

Ще до появи у Львові, Й. Нассі та його представники отримали монополію на експорт із Речі Посполитої бджолиного воску. Наступний крок – у відповідь на особисте прохання султана Селіма II, польський король Сигізмунд II Август 22 січня 1567 р. надав Й. Нассі, а згодом і його уповноваженим представникам – Хаїму Когену та Абрагаму Моссо податкові привілеї для торгівлі вином на період 1564–1567 рр.⁷⁶⁴. Їм гарантувалася безперешкодна торгівля цим товаром на всій території Речі Посполитої і юридична підпорядкованість спілки (у разі конфліктів) винятково королівській юрисдикції. Найголовніша перевага цього привілею полягала в тому, що Й. Нассі як купець султанського двору, а отже, і його представники, були цілковито звільнені від необхідності дотримання умов “права складу” та сплати більшості податків⁷⁶⁵. Очевидно, що найбільше від цього привілею міг постраждати Львів. Намагаючись захистити свої економічні інтереси, місто звернулося до органів судочинства. Шляхетський сеймик у Пйотркові в 1567 р. скасував королівський привілей⁷⁶⁶. Однак король не підписав цієї ухвали, й тому вона не набула чинності.

Єврейська торговельна спілка почала швидко опановувати нові терени, витісняючи з ринків збуту вина конкурентів. Про успішність її діяльності свідчить хоча б те, що навіть представники Й. Нассі визнавали факт щорічного зростання прибутків їхнього патрона. Лише через звільнення від податків ця сума становила понад 1000 фл. Окрім цього, в 1567–1569 рр. спілники продали лише у Львові 377 куф мальвазії та інших товарів – на загальну суму понад 5000 фл. З 1569 по 1570 рр. до Речі Посполитої вони завезли ще 374 куфи мальвазії і 70 куф мускателі⁷⁶⁷.

Очевидно, греки не могли спокійно спостерігати за процесом просування сефардів. Тим більше, що особа Й. Нассі була багатом із них добре відома. Кілька років перед тим, ще на території Молдавії, Й. Нассі вперше вступив у конфлікт інтересів з родиною братів

⁷⁶⁴ AGZ, t. X, nr. 1382, (Lwów, 1884), 1399.

⁷⁶⁵ Про головні засади “права складу” у Львові: Lewicki Stanisław, *Prawo składu w Polsce*, (Lwów, 1910).

⁷⁶⁶ Reznik, *Le duc Joseph de Naxos*, (Paris, 1936), 247–248.

⁷⁶⁷ Bałaban, “Żydzi Lwowscy na przeszłomie”, 461.

Корняктів. Протекція султана та залежність господарів від рішення османців робила цю боротьбу виграшною для Й. Нассі. Після “загадкової” смерті старшого з братів Корняктів, Михайла, їхня спілка частково втратила вплив при дворі молдавського господаря. Цілком реальна небезпека змусила К. Корнякта переїхати на територію Речі Посполитої.

Тому, коли на початку серпня 1570 р. Й. Нассі особисто відвідав Львів⁷⁶⁸, його поява була поганим сигналом для К. Корнякта й решти греків. Візит насамперед загрожував їх економічним інтересам як купців⁷⁶⁹. Під час візиту “анонімні” особи подали до уряду львівського старости скаргу на спробу вивезення Й. Нассі та його представниками заборонених товарів. Як наслідок, знаного комбінатора було затримано⁷⁷⁰.

Йосиф Нассі пробув у в’язниці дуже короткий час. Уже 13 серпня 1570 р. до Львова терміново вислали королівську комісію. Її очолив шляхтич Бартош Завацький, що взаємодіяв з місцевим старостою Миколаєм Гербуртом. Комісія не віднайшла жодних слідів злочину й видала дозвіл на безперешкодний виїзд Й. Нассі за межі країни⁷⁷¹. Особи позивачів та причини, що спонукали їх до цього кроку, дивним чином залишилися для слідства невідомими.

Опосередковані відомості дають підстави вважати, що його кривдниками могли бути саме венеційські купці (*Mercanti Candiotti*

⁷⁶⁸ AGZ, t. X, (Lwów, 1884), nr. 1567, 1568, 1570.

⁷⁶⁹ У протесті місцевих вірменських купців щодо діяльності прибулих до Львова євреїв запропоновано, щоб грецькі купці також висловилися з цього приводу і підтримали сторону позивачів. На прізвище Мордохая Когена натрапляємо і в інших актах вірменського суду (див.: ЦДІ-АЛ України, ф. 52, оп. 2, арк. 1302, арк. 300, 366, 367; Bałaban, “Żydzilwowscy na przelomie”, 449).

⁷⁷⁰ Одним із товарів було олово, або “суна”, що використовували для виробництва гармат. Щорічна потреба османців у цьому продукті становила 56,4 т. Статті польських сеймових конституцій забороняли вивезення селітри, олова, свинцю та інших товарів подвійного призначення. Щоправда, це не завадило польській стороні кілька місяців до знаменитої битви між об’єднаними силами Європи та турецьким флотом під Лепанто перепродати туркам велику партію олова, ймовірно, англійського походження (див.: Dziubiński, *Na szlakach Orientu*, 150; Reznik, *Le Duc Joseph de Naxos*, (Paris, 1936), 252; Vol. Leg, (t.2), 125).

⁷⁷¹ AGZ, t. X, (Lwów, 1884), nr.1561.

de Vini in Polonia)⁷⁷². Скаржники висловили підозру, що Й. Нассі прибув до Львова з метою проведення переговорів з польським урядом з приводу війни 1570–1571 рр., що точилася між Портою та Венецією за володіння Кіпром⁷⁷³. Однак, попри ймовірні політичні мотиви приїзду цього політика та купця до Львова, для подання скарги змовники обрали правдоподібнішу версію, оперту саме на економічному підґрунті. Їхнє завдання спрощувалося фактом, що в Речі Посполитій “іспанські” євреї, котрі стали підданими Туреччини, не користувалися надто великою довірою⁷⁷⁴. На жаль, більшість біографів Й. Нассі не звертали достатньої уваги на особливості цього епізоду його життя, який водночас є цікавою ілюстрацією тогочасної правової та економічної ситуації у Львові та Речі Посполитій загалом.

Випадок з Й. Нассі став важливим і цілком закономірним акцентом у боротьбі, що розгорталася на ринку торгівлі вином у Речі Посполитій. Затримання й слідство завдало удару по самолюбству Й. Нассі, але не зупинило втілення його амбітних планів. 17 грудня 1570 р. до міста прибув його представник – Абрагам Моссо Коген⁷⁷⁵. Незадовго після того за ним приїхав його син Моше Коген. Користуючись протекцією польського короля, Моше перебрав на себе після смерті батька родинні інтереси⁷⁷⁶.

Попри протекцію і захист на королівському рівні, для вирішення багатьох щоденних питань Когенам неминуче доводилося співпрацювати і з місцевими греками. Один зі складів для зберігання вина Моше Коген винайняв саме в К. Корнякта. Його ж вони оби-

⁷⁷² Турецький дослідник Г. Іналджик пов’язував діяльність грецьких купців у Львові безпосередньо зі змовою проти Й. Нассі (див: Іналджик, “Османська”, 146).

⁷⁷³ Switalski, “Prszyczynu wycofania się Żydów”, 60.

⁷⁷⁴ У своїй книзі французький дослідник і мандрівник *Гільюм Постель* згадував: “На турецьке слово можна завжди поклагтися, турецькі вироби і крам дуже совісні, а давніш, коли ще не було в Туреччині шахраїв-жидів із Іспанії та з Провансу, то турецькі купці й ремісники були ще чесніші” (див.: “De la Republique des Turcs, et là ou l’ocassion s’offrera des meurs et loy de tous Muchamedistes par”, *Gvillavme Postel* Cosmopolite, A Poitiers MDLX, 69; Кримський, “Історія”, (Львів, 1997): 249).

⁷⁷⁵ Schorr, “Zur Geschichte des Don Joseph”, *Nassi Monatsheft für Geschichte und Wissenschaft des Judentum*, nr. 5, (Berlin, 1897), 234.

⁷⁷⁶ Bałaban, “Żydzi lwowscy na przszelomie”, 462.

рали арбітром у разі судових суперечок⁷⁷⁷. На початку справи просувалися добре, і з часом Моше запросив до Львова свого молодшого брата Мордохая. Звістка про перспективу його приїзду викликала серед місцевих купців, що працювали на східному напрямку, чергову хвилю занепокоєння. Найгірші побоювання почали швидко справджуватися відтоді, як брати організували ще одну факторію для торгівлі вином – вже на території сусіднього Замостя⁷⁷⁸.

Користаючи з пільгового оподаткування, Когени постачали до міст Руського воєводства значну кількість вина, натомість до Туреччини експортували вироби з металу, одяг і хутро. Окрім королівської протекції, багато “іспанських” євреїв мали підтримку з боку коронного канцлера Яна Замойського⁷⁷⁹.

Ситуація для греків не поліпшилася навіть після смерті Й. Нассі 1579 р. Багато з них і надалі продавали мальвазію і водночас продовжували зазнавати значних збитків через діяльність факторів⁷⁸⁰. Зменшення прибутків, утруднення у господарських справах, погіршення політичної ситуації в регіоні таки змусили частину з них переорієнтуватися на регіональну торгівлю або ж стати лише посередниками між придунайськими князівствами та Львовом.

З 1587 р. погіршилося становище інтересів і єврейської спілки. Вона почала втрачати свої позиції через боргові зобов'язання, в тому числі перед греками. Мордохай Коген потрапив у скруту через борг грекові Леону Варшаві з Криту на суму 250 угорських дукатів. З часом його заборгованість зросла і перед купцем Антонієм Катакалом⁷⁸¹. 13 квітня 1587 р. міська Рада видала розпорядження про необхідність виплати цих та інших боргів. На допомогу йому із Замостя терміново прибув Моше й намагався відстояти родинні інтереси, будуючи захист на тому, що він є підданим канцлера Я. Замой-

⁷⁷⁷ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 247, арк.1175–1177.

⁷⁷⁸ Morawski, “Ważniejsze przywileje i dokumenty Jana i Tomasza Zamojskich podane w streszczeniu”, *Rocznik Samborski. Wydawnictwo na cele dobroczynne samborskie*, t. XII, nowa seria, (Wydawnictwo G. Koln. Sambor, 1888): 89.

⁷⁷⁹ Ibid.

⁷⁸⁰ Łoziński, *Patrycyat*, 52.

⁷⁸¹ У 1589 р. вже інший єврей – Абрагам Гамбаї також мав борг перед А. Катакалом на суму 2300 фл. (див.: Bałaban, “Żydzi lwowscy na przelomie”, 466).

ського⁷⁸². Попри це, львівські лавники запроторили Мордохая Когена до в'язниці⁷⁸³. Там він пробув чотири дні й уже 30 квітня 1587 р. видав Антонію Катакалу два векселі (*wexelbriefy*) – на суму 2640 зл. і 430 фл. Під забезпечення цих зобов'язань купець віддав грекові у заставу 62 куфи мальвазії, одну куфу оливок і пів куфи лимонії. Для пивниці, де зберігався товар, було виготовлено два ключі, й, отже жоден зі співвласників не міг її відчинити без присутності іншого⁷⁸⁴. Намагаючись уникнути подальших неприємностей, Моше Коген виїхав зі Львова до Стамбула. 19 січня 1588 р. Мордохай ще виступав перед львівським судом у суперечці з греками Леоном Варшаві та Яном Барбаріго, наполягаючи, що він законно володіє монопольним правом торгівлі вином у Речі Посполитій⁷⁸⁵. Проте вже остаточно прізвища цих підприємців зникають із міських актових книг близько 1596 р.

Для ринку грецького вина кінець XVI ст. позначився ще однією зміною. Поступово зростала кількість “східних” товарів, які перевозили через порт у Гданську. Цьому посприяли насамперед голландські моряки, оскільки, забираючи з порту збіжжя, вони водночас завозили різноманітні товари, зокрема й грецькі вина⁷⁸⁶. Крім того, на підвищення вартості наземного перевезення товару за старим маршрутом щоразу частіше впливали непомірне зростання кількості й розмірів приватних мит та напади на купецькі каравани козаків і людей молдавських господарів⁷⁸⁷.

Але очевидно, що це не спричинило цілковитого припинення торгівлі. Лакуну після відступу факторів Й. Нассі швидко заповнили інші торговці. Вони активно користали з підтримки власників приватних міст чи отримували дозволи на рівні королівського двору. 26 березня 1589 р. король Сигізмунд III Ваза надав податкові приві-

⁷⁸² AGZ, t. X, (Lwów, 1884), nr. 2760; *Archiwum Jana Zamojskiego*, t. 4, (dok. 1215), 115.

⁷⁸³ Bałaban, “Żydzi lwowscy na przeszłomie”, 463.

⁷⁸⁴ Łoziński, *Patrycyat*, 321.

⁷⁸⁵ ЦДІАЛ України, ф, 52, оп.2, спр. 248, арк. 1–2.

⁷⁸⁶ Малецький Ян, “Між Середземним і Балтійським морями. Краків і Львів у новій історії Європи”, *Краків і Львів у європейській цивілізації*, матеріали міжнародної конференції, організованої 15–16 листопада 2002 р. (Краків, 2004): 53.

⁷⁸⁷ Switalski, “Przyczyny wycofania się Żydów”, 64.

леї на торгівлю вином євреєві Йосифу Когену з о. Крит⁷⁸⁸. На тлі щоразу жорсткішої конкуренції шалька терезів почергово схилялася то на один, то на інший бік. Окрему роль у конфлікті між греками та євреями й надалі відіграла міська влада Львова. У 1581 та 1591 рр. рада розширила повноваження єврейських торговців. Місцевим євреям було дозволено безперешкодно торгувати вроздріб товарами, які привозили до міста на склад турецькі купці. Це послаблювало монопольні позиції купців-християн⁷⁸⁹.

Остаточо торгівля східним вином на старому рівні поставок у Речі Посполитій стала неможливою для сефардських євреїв після 1599 р. Саме в цей рік у місцевості навпроти сучасного стратегічного порту Рені, де була турецька митниця⁷⁹⁰, на великий купецький караван із вином, що прямував до Львова, вчинили напад люди молдавського господаря Михайла Хороброго⁷⁹¹. Як наслідок, багато торговців загинуло. На думку польського дослідника З. Світальського, саме цю катастрофу слід вважати надзвичайно сильним ударом, що спричинився до занепаду гуртової торгівлі східним вином у Речі Посполитій, яку провадили іспанські євреї⁷⁹². Попри протекцію й захист на міждержавному рівні, вони виявилися менш “стресостійкими” до умов перманентної небезпеки, безладу та постійних змін обставин, до яких за багато років звикли греки.

Останнім, але дуже цікавим штрихом до повної характеристики греків як елементів міжнародної політики в цій частині Східної Європи, є питання співпраці частини представників грецької діаспори Речі Посполитої з агентами Посольського приказу Москви.

Рівень інфільтрації та діяльності через греків московської агентури на території Речі Посполитої в XVI–XVII ст. залишається все ще не до кінця висвітленою проблемою*. Проте навіть опубліковані відомості з цього питання беззаперечно свідчать, що окремі з лівів-

⁷⁸⁸ Dziubiński, *Na szlakach Orientu*, 103.

⁷⁸⁹ Зубрицький, *Хроніка*, 185, 198; Bałaban, *Żydzi lwowscy*, 17–20.

⁷⁹⁰ Panaitescu P., *Documente privitoare la istoria lui Mihai Viteazul*, (București, 1936): 177.

⁷⁹¹ Switalski, “Prszyczynu”, 62.

⁷⁹² Ibid, 63.

* Документи, що в майбутньому можуть пролити більше світла на це питання, зберігаються у Москві в фонді № 79 РГАДА (Российский государственный архив древних актов). – Л. I.

ських греків багато років охоче працювали на інтереси Московської держави⁷⁹³. Під час підготовки підписання Андрусівського перемир'я російська делегація активно використовувала відомості, отримані від членів Ставропігійського братства. Їхнім консультантом та інформатором був згаданий вже грек Ю. Папара. В розмові з резидентом у Речі Посполитій Борисом Михайловим, яка відбулася 16 червня 1692 р., він хвалився своїми давніми зв'язками з московським двором – ще від часів правління Великого князя Олексія Михайловича (1629–1676)⁷⁹⁴. За його твердженням, він був у тісній “співпраці” з московським боярином Артемоном Сергійовичем Матвеевим*. Ю. Папара наголошував, що не в останню чергу завдяки його старанням за умовами підписаного Андрусівського перемир'я Київ залишився поза межами польського впливу. Хоча, як нам видається, ці похвальби були радше намаганням видати бажане за дійсне⁷⁹⁵.

Водночас помітно, що московити високо цінували інформацію, що надходила зі Львова. Звіт консула Б. Михайлова про розмову з Юрієм Папарою з приводу окремих аспектів московсько-польських відносин був виконаний спеціальним тайнописом. На думку

⁷⁹³ Шустова, *Документи Львовского Успенского Ставропигийского братства*, 438–452; Ковальский Николай, “Деятельность русской дипломатии в 70–90 гг. XVII века по отношению к украинским землям в составе Речи Посполитой”, *Из истории местного края*, (Днепропетровск, 1968): 162–165.

⁷⁹⁴ Схожі контакти використовувала в пропагандистських цілях радянська влада, подаючи це як приклад “одвічного прагнення” всіх православних мешканців Львова до возз'єднання з Росією (див.: *Історія Львова в документах і матеріалах*, (док. № 71): 89).

* Артемон Матвеев був одним із найталановитіших московських дипломатів. До нього сходилися численні повідомлення від закордонних агентів. У Посольському приказі він керував “малоросійським” напрямом, доклався до перемовин із Б. Хмельницьким та був у складі московського посольства в Переяславі у 1654 р. За успіхи в справі приєднання України в 1671 р. він очолив Посольський приказ. Був убитий стрільцями під час боротьби за приведення до влади царя Петра I (див.: Рогожин Николай, *Артамон Сергеевич Матвеев “Око всей великой России”*: *Об истории русской дипломатической службы X–XVII веков*, под ред. Е. В. Чистяковой; сост. Н. М. Рогожин, (Международные отношения, 1989), 146–179.

⁷⁹⁵ Петрушевич, *Сводная Галицко-русская летопись с 1600 по 1700 год*, 376–377; Капраль, *Національні громади*, 139.

Ю. Шустової, це свідчить про високу довіру до інформатора та намагання захистити його від можливих дій польської контррозвідки⁷⁹⁶. Такі послуги греки надавали не лише на ідейній основі. Ю. Папара отримував за них цілком реальну винагороду⁷⁹⁷. Московська агентура також провадила активні фінансові справи і зі Ставропігійським братством як громадською інституцією. У 1692 р. Б. Михайлов взяв кредит на 500 зл. для закупівлі книг із братської друкарні, а в 1693 р. позичив у братства 1400 зл. та водночас подарував церкві Успіння Пресвятої Богородиці фелон ціною 35 зл.⁷⁹⁸

Подібні контакти з Москвою мав і рідний брат Ю. Папари – Кіріяк⁷⁹⁹. Інші члени Ставропігійського братства, серед яких – Кіріяк Ісарович⁸⁰⁰, Петро Афендик, також постійно залучалися до дипломатичної роботи. За різних обставин та в різний час вони були перекладачами для польського уряду, інформаторами чи консултантами для московських резидентів у Речі Посполитій⁸⁰¹.

Зокрема, К. Ісарович активно допомагав іншому московському резидентові у Варшаві – бояринові Василю Тяпкіну (1673–1677)⁸⁰². Цей дипломат мешкав у Львові в липні–грудні 1675 р. В його лис-

⁷⁹⁶ Шустова, *Документи Львовского Успенского Ставропигийского братства*, 440; Богатырев Анатолий, “Новые свидетельства о смерти Каменецкого кастеляна Павла Потоцкого *Древняя*”, *Русь, Вопросы медиовистики*, пп. 59–62, (Москва, 2015): 79, http://www.drevnyaya.ru/vupr/2015_2/part_6.pdf.

⁷⁹⁷ Шамин Степан, “Известия греческих информаторов о действиях Османской империи и ее союзников в Речи Посполитой в 1672–1673 гг. (По материалам фонда 155 РГФДА)”, *Каптеревские чтения*, сборник статей, п. 7, (Москва, 2009): 206.

⁷⁹⁸ Ісаєвич, *Братства*, 122.

⁷⁹⁹ Бантыш-Каменский Николай, “Реестры по греческим делам Московского Архива Коллегии иностранных дел Российской государственный архив древних актов, фонд 52, оп.1”, *Россия и христианский Восток*, вып. 2, отв. редактор Б. Л. Фонкич, (Москва, 2001):186.

⁸⁰⁰ *Доба гетьмана Івана Мазепи в документах*, упор. С. О. Павленко, (Київ, 2007), 651–652.

⁸⁰¹ Шустова, “Посольские книги как источник по истории введения греко-католической унии на украинских землях в составе Речи Посполитой в 70–90-х годах XVII века”, *Источниковедение: поиски и находки*. Сб. науч., трудов., вып.1, (Воронеж: Издательство Воронежского государственного университета, 2000): 110–120.

⁸⁰² В. Тяпкін про К. Ісаровича: “...верен человек есть и был в разумных поступках” (див: *Історія Львова. Короткий нарис*, (Львів, 1956), 43.

тах до Москви зазначено, що Кіріак “...многие сеймовые письма приносил и изо Львова вести к нему присылал и по письму его, резидентову, и Посольского приказа переводчика Семена Лаврецкого он, Кирьяк книгу Павла Потоцкого (“*Moschovia sive brevis narratio de moribus magnae Russorum monarchiae*”. Dantisci, 1670) с великим трудом и большим накладом купил и к Москве вывез. Да он же... Василию Тяпкину деньги взаймы давал и всякое вспоможенье чинил”⁸⁰³. Сам В. Тяпкін через цей та інші канали зв’язку регулярно отримував із Речі Посполитої різноманітну інформацію, зокрема про просування та локацію турецьких і польських військ⁸⁰⁴. Така “співпраця” з московитами аж ніяк не перешкоджала Кіріякові виконати місію спеціального посланця від польського короля до гетьмана Івана Мазепи (1639–1709). У своїх спогадах він відзначав, що гетьман прийняв їх посольство дуже прихильно та посадив його поруч зі собою під час бенкету⁸⁰⁵.

Ще одним активним інформатором був П. Афендик. Б. Михайлов дуже цінував спілкування з цією людиною та якість інформації у справі щодо діяльності єпископа Й. Шумлянського. У своєму черговому звіті в Посольський приказ Б. Михайлов не забув повідомити як про важливу подію про день смерті П. Афендика⁸⁰⁶.

Висловлюючи турботу перед польським урядом про стан православного населення в Речі Посполитій, Москва спекулювала на цьому питанні й так намагалася чинити тиск і впливати на політику

⁸⁰³ У розмові з В. Тяпкіним Ю. Папара повідомив, що “...в те де годы им всем, в православии будучим, была спокойность великая и принуждения ко унии ни от кого не было. И во всем руских людей поляки почитали и ничем обидеть не смели, опасаясь царского величества на себя гневу. А как учинен Вечный мир, и на Москве езувитом веру свою распространять позволено, то де от того часу уж ни во что обернули и восстало на церкви Божии гонение великое и больши 700 церквей во унию обратили. А ныне де и последнюю Львовскую епископию нудят во унию ж. А хвалятца поляки, что их веру и на Москве бутто лутче любяют нежели свою рускую, и во всяких поступках ни в чем не слушают и за скота почитают” (див.: Шустова, *Документы Львовского Успенского Ставропигийского братства*, 441).

⁸⁰⁴ Ісаєвич, *Братства*, 120.

⁸⁰⁵ *Доба гетьмана Івана Мазепи в документах*, 652.

⁸⁰⁶ Шустова, *Документы Львовского Успенского Ставропигийского братства*, 450.

Речі Посполитої*. Чи ж варто дивуватися зростанню напруження з боку поляків не лише стосовно греків та українців, яких влада зачислювала до не цілком лояльних підданих? З плином часу Москва втратила своїх інформаторів у братстві⁸⁰⁷. Хоча традиції залучення грецьких купців, які працювали на ринку Речі Посполитої, до роботи з Посольським приказом Московської держави зберігатимуться й у першій третині XVIII ст.⁸⁰⁸. Процеси зменшення російського впливу пришвидшилися відтоді, як братство прийняло унію та перейшло в юридичне підпорядкування Риму. Частина таких родів, як Афендики, вирішила виїхати зі Львова на територію українських земель під владою Російської імперії.

Попри незначну кількість греків на дипломатичних посадах у Речі Посполитій та загалом несприятливі для їхнього кар'єрного зростання події, окремі з них досягли помітних успіхів. Ю. Папара, П. Афендик, К. Ісарович, К. Вевеллі активно користали з особистих контактів у Молдавії, Туреччині та Московській державі. Виконуючи важливі доручення чергових монархів, вони не оминали нагоди отримувати від цього особисту матеріальну вигоду й підвищувати свій соціальний статус. В окремих випадках вони кон'юнктурно змінювали свою політичну позицію, залежно від обставин. Їхня діяльність залишила цікавий і помітний слід в історії дипломатичної служби Речі Посполитої та інших країн Східноєвропейського регіону.

* Не маючи можливості просунути свої інтереси в Середземномор'ї та на Балканах військовим шляхом, московські резиденти під гаслами захисту православної віри й надання пригніченим єдиновірцям допомоги у XVI–XVII ст. активно вербували агентів безпосередньо на місці, в тому числі серед венеційських греків (див.: Maltezou, “Greci di Venezia al servizio della Russia nel Settecento”, *Θησαυρισματα*, 30, (Βενετία 2000): 167–173; Ястребов Александр, “Венецианские греки на русской службе в конце XVII – начале XVIII ст.”, *Клио*, № 7 (115) июнь 2016, (Санкт-Петербург): 98–110).

⁸⁰⁷ У 1700 р. російський представник І. Нікітін інформував свій уряд про зустріч із членами Ставропігійського братства, але в цьому документі греки вже не згадувалися (див.: *Історія Львова в документах і матеріалах*, (док. № 72), 89–90).

⁸⁰⁸ 7 березня 1707 р. російський посол у Стамбулі передав керівникові Посольського приказу в Москві Гаврилу Головкіну листи через грека Павла Єрданова. Той перевіз їх через Львів, звідки раніше й прибув до Туреччини (див.: Станіславський В'ячеслав, “Купці, зайняті у торгівлі між Військом Запорозьким та Османською імперією на початку XVIII ст.: імена, етнічна та державна приналежність”, *Україна в Центрально-Східній Європі*, вип. 14, (Київ, Інститут історії України НАН, 2014): 121).

Розділ 8

ВНЕСОК ГРЕКІВ У МАТЕРІАЛЬНУ КУЛЬТУРУ МЕШКАНЦІВ РУСЬКОГО ВОЄВОДСТВА В XVI–XVII СТ.

У XVI ст. автор під псевдонімом *Anonim* у творі “*Lament po Katrusi Lwowiance*” згадував про відому львівську куртизанку Катерину зі Львова (*Katrusia Leopoliency*), яка перебралася до Кракова. У своїх “жалях” він демонструє нам певний стереотип у сприйнятті греків, що сформувався в частини львівських міщан, поряд із схожими уявленнями про євреїв*. Залишивши на маргінесі емоційну оцінку цього автора, визнаємо, що для широкого загалу жителів міст Руського воєводства саме грецькі, вірменські й турецькі купці та ремісники, а не люди з середовища культури чи Церкви, були тими контактними особами, через яких вони щодня творили своє уявлення про світ Східного Середземномор’я⁸⁰⁹.

Масштаби торгівлі та опосередкований вплив через неї матеріальної культури Сходу на Західну Європу доби пізнього Середньовіччя та Нового часу добре представлені в історіографії⁸¹⁰.

* “Płaczą wszystkie w Lwowie kusi Po nadobnej Katrusi! Co Greka ni Żyda nie znała, wszystkim dawała! Śłocha Polak, Niemiec, Rusin: Ach, nie masz naszej Katrusi!” (див.: Bronisław Maj, w: Grodziska Karolina, *Miasto jak brylant, Księga cytatów o Lwowie*, (Kraków, 2007): 21–22).

⁸⁰⁹ Reychman, “Orient w kulturze”, 8; Bystron, “Dzieje obyczajów w dawnej Polsce,” 124.

⁸¹⁰ Battistelli A., *La repubblica di Venezia*, (Venezia, 1897); Kretschmayr H., *Geschichte von Venedig*, bd. 1–2, (Gotha, 1920); Кубе А., *Венецианское стекло*, (Петроград, 1923); Beltrami L. *Storia della popolazione di Vene-*

Дещо скромніше ці процеси висвітлювалися стосовно територій Східної та Центральної Європи⁸¹¹. І це попри те, що за посередництвом купців із Галича та Перемишля, а згодом – Львова, Бродів, Любліна, Кам'янець-Подільського, предмети щоденного вжитку чи ексклюзивної розкоші наповнювали крами місцевих ринків, змінювали вподобання людей та ознайомлювали їх із іншими культурними й матеріальними традиціями. З часів тісних взаємин Русі й Візантії торговці східними товарами мандрували спочатку відомим шляхом з *варяг у греки*, а після його занепаду – давнім *буриштиновим шляхом* із Чорного моря у Балтійське по Дністру й Сяну та Західному Бугу, а далі по Віслі. Він перетинався з *Via Regia* (Київ–Галич (з XIII ст. – Львів)–Перемишль–Краків–

zia, (Cedam, 1950); Cessi R. *Politica ed economica di Venezia nel Trecento*, (Roma, 1952); Ibid. *La repubblica di Venezia e il problema Adriatico*, (Napoli, 1953); Leicht P. “Le colonie veneziane”, *Rivista di storia del diritto italiano*, vol. 25. (1953), 35–39; Luzzato G. *Studi di storia economica veneziana*, (Padova, 1954); Dudan B. *Il dominio veneziano di Levante*, (Bologna, 1938); Bailly A. *La republique di Venize*, (Paris, 1946); Grousset René, *L'empire de Levant*, (Paris, 1946); Соколов Н., *Образование Венецианской колониальной империи*, (Саратов, 1963); Donaver F. *La storia della repubblica di Genova*, (Genova, 1975); Benvenuti G. *Storia della repubblica di Genova*, (Milano, 1977); Norwich J. J. *A history of Venice*, (London, 1982); Costantini C., *La repubblica di Genova*, (Torino, 1988); Карпов С., *Путиями средневековых мореходов*, (Москва, 1994); Близнюк С., “Фамагуста в XV в.”, *Причерноморье в средние века*, т. 4, (Санкт-Петербург, 2000): 219–295; Його ж, “Миграция венецианцев на Кипр в XIII–XV вв.”, № 2, *Россия и Германия*, (2012): 12–16; Epstein S. *Genoa and the Genoese, 956–1528*, (London, 2002); Бродель, *Средиземное море*; Ballison K. *Genoa and the Sea: Policy and Power in an Early Modern Maritime Republic*, (Washington, 2005); Войтович Л. *Формування кримськотатарського народу*, вступ до етногенезу, (Біла Церква, 2009), 150–157.

⁸¹¹ Wyczański Andrzej, *Polska – Rzeczpospolita Szlachecka 1454–1764*, (Warszawa, 1965); Małowist, *Wschód a zachód Europy w XIII–XVI wieku. Konfrontacje struktur społeczno-gospodarczych*, (Warszawa, 1973); Samsonowicz Henryk, *Miejsce Polski w Europie*, (Warszawa, 1995); Ibid, *Złota jesień polskiego średniowiecza*, (Poznań, 2001); Nadel-Golobič, “Armenians and Jews in Medieval Lvov”.; Cristian N. Apetrei, “Greek merchants in Romanian Principalities in the 16th c.: The case of Nicolaos Domesticos Nevridis”, *ISTROS*, XVII, (Brâila, 2011): 95–121; Ibid, “Rethinking the connections of a sixteenth century family. The Korniakt Merchants and Moldavia from 1540 to 1570”, *ISTROS*, XX, (Brâila, 2014): 565–583; Ibid, “The Transit of Cretan wine”;

Прага–Регенсбург) й активно діяв навіть після падіння Галицько-Волинської держави у кінці XIV – XV ст.⁸¹². Проте, поза нагромадженням суто статистичної інформації про кількість і номенклатуру імпортованих товарів, все ще актуальними залишаються важливі питання щодо встановлення потреб та смаків тогочасних споживачів, визначення як через обмін товарами поширювалися знання про зовнішній світ і якими були місце та частка греків у таких контактах.

Загальний огляд переліку речей, що перетинали кордон Речі Посполитої, засвідчує, що орієнтальні тренди були особливо помітними у виборі предметів одягу, посуду, зброї, засобів гігієни та продуктів харчування⁸¹³. Боротьба за цю ексклюзивну нішу не припинялася століттями. Попри усталений стереотип, не лише східне купецтво докладало зусиль до її здобуття. Більшість міщан доволі охоче долучалася до зберігання, розповсюдження чи, врешті, споживання цих продуктів.

Захопивши колишні галицько-волинські землі, польська влада успадкувала разом із ними і дністровську торгівлю та спільний кордон з молдавськими землями, що після їх переходу під протекторат Османської Порти де-факто стали польсько-турецьким економічним кордоном. Зменшення митних процедур спрощувало завдання купців з обох боків⁸¹⁴, їхні подорожі стали безпечнішими, хоча й не унеможлилювали свавілля місцевих митників чи прикордонних старост на польській території⁸¹⁵. Але ці труднощі стосувалися вже радше конкретних справ, що, попри все, можна було утримувати під

⁸¹² Войтович, “Торгівля і торговельні шляхи”, *Історія української культури*, Українська культура XIII – першої половини XVII ст. т. 2, (Київ, 2001): 81–93; Його ж, *Лев Данилович, князь галицько-волинський (бл. 1225 – бл. 1301)*, (Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2014.), 69–71, 135, 163–169.

⁸¹³ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр, 18, арк. 954–959; Vol. Leg. (t. IV), 42–43.

⁸¹⁴ *Іналджик, Османська імперія*, 147.

⁸¹⁵ Митна служба Речі Посполитої на південно-східному кордоні не могла похвалитися надто якісною організацією роботи. Купці повсякчас нарікали, що хабарі, які вони сплачували, мало в чому відрізнялися від офіційних платежів. Найпроблематичнішими вважалися митниці в Кам'янці-Подільському та Львові (див.: Dziubiński, *Na szlakach Orientu*, 51; Łoziński, *Patrycjat*, 58; Кривонос, *Східна торгівля*, 14).

контролем через адміністративні чи кримінальні методи впливу⁸¹⁶.

Ці процеси перегукувалися з фактом, що великі географічні відкриття спричинили наплив із Америки в Європу значної кількості золота. Воно втратило свою вартість та ще більше знецінило людські ресурси, задіяні в сільському господарстві країн Піренейського півострова⁸¹⁷. Зросла й кількість населення у містах Західної Європи. Активізувалися нові економічні процеси, одним із наслідків яких стало здорожчання продуктів харчування. Так званий “переворот цін” зумовив позитивний для Речі Посполитої торговельний баланс. За умов сприятливої кон’юнктури максимально зріс експорт збіжжя. Першість утримували злакові культури, які, навіть з відносно низькими закупівельними цінами, залишалися конкурентними. Пояснення цього феномена крилося в тому, що шляхта на території українських земель отримувала надприбутки за рахунок поєднання сприятливих географічно-кліматичних умов та фактично рабського визискування місцевих селян як робочої сили⁸¹⁸. Прагнення власників збільшити продуктивність праці змусило їх перейти до форми господарювання у вигляді фільваркових господарств⁸¹⁹.

⁸¹⁶ Цікавою є інформація про такого собі пана Якуба Клімунта Хохоровського, який за участі місцевих євреїв намагався грабувати грецьких купців, що перевозили вино. В Бібрці, місті розташованому поблизу Львова, він організував власну “митну комору” і якщо не мав можливості отримати грошову вигоду, то не був проти того, щоб зі своїми спільниками хоча б випити надурняк доброго вина (див.: ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 21, арк. 145).

⁸¹⁷ Rybarski, *Handel i polityka handlowa Polski w XVI stuleciu*, t. 2, (Poznań: Nakładem Towarzystwa Miłośników Miasta Poznania, 1928), 42.

⁸¹⁸ Małowist, “Poland, Russia and Western Trade in the 15th and 16th Centuries”, *Past & Present*, no. 13 (Apr., Oxford University Press, 1958): 31; Бродель, *Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV–XVIII ст.*, т. 1, структура повсякденності: можливе і неможливе, (Київ: Основи, 1995), 98–99.

⁸¹⁹ Овсінський Юрій, “Фільваркове господарство Речі Посполитої XVIII ст. в оцінці польської історіографії”, *Проблеми слов’янознавства*, вип. 55, (Львів, 2005): 29–40; Його ж, “Подільський фільварок у 20–30-х роках XVIII ст.: основні типи та структура (на прикладі маєтків Жевуських)”, *Український селянин*, зб. наук. праць, вип. 11, (Черкаси, 2008): 135–145; Його ж, “Маєтковий комплекс Жевуських на Поділлі у XVIII ст.”, *Folwark – Wieś – Latyfundium. Gospodarstwo wiejskie w Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku.* Jadwiga Muszyńska; Szymon Kazusek; Jacek Pielas, (Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego, 2009): 125–137.

Економічні зміни, що почалися на Заході, поступово докотилися до Східної Європи та в підсумку, починаючи з другої третини XVI ст., спричинили серед шляхти і заможних міщан Речі Посполитої зростання попиту на предмети розкоші⁸²⁰. Зростання кількості вільних коштів надавало їм можливість ще активніше їх витрачати. Торговці “східним крамом”, серед яких – і греки, активно скористалися цією ситуацією. Посередниками (факторами) в цій торгівлі виступили міщани і купці міст Руського воєводства та інших частин Східної й Центральної Європи⁸²¹.

Зацікавлення дорогим, якісним одягом, упряжжю для коней, зброєю, дорогоцінним посудом, килимами, екзотичними продуктами харчування зростало так швидко, що подеколи набувало гротескних форм. В окремих шляхетських маєтках можна було побачити спеціальні споруди, знані як “татарні”. Наприклад, у володінні Єжи Каліновського в Букачівцях (*Bukaczowce*) у таких спорудах утримували східних бранців, серед яких згадуються й полонені “гречанки”⁸²². За спогадами сучасників, при дворі князя Адама Чарторийського був конюх Ян, якого спеціально до візиту гостей переодягали на турка чи араба, а слугу Гаврила, що походжав між гостями в барвистому східному вбранні, представляли як екзотичного “Хаджі Кілієма”⁸²³. В місцевості Пулави, що неподалік від Варшави, в палаці того ж князя популярністю користувалася кав’ярня, якою керував грек на ім’я Анастасій⁸²⁴.

У цьому театрі марнославства знайшли своє місце й заможні міщани Львова, Замостя і Ярослава. Багато хто з них налагодив партнерські відносини зі східними купцями. Хтось був їхнім фактором, а хтось просто надавав для оренди товарів свої приміщення⁸²⁵. Предмети вжитку, що заповнили ринок, мали велику вартість, але

⁸²⁰ Крип’якевич, *Львівська Русь*, (т. 78): 32.

⁸²¹ Грушевський, “Історія”, т. VI, (Київ–Львів, 1907): 394; Cristian N. Apetrei, “The Transit of Cretan wine in 16th Century Moldavia”, 199–200.

⁸²² Łoziński, *Życie Polskie w dawnych wiekach*, wyd. XII, (Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1958), 102–103.

⁸²³ З Туреччини в XVII ст. прийшла мода на “паяців” – слуг, вдягнутих у східні строї (див.: Bystron, *Dzieje obyczajów w dawnej Polsce*, 251).

⁸²⁴ Reychman Jan, *Orient w kulturze polskiego Oświecenia*, (Wrocław, 1964): 99.

⁸²⁵ ЦДІАЛ України, ф. 52, спр. 705, арк. 222, 353; спр. 811, с. 449.

володіння ними було бажаним і мало демонструвати високий матеріальний і соціальний статус їхніх власників.

Впливові “чарів Орієнту” відносно швидко піддалася й влада міст. У видатках найбільшого з них – Львова – в той період неодноразово можна знайти вже майже усталену традицію обдаровувати особливо важливих гостей саме “східними” подарунками. У 1494 р. Львів надав львівському архієпископові Андрієві Рожку Боришевському бочку (*vas*) пива, два гарнці (*ollae*) мальвазії і дві колоди (*trunci*) вівса⁸²⁶. Під час чергового перебування тут короля Сигізмунда III Ваза і королеви-чача Владислава місцеві українці подарували гостям “... килимок, індійську хустку і штуку злотоглаву*”. Крім того, король отримав від усієї міської громади два перські килими, кожен вартістю по 185 зл., дві штуки злотоглаву, червоного й зеленого за 87 зл. 8 гр.⁸²⁷.

Вірменські та єврейські купці блискуче вловили настрої багатї частини еліти і вмїло скористалися можливостями середземноморської та левантїйської торгївлї. Греки активно долучалися до цього процесу, однак через об’єктивні причини не могли на рївнї конкурувати з означеними групами. Для бїльшостї з них предмети розкошї, продукти харчування чи зброя були радше супутнїми товарами – на противагу головному об’єктовї їхньої торгївлї, яким було вино. Проте з огляду на значну вагу, яку мали греки у монополїзацїї ринку вина в Речї Посполитїй, прагнемо привернути увагу саме до тих предметїв, в їмпортї яких найчастїше були задїянї чи помїчені грецькї купцї⁸²⁸.

Львївськї та їншї архїви дають змогу визначити, що впродовж XVI–XVII ст. найпопулярнїшими речами, якї пропонували на продаж греки, були килими, одяг, тканини, зброя, попони для коней, прикраси, мило, приправи й ласощї. Митницї фїксували також уве-

⁸²⁶ Зубрицький, *Хронїка*, 114.

* Злотоглав – тканина з вишивкою, виконаною тонкою золотою або сїбною ниткою по шовковїй основї; парча, глазет. Наложала до найдорожчих серед їмпортованих їз Туреччини тканин. На львївському ринку одна штука злотоглаву коштувала 5 талерїв (див.: *Словарь української мови*, упорядник з дод. власного матерїалу Б. Грінченко, т. 2, (Київ, 1996): 161).

⁸²⁷ Зубрицький, *Хронїка*, 232.

⁸²⁸ Лильо, *Нариси*, 41–42.

знення, хоч і не так часто, турецького волоченого (пресованого, протягнутого через вузький отвір) золота, фіміама, ладану⁸²⁹, різноманітних барвників⁸³⁰, а також коней⁸³¹.

На тлі перелічених товарів особливо вражав вибір імпортованих турецьких (тур. *halt*) і перських (тур. *kelim*) килимів⁸³². Наявність цих виробів була звичною в описах майна грецьких купців, які проїжджали через територію Речі Посполитої, проживали тут або померли. Маємо чимало згадок про килими й у заповітах багатих міщан чи описах подарунків для славних гостей міст Руського воєводства⁸³³. Один із них подарували братові короля Яна Ольбрахта – Фердинандові 1489 р.⁸³⁴.

Обсяги виробництва килимів на території Анатолії та частини тодішнього перського Курдистану в XVI–XVII ст. були досить значними. Велика їх кількість надходила з провінції Керман (*Kerman*), що на території сучасного Ірану. Довший час перські килими помилково ідентифікували як відомі в польській літературі вироби місцевого виробництва, знані як “старопольські”. Проте аналіз цих виробів засвідчив, що вони виготовлені іншим технологічним способом. Помилка була зумовлена високим рівнем вправності місцевих майстрів, якого вони досягли за відносно короткий період. Нефахівцеві важко було відрізнити репліку від оригіналу⁸³⁵. Вдалі спроби налагодити власне виробництво килимів і пасів були зроблені після другої третини XVII ст. у майстернях Бродів і столиці

⁸²⁹ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп.2, спр. 17, арк. 776.

⁸³⁰ Наприклад, барвник синього кольору – індиго, який використовували для фарбування шкір. У 1579 р. значну кількість індиго перевозив через територію Речі Посполитої до Москви турецький купець Мехмед Челебі (див.: ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 17, арк. 910–911).

⁸³¹ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 18, арк. 959; Dziubiński, *Na szlakach Orientu*, 114.

⁸³² Класифікацію та особливості виготовлення килимів, а також наявність цього товару на польському ринку описано в літературі (див.: Mańkowski, *Orient*, 31–32).

⁸³³ У 1424 р. громада Львова подарувала Владиславу II Ягайлові килимок – “тапету” (див.: ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 696, арк. 375; Łoziński, *Patrycyat*, 167).

⁸³⁴ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 1153, арк. 486.

⁸³⁵ Mańkowski, *Ze studiów nad dawnym tkactwem Polskim, Z powodu wystawy w instytucje propagandy sztuki Odbitka z “Nike”, rocznik 2, zeszyt 2, (Warszawa, 1938): 7.*

князів Радзивіллів – м. Несвіж (*Nieśwież*)⁸³⁶. Окрім прямого функціонального призначення, східні європейці накривали килимами столи, завішували стіни осель чи використовували як платіжну заставу⁸³⁷.

Греки завжди мали цей товар у своїх купецьких возах поряд із вином та не оминали можливості отримати додатковий зиск від його продажу⁸³⁸. Справляє враження опис майна з крамниць померлого у Львові в 1582 р. купця Сави Грека⁸³⁹. В ньому кількість килимів, різноманітного “турецького” одягу, столового начиння та біжутерії – це список із десятків позицій. У 1591 р. Я. Афендик із подорожі до “турок за море” поміж іншими товарами привіз до Львова “...килими, чотири тисячі сто вісімдесят сап’янових шкір, ... та один кутасик”. Частину цих товарів згаданий купець згодом реекспортував до Москви⁸⁴⁰.

У львівських документах є відомості про те, що у 1635 р. грек М. Альвізій пропонував у своїй крамниці “килими, гаптовані золотом”⁸⁴¹. Мануїл Корфінський на початку XVII ст. зберігав на львівському складі вірменського купця Бартоша Норсесовича десять перських килимів, між ними один – гаптований золотом. Дослідник Ф. Яворський у розвідці про історію будівлі львівської ратуші згадував про її окрасу – колекцію східних килимів і зброї⁸⁴². Збірку формували переважно за рахунок подарунків від офіційних делегацій та податків від роботи львівських перекладачів. Як пам’ятаємо, серед так званих тлумачів греки повсякчас становили значну частину. Згідно з усталеною традицією, кожен із них, крім податків, наприкінці року мав зробити містові оригінальний подарунок. Розпорядження від 1633 р. зобов’язувало перекладачів прикрашати килимами міську ратушу та римо-католицький кафедральний собор на Різдва, Великдень, Зелені свята та на час чергових перевиборів⁸⁴³.

⁸³⁶ Łoziński, *Życie Polskie*, 97.

⁸³⁷ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 513, арк. 692.

⁸³⁸ Dziubiński, *Na szlakach Orientu*, 168–172.

⁸³⁹ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 18, арк. 954–959.

⁸⁴⁰ Там само, спр. 21, арк. 589–590.

⁸⁴¹ Созанський Іван, “З минувшини м. Броди. Причинки до історії міста в XVII ст.”, *ЗНТШ*, т. 98, (Львів, 1910): 18.

⁸⁴² Jaworski Franciszek, *Ratusz lwowski*, (Lwów, Nakładem Towarzystwa miłośników przeszłości Lwowa, 1907), 44.

⁸⁴³ Застосування орієнтальних декорів у вигляді килимів в інтер’єрі християн-

На жаль, до нашого часу колекція килимів із ратуші не збереглася. У 1704 р. її як і інші цінності вщент пограбувала армія шведського короля Карла XII. Поза межами Львова, за згадками очевидців, велику колекцію килимів та лев'ячих, леопардових і тигрових шкір мав у своєму маєтку в Дубні князь Костянтин Острозький⁸⁴⁴.

У багатьох тогочасних мешканців наявність предметів матеріальної культури східносередземноморського регіону була ознакою, що свідчила про їхній соціальний статус. Проте, на нашу думку, використання східного тренду в побуті було переважно не цивілізаційним, а радше прагматичним вибором чи просто модою. Вірмени, євреї, православні й католики, облаштовуючи свій особистий матеріальний світ, творили цікавий симбіоз східної та західної матеріальної культур⁸⁴⁵. Громадський діяч та політичний мислитель А. Моджевський з подивом писав, що навіть "...в тому самому польському домі одна особа може одягатися за німецькою модою, друга – за італійською, а третя – всіляко підтримує турецьку. Так, наче кожний із членів тієї ж родини народився в іншій країні. Але найцікавіше, що інколи навіть та сама особа зранку одягає італійську пелерину, а вже ввечері – турецьку довгу вечірню сукню (*faiszura*) в поєднанні із ковпаком та червоними чи білими черевиками"⁸⁴⁶.

Цей феномен ззовні був помітний насамперед тим, хто прибував до Речі Посполитої. Подібне враження мешканці східної частини країни справили і на М. Груневега⁸⁴⁷. Італійський мандрівник Марк

янських святинь можемо спостерігати у храмах трансильванських міст Сібіу, Сігішоара чи Медіаш. Найбільша колекція перебуває у так званій "Чорній церкві" м. Брашов. Наприкінці XV першій половині XVI ст. керівники місцевих цехів даруючи килими декорували ними визначене їм у храмі місце. Килими використовувались під час світських урочистих подій та навіть поховальних царемоній (див: Ionescu Stefano, *Antique Ottoman rugs in Transylvania*, (Rome, 2005), www.transylvanianrugs.com)

⁸⁴⁴ Lubomirski Jan, "Regestra skarbk ks. Ostrogorskich w Dubnie", *Sprawozdanie KHS*, IV, (1900): 122; Созанський, "З минувшни", 19; Ульяновський Василь, "Князь у домовому інтер'єрі та службовому оточенні: резиденції й двір князя Василя-Костянтина Острозького", *Повсякдення ранньомодерної України*, історичні студії в 2-х томах, т. 2: Світ речей і повсякденних уявлень, (Київ, 2013): 12–56.

⁸⁴⁵ Mańkowski, *Polskie tkaniny i hafty XVI–XVII w.*, (Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1954), 31.

⁸⁴⁶ Andrzej Frycz, "Modrzewski O poprawie Rzeczy Pospolitej", 19–37.

⁸⁴⁷ Мартин Груневер, 120.

Антоній Сабеллік (*Marcus Antonius Coccius*, знаний як *Sabellicum*) у другій половині XVI ст. характеризував їхній зовнішній вигляд як “*graecanico similis*”, що б це в його уявленні не означало⁸⁴⁸. Мешканці цієї частини Східної Європи охоче підпадали під “чари” Орієнту, активно використовуючи його насамперед в одязі та декоруванні своїх приватних осель. В. Лозінський у цьому контексті слушно зазначив, що “...міщанам вдавалося прикрасити технологічну перевагу та прагматизм Заходу яскравими кольорами Сходу”⁸⁴⁹.

Серед усіх жителів українських земель Речі Посполитої найбільше вирізнялися одягом вірмени та євреї. Греки радше достосовувалися до загальної моди, в тому числі через інтеграцію з українською громадою. Хоча траплялися й винятки. Наприклад, великою прихильністю до східного стилю вирізнявся Ю. Папара. Екзотично міг виглядати Сава Федорович, в якого, згідно з заповітом, було аж чотири пари домашніх турецьких черевиків жовтого кольору по 12 зл. за пару⁸⁵⁰. Отож не варто очікувати від осілих у місті греків тотальної демонстрації у щоденному одязі переважання східних мотивів⁸⁵¹. Враховуючи, що з другої половини XVI ст. більшість із них в Речі Посполитій – це були вихідці з територій, що належали Венеції, вони мали б виглядати радше як городяни у творах італійського маляра Чезаріо Вечелліо⁸⁵².

Позаяк можна говорити про перманентну моду на східні аксесуари, які з часом стали органічною частиною повсякденного чи святкового побуту, для пошиття одягу до міст, за посередництвом в тому числі й грецьких купців, у достатній кількості надходили східні тканини, першість серед яких утримували камлот (*czam-*

⁸⁴⁸ Kot Stanisław, “Polska złotego wieku wobec kultury zachodniej”, *Kultura staropolska*, (Kraków, 1932): 645–646.

⁸⁴⁹ Łoziński, *Patrycjat*, 199.

⁸⁵⁰ Замостяник, “Чоловічий одяг львівських міщан кінця XVI – першої половини XVII ст.”, *Народознавчі зошити*, № 4 (130), (Львів, 2016): 880.

⁸⁵¹ Можливо, за винятком тих, що працювали перекладачами. У їх випадку східний одяг міг бути частиною професійної ідентифікації, коли вони зустрічали купців у прибулих караванах (див.: Bystroń, *Dzieje obyczajów w dawnej Polsce*, 233).

⁸⁵² *Costumes anciens et modernes Habiti antichi et moderni di tutto il Mondo di Cesare Vecellio* рійсідїс d’un essai sur la gravure sur bois par M. Amb. Paris, (1859–160): 402, іл. № 10.

let)⁸⁵³ і мухояр (*muchajer*)⁸⁵⁴. До тканин доєднувалися ексклюзивні вироби зі шкіри. У 1716 р. вдова колишнього цехмістра шевського цеху Івана Гойдакевича заплатила грекові Абраму Кипріановичу за сап'яновий борг чоловіка 375 зл. і залишилася винною ще 100 зл.⁸⁵⁵ В 1722 р. купець Статин Теодорович подав до суду на Якіма Городецького з його матір'ю Євою за борг на сап'ян у сумі 900 зл.⁸⁵⁶ Частина таких тканин та шкір через Трансильванію⁸⁵⁷ потрапляли у Моравію, Австрію та Нюрнберг⁸⁵⁸.

Заможні міщани надавали перевагу кабатам (*kabaty*), які також називали “кафтанами” чи “касаками”. Особливо модними вони були за часів панування королів Сигізмунда III та Владислава IV. Але якщо на заході Речі Посполитої вони мали доволі скромний вигляд, то вже в сусідньому Любліні були багато прикрашені східними орнаментальними візерунками та мали довгі рукави. Зазначимо, що бажання зробити свій одяг багатшим було спричинене ще й прагненням заможних міщан наблизити себе в такий спосіб до статусності шляхти. У відповідь на такі кроки 1613 р. в Речі Посполитій було видано закон, що забороняв міщанам, які не належали до панівної верхівки, носити дорогий шовковий одяг, коштовне хутро та сап'ян⁸⁵⁹.

⁸⁵³ “*Czamlęt*” (чемліт, чамлет, камлот) – м'яка тканина, яку виробляли з верблюжої вовни. Її використовували для пошиття верхнього одягу, переважно плащів. Міщанки Руського воєводства активно вживали її для пошиття спідниць (див.: Горбачевский Никита, *Словарь древнего актового языка Северо-Западного края и Царства Польского Н. Горбачевский*, (Вильно, 1874): 81).

⁸⁵⁴ Назва походить від арабського “*muchajjar*” (вибраний). Тканина, виготовлена з лляних та вовняних ниток (козячої вовни) різного кольору. Впродовж XVII ст. з неї шили жіночі сукні, які були багато декоровані іншими тканинами – переважно шовком. Нині більше відома в різних своїх варіантах як “мохер”. – Л.І.

⁸⁵⁵ Капраль, *Люди корпорації*, 151.

⁸⁵⁶ Там само.

⁸⁵⁷ Lajos Gecsényi, “Turkish goods” and “Greek merchants” in the Kingdom of Hungary in the 16th and 17th c.”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungariae*, vol. 60 (1), (Budapest, 2007): 55–71.

⁸⁵⁸ Kutrzeba, “Handel Krakowa w wiekach średnich na tle stosunków handlowych Polski”, *Rozprawy Polskiej Akademii. Umijętnosci. Wydział Historyczno-Filozoficzny*, t. 44, (Kraków, 1903): 128.

⁸⁵⁹ Замостяник, “Чоловічий одяг львівських міщан”, 874.

Серед заможних міщанок східний вплив також був очевидним. Проте він стосувався переважно практичного застосування на власне рішення якісних імпортованих тканин. Згадки про вбрання з нього вміщено в заповітах та в переліку приданого⁸⁶⁰. Носіння повсякдень готового одягу, скроєного за східною модою, було неможливе як з морально-етичного погляду, так і через кліматичні причини. Проте саме жінки першими опанували чудовий симбіоз романтичного західного стилю та барвистого Орієнту⁸⁶¹. В описі майна Софії Афендик поряд зафіксовано згадки про одяг з використанням китайки* та “мухаєрову шубку” (вбрання, пошите з такої тканини вже на місці)⁸⁶². Хоча згаданий вже М. Груневеґ недвозначно констатував, що більшість львів’янок таки надавали перевагу “німецькому” стилеві⁸⁶³.

Міщани, а особливо шляхта, полюбляли похизуватися перед західними європейцями строкатістю вбрання. Чудовою ілюстрацією притаманного середовищу польських магнатів “настрою” був в’їзд до Рима посольства князя Єжи Оссолінського у 1633 р. Попри прийняту в Західній Європі традицію, польські посланці-легати до Папи вирішили виокремитися та здивувати місцевих мешканців. В око темтешнім людям впали характерні особливості делегації: “... далі крокували слуги, що провадили п’ять турецьких коней. Сідло першого було оздоблене самоцвітами, другого – бірюзою, третього – рубінами, четвертого – різними дорогими каменями, натомість п’яте – винятково гарне – відсвічувало діамантами... На голові коні мали коштовні попони. Два з них мали золоті підкови, що були спеціально зле закріпленими, – розпалися. Провадили їх турки та вірмени”⁸⁶⁴.

⁸⁶⁰ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 337, арк. 243; Замостяник, “Весільна обрядовість”, 767.

⁸⁶¹ У багатьох випадках важко говорити про якийсь стандартний крій одягу. Очевидно, головну роль відігравав вигляд самої тканини та її вартистість (див.: *Wystrój*, “*Dzieje obyczajów w dawnej Polsce*”, 251).

* Китайка – густа, переважно синя, шовкова тканина, яку завозили з Китаю (див.: *Словник української мови*, (т. 4): 155; *Dziubiński, Na szlakach Orientu*, 291).

⁸⁶² ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 337, арк. 240.

⁸⁶³ Мартин Груневеґ, 136.

⁸⁶⁴ Makowski, “*Spotkania z zabytkami*”, nr. 9, (2007): 11; Idem, “*Z dziejów stosunków państwa i Kościoła. Polskie poselstwa obediencyjne w XVI i*

Пітер Пауль Рубенс, змальовуючи момент із життя королеви кочового скіфського племені *masagetiv** Томіріс, для відображення вигляду її оточення використав одяг польської шляхти. Очевидно, в його уявленні він найкраще віддзеркалював для західного європейця поняття “Сходу”⁸⁶⁵. Подібне відчуття мав і французький хроніст Жан Лабурер (*Jean Laboureur*), описуючи у 1648 р. зовнішність польських послів, які виїхали, щоб привітати прибуття королеви Марії Людвіги Гонзаги (*Marie Louise Gonzaga de Nevers*)⁸⁶⁶.

У частини жителів галицьких і подільських міст зовнішні ознаки побуту гостей зі Сходу гармонійно вкладалися в уявлення про багатого та успішного підприємця, на якого варто орієнтуватися не лише в професійному, але й у щоденному житті. Коли наприкінці XVI – у першій половині XVII ст. мода на орієнтальні товари поширилася і серед більшості заможних міщан, східні купці стали активно використовувати сприятливу кон’юнктуру, пропонуючи товар на будь-який смак і кишеню⁸⁶⁷.

На найвищому державному рівні великим прихильником східного стилю був король Ян III Собеський. Джерела підтверджують, що до кінця свого життя він був зачудований Орієнтом у

XVII w.”, *Teologia Polityczna*, nr. 1, (2003–2004), (Warszawa, 2004): 203; Barłowska Maria, “Poselswo Jerzego Ossolińskiego do Rzymu w 1633 r.”, *Silva Regnum Museum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie*; Зображення в’їзду можна побачити на рисунках графіка Стефано делла Белла “Entrata in Roma dell’ambasciatore G. Ossoliciski”, що зберігаються в колекції Національної бібліотеки у Варшаві (див.: Talbierska Jolanta, *Stefano Della Bella – Etchings from the Collection of the Print Room of the Warsaw University Library*, (Varsavia, 2001).

* Масагети (давньогр. *Μασσαῖται*, лат. *Massagetae*) – збірне ім’я, яке використовували античні автори для позначення середньоазійських і напівкочових скіфів (див.: Геродот, Історії в дев’яти книгах, книга I, § 201, (Київ: Наукова думка, 1993).

⁸⁶⁵ Peter Paul Rubens, “Head of Cyrus Brought to Queen Tomyris”, ca. 1622/23, oil on canvas, 205.1 Ч 361 cm (Boston, Museum of Fine Arts, William I. Koch Gallery).

⁸⁶⁶ Mańkowski, “Barok, orjentalizm i sarmatyzm”, odbicie ze sprawozdań Polskiej Akademii Umiejętności, t. XXXIX, nr. 8, (1934): 3; Jean Le Laboureur, *Histoire et relation du voyage de la Royne de Pologne, et du retour de Madame la Hongrie, L’avstriche, Styrie, Carienthie, le Frioul, l’Italie*, (Paris, 1647); Bystron, *Dzieje obyczajów w dawnej Polsce*, 263.

⁸⁶⁷ Zakrzewska-Dubasowa, *Ormianie zamojscy*, 138.

різних його виявах. У своєму дворі король утримував та протегував вірменських і грецьких золотарів, щедро їх винагороджував, щоб тільки йому одному вони робили вишукані попони для коней (*czapraki*) та якісні сагайдаки⁸⁶⁸. Очевидно, що люди короля стежили за трендами, які змінювалися в житті й побуті султана. Польський резидент при дворі кримського хана 1688 р. в листі до Яна Собеського писав, що пересилає йому детальний опис одягу місцевої еліти, та при цьому зазначив, що "...шапки тут роблять так само, як у Львові"⁸⁶⁹. Маємо переконливі згадки про популярність у монаршому оточенні страв східносередземноморської кухні. Варто лише поглянути на складники рецептів із перших старопольських кулінарних книг, перевиданих нещодавно⁸⁷⁰.

Гастрономічна тема становить окремих, ще мало опрацьований в українській історіографії, напрям⁸⁷¹. Попри поширені стереотипи про обмеженість кухні місцевими продуктами, заможна частина споживачів Нового часу регулярно вживала харчі зі східносередземноморського регіону, що активно надходили на ринок*. Ще 1408 р. молдавський господар Олександр, даючи згоду на торгівлю в його землях купцям зі Львова, серед товарів експорту згадує лимонний сік, названий "грецькою кислотою"⁸⁷². В 1456 р. інший молдавський воєвода і господар Петро III у привілеї, виданому для торговців зі Львова та Подільської землі, в переліку дозволених для продажу в

⁸⁶⁸ Zakrzewska-Dubasowa, *Ormianie zamojscy*, 161.

⁸⁶⁹ Kluczycki Franciszek, *Pisma do wieku i spraw Jana Sobieskiego*, t. 1–2, dok.141, (Kraków, 1880–1881): 356.; Dziubiński, *Na szlakach Orientu*, 167.

⁸⁷⁰ Dumanowski, Pawlas, Poznanski, *Sekrety kuchmistrzowskie Stanisława Czernieckiego...*

⁸⁷¹ Лильо, "Приїхали греки, привезли цитрини", чи грецькі впливи на галицьку кухню", *Незалежний культурологічний часопис "І"*, (Львів, 2013): 190–200.

* Східноземноморські мотиви в смаках польської та української еліти Нового часу були тотожними. Кухня об'єднувала навіть непримиренних ворогів, вказуючи на гастрономічну моду, що панувала (див.: Васильєва, "Формування традиції придворного бенкету в Гетьманщині (друга половина XVII – перша третина XVIII ст.)", *Повсякдення ранньомодерної України*, № 1, (Київ, Інститут історії України НАН України, 2013): 65–66).

⁸⁷² Про таку ж позицію в торгівлі згадано в привілеї наступного господаря – Стефана від 1434 р., виданому в Сучаві, та господаря Стефана IV від 1460 р. (див.: *Привілеї міста Львова*, 519, 524, 533).

Речі Посполитій речей подає “грецький квас” з імбирем⁸⁷³. Львівські митні книги рясніють нотатками про імпортований вірменами та греками перець⁸⁷⁴, оливки⁸⁷⁵, цитрини, лимонний сік⁸⁷⁶. Детальний перелік продуктів, що потрапляли на польський ринок через митні комори, вміщено навіть у текстах сеймових конституцій XVII ст.⁸⁷⁷

Король Владислав II Ягайло на своє весілля отримав від Львова, поміж іншим, триста цитрин і східні килимки (*Camchas et tapeta*)⁸⁷⁸. У 1481 р., в суботу, перед Різдом, напередодні його від'їзду до столиці, архієпископові Яну Вонтробці Стшелецькому подарували від Львова “...камінь перцю, чотири горнці мальвазії, чотири вина і сто цитрин”⁸⁷⁹. Яній Гречин у 1676 р. привіз до Львова велику партію родзинок та фії⁸⁸⁰. З великою часткою ймовірності можна припустити, що К. Корнякт у своєму будинку на Ринку приймав добірне товариство, яке насолоджувалося вишуканими винами з Криту⁸⁸¹. На партері свого палацу він облаштував спеціальну залу, в якій відбувалися прийняття та дегустації. Вино з глибоких підвалів піднімали нагору спеціальним підйомником⁸⁸².

Окремий інтерес становить згадуване в джерелах так зване

⁸⁷³ ЦДІАЛ України, ф. 131, спр. 160; *Привілеї міста Львова*, 529.

⁸⁷⁴ Там само, ф. 52, оп. 2, спр. 17, арк. 777; спр. 17, арк. 777–778.

⁸⁷⁵ Там само, спр. 247, арк. 1173.

⁸⁷⁶ Там само, спр. 243, арк. 421.

⁸⁷⁷ “Korzenie. Szafrany, cymenty, merkiny, pińskie, katalony Cypryiskie, Aragońskie, Tureckie. Pieprz, bobki, cynamon, gwoździki, imbir, kmin, hanysz, cukier, kanar, mellis, faryna. Lodowaty. etc. cykаты, słodkie rzeczy w cukier wprawione pazsty, także różne condita, kapary, limonie, muszkatowy kwiat, migdaly, oliwa, ryż, rodzynki. Tatarskie ziele, gałgany, cytwar, tabak, i inne wszystkie aromata, frukty: etc. y cukry, robione (Vol. Leg, (t. 4): 42).

⁸⁷⁸ Зубрицький, *Хроніка*, 75.

⁸⁷⁹ Там само, 111.

⁸⁸⁰ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 837, арк. 103.

⁸⁸¹ Вже усталені традиції споживання доброго вина в поєднанні з помаранчами бачимо у Львові й у пізніші часи. Так 1619 р. святкували щасливе повернення з Варшави члена цеху “багатих крамарів” Якуба Івашковича (див.: Заяць, “Звичаї та повсякденні практики львівського цеху багатих крамів у світлі протоколів XVI – першої третини XVII ст.”, *Історія торгівлі, податків та мита*, № 1–2, (13–14), (Дніпро, 2016): 100).

⁸⁸² Перелигіна Ольга, “Корнякта Кам'яниця”, *Енциклопедія Львова*, (т. 3): 414.

“татарське зілля”⁸⁸³. Це суміш трав, що росли винятково на Сході. Окрім гастрономічного використання як приправи (перемішування з цукром перетворювало зілля на різновид афродизіаку), в містах Східної Європи його розглядали ще й як лікувальний засіб, голов-но для поліпшення травлення⁸⁸⁴. В 1591 р. двадцять дев’ять мішків такого зілля привіз до Львова Я. Афендик⁸⁸⁵. У 1548 р. в Пйотркові король Сигізмунд I Старий видав мешканцям Любліна розпорядження, що “...привезене з Греції та Туреччини коріння може бути виставлене на продаж лише після його ретельної перевірки у спеціально відведеному для цього місці”⁸⁸⁶. В 1600 р. на львівському складі купців Мурада Керимовича та Норбега Поповича зберігалось понад три тонни (!) таких трав⁸⁸⁷. Зі Львова цей товар переправляли у напрямку до Кракова, а далі – до Вроцлава та Оломоуця⁸⁸⁸.

Станіслав Чарнецький, прагнучи зберегти чистоту регіональної кухні, рекомендував, приймаючи, щоправда, вже як усталену традицію, додавання до багатьох страв середземноморських вин⁸⁸⁹. Проте вся сукупність цих характерних для Речі Посполитої особливостей не повинна вводити в оману: у королівському дворі й у більшості магнатських резиденцій наприкінці XVI ст. і далі виразно переважала панівна в більшості країн Європи французька (фламандська) мода.

На відміну від описів одягу чи кухні, маємо порівняно небагато інформації про вплив східного стилю на облаштування інтер’єрів приміщень. Так само, як і стосовно гастрономії, магнати намагалися не відставати від західноєвропейських трендів в оздобленні своїх

⁸⁸³ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 21, арк. 589.

⁸⁸⁴ “Аір тростиновий” або “лепеха очеретяна” (*Acorus calamus*, “лепеха пустостебельна”) – вид трав’янистих багаторічних рослин. Інші українські народні назви – *татарське зілля*, *лепеха жидівська*, *шувар*. Згадки про торгівлю різноманітними травами між Сходом та Львовом за посередництвом генуезьких колоній у Криму занотовано в документах ще у XIV ст. (див.: Hryszko, *Z Genui nad Morze Czarne*, 244; Один мішок зілля дорівнював 5-7 каменям (див.: Dziubicki, *Na szlakach Orientu*, 291).

⁸⁸⁵ ЦДІАЛ України, ф. 52, спр. 21, арк. 589–590.

⁸⁸⁶ Katalog Dokumentów Archiwum Państwowego w Lublinie: Cz. 2. Katalog dokumentów różnej proveniencji miast, wsi, cechów, parafii, klasztorów, 73.

⁸⁸⁷ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 21, арк. 589.

⁸⁸⁸ Rybarski, “Handel”, 153.

⁸⁸⁹ Dumanowski, Pawlas, Poznanski, *Sekrety kuchmistrzowskie*, 44.

осель. Великий коронний гетьман Станіслав Конєцпольський саме так облаштував замок у Підгірцях⁸⁹⁰. А от львівський архієпископ Ян Замойський (1604–1614) для власної каплиці в римо-католицькій катедрі замовив зі Сходу двадцять килимів з особистими монограмами⁸⁹¹. Про традицію декорування стін килимами в особливо урочистих ситуаціях згадано під час опису святкування у містах вельсь⁸⁹².

Трапляються поодинокі згадки про те, що у Львові та Ярославі для проживання купців було пристосовано приватні споруди на зразок східного “*fonduku*”, в яких обов’язково мали бути великі сіни та зручні внутрішні подвір’я з галереями⁸⁹³. Будівлі подібного типу, очевидно, з’явилися під час турецького правління на Поділлі (1672–1699), підтвердженням чого є дільниця Карвасари у Кам’янці-Подільському, де зупинялися переважно подорожні купці зі Сходу⁸⁹⁴. У таких місцях обов’язково мали бути будівлі для зберігання товарів і перепочинку. Влада зобов’язувалася гарантувати їм безпеку⁸⁹⁵. Є інформація, що окремі заможні міщани Львова полюбили прикрашати стіни своїх помешкань так званими італійськими шпалерами, проте використовували також “турецькі”⁸⁹⁶. Серед них найдорожчими вважалися сап’янові⁸⁹⁷.

⁸⁹⁰ Mańkowski, “Zachód i Wschód w tkactwie Polskim XVII w. (tkacze Koniecpolskich)”, *Osobne oddziele ze Sprawozdań Polskiej Akadem. Umiej*, т. XXXVII, (nr. 2): 19.

⁸⁹¹ *Sprawozdania Komisji do badania historii sztuki w Polsce*, *Sprawozdania z posiedzeń*, т. V (1856), т. V, (Warszawa, 1856): 322.

⁸⁹² Замостяник, “Весільна обрядовість львівських міщан кінця XVI – першої половини VII ст.”, *Народознавчі Зошити*, № 5 (101), (Львів, 2011): 768.

⁸⁹³ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 515, арк. 367; Charewiczowa, “Handel”, 68; Dziubiński, *Na szlakach Orientu*, 66.

⁸⁹⁴ Петров Микола, *Місто Кам’янець-Подільський в 30-х рр. XV–XVIII століть: проблеми соціально-економічного, демографічного, етнічного та історико-топографічного розвитку. Міське і замкове управління*, (Кам’янець-Подільський, 2012), 188.

⁸⁹⁵ Про облаштування подібних пунктів відпочинку вздовж шляху зі Львова до Стамбула згадує у своїй хроніці М. Груневеґ (див.: Мартин Груневеґ 53; Про існування такої транспортної інфраструктури на території сучасної України ще у XIV ст. свідчать результати археологічних досліджень. (див.: Осипян, “Возникновение армянских колоний во Львове и Каменце-Подольском”, 62-63).

⁸⁹⁶ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 517, арк. 314–315.

⁸⁹⁷ Там само, спр. 18, арк. 956.

Греки, які мешкали в регіоні, зазвичай, купували будинки, що вже були вписані в усталене міське середовище. Щільність забудови та дороговизна квадратних метрів у поєднанні з особливостями кліматичних умов не дозволяли їм переносити на місцевий ґрунт архітектурні традиції, характерні для місць їхнього походження. Навіть палац найбагатшого грека К. Корнякта – це добротний приклад архітектури пізнього Ренесансу, автором якого є архітектор-італієць Петро Барбон (*Petro Barbon*), народжений у Падуї, що також належала до Венеції⁸⁹⁸.

Коли за допомогою ретельних описів майна, що їх нам залишили чиновники львівського лавничого суду, віртуально рухаємося кімнатами та коридорами кам'яниці іншого відомого грека К. Папари, аж ніяк не виникає відчуття присутності там традицій Сходу⁸⁹⁹. Подібно і грек Константин Мадзапета згромадив у своїй оселі на стінах не килими, а значну колекцію малярства, що налічувала близько п'ятдесяти різноманітних портретів⁹⁰⁰.

Кожний наступний військовий конфлікт із Туреччиною сприяв напливу на територію Речі Посполитої партії зброї і військової здобичі. На думку В. Лозінського, спостерігався цікавий феномен, коли чергова перемога над турками ще більше посилювала інтерес до Сходу та моду на тамтешні товари. Саме цей фактор не в останню чергу вплинув на “орієнталізацію” еліти Речі Посполитої набагато швидше, ніж цього могли досягти еволюційним шляхом усі купці разом⁹⁰¹. Картини батальних сцен таких художників, як Мартін Альтамонте (*Martino Altomonte*), рясніють зображенням шляхти, яку невтаємниченому глядачеві було б важко відрізнити за одягом від її супротивників. Єдиним обов'язковим аксесуаром, що виокремлював польських шляхтичів на полі битви на тлі турків чи козаків, було леопардове або тигряче хутро, яким вони декорували свої обладунки. В 1630 р. саме такі шкіри перевозив у своєму багажі львівській

⁸⁹⁸ Кам'яниця Корнякта: Королівські зали: путівник, Ольга Перелигіна, Марія Гуль, Мирослав Побережний; Львівський історичний музей, (Київ, 2010).

⁸⁹⁹ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 1, спр. 677, арк. 12.

⁹⁰⁰ Łoziński, *Patrycyat*, 207.

⁹⁰¹ *Ibid*, *Życie polskie w dawnych wiekach*, (Kraków, 1969), 161.

ювелір Станіслав Ніклевич⁹⁰². Згадки про наявність подібних шкір містяться і в описі майна Софії Афендик⁹⁰³.

Бажання володіти престижними військовими трофеями швидко спричинило зміни у тогочасній “моді”. Цю еволюцію добре помітно на прикладі надтрунних і світських портретів львівських греків із колекції львівського історичного музею та Львівської галереї мистецтв⁹⁰⁴. Між портретом К. Корнякта (старшого) та його внука Антонія-Кароля Корнякта – велика стилістична різниця зумовлена характерними ознаками мистецьких традицій ренесансу та бароко⁹⁰⁵.

Численні посольства також сприяли поширенню серед польської еліти моди на якісну зброю турецького й арабського походження⁹⁰⁶. Для її нового власника було ідеально, якщо вона була здобута у ворога та мала відповідний напис (гравірування). Попри те, що Османська держава забороняла вивозити з країни готову зброю, купці таки віднаходили можливість її продажу. Якщо ж такої нагоди не було, місцеві майстри були готові допомогти в реалізації мрій⁹⁰⁷. Часто до міст Речі Посполитої привозили тільки лезо шаблі,

⁹⁰² “...пан Станіслав позивач, скочив сам до воза і там всі речі зложивши на землю і розв’язавши, показав леопардові і тигрові [шкіри. – Л. І.], зброю і інші речі” (див.: ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 45, арк. 2156).

⁹⁰³ Там само, спр. 337, арк. 242.

⁹⁰⁴ Deluga, “Greek Patronage of the Arts in Lviv in the Sixteenth and Seventeenth Centuries”, *Economy and Society in Central and Eastern Europe. Territory, Population, Consumption*, ed. D. Dumitran and V. Moga, (Berlin–Zürich, 2013): 294; Якущенко Григорій, *Каталог збірки живопису Львівського історичного музею*, (Львів, 1987).

⁹⁰⁵ Портрет роботи Мартіна Альтамонте довго належав до колекції родини князів Любомирських, а згодом зберігався в запасниках Львівської галереї мистецтв. На ньому є інскрипція: “Antonius Korniaekt urbimus ultimis, de Familia magnarum Quandam in Terra Premisliensi Ditionum Nacres” (див. іл. № 11; Костюк Степан, “Копії портретів родини Корняктів у фондах ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України”, *Успенське братство і його роль в українському національно-культурному відродженні*, (Львів, 1996): 77–80; Станчак Ярослава, Семенюк Д., “З науки, немов джерела, все добре походить”, *Апологет*, матеріали III Міжнародної наукової конференції, львівська духовна академія УПЦ КП, інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, ЛІМ, інв. № Ж-1503, 91×119 см, (Львів, 2011): 128).

⁹⁰⁶ Грушевський, “Історія”, (т. VI): 65.

⁹⁰⁷ Абсолютну перевагу на ринку львівських золотарів, які працювали над оздобленням зброї, утримували вірмени (див.: Łoziński, “Ormiański

а її руків'я вже доробляли у місцевих майстернях. Головними імпортерами зброї на ринку країни впродовж тривалого часу залишалися вірмени⁹⁰⁸, але є відомості й про греків як перманентних учасників торгівлі такими предметами. Я. Афендик 1578 р. привіз до Львова на продаж одинадцять турецьких шабель, два аджамські щити й сім перських попон для коней⁹⁰⁹. Його ж згадано 1591 р. в контексті потрапляння до міста тринадцяти шабель і двох добруджанських коней⁹¹⁰. Я. Афендик також отримав у спадок шаблю купця Д. Маркочана, який помер у монастирі св. Онуфрія у Львові⁹¹¹. Сава Грек в крамниці мав "...шабель булатних кривих і простих сім по п'ять флоринів. Простих шабель за один флорин злотий – п'ять"⁹¹². В. Лозинський згадував, що торгівлею зброєю підробляв також і Гавриїл Лангіш⁹¹³. У 1602 р. в списку товарів, якими львівський купець Захарія Івашкович розраховувався з греком Дмитром Юрієвичем із Замостя, було кілька артикулів різної зброї⁹¹⁴. Бажаючи захистити ринок, міська влада вирішила, що лише ті греки, які були громадянами Львова, могли продавати зброю. Іншим – "...шотландцям, грекам та євреям це було заборонено за винятком визначених ярмаркових днів"⁹¹⁵.

Ще одним прибутковим напрямом торгівлі були експортовані аксесуари. В середовищі турецьких, грецьких, українських і польських міщанок та шляхтянок було зацікавлення прикрасами, взорованими у східному стилі⁹¹⁶. Захоплення модними аксесуарами охопило навіть чоловіків. Серед львів'янок грецького походження найповніший опис спадкового майна залишився після С. Афендик. В її начинні та господарських предметах, поміж "турецькою керамікою" помітне місце займають предмети західного походження. Постіль в оселі та нижня білизна були переважно сілезького виробництва.

epilog lwowskiej sztuki złotniczej", *Sprawozdania Komisji do Badania Historii Sztuki w Polsce*, т. 7, з.1–2, (Kraków): 243).

⁹⁰⁸ Mańkowski, *Orient*, 131.

⁹⁰⁹ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 21, арк. 591.

⁹¹⁰ Там само, арк. 590.

⁹¹¹ Там само, спр. 718, арк. 1.

⁹¹² Там само, спр. 18, арк. 955.

⁹¹³ Łoziński, *Patrycjat*, 321.

⁹¹⁴ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 517, арк. 314.

⁹¹⁵ Łoziński, "Ormiański epilog", 251.

⁹¹⁶ Zakrzewska-Dubasowa, *Ormianie zamojscy*, 131.

Натомість східні (переважно турецькі) та навіть московські мотиви домінували у верхньому одязі й аксесуарах⁹¹⁷.

Попри дещо стереотипне уявлення про бруд і неохайність, що панували серед мешканців середньовічних чи ранньомодерних міст, значна частина львів'ян ретельно стежила за гігієною та своїм зовнішнім виглядом. Грек М. Альвізій належав до міщан, які воліли жити у максимально можливому комфорті тогочасного Львова. З березня 1625 р. міська рада погодилася під'єднати його будинок до міського водогону, а він мав прокласти труби до нього власним коштом "...між міським муром та Руською церквою"⁹¹⁸. Власну гілку водотягу мала й родина Г. Лангіша.⁹¹⁹ Окрім приватних лазничок, в середмісті були ще й громадські лазні та приватні об'єкти на передмістях⁹²⁰.

Під час купелі окремі львів'яни охоче використовували східні пахощі й так зване "грецьке мило". У Львові вирізняли одразу кілька ґатунків цього продукту, серед яких найчастіше згадуються "грецьке, турецьке, арабське та заморське"⁹²¹. У 1530 р. митниця в Любліні на кілька каменів "польського" мила реєструвала кільканадцять каменів мила "грецького", що його привіз до міста якийсь вірменський купець⁹²². У XVI–XVII ст. місцем виробництва такого товару було сирійське місто Алеппо, звідки мило розходилося далеко за межі мусульманського світу. Сирійські купці перевозили значні його запаси через Кам'янець-Подільський до Львова⁹²³. Свою назву "грецьке" мило отримало через те, що для його виробництва використовували ароматичні добавки з оливкової олії та інших рослинних екстрактів⁹²⁴. Згадки про його продаж можна віднайти в

⁹¹⁷ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 337, арк. 237–244.

⁹¹⁸ Charewiczowa, *Wodociągi starego Lwowa 1404–1663*, dok. XII, (Lwów, druk. Książnica-Atlas, wydawnictwo Zakładów Wodociągowych Miasta Lwowa, 1934), 48–49.

⁹¹⁹ Ibid, doc. XVI, (7.VIII. 1634): 55.

⁹²⁰ Zubyk, 125–126.

⁹²¹ В описі майна купця Сави Грека за 1582 р. є згадка про "...мила Барського каменів чотири" (ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 18, арк. 956). У 1650 р. податок від крайового мила, а також "...tureckiego, chałabyiskiego, i zamorskiego" становив 6 гр. (див.: Vol. Leg, t.4, [358], 164).

⁹²² Rybarski, *Handel*, 187.

⁹²³ Dziubiński, *Na szlakach Orientu*, 181.

⁹²⁴ Ibid, 182.

джерелах поряд із інформацією про “турецький банний рушник” і “кошлаті бавовняні білі хустки до витирання”⁹²⁵.

Здавалося б, постійна наявність продуктів східного походження в повсякденному житті мешканців цієї частини Речі Посполитої мала б сприяти домінуванню тренду, проте це не так. Орієнтальна культура не стала визначальною для міщанського та навіть шляхетського середовищ. Ба більше, чимало турецьких підданих грецького й вірменського походження, заробивши на продажу східних товарів значні кошти та отримавши громадянство міст Речі Посполитої, з часом самі починали віддавати перевагу матеріальним цінностям західноєвропейського походження. Вже згаданий опис майна С. Афендик свідчить, що серед багатьох “східних” предметів ужитку були й срібні позолочені ложечки з “chlorkami” та лев’ячими голівками (*cum effigie capitis leonis*), а також кубки з гербиками західної роботи⁹²⁶. Серед переліку речей померлого грека М. Альвізія згадано про фігурку позолоченого коня аугзбурзької роботи⁹²⁷. Навіть у релігійному житті частина греків мала доволі принципові розбіжності з вподобаннями місцевих українців⁹²⁸.

Усі перелічені вище приклади свідчать про те, що не можна розглядати тогочасний ринок Центрально-Східної Європи лише під кутом все ще наявного в історіографії протиставлення за схемою Схід–Захід. Нові економічні тенденції потребували більшої гнучкості від всіх учасників торговельного обміну. Греки разом з іншими категоріями купецтва швидко пристосували власну господарську діяльність до нових реалій.

⁹²⁵ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 18, арк. 954–959; Про подібні, навіть гаптовані, банні рушники є згадки і в описі майна С. Афендик (див.: Там само, спр. 337, арк. 242).

⁹²⁶ Там само, спр. 337, арк. 237–244; Łoziński, *Złotnictwo lwowskie w dawnych wiekach 1384–1640*, (Lwów: Gubrynowicz i Schmidt, 1889), 9.

⁹²⁷ *Ibid*, 11.

⁹²⁸ У 1586 р. братчики в скарзі до єпископа Гедеона Балабана з приводу звичаю святкування Воскресіння Господнього підкреслювали: “А грекове которые живут з нами и не посвечивают таковое паски, таковыи за еретики именуются в нас”. Питання про освячення їжі на Паску було предметом серйозного конфлікту, в який був змушений втрутитися навіть патріарх Єремія II Транос (див.: Срібний, т. 108, (1912): 19; Гудзяк, *Криза*, 264).

Популярність товарів східного походження співіснувала поряд із щоразу активнішими спробами західних, зокрема краківських, купців закріпити свої позиції у Львові. Переважно вони торгували одягом власного виробництва. Деякі з них намагалися створити тут майстерні, щоб мати змогу в майбутньому просувати свої товари на ринки Молдавії та Волощини. Цей задум не було вповні реалізовано через опір львівських виробників та посилення воєнних конфліктів на прикордонних територіях. До того ж, до середини XVII ст. інтерес міщан польського “східного прикордоння” до французького стилю в одязі дещо підупав. Територія, де так активно перетиналися впливи культур Сходу та Заходу, творило свої особливості й атмосферу. Серед значної частини магнатів і шляхти панував “сарматський міф”, що мало вияв і в їхньому одязі та щоденному житті. Постійний приплив східних зразків сприяв їх “переосмисленню” та адаптації до місцевої традиції та західної моди. За допомогою купців східними товарами польська шляхта й міщани використали цей факт, вигідно подаючи його перед західними європейцями як частину власної окремішності та оригінальності⁹²⁹.

8.1. Грецькі майстри-гаптярі у Бродах в 1639–1648 рр.

Попит на тканини, зброю чи одяг зі Сходу у Речі Посполитій впродовж століть залишався на високому рівні. Як ми вже згадували раніше, значна частина заможних міщан полюбляла прикрашати своє вбрання оригінальними гудзиками, гаптованими золотом елементами, перськими та турецькими пасами⁹³⁰.

Окрім імпортованих продуктів такого характеру, чинилися спроби налагодити виробництво через місцевих майстрів. У Львові в цеху золотарів значну та впливову групу становили вірмени⁹³¹. З 1554 до 1594 рр. серед його членів бачимо ім'я принаймні одно-

⁹²⁹ Mrozowski Przemyslaw, “Orientalizacja stroju szlacheckiego w Polsce na przełomie XVI i XVII w.”, *Orient i orientalizm w sztuce*, materiały z Sesji Stowarzyszenia Historyków Sztuki, (Kraków, 1983): 243–261.

⁹³⁰ Zakrzewska-Dubasowa, *Ormianie zamojscy*, 120; Łoziński, *Patrycyat*, 315.

⁹³¹ Łoziński, *Złotnictwo lwowskie...*; Ibid, “Ormiański epilog lwowskiej sztuki złotniczej”, (Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1901).

го майстра-грека на ім'я Дмитро. Щоправда, цей майстер належав до золотарів із передмість Львова, яких трактували як партачів⁹³². Для нашої роботи винятковий інтерес мало вивчення проблеми залучення грецьких купців і ремісників до імпорту й виробництва на території Руського воєводства тканин, взорованих на східний стиль, зокрема чоловічих пасів.

Цей елемент одягу, починаючи з кінця XVI ст., швидко набув особливої популярності серед польської шляхти. Інколи попит настільки перевищував пропозицію, що це провадило до здорожчання товару. Ціни на паси були різними: звичайний турецький коштував 6 зл., стамбульський – 12 зл., польський – 16 зл., а пас із міста Бурси – 28 зл. Вартість окремих коштовних екземплярів могла сягати навіть 50 зл.⁹³³

Серед інших аксесуарів одягу пас був одним із найкоштовніших. Окрім фінансової складової, він вказував і на соціальний статус власника. З часом такі паси, виготовлені на зразок східних, стали невід'ємною частиною польського шляхетського строю⁹³⁴. Їх зображення є не лише на портретах шляхти, але й на королівських портретах. Враховуючи зростання попиту на цей товар, багато грецьких і вірменських купців не оминали нагоди заробити на ньому. Про обсяги імпорту цього аксесуару можна скласти певне враження хоча б на підставі інформації, що лише на львівському складі Сави Грека у 1582 р. зберігалося вісімдесят чотири бавовняно-шовкові паси з міста Бурси⁹³⁵.

На жаль, для багатьох потенційних клієнтів паси були важкодоступними через їх високу ціну. Цим і скористалися греки, налагодивши виготовлення якісної продукції, опертої на кращі зразки у східному стилі. Роботу над заповненням лакун активно розпочали золотарі

⁹³² "...olim honestus Dymitr Greczyn aurifaber de suburbio Leopoliensi iurisdictionis huius" (див.: Bostel F., "Przyczynki do dziejów złotnictwa lwowskiego w XVI–XVII w.", *Sprawozdania Komisji do Badania*, t. 5, (Kraków, 1896): 18–19).

⁹³³ Mańkowski, *Pasy polskie, Prace Komisji Historii Sztuki*, t. VII, (Kraków: Arkady, 1937): 101–121.

⁹³⁴ Biedrońska-Słota Beata, "Polski ubiór narodowy jako wyraz tradycji oraz niezależności politycznej i kulturalnej", *Sztuka i Krytyka, Art and Criticism* Polski Instytut Studiów nad sztuką świata, nr. 7–8, (70–71), Lipiec-Sierpień, (Warszawa, 2018): 45.

⁹³⁵ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр.18, арк. 954.

та гаптярі, що осіли в Бродях⁹³⁶. Між 1639 та 1650 рр. там проживало відразу кілька майстрів, на яких варто звернути прискіпливішу увагу⁹³⁷.

Якість тканин, які вони почали виготовляти в Речі Посполитій, спиралася ще на візантійські традиції. Після падіння імперії частина майстрів емігрувала, налагодивши виробництво за її межами⁹³⁸. Ті, хто залишився в Османській імперії, успішно забезпечували потреби султанського двору. На території Руського воєводства їхнім послідовником став мешканець острова Корфу на ім'я Мануїл. Після переїзду до Речі Посполитої він згадується в документах як майстер Мануїл Корфінський (*Manuel Korfinsky*), отримавши нове прізвище від місця свого народження⁹³⁹. На початках діяльності (близько 1639 р.) його ще нотували як купця⁹⁴⁰. Він провадив кредитно-грошові операції з іншими торговцями, продаючи їм готовий гаптований золотом одяг⁹⁴¹. Бачимо, що того ж року він вступив у суперечку з вірменським купцем Норседовичем за килими, один із яких був гаптований сріблом і золотом⁹⁴². Отже існувала якщо не співпраця, то принаймні форма конкуренції між греками та вірменами на цьому ринку.

У 1640 р. Мануїл Корфінський разом із дружиною Раїліною вже переселився до Бродів, придбав кам'яний будинок “в новому місті”, з якого сплачував річний податок⁹⁴³. Починаючи з 1641 р., до нього долучився інший грек – Константин Стамовський (*Konstanty Stamat, Stamo*). Разом з М. Корфінським вони вже значаться в документах міста як золотоголовники (*złotogławnik*) і крок за кроком починають налагоджувати тут виготовлення тканин та інших виробів⁹⁴⁴.

⁹³⁶ *Sprawozdania Komisji do badania historii sztuki w Polsce, sprawozdania z posiedzeń*, t. V (1856), t. V (1856): 322; *Obrazki z przeszłości Brodów i powiatu Brodzkiego, tow. Rozwoju Ziemi Wschodnich*. Koło w Brodach, opracował i objaśnieniami zaopatrzył dr. Edmund Bernhaut, (Brody, 1938): 34–38.

⁹³⁷ Mańkowski, *Orient*, 40.

⁹³⁸ Woodfin Warren, *Liturgical Textiles, Byzantium. Faith and Power (1261–1557)*, (The Metropolitan Museum of Art, New York, Yale University Press, New Haven and London. 2004), 295–300.

⁹³⁹ ЦДІАЛ України, ф. 24, (Магістрат міста Бродів), оп. 1, спр. 6, арк. 21.

⁹⁴⁰ Там само, ф. 401, оп. 1, спр. 20, арк. 10.

⁹⁴¹ Там само, ф. 24, оп. 1, спр. 5, арк. 8–9.

⁹⁴² Там само, ф. 401, оп. 1, спр. 20, арк. 10.

⁹⁴³ Там само, спр. 6, арк. 3.

⁹⁴⁴ Там само, спр. 6, арк. 69; Mańkowski, *Orient*, 15; “...złotogławnik, mieszczanin i kupiec brodzki, auritextor, civis et negotiator Brodensis famatus” (див.:

Так, М. Корфінський, як і інші запрошені майстри та купці, користувався протекцією власника Бродів – гетьмана Станіслава Конєцпольського. Той став власником міста в 1629 р., відтак поступово зміцнював його фортифікаційні системи, будував палац і дбав про розвиток його торговельного й ремісничого потенціалу. Намагаючись швидко перетворити місто на прибутковий проект, С. Конєцпольський спробував вирощувати в Бродах дерева шовковиці для годівлі мотиля⁹⁴⁵. Щоб налагодити виробництво шовку, він запросив із Заходу майстрів Абрагама Фензелі (*Abracham Fentzelius*) та Йоахіма Фіберанті (*Joachim Fiberantius*). На жаль, процес виявився надто коштовним. Отже, С. Конєцпольський повернувся до думки про залучення східних фахівців⁹⁴⁶. Його рішення могло бути оперативним і на власний досвід. Після поразки під Цецорою він до 1623 р. разом з іншими впливовими польськими бранцями довгий час перебував у турецькому полоні, де мав нагоду ближче заізнатися з мистецтвом та побутом Сходу⁹⁴⁷.

Порівняно з відносно численними групами вірменських і шотландських купців, греки також творили у Бродах невелике етнічне земляцтво, підтримували один одного. Володіючи у місті двома будинками, М. Корфінський відпродав один із них грецькому купцеві Андрієві Анатасовичу за 700 зл.⁹⁴⁸

З часом майстер запросив до співпраці інших помічників із Туреччини. У 1643 р. він спеціально їздив до Стамбула, де переконав перебратися до Бродів майстра на ім'я Георгій Грек. Головним предметом їх виробництва мали стати так звані “золотоголови” – коштовні шовкові тканини, гаптовані золотом чи срібною ниткою⁹⁴⁹.

Созанський Іван, “З минувшини м. Броди. Причинки до історії міста в XVII в.”, *ЗНТШ*, (т. ХСVIII): 14; Репринтне видання 1911 р.), (Броди, 2003), 25–26.

⁹⁴⁵ Mańkowski, *Sztuka islamu w Polsce*, 11.

⁹⁴⁶ Ibid, “Zachód i Wschód w tkactwie Polskim”, 20.

⁹⁴⁷ ЦДІАЛ України, ф, 52, оп.2, спр. 39, (1624).

⁹⁴⁸ Созанський, *З минувшини м. Броди*, 26.

⁹⁴⁹ В XVI–XVII ст. виробництвом таких тканин була славною Флоренція. В Речі Посполитій після того як мода на ці строї серед шляхти пройшла, їх продовжували використовувати в церковному житті для оздоблення літургійних шат (див.: Turnau Irena, *Słownik Ubiorów, Tkaniny, wyroby pozatkackie, skóry, broń i klejnoty oraz barwy znane w Polsce od średniowiecza do początku XIX w.*, (Wydawnictwo Naukowe Sempex, Warszawa, 1999), 204.

Для майбутньої роботи останній навіть закупив різноманітні коштовні технічні пристрої для виробництва золотої і срібної нитки на суму 650 талерів⁹⁵⁰. Згодом до спілки пристав турецький єврей на ім'я Кемал. У документах є інформація про співпрацю золотарів із майстром вірменського походження на ім'я Аслан⁹⁵¹ та з Атаназом Греком⁹⁵².

На початках фабрика була розташована в приміщенні місцевої ратуші і її продукція *acsi in ipsa Persiade* (ніби у самій Персії), зважаючи на значну її вартість мала слабкий збут. М. Корфінський навіть був змушений видати майстрам кредит на суму 15 гривень, а для роботи – 800 лутів талероваго срібла та 52 червоні злоті⁹⁵³. З часом справи поліпшилися й виникла потреба збільшити обсяги виробництва. Єдиним негативним моментом у діяльності фабрики можна вважати лише той факт, що Кемал почав обкрадати своїх партнерів, “...відрізаючи золото та ховаючи його в халяву чобіт”⁹⁵⁴. Попри все, збут поступово почав зростати, а водночас посилювався особистий авторитет і добробут М. Корфінського. В 1643 р. він вже виступив фінансовим поручителем для визволення з в'язниці місцевого єврея на ім'я Хаїм⁹⁵⁵.

У Бродях М. Корфінський почав набирати в науку дітей місцевих жителів. Це мало помітний вплив на формування гаптярського ремесла на території Руського воєводства. Ці майстри місцевого походження успішно продовжили справу, яку започаткували греки. Серед учнів М. Корфінського були поляки, українці та вірмени⁹⁵⁶. “...Яцька сина Лукаша Суходільського, Тимка сина Василя Грабаря, Яна Пшилуцького та Петра магістра старшого взяли”⁹⁵⁷. В умовах договорів між батьками та вчителем намагалися ретельно прописати терміни навчання й особливості матеріального забезпечення учнів⁹⁵⁸. Охочих не бракувало, попри те, що М. Корфінський мав дещо лиху славу як вихователь. Голосний процес із ним мала матір

⁹⁵⁰ ЦДІАЛ України, ф. 24, оп. 1, спр. 5, арк. 35–36.

⁹⁵¹ Там само, спр. 6, арк. 70.

⁹⁵² Там само, ф. 401, оп. 1, спр. 20, арк. 16.

⁹⁵³ ЦДІАЛ України, ф. 401, оп. 1, спр. 20, арк. 10–12.

⁹⁵⁴ Созанський, *З минувшини м. Броди*, 27.

⁹⁵⁵ ЦДІАЛ України, ф. 24, оп. 1, спр. 6, арк. 96.

⁹⁵⁶ Там само, арк. 69.

⁹⁵⁷ Там само, арк. 70; Mańkowski, “Zachód i Wschód w tkactwie Polskim”, 20.

⁹⁵⁸ ЦДІАЛ України, ф. 24, оп. 1, спр. 6, арк. 70.

згаданого вище Яцька Суходільського, якого, як вона твердила, вчитель побив до смерті⁹⁵⁹.

У 1644 р. М. Корфінський перебрався до Львова. На території юридики*, що належала іншому членові родини Конецпольських – белзькому воєводі Христофорові Конецпольському, він повторно налагодив виробництво⁹⁶⁰. У Львові М. Корфінський міг мати контакти з ще одним майстром грецького походження на ім'я Олександр Димович (?) зі Стамбула⁹⁶¹. В 1637 р. той втік з Туреччини, уникаючи виконання наказу султана Мурада IV, і через Ясси потрапив на територію Речі Посполитої. Припускаємо, що у Львові він самостійно намагався організувати виробництво золотої та срібної нитки. Очевидно, це йому не вдалося, бо 1639 р. вже бачимо його спробу емігрувати до Московської держави⁹⁶². В російських джерелах його занотовано як майстра Олександра Дмитрієва. Восени 1639 р. він разом з іншими супутниками з'явився у прикордонному Путивлі, де намагався переконати московитів надати йому підданство як висококласному майстрові-гаптяреві. Спершу царські урядники виявили зацікавлення у його послугах, однак після того, як він, озвучивши фінансові умови роботи й отримавши негативну відповідь, вдався до шантажу чиновників можливим переїздом до Речі Посполитої, його вислали з Московської держави, компенсувавши як милостиню частину дорожніх витрат. Під час перебування в Москві він стверджував, що його спеціалізацією при дворі султана було гаптування рукавиць і сагайдаків⁹⁶³. Саме за іменем Олександр, який гаптував у Бродях перелічені вироби, а також за хронологією подій можемо ідентифікувати його як ту саму особу, попри різницю у нотуванні прізвища.

⁹⁵⁹ ЦДІАЛ України, ф. 401, оп. 1, спр. 20, арк. 13.

* Юридика – приватна власність, розташована на території Львова, що належала Церкві чи світському магнатові або шляхтичеві. Не підпорядковувалася міській юрисдикції, не виконувала на користь міста жодних повинностей та не платила податків (див.: Wyrobisz Andrzej, Encyklopedia historii gospodarzej Polski do 1945 roku, t. I, (Warszawa, 1981), 285.

⁹⁶⁰ Sprawozdania dla badania historii w Polsce, t. V, (1856): LXIII.

⁹⁶¹ “Alexsander Dymowicz (sic!) Graecus Constantinopolitanus opifex fila videlicet ductilia ex auro et argento operando et ex arte elaborando, alias ciągnione złoto i srebro...” (див.: ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 54, арк. 1512).

⁹⁶² Опарина Т., “Греческая” светская миграция в Россию”, 50.

⁹⁶³ Там само, 49.

Близько 1645 р. побіжно згадується про те, що М. Корфінський через поганий стан здоров'я уклав заповіт. Його хвороба збіглася в часі зі смертю власника Бродів С. Конецпольського⁹⁶⁴. Так чи інакше, але у 1646 р. повноваження на управління фабрикою було передано львівському грекові – М. Альвізію, який мав отримати від боржників М. Корфінського заборговані гроші: від Григорія Патренчака – 540 зл. і від Григорія Кошика – 140 талерів⁹⁶⁵. Усі ці події збіглися з початком воєнних дій козаків під проводом Б. Хмельницького, що мало фатальний вплив на подальше виробництво. Перед загрозою втрати цінних інструментів та фінансових ресурсів М. Корфінський перевіз свій станок до Львова та віддав його на зберігання місцевому вірменському купцеві Леланові Еміровичу. Після закінчення облоги міста майстер почав із ним довгий судовий процес, що тривав принаймні до жовтня 1650 р., оскільки Л. Емірович не хотів без компенсації повертати власникові його знаряддя праці⁹⁶⁶.

Окрім суто господарського феномена, що започаткував нове для Речі Посполитої явище матеріальної культури, такі люди, як М. Корфінський, належали до напрямку грецької імміграції, який дещо відрізнявся від того, що був до цього часу. Більшість із них перебувала поза українським (православним) контекстом, намагаючись творити навколо себе насамперед комфортне економічне середовище⁹⁶⁷. Ми не бачимо їхніх контактів із членами львівського Ставропігійського братства. У способах провадження справ вони були ближче до греків, які мешкали в Замості. Водночас найголовнішим був не сам факт функціонування їхніх фабрик, а творчий спадок, що його вони залишили по собі у вигляді послідовників – місцевих учнів. У майбутньому це матиме вплив на продовження їхніх починань та місцеве культурне середовище⁹⁶⁸.

⁹⁶⁴ ЦДІАЛ України, ф. 24, оп. 1, спр. 6, арк. 48.

⁹⁶⁵ Там само, ф. 401, оп. 1, спр. 20, арк. 23.

⁹⁶⁶ Там само, арк. 16.

⁹⁶⁷ Греки, про яких йдеться, не відрікалися від власної ідентичності. У документах міської ради Бродів зазначено, що М. Корфінський в офіційних паперах підписувався грецькою мовою: “Podpis recognoscentis Greckim giftem ręki iego własnej” (див.: Там само, арк. 77).

⁹⁶⁸ Mańkowski, “Zachód i Wschód w tkactwie Polskim”, 18. Т. Евангелідіс згадує у своїй розвідці про вчителя Спиридона Докоса котрий разом з родиною мешкав в Бродах ще у 1816 р. (див.: Ευαγγελίδης Τρύφων, 375).

Уже після занепаду грецького виробництва в Бродах там і надалі існували суміжні ремесла, до їх продовження долучився, зокрема, "...Іван Гаптяр, що сріблом робив на чорнім лубі". Очевидно, частину цієї роботи могли перебрати на себе місцеві вірмени котрі також активно розвивали інші напрямки окрім виробництва килимів у східному стилі⁹⁶⁹. У 1666 р. є згадка також про бродівського міщанина Івана Кириловича, який виробляв якісні тканини, та про майстра на ім'я Марко, запис про якого датовано ще 1679 р.⁹⁷⁰ Поодинокі грецькі іммігранти залишалися в місті й наприкінці XVII ст. Принаймні про одного з них у 1681 р. повідомляє список купців, які прибули до Москви у торгових справах⁹⁷¹. З кінця XVII ст. гаптярське ремесло перейшло до рук місцевих євреїв. У XVIII ст. нові майстерні з виробництва пасів були перенесені зі Стамбула на терени Речі Посполитої⁹⁷².

Діяльність таких людей, як М. Корфінський, підтримка його покровителів, стала цікавим епізодом у розвитку матеріальної культури еліти Речі Посполитої в другій половині XVII ст. Цей епізод сприяв існуванню феномена цікавого культурного явища, знаного як польський шляхетський "сарматизм". Його апологети – головно шляхта прикордонних територій – були під впливом культури Орієнту, вважали себе нащадками давніх сарматів. Вони полюбили підтверджувати власні політичні та соціально-культурні амбіції за допомогою елементів східного стилю в одязі та облаштуванні щоденного побуту⁹⁷³. Під вплив "чарів" сарматського стилю потра-

⁹⁶⁹ Mucha Danuta, "Kobierce z manufaktur ormiańskich", *Ars Armenica. Sztuka ormiańska ze zbiorów polskich i ukraińskich*, Muzeum Zamojskich w Zamościu, (Zamość, 2010): 114-115.

⁹⁷⁰ Созанський, *З минувшини м. Броди*, 8.

⁹⁷¹ Шахова А., "К истории русско-греческих торговых связей XVII в. Список греческих купцов в Москве 1681 г. Из фондов РГАДА", *Россия и православный Восток: новые исследования по материалам из архивов и музейных собраний*, пятое чтение памяти профессора Н. Ф. Каптерева, (Москва, 2007): 204.

⁹⁷² Mańkowski, "Barok", 3.

⁹⁷³ Було б перебільшенням вважати, що орієнтальні впливи на матеріальну культуру сформували соціальний і ментальний розвиток такої впливової та мотивованої групи, як польська шляхта. Проте погоджуємося з висновками тих авторів, які вказували на характерні відмінності між соціальною поведінкою і матеріальними вподобаннями шляхтичів із Заходу та Сходу Речі Посполитої (див.: Mańkowski, *Genealogia sarmatyzmu*, (Warszawa, 1946); Ibid. *Orient w polskiej kulturze artystycznej*, (Wro-

пляли навіть натуралізовані польські німці, як-от хроніст М. Груневег, який із захопленням описував його барвистість⁹⁷⁴. Проте варто пам'ятати, що ознаки такої моди слугували радше маркерами для підкреслення власного оригінального іміджу перед іноземцями. Більшість носіїв цієї ідеї в глобальному сенсі й надалі залишалася в контексті вже дуже популярної в Західній Європі ранньобарокової традиції.

Грецькі купці та ремісники, опинившись на території Руського воєводства Речі Посполитої в другій третині XVII ст. в потрібному місці й у дуже вдалий час, вміло використали ситуацію і змогли отримати з неї очевидну матеріальну та суспільну вигоду.

śląw–Warszawa–Kraków, 1959); Andjal A., “Manieryzm, sarmatyzm, barok”, *Przegląd humanistyczny*, № 1, (1962): 51–69; Cynarski S., “Sarmatyzm – ideologia i styl życia Polska XVII wieku”, *Państwo, społeczeństwo, kultura*, (Warszawa, 1969): 210–235; Tazbir Janusz, *Rzeczpospolita i świat. Studia z dziejów kultury XVII wieku*, (Warszawa, 1971); Maciejowski Jan, “Sarmatyzm jako formacja kulturowa”, *Teksty*, №4,(1974): 5–26; Hernas Cezław, *Barok*. (Warszawa, 1973); Тананаева Лариса, *Сарматский портрет, из истории польского портрета эпохи барокко*, (Москва, 1979).

⁹⁷⁴ Маргин Груневег, 108.

Розділ 9

ГРЕЦЬКИЙ ФЕНОМЕН ЗАМОСТЯ (1591–1706 рр.)

Жа тлі таких міст Руського воєводства, як Львів та Броди, грецька діаспора Замостя має власну, оригінальну історію. Відносно короткий період її діяльності в цьому місті, що охоплює кінець XVI – початок XVIII ст., залишив нам надто мало джерельних свідчень⁹⁷⁵. Проте критичний аналіз усього наявного матеріалу в сукупності з публікаціями, дотичними до цієї тематики, дають підстави для певних узагальнень і висновків.

У Львові, Бродах чи містах сусіднього Подільського воєводства процеси проникнення й адаптації греків розгорталися за схожою схемою і мали тривалий еволюційний період. Замостя, через особливості локаційного привілею у статусі приватного міста, отримало можливість швидкими темпами створити сприятливі умови для прибуття та поселення нових іммігрантів. Починаючи з 1589 р., греки – поряд із вірменами та євреями – на заклик фундатора ординації коронного канцлера Яна Замойського (1542–1605) почали активно прибувати до міста⁹⁷⁶. Окрім нових переселенців, відгукнулася навіть частина “старих” львівських греків. Знання і

⁹⁷⁵ AGAD, Archiwum Zamojskich (AZ); Archiwum Jana Zamojskiego, t. III, IV; Morawski, *Ważniejsze przywileje i dokumenty Jana i Tomasza Zamojskich...*

⁹⁷⁶ Tarnawski Aleksander, *Działalność gospodarcza Jana Zamojskiego*, (Lwów, 1935): 325; Gil Andrzej, “Jan Zamojski wobec zagadnień wyznaniowych na przykładzie Zamościa przełomu XVI i XVII wieku”, *Zamoysko-Wołyńskie Zeszyty Muzealne*, t. 3, numer specjalny: Jan Zamojski wódz – mecenas – polityk, Zamość, (2005): 44.

впливовий купець М. Мадзапета також не оминув такої нагоди*.

“Грецька історія” Замостя цілковито залежала від особистої протекції засновника міста. Канцлер був однією з найавторитетніших постатей європейської політики Нового часу. З моменту надання 1580 р. локаційного привілею, окрім отримання економічного зиску, він вбачав своє завдання у реалізації амбітної та популярної в Західній Європі ідеї побудови “ідеального міста”⁹⁷⁷. Я. Замойський дбав про розвиток інфраструктури, створював зручні умови для торгівлі та виробництва ремісничих товарів⁹⁷⁸. Його планам сприяло стратегічне розташування міста на перетині важливих шляхів між Львовом, Варшавою, в напрямку на Торунь, Гданськ, Київ та Москву.

У питаннях господарської політики Я. Замойського не обмежували законодавчі акти на кшталт львівських. Він керувався власними прагматичними планами й інтересами⁹⁷⁹. Задля більшої привабливості міста коронний канцлер вніс зміни у локаційний документ,

* У Замості М. Мадзапета придбав кам'яницю поблизу Ринку, що розташовувалася за сучасною адресою: ul. Staszica, 21 (див.: Pawłowska Aneta, *Planu i mapy Zamościa z XVII–XX wieku, Zamość miasto idealne. Studia z dziejów rozwoju przestrzennego i architektury*, red. Jerzy Kowalczyk, (Lublin, 1980): 259.

⁹⁷⁷ Європейське Відродження породило серед тогочасних інтелектуалів мрію про “ідеальне місто” – урбаністичний центр із новим типом інфраструктури та співіснування мешканців. П'єро делла Франческа, Леон-Баттіста Альберті чи, врешті, великий Леонардо да Вінчі, робили кроки для втілення таких проєктів. Не дивно, що подібні ідеї заповнили думки й найкращих представників еліти Речі Посполитої. Для Я. Замойського поєднання різних релігій у середовищі ренесансної архітектури Замостя було амбітним викликом. Більше про “ідеальні міста” (див.: Helen Rosenau, *The Ideal City. Its Architectural Evolutions*, (London, 1974).

⁹⁷⁸ У тексті привілею для греків Я. Замойський окремо підкреслював своє сподівання на те, що вони запровадять нові види господарської діяльності, не зосереджуючись лише на облаштуванні складів (див.: Будилевичь Антон, *Русская православная старина въ Замостье*, (Варшава: Типография Варшавского учебного округа, 1885), 7).

⁹⁷⁹ До цього кроку канцлера могли спонукати економічні обставини. Через девальвацію в 1591 р. грошової одиниці та початок економічної кризи місто залишило багато ремісників. Прибуття заможних іммігрантів могло відновити активність ринку (див.: Kondraciuk Piotr, *Sztuka ormiańska w Zamościu*, <http://muzeum-zamojskie.pl/wp-content/uploads/2009/10/Ormanie.pdf>).

Розділ 9
Грецький феномен Замостя (1591–1706 рр.)

яким на початку передбачалося, що жителями могли бути винятково римо-католики. Як наслідок – він допустив до поселення тут купців і ремісників зі Східного Середземномор'я та інших регіонів Європи⁹⁸⁰. Реалізація цих планів наприкінці XVI ст. вдало збіглася з часом найбільшого піднесення грецької економічної еміграції до Речі Посполитої. Поряд з вірменами, які стали вже традиційними для Руського воєводства мешканцями, багато греків обрали Замостя як місце свого постійного проживання.

Попри позірну толератність щодо всіх груп іммігрантів, Я. Замойський насправді надавав перевагу тим із них, які в минулому були підданими Венеції. Подібну вибірковість спостерігаємо й у питанні допущення до проживання в місті західноєвропейських євреїв-сефардів, які, тікаючи від переслідувань з Іспанії, перебралися до Туреччини, а відтак шукали можливостей оселитися в Речі Посполитій⁹⁸¹. Фактори впливового Й. Нассі – брати Когени, дуже хвалили зусилля канцлера щодо облаштування Замостя, сподіваючись, що в місті для них відкриються більші економічні перспективи, аніж у Львові⁹⁸². Така вибіркова протекція особливо помітна на тлі прохолодного ставлення Я. Замойського щодо

⁹⁸⁰ “...Ze już od lat kilku, do nowego miasta mego Zamościa przybywają ludzie narodowości rozmaitey, a obecnie nagromadziło się też nie mało narodu *Greków*, a chociaż już przedtem ogólnikowo zastrzegłem, że prawa y swobody ode mnie nadane lub otrzymane dotyczą się nie tylko mieszczan pierwotnych, ale y następnych: przeto dla upewnienia o tem umyślnem pismem ninieyszem szczegółowo to zastrzec ludziom narodowości greckiey [gwarantuję]. Czynie to zaś tem chętniey skoro oni się tu nie tylko wybrali na zamieszkanie z majątkami swemi, ale pragną z sobą przenieść kupię swoję [kupiectwo swoje]” (див.: Morawski, “Ważniejsze przywileje i dokumenty Jana i Tomasza Zamojskich”, 86; Tarnawski Andrzej, *Działalność gospodarcza Jana Zamoyskiego Kanclerza i Hetmana Wielkiego Koronnego (1572–1605)*, (Lwów, 1935): 325. Рішення Я. Замойського мало важливе значення не тільки для православних греків, а також євреїв і вірменів, але й особливо для шотландців, які в цей період активізувалися на території Речі Посполитої (див.: Feduszka Jacek, Szkoci i Anglicy w Zamościu w XVI–XVII wieku, “*Czasy Nowożytne*”, t. 22, (2009): 51–61).

⁹⁸¹ У 1623 р. син ордината Т. Замойський видав дозвіл на поселення для Моше д'Кампос і Єфраїма Кастеля (*Mozes de Kampos i Efraim Kastiel*) з Іспанії, які могли долучитися до інших євреїв із Фландрії й Нідерландів, що вже переселилися сюди раніше (див.: Morawski, “Ważniejsze przywileje i dokumenty”, 90).

⁹⁸² ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 247, арк. 1178–1779.

поселення тут євреїв-ашкеназі та українців із довколишніх сіл⁹⁸³.

Попри те, що місто було засноване на пограниччі католицького й православного світу, а навколишні терени густо рясніли парафіями східного обряду, грецькі іммігранти не об'єднувалися в Замості у своїх конфесійній та суспільній діяльності з українцями. Це наступна помітна відмінність творення місцевої діаспори, цілковито протилежна до ситуації, що формувалася у відносинах між українським та грецьким населенням у Львові. Зрештою, власники Замостя своїми діями демонстрували бажання розділяти поняття грецька віра (*ritus graeci*) та міщан грецького походження (*graecae nationis*)⁹⁸⁴. Подібне розмежування бачимо в документі від 28 травня 1601 р., коли канцлер підтвердив право грека Янія Константиновича заснувати на передмісті Замостя шпиталь для убогих людей “грецької та руської віри”⁹⁸⁵.

Наступний крок з інститулізації до відокремленості греків в міському середовищі Замостя відбувся 10 січня 1589 р. коли Я. Замойський привілеєм дозволив греками побудувати поблизу Ринку церкву св. Миколая та запросити власних священників⁹⁸⁶. Спочатку храм залишався дерев'яним і відносно невеликим за розмірами аж до 20 січня 1618 р., коли син Я. Замойського – Томаш виступив фундатором перебудови церкви з дерев'яної на кам'яну⁹⁸⁷. Роботи завершено в 1631 р. під керівництвом архітектора Яна Ярошевича. Принаймні до 1699 р. на земельній ділянці поряд зі святиною містилося

⁹⁸³ Будилович, 9.

⁹⁸⁴ Zakrzewska-Dubasowa, *Ormianie zamojscy*, 44; Я. Замойський був не єдиним, хто чітко розумів різницю між українським населенням Речі Посполитої та прибулими греками. У листі до московського царя Федора Івановича львівські братчики також виразно розрізняли “русинів і греків” (див.: *Акты относящиеся къ истории Западной Россіи собранные и изданные Археографическою комиссією* (далі – *АЗР.*), т. 4, № 34, (Санкт-Петербург, 1851), 47–51).

⁹⁸⁵ Gil, “Jan Zamoyski wobec zagadnień wyznaniowych”, 45.

⁹⁸⁶ Mikołaj Stworzyński, *Opisanie statystyczno-historyczne...*; З 1606 р. опікувалися церквою члени православного Покровського церковного братства. Воно було створене за ініціативою українського міщанина Федора Волосовича й підпорядковувалося Константинопольському патріархові. 30 березня 1606 р. його статут затвердив львівський єпископ Гедеон Балабан (див.: Беднов Василь, *Православная Церковь в Польше и Литве*, (Минск, 2002).

⁹⁸⁷ Gil A. Jan Zamoyski wobec zagadnień, 44.

Розділ 9
Грецький феномен Замостя (1591–1706 рр.)

кладовище. Його ліквідували лише під час чергової реконструкції міського простору⁹⁸⁸.

Окремішність греків від українців у Замості простежуємо і в економічній площині. У 1591 р., лише через два роки після надання грекам привілею, з'явилися відомості про проживання у місті дванадцяти їх родин⁹⁸⁹. Загалом кількість грецьких купців і ремісників Замостя в час найвищого піднесення могла сягати близько ста осіб⁹⁹⁰. Із тридцяти чотирьох земельних ділянок за відносно короткий період у власність греків перейшли близько дев'яти. Більшість із них були розташовані в західній частині Ринку. Канцлер окремо подбав, щоб у будинках заможних греків ніхто не смів квартирувати військових, хіба що за їх власною згодою⁹⁹¹.

Якщо брати до уваги пропорцію греків щодо кількості населення Замостя, яке на 1591 р. налічувало приблизно 2100–2800 осіб, то це значний показник, особливо порівнянно з їхньою діаспорою у Львові⁹⁹². Навіть більше: у своєму привілеї до греків Я. Замойський наголошував, що всі греки, які мешкали тут раніше, та ті, що мають намір долучитися, без жодних обмежень будуть допущені до органів міського управління згідно з їх кількісними пропорціями⁹⁹³. Новоприбулі поселенці мали скласти присягу на вірність власникові та взяти на себе зобов'язання дотримуватися встановлених законів.

Поряд із вірменами, греки стали другою за кількістю національною групою міста з-поза меж Речі Посполитої. До нашого часу дійшли імена перших із них – Янія Константиновича та Антонідеса Господаровича, які прибули з Кафи та придбали у Замості нерухо-

⁹⁸⁸ Żygawski Jakub, “Lokalizacja dawnych Zamojskich cmentarzy w oparciu o archiwalne opracowania kartograficzne z XVII–XX wieku”, *Archiwariusz Zamojski*, (Zamość, 2015): 12.

⁹⁸⁹ Urban R., Grecy w Zamościu, *Zamojski Kwartalnik Historyczny*, (Zamość, 2004): 57.

⁹⁹⁰ Цю інформацію про присутність греків у Замості нам любязно надав д-р Яцек Федушка, працівник Музею родини Замойських у Замості (див.: Feduszka, “Kupcy i mieszczanie greccy w Zamościu na przełomie XVI–XVII wieku”, [в друці]).

⁹⁹¹ Будиловичь, 6–9.

⁹⁹² Kapral, “Ulica Ruska we Lwowie w XVI w.”, *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, т. 63, н. 2, (Warszawa, 2015): 297.

⁹⁹³ Morawski, “Ważniejsze przywileje i dokumenty”, 87.

мість⁹⁹⁴. Збереглися також згадки про купців Мурата Грека (*Murat Greco*) і Теодора Грека з Щербешина (*Quelli di Sebrexino, fu di Teodoro Greco comprata da Andrico*), купця Яна Грека (*Jani Greco, mercatante*), Дмитра Грека (*Dimitri Greco, compro di Eunnis vi Stania La Janicia*), Янія Грека (*Jani Greco, Compro di Palagura Greco*)⁹⁹⁵. Документація міста залишила чимало згадок про господарські спори, що їх точили між собою купці Пасхаліс та Андрій Даміло⁹⁹⁶ чи часті згадки про господарську активність Михайла Кіріака з Синопу (*Michaela Kiriaki de Sinopia*)⁹⁹⁷.

В організації економічного та суспільного життя греки Замостя перебували в іншому правовому статусі, ніж їх львівські одновітці. Для регулювання сплати податків і вирішення спірних питань власник міста об'єднав їх з іншими етнічними групами. Під час цього процесу греків зачислили в одну професійну групу з поляками, а не з релігійно близькими до них українцями. Сукупно вони мали сплачувати 600 зл. традиційного річного “подарунку” для власника міста. Порівняно із замойськими вірменами, які платили 1700 зл., це була виразно менша сума⁹⁹⁸.

Економічне життя грецьких мешканців Замостя важко назвати цілковито безхмарним. Окрім звичних у таких випадках клопотів, пов'язаних із облаштуванням на новому місці, Замостя як економічний проект вступало у прямий конфлікт з інтересами насамперед Львова⁹⁹⁹. Будівництво складів, спроби обійти львів-

⁹⁹⁴ Ibid, “Polityka handlowa Jana Zamojskiego”, 112.

⁹⁹⁵ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 517, арк. 333; AGAD, Archiwum Zamojskich (AZ), sygn. 634, nr 32: “Plan Rynku w Zamościu”, oryg. Rękopis jednobarwny o wymiarach 36,9x33,4 cm., ok. 1603–1604 r.; Pawlicki Bonawentura, “Kamienice mieszczańskie Zamościa”, *Problematyka ochrony*, (Kraków, 1999): 52.

⁹⁹⁶ *Archiwum Państwowe w Lublinie. Acta luźne m. Zamościa (1594-1600)*, consularia, syg. 2, n. 110625, Liber actorum consularium civitatis Novae Samoscensis (!), 33, 37, <https://szukajwarchiwach.pl/35/61/0/2/2#tabJednostka>.

⁹⁹⁷ Ibid, 82.

⁹⁹⁸ Cons. Zam. 6, k. 187v, 188.

⁹⁹⁹ Найгостріше конфлікт виявив себе після того, як Я. Замойський запросив оселитися в місті братів Когенів – представників Й. Насці. Протекція канцлера і його прагнення “...створити краще місто, ніж Львів” сприяли їхній економічній діяльності, що була особливо небезпечною для львівської скарбниці та шкодила інтересам тамтешніх греків, які торгували вином (див.: ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 247, арк. 1173–1183).

Розділ 9
Грецький феномен Замостя (1591–1706 рр.)

ське “право складу”, відтік купців, а отже, і капіталів, спричинив серед впливових городян та влади Львова значне занепокоєння. Масштаби діяльності, яку розгорнули замойські греки на території Руського воєводства, добре видно на підставі аналізу затяжних процесів, що їх провадив у вірменському суді Львова проти вірменина Н. Поповича та інших мешканців міста вже згадуваний замойський грек Теодор Дукупло (*Teodorus Ducuplo*)¹⁰⁰⁰. Райці намагалися обмежити вплив Я. Замойського через таких купців на їхні справи, безпосередньо чи опосередковано убезпечуючи Львів від матеріальних збитків¹⁰⁰¹. Інколи суперечки переходили в площину фізичного з’ясування відносин між слугами канцлера та львівською службою¹⁰⁰².

За таких умов греки разом з іншими купцями перетворювалися на заручників під час вирішення цих конфліктів. Коли у 1586 р. “...Михайло Грек та його товариші”, котрі перевозили товар попри Львів до Замостя, потрапили в складну ситуацію, канцлер боронив їх перед владою міста¹⁰⁰³. Тогож року Ян Замойський просив львівських райців підтримати грека Іхеля з Криту в його бажанні отримати громадянство¹⁰⁰⁴. Наступні процеси відбулися в 1587–1588 рр., коли Львів намагався перешкодити перевезенню поза його митницею та правилами “права складу” значної кількості мальвазії й інших товарів на загальну суму близько 10 200 талерів¹⁰⁰⁵. Є відомості, що грецькі купці, попри вже усталену у Львові традицію, на пряму винаймали в Замості перевізників для транспортування вина з узбережжя Чорного моря до своїх складів¹⁰⁰⁶.

Конфлікти посилилися, коли частина впливових купців, які традиційно працювали на львівському напрямку, переорієнтувала-

¹⁰⁰⁰ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 527, арк. 88.

¹⁰⁰¹ У 1580 р. черговий королівський привілей, що встановлював розміри податків з лимонів та вина, у Львові було “...дано через руки ясновельможного пана Йоана Замойського із Замостя” (див.: *Привілей*, 401).

¹⁰⁰² Zakrzewska-Dubasowa, *Ormianie zamojscy*, 106, 115.

¹⁰⁰³ *Archiwum Jana Zamojskiego*, т. 4, (dok.1129): 48.

¹⁰⁰⁴ *Ibid*, 50.

¹⁰⁰⁵ *Archiwum Jana Zamojskiego*, (т. 4): 216–217, 422, 455; Zakrzewska-Dubasowa, “Przyczynek do historii jarmarków Lubelskich”, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin*, vol. XX, (4), (1965): 6.

¹⁰⁰⁶ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 20, арк. 681.

ся на торгівлю вином у Замості¹⁰⁰⁷. Показовою була справа вже згаданого купця М. Мадзапети. Уперше, ще 1588 р., його перепинили у Львові з мальвазією, яку він намагався перевезти до Замостя¹⁰⁰⁸. Починаючи з 1591 р., його прізвище щоразу згадувалося серед грецьких городян міста. Він поселився у кам'яниці, що була розташована на земельній ділянці № 11¹⁰⁰⁹.

У 1586 р. чергова суперечка розгорілася навколо діяльності спілки греків Прокопа Сиропула та Яна Барбаріго з Ретимна¹⁰¹⁰. Вони перевозили до Замостя, оминаючи львівський митний склад, 100 кув мальвазії¹⁰¹¹. До вирішення конфлікту в 1587 р. долучалася навіть дружина коронного канцлера – пані Гризельда. У своїй аргументації в листі до львівських райців вона опиралася на привілей, який видав Замостю для вільної торгівлі вином ще король Стефан Баторій¹⁰¹². У цьому зверненні вона наголошувала, що якщо члени спілки в чомусь і завинили перед Львовом – вони неодмінно будуть покарані справедливим та неупередженим судом. Проживання в Замості у контексті перелічених конфліктів не перешкоджало тамтешнім грекам навідувати ярмарки Ярослава¹⁰¹³, Любліна¹⁰¹⁴ чи Перемишля¹⁰¹⁵, проте головним і найпривабливішим місцем торгівлі для більшості з них й надалі залишався Львів.

¹⁰⁰⁷ Katalog Dokumentów Archiwum Państwowego w Lublinie, cz. 2, Katalog Dokumentów różnej proveniencji miast, wsi, cechów, parafii, klasztorów a osób prywatnych 1397–1794, oprac. Maria Trojanowska, (Lublin, 1998): 40.

¹⁰⁰⁸ *Archiwum Jana Zamoyskiego*, т. IV (1585–1588): “Zamoyski do miasta Lwowa, 29 VI 1588 r.”, (§ 1305): 216–217.

¹⁰⁰⁹ Urban, “Grecy w Zamościu”, 57; “*Archiwum Jana Zamoyskiego*”, (т. 4): 216–217.

¹⁰¹⁰ Ці купці також мали контракт на гуртове постачання вина до Речі Посполитої. Основним місцем збуту було визначено Львів (див.: ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 248, арк. 32–36).

¹⁰¹¹ Там само, арк. 91.

¹⁰¹² *Archiwum Jana Zamoyskiego*, т. 4, (III 32): 422.

¹⁰¹³ Wagner Artur, *Handel dawnego Jarosławia*, (Lwów, 1929): 10; “Suplika kupców greckich”, 55–58; Дашкевич, “Турецкие купцы во Львове”, 576.

¹⁰¹⁴ Katalog Dokumentów, cz. 1, katalog dokumentów Lublina, 73; Zakrzewska-Dubasowa, “Przyczynek do historii jarmarków lubelskich”, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, sectio F, nauki filozoficzne i humanistyczne, vol. 20, (Lublin, 1968): 65.

¹⁰¹⁵ Zakrzewska-Dubasowa, *Ormianie zamojscy*, 105.

Розділ 9
Грецький феномен Замостя (1591–1706 рр.)

Як уже було згадано, у своїх локаційних зусиллях канцлер надавав перевагу в переселенні до міста саме “італійських” греків¹⁰¹⁶. У цьому контексті його спроби об’єднати греків в економічному контексті з польським населенням міста мали свій сенс. Широка обізнаність Яна Замойського в міжнародній політиці, знайомство зі специфікою європейського геополітичного простору, могли підказувати йому, що люди з багаторічним досвідом життя в реаліях Венеційської республіки можуть швидше інтегруватися в новий урбаністичний проект. Позитивний досвід інтеграції купців-греків, вихідців з о. Крит, у міське середовище Львова слугував підтвердженням правильності такого рішення. Ближче заізнатися з громадянами Венеції грецького походження Я. Замойський міг під час свого перебування в Італії та, зокрема, в Падуанському університеті¹⁰¹⁷. Врешті, саме в цей період у колах польської еліти точилася жвава дискусія про переваги та недоліки політичного устрою Венеційської Республіки, котрій був підпорядкований і падуанський університет¹⁰¹⁸. Це мало б посилювати інтерес до греків з цих територій.

Цікаво, що так само у питанні творення грецької діаспори діяли й представники влади на територіях, що потрапили під владу Габсбургів після 1739 р. Намагаючись швидко залюднити та розвинути територію, “православним” грекам надавали всілякі економічні преференції¹⁰¹⁹.

Ставка на грецьких поселенців випадково чи не випадково збіглася і з процесами, що розгорталися навколо активної діяльності канцлера щодо підготовки та проведення Берестейської унії¹⁰²⁰. Підтримка греків могла сприяти легітимізації його планів¹⁰²¹. Перебуваючи в гострому протистоянні з К. Острозьким, канцлер уважно стежив за греками, які служили при дворі князя й намагалися чинити

¹⁰¹⁶ Zakrzewska-Dubasowa, *Ormianie zamojscy*, 44.

¹⁰¹⁷ Гудзяк, “Царгородський Патріарх Єремія II, утворення Московського патріархату”, 38; Bystroń, *Dzieje obyczajów w dawnej Polsce*, 94.

¹⁰¹⁸ Osipian, “Elections of mayors and caravabashi”, 312.

¹⁰¹⁹ Бродель, *Матеріальна цивілізація*, (т. 3): 431.

¹⁰²⁰ На роль і місце греків та Я. Замойського в підготовці й проведенні Берестейської унії звертали увагу інші дослідники (Zakrzewska-Dubasowa, *Ormianie zamojscy*, (dok. 1329), 249; Нові документи та оригінальні висновки з цього питання увів в обіг: (див.: Kuczara, *Grecy w Kościolach wschodnich...*).

¹⁰²¹ Gil, “Jan Zamoyski wobec zagadnień wyznaniowych”, 45.

політичний вплив, щоб зірвати підписання унії. Найпомітнішого з них – екзарха константинопольського патріарха Яремії II Траноса (1536–1595) – Парасхеса Кантакузина Никифора (1537–1599) він за сфальшованою справою посадив у в'язницю в Мальборку, де той помер¹⁰²². Цілком логічно, що власне Замостя стало місцем двох зустрічей та перемовин Я. Замойського з константинопольським патріархом Єремією II Траносом під час його подорожі до Москви та на зворотному шляху¹⁰²³. Ці розмови й присутність на них місцевих православних єпископів мали помітні наслідки для подальшої долі православного населення Речі Посполитої¹⁰²⁴.

Смерть канцлера 1605 р. послабила економічні позиції греків, як і міста загалом. Окремі з них, як купець Мелон Деметріос (Melon Demetrios), переселився до Львова, де 21 грудня 1643 р. занотовано його заповіт¹⁰²⁵. Значного удару по економічній та суспільній ситуації всього населення завдали події, пов'язані з війною козаків проти Речі Посполитої у 1648–1656 рр. Сукупність цих обставин призвела до того, що вже в другій половині XVII ст. більшість греків Замостя залишила місто або ж піддалася полонізації і зникла з соціокультурної мапи міста. Згадки про їхню присутність, однак, залишилися в архітектурних пам'ятках і топографічних назвах¹⁰²⁶. Слабкою втіхою для підсумку грецької історії Замостя є факт, що українці, які перебували в місті у гіршому правовому становищі, у кінцевому підсумку в 1706 р. стали правонабувачами матеріальної спадщини, що їй залишили по собі представники грецької діаспори. Саме тоді через брак достатньої кількості вірян Анна Замойська передала грецьку святиню у власність греко-католицьким ченцям Чину святого Василя Великого¹⁰²⁷.

¹⁰²² Sacala, “Znaczenie komunikacji”, 62.

¹⁰²³ Гудзяк, “Царгородський Патріарх Єремія II, утворення Московського патріархату”, 38.

¹⁰²⁴ Його ж, *Криза*, 262–263.

¹⁰²⁵ Winnyczenko, 204.

¹⁰²⁶ *Opisanie statystyczno-historyczne dóbr Ordynacji Zamoyskiego przez Mikolaja Stworzyskiego archiwistę 1834 roku*, Biblioteka Narodowa, biblioteka Ordynacji Zamojskich, (sygn. 1815): 89; Gil, “Jan Zamoyski wobec zagadnień”, 44.

¹⁰²⁷ Gil, “Jan Zamoyski wobec zagadnień wyznaniowych”, 44.

Розділ 10

ВИЗНАЧНІ ГРЕЦЬКІ РОДИ ЛЬВОВА XVI–XVIII СТ.

Тенеалогічні студії з минулого іммігрантів грецького походження мають для нас фундаментальне значення. У багатьох випадках завдяки їх впровадженню вдалося суттєво заповнити інформаційні лакуни щодо активності всієї грецької діаспори. Реконструкція історичних портретів цих людей посприяла своєрідному “олюдненню” теми. Більшість відомостей до вивчення проблеми отримано з фондів львівських архівів. Частина інформації, що була накопичена, вже опубліковано у фахових виданнях¹⁰²⁸.

Зміни, спричинені війною козаків під проводом Б. Хмельницького, ослаблення Речі Посполитої, а також зростання геополітичного впливу Московської держави мали значний вплив на греків Руського воєводства. Вони пришвидшили процеси їх асиміляції та навіть сприяли переселенню багатьох із них на територію Гетьманщини. Після першого поділу Речі Посполитої частина греків залишилася серед мешканців уже австрійської Галичини. Якщо нащадки впливового роду Папарів намагалися інтегруватися в нові для них обставини, то інші всіляко плекали етнічну ідентичність, насамперед через віровизнання. У пом'яниках церкви Успіння Пресвятої Богородиці у Львові після 1788 р. є відомості про до-

¹⁰²⁸ Лильо, “До питання про щоденне життя львівських міщан XVI ст. за інвентарем особистих речей Софії Афендик”, *Вісник ЛНУ ім. І. Франка*, серія історична, вип. 51, (Львів, 2015): 632–654; Ibid, “Miejsce Greków w kulturze materialnej Rzeczypospolitej w XVI–XVII wieku”, *Przegląd Nauk Historycznych*, wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, 2016, r. XV, (nr. 1): 189–211.

волі численну родину Манобардів¹⁰²⁹. Один із них – Іван Манобард у 1790–1791 рр. був спочатку віце-сеньйором, а згодом і сеньйором Ставропігійського інституту¹⁰³⁰. Цій родині належав будинок за сучасною адресою: Львів, вул. Підвальна, 9¹⁰³¹.

Опрацьований джерельний матеріал дав змогу підбити підсумки та максимально повно розкрити історичні саги дев'яти родин – Афендиків, Альвізіїв, Вевеллі, Ісаровичів, Корняктив, Лангїшів, Мазаракі, Мадзапетів, Папарів.

Вивчення грецької діаспори Руського воєводства на такому “мікрорівні” дало можливість відчутти ритм епохи, допомогло краще зрозуміти потреби, що ними жила більшість грецьких іммігрантів. Поєднання всіх розрізнених фактів поступово перетворило не вельми чіткий образ “грецького купця та ремісника” на захопливі міні-історії з життя реальних і переважно дуже особливих постатей.

Після вже згаданих вище розвідок В. Лозінського та Ф. Срібного наша праця є першою за останнє століття розвідкою, що намагається зібрати, узагальнити та переосмислити якомога більшу кількість інформації про найвідоміші грецькі роди Речі Посполитої XVI–XVIII ст.

АЛЬВІЗІЇ Засновником родини на львівському ґрунті вважають торговця східним крамом М. Альвізія (?–1642). Він перебрався до Львова з Яніни орієнтовно у першій третині XVII ст. і належав до однієї з грецьких торговельних сіпок, що була пов'язана з “венеціанською” групою¹⁰³². Принаймні

¹⁰²⁹ У зазначеному пом'янику, що зберігається у церкві Успіння Пресвятої Богородиці (Руській) є запис про сеньйора Ставропігійського братства грека Івана Манобарда та померлих представників “...рода Стративевича или Манобарди Грека Анастасія, Анни, Марії, Івана, Василя, Антонія, Миколая, Катерини, Марії, Ігнатія, Магдалини, Михайла, Георгія, Юстини”. - Л. І.

¹⁰³⁰ Зубрицький, *Хроніка ставропігійського*, 295–296.

¹⁰³¹ Вуйцик, “Архітектурний ансамбль Успенського Братства. Реставрація та обнови”, (Leopolitana, Львів, 2013): 221.

¹⁰³² У своєму заповіті він зазначив, що у разі передчасної смерті 100 талерів мали піти на облаштування на його батьківщині фундацій для підтримки убогих городян та для потреб церковної фундації (див.: ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 341, арк. 143–146 (Заповіт купця Алозія Грека); Łoziński, *Patrycyat*, 325).

Розділ 10
Визначні грецькі роди Львова XVI–XVIII ст.

є свідчення про те, що М. Альвізій торгував через територію Молдавії у напрямку до Львова килимами, гаптованими золотою ниткою. Ці вироби йому продав Діамандіс Расо (*Diamandis Raso*) – грецький купець зі Стамбула. Гарантами підписання та дотримання угоди виступали венеційські купці¹⁰³³.

Очевидно, що справи М. Альвізія були успішними, бо у львівському середмісті він придбав будинок, а перед 1631 р. вже володів міським правом. У 1632 р. разом із Миколаєм Добрянським, Григорієм Романовським та Олександром Прокоповичем він свідчив перед міським судом на підтримку прийняття до міського права грека Теодора Курта (*Theodorus Curth Graecus*), який переїхав до Львова з м. Філіппополя (суч. – Пловдив)¹⁰³⁴. У документах міської ради М. Альвізій переважно згадується як *famatus*, тобто славетний, *Aluisy Michael Grecus*¹⁰³⁵. Його будинок розташований на вулиці Руській поряд із кам'яницею Кандиди Ланґішової. М. Альвізій активно вступав у торговельні спілки з купцями-греками та з представниками інших націй¹⁰³⁶. 21 вересня 1631 р. він став членом цеху крамарів. Того ж року був згаданий серед платників податків чиншів з краму Симона Глушковича¹⁰³⁷.

Купець активно долучався до життя української громади. 4 квітня 1627 р. був серед осіб, які збирали пожертви на Руську церкву в грецьких купців, котрі тимчасово перебували у місті в торговельних справах¹⁰³⁸. У 1636 р. разом з Я. Афендиком представляв інтереси братства на загальному сеймі Речі Посполитої, проте тоді до розгляду справи не дійшло¹⁰³⁹.

Купецьке заняття і стало причиною його передчасної смерті. Записи в актових книгах магістрату свідчать, що М. Альвізій після

¹⁰³³ Cristian Luca, “Negțartoriu streinu” de țară. Date noi privitoare la negustorii alogeni din Țările Române în secolele XVII–XVIII, in Cr. Luca (ed.), *Negustorimea în Țările Române, între Societas Mercatorum și individualitatea mercantila, on secolele XVI–XVIII*, (Galați University Press, Galați, 2009): 131.

¹⁰³⁴ *ACL*, 265.

¹⁰³⁵ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп.2, спр. 517, арк. 1679, 1685.

¹⁰³⁶ У 1601 р. він провадив кредитні справи з грецьким купцем Я. Афендиком (ЦДІАЛ України, ф. 52, оп.2, спр. 517, арк. 1679).

¹⁰³⁷ Заяць, Старі та нові “білі плями”, 170.

¹⁰³⁸ Срібний, (т. 108): 6.

¹⁰³⁹ *АЮЗР*, ч. 1, (т. XI), 328; Капраль, *Національні громади*, 131.

чергової подорожі до Туреччини у 1642 р. захворів і завіз до Львова чуму, внаслідок чого почалася одна з найстрашніших в історії міста епідемій цієї хвороби¹⁰⁴⁰. На підставі проведеного слідства та згідно з чинним законодавством магістрат Львова видав розпорядження про конфіскацію майна покійного¹⁰⁴¹.

Утім, М. Альвізій залишив по собі двох синів – Андрія та Миколая. Незважаючи на історію з батьком, що не була для них сприятливою, та на брак достатнього стартового капіталу, вони не покинули Львів, а продовжили активну господарську й суспільну діяльність¹⁰⁴².

Тривалий час А. Альвізій утримував у середмісті крамницю зі зразками якісних тканин, одягу та біжутерії – східного та західного походження¹⁰⁴³. 13 січня 1656 р. його прийняли до Ставропігійського братства¹⁰⁴⁴. В 1659 р. разом з іншими братчиками – греком Константинусом” і Петром Афендиком він перевіряв продаж братством книг¹⁰⁴⁵. А. Альвізій передчасно помер 1676 р. у Гданську під час торговельної подорожі. 8 червня того самого року львівське братство видало рекомендаційний лист на ім'я братчика Степана Красовського, який мав отримати у гданського купця А. Горна дорожочності та інші речі, що залишилися після померлого¹⁰⁴⁶.

Другий син – Миколай Альвізій – одружився з львівською міщанкою грецького походження Єленою Лангішівною і також був членом Ставропігійського братства. В господарській діяльності зосередив свою увагу переважно на регіональній торгівлі, але співпра-

¹⁰⁴⁰ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 667, арк. 412; Зубрицький, *Хроніка*, 260.

¹⁰⁴¹ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 667, арк. 412.

¹⁰⁴² Справи, які започаткував їхній батько, були чинними навіть після його смерті. 13 грудня 1649 р. король Ян Казимир підтвердив правочинність квитанції, виданої попередньо в міському суді трьом старшим братчиками Ставропігійського братства, між якими значився і М. Альвізій (див.: *АЮЗР*, (т. X), 453).

¹⁰⁴³ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 54, арк. 1045–1048; Łoziński, *Patrycyat*, 241.

¹⁰⁴⁴ ЦДІАЛ України, ф. 129, оп. 1, спр. 1139, арк. 1–54.

¹⁰⁴⁵ *АЮЗР*, ч. 1, (т. XI), 558; Кіт Н., “Книготоргівля Львівського Ставропігійського братства у XVI – першій половині XVIII ст.”, *Вісник ЛНУ ім. І. Франка. Серія “Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології”*, вип. 2, (2007): 45.

¹⁰⁴⁶ ЦДІАЛ України, ф. 129, оп. 1, спр. 704.

цював і з виробником східних тканин М. Корфінським. У 1646 р. він отримав від нього повноваження на управління фабрикою тканин у Львові, що розташовувалася на території юридики Х. Конечпольського¹⁰⁴⁷. Помер М. Альвізій у 1699 р. Його дружина, овдовівши, вдруге вийшла заміж за віленського бургомистра Захарія Щитика-Залеського.

АФЕНДИКИ У 60-х роках XVI ст. засновник родини – купець на ім'я Ілля Афендик (*Ilija Affendik*) – перебрався на терени Речі Посполитої та оселився в Кам'янці-Подільському. Там він одружився з місцевою мешканкою на ім'я Гелена (*Holena*). З часом родина переїхала до Львова. Вже тут в офіційних документах уперше згадується місце його походження – Кафа (*Caffensis Camenecensis*)¹⁰⁴⁸.

У шлюбі І. Афендик мав сина на ім'я Яній (*Ioannes*). З молодого віку той перебрав на себе батьківські справи та став помітним на ринку торговцем. У 1578 та 1591 рр. на ім'я Я. Афендика як партнера натрапляємо в торговій спілці з греком Савою Федоровичем, він був членом й інших торгових спілок¹⁰⁴⁹. Компанія провадила гуртову торгівлю різноманітними товарами з Туреччиною і Московською державою¹⁰⁵⁰. У першій половині 1579 р. Я. Афендик виїхав у справах до Москви. Однак через початок воєнних дій з поляками московити інтернували його разом з іншими купцями та затримали на своїй території. Після тривалих митарств, лише в січні 1582 р., торговець зміг повернутися до Львова, зазнавши при цьому великих фінансових збитків¹⁰⁵¹. Знадобився певний час, поки Я. Афендик відновив свої економічні позиції. Вчергове його активність зафіксовано 1605 р., коли критянин Ласкар Прагіота, перебуваючи у Львові, продав йому партію вина на суму майже три тисячі злотих¹⁰⁵². У

¹⁰⁴⁷ ЦДІАЛ України, ф. 401, оп. 1, спр. 20, арк. 23; Созанський, *З минувшини м. Броди*, 17.

¹⁰⁴⁸ *ACL*, 185.

¹⁰⁴⁹ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 21, арк. 590.

¹⁰⁵⁰ Там само, спр. 517, арк. 1681.

¹⁰⁵¹ *Dziubiński, Na zlakach Orientu*, 113.

¹⁰⁵² ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 389, арк. 1950–1952.

1590-1594 рр. його обрали “від русинів” в колегію сорока мужів¹⁰⁵³.

У 1584 р. за звичаєм українських міщан “iuxta alios cives Ruthenos” Я. Афендик отримав міське право¹⁰⁵⁴. Виконання цієї обов’язкової процедури було зумовлене й тим, що, окрім купецького ремесла, він виконував функції одного з міських перекладачів, про що згадано в актових книгах Львова. На цій посаді у вже досить поважному віці грек працював із 1639 по 1643 р.¹⁰⁵⁵. В 1647 р. він знову повернувся до справ і працював за цим фахом аж до початку війни у 1648 р.¹⁰⁵⁶. Міщани вказували на нього як на “дуже ретельного чоловіка”, коли йшлося про виконання службових обов’язків на користь міста¹⁰⁵⁷.

Мешкала родина Афендиків у кам’яниці на вулиці Руській, яку за 1200 зл. відкупила в Леська-крамаря¹⁰⁵⁸. Першою дружиною Я. Афендика була дочка львівського міщанина Ієроніма Русина на ім’я Софія¹⁰⁵⁹. Після її смерті (близько 1585 р.) він одружився вдруге

¹⁰⁵³ Kapral, “Urządnicy”, (nr. 1078): 269.

¹⁰⁵⁴ (3049) Iani Graecus Iliae Affendik Caffensis et Holenae coniugum incolarum Camenecensium filius, ad literas genealogiae et conservationis honeste sub titulo et sigillo honoratorum dominorum consulum civitatis Camenecensis coram nostro officio exhibitas et lectas, tum specialiter ad intercessionem et commendationem honesti Mathiae Socha et Georgii Sponer civitatis eiusdem Leopoliensis scabinorum ad ius nostrum civile susceptus numeroque civium Rutenorum adscriptus est. Actum sabbato post octavas sacratissimi Corporis Christi proximo anno Dommini 1584 [1584 06 09] (див.: *ACL*, 185; ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 648, арк. 113; Капраль, *Українська громада*, 152).

¹⁰⁵⁵ Заяць, “Негативні явища в міській торгівлі”, 50.

¹⁰⁵⁶ Mańkowski, *Orient*, 106.

¹⁰⁵⁷ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 667, арк. 688; У 1640 р. міщани сильно нарікали на якість роботи тлумача, що збирав великі “фортуни” від купців. Громада просила “вчинити йому догану і врозумити”. Рік свідчить про те, що цим перекладачем мав би бути Іоан (Яній) Афендик, однак це дивно, бо вже рік по тому львів’яни його дуже хвалили (див.: Заяць, “Негативні явища в міській торгівлі Львова”, 51).

¹⁰⁵⁸ *АЮЗР*, (т. XII), 144.

¹⁰⁵⁹ В описі майна варто звернути увагу на те, що на частині посуду фігурує герб “Троянда” (пол. *Róża*), який міг бути гмерком – міщанським знаком Афендика і використовуватися для маркування його товарів, особистих речей і як підпис в угодах (див.: ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 337, арк. 237).

Розділ 10
Визначні грецькі роди Львова XVI–XVIII ст.

з міщанкою Аполлонією, вдовою по братчику Івану Богатирцю¹⁰⁶⁰. Попри економічну активність, Яній знаходив час, щоб докластися до справ української громади. Ще 1590 р. його зарахували до числа братчиків. У документах товариства підписувався ще грецькою мовою і сплачував за навчання свого сина 1/3 зл. на квартал¹⁰⁶¹. У 1630 р. він записав у своєму заповіті на братську школу кошти у розмірі 2091 зл.¹⁰⁶² Помер Я. Афендик у 1648 р.(?).

Син Янія Афендика Петро в 1672 р. не запізно приступив до членства у братстві, де відзначився активною фінансовою підтримкою школи¹⁰⁶³. На від-міну від більшості купців-греків, що в минулому віддавали перевагу гуртовим транснаціональним угодам, він орієнтувався на регіональну торгівлю, пропонуючи клієнтам переважно “козацький крам” чи товари, що надходили з Молдавії. Про успішність його підприємницької діяльності свідчить факт, що лише в 1669 р. він понад одинадцять разів перетинав міську митницю¹⁰⁶⁴. Зазвичай він перевозив не більше двох-трьох возів товару, однак траплялися випадки, коли декларував одразу шість “шнурованих возів”¹⁰⁶⁵. У переліку його товарів, крім шкіри й вина, були віск¹⁰⁶⁶, оселедці¹⁰⁶⁷ та олива¹⁰⁶⁸.

Натомість П. Афендик був одним із тих греків, котрі намагалися провадити торгівлю з Гданськом¹⁰⁶⁹. Він активно вступав у торгові спілки. Є свідчення про те, що він перетинав митні рогатки разом з українцями Павлом, Степаном та Якубом Лавришевичами¹⁰⁷⁰, греком Ю. Папарою¹⁰⁷¹. Очевидно, справи Петра просувалися не завжди успішно, бо 1630 р. через несплачений борг перед нащадками львівського патриція М. Кампіана він навіть потрапив до в'язниці. Тоді двоє інших греків – Г. Ланґіш і М. Альвізій від імені братства

¹⁰⁶⁰ Срібний, (т. 108): 32.

¹⁰⁶¹ Шустова, *Документи львовського Ставропігійського*, 336, 169.

¹⁰⁶² Зубрицький, *Хроніка Ставропігійського*, 130.

¹⁰⁶³ *Греки*, 144.

¹⁰⁶⁴ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 828.

¹⁰⁶⁵ Там само, спр. 831, арк. 90.

¹⁰⁶⁶ Там само, спр. 93.

¹⁰⁶⁷ Там само, спр. 174.

¹⁰⁶⁸ Там само, спр. 829, арк. 22.

¹⁰⁶⁹ Шиян, “Львівський ринок 70-х рр”, 119.

¹⁰⁷⁰ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 829, арк. 10.

¹⁰⁷¹ Там само, с. 24.

виплатили нащадкам М. Кампіана 500 зл. боргу, а на решту суми поручилися за П. Афендика. Залишок заборгованих грошей купець частинами поступово сплатив до каси братства. Як гарантію на повернення боргу він передав товариству заставні документи на родинну середміську кам'яницю¹⁰⁷².

Упродовж другої половини XVII ст. родинна справа Афендиків зазнавала серйозних випробувань. Несприятливим був період, коли П. Афендик у 1672 р., представляючи інтереси православної громади в “колегії 40 мужів”, добровільно погодився стати одним із одинадцяти заручників від Львова, що мали перебувати в турецькому полоні у Кам'янці-Подільському аж до часу виплати містом контрибуції¹⁰⁷³. Патріотичний вчинок П. Афендика міг би справити враження, якби не згаданий факт про те, що, декларуючи відданість Речі Посполитій і Львову, він водночас активно співпрацював із резидентурою Московської держави.

За довгий час відсутності Петра його дружина Марія (Маріанна) Афендик¹⁰⁷⁴ гідно продовжувала діяльність чоловіка. Їй вдалося навіть посилити активну торгівлю східними товарами. Одна з перших згадок про господарську діяльність М. Афендик з'явилася у фінансових книгах Львова 9 травня 1677 р.¹⁰⁷⁵ Найчастіше серед пропонованого нею товару траплялися сап'ян¹⁰⁷⁶, сукно¹⁰⁷⁷ й оселедці¹⁰⁷⁸. У зарадності в провадженні справ вона не поступалася господарським талантам чоловіка. На львівському ринку Марія Афендик володіла кількома торговими місцями. Один зі складів з її товарами був у підвалі будинку, де вона мешкала¹⁰⁷⁹.

З метою забезпечення майнових і юридичних прав родини Афендиків та як винагороду за відважний громадянський вчинок чоловіка король Ян III Собеський 6 березня 1678 р. надав М. Афендик привілей, що передбачав цілковите звільнення родини від усіх

¹⁰⁷² ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 829, арк. 36.

¹⁰⁷³ Там само, ф. 129, оп. 1, спр. 717; Lewicki, *Targi lwowskie od XIV do XIX w.*, (Lwów, 1921), 38.

¹⁰⁷⁴ Марія Афендик була дочкою міщанина Степана Лавришевича, (Срібний, (т. 108): 32).

¹⁰⁷⁵ Подградская, “Торговые связи”, 196.

¹⁰⁷⁶ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 834, арк. 104.

¹⁰⁷⁷ Там само, 111.

¹⁰⁷⁸ Там само, 115.

¹⁰⁷⁹ ЦДІАЛ України, спр. 1039, арк. 2.

Розділ 10
Визначні грецькі роди Львова XVI–XVIII ст.

податків і водночас встановлював торговельні пільги¹⁰⁸⁰. Це зумовило негативну реакцію з боку частини львівського купецтва. Через своїх представників вони навіть чинили спроби переконати сейм скасувати це рішення¹⁰⁸¹.

У згаданому привілеї було окремо зазначено, що у львівському будинку М. Афендик гості не мали права залишатися на ночівлю, навіть під час перебування в місті монарха¹⁰⁸². Іншим королівським розпорядженням її опікунами (на час відсутності чоловіка) призначено відомих львівських міщан, активних членів Ставропігійського братства – Ю. Папару¹⁰⁸³ та Миколая Красовського¹⁰⁸⁴.

Через вісім років після повернення з Кам'янця-Подільського П. Афендик у спілці з зятями продовжив торгівлю у Львові¹⁰⁸⁵. У 1678 р. він був nobilitований згідно з конституційною ухвалою сейму і після тривалого судового процесу таки отримав право торгувати в місті тканиною “...на лікті та постави”, тобто дозволили торгувати вроздріб, а не лише гуртом¹⁰⁸⁶. Саме це стало основним обмеженням українців-купців, а також греків з боку магістрату. Цей випадок засвідчує, що навіть маючи міське право, їх трактували як громадян іншої категорії¹⁰⁸⁷. Помер Петро Афендик 1 березня 1692 р.

Справа про розподіл майна між спадкоємцями П. Афендика тягнулася ще досить довго, бо лише 16 лютого 1704 р. було укладено остаточну угоду між його зятями Степаном Лясковським (одружений із дочкою на ім'я Анастасія) та Петром Семеновичем (одружений з дочкою на ім'я Анна)¹⁰⁸⁸. Документ засвідчує значну заборго-

¹⁰⁸⁰ AGZ, t. X, nr. 5648, (Lwów, 1884), 338.

¹⁰⁸¹ Charewiczowa, “Lwów na przelomie XVII i XVIII wieku”, *Studia z historii społecznej i gospodarczej, poświęcone prof. F. Bujakowi*, (Lwów, 1931): 360.

¹⁰⁸² Ibid, 328.

¹⁰⁸³ 27 листопада 1669 р. у Кракові король Михайло Корибут видав лист безпеки для Яна Мазаракі та Юрія Папари (див.: AGZ, t. X, (Lwów, 1884), 308.

¹⁰⁸⁴ Ibid, 367.

¹⁰⁸⁵ Barącz Sadok, *Pamiętnik Dziejów Polskich, z Aktów urzędowych lwowskich i z rękopismów zebrań*. Lwów, (1855), 100.

¹⁰⁸⁶ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 3, спр. 256, арк. 368.

¹⁰⁸⁷ Там само, оп. 2, спр. 619, арк. 339–341, зв., 343–345.

¹⁰⁸⁸ У справі також згадано малолітнього внука П. Афендика від дочки Анастасії на ім'я Пантелеймон (див.: ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 1, спр. 1039, арк. 1).

ваність, якою були обтяжені Афендики. Зяті погодилися врегулювати це питання перед набуттям у власність решти майна.

Ще одна дочка П. Афендика Пелагея († перед 1687 р.) була за-мужем за відомим малярем вірменського походження Юрієм Шимоновичем, який в історіографії відомий також під ім'ям Юрій Елевтер Семигоновський¹⁰⁸⁹. Йому приписують авторство портрета (1700) його тещі – Марії Афендик¹⁰⁹⁰. У фінансових документах Богоявленського братства збереглася нотатка про видатки на облаштування церемонії її похорону в розмірі 2 зл.¹⁰⁹¹.

Згадки про господарську діяльність родини поступово зникають у міських книгах Львова наприкінці 90-х років XVII ст. Після невдалого для російського царя Петра I Прутського походу 1711 р. нащадки П. Афендика перебралися на терени, підконтрольні Російській державі. Син Петра Афендика – Семен Афендик (1704–1730) оселився в Гетьманщині та отримав посаду полковника Волоського полку. Його діти та онуки кількадесят років урядували як сотники. Степан Семенович (1719–1790), Максим Степанович (1752–1798), Корній Максимович (?–1797) були бориспільськими сотниками, Микола Семенович (? – до 1760 р.) – воронківським, а Давид Степанович (? – після 1768 р.) і Федір Давидович* (? – після 1784 р.) –

¹⁰⁸⁹ Ю. Шимонович-Семигоновський (близько 1660–1711 рр.) народився у Львові, на Руській вулиці. Навчався в Римі, де був учнем живописців-монументалістів Лаззаро Бальді й Карло Маратті. Його роботи були високо оцінені в Академії. Після повернення додому став надвірним художником, працюючи в Жовкві, Варшаві, Кракові, Львові. Король Ян III Собеський покладав на нього великі надії (див.: Драган Михайло, *Українська декоративна різьба XVI–XVIII ст.*, (Київ: Наукова думка, 1970): 101).

¹⁰⁹⁰ Афендикова Марія (з Розп'яттям) інв. № Ж-5901 ЛГМ ім. Б. Возницького. Оpubліковано в: Музей князів Любомирських. (Не) забута історія. Каталог виставки. Опрацював Ігор Хомин, (Wrocław, 2017): 62–63. Див. іл. № 12.

¹⁰⁹¹ Капраль, *Богоявленське братство Львова*, 8.

* У Ніжині в другій половині XVII ст. почала формуватися впливова грецька діаспора, до якої належав Федір Афендик. К. Харлампович у своїй розвідці згадує, що він мешкав на хуторі Монастирищенському і мав у своєму володінні вісім кріпаків (3 чоловіків і 5 жінок) (див.: Харлампович Константин, “Грецька колонія в Ніжині в її минулому (XVII–XVIII ст.)”, *Греки в Ніжині, збірник статей та матеріалів*, вип. 2, (Ніжин, 2001): 44).

баршівськими. З цього ж роду походить й Іван Корнилович Афендик (1786 – після 1848 р.), дійсний статський радник волинський, псковський віце-губернатор, голова Псковської скарбничої палати¹⁰⁹². Численний рід Афендиків з часом став важливою частиною російської дворянської еліти, що продовжувала мешкати на території України.

У XIX ст. нащадки роду Афендиків у цікавий спосіб перетнулися з особою Тараса Шевченка. Під час свого перебування в маєтку Петра Андрійовича Катеринича (1811–1876), штаб-ротмістра і провідника дворянства Козелецького повіту, він намалював портрети його дружини – Тетяни Пантелеймонівни¹⁰⁹³ (1823 –) і теці – Олени Антонівни з дому Афендиків¹⁰⁹⁴.

ВЕВЕЛЛІ У 1593 р. серед інших греків з о. Крит, що привезли до Львова лист від патріарха Мелетія Пігаса до місцевого Ставропігійського братства, згадувалося прізвище Патістаса Вевеллі (*Πατιστας Βεβελις*)¹⁰⁹⁵. Очевидно, саме тоді представники цієї родини вирішили залишитися в місті. Патістаса пов'язуємо з Костантином і Баптистом (*Battista, Baptista*) Вевеллі (*Βεβέλλις, Vevelli*), які також були критянами і прибули до Львова з групою інших купців кілька років по тому – в 1597 р.¹⁰⁹⁶. Щоправда, на відміну від своїх супутників, у документах вони були зазначені не лише як громадяни Венеції, але вже й як мешканці Львова¹⁰⁹⁷.

¹⁰⁹² Греки на українських теренах, 144; Фонкич, *Из истории греческо-украинско-русских культурных связей в первой половине XVII ст.*, ВВ, (т. 52): 141–147.

¹⁰⁹³ Тетяна була дочкою ротмістра Пантелеймона Афендика (1780–1856), учасника війни 1812 р. проти Наполеона Бонапарта (див.: Модзалевский Вадим, *Малороссийский родословник*, 24).

¹⁰⁹⁴ Опис портрета О. Афендик роботи Тараса Шевченка, папір, акварель (26,5 × 18,8), [Марківці] [18.ІІ – IV] 1846, оригінал акварелі Т. Шевченка не знайдено. Описано за літературними джерелами. Репродукується за альбомом “Малюнки Т. Г. Шевченка”, вип. ІІ. Пб., 1914, табл. XXVII. Див. іл. № 13.

¹⁰⁹⁵ Це був твір Мелетія Пігаса “Про християнське благочестя”, надрукований у Львові (див.: *Monumenta*, т. II, 301).

¹⁰⁹⁶ Φώτιος Αρ. Δημητρακόλου, 64.

¹⁰⁹⁷ Баптист Вевеллі торгував у Львові впродовж десятиків років (див.: Кривонос, “Торгівля левантійським вином”, 134).

На львівський ґрунт ці Вевеллі перебралися майже “традиційно” для багатьох львівських греків – з міста Ретимно¹⁰⁹⁸. На час переїзду Б. Вевеллі зберіг за собою добрі торгові зв’язки з впливовими партнерами в Стамбулі. Від одного з них – Бернардо Борісі* (*Bernardo Borisi*) – він отримав значний кредит для налагодження експорту до Венеції осетрової ікри, бджолиного воску й інших товарів¹⁰⁹⁹. Відтоді ім’я Б. Вевеллі часто фігурувало у торгових угодах, підписаних на території Молдавії¹¹⁰⁰. Важливі контакти в цій країні дали змогу родині Вевеллі добре орієнтуватися і в реаліях Речі Посполитої.

Від початку діяльності у Львові Вевеллі вирішували свої справи за звичною для багатьох грецьких купців схемою. Вони розпочинали працю в купецьких торгових спілках (*commenda*), які активно діяли між Львовом, Стамбулом і Критом¹¹⁰¹, в роботі покладалися на родинні зв’язки та купецьке слово. Як і у випадку спілок братів Корняків чи Папарів, географія їхньої діяльності охоплювала простори від о. Крит, де залишився їхній старший брат Лука, до територій Молдавії та Речі Посполитої.

У 1601 та 1603 рр. Б. Вевеллі було помічено на ярмарку в Снятині під час продажу міщанинові з Кам’янця-Подільського молдавського вина¹¹⁰². У 1604 р. він погодився перевезти наступну партію вина з Ізмаїла до Львова¹¹⁰³. Ця афера виявилася для нього невдалою, бо на фурманів, яких він винайняв разом зі своїм товаришем Дзюрдзі Кіріяком з Коломиї, по дорозі напали татари. Частина перевізників

¹⁰⁹⁸ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 32, арк. 811; Luca, “*La gestione familiare*”, 514–520.

* Бернардо Борісі був братом Марка Антонія Борісі – великого драгомана та посла Венеції в Стамбулі. Марко Антоній мав тісні кредитно-торговельні відносини з багатими й впливовими торговцями та фінансистами, в тому числі й грецького походження. Ще один їхній брат – Маріно – в 1588 р. провадив якісь махінації з дорогішими каменями з господарем Волощини (див.: Malcolm Noel, *Agent of Empire: Knights, Corsairs, Jesuits and Spies in the Sixteenth-century Mediterranean World*, (Oxford University Press, 2015): 376).

¹⁰⁹⁹ Luca, “*Venetian Merchants in the Lower Danube Area*”, 305.

¹¹⁰⁰ Iorgu, *Relațiile comerciale ale teritor noastere cu Lembergul*, 107.

¹¹⁰¹ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, арк. 32, 815.

¹¹⁰² Там само, спр. 26, арк. 1418–1425; Подградская, *Торговые связи Молдавии со Львовом*, 115.

¹¹⁰³ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 253, арк. 1643.

Розділ 10
Визначні грецькі роди Львова XVI–XVIII ст.

тоді було вбито, інших – поранено, а товар – втрачено¹¹⁰⁴. До того ж, ті, хто вижили, вимагали від Б. Вевеллі відшкодування. Очевидно, він таки зміг вийти з цієї ситуації, бо вже в 1609 р. податкові урядовці знову занотували його появу на львівському ринку зі спровадженим із Молдавії вантажем полотна (630 штук), за яке купець сплатив на молдавській митниці податок у сумі 2250 аспрів¹¹⁰⁵. У 1610 р. молдавський господар Константин Могила виступив гарантом його платоспроможності, одночасно засвідчивши торговельну угоду між “львівським” греком Я. Афендиком і Максимом Пантелеймоном¹¹⁰⁶.

Від моменту оселення у Львові Б. Вевеллі доволі швидко привичаївся до особливостей місцевого середовища. Він опанував польську мову на достатньому рівні, щоб самостійно свідчити перед львівським судом у 1603 р. та провадити судові процеси з іншими торговцями та міськими чиновниками¹¹⁰⁷. Під час вимушеної упродовж багатьох років відсутності у Львові інтереси Б. Вевеллі представляв інший венеційський грек – Михайло Каніоло¹¹⁰⁸. Загалом справи Б. Вевеллі з часом значно поліпшилися, що підтверджує набуття ним середміської нерухомості¹¹⁰⁹.

Попри подібність “грецької долі” у Львові, у випадку Вевеллі родинна сага мала й свої, вельми несподівані, розв’язання. На відміну від багатьох греків, котрі постійно мешкали у Львові і “...через українську громаду намагалися прокрастися до міських прав”¹¹¹⁰, ніхто з членів родини Вевеллі не поспішав долучатися до активного суспільного життя Львова. Їх імен немає серед членів Ставропільського братства, і складається враження, що це були люди, для яких життя у сопричасті з українською громадою було лише черговим кроком на шляху до досягнення особистого фінансового успіху.

¹¹⁰⁴ ЦДІАЛ України, арк. 1640–1643.

¹¹⁰⁵ Подградская, *Торговые связи Молдавии со Львовом*, 142.

¹¹⁰⁶ Там само, 194.

¹¹⁰⁷ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 26, арк. 158, 1418–1421; Łoziński, *Patrycjat*, 185; Dziubiński, *Na szlakach Orientu*, 53.

¹¹⁰⁸ Кривонос, “Торгівля левантійським вином”, 130.

¹¹⁰⁹ У його заповіті згадується чомусь неназване “нерухоме майно”, яке Баптист залишає у власність своїм братам (див.: ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 32, арк. 816).

¹¹¹⁰ Капраль, *Національні громади*, 143.

Завершив свій земний шлях у Львові Б. Вевеллі 1614 р. Його заповіт – джерело важливої інформації про внутрішні особливості майнового стану родини та стосунків між близькими людьми¹¹¹¹. Останню волю покійного в присутності купців Матеуса Грїбія і Георга Ломбардо засвідчили купці, котрі належали до однієї з ним спілки.

Поміж різними розпорядженнями переважно економічного характеру в документі окремо наголошено, що повноправними спадкоємцями всього рухомого та нерухомого майна небіжчика у Львові та того, що залишилося на о. Крит, визначено його родичів Костантина і Луку Вевеллі¹¹¹². Гарантами добровільності та законності складення заповіту виступили торговці Іоан Полані, Георг Манолетто й Іоан Дарон¹¹¹³. Окремим підпунктом наголошувалося на факті укладення спеціальної довіреності на ім'я Лодонікуса Батті, радника в Ретимно, згідно з якою відповідальним за врегулювання Баптистових справ на о. Крит мав стати купець Іоанн Сіропуло¹¹¹⁴.

Натомість В. Лозінський, торкаючись справи родини Вевеллі, називав ще одним захисником справ померлого купця знаного негоціанта Антонія Массарі. Саме він подав до міської ради Львова документи, що їх видав у Стамбулі венеційський посланник Сімон Контарі¹¹¹⁵. Ці акти зобов'язували його стати на захист майна й інтересів кожного громадянина Венеції на теренах Речі Посполитої¹¹¹⁶. Саме через це і з'явилася певна плуганина, яку вперше впровадив до наукового обігу В. Лозінський, зараховуючи Б. Вевеллі винятково до італійських купців, без урахування його етнічного походжен-

¹¹¹¹ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 32, арк. 182-186; Там само, спр. 26, арк. 1418, док. 1706 (4.12.1603 р.)

¹¹¹² ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 32, арк. 812.

¹¹¹³ Там само, арк. 812.

¹¹¹⁴ Там само, арк. 814. Останній, очевидно, був у родинних стосунках із купцем Прокопом Сіропуло, прізвище якого часто згадується у фінансовій документації Львова наприкінці XVI ст. (див.: ЦДІАЛ України, спр. 248, арк. 22). Про інтереси Сіропуло як про свого міщанина у листі до львівського магістрату турбувався і коронний канцлер Ян Замойський (див.: ЦДІАЛ України, спр. 248, арк. 91; Φώτιος Αρ. Δημητρακόπουλος, 63).

¹¹¹⁵ Łoziński, *Patrycyat*, 183–184.

¹¹¹⁶ Ibid.

Розділ 10
Визначні грецькі роди Львова XVI–XVIII ст.

ня¹¹¹⁷. Попри очевидний факт, що актові книги міста абсолютно недвозначно вказують на грецьке походження купця, більшість дослідників тривалий час послуговувалися тезою В. Лозінського¹¹¹⁸.

Інтервенція А. Массарі в справі захисту майна Б. Вевеллі була спричинена тим, що Баптист помер, не залишивши по собі дітей. Згідно з так званим правом кадука (*jure caduco*)* все його майно король Сигізмунд III Ваза міг подарувати шляхтичу Ремігіанові Залеському з Отока за його активну участь у московській військовій кампанії¹¹¹⁹. Очевидно, що згаданий вище заповіт остаточно унеможливив такі дії і мав бути основним юридичним аргументом з боку А. Массарі.

У підсумку справа спадку вирішилася на користь родини Вевеллі. У 1617 р. К. Вевеллі, на той час вже знаний в купецькому середовищі неогоціант, отримав від короля Сигізмунда III дозвіл на вільну торгівлю вином на теренах Речі Посполитої¹¹²⁰. Того ж року купець доставив до міста велику партію вина, підписавши угоду з перевізниками про його транспортування до Львова¹¹²¹. У місті він підтримував приятні стосунки з Г. Лангішем та провадив спільні справи з братами Красовськими¹¹²². З часом К. Вевеллі покинув купецьку

¹¹¹⁷ Ibid, 171. Так само хибно він “записав” до числа турецьких євреїв А. Катакала, С. Кіріакі, Ласкаріса Траїоті; Інший дослідник Львова Ф. Яворський хибно назвав “греком” самого І. Массарі: “...кам’яниця Массаровська (№ 14, Ринок) належала у XVII ст. грекові Массарі. Він надав невелику крамничку в її приміщенні Ставропітії (Jaworski, *Ratusz lwowski*, 53).

¹¹¹⁸ “...Baptista Wewelli Graecus de Candia...” (див.: ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 26, арк. 1419, док. 1706 (4.12.1603 р.); Там само, арк. 158).

* “*Jure caduco*” (лат.). У 1588 р. в Речі Посполитій було затверджено рішення про те, що якщо підданий польського короля помирав бездітним, його майно переходило у власність монарха, якщо не було родичів ближчих, ніж у 8-му коліні. Термін, за який вони мали зголомситися, становив один рік та шість тижнів. Якщо помирав іноземець, *jure caduco* застосовувалося автоматично. Лише 1768 р. це відверто несправедливе щодо іноземців рішення було змінене, що дало змогу спадкоємцям претендувати на майно покійного (див.: Gloger Zygmunt, *Encyklopedia staropolska*, т. 2, (Warszawa, 1900–1903): 21, <http://literat.ug.edu.pl/glogers/>).

¹¹¹⁹ Łoziński, *Patrycyat*, 184.

¹¹²⁰ AGZ, t. X, (Lwów, 1884), 178.

¹¹²¹ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 394, арк. 413–415.

¹¹²² Łoziński, *Patrycyat*, 186.

справу і присвятив себе ризикованому та авантюрному заняттю – з огляду на події, що розгорталися у польсько-турецьких міждержавних стосунках.

У 1620-х рр. К. Вевеллі з'явився у Молдавії на посаді митника щодо східних товарів. Є опосередковані відомості, що головною причиною, яка штовхнула його на такі радикальні зміни, була значна обтяженість отриманими раніше кредитами¹¹²³. Вже перебуваючи в князівстві на цій адміністративній роботі, він досягнув певних успіхів, а водночас активно долучився до інтриг та змов у боротьбі за молдавський трон¹¹²⁴. У 1622 р. він присутній вже як перекладач і посередник від молдавського господаря під час провадження польсько-турецьких переговорів після битви під Хотином¹¹²⁵. За свої послуги грек отримав від польської сторони 5000 талерів¹¹²⁶. Сучасники тих подій і польські історики були солідарні в своїх характеристиках К. Вевеллі як “дуже підступної особи”¹¹²⁷. Особливо це помітно в текстах, що описують його активність під час посоль-

¹¹²³ Luca, *Venetian Merchants in the Lower Danube Area*, 305-306.

¹¹²⁴ *Ibid*, 182.

¹¹²⁵ “Baptysta (sic!) Konstanty Wewelli Włoch czy Wołoch, rodem z Kandyi; po prawdzie jednak nie był ani Wołochem ani Grekiem, przyznawał się do religii katolickiej; mówiono jednak o nim, że tą religie “symuluje” i że we Wołoszech” “grecką trszyma”. Z natury przebiegły. A przy tym płaszczący się, pośredniczył w akcji pokojowej dość dwóznacznie, i przez to obudził nawet podejrzenie, że jest szpiegiem tureckim, który w charakterze posła ma się przypatrzeć gotowości polskiej (див.: Potocki Waclaw, *Wojna Chocimska Poemat Epiczny w 10 częściach w skruceniu z wstępem i objaśnieniami przez E. Bączalskiego*, (Lwów, 1898), 105; Grygorieva Tetiana, “Performative Practice and the Ceremonial Rhetoric of Peacemaking: The Process of Peacemaking between the Polish-Lithuanian Commonwealth and the Ottoman Empire after the Khotyn War”, *Osmanischer Orient und Ostmitteleuropa*, Perzeptionen und Interaktionen in den Grenzzenen zwischen dem 16. und 18 Jahrhundert, Robert Born, Andreas Puth (Hr.) Forschungen zur Geschichte and Kultur des östlichen Mitteleuropa – Band 48, (Frans Steiner Verlag, Stuttgart, 2014): 241).

¹¹²⁶ *Ibid*, 106; *Pamiętniki o wyprawie Chocimskiej r. 1621 Jana hrabi z Ostroga, Prokopa Zbigniewskiego, Stanisława Lubomirskiego i Jakoba Sobieskiego Z rękopisów współczesnych i druków mniej znanych zebrał Żegota Pauli*, (Kraków, 1853): 161–162; Podhorodecki Leszek, *Chocim 1621*, (Bellona, Warszawa, 2008), 83–84, 137.

¹¹²⁷ Niemcewicz, *Poselstwo Xcia Zbaraskiego do Turek...*

ства князя Кшишгофа Збаразького до столиці Османської Порти¹¹²⁸.

Попри все, того ж року К. Вевеллі знов повернувся до Львова. Цього разу вже в статусі посланця султана Мустафи I (1617–1618, 1622–1623). У львівських архівах збереглися відомості про назву його офіційного титулу – *Illustris et Magnificus Dominus Constantinus Vevelli Magni Turcarum Imperatoris Nuncius ad Sirenissimum Sigizmund Tercium Poloniae Regem Internuncius*¹¹²⁹. Це посольство викликало у міщан значний неспокій. Ніхто не був певний, якими можуть бути “бажання” колишнього городянина, який досконало знав місто, його сильні й слабкі сторони. Однак, незважаючи на ці побоювання, певний негатив від його візиту відчули тільки окремі торговці з Руської дільниці.

Попри службові обов’язки, К. Вевеллі подав до львівської Ради скаргу на українців братів Красовських (Стрілецьких), з якими раніше мав спільні справи. Він звинуватив їх у неповерненні боргів та невдалому управлінні маєтком його торгового партнера, грецького купця на ім’я Теофіл Пачо¹¹³⁰. Це начебто завдало йому значних збитків та зменшило статки Т. Пачо на 10 000 зл.¹¹³¹. Весь цей процес детально занотований у міській актовій книзі й у майбутньому його правничий аналіз буде дуже корисним ілюстративним матеріалом для істориків та юристів як чудовий приклад безправ’я у Речі Посполитій в епоху Нового часу¹¹³².

¹¹²⁸ *Dzieje Józefa Szumskiego*, serya II, t. III, dzieje Polski, (Kraków, 1894): 252–253; Dziubiński, *Na szlakach Orientu*, 97.

¹¹²⁹ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 37, арк. 20.

¹¹³⁰ Sacała, “Znaczenie komunikacji dla greckiego kupiectwa”, 68.

¹¹³¹ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 37, арк. 1783, 1843, 1947. Батьком Теофіла Пачо (?–1619) був купець східними товарами на ім’я Яній Пачо, який походив із міста Ретимно і торгував у Львові мальвазією в 1560–1588 рр. Про нього знаємо, що він був представником Михайла Корнякта, а після його смерті працював з К. Корняктом. У 1566 р. до міської ради Львова надійшов судовий позов, у якому грека разом із купцем Івашком з Волощини звинувачували у спробі отруєння Миколая Сенявського. Проте суд обох їх виправдав. “Honestus Iany Paczo Grecus factor ie plenipotensis famati Constantini Corniacti Graeci...” (див.: ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 514, арк. 180; Iorgu, *Relațiile comerciale ale teritor noastere cu Lembergul*, 41; Pippidi, *Hommes et idées du Sud Est europïen*, 129; Dziubiński, *Na szlakach Orientu*, 96. Спадок померлого було оцінено на суму 65 732 зл.: Łoziński, *Patrycjat*, 319).

¹¹³² ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 37, арк. 20–21, 36–50.

Зваживши на особисті “прохання” короля в цій справі, львівська влада, не бажаючи мати з чиновником султана жодних ускладнень, без вагань наказала купцям виплатити заборгованість¹¹³³.

Попри те, що К. Вевеллі мав харизму фартового гравця, доля і йому підкидала неприємні сюрпризи. Через два роки після тріумфального візиту до Львова все його майно, яке на той час опинилося на складі Г. Лангїша, було конфісковане через те, що він програв судову справу родині шляхтича С. Конєцпольського. К. Вевеллі звинувачено в тому, що, отримавши гроші на викуп їхнього родича з турецької неволі, він не виконав обіцянки, а кошти привласнив¹¹³⁴.

Невідомо, чи то через не вельми приязний прийом у Львові, чи з інших міркувань, але сам К. Вевеллі після описаних подій вже більше ніколи не повернувся до міста. Його вбили під час одного з чергових заколотів на території наддунайських князівств¹¹³⁵. Після 1624 р. звісток про людей із прізвищем Вевеллі у Львові не було.

ІСАРОВИЧІ Прізвище грецького купця Кіріяка Ісаровича з’являється в документах Львова, починаючи з другої половини XVII ст. Разом із родиною він мешкав у кам’яниці, що стояла на місці сучасного будинку № 20 на Руській вулиці¹¹³⁶. До міста він перебрався з Шаргорода, що в Подільському воєводстві. В 1660 р., стараннями Павла Лавришевича та Матвія Федоровича, отримав у Львові міське право¹¹³⁷. Близько 1661 р. згаданий у документах через фінансові справи з львівською міщанкою Софією Федоровичувною¹¹³⁸.

¹¹³³ ЦДІАЛ України, арк. 36–50; Łoziński, *Patrycyat*, 187.

¹¹³⁴ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 39 (1624 р.).

¹¹³⁵ Luca, “Venetian Merchants in the Lower Danube Area”, 309.

¹¹³⁶ Łoziński, *Patrycyat*, 244.

¹¹³⁷ “Ius civitatis Kiryaki Issarowicz Ad Commendationem famatorum Pauli Ławrystewicz et Matthiae Fedorowicz civium Leopoliensem pro honesto Kiryaki Issarowicz de civitate Szargorod oriundo, factam, hic idem honestus Kiryaki Issarowicz praestito iuxta formam iuris civilis super fidelitatem et obedientiam iuramento ius civile suscepit et in numerum aliorum civium adscriptus et cooptatus est (*ACL*, 298).

¹¹³⁸ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 70.

Розділ 10
Визначні грецькі роди Львова XVI–XVIII ст.

Король Ян III Собеський 21 березня 1676 р. зарахував Кіріяка до “почту своїх слуг”¹¹³⁹. Наступного разу, під час перебування у Жовкві, цей монарх видав купцеві дозвіл на вільний виїзд до Москви в торгових справах¹¹⁴⁰. Для закупівлі російського хутра К. Ісарович поїхав на Свенський ярмарок, що біля Брянська, де придбав значну партію соболів¹¹⁴¹. Російський напрямок повсякчас залишався для нього пріоритетним, і, за висловом гетьмана Івана Мазепи, К. Ісарович мав серед московитів багато контактів¹¹⁴². Учергове він мандрував до Москви 1683 та 1690 рр.¹¹⁴³. І це попри факт, що перший його досвід співпраці з торговцями з цієї держави не був вдалим.

Після розгромної для російських військ Чуднівської битви 1660 р. у польський полон потрапила значна кількість московських достойників. Серед них – і князь Осип Іванович Щербатов, якого К. Ісарович вирішив викупити у коронного гетьмана Станіслава Потоцького, щоб перепродати російським родичам¹¹⁴⁴. У 1662 р. у Львові було підписано угоду, згідно з якою грек зобов’язувався виплатити за бранця 10 000 зл. грошима, 200 зл. – східним сукном, а тоді на кордоні передати представникам гетьмана ще 4000 зл. та шість соток соболів¹¹⁴⁵. Натомість князь О. Щербатов мав спла-

¹¹³⁹ AGZ, т. X, (Lwów, 1884), 329.

¹¹⁴⁰ Ibid, 348.

¹¹⁴¹ Цей ярмарок залишався для греків та інших торговців із Речі Посполитої традиційним місцем закупівлі хутра аж до 1701 р., коли царським рішенням його замінили на Азовський ярмарок (Об отмене Свенской ярмарки и о приезде греков в Азов, а поляков в Смоленск (див.: *Полное собрание законов Российской империи* (далі – ПСЗРИ), т. 4, № 1840, (Санкт-Петербург, 1829): 160).

¹¹⁴² *Листи Івана Мазепи*, т. 2, (1691–1700), упорядник та автор вступного дослідження В. Станіславський, док. 128, (Київ, 2010): 497.

¹¹⁴³ *Історія Львова*, 22.

¹¹⁴⁴ Фактично така угода була нелегальною, оскільки законодавство Речі Посполитої забороняло продаж бранців. Тому сторони воліли подавати її як форму “милості” з боку С. Потоцького та К. Ісаровича (див.: Сербов Н. “Щербатов, князь Осип Іванович”, *Русский биографический словарь* А. А. Половцова, (Санкт-Петербург-Москва): т. 24, (1912): 126).

¹¹⁴⁵ “Сорок” – одиниця міри для визначення хутряних шкір. Застосовувалась в Московській державі переважно для обліку соболів. Як правило застосовувалась для обліку подарунків іноземним правителям чи у фінансових розрахунках (див.: *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона* (далі – *ЭСБЕ*), т. XXXа. (Санкт-Петербург, 1900), 905–906).

тити К. Ісаровичу 20 000 зл. винагороди за його добрі діяння¹¹⁴⁶.

Та тільки-но К. Ісарович підїхав до брами Смоленська, московити забрали князя, а самого Кіріяка заарештували. Згіршений та обтяжений кредитними зобов'язаннями, він через кілька місяців повернувся до Львова. За цих обставин Ісарович відмовився виплатити С. Потоцькому решту грошей, мотивуючи це тим, що їй так багато втратив на невдалій махінації. Натомість гетьман вважав, що у своїх клопотах грек винен сам, бо не подбав належно про безпеку процесу обміну.

За таких обставин К. Ісарович вкотре виїхав до Москви, прагнучи домогтися справедливості в царя. Проте росіяни його знову заарештували їй, звинувативши у шпигунстві, кілька місяців утримували у в'язниці. Щойно в листопаді 1671 р., разом з іншим греком Христофором Лімберовим, купець вирвався з московського полону і повернувся до Львова¹¹⁴⁷. У підсумку, судовий процес із С. Потоцьким К. Ісарович таки програв, і хоча справу через її напівлегальний характер закрили, це значно погіршило його матеріальне становище. Дійшло до того, що 1671 р. родина Ісаровичів була змушена залишити власну кам'яницю у середмісті.

У 1692 р. К. Ісарович та його дружина Юзефа (*Józefa*) знову з'являються в офіційних документах у зв'язку з фактом, що король Ян III Собеський підтвердив для них привілей львівського старости Яна Мнішека з приводу надання подружжю трьох лук, званих "ідлерівськими", розташованих біля млина, відомого як "Згнило"¹¹⁴⁸.

Великий інтерес для нас становить роль К. Ісаровича як учасника міждержавних відносин Речі Посполитої і Московської держави. Видається просто дивовижним, як ця людина могла балансувати між двома країнами, водночас отримуючи від цього матеріальну вигоду. Спочатку, в 1674–1675 рр., грек встиг знову побувати в Москві, де передав Посольському приказу "турецькі та українські відомості про польське військо"¹¹⁴⁹. А вже кілька років по тому він став керівником посольства польського короля до Івана Мазепи¹¹⁵⁰. У Батури-

¹¹⁴⁶ Сербов Н. *Щербатов*, 126.

¹¹⁴⁷ Бантыш-Каменский Николай, "Реестры по греческим делам", 173.

¹¹⁴⁸ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 1, спр. 1030, відпис з ХХ ст. 1692 р.

¹¹⁴⁹ Шустова, *Документи Львовського ставропигийського*, 441.

¹¹⁵⁰ *Доба гетьмана Івана Мазепи в документах*, упор. С.О. Павленко, (Київ, 2007): 651–652.

Розділ 10
Визначні грецькі роди Львова XVI–XVIII ст.

ні К. Ісарович перебував із другої половини грудня 1692 р. до весни 1693 р., про що подав королю дуже докладний звіт¹¹⁵¹. З переписки І. Мазепи з Петром I також дізнаємося, що він мав сестру, яка мешкала в м. Переяслав¹¹⁵².

Очевидно, що попри успіхи на дипломатичній службі, його економічна ситуація надалі залишала складною, бо 1698 р. він був змушений відступити своє право на кам'яницю на вулиці Руській, знану як “Доротевську”, або “Сапричинську”, що її раніше придбав після смерті грека Олександра Балабана за 9349 зл.¹¹⁵³ У 1707 р. братство, виступаючи розпорядником інтересів Кіріяка, виставило цей будинок на продаж. Його купив єпископ Й. Шумлянський і з великим зиском, попри незадоволення братчиків, перепродав римо-католицькій конгрегації¹¹⁵⁴.

На жаль, немає відомостей про нащадків К. Ісаровича. В архівах Львова фігурує ще один грек на прізвище Ісарович – Зота. Він також згаданий у фінансових документах міста Ярослава як активний учасник тамтешніх ярмарків¹¹⁵⁵. Місцем його походження була Македонія. Сьогодні важко визначити, чи існувала якась спорідненість між цими людьми. Натомість знаємо, що 1694 р. Зота був прийнятий до міського права за поручительством двох інших греків¹¹⁵⁶. Він був доволі активним членом православної спільно-

¹¹⁵¹ Звіт К. Ісаровича (публікація Ю. Мицика на підставі оригіналу: Держархів у Кракові. Зібрання А. Грабовського, № Е.91. Копія сер. XIX ст.), *Кур'єр Кривбасу*, № 49–50, док. № 3, (1996):31-32; Павленко Сергій, *Іван Мазепа*, (Київ, 2003): 130.

¹¹⁵² *Листи Івана Мазепи*, 497–501.

¹¹⁵³ Капраль, *Люди корпорації: львівський шевський цех у XVII–XVIII ст.*, (Львів, 2012): 120.

¹¹⁵⁴ Долинська, “Хроніка” Ставропігійського братства Дениса Зубрицького як джерело для вивчення нерухомої власності Ставропігії”, *Рукописна україніка у фондах Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка НАН України та проблеми створення інформаційного банку даних*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 20–21 вересня 1996 р., (Львів, 1999): 394; Зубрицький, *Хроніка ставропігійського*, 219.

¹¹⁵⁵ *Suplika kupców greckich*, wyd. R. Szczygiel, *Rocznik Stowarzyszenia Miłośników Jarosławia*, N. 9, (1975/6): 55–57.

¹¹⁵⁶ “4231. Famatus Zota Issarowicz Graecus mercator de Macedonia ad commedationem famatorum Stephani Laskowski et Georgy Dragnowicz Kocci Leopoliensium civium, pravio iuramento mercatoribus descripto, ius

ти¹¹⁵⁷. В 1697 р. є його власноручні підписи грецькою мовою в одному з протоколів засідання братства¹¹⁵⁸. В 1701 р. Зота як наглядач долучився до будівництва каплиці Св. Трійці, яке щасливо закінчили того ж року¹¹⁵⁹.

Коли 1704 р. шведський король Карл XII захопив Львів і від кожної громади вимагав контрибуції шляхом “вибивання” її через заручників, від православних такими стали Стефан Ляковський та З. Ісарович. Після недовгих, але відчутних, митарств, із ласки військового комісара Густава Золтана їх відпустили, відтак вони навіть отримали від нього особисто невелику грошову компенсацію за заподіяну їм шкоду¹¹⁶⁰. Після цих подій прізвище Ісаровича вже не згадується в документах Ставропігійського братства.

КОРНЯКТИ Долею судилося Костантиніві Корняктові одне з чільних місць в історії Львова та регіону¹¹⁶¹. Але ця слава призвела до того, що чимало праць, присвячених цьому міщанинові, шляхтичу та громадському діячеві, з часом утворило “зачароване” коло урочисто-патетичного характе-

civitatis sabbatho ante festum sanctae Andreae apostoli apostoli proximo [1694 11 27] suscepit” (див.: АСЛ, 342). Поки невідомо, чи існує зв’язок між згаданим Григорієм Драгановичем Коцієм і Григорієм Коцієм, який у 1745 р. став першим греко-католиком, обраним до міського магістрату з часу переходу львівської православної громади на унію. І Крип’якевич згадує останнього як українця, що в 1740 р. купив кам’яницю за сучасною адресою: вул. Руська, 8 (див.: Крип’якевич, *Історичні проходи*, 28).

¹¹⁵⁷ Зубрицький, *Хроніка*, 410.

¹¹⁵⁸ “Ζότος τοῦ Ἰσαρη Ἀλέξανδρος τοῦ Ζοθου”, (див.: Крыловский, (дод. 1): 12). Зубрицький, *Хроніка ставропігійського*, 204.

¹¹⁵⁹ Там само, 211.

¹¹⁶⁰ “Той же комісар Золдан, бачачи скаліченого Ляковського, з милосердя подарував потім, вийнявши з власної кишені, Ляковському й панові Зотові по два червоні з огляду на убогість і страждання, яких вони знали...” (див.: Зубрицький, *Хроніка ставропігійського*, 216).

¹¹⁶¹ Портрет К. Корнякта, що зберігається в колекції ЛІМ, (Ж-1665) зараховують до пензля майстра Миколи Петраховича, котрий він виконав на підставі портрету-хоругви з Руської церкви (див.: ЛІМ, (Ж-1503), Овсійчук Володимир, *Українське мистецтво др. пол. XVI-пер. пол. XVII ст. Гуманістичні та визвольні ідеї*, (Київ, 1985): 173.). Див. іл. № 14.

ру¹¹⁶². Це не завжди давало змогу критично осмислити роль Корнякта в житті львівської громади та Східної Європи загалом¹¹⁶³. Панегірики, написані на його честь, у більшості випадків були спробою авторів використати постать К. Корнякта в “потрібному” контексті висвітлення тих чи інших подій. Хоча доцільно визнати, що в загальній масі джерел маємо лише одну працю з різко негативною оцінкою його людських якостей. Німецький мандрівник М. Груневег у своїй хроніці писав про нього як про “...поганого купця та ошляхетненого бюргера Костантина Корнякта”¹¹⁶⁴. Важко сказати, які обставини зумовили таку характеристику, проте, без сумніву, є сенс спробувати ще раз розглянути основні моменти життя родини Корняктів у дещо ширшому контексті.

Народився К. Корнякт близько 1517 р. (?) у місті Ретимно, що на острові Крит¹¹⁶⁵. Це була цікава людина, яка прожила довге (помер 1603 р.) та сповнене подіями життя. Походив із родини місцевої грецької еліти, пов’язаної з венеційським естеблїшментом. Про це свідчить факт, що його сестра вийшла заміж за Леонїна Серво (*Leonin Servo*) – впливового купця, який мешкав у Стамбулі, мав доступ до венеційського керівництва та активно представляв інтереси грецької верхівки Криту перед Венецією¹¹⁶⁶.

¹¹⁶² Окремі “розвідки” є відвертою профанацією і лише шкодять вивченню проблеми (див.: Терещенко-Кайдан Лілія, “Константин Корнякт – купець з Ретімнону. Видатний грек-меценат української духовної культури XVI ст.”, *Міжнародний вісник Національної Академії керівних кадрів культури і мистецтв. Культурологія. Філологія. Музикознавство*, вип. II (3), (Київ, 2014): 91–96).

¹¹⁶³ [Мерунович Кл.] Константин Корнякт, *Временник Ставропигийского института с месяцесловом на год простый 1867.*, (Львов, [1866]): 60–66; Петрушевич, *Акты относящиеся к истории Южно-Западной Руси (XI–XXIII)*. *Науковий збірник Галицько-Русской Матиці*, (Львов, 1868); Крыловский, 191; Грецька історіографія щодо постаті Корнякта: Apostolou E. Bakalopoulou, “Istoria tou Neou Ellinismou”, tom. B, (Qessalonikh, 1976), 478.

¹¹⁶⁴ Мартин Груневег, 144.

¹¹⁶⁵ Greene, *The Edinburgh History of the Greeks*, 99.

¹¹⁶⁶ Ibid, “Trading Identities: The Sixteenth-Century Greek Moment”, 136; Ясіновський Андрій, “Митрополит Філадельфійський Гавріїл Севір: життя і літературна творчість”, *Наукові записки УКУ*, ч. 2: історія, вип. 1, (2010): 16.

Однак не лише в себе на батьківщині Корнякти досягали помітного успіху. Під час перебування К. Корнякта на території Руського воєводства Речі Посполитої уже на початках його господарської діяльності в контрактах із іншими торговцями починає з'являтися означення “*famatus*”, себто славетний¹¹⁶⁷. Що відомо точно – це те, що родинна спілка братів Корняктів, тобто Михайло, Маргуліс і Костантин, зосереджувалася на продажі солодкого вина мальвазії¹¹⁶⁸. Географія її активності простягалася від Криту через Стамбул до міст Молдавії, Волощини й Речі Посполитої. Отже, можемо говорити про таку собі родинну транснаціональну торгову компанію другої половини XVI ст.

Першим, хто став помітним на територіях українсько-польського пограниччя, був Михайло Корнякт. У документах чітко та недвозначно підкреслено місце його походження – Кандія¹¹⁶⁹. Згадками про його економічну діяльність рясніють справи вірменського суду у Львові¹¹⁷⁰. Хоча він та інші його брати, починаючи з другої половини XVI ст., занотовані у документах Молдавії та Речі Посполитої як купці, вони часто використовували для торгівлі своїх представників, здійснюючи загальний операційний нагляд та керівництво¹¹⁷¹. Географія їхніх факторів була доволі значною. Якщо у Львові ми бачимо серед таких повноважних представників Яні Грека¹¹⁷², Яні Мавро Грека¹¹⁷³, то у Нюрнберзі партнером М. Корнякта був купець Зебальд Айхінгер¹¹⁷⁴, агентами – флорентієць Антоній Пандульфо¹¹⁷⁵, Еммануїл (1548) та Михайло Каламарі з Кандії (1549)¹¹⁷⁶. К. Корнякт також швидко став відомий серед львівських ремісників і торговців. Він був змушений полагоджувати незавершені справи

¹¹⁶⁷ Pippidi, *Hommes et idées du Sud Est européen à l'aube de l'âge moderne*, (București/Paris, 1980), 126.

¹¹⁶⁸ Dziubiński, *Na szlakach Orientu*, 190.

¹¹⁶⁹ “...Michaïlo Corniactos Grecus a Candia...” (див.: ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 514, арк. 4); Див. іл. № 15.

¹¹⁷⁰ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 514, арк. 14, 27, 28–51, 55, 59, 64, 68, 69, 70.

¹¹⁷¹ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 514, арк. 14.

¹¹⁷² Там само, арк. 15.

¹¹⁷³ Там само, арк. 28.

¹¹⁷⁴ Dziubiński, *Na szlakach Orientu*, 96.

¹¹⁷⁵ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 516, арк. 183.

¹¹⁷⁶ Кривонос, “Торгова діяльність”, 104.

брата, зокрема вимагаючи повернення заборгованостей, які мали перед покійним інші купці¹¹⁷⁷.

Одна з перших самостійних угод М. Корнякта датована 1557 р., коли за десять куф доброякісної мальвазії він закупив у львівського майстра Данила для перепродажу в Молдавії три тисячі шапок, які було оцінено в 4200–4500 зл.¹¹⁷⁸. У 1559 р. Ян Духна та його дружина Агнешка визнали перед ним свій борг за десять куф мальвазії по тридцять вісім золотих монет¹¹⁷⁹. У 1561 р. вірменський купець Андрій Мікілерович вступив із ним у судову суперечку щодо визнання боргу в розмірі понад п'ятсот злотих¹¹⁸⁰.

Разом із уже згаданим італійцем А. Пандульфо він орендував під львівською ратушею підвал для зберігання вина, за який партнери платили спочатку по 23, а згодом по 70 зл. чиншу¹¹⁸¹. В 1560 р. львівський міщанин Іваніс у борговій розписці М. Корняктові одночасно згадує і його брата Костантина¹¹⁸². Родина швидко налагодила постачання до міста гуртових партій вина¹¹⁸³. Попри позірну успішність розвитку бізнесу, спілка переживала й гірші часи, зокрема, коли на Михайла подавали до суду через продаж неякісної мускателі¹¹⁸⁴. Отож констатуємо, що М. Корнякт і його брати з перемінним успіхом працювали із львівським ринком від 1545 до 1563 рр.¹¹⁸⁵

Хто знає, як могла б розгорнутися їхня діяльність, якщо б не особливості ведення справ у Молдавії, з купцями з якої зустрічалися ці торговці. Разом із іншим партнером, А. Пандульфо, М. Корнякт провадив спільні інтереси з молдавським господарем Гераклідом Якубом Деспотом. Кредитні угоди та операції на межі закону, приваблювали великими прибутками, але водночас загрожували значними проблемами. За сумнівних обставин після однієї з таких афер М. Корнякта звинувачено в боргах за товари, продані на львівському ринку. Після чергового прибуття до Молдавії у 1563 р. його запросили на розмову до господаря. Повер-

¹¹⁷⁷ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 514, арк. 48–49.

¹¹⁷⁸ Подградская, *Торговые связи*, 203.

¹¹⁷⁹ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 240, арк. 939.

¹¹⁸⁰ Там само, спр. 513, арк. 4–5.

¹¹⁸¹ Там само, спр. 705, арк. 222, 353.

¹¹⁸² Там само, спр. 513, арк. 686; спр. 514, арк. 29 (1563 р.).

¹¹⁸³ Там само, спр. 240, арк. 137–138.

¹¹⁸⁴ Там само, спр. 235, арк. 951.

¹¹⁸⁵ Подградская, *Торговые связи*, 203.

таючись із неї, грек був підступно вбитий. Слідство не знайшло виконавця злочину, а всі товари та гроші купця привласнив Гераклід Якуб Деспот¹¹⁸⁶.

Отож перед іншими членами родини постало нагальне питання, що робити далі. Саме тоді на перший план у вирішенні господарських питань вийшов молодший брат Михайла – Константи Корнякт. К. Апетреї, вивчаючи румунські джерельні матеріали про молдавський період ведення бізнесу родини, вважав, що обставини, які призвели до загибелі Михайла та особливості діяльності в Молдавії К. Корнякта цілком відповідали економічним і політичним реаліям, що панували на той час у князівстві¹¹⁸⁷.

Починаючи щонайменше з 1560-х рр. ринок торгівлі на Північному Дунаї зазнавав суттєвих змін через вплив із Туреччини євреїв-сефардів. Добре організовані, освічені та мотивовані, вони швидко просували свої інтереси. Першість серед них захопив та утримував уже згаданий купець Й. Нассі. Торговець користувався при дворі турецького султана практично необмеженою протекцією, і тому молдавський господар волів не наражатися на його гнів. Отже, К. Корнякт був змушений вдатися до провадження інших видів діяльності. Хоча це була не єдина причина. Константин мав й інших конкурентів, які були б раді його рішення покинути країну. Серед них, зокрема, – Михайло Кантакузен, відомий тим, що збудував у Бухаресті щось на кшталт “грецького торгового дому”, до якого належали заїжджий двір і православний храм. К. Корнякт був одним з його найбільших конкурентів та перешкодою на шляху до досягнення економічного успіху¹¹⁸⁸. Через сукупність несприятливих для нього обставин грек відступив, але водночас розгорнув другу лінію оборони вже на території Речі Посполитої. Смерть його брата лише пришвидшила цей важливий крок, що мало вплив на все подальше життя К. Корнякта¹¹⁸⁹.

Уперше купець прибув до Львова ще 1554 р.¹¹⁹⁰. Упродовж наступних шести-семи років К. Корнякт за допомогою контактів, які

¹¹⁸⁶ Cristian N. Apetrei, “Rethinking”, 569; *АЮЗР*, т. XII, (Київ, 1904), 5.

¹¹⁸⁷ Ibid, 575.

¹¹⁸⁸ Dziubiński, *Na szlakach Orientu*, 101; Pippidi, *Hommes et idées du Sud Est européen*, 128.

¹¹⁸⁹ Falangas, “Post-Byzantine Greek Merchants”, 9.

¹¹⁹⁰ Iorga, *Relațiile*, 39.

Розділ 10
Визначні грецькі роди Львова XVI–XVIII ст.

налагодив брат Михайло, та завдяки власній активності, вивчав ринок, соціум Львова та середовище Речі Посполитої загалом. Більшість ключових факторів брата продовжили роботу у Львові вже з ним¹¹⁹¹. У 1560 р. Константин підписав великий контракт на поставку в Туреччину 11 600 ліктів литовського полотна¹¹⁹². Окрім торгівлі, він зацікавився лихварськими операціями. В липні 1569 р. львівські міщани Войцех та Агнешка Пайончки гарантували всім майном, яким вони володіли, виплату отриманої позики¹¹⁹³.

Остаточним моментом його переїзду доречно вважати 1571 р., коли він придбав у Львові свій перший будинок, знаний у документах як “Мельхiorгазівський”. Загалом, К. Корнякт володів трьома домами – двома в центрі та одним на передмісті¹¹⁹⁴. Вже після смерті грека, його син Константин (молодший) відписав Ставропігійському братству кам’яницю “Сухорабську” в рахунок заборгованих відсотків із капіталу, записаного батьком на користь товариства з родинного маєтку в приміському селі Збоїщах¹¹⁹⁵.

У міських та інших офіційних документах трапляються варіанти написання прізвища та імені К. Корнякта: *Coreto de Candia*, *Cordiades*, *Corniacto* і врешті просто *Korniakt*¹¹⁹⁶. На думку польського генеалoga А. Бонецького, справжнє прізвище родини могло бути Корнеаді, й лише у Львові отримало свою загальновідому редакцію¹¹⁹⁷. Ця гіпотеза могла впливати з інформації, що впродовж тільки одного року в документах королівської канцелярії купця згадано під трьома прізвищами – *Kornedo*, *Korneado* і *Korneadi*¹¹⁹⁸.

У провадженні справ К. Корнякт зробив ставку на торгівлю надприбутковими видами орієнтальних товарів. Щоправда, на цьому шляху він неминуче мав закріпитися у дуже конкурентному сере-

¹¹⁹¹ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 514, арк. 48.

¹¹⁹² Там само, спр. 4, арк. 9.

¹¹⁹³ Там само, спр. 243, арк. 1291.

¹¹⁹⁴ Зубрицький, *Хроніка*, 167; Свешнікова Ірина, *Будинок Корнякта: Фотонарис*, (Львів: Каменяр, 1972); На вулиці Руській він відкупив будинок, що належав Дмитрові-шапкареві на ділянці під номером 16 (див.: Karpał, “Ulica Ruska”, 299, 301).

¹¹⁹⁵ Зубрицький, *Хроніка Ставропігійського*, 114.

¹¹⁹⁶ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 514. арк. 160; Терентьева, *Греки в Украине*, 57.

¹¹⁹⁷ Boniecki Adam, *Herbarz Polski, cz. 1, t. XI*, 158.

¹¹⁹⁸ AGZ, t. X, nr. 1654, (Lwów, 1884), 1656, 110; Nr. 1659, 111.

довищі. Уже перша згадка про напрям та обсяги операцій Корнякта засвідчила наявність конфлікту між ним та Руським воєводою Юрієм Сенявським щодо цін на імпортоване грецьке вино¹¹⁹⁹. Лише особисте втручання короля Сигізмунда II Августа дозволило знайти компроміс, завдяки якому К. Корнякт зміг продовжити свою справу. Цей монарх мав виняткове значення для подальшої кар'єри грека. Від Сигізмунда II Августа він отримав дозвіл на поселення в будь-якому з міст Речі Посполитої, а 25 березня 1566 р., згідно з іншим декретом, – дозвіл на вільну торгівлю східним вином у містах всієї держави¹²⁰⁰.

Треба віддати належне К. Корняктові, який швидко знаходив впливових партнерів і друзів на різних щаблях Речі Посполитої. Вони успішно протегували його діяльність у країні та поза її межами. Це добре помітно на прикладі коронного канцлера Я. Замойського, який в універсалі від 29 жовтня 1588 р. також захищав економічні інтереси К. Корнякта¹²⁰¹. Відносно швидке входження до кола впливових городян Львова відкрило перед купцем додаткові можливості. Але, попри фактичне користування з привілеїв, що йому надавало міське право Львова, в документах не зафіксовано факту про юридичне оформлення ним громадянства¹²⁰². Економічні та політичні вигоди, з яких він мав користь унаслідок отриманого шляхетства, видавалися йому значно привабливішими, ніж права, обов'язки й привілеї львівського міщанина¹²⁰³. Проте це не звільняло грека від обов'язкової для знаних львівських родин процедури знакування свого перебування у місті через вироблення гмерка – особистого міщанського герба. Побачити зображення гмерка Корняктів можна на щитах двох із шести лицарів, що прикрашають аттик його палацу у Львові¹²⁰⁴.

¹¹⁹⁹ AGZ, t. X, (nr. 1328): 89.

¹²⁰⁰ Ibid, 89.

¹²⁰¹ “...A tak urzędu swego hetmańskiego napominam i rozkazuje, aby się żaden nie stanowiel, żywności żadnych nie barł, szkody, angaryjey nie czynił, ktoby inaczej chciał czynić karania nie ujdzie” (див.: *Archiwum Jana Zamojskiego*, (t. IV): 448).

¹²⁰² Заяць, “Громадяни Львова”, 174.

¹²⁰³ Łoziński, *Patrycjat*, 316.

¹²⁰⁴ Мальська Марта, Туристичне львовознавство, ч. I, Міщанські гмерки та шляхетські герби в архітектурі міста Львова: навчальний посібник. М. П. Мальська, Т. Б. Завадовський, Д. А. Каднічанський, (Київ: “Центр

Розділ 10
Визначні грецькі роди Львова XVI–XVIII ст.

Досить швидко К. Корнякт став довіреною особою короля Сигізмунда II Августа. Такі привілеї він зміг отримати за особливі заслуги перед монархом та завдяки протекції впливового роду Мнішків. Цьому сприяли цінні особисті контакти з молдавським господарем і тамтешньою елітою, а також значні фінансові ресурси грека.

Після остаточного переїзду до Львова К. Корнякт отримав надзвичайно вигідну посаду митника (*Teloneator, homo alterius imperii*), викупивши патент на збирання мит¹²⁰⁵. Від 1571 р. його повноваження поширювалися на територію Київщини, Поділля, Волині й далі на захід – аж до Кракова¹²⁰⁶. У цьому ж році король Сигізмунд II Август дозволив йому відкрити нову митницю в Кам'яниці-Подільському для купців, які везли товари з Туреччини і Волощини¹²⁰⁷, й надав шляхетський титул і герб, впровадивши до почту польської шляхти¹²⁰⁸. Кілька років по тому шляхетство грека підтвердив у Кракові наступний король – Генріх III Валуа¹²⁰⁹. В 1573 р. у рішеннях міських судів він уже згадується також як “*Nobilis Constantinus Corniacto Graecus*”¹²¹⁰.

учбової літератури”, 2017), 28; Гмерком К. Корнякта, поряд із гербом міста, майстер А. Бемер прикрасив у 1608 р. оборонну вежу, завершену вже після смерті грека (див.: ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 906, арк. 146; Див. іл. № 16).

¹²⁰⁵ AGZ, t. X, nr. 1713, (Lwów, 1884), 114; ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 906, арк. 146; Вуйцик, “Фортифікатори міста Львова”, *Leopolitana*, (Львів, 2013): 40.

¹²⁰⁶ Гудзяк, *Криза*, 200.

¹²⁰⁷ AGZ, t. X, (Lwów, 1884), 110.

¹²⁰⁸ Від часу отримання шляхетства К. Корнякт був приєднаний до герба “Krzysz”, що належав до типу гербів “Krzysz”. На думку польського дослідника А. Папроцького, його іконографія виводилася з традиції гербів, що мали середньовічне походження. Наприкінці XVI ст., зазнавши змін, цей тип мав деяку подібність із гербами родів Ісіорів та Скоробогачьких. Найімовірнішим є представлений вище герб, в якому на червоному тлі у верхній частині зображено золотий рівносторонній хрест, а в нижній – срібна шестикутна зірка. На портретах Олександра й Костантина-молодшого Корняктів (30-ті роки XVII ст.) у гербі залишився тільки хрест (див.: *Herby rycerstwa Polskiego przez Bartosza Paprockiego zebrane i wydane w r. 1584*, (Kraków, 1858), 605; *Kilka słów o heraldyce polskiej. Napisał Stanisław Hrabia Mieroszowski*, (Kraków. 1887), tab. 7, no.: 5; *Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego*, (t. 1), 424; Wittg Wictor, *Nieznaną szlachta polska i jej herby*, (Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1908).

¹²⁰⁹ [1752] W Krakowie 19 Kwietnia 1574 r. Henryk, król, podaje do wiadomości, że Konstantego Korniakta przypuścił do swobód stanu rycerskiego i poleca go opiece władz (далі: AGZ, t. X, (Lwów, 1884), 117.

¹²¹⁰ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 514, арк. 306.

Наприкінці XVI ст. К. Корнякт уже належав до числа найзаможніших міщан Львова. Для посилення власного авторитету в середовищі шляхти, що з нехиттю ставилася до “міщан у дворянстві”, він одружився 1575 р. з Анною Дідушицькою (†1616), представницею одного із найславніших родів Речі Посполитої¹²¹¹. У час скріплення шлюбної угоди К. Корнякт був змушений піти на певні поступки, пообіцявши нареченій не провадити торгівлі особисто¹²¹². У шлюбі мав дочок, а також трьох синів – Костантина, Олександра та Михайла¹²¹³, які занотовані в документах 1593 р. як студенти університету в Падуї*.

¹²¹¹ Boniecki, *Herbarz*, cz. 1, (t. XI): 158.

¹²¹² PSB, (t. XI): 83; В. Лозінський у монографії про львівське міщанство опублікував фрагмент цієї шлюбної угоди. Оригінал документа на той час був у його приватній власності (Łoziński, *Patrycjat*, 317).

¹²¹³ У молодому віці Михайло Корнякт помер та був похований у Римі в костелі Санта Марія Аркоелі (*S. Maria in Arcoeli*). Епітафійну таблицю встановили згодом його старші брати Константин і Олександр. Її автором, ймовірно, міг бути один із майстрів – *Nicolas Cordier* або *Nicolas Mostaerta*, (Див. іл. № 17). Текст на таблиці: “D.O.M Michaeli Corniact nobili polono Magnae Spei Adolescenti Generis Amplitudine Animi eximio Candore et Morvm elegantia Praecellenti Qvi parentvm monitv perdiscendas bonas Artes Lustrandaqve Florentissima Regna Peregre Profectus Romae Qve Immatvra morte interceptus in caelestem pro Terrena Rediit Patriam Constantinv et Alexander Corniacti Frathres Germani nimivm Maerentes Posvere Vixit Annos XIX Obiit anno Dni MDXCIV DIE XVIII Martii” (Pippidi, *Andrei Hommes et idïes*, 131; Lylo, *Zapomniany fakt z historii greckiego rodu Korniaktyw ze Lwowa, Przegląd Nauk Historycznych*, R. IX/2010/nr1, Anusik Zbigniew, red. (wyd. Uniwersytetu Jydzkiego 2010): 145–157). Певну плутанину становить проблема атрибуції портрета Олександра Корнякта, (ЛІМ, Ж-1667). П. Жолтовський та Р. Демків слушно позначали його як сина К. Корнякта, натомість хибно вважали, що він помер 1639 р. на двадцять сьомому році життя. Це неможливо, оскільки К. Корнякт старший помер 1 серпня 1603 р. і син не міг народитися дев’ять років після смерті батька. В 1639 р. помер внук К. Корнякта – Олександр-Збігнєв, син старшого сина Константина Корнякта (молодшого) (див.: Жолтовський Павло, *Український живопис XVII–XVIII ст.*, (Київ, 1978): 140; Демків Роман, “Портрети родини Корняктів: до проблеми дослідження”, *Народознавчі зошити, часопис Інституту народознавства НАН України, № 3-4, (Львів, 2009): 400*).

* Тогочасний Падуанський університет користувався серед дітей шляхти, заможних городян Львова та інших міст Речі Посполитої особливою популярністю. У документах повсякчас натрапляємо на згадки про те, що його закінчили і багато греків, котрі перебралися до Молдавії та Трансильванії. Серед найпопулярніших професій, які вони обирали, – лікарська справа (див.: Cicanci, “*Médecins Grecs participant a la vie politique et culturelle*”, 47).

Перебування К. Корнякта на прибутковій і водночас такій бажаній для багатьох посаді митника було далеко не безхмарним. У своїх діях і рішеннях грек змушений був враховувати політичні та економічні інтереси різних фінансово-політичних груп регіону. Зазвичай більшість суперечок йому вдавалося залагодити. Провміння тримати позитивний для нього баланс сил свідчить факт, що православний К. Корнякт фігурує серед фундаторів ордену отців єзуїтів у Львові¹²¹⁴.

Попри всю силу та авторитет К. Корнякта, врегулювання окремих господарських конфліктів усе ж потребувало втручання найвищих посадових осіб держави¹²¹⁵. 12 листопада 1577 р. король Стефан Баторій був змушений вирішувати одну із таких суперечок і заборонив львівським райцям впливати на судову справу між К. Корняктом та міщанкою Софією Дофіно, а водночас вимагав передання цієї справи до королівського суду¹²¹⁶. Гродські книги рясніють також розпорядженнями короля Сигізмунда II Августу про порядок унормування відносин між головним митником Руської землі та мешканцями різних міст краю¹²¹⁷. Попри це, жодна з проблем не перешкоджала К. Корняктові й надалі через своїх представників продавати вино, бавовну¹²¹⁸ та вдаватися до лихварства¹²¹⁹.

¹²¹⁴ Załęski Stanisław, *Jezuici w Polsce*, (Kraków, Drukiem i nakładem Drukarni W.L. Anczyca i Sp. 1908): 176; Кметь, “Єзуїти”, *Енциклопедія Львова*, т. 2, (2008): 274.

¹²¹⁵ “Król [...] ustanowił pełnomocnika w osobie Wiktoryna Kowalskiego, podsędka ziemskiego lwowskiego, w sprawie odebrania od K. Corneadiego pewnej sumy, jaką ten jest winien Orzechowskiemu” [743] Ryga, 26.11.1589 k. 664v.–665, (див.: *Sumariusz Metryki Koronnej Seria Nowa*, т. IV, Księga wpisów podkanclerzego Wojciecha Baranowskiego z okresu marzec 1588 – grudzień 1590 MK 135 z AGAD w Warszawie, opracowanie W. Krawczuk i M. Kulecki, (Warszawa, 2010), 280–281).

¹²¹⁶ ЦДІАЛ України, ф. 9, спр. 337, арк. 362.

¹²¹⁷ *AGZ*, т. X, (Lwów, 1884), 117, 124, 125, 127, 130.

¹²¹⁸ Łoziński, *Złotnictwo lwowskie*, 61.

¹²¹⁹ Багато шляхтичів були вороже налаштовані щодо К. Корнякта. Причина крилася в тому, що через перманентну потребу у вільних коштах частина з них зверталася до нього за позиками, а він охоче надавав їх під відсотки (див.: Łoziński, *Prawem i Lewem*, 283–293; Подградская, *Торговые связи Молдавии*, 147).

Особливу увагу грек приділяв продажеві східної мануфактури до Гданська та західного сукна на південний схід Європи¹²²⁰. К. Корнякт активно використовував у господарській діяльності свої політичні впливи та зв'язки. Цікавим є пам'ятний лист, що його грек скерував до свого фактора Антонія Конфортіно. Той мав поїхати в Стамбул і там потрапити на аудієнцію до польського посла, щоб полагодити в султана дозвіл на вільну закупівлю для Корнякта двісті куф мальвазії. Така практика, коли група купців, користуючись дипломатичним імунітетом посла, намагалася ввезти або вивезти з країни без мит чи з мінімальною сплатою податків різноманітні підакцизні товари, була в той час звичною. Своє чергою, вони компенсували вартість подорожі посольства та представницькі видатки¹²²¹.

Костантин Корнякт обіцяв передати гроші на закупівлю товару лише отримавши позитивний результат цієї розмови, оскільки не був упевнений у реалізації цього плану. Факт відвертого протегування польським чиновником приватних економічних інтересів купця засвідчує статус та рівень впливовості грека¹²²². Вже в наступному, 1581 р., султан Мурад III дозволив послові безперешкодно вивезти з країни товари, серед яких було й двісті куф мальвазії. Очевидно, саме тієї, що її замовив К. Корнякт¹²²³.

Взаємини К. Корнякта зі Ставропігійським братством зав'язалися майже відразу після його прибуття до міста. Не пізніше 1569 р. він вже числився серед його почесних членів¹²²⁴. Не можна впевнено відповісти на питання, чого було більше в зацікавленні грека справами братства. Чи це були щирі почуття в обороні православної віри, чи звичайний прагматизм? Так, у конфлікті братчиків із Гедеоном Балабаном він став на бік єпископа. Водночас, на особисте прохання царгородського патріарха Єремії II Траноса, в 1572 р. К. Корнякт розпочав фінансову підтримку будівництва дзві-

¹²²⁰ Грушевський, *Історія*, т. 6, 68.

¹²²¹ Dąbkowski Przemysław, *Stanowisko cudzoziemców w prawie litewskim w drugiej połowie XV i w XVI wieku (1447–1588)*, (Lwów, Nakładem Towarzystwa dla popierania nauki polskiej. Drukarnia Uniwersytetu Jagiell. Pod zarządem J. Filipowskiego, 1912), 14; Кривонос, *Східна торгівля*, 19.

¹²²² ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 245, арк. 1040–1041; Кривонос, *Східна торгівля Львова*, 53.

¹²²³ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 245, арк. 1009.

¹²²⁴ Ісаєвич, *Братства*, 51; Див. іл. № 18.

ниці церкви Успіння Пресвятої Богородиці та каплиці Трьох Святи-телів¹²²⁵.

Через прорахунки попереднього архітектора вежа, збудована на гроші Давида Русина, завалилася. Зі згоди братчиків К. Корнякт запросив італійського архітектора Петра Барбона, який попередньо зводив його власний будинок* на Ринку. Майстер, у співпраці з Павлом Римлянином, спорудив триярусну вежу заввишки понад 65 м з шатровим завершенням, що була найвищою на той час будівлею у місті в стилі пізнього ренесансу¹²²⁶. Завдяки великому дзвоніві, який назвали “Кирилом”, з дзвіниці линув чудовий звук¹²²⁷. К. Корнякт відмовився від боргу в розмірі 1000 зл., який місто мало перед ним з 1598 р., і на ці кошти магістрат перебудував поблизу костелу єзуїтів одну з оборонних веж Львова, що отримала назву “Костантина” чи “Корняктивська”¹²²⁸. Діяльність купця, спрямована на суспільний добробут міста, посилювала та капіталізувала особистий авторитет негоціанта¹²²⁹. Потрети К. Корнякта і його синів довший час висіли в церкві, поки не були передані до львівського історичного музею¹²³⁰.

¹²²⁵ Крип’якевич, *Історичні проходи*, 58.

* Будинок № 6 у стилі епохи Відродження було споруджено на площі Ринок у 1580 р. на місці двох попередніх кам’яниць. Нащадки К. Корнякта продали його на початку XVII ст. одному з чернечих законів. 1642 р. дім викупив магнат Якуб Собеський, після смерті якого в 1647 р. його успадкував син Ян. У 1674 р. Ян Собеський був обраний королем Речі Посполитої, і кам’яниця отримала загальноживану назву Королівської (див.: Мельник, *Вулицями старовинного Львова*, (Львів, Світ, 2006): 66).

¹²²⁶ Вуйцик, “Зодчий Павло Римлянин”, *Leopolitana*, 91.

¹²²⁷ Цілком протилежну думку щодо цього дзвону висловив Б. Зиморович. У такий спосіб він намагався виправдати спроби католиків заборонити українцям мати голосний дзвін (див.: Зиморович, *Потрійний Львів*, 119, 208).

¹²²⁸ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 715. арк. 89; Вуйцик, *Фортифікації міста Львова*, 40; *Башти оборонні*, Шишка Олександр, енциклопедія Львова, т. 1, (Львів. 2007): 199).

¹²²⁹ *Временник Ставропиги*, (Львов, 1966): 60–61.

¹²³⁰ Історія життя К. Корнякта (чи принаймні її бажана частина) виписана в легенді на його портреті і заслуговує на повне цитування: “Nec iacet Generosus DM: Constantinus Corniactus in Insula Creta Patria sua Parentibus Nobilitate et Potentia Clarissimis natus: qui inde in Valachiam Cisalpinam Venetis et ob Insignem in Rebus gerendis pruden tiam ab Alexsandri Principe administrationi eiusdem Valachiae Praefectus postea ab Augustus Rege Honori Fificentissime ace situs cum se suaque omnia in Poloniam contuis

Аж у 1583 р. К. Корнякт втратив посаду митника Руської землі. Згідно з указом короля Стефана Баторія, він передав оренду монополії шляхтичам Вацлаву Угровецькому та Павлові Ожеховському¹²³¹. Нові орендатори мали сплатити К. Корняктові 15 000 зл. компенсації¹²³².

У 1585 р. грек важко захворів. На майже два тижні він потрапив до лікарні, якою керував знаний у Львові та за його межами аптекар і лікар Павло Абрамович. Довготривале лікування не виправдало сподівань пацієнта. Впродовж шести років по тому тривав судовий процес між К. Корняктом та лікарем, під час якого грек категорично відмовлявся сплатити рахунки, мотивуючи це тим, що не отримав бажаного результату¹²³³.

На схилі життя К. Корнякт оселився у своєму передміському маєтку. У документах лише зрідка стали фіксуватися відомості про його господарську активність¹²³⁴. У селі Острів (*Ostrów*) біля Пшеворська він та його син Константин Корнякт (молодший) в січні 1601 р. розпочали будівництво дерев'яного храму¹²³⁵.

Et abeodem Principe in Album indigenarum adscriptus tempore ddeeinde Stefani Regis Poloniae officio maximo cum Rei publicae emolumento perfunctus esset; Plurrimis eidem rei publicae officis Praestis tandem hic in Russia uxore ex nobilissima familia ducta ex eadem utriusque sexus natis susceptis diem extremum obiit vixit Annos decessit 1 Augusti Anno 1603”:

Тут покоїться шляхетний пан Константин Корнякт, народжений на острові Крит, його Батьківщині, батьками знаменитими знатністю і мудрістю, який звідти прибув до Цисальпінської Валахії і завдяки видатному благородумінню у веденні справ князем Олександром був поставлений на чолі правління цієї ж Валахії. Потім найпочеснішим чином був призначений королем Августом і переїхав сам зі всіма своїми в Польщу, де цей же правитель надав йому права громадянства цієї країни. Згодом в часи польського короля Стефана з користю для держави виконував всяку повинність і дуже багато послуг державі зробив. Нарешті тут в Русі взяв дружину із шляхетнійшої родини і від неї мав дітей різної статі. Тут же і помер. Прожив 86 років, помер 1 серпня 1603 року” (див.: Демків, “Портрети родини Корняктів”, 399).

¹²³¹ AGZ, t. X, nr. 2195, (Lwów, 1884), 144.

¹²³² Boniecki, *Herbarz*, cz. 1, (t. XI), 158.

¹²³³ Magowska Anita, “Complaints, Charges, and Claims: Apothecaries in Poland in The 16th and 17th Centuries”, *American Institute of the History of Pharmacy*, vol. 50, no.30, (2008): 102.

¹²³⁴ AGZ, t. X, nr. 2774, (Lwów, 1884), 158, 181; (Nr. 2880), 184.

¹²³⁵ Sprawozdania z wycieczki naukowej, *Sprawozdania Komisji do Badania Historii Sztuki w Polsce*, t. 5.(1896): 182.

Розділ 10
Визначні грецькі роди Львова XVI–XVIII ст.

Помер К. Корнякт 1 серпня 1603 р.¹²³⁶. Вже після його смерті, у 1604 р., набув чинності заповіт, згідно з яким Ставропігійське братство, а також чоловічий монастир св. Онуфрія Пустельника отримували тривале фінансування від прибутків із приміського маєтку грека у селі Збоїща¹²³⁷. Як чільного міщанина та мецената церкви Успіння Пресвятої Богородиці К. Корнякта було поховано в її крипті. Проте пам'ять про цю людину не стерта. Останні чотириста років кожного 1 серпня за нього правлять заупокійну службу, а на замовлення парафіян у 1936 р. художник Петро Холодний, поміж іншими видатними постатями української історії, зобразив його портрет на одному з вітражів, розташованих із боку вулиці Руської¹²³⁸.

Оренда митної монополії в поєднанні з торгівлею вином дала змогу К. Корняктові за короткий час накопичити значні статки й увійти наприкінці XVI ст. до числа найзаможніших сімей Речі Посполитої. На початку XVII ст. родині Корняктів перейшов викуплений з-під застави маєток поблизу містечка Гусаків (Руська земля)¹²³⁹. Вони були власниками колишнього королівського володіння Щирець, що його К. Корнякт (старший) отримав як посаг після одруження з А. Дзідушицькою¹²⁴⁰.

¹²³⁶ PSB, (t. XI), 83; Зиморович, *Потрійний Львів*, 136.

¹²³⁷ Ісаєвич, *Братства*, 166; Дух, *Превелебні панни*, 402; Winnyczenko, 55.

¹²³⁸ Вуйцик, *Архітектурний ансамбль*, 226; Див. іл. № 19.

¹²³⁹ AGZ, t. X, nr. 2023, (Lwów, 1884), 133. Сума застави становила 400 000 зл. (див.: Rejestr poborowy ziemi przemyskiej z 1628 roku, *Polska południowo-wschodnia w epoce nowożytnej. Źródła dziejowe*, t. 1, z. 1, (Rzeszów, 1997): 61.

¹²⁴⁰ Окрім Щирця та місцевих млинів, К. Корнякт як посаг отримав за речену дві тисячі злотих і “вургаву” тисячу зверху (Łoziński, *Patrycjat*, 316). Загалом йому вдалося набути значні маєтності поза Львовом. Окрім вже згаданих, йому належали: Альбігова (*Albigowa*), Гусаків, Журавця, Косина (*Kosina*), Рогожно (*Rogoszno*), Однава (див.: АЮЗР, (Т. XII), 5). Поборовий реєстр 1578 р. зафіксував 13 сіл у власності митника (загалом 53 лани угідь), реєстр 1584 р. – лише дев'ять: Кривчиці (5 л.), Передримихи (3 л.), Гребінці (2 л.), Боянець (2 л.), Зіболки (6 л.), Никонковичі (8 л.), Сороки (1,5 л.), Яструбків (2 л.), Мервичі (7 л.), Мокротин (7 л.), Цунів (5,5 л.), Надичі (1 л.), Знесіння (3 л.) (див.: *Studia dziejowe*, t. XVIII, cz. I, (Warszawa, 1902), 63, 71, 73–75); Станом на 1598 р. Корнякт володів містом Куликовом та селом Уднів (тепер Віднів) (див.: *Katalog rękopisów umiejętności w Krakowie, dodatek 1, nakładem Akademii Umiejętności*, doc. 176. (1582), (Kraków, 1912): 104; Смерека Богдан, “Поборові реєстри як джерело до вивчення приватних землеволодінь”

Згідно із заповітом, більшість його майна було розподілено між дітьми¹²⁴¹. Олександр Корняк не дуже скористався цими грошима, оскільки помер в молодому віці у Львові 1605 р.¹²⁴² Дочки К. Корнякта взяли шлюб із представниками відомих шляхетських родин Речі Посполитої: Анна вийшла заміж за шляхтича Яна Тарновського¹²⁴³, Софія пов'язала свою долю з Абрагамом Гербуртом, молодша – Катерина (1570–1603) – по смерті першого чоловіка Олександра Хоткевича, близько 1628 р. вдруге вийшла заміж за руського воєводу князя Константина Вишневецького¹²⁴⁴.

Селище Білоблоки біля Пшеворська стало головною садибою старшого сина К. Корнякта – Константина Корнякта (молодшого)¹²⁴⁵. Саме тут наприкінці XVI – на початку XVII ст., після продажу частини маєтностей у львівській землі, він збудував великий укріплений замочок. Константин мешкав у ньому разом із матір'ю та дружиною Єлизаветою з Оссолінських. Попри те, що Білоблоки були головною резиденцією родини, більшість цінних речей і скарбницю Корнякти зберігали в краще укріпленому замку в селі Сосниця (*Sośnica*). Саме цей замок і став об'єктом постійних нападів із боку знаного власника замку в Ланцуті Станіслава Стадницького, відомого у шляхетському середовищі під промовистим прізвиськом “Дідько”¹²⁴⁶. У липні 1605 р. конфлікт між сусідами загострився настільки, що С. Стадницький пограбував садибу, ув'язнив К. Корнякта (молодшого) в льосі й вимагав передати йому частину маєтно-

та їх власників у Львівській землі Руського воєводства в XVI ст.”, *Генеалогічні записки*, вип. 13 (нової серії 7), (Львів, 2015): 28.

¹²⁴¹ Rejestr poborowy ziemi przemyskiej z 1628 roku, *Polska południowo-wschodnia w epoce nowożytnej*, źródła dziejowe, t. 1, z. 1, (Rzeszów, 1997): 61.

¹²⁴² Łoziński, *Prawem i lewem*, 358.

¹²⁴³ Її дочка Єфросинія (1605–1645) з 1638 р. була дружиною князя Юрія Вишневецького, а після його смерті в 1642 р. вийшла заміж за коронного підканцлера Героніма Радзейовського (див.: Anusik Zbigniew, “O księżetach Wiśniowieckich i czasach, w których żyli. Suplement do monografii rodu”, *Przegląd Nauk Historycznych*, r. VIII, nr. 2, Łódź, (2009): 212).

¹²⁴⁴ У шлюбі з Константином Вишневецьким К. Корняквітна дітей не мала (див.: Łoziński, *Patrycjat*, 316; Anusik, 197).

¹²⁴⁵ ЛІМ, (Ж – 1666), див. іл. № 20.

¹²⁴⁶ Bazak Jacek, “Klęski elementarne w dziejach Radymna i okolic w XVII i pierwszej połowie XVIII wieku”, *Rocznik Stowarzyszenia Miłośników Jarosławia* (dalej RSMJ), t. XVII, (Jarosław, 2008): 2–3.

Розділ 10
Визначні грецькі роди Львова XVI–XVIII ст.

тей¹²⁴⁷. Певного “компромісу” було досягнуто, бо після звільнення К. Корнякт шукав захисту від свого ворога за львівськими мурами, де й відмовився від даних під примусом обіцянок. С. Стадницький та його брат Адам, зібравши численний загін, у 1606 р. на чолі цієї приватної армії взяли львівський палац Корняктів в облогу¹²⁴⁸. Поміж іншими їхніми вимогами головним залишався ультиматум, щоб Константин у присутності суддів зрікся прав на майно¹²⁴⁹. Судові суперечки та справжні сусідські війни щодо його маєтностей продовжувалися і в пізніший період, бо відомості про спробу увійти у їх власність, опротестування в суперечках із якимсь паном Дрогоївським та єзуїтами з міста Ярослава відшукуємо в документах перемишльського гродського суду ще в 1623 р.¹²⁵⁰ Історію конфлікту К. Корнякта з сусідами барвисто описав В. Лозінський¹²⁵¹.

Усе це не перешкоджало К. Корняктові (молодшому) активно долучатися до звичних для шляхти справ. Він брав участь у інфлянській військовій кампанії під керівництвом коронного гетьмана Я. Замойського, та водночас жертвував кошти для укріплення львівських мурів і на Ставропігійське братство¹²⁵². В 1613 р. він примножив свої земельні володіння відкупивши від численного роду дрібних шляхтичів Новоселецьких та пана Білинського їх частки у місцевості Новосілки¹²⁵³. В 1624 р. фінансово доклався до відновлення храму

¹²⁴⁷ Proksa Michał, “Zamek Korniaków w Sośnicy w świetle źródeł pisanych i badań archeologiczno-architektonicznych”, *Przemyskie Zapiski Historyczne*, t. VI–VII 1989/1990, (Przemyśl, 1990): 258, 266.

¹²⁴⁸ Зубрицький, *Хроніка*, 211.

¹²⁴⁹ У власності Костантина-молодшого все ж залишилася частина маєтків, бо перед смертю в 1624 р. він виступив фундатором дерев'яного костелу в селі Висока (*Wysoka*) поблизу Ланцута. Оригінальний вигляд костелу до нашого часу не зберігся, бо був у подальшому перебудований на кам'яну святиню, <http://wysokalancucka.pl/historia.html>.

¹²⁵⁰ ЦДІАЛ України, ф. 13, оп. 4, спр. 342, арк. 103, 293, 404.

¹²⁵¹ Там само, ф.9, оп.1, спр. 361, арк. 237-252; Łoziński, *Prawem i Lewem*, 283–293.

¹²⁵² Зубрицький, *Хроніка Ставропігійського*, 120.

¹²⁵³ Смуток Ігор, *Руська шляхта Перемиської землі (XIV-XVIII ст.) Історико-генеалогічне дослідження*, інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису, (Київ, 2018), 138, http://chtyvo.org.ua/authors/Smutok_Ihor/Ruska_shliakhta_Peremyskshskoi_zemli_XIV_XVIII_st_Istoryko-henealohichne_doslidzhennia/

св. Дороти в місцевості Маркова (*Markowa*) поблизу Ланцута. Того ж року К. Корнякт помер від отриманих ран, захищаючи місто від чергового нападу татар. Його урочисто поховали у гарному саркофазі в крипті костелу отців бернардинців у Пшеворську¹²⁵⁴. Згодом один із наступних власників міста забрав кості з труни й перепоховав на місцевому кладовищі¹²⁵⁵. В 1896 р., завдяки підтримці ордината Пшеворська – князя Анджея Любомирського, наукова експедиція дослідила залишки замочку родини в Білоблоках і дійшла висновку, що він повністю занепав і був остаточно пограбований шукачами скарбів¹²⁵⁶.

У шлюбі К. Корнякт (молодший) мав трьох дітей. Більшість свого маєтку він передав старшому синові Олександрові Збігнєву, який був одружений із Доротою Кашковською. Олександр помер у відносно молодому віці (1639), і тому його неповнолітню дочку Ельжбету взяв під опіку другий брат – Кароль Францішек Корнякт (1612–1672)¹²⁵⁷.

Кароль Францішек у 1630 р. був студентом Краківської академії, студіював в університетах Падуї та Граца. Здійснив навчальну подорож до Німеччини, Франції, Італії, Іспанії, Англії, Нідерландів. У 1633 р. у почті свого дядька Єжи Оссолінського перебував у Римі¹²⁵⁸. З початком повстання Б. Хмельницького на власні кошти спорядив та очолив загін на 200 солдат у складі польської армії. Кароль Ф. Корнякт – активний учасник битви під Зборовом та Берестечком¹²⁵⁹. У 1648 р. він особисто та його люди долучилися до захисту Перемишля¹²⁶⁰. Попри те, що козаки майже увійшли в межі міста, атаку було відбито, і вони відступили. Здобута загоном Кароля Францішка Корнякта козаць-

¹²⁵⁴ Див. іл. № 21.

¹²⁵⁵ *Sprawozdanie z wycieczki naukowej, Sprawozdania Komisji do Badania Historii Sztuki w Polsce*, т. 5, (1896): 182.

¹²⁵⁶ *Ibid.*

¹²⁵⁷ Gosztyla Marek, Proksa Michał, *Zamki, pałace i klasztory województwa przemyskiego*. Przewodnik po wybranych obiektach architektury monumentalnej województwa Przemyskiego, (Przemyśl, 1995): 44.

¹²⁵⁸ Makowski Tadeusz, “Przesławny wjazd Jerzego Ossolińskiego do Rzymu”, *Spotkania z zabytkami*, № 9, (Warszawa, 2007): 11.

¹²⁵⁹ Deluga, “Studies in Orthodox Church painting”, 293.

¹²⁶⁰ Prkzent znamienitych cnot y heroicnych dziei wielmoіnego iego moіsci p. Karola Franciszka na Biaіobokach, 15.

ка хоругва була урочисто вивішена у місцевому кафедральному костелі¹²⁶¹.

Після таких подвигів К. Ф. Корнякт почав користуватися серед місцевої шляхти більшим авторитетом, і 1649 р. його обрали послом до польського сейму. В 1650–1652 рр. у міжконфесійній боротьбі за перемишльське єпископство Кароль Францішек Корнякт став на бік уніатської громади. Після одруження з Катериною Белжецькою мешкав у родинному маєтку поблизу Перемишля¹²⁶². У самому Перемишлі, на Ринку, Корнякти також мали власну кам'яницю. У шлюбі у Кароля Францішка було три сини – Антоній Кароль, Михайло та Францішек, та три доньки – Катерина, Францішка й Анна. Помер Кароль Францішек Корнякт 5 липня 1672 р., похований у Перемишлі¹²⁶³. Після його смерті на замовлення дружини Катерини у Львові було видано панегірик, де доволі детально описано його добрі справи та родинні пов'язання¹²⁶⁴.

Дочка Ельжбета у спадок по батькові отримала маєтність Гусаків з прилеглими селами, які, попри значну судову тяганину, все ж зберегла у своїй власності й після шлюбу з шляхтичем Костантином Красицьким¹²⁶⁵. Саме через її доньку, народжену в цьому шлюбі, більша частина маєтку Корняктів із часом перейшла до рук шляхтичів Моджевських, а від них, через родину Лашижів, до останніх його розпорядників – представників численної родини Потоцьких¹²⁶⁶.

Нелегко складалася доля іншої доньки Кароля Францішка – Анни. Через непорозуміння з деспотичним чоловіком, Миколаєм Оссолінським, вона втекла до Перемишля під захист мурів місцевого домініканського монастиря. Проте чоловік не мав наміру так просто погодитися з цим кроком дружини. В одну з неділь він організував напад і викрав її просто з-під стін костелу та вивіз із міста. Під час цього злочину були людські втрати як з боку нападників, так і з боку охоронців Анни¹²⁶⁷.

¹²⁶¹ Hauser Leopold, *Monografia miasta Przemyśla*, (Przemyśl, 1883): 126; Schorr Moses, *Żydzi w Przemyślu: do końca XVIII wieku; opracowanie i wydawnictwo materiału archiwalnego*, (Lwów, 1903), 31.

¹²⁶² PSB, (t. XI), 82.

¹²⁶³ Ibid.

¹²⁶⁴ *Przcent znamienitych...*; Див. іл. № 22.

¹²⁶⁵ *Rejestr poborowy ziemi przemyskiej z 1651 r.*, t. 1, (cz. 2): 6.

¹²⁶⁶ *Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego*, t. 2, (1859), 239.

¹²⁶⁷ Łoziński, *Prawem i lewem*, 295.

З усіх синів Кароля Францішка Корнякта найбільше інформації маємо про Антонія Кароля Корнякта (?–1726), який після смерті братів перебрав на себе всі маєтності родини. У 1710 р. як учасник Північної війни на боці шведів він встиг побувати в полоні у Москві¹²⁶⁸. Після повернення додому його супроводжували судові процеси, що провадили такі кредитори грека, як львівський вірменський купець Христофор Августинович¹²⁶⁹. У документах цих процесів у різні періоди згадуються імена львівського купця Миколи Куркевича з дружиною Гоноратою та окремих членів родини Потоцьких¹²⁷⁰. Попри труднощі, що виникали в їхніх стосунках із сусідами та партнерами, впродовж XVII ст. нащадки родини Корняктів продовжували залишатися серед найбагатших землевласників регіону¹²⁷¹. При цьому чітко окреслилася тенденція до їх швидкої колонізації. Антоній Кароль Корнякт виявився останнім з цього славетного роду. Він помер, не залишивши по собі нащадків.

Доля родини Корняктів виявилася типовою для багатьох грецьких сімей Руського воєводства. Після прибуття більшість із них зосереджувала увагу насамперед на економічній складовій власної діяльності. Лише після досягнення відповідного рівня матеріального та соціального благополуччя вони активніше долучалися до суспільного життя української або польської громад. Корняктам таки вдалося стати частиною польської політичної еліти¹²⁷². Проте, на відміну від інших чужоземних родів, які, здобувши шляхетство, швидко просувалися на представницькі посади в Речі Посполитій, Корнякти такого успіху не мали. Можливо, це пояснювалося законами (*salvis legibus et statutis regni de scartabellis*), що дозволяли участь неофітів в управлінні державою, починаючи лише з третього покоління, а можливо тим, що попри заможність вони психологічно все ще залишалися “чужими” для шліфованого століттями середовища польської шляхти¹²⁷³. Так чи інакше, але

¹²⁶⁸ AGZ, t. XXII, (Lwów, 1914), 458, “Lauda sejmikowe wiszeńskie”.

¹²⁶⁹ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 1, спр. 441, арк. 1–6; ЛННБУ, відділ рукописів, ф. 5, спр. 4281; Там само, ф. 141, оп. 3, спр. 1.

¹²⁷⁰ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 1, спр. 441, арк. 4–5.

¹²⁷¹ ЛННБУ, відділ рукописів, ф. 9, спр. 51, “Корнякти”, акти роду Корняктів, (1712 р.).

¹²⁷² Bystroń, *Dzieje obyczajów w dawnej Polsce*, 125.

¹²⁷³ Łoziński, *Prawem i lewem*, 345–346; *Polska encyklopedia szlachecka*, oprac. S.J. Stoykoń, M. Dmowski, т. 4, (Warszawa, 1936), 54.

вже в другому чи третьому поколінні нащадки славного роду Корняків полонізувалися та розчинилися у місцевому шляхетському середовищі.

ЛАНГІШІ Ліворуч від входу до церкви св. Онуфрія вмурована плита з епітафією грецькою мовою, котра засвідчує поховання тут Марка Лангіша¹²⁷⁴. Попри значний інтерес, який в минулому виявляли дослідники до історії самого монастиря та його значення для життя української громади Львова XVI–XVII ст., епітафія М. Лангіша залишилася на маргінесі студій. Побіжну увагу звернув на неї лише В. Вуйцик¹²⁷⁵. Ким була людина, котра отримала честь бути похованою в такому знаковому місці?

До міста М. Лангіш прибув в торгових справах у першій половині XVI ст. Місце його походження залишається невідомим, але очевидно, що вже незадовго після переїзду він швидко інтегрувався в місцеве середовище, не останньою чергою завдяки одруженню з дочкою українського міщанина Васька Куриловича – Пелагеєю. Родина замешкала в кам'яниці на вулиці Руській¹²⁷⁶. Успішна торгівля “східним крамом” дала купцеві змогу розбагатіти¹²⁷⁷. Власноручні підписи грецькою мовою М. Лангіша зафіксовано на документах, що засвідчують перебіг різноманітних судових суперечок¹²⁷⁸. Грек мав торгових партнерів і далеко поза межами Львова¹²⁷⁹. Про його авторитет серед місцевих купців засвідчує факт, що М. Лангіша було залучено як поручителя у рі-

¹²⁷⁴ “ΕΝΘΑΔΕ ΚΕΙΤΑΙ ΜΑΡΚΟΣ ΛΑΓΚΗΣ ΧΡΗ ΤΟΝ ΟΥΣ ΚΡΕΙΤΤΟΝ ΕΙΣ ΚΟΛΠΟΥΣ ΑΒΡΑΑΜ ΕΧΘΗ ΨΥΧΗ ΠΑΛΑΙ ΑΜΗΝ”, (“Саме тут похований Маркос Лангіш, якого Бог забрав в обійми Авраама. Амін. Ненависть в душі залишається в минулому. Амін”); Див. іл. № 23.

¹²⁷⁵ Вуйцик, “Монастир св. Онуфрія у Львові”, *Leopolitana*, (Львів, 2013): 196.

¹²⁷⁶ Будинок родини розташовувався на ділянці нинішньої вулиці І. Федорова, 11 (див.: Долинська, *Приватні і громадські кам'яниці*, 210; Вуйцик, *Державний історико-архітектурний заповідник у Львові*, (Львів, 1991): 222; Kapral, “Ulica Ruska we Lwowie”, 297).

¹²⁷⁷ “Providus Marcus Langis Graecus Leopoliien [sis]....” “Передбачливий Марко Лангіш Грек львів'янин” (див.: ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 243, арк. 481).

¹²⁷⁸ ЦДІАЛ України, спр. 243, арк. 507–508; спр. 515, арк. 113.

¹²⁷⁹ Срібний, (т. 108): 30.

шеннях третейських судів про торгівлю грецькими купцями вином з о. Крит¹²⁸⁰.

У шлюбі М. Лангіш мав дочку та двох синів¹²⁸¹. Старший, Бартош, у молодому віці залишив родинну оселю. Пошуки власного місця в тогочасному суспільстві Речі Посполитої привели його на військову службу в роту львівського королівського старости Х. Уланіцького, що сприяло швидкій колонізації грека. Однак військова кар'єра Б. Лангіша виявилася нетривалою. Через те, що він належав до числа так званої львівської “золотої молоді” і часто бував помічений у бійках та різноманітних авантюрах, у місті про нього ходила погана слава. Б. Лангіш загинув 1595 р. на Галицькому передмісті Львова під час чергової сутички з міськими пахолками (ціпаками)¹²⁸².

У “Віршах” письменника та ченця Йоаникія Волковича ім'я другого сина М. Лангіша – Гавриїла (Габрієля) (*Gabriel Langisz*) – згадується серед імен учнів братської школи¹²⁸³. В каталозі учнів зазначено, що “Марко Гречин (Лангіш) дав сина свого Гавриська”¹²⁸⁴.

Син М. Лангіша зарекомендував себе як поважний громадянин, який вважався одним із найвпливовіших та найзаможніших купців Львова. Відомо про його ділові стосунки зі східними та московськими торговельними партнерами¹²⁸⁵. Про рівень господарської активності Г. Лангіша свідчать численні згадки, занотовані в справах вірменського суду у Львові¹²⁸⁶. У 1632 р. він мав судову справу в коронному трибуналі, про результати якої було повідомлено писаря міста Войцеха Зимницького¹²⁸⁷. Г. Лангіш належав до цеху багатих кра-

¹²⁸⁰ *Исторические связи народов СССР и Румынии*, т. II, (док. № 1): 9.

¹²⁸¹ Монахиня на ім'я Віра згадується у вписав Марка і Гавриїла Лангішів до пом'яника Львівської Успенської церкви (див.: *Дух, Превелєбні панни*, 552).

¹²⁸² Łoziński, *Patrycjat*, 321; Winnyczenko, 93.

¹²⁸³ Срібний, (т. 108): 31.

¹²⁸⁴ Зубрицький, *Хроніка Ставропігійського*, 74.

¹²⁸⁵ Заборовский, 148; Kotilaine Jarmo, *Russia's Foreign Trade and Economic Expansion in the Seventeenth Century: Windows on the World*, (Leiden-Boston, 2005): 415.

¹²⁸⁶ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 522, арк. 1306, 1346; Спр. 523, арк. 397, 810, 819, 865, 874, 1145; Спр. 524, арк. 225.

¹²⁸⁷ Там само, ф. 132, оп. 1, спр. 302, арк. 1–2 зв.; Петришак, “Лицар пера та каламаря” – писар міста Львова Войцех Зимницький (1583–1639 рр.), док. № 16, (Львів, 2011): 108–110.

Розділ 10
Визначні грецькі роди Львова XVI–XVIII ст.

марів. У 1621 р. зафіксовано його перший внесок до їхньої каси. В 1621–1631 рр. він сплачував податки з “Бабичевого краму”¹²⁸⁸. В. Лозінський згадував, що він підробляв і торгівлею зброєю¹²⁸⁹. Про високий майновий стан родини свідчить факт, що їхня оселя як одна з нечисленних у Львові мала підведену власну гілку водотягу¹²⁹⁰.

У 1633 р. разом із іншим греком Константином Мадзапетом він виконував обов’язки львівського комісара, що мав наглядати за правилами торгівлі “волоськими товарами”, які привозили грецькі купці. Про його ідентифікацію себе саме з місцевим українським середовищем свідчить факт, що в офіційних документах судочинства він підписувався українською мовою¹²⁹¹. Володіючи міським правом Львова, він був поручителем для інших греків, які намагалися задомовитися у місті.

Для братської справи Г. Лангіш був корисний насамперед як прагматичний та фаховий фінансист. Саме йому вдалося вивести торгівлю книгами братства на якісно вищий рівень, здобуваючи необхідні операційні кошти, про що свідчать фінансові справи, якими він опікувався в 1633–1637 рр.¹²⁹². Грек закупував у братській друкарні партії книг і згодом вигідно перепродував їх на територію Молдавії та до Московської держави. У записах із продажу видань зазначено, що як оптовик він отримував суттєві знижки¹²⁹³. Саме до нього був скерований лист львівського єпископа Єремії Тисаровського в справі вкладу пані Катерини (?) Бучатської на церкву св. Юрія¹²⁹⁴. Г. Лангіш виявляв свою прихильність до братства і через різноманітні подарунки. В переліку майна, що належало церкві, згадано дві його срібні лампи та ложечки¹²⁹⁵. У 1626 р. самбірський староста Станіслав Боніфацій Мнішек затвердив його світським опікуном для монастиря словітських сестер¹²⁹⁶. До легації на церкву Успіння Пресвятої

¹²⁸⁸ Заяць, “Старі та нові “білі плями””, 168.

¹²⁸⁹ Łoziński, *Patrycjat*, 321.

¹²⁹⁰ Charewiczowa, *Wodociągi starego Lwowa*, 55.

¹²⁹¹ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 341, арк. 338.

¹²⁹² Там само, ф. 129, оп. 1, спр. 1054; АЮЗР, ч. 1, (т. 11): 392–411.

¹²⁹³ Кіт, “Книготоргівля Львівського ставропігійського братства”, 52.

¹²⁹⁴ Крыловский, т. X, ч. 1, (док. L): 109–110.

¹²⁹⁵ Шустова, *Документы*, 570.

¹²⁹⁶ Дух, *Превелебні панни*, 355.

Богородиці Г. Ланґіш з дружиною долучили кошти небіжчика грека Манолі Георговича та його брата Габрієля (*Manoli i Gabriel Giorgowicz*)¹²⁹⁷. Купець мав власний міщанський герб (гмерк), яким засвідчував важливі юридичні документи¹²⁹⁸.

У шлюбі з міщанкою Пелагеєю (+1661) мав би бути щасливою людиною, оскільки виховав аж сімох дітей. Його старша дочка – Варвара (*Barbara*) Ланґіш – вийшла заміж за Теодора Тому, який був сином Давида Томи, одного з найзаможніших купців Львова та перших фундаторів дзвіниці (1570–1571) церкви Успіння Пресвятої Богородиці¹²⁹⁹. Згодом міські писарі транслітерували прізвище Тома у Томкевич (інколи згадується як Томсевич)¹³⁰⁰. У львівських архівах збереглася шлюбна угода подружжя, яку підписали Т. Тома, його батько Давид, Пелагея Ланґішева, на той час вже вдова по Г. Ланґішу, та сама Варвара. У документі, що оформлений польською, українською та грецькою мовами¹³⁰¹, чітко обумовлено та розмежовано майнові права подружжя, особливо щодо успадкування та використання посагу молодой. На частину належного В. Ланґішівні майна було накладено мораторій, в якому передбачено, що чоловік не мав права розпоряджатися ним у разі виникнення фінансових проблем. Теодорові як придане дістався у спадок будинок Ланґішів¹³⁰². У збірці Ставропігійського інституту довший час зберігався портрет молодой жінки, що його більшість

¹²⁹⁷ ЦДІАЛ України, ф. 129, оп. 1, спр. 1124.

¹²⁹⁸ Сварник, “Міщанські гмерки”, 273.

¹²⁹⁹ Давид Тома Русин призначив на будівництво дзвіниці значну суму – 3500 зл. Прорахунки архітектора призвели до її руйнування. Переживання внаслідок цієї події могли бути однією з імовірних причин передчасної смерті купця. Продовжити та завершити розпочату ним справу довелося вже К. Корняктові (див.: Крип’якевич, *Історичні проходи*, (Львів, 1991): 58).

¹³⁰⁰ Долинська, “Приватні”, 212; Будинок, яким володіли обидві родини, стояв на вулиці Руській на ділянці, що її сьогодні займає сучасний будинок за адресою: І. Федорова, 11 (див.: Вуйцик, *Архітектурний ансамбль*, 222).

¹³⁰¹ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 1, спр. 430, арк. 2.

¹³⁰² Т. Тома (Томкевич) значно збільшив майно родини. Він заповів дітям у спадок 15 000 зл., які були забезпечені за рахунок сіл Крутів (тепер Золочівський р-н Львівської обл.) та Добросин (Жовківський р-н Львівськ обл) (див.: Дух, *Превелебні панни*, 620).

Розділ 10
Визначні грецькі роди Львова XVI–XVIII ст.

дослідників піддавала атрибувала як зображення В. Лангішівни. Нині він є у фондах Львівського історичного музею¹³⁰³. Варвара у шлюбі мала чотирьох дочок: Саломею, Серафиму, Єлену й Анну¹³⁰⁴.

Про другу дочку Г. Лангіша, Софію, відомо лише те, що вона вийшла заміж за місцевого українського купця Івана Дорофейовича¹³⁰⁵. Третя дочка – Марина – після смерті першого чоловіка, грека М. Мадзапети, вийшла заміж за польського шляхтича Б. Гославського¹³⁰⁶. Четверта донька, Єлена, обрала за чоловіка знаного діяча Ставропігії, грецького купця М. Альвізія.

На прохання двох інших дочок – Кандиди (†1668) та Олімпіади (†1698) – Г. Лангіш у 1636 р. розпочав облаштування приватного монастиря¹³⁰⁷. Ніхто, окрім найближчих людей, не знав про ці наміри. Однак з огляду на різні обставини будівництво затягнули, а згодом і призупинили – через протести з боку представників єврейської громади Львова. Вони висловлювали своє незадоволення надто близьким розташуванням будівлі монастиря до синагоги¹³⁰⁸. Після тривалого процесу міська рада ухвалила компромісне рішення, що будівля не є монастирем, а лише приватним помешканням. Попри те що, Кандида Лангішівна, що на той час вже була його ігуменею, мала погодитися з рішенням, що після смерті вона не зможе передати будинок у власність монахиням чину св. Василя Ве-

¹³⁰³ Aleksandrowicz, “Nieznana młoda dama”, 398; Див. іл. № 24.

¹³⁰⁴ Дві з цих дочок вирішили стати монахинями: Серафима (Томкевичівна) та Саломея (Соломонія) були черницями львівського Введенського монастиря. Саломея навіть була його ігуменею в 1734–1746 рр. (див.: *Дух, Превелебні панци*, 620, 625).

¹³⁰⁵ Там само, 572.

¹³⁰⁶ Там само.

¹³⁰⁷ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 51. арк. 1075–1081; У будинку були передбачені келії, рефектар, каплиця, вмурований та посвячений престіл, іконостас. На стінах каплиці – ікони. Запрестольним був образ “Спаса” (див.: Михайлюк Наталія, “Українські жіночі монастирі у Львові в XVII–XVIII ст. Історико-мистецькі пам’ятки монастиря введення в храм Пресвятої Богородиці сестер Василянок”, *Народознавчі зошити*, № 2 (98), (2011), 302).

¹³⁰⁸ Łoziński, *Patrycjat*, 323; Duch, “Sieć monasterów żeńskich eparchii lwowskiej i przemyskiej w XVII i XVIII wieku”, *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej* (3), (Lublin, 2005): 92.

ликого, а залишить його як приватну власність своїм родичам¹³⁰⁹. У 1637 р. король звільнив цю кам'яницю, розташовану на парній стороні вулиці Руської, від податку та обов'язку квартирування військових. Цю ж угоду з містом у 1646 р. підтвердив король Владислав IV¹³¹⁰. Кандида, котра, як видається, мала доволі “важкий” характер, навіть намагалася продати будинок, а також заборгувала і таки не повернула Х. Мазаракі 3000 зл.¹³¹¹. До будинку Г. Лангіша з тильного боку вулиці прилягала кам'яниця його зятя – купця М. Альвізія¹³¹².

Окрім дочок, Г. Лангіш мав також сина Марка (*Marcian*)¹³¹³. Він помер близько 1649 р.¹³¹⁴ і саме його ім'я стоїть поряд із батьківським підписом на згаданому заповіті. У цьому документі від 21 грудня 1636 р. Г. Лангіш, окрім родинних розпоряджень, відписав на користь братської школи та шпиталю кошти, що загалом становили 1700 зл. З них 800 зл. – це борги, що їх перед купцем мав вірменський єпископ. Задля отримання кредиту він віддав грекові у заставу церковне срібло та монстранцію¹³¹⁵. Саме його сміливо можна зараховувати до одного з перших відомих нам акторів Львова. Принаймні він був залучений до виконання тетральних постановок, що їх організували учні ставропігійної школи. У Національному музеї у Львові зберігається видане у 1631 р. “Розмишляєне о муці Христа, при тій веселая радость зъ триумфального Єго Воскресенія”

¹³⁰⁹ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 70, арк. 1203; спр. 58, арк. 15–16.

¹³¹⁰ Там само, спр. 58, арк. 1494–1495.

¹³¹¹ *Дух, Превелебні панни*, 573.

¹³¹² Долинська, ““Хроніка” Ставропігійського братства Дениса Зубрицького як джерело до вивчення нерухомої власності Ставропігії”, *Рукописна україніка у фондах Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка НАН України та проблеми створення інформаційного банку даних*, матеріали науково-практичної конференції, (Львів, 1999): 393.

¹³¹³ На початку 1649 р. “Martianus Langisz” був війтом “spectabilis” в підльвівській маєтності Рокитне (див.: Sochaniewicz Stefan, “Wójtostwa i sołtystwa pod względem prawnym i ekonomicznym w ziemi lwowskiej”, *Studia nad historią prawa Polskiego pod red. Oswalda Balzera*, t. VII, (Lwów, 1921): 10).

¹³¹⁴ Д. Зубрицький подавав, що цей син служив у війську і загинув наступного року після смерті батька (див.: Зубрицький, *Хроніка*, 151).

¹³¹⁵ Ці та інші згадки вміщено в заповіті Г. Лангіша (див.: ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 341, арк. 334–338; АЮЗР, ч. 1, т. XI, 124–126, 211, 690); Winnyczenko, 221.

(інв. № 426). Його автор — Й. Волкович подав імена перших акторів поміж котрими були сини грецьких купців М. Георговича та Г. Лангіша¹³¹⁶.

Денис Зубрицький у своїй хроніці згадував ще про якогось старшого брата Романа Лангіша, проте інформації про таку особу відшукати не вдалося¹³¹⁷. Г. Лангіш помер значно пізніше від дати складеного заповіту, 10 вересня 1648 р. Його дружина переказала решту майна своїм дочкам, а “багатий крам”, що був відомий у Львові як Бабичівський (*Babicowski*), подарувала Ставропігійському братству, визначаючи прибуток з нього на оливу для лампадки в церкві Успіння Пресвятої Богородиці¹³¹⁸.

У реєстрі львівських міщан, датованому 1655 р., щодо сплати військової контрибуції на 704 особи “грецької віри” етнічним грекам також було визначено відповідні вкладки. Їх розмір визначено відповідно до розміру капіталу. Біля ім’я Варвари Лангішівни стоїть сума 20 тис.¹³¹⁹ На жаль, не маючи в подальшому спадкоємців по чоловічій лінії, ця родина у Львові з часом вигасла.

МАДЗАПЕТИ Мануїл (Маноліс, Мано) Мадзапета був одним із найпомітніших представників грецької діаспори на теренах Руського воєводства. Немає детальних відомостей про місце його походження. З середини XVI ст. він вже замешкав у Львові на вулиці Руській, в будинку свого тестя Г. Лангіша. В реєстрі Ставропігійського братства за 1586 р. поміж п’ятьма новими греками є його ім’я¹³²⁰. Громадська активність не перешкоджала Мануїлові провадити жваву господарську діяль-

¹³¹⁶ Проскураков Володимир, Ямаш Юрій, “Львівська шкільна драма XVI–XVIII ст.”, *Театральна бесіда*, № 1, (Львів, 1991): 6.

¹³¹⁷ Зубрицький, *Хроніка*, 244; Очевидно, автор переплутав його з Григорієм Романовичем – сеньйором братства у 1629–1631 рр.; Його ж. *Хроніка Ставропігійського*, 130.

¹³¹⁸ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 70, арк. 932, 1002; Шустова, *Документи Львовського ставропігійського*, 572.

¹³¹⁹ Капраль, *Національні громади Львова XVI–XVII ст. (соціально-правові взаємини)*, док. № 2, (Львів, ЛНУ ім. Івана Франка, Львівське Відділення Ін-ту української археографії та джерелознавства М. С. Грушевського НАН України, 2003): 373.

¹³²⁰ Кръловский, 3; Шустова, *Документы львовского Ставропігійського*, 562.

ність, а головним предметом торгових операцій залишалася мальвазія. З огляду на спеціалізацію, він налагодив міцні контакти з іншими грецькими торговцями за межами Львова.

У шлюбі з Мариною Лангіншівною мав сина Костантина (*Constantini Mezapetha*, ?–1656). Через цей шлюб він де-факто користав з усіх переваг, які міг отримати від міста. Проте відомостей про те, що Мануїл набув офіційний юридичний статус та був прийнятий до міського права, не знаходимо. Натомість знаємо, що після 1590 р. встиг придбати земельну ділянку та збудувати ще один дім у Замості¹³²¹. Очевидно, це не перешкодило йому провадити справи на два міста, попри те, що його син Константин Мадзапета й надалі згаданий в документах як “*civis Leopoliensis*”¹³²².

У фондах Львівського історичного музею зберігається надтрунний портрет міщанина, знаний як “грек Мано”¹³²³. Саме його тривалий час ідентифікували як портрет Мануїла. В. Александрович ставив таку атрибуцію під сумнів, вважаючи, що манера виконання твору характерна для пізнішої мистецької традиції XVII ст. Що відомо точно – М. Мадзапету як чільного та заслуженого братчика по смерті поховали у крипті церкви Успіння Пресвятої Богородиці у Львові¹³²⁴.

Однією з основних рис, що вигідно відрізняла М. Мадзапету від інших братчиків та загалу купців грецького походження, була його освіченість. За спогадами сучасників, він дуже пишався тим, що володів чи не найкращою приватною бібліотекою міста. На тлі книгозбірень інших братчиків вона вирізнялася як кількістю (інвентар подає 136 позицій, справжня ж їх кількість – 212), так і різноманітністю з огляду на мови та напрями знань¹³²⁵. Серед видань згадано,

¹³²¹ Urban, *Grecy w Zamościu*, 57; *Archiwum Jana Zamojskiego*, (т. 4), 216–217.

¹³²² ALC, 274, 278.

¹³²³ Станчак, Семенюк, “З науки, немов джерела, все добре походить”... Інв. № Ж-1508, 36x45,5 см, с. 128; Див. іл. № 25.

¹³²⁴ Aleksandrowycz, “Nieznany mężczyzna z czarną brodą (określany jako Grek Mano), kon. XVII w.”, (nr. 328): 394, w: *Gdzie Wschód spotyka Zachód...*

¹³²⁵ Інвентар бібліотеки К. Мадзапети було зроблено вже після його смерті в 1650 р. Останню його детальну атрибуцію виконала дослідниця Ю. Шустова (див.: Шустова, “Библиотека члена Львовского Братства Константина Мадзапеты”, *Вторые чтения памяти профессора Николая Федоровича Коптерева (Москва, 28–29 октября 2004 г.)*, (Москва, 2004): 139–145). Про це також: (див.: Mikołajczyk Małgorzata, “Książka w

Розділ 10
Визначні грецькі роди Львова XVI–XVIII ст.

зокрема, “Biblia Graeca in folio”, “Медикохімічна фармакопея”, “Гален”, “Салернська школа”, “Зільник”, “Історія Польщі”, а також книга про гармонію “Табулятура”¹³²⁶. Аналіз інвентаря слушно вказує на унікальність бібліотеки, де було чимало книг не лише релігійних, але й навчальних та філософських¹³²⁷.

Після смерті Мануїла бібліотекою опікувався син грека – Костантин. Його нотатки та літературу з книгозбірні Мадзапетів активно використовували у своїй роботі учні братської школи. На наш погляд, порівняльний аналіз інвентарів кількох приватних бібліотек львів’ян міг би дати дослідникам у майбутньому цікавий матеріал для роздумів. Наявність у книгозбірні родини Мадзапетів творів Демосфена, Вергілія та Езопа, численних полемічних творів позитивно свідчить про рівень “книгочитання” як членів цієї родини, так і багатьох представників львівського соціуму¹³²⁸. Збірка мала відкритий характер і була доступною для інших містян.

Усе це, разом з активною поставою у братстві, підвищувало авторитет К. Мадзапети. 7 квітня 1625 р. він одружився і з вдячності за наданий йому в Руській церкві шлюб подарував братству два східні килими – “білого дна з чорними кропками”¹³²⁹. 1633 р. братство довірило йому та писареві В. Буневському наглядати за поліпшенням рівня церковного співу серед учнів школи. На цьому ж засіданні К. Мадзапету призначили заступником сеньйорів, і він отримав ключі від скарбниці. Щоправда, в реєстрах братства за 1634 і 1635 рр. він часто занотований як неprisутній через провадження торгових справ. У документах ім’я К. Мадзапети часто згадане в контексті різноманітних торгових угод чи поручительств на користь інших купців, а також тих, хто прагнув отримати міське право¹³³⁰. Він фігурує як авторитетна постать серед руських старших у 1643 р.¹³³¹

kulturze Greków w Rzeczypospolitej w XVI-XIX w. Rekonesans”, *Acta Universitatis Lodzianensis, Folia Librorum* 1 (26), (2018): 84-86.

¹³²⁶ У його збірці книг значилися: Псалтир, Півустав, Тріодь, “Історія Марії Єгипетської”, “Апология” Мелетія Смотрицького, книга під назвою “Новини нові від Густава до Цісаря” і “Двір турецького Царя” (Ваґацз, *Ратиєтнік*, 40).

¹³²⁷ Шустова, “Библиотека”, 142.

¹³²⁸ Там само.

¹³²⁹ АЮЗР, т. XII, “Протоколи Львовського Ставропигіального Братства”, 21.

¹³³⁰ *ACL*, 278.

¹³³¹ Kapral, “Urządnicy”, 336.

Версії щодо смерті та місця поховання К. Мадзапети залишаються доволі заплутаними. В. Лозінський висловив припущення, що 1648 р., перед приходом до Львова військ Б. Хмельницького, він терміново переїхав до Варшави, де раптово помер¹³³². Ян Рейхман вважав, що К. Мадзапета відійшов у Львові 1649 р. Найвірогіднішою, на наш погляд, є позиція Ф. Срібного, переконаного в тому, що К. Мадзапета помер у Варшаві, а згодом його зять, львівський городянин Іван Дорофейович, перевіз тіло покійного до Вільна¹³³³. У будь-якому разі, як тільки звістка про його смерть надійшла до міста, українські діячі відразу ж висловили міській владі вимогу переписати майно покійного на Ставропігію, мотивуючи це тим, що К. Мадзапета мав перед ними неврегульовані кредитні справи¹³³⁴. За вирахування з його боргів братство викупило в спадкоємців будинок, виплативши різницю у сумі 5500 зл.¹³³⁵ У такий спосіб вони намагалися хоча б частково захистити майнові інтереси свої та нащадків родини.

Син Костантина – Константин Мадзапета (молодший) – після смерті батька, через складні для родини обставини, покинув місто та перебрався на територію Гетьманщини¹³³⁶. Вступивши на військову службу, він отримав звання майора в “салдатском полку гарнизона Черниговского”. Був одружений із Мариною Грязною, дочкою Бориса Тимофійовича Грязного, одного з найбільших землевласників Сіверщини¹³³⁷. Помер Константин Мадзапета 1687 р. Його дочка Анна вийшла заміж за військового товариша Михайла Яциничча, що загинув під час участі в фатальному для російського монарха Петра I Прутському поході 1711 р. Онука Костантина, Софія Йосипівна, побралася із значковим товаришем Чернігівського полку Антоном Бродовським (Бродовичем), давши початок гілці роду Мадзапетів–Бродовичів.

¹³³² Łoziński, *Patrycjat*, 239.

¹³³³ Срібний, (т. 108): 30.

¹³³⁴ Łoziński, *Patrycjat*, 344.

¹³³⁵ Зубрицький, *Хроніка Ставропігійського*, 161.

¹³³⁶ Попри зміну власників, упродовж кількох десятиліть будинок зберігав назву “Лангішівська кам’яниця”. – Л. І.

¹³³⁷ *Греки*, 144; Модзалевский, *Малоросійський родословник*, т. 3, 263.

МАЗАРАКІ * Львівська гілка роду бере свій початок від купця Христофора Мазаракі. Згідно з окремими відомостями він походив з Епіру, звідки й перебрався до Речі Посполитої, оселившись спочатку в місті Бар, що на Поділлі. 25 травня 1645 р. його згадано у заповіті купця грека А. Альвізія як чоловіка його дочки Теодори¹³³⁸. 21 листопада 1645 р. Х. Мазаракі став членом Ставропігійського братства¹³³⁹. Братчиком був і його син Іван (*Jan*, ?–1667)¹³⁴⁰.

Попри досить часті згадки прізвища Мазаракі в документації братства, помітно, що, вболіваючи за успіх його справ, ці греки долучалися до громадської роботи переважно у “пасивній” формі. Регулярні внески, фінансова допомога, участь у принципових питаннях громади були основними формами їх суспільної солідарності. І. Мазаракі подарував братській церкві 2000 зл., прибутки з відсотків від яких мали використовуватися для закупівлі двох великих свічок перед намісними іконами та оливи для лампадки перед його могилою¹³⁴¹.

Син Івана Мазаракі, Іван (*Joannes*) Іванович (? – після 1690 р.) своїй діяльності на користь української справи пішов далі. З 1666 р. він – член Ставропігійського братства, “посланець” від православних Львова до королівського двору в Варшаві. Підтримував громаду в її протестах із приводу ймовірного обрання Йосифа Шумлянського на єпископську кафедру у Львові. У цьому питанні виявляв надзвичайну активність “і словом, і ділом”. І. Мазаракі перебував у приятельських стосунках із львівським грецьким родом Папарів. Разом із Ю. Папарою неодноразово фізично брав участь у нападах на маєток єпископа та людей з його почту. З 1674 по 1676 рр. був уповноважений до про-

* Детальний опис діяльності представників роду Мазаракі після їхнього переїзду на територію Гетьманщини (див.: Томазов, З генеалогії козацько-старшинських родів; Модзалевский, Малороссийский родословник, (т. 3), 268–285).

¹³³⁸ Łoziński, *Patrycjat*, 241.

¹³³⁹ Срібний, (т.108): 7.

¹³⁴⁰ До почту польської шляхти І. Мазаракі був прийнятий у 1665 р., за часів панування короля Яна II Казимира: “Nobilitacja Iana Mazarakiego. 31. Na zlecenie Hetmana woysk naszych Zaporoskich, z wrodzoney klemencyi naszej Iana Mazarakiego nobilitujemy, i za szlacheica Polskiego przyznawamy, u przywilej eo nomini wydany utwierdzamy” (Vol. Leg, (t. 4), 304).

¹³⁴¹ Крыловский, 206.

дажу книг, що їх друкувала братська друкарня¹³⁴². І. Мазаракі заповів 4000 зл. для Ставропігійського братства на утримання проповідника. Очевидно саме його дочка на ім'я Анастасія була дружиною Теодора Шептицького народженого в 1657 р. – тербовлянського чашника, товариша панцерного, котрий був поранений у битві під Віднем¹³⁴³.

Прізвище Івана Івановича Мазаракі згадується 1682 р., коли король Ян III Собеський став на його бік у торговій суперечці з львівськими городянами Лавришевичами і їхнім слугою Лукашем¹³⁴⁴. У реєстрах 1691–1692 рр. про сплату подимного податку серед іншої нерухомості на Галицькому передмісті двічі згадується “*dwór Mazaraki*”¹³⁴⁵.

У гродських актах Львова в 1692 р. віднаходимо звернення Яна III Собеського до *Олександра, Яна (Івана), Михайла та Петра* Мазаракі, в якому їх повідомляють, що міщанка Софія Димінович залишається під королівською опікою¹³⁴⁶. Про економічну активність Петра Мазаракі згадувала у своїй праці й дослідниця Л. Харевич¹³⁴⁷.

Очевидно, в усіх цих випадках йдеться про нащадків Івана Івановича від шлюбу з дочкою віленського ловчого Іллі Крузера – Констанцією. Саме це покоління родини пережило розкол, оскільки частина з них залишилася в Речі Посполитій, де зробила успішну кар'єру, і в Австро-Угорській імперії, а решта на початку XVIII ст. переселилася до Гетьманщини та покозачилася¹³⁴⁸. Серед відомих нащадків котрі мали стосунок до роду Мазаракі варто згадати про відомого та популярного в богемних колах Львова та Речі Поспо-

¹³⁴² ЦДІАЛ України, ф. 129, оп. 1, спр. 1148, арк. 1–10.

¹³⁴³ Татяніна Юліана, “Словесна репрезентація гербів у латиномовному панегірику 1747 р. на честь Атаназія Шептицького”, *Генеалогічні записки*, вип. 12 (нової серії, 6), (Львів, 2014): 66; Смуток, “Родовід Шептицьких за матеріалами перемишльських гродських і земських актів XVI — першої половини XVIII ст.”, *Україна: культурна спадщина, національна свідомість державність*, вип. 20, *Actes testantibus*, ювілейний збірник на пошану Леонтія Войтовича, (2011): 598–601.

¹³⁴⁴ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 1, спр. 90, арк. 2.

¹³⁴⁵ Фелонюк Андрій, *Описи передмість Львова XVI–XVIII ст.*, (Львів, 2014), 265–266, 280, 286.

¹³⁴⁶ AGZ, т. X, nr. 6132, (Lwów, 1884).

¹³⁴⁷ Charewiczowa, “Lwów na przselomie”, 368.

¹³⁴⁸ *Szematyzm królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkim księstwem krakowskim na rok 1871*, (Lwów, 1871), 55, 121, 196, 218–219, 288, 293, 520.

Розділ 10
Визначні грецькі роди Львова XVI–XVIII ст.

литої графа Войтека (Войцеха) Дідушицького, який народився 13 липня 1848 р. з шлюбу графині Антоніни de domo Мазаракі (herbu Newlin) і графа Владислава Дідушицького¹³⁴⁹. Гілка роду Мазаракі, що залишилася на території Речі Посполитої, успішно реалізувала себе в політичних кордонах Австро-Угорської імперії, II Речі Посполитої і продовжує себе в кордонах сучасної Польщі¹³⁵⁰.

До найвизначніших нащадків роду Мазаракі котрі перебрались на Гетьманщину слід віднести Дем'яна Мазаракі (Львів, ? – 1722) що служив у козацькому війську значковим товаришем. Навчався в Київській академії й одружився з дочкою прилуцького полкового асаула Михайла Мовчана. В шлюбі з Катериною Мовчан мав чотирьох дітей – Петра, Григорія, Андрія й Івана. Перші двоє померли, не залишивши після себе нащадків. Андрій та Іван були бунчуковими товаришами Війська Запорозького. Андрію як улюбленому внукові Михайло Мовчан залишив у спадок книгу мемуарів та опису їхніх маєтностей. Перейнявшись таким славним минулим роду, Андрій Мазаракі намагався продовжувати записи¹³⁵¹. Для цього навіть здій-

¹³⁴⁹ *PSB*, t. IV; (t. 20), 291.

¹³⁵⁰ ЛННБУ, відділ рукописів, ф, 141, оп. 3, спр. 308.

¹³⁵¹ Нашадки Андрія не виявили бажання продовжувати його записи. Тому він був останнім, хто ретельно зафіксував дати й обставини смерті своїх найближчих родичів: “1771 года, февраля 14, родный племянник мой, Григорий Иванович Мазаракий, полковой прилуцкий асаул, волею Божею заболел в 1770 году, декабря последних числ, а умре вышеписанных года и числа в день понеделковый, которого тело погребено обычаем христианским, в дубовом склепу, при месту обранном на ново строящую церковь, в селе Талалаевке. Предвираженный племянник, асаул полковой, имел от роду вишше двадцати пяти лет; осталось по нем детей малых трое, при жене его, Софьи Федоровне Богаевсковне. Впредь для памяти записал Андрей Мазаракий. Любезнейший брат мой, бунчуковый товариш, Иван Демянович Мазаракий, сего 1784 году в генваре месяце заболел и по воле Божей от временного жития во вечное блаженство преставился, февраля в 24 день, пред утреннею, в день суботный; погребен же в церковном склепу, марта 4 числа, в талалаевской Успенской церкви. И для пребудущого знання записал бунчуковий товариш Андрей Мазаракий. От роду ему было 66 год. Любезный внук мой, Степан Семенович Мазаракий, 1783 года, июля 27 дня, преставился, а Марфа Семеновна Мазаракиевна 1787 года, генваря 17 дня, преставилася, коих тела погребены в притворе церковном, с правом стороны, в склепах дубовых. Родный брат мой менший, Григорий Демянович, проживающий от молодых лет до старости безженным, волею Божею

снів поїздки до Львова, де оглянув будинок, який колись належав його предкам¹³⁵².

Онука на ім'я Ганна Мазаракі вийшла заміж за лубенського полковника Василя Свічку¹³⁵³. Нащадків Христофора Мазаракі було занесено до гербівників шляхти Польського Королівства, книг Чернігівської, Полтавської, Катеринославської та Київської губерній¹³⁵⁴. Саме ця гілка, тепер вже російських підданих, отримала герб, головним елементом якого є сонце. Рід відзначився активною поставою і в суспільному житті Російської імперії. Упродовж XIX ст. аж чотири генерали з роду Мазаракі виявили свої таланти на царській службі, беручи участь у справжніх бойових діях.

ПАПАРИ * На тлі браку інформації про діяльність тієї чи іншої львівської грецької родини сім'я Папарів – позитивний виняток**. Щоправда, у Львові вони також пройшли складний шлях, властивий для багатьох іммігрантів. Перші члени роду були активними в українській громаді, водночас показово зберігаючи грецьку ідентичність¹³⁵⁵. Але

заболел в августе месяце, преставился сего 1787 году, ноябре против 6, в день пятничный, в вечеру; погребен же в день субботы под церковю, с левой стороны от притвора женского, в обыкновенной домовине и дубовом склепу. От роду ему 65 лет было” (див.: Антонович Володимир, *Прилуцький полковий асаул Михайло Мовчан*, <http://litopys.org.ua/anton/ant14.htm>, Оригінал: Киевская старина, т. XI, (1885, № 1), 57–84).

¹³⁵² Там само.

¹³⁵³ Ісаєвич, *Братства*, 114.

¹³⁵⁴ *Общий Гербовникъ дворянских родовъ Всероссийскія Имперіи*, ч. VIII, (Санкт-Петербургъ, 1807), 129.

* Прізвище Папара (*Papara*) у перекладі з грецької означає “замочений у воді чи молоці хліб” (див.: Млацлпνιωτης Δ. Γ., *Δεξικό τής Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, (Αθήνα, 1998), 1328).

** Висловлюю подяку пану Андрієві Фелонюку за цінну інформацію щодо власності родини Папарів (див.: Фелонюк, “Інвентарні описи дворів на передмістях Львова останньої третини XVIII ст.”, *ЗНТШ, Серія архітектури та містобудування*, т. 255, (Львів, 2008): 415–436.

¹³⁵⁵ Лильо, “Родина Папара у Львові”, *Підприємці та меценати: грецькі підприємці та громадські діячі в Україні XVII–XIX ст.*, історико-біографічні нариси Інституту історії України НАН України, під ред. В. Смолія, (Київ, 2001): 105–111.

Розділ 10
Визначні грецькі роди Львова XVI–XVIII ст.

вже друге, а особливо третє, покоління, задля отримання шляхетських титулів та захисту майнових інтересів, спочатку полонізувалися, а з кінця XVIII ст. намагалися стати повноцінною частиною еліти Австрійської імперії¹³⁵⁶.

Перші відомості про прізвище “Папара” віднаходимо у Львові близько першої половини XVII ст. Юрій Папара (*Георгій, Jerzy, Georgius Papara, ?* – бл. 1701 р.) був одружений з дочкою львівського купця Григоровича, що відчутно посприяло його утвердженню у місті¹³⁵⁷. В книгах прийняття до міського права його прізвище відсутнє. Попри те, що, як видається, він його офіційно не набув, Ю. Папара де-факто був дуже помітним в економічному та суспільному житті Львова.

Юрій Папара найчастіше згаданий у справах, пов’язаних із господарською діяльністю купецьких спілок, у рішеннях львівських судів, документах Ставропігійського братства¹³⁵⁸. Ходили поголоски, що до появи у місті він був причетний до запорізького козацтва і провів молодість у військових звиягах. Підтвердженнь такої версії виявити не вдалося. Натомість шляхетський сеймик у Вишні 1662 р. зараховував його винятково до купців. Ім’я Ю. Папари вперше з’явилося в документах Ставропігійського братства у 1656 р.¹³⁵⁹. Після сплати вступного внеску він активно долучився до засідань і роботи товариства. У збірці Львівського історичного музею зберігається оригінал надтрунного портрета з чіткою атрибуцією ознак європейської мистецької традиції XVII ст., який і досі приписують Ю. Папарі¹³⁶⁰.

¹³⁵⁶ Łoziński, *Patrycjat*, 234.

¹³⁵⁷ Ibid, 187; Семенов Д., “Папара Юрій (Георгій) гербу Папарона”, *Галицька брама*, ч. 3 (27), (Львів, 1997): 6.

¹³⁵⁸ ЦДІАЛ України, ф. 129, оп. 1, спр. 1215. арк. 2; Там само, ф. 52, оп. 1, спр. 677.

¹³⁵⁹ ЦДІАЛ України, ф. 52, спр. 1061, арк. 18.

¹³⁶⁰ Уперше портрет було виставлено для огляду у Львові в 1888 р. (див.: Шараневич Исидор, *Отчет из археологическо-библиографической выставки в Ставропигийском институте и опись фотографически снятых предметов из той же выставки*, (Львов, 1889): 91; Львівський історичний музей, інвентарний номер: № Ж–1487, 41,5 x 48,5 см, бляха цинкована, олія ; Див. іл. № 26; Жолтовський, *Український живопис XVII–XVIII ст.*, (Київ, 1978): 168; Станчак, “З науки, немов джерела, все добре походить”, 128; В. Александрович піддає сумніву належність цього портрета Ю. Папарі з огляду на брак джерельних відомостей, що

Серед переліку найважливіших документів до історії родини – справа, що зберігається в ЦДІАЛ України, Документ складається з двох аркушів. Перший – дозвіл (фірман) турецького султана Ахмеда III (1673–1736) на безперешкодний проїзд “польського боярина Папари” в торгових інтересах через територію Молдавії¹³⁶¹. Лист був скерований до урядовців Московської держави та молдавських воєвод із проханням про сприяння й усяке полегшення під час його подорожі. Попри відсутність імені, дата 1696 р. біля прізвища купця дає підстави вважати, що цей лист був виданий саме Ю. Папарі.

Другий аркуш справи – опубліковане у Львові 28 лютого 1853 р. генеалогічне дерево сім'ї Папарів та коментар до нього¹³⁶². Документ склав тогочасний директор архіву доктор Олександр Чоловський на замовлення міщанки Львова – Теодозії Папари. У ньому детально виписано легенду родини від початку її заснування аж до середини XIX ст. Особливу увагу приділено періоду діяльності у XVII–XVIII ст. на теренах Речі Посполитої. Документ (та особливо коментар до нього) мають суперечливий характер. В окремих випадках вони оминають, замовчують, а інколи навіть спотворюють значні епізоди сімейної саги Папарів. Чітко помітно, що, окрім зрозумілої мотивації вивчення власного родоводу, Т. Папара всіляко намагалася підкреслити негрецьке, себто неправославне походження роду. Таким чином, вона чинила всі можливі кроки, щоб створити легенду про “благородне” – західне походження. У документі йдеться про те, що за часів візантійського імператора Іраклія (610–641) протопласт сім'ї Михайло Папара був примусово переселений із Риму на о. Крит. Згодом, за нез'ясованих обставин, опинився на території континентальної Греції, де на підставі привілею мультанського воєводи Стефана отримав земельні маєтності в провінції Яніна. Звідти нащадки родини переселилися через наддунайські князівства до Речі Посполитої. Помітно, що автор цього родоводу добре знався на давній історії та особливостях творення генеалогічних легенд.

підтверджували б цю версію (див.: “Członek Bractwa Stauropigialnego przy cerkwi pw. Zaśnięcia Matki Boskiej we Lwowie (określany jako Jerzy Papara), 1. poł. XVIII w.”, w.: *Gdzie Wschód spotyka Zachód*, 412).

¹³⁶¹ ЦДІАЛ України, ф. 129, оп. 1, спр. 1215, арк. 2; Лильо, *Нариси*, іл. 13.

¹³⁶² Там само; *Błędy w Herbarzy Kaspra Niesieckiego poprawione przez T. Paparównę*, (Lwów, 1858): 2–8.

Розділ 10
Визначні грецькі роди Львова XVI–XVIII ст.

Подібні спроби “оновлення” історичного минулого не є чимось винятковим і були поширеними серед окремих представників шляхти Речі Посполитої у другій половині XVIII та на початку XIX ст. Чимало шляхетських родин, зберігаючи за основу оригінальний герб, доповнювали або корегували генеалогію родини через впровадження удаваних (зовнішніх) змін. У такий спосіб вони намагалися досягнути підвищення соціального статусу чи захистити себе від сплати податків¹³⁶³.

Як аргумент для посилення власних прагнень, Т. Папара налягалася на тому, що патриціальне походження роду засвідчує наданий візантійськими імператорами герб. На ньому зображено срібного гусака на голубому тлі, який сидить на зеленій мураві, повернувшись вліво. За твердженням Т. Папари, іконографія герба виводиться від птахів, які в 395 р. врятували Рим від навали варварів¹³⁶⁴. Для підсилення ефекту від героїчного минулого роду Т. Папара доповнила герб. В його короні з'явилося зображення Архангела Гавриїла зі срібними крилами, розпущеним золотим волоссям, німбом і хрестом над головою, в білих шатах із червоними пасами на грудях. У правій руці ангел тримає оголений меч, на лівому плечі – золотий щит із червоним хрестом¹³⁶⁵.

Тим часом усі доступні документи свідчать, що її предок Ю. Папара зарекомендував себе у місцевій українській громаді як активний учасник Ставропігійського братства та консервативний захисник православ'я. Міцна суспільна позиція, якої він досяг за короткий відтинок часу, пояснювалася і його впевненим фінансовим становищем. Як купець він розгорнув жваву господарську діяльність на внутрішньому та зовнішньому ринках. Як наслідок – набув у власність кам'яницю на вулиці Руській¹³⁶⁶.

¹³⁶³ Про подібні зміни у середовищі шляхти Поділля (див.: Wolski E., “Zmiany heraldyczne u szlachty polskiej w kontekście jej migracji na Podole”, *Kamieniec Podolski, studia z dziejów miasta i regionu*, pod redakcją Feliksa Kiryka, t. 1, (Kraków, 2000): 271–277).

¹³⁶⁴ ЦДІАЛ України, ф. 129, оп. 1, спр. 1215, арк. 2.

¹³⁶⁵ Uruski, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. XIII, (Warszawa, 1916), 198.

¹³⁶⁶ У матеріалах до вирішення спорів між Фінансовою прокуратурою та спадкоємцями К. Папари за право власності на цю кам'яницю є доволі ретельні описи її зовнішнього та внутрішнього облаштування в різні періоди. Працівники магістрату також залишили нам свідчення про її точне розташування у міському просторі “...przsed Cerkwią Ruską stojąca

У документі, який представила Т. Папара, цілковито випущено з уваги, що незадовго після прибуття до Львова до Ю. Папари приєднався його двоюрідний брат – Кіріяк Папара. Йому також доля відвела помітне, а водночас скандальне місце в історії Руського воєводства. На момент переїзду до Львова Кіріяка занотовано, як ротмістра та молдавського дворянина. В 1676 р. за рекомендацією коронного гетьмана Яна Лещинського і молдавського воєводи Григорія Дуки він отримав нобілітацію в Речі Посполитій¹³⁶⁷.

У місті довший час жваво обговорювали історію його одруження з Анастасією Василівною Григорович. Вона мала стосунок до родини Папарів, оскільки була двоюрідною сестрою першої дружини Ю. Папари. Радісна подія перетворилася для цієї пари на голосний судовий скандал¹³⁶⁸. Піддавшись залицянням К. Папари, Анастасія дозволила себе “викрасти” й тим самим порушила шлюбну угоду, підписану значно раніше з польським шляхтичем Бальтазаром Грабовським¹³⁶⁹. Вважаючи себе обманутим у сподіваннях, той подав до міського суду позов про відшкодування моральних і матеріальних збитків. Львівський владика Йосиф (Шумлянський) у 1669 р. розпочав процес анулювання шлюбу. Як аргумент для такого рішення він використав факт родинних зв’язків молодих та недотримання засад католицької шлюбної церемонії. Ю. Папара у цьому процесі виступав як співучасник “злочину”, бо був свідком на шлюбі й представляв інтереси брата¹³⁷⁰. Проте панна молода виявилася “міцним горішком”. На підставі особистих свідчень Анастасії в суді було доведено, що після “викрадення” молодих вінчав православний священик, який не був під юрисдикцією єпископа Й. Шумлянського. І хоча в 1670 р., після довгої судової справи, шлюб все ж було визнано недійсним, це не завадило подружжю й надалі залишатися щасливим¹³⁷¹.

drugą zaś kamienic całą do samego rogu ku Ruskiej ulicy ciągnąca się także przeszed Affendykowską a potym Siemianowiczowską nazwaną na pszecziv kamienicy Bałabanawiczowskiej...” (див.: ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 1, спр. 677, арк. 79).

¹³⁶⁷ Vol. Leg, (t. V), 201.

¹³⁶⁸ Łoziński, *Patrycjat*, 184.

¹³⁶⁹ Ibid.

¹³⁷⁰ Ibid, 191.

¹³⁷¹ ЦДІАЛ України, ф. 129, оп. 1, спр. 1071, арк. 12.

Розділ 10
Визначні грецькі роди Львова XVI–XVIII ст.

Активне втручання єпископа у побутову, на перший погляд, справу мало глибше підгрунття. Між владикою та Папарами була давня ворожнеча. Греки неодноразово публічно звинувачували Й. Шумлянського в його прихильності справі унії з Католицькою Церквою. Саме за клопотанням Ю. Папари під час поїздки до Ясс Й. Шумлянський не лише не отримав єпископських свячень, але й мало не потрапив до турецької неволі¹³⁷². Серйозність протистояння додатково підтверджує лист, якого 13 грудня 1668 р. написав київський митрополит Йосиф Нелюбович-Тухальський, в якому він звернувся до Ю. Папари та І. Мазаракі, щоб вони не противилися призначенню Й. Шумлянського львівським єпископом. Проте греки й надалі активно виступали на боці єпископа Євстахія Свистельницького. Ю. Папара брав участь у його виборах на львівське єпископство як представник Успенського братства. Конфлікт із владикою Й. Шумлянським з часом перемістився зі словесної неприязні в площину фізичних сутичок. Двічі, в 1667 та 1669 рр., Ю. Папара та І. Мазаракі занотовані серед учасників нападу на власність єпископа в селі Крилос. Щоб уникнути покарання, 27 вересня 1669 р. греки випросили в короля Михайла Корибута Вишневецького охоронний лист¹³⁷³. 19 червня 1673 р. для залагодження конфлікту між ворогуючими сторонами було підписано мирову угоду під загрозою 3000 зл. покарання за її невиконання.

Малознаним та суперечливим питанням довший час залишалася проблема nobilitації Ю. Папари. За інформацією дослідника Я. Красицького, цей факт став можливим завдяки військовим заслугам грека перед Річчю Посполитою у 1685 р. Це очевидна помилка. Тут радше можна погодитися з тезою Т. Папари, яка у коментарі акцентувала, що насправді ця подія відбулася у 1659 р.¹³⁷⁴ Це підтвердив польський генеалог С. Уруський, коли зазначив, що Ю. Папара отримав шляхетство від польського короля Яна Казимира у 1658 р. за участь у “заспокоєнні України”¹³⁷⁵. В 1659 р. королівське рішення підтвердив Сейм¹³⁷⁶. Разом із титулом у власність Ю. Папари було

¹³⁷² Семенюк, “Папара”, *Галицька Брама*, № 3 (27), (1997): 6.

¹³⁷³ *PSB*, т. XXV/1, (з. 104), 158.

¹³⁷⁴ ЦДІАЛ України, ф. 129, оп. 1, спр. 1071, арк. 12.

¹³⁷⁵ Uruski, *Rodzina*, 198.

¹³⁷⁶ [121] Wyświadczył u Urodzony Ieryz Papara Greckiego narodu, u nacyi, ale zdawna w Państwach naszych zasiadly z przodków swoich obywatel, tyle

передано маєток Кам'янка Струмилова та села Батятичі, Зельці й Купич-Воля у Львівській землі¹³⁷⁷. Королівське рішення викликало обурення серед місцевих шляхтичів. Вони не бажали бачити в своєму оточенні “торгашів” і вимагали від Ю. Папари на шляхетських сеймиках 1662, 1666, 1670 рр. виплатити 30 тис. зл. грошової компенсації за надане шляхетство та маєтності. Про те, що справа набирала поважних обертів і були всі шанси втратити і титул, і майно, свідчить факт, що Ю. Папара пішов на фіктивний продаж сіл шляхтичам Миколаю Рею та Олександрові Тарнавському¹³⁷⁸. Справу було остаточно вирішено 25 червня 1681 р., коли король Ян Казимир підтвердив його права на Батятичі¹³⁷⁹. Так, виданий турецьким султаном ферман правильно зазначив, що основним заняттям родини під час переселення до Речі Посполитої була купецька справа¹³⁸⁰. Подібні ситуації характерні для вихідців із знаних родів колишньої Візантійської імперії, що знайшли своє місце і в Османській Порті і не вважали торгівлю неприйнятним заняттям¹³⁸¹.

Ян III Собеський призначив Ю. Папару та М. Красовського опікунами гречанки Маріанни Афендик¹³⁸². Цього ж року прізвище Ю. Папари згадується серед учасників “посполитого рушення” біля Любліна, на яке він прибув без належного в таких ситуаціях для польського шляхтича супроводу¹³⁸³. В 1686 р. за уникнення від військової служби Ю. Папара був викликаний до трибуналу¹³⁸⁴. Наприкінці життя він мешкав поза Львовом і цілком зосередився

dzielności, zyczliwości u wiary w sprawach usług naszych a Rzeczposp: przysługi osobliwej, ze godzien iest ukontowania wszelakiego. Na co My respektując, onego wprzód do szlachectwa Państw tey Rzeczposp: władzą Seymu ninieyszego przszymuiemy, u przywilej iuż na to wydany aprobujemy. A żeśmy mu w starostwie Kamienieckim nadali prawem dziedzicznym, wsi Baklatycze, Zielce, u Kupicz Wola, tedy u to prawo iego przez przywilej wydane aprobujemy. Dobra te od stacyi chlebow, przechodów żołnierskich iako iuż ziemskie uwalniamy. Salwa nihilominus advitalitate modernae possestricis (див.: Vol. Leg, (t. IV): 297).

¹³⁷⁷ ЦДІАЛ України, ф. 129, оп. 1, спр.1215, арк. 2.

¹³⁷⁸ “Львівський міщанин”, 6.

¹³⁷⁹ *PSB*, т. XXV/1, (z. 104), 158.

¹³⁸⁰ ЦДІАЛ України, ф. 129, оп. 1, спр.1215, арк. 1.

¹³⁸¹ Опарина Т., *Алхимик, янычар и “родич византийских царей”*, 135.

¹³⁸² *AGZ*, т. X, nr. 6160, (Lwów, 1884), 367.

¹³⁸³ “Львівський міщанин”, 6.

¹³⁸⁴ Uruski, *Rodzina*, 198.

Розділ 10
Визначні грецькі роди Львова XVI–XVIII ст.

на господарських справах. Активно вдавався до лихварської діяльності, що приносила йому чималі прибутки¹³⁸⁵. Ю. Папара помер 1700 р. і похований у крипті церкви Успіння Пресвятої Богородиці у Львові.

У шлюбі Юрій мав дочку Маріанну (Марію) та трьох синів – Олександра, Яна (Івана) та Теодора (Федора)¹³⁸⁶. Усі сини 21 січня 1710 р. стали учасниками елекційного собору у Львові в справі про обрання львівським владикою Варлаама Шептицького¹³⁸⁷.

Старший син О. Папара був одружений зі шляхтянкою Барбарою Ламбоза з Волощини, 1697 р. обраний до польського Сейму¹³⁸⁸. У шлюбі мав дочку на ім'я Анна та трьох синів – Яна, Костантина та Михайла. У плані власної самоідентифікації виявляв певний універсалізм. З одного боку, в офіційних документах декларував себе як “...in fide sancta catholica ortodoxa natus”¹³⁸⁹. З другого, натрапляємо на його ім'я як хрещеного батька в книгах римо-католицького собору від 19 липня 1709 р. в контексті відомостей про охрещення дівчинки з єврейської родини – Анни Ангели¹³⁹⁰. Завершити дискусію щодо релігійної та соціальної самоідентифікації цього міщанина може інформація про похорон О. Папари, під час якого у 1719 р. обряд проводив православний священик, і до процесії долучилися братчики з львівського Богоявленського братства¹³⁹¹.

Другий син Юрія Папари, Іван (*Jan*), народився від другого шлюбу його батька з львівською міщанкою Маріанною Італійкою (*Anna Corta*); був одружений з Анною Чолганською¹³⁹².

¹³⁸⁵ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 59, арк. 29.

¹³⁸⁶ З 1702 р. чоловіком Маріанни був міщанин Микола Попель, який помер у 1734 р. Після його смерті вона вступила до львівського Введенського монастиря, попередньо зробивши для нього щедрі пожертви (див.: *Дух, Превелебні панни*, 628).

¹³⁸⁷ Скочиляс, *Собори Львівської єпархії XVI–XVIII ст.*, (Львів: Видавництво УКУ, 2006): 130

¹³⁸⁸ Uruski, *Rodzina*, 198.

¹³⁸⁹ Скочиляс, “Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII століть: організаційна структура та правовий статус”, (Львів, 2010), 304.

¹³⁹⁰ Єзерська Ірина, “Релігійні конверсії у Львові наприкінці XVII – у XVIII ст. (на матеріалах метрик хрещень катедрального костелу), частина I: Навернення християн-некатоликів та вихрещення іудеїв-ортодоксів і мусульман”, *Вісник Львівського університету, Серія історична*, вип. 44, (2009): 352.

¹³⁹¹ Капраль, *Богоявленське братство Львова*, xIv.

¹³⁹² Uruski, *Rodzina*, 198.

Третій син – Теодор Папара (+1740) – у шлюбі із шляхтянкою на ім'я Софія дітей не мав¹³⁹³. З 1733 р. перебував на посаді новгород-сіверського підчашого (1734–1736) та каптурового судді Львова¹³⁹⁴. В 1730 р. числився одним із “старших братчиків” у Ставропігії¹³⁹⁵. У 1733 р. обраний депутатом до Сейму від Руської землі. У податкових реєстрах 1703, 1720, 1732, 1734 і 1737 рр. значився як власник будинку в середмісті Львова¹³⁹⁶. 16 липня 1734 р. записав прибуток у розмірі 700 зл. зі своїх дідичних маєтків у селі Батятичах на монастир св. Онуфрія¹³⁹⁷. У 1736 р. передав частину спадкових приміських ґрунтів на користь львівського монастиря Івана Богослова¹³⁹⁸. Орієнтовно в 1740 р. його пограбували і вбили російські солдати¹³⁹⁹.

Один із внуків Ю. Папари, Костантин, був добжинським стольником (*darifer Dobrzynensis*)*. Очевидно, йому в спадок перейшла кам'яниця поблизу львівського Ринку, через що він мав судові суперечки з фіскальними органами міста¹⁴⁰⁰. У 1769 р. на його замовлення її почав перебудовувати архітектор Антон Косинський¹⁴⁰¹. К. Папара був одружений із Розалією Мйодушевською і в шлюбі мав велике сімейство: дочок – Анну, Єлизавету й Катерину та чотирьох синів: Юрія, Миколая, Онуфрія і Теодора Францішка¹⁴⁰². У 1744 р. К. Папара занотований як фундатор церкви в Батятичах¹⁴⁰³. Саме він

¹³⁹³ Łoziński, *Patrycjat*, 123.

¹³⁹⁴ ЦДІАЛ України, ф. 129, оп. 1, спр.1215, арк. 2; Крип'якевич, *Історичні проходи*, 144.

¹³⁹⁵ Ісаєвич, *Братства*, 55.

¹³⁹⁶ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 796, арк. 61; спр. 804, арк. 49, 104; спр. 806, арк. 143зв; Спр. 808, арк. 29.

¹³⁹⁷ Там само, спр. 935.

¹³⁹⁸ ЦДІАЛ України, ф. 684 (Протоігумен Чину св. Василя Великого), оп. 1, спр. 2181, арк. 1 зв; Вуйцик, “Втрачені церкви Підзамча”, *Leopolitana*, 148.

¹³⁹⁹ *AGZ*, т. XXII, (Lwów, 1914, 197).

* *Lauda sejmikowe: t. III, Lauda wiszeńskie 1733–1772 г.*, opracował Antoni Prochaska, (Lwów, 1928): 266, 483–484, 486, 614; ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 1, спр. 430, арк. 15зв, 19.

¹⁴⁰⁰ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 1, спр. 677, арк. 132, 135, 137, 141.

¹⁴⁰¹ Вуйцик, “Будівельний рух у Львові другої половини XVIII ст.” *Leopolitana*, 111, 125.

¹⁴⁰² Uruski, *Rodzina*, 198.

¹⁴⁰³ *Ibid.*

Розділ 10
Визначні грецькі роди Львова XVI–XVIII ст.

і був дідом Теодозії Папари – авторки згаданого вище документа¹⁴⁰⁴.

Папари були власниками маєтностей і на передмістях Львова. У документах діяльності львівського Преображенського братства згадувався ґрунт, який в 1743 р. “...сестри Каронська та Папарова” записали на потреби церкви¹⁴⁰⁵. Ділянки розташовувалися на околицях так званих Габріелівської та Зборовської юридик¹⁴⁰⁶. До 1732 р. хтось із цього роду утримував так звану Біговську пасіку на Галицькому передмісті¹⁴⁰⁷. Братство орендувало їхній дворик для отримання додаткових прибутків¹⁴⁰⁸. Станом на 1766 р. він виглядав уже значно занедбаним. Забудова вміщувала головну будівлю (власне двір) із великим покоєм, гостьовими кімнатами й приміщенням, де шинкували алкоголем¹⁴⁰⁹.

Починаючи з другої половини XVII ст., Папари активно родичалися з місцевою польською шляхтою та львівським міщанством¹⁴¹⁰. Поступово до герба Папарона (*Paparona*) долучилися роди: Войціцьких, Чудовських, Остроконських, Каменьомойських, Парзневських та Шидловських¹⁴¹¹. Одночасно тривав процес колонізації роду. Після поділів Польщі та переходу Галичини під владу Австрійської імперії вони інтегрувалися в її середовище. Один із них – Станіслав Папара – служив офіцером у австрійському війську¹⁴¹².

На Личаківському кладовищі Львова є поховання понад двадцяти членів родини Папарів¹⁴¹³. До найвідоміших належить

¹⁴⁰⁴ У 1754 р. Константин звертався до церкви Успіння Богородиці, щоб йому видали довідку про хрещення якогось Андрія Дйорка (див.: ЦДІАЛ України, ф. 129, оп.1, арк. 770).

¹⁴⁰⁵ Голубець, “Жіночі монастирі у старому Львові”, *Свобода, Український щоденник*, Р. XLIX, ч. 80, (Джерсі Ситі, 9 квітня 1941): 3; *Дух, Превелбні панни*, 628.

¹⁴⁰⁶ Лазорак Богдан, “Нові епізоди до історії львівського Преображенського братства у XVIII ст.”, *Дрогобицький краєзнавчий збірник*, т. XIV–XV, (Дрогобич, 2011): 487.

¹⁴⁰⁷ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, (спр. 729): 172.

¹⁴⁰⁸ Там само, (спр. 811): 449.

¹⁴⁰⁹ Детальний опис дворика та інші деталі про власність родини Папарів (див.: Фелонюк, *Інвентарні описи дворів*, 434–436).

¹⁴¹⁰ ЛННБУ, відділ рукописів, ф. 141, оп. 3, спр. 389, (1792-1892).

¹⁴¹¹ ЦДІАЛ України, ф. 129, оп. 1, спр. 1215, арк. 2.

¹⁴¹² *Uruski, Rodzina*, 198.

¹⁴¹³ На полі № 68 розташовано гробівець, в якому поховані Марцеля Папара (1832 – 7.10.1890), на полі № 71 – гробівець, де спочивають Марія,

пам'ятник на гробівці Станіслава (1793–1860) і Пауліни Папарів (1803–1868), під яким згодом було під поховано Марію Папару (Бауер) (11.07.1883 – 2.07.1933). Автором нагробка був один із найвидатніших скульпторів Львова Антоній Кужава¹⁴¹⁴. Найстарший маєток Папарів розташовувався на північ від Високого Замку на території юридики Тарнавки – власності домініканців, навпроти церкви Різдва Богородиці (сучасна вулиця Папарівка). Перші відомі згадки про цей двір датовані 1691 р.¹⁴¹⁵ Земельну ділянку, яку К. Папара в 1736 р. передав монастирській церкві Івана Богослова, перетворили на кладовище, де поміж іншими мешканцями дільниці були поховання і когось із роду Папарів¹⁴¹⁶. Кладовище було закрите для поховань у 1856 р., а згодом більша його частина була ліквідована під час будівництва залізниці та станції Підзамче¹⁴¹⁷.

Як відгомін слави минулого, в мережі можна натрапити на інформацію про нащадків роду, які проживали у Львові аж до початку Другої світової війни. Зовсім екзотичними виглядають спогади про Леокадію Папару – екстравагантну панянку, що любила прогулюватися містом, тримаючи на повідку прирученого лева. Нашадки роду покинули місто після початку радянської окупації у 1944 р. і сьогодні можуть проживати у Кракові та Гамбурзі.

Ґонората, Ігнацій, Анелія, Юліан Папари. (див.: *Архівна книжка Національного історико-культурного музею-заповідника "Личаківський цвинтар"*; Див. іл. № 27).

¹⁴¹⁴ Nicieja Stanisław, *Stmentarz Łyczakowski we Lwowie w latach 1786–1986*, (Lwów, 1990), 140–141.

¹⁴¹⁵ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 801, арк. 203; Там само, оп. 1, спр. 558; Йосифінська метрика 1788 р., ф.19, оп. 12, спр. 4, с. 8 зв.; Францисканська метрика 1819–1820 рр; ЦДІАЛ України, ф. 20, оп. 12, спр. 78, арк. 5 зв.; Вуйцик, "Втрачені церкви", 248; Лильо, Нариси, іл. 16.

¹⁴¹⁶ Jaworski, *Na zapomnianym stmentarzu*, Biblioteka Lwowska, т. V, (Lwów, 1912): 86–92; Харчук Христина, "Цвинтар на Папарівці – один з перших заміських цвинтарів Львова (XVII – поч. XX ст.)", *Молодий вчений*, № 9 (12), (2014): 30–31.

¹⁴¹⁷ Гранкін Павло, "З минулого станції Підзамче", *Галицька брама*, (1997, березень. № 3 (27): 9, 16; Харчук, 32.

Післямова

Поява грецької діаспори в містах Руського воєводства не була випадковим збігом обставин. Найвищої чисельності імміграція греків на ці терени Східної Європи сягнула в період другої половини XVI–XVII ст. Їй передували складні геополітичні та економічні процеси, що беруть початок в останніх століттях існування Візантійської імперії та її контактах із територіями Галицько-Волинського князівства.

Знаний “бурштиновий шлях” (Вісла–Сян–Дністер та Німан–Західний Буг–Дністер), поєднуючи Балтійське й Чорне моря, впродовж тривалого часу виконував роль головної транспортної артерії між ринками кількох країн. Галицько-волинські правителі, контролюючи пониззя Дністра та Дунаю, захищали його від нападів печенігів і половців. Візантія була зацікавлена у наявності на кордонах надійних союзників, оскільки наприкінці свого існування вже не мала достатньо сил для ефективної оборони цих теренів. Для місцевих князів така форма співпраці була важливою, позаяк посилювала їхні позиції в очах інших членів “візантійської співдружності націй”. Як наслідок, маємо багато свідчень про контакти, що відбувалися в площині церковного життя, династичних шлюбів та економічного обміну. Суттєві зміни настали після початку монгольської навали на Русь та завоювання Візантії турками-османами. На додаток, у 1387 р., майже за сто років до падіння Константинополя, відбулося завоювання територій Галицько-Волинського князівства Польським королівством, що розпочало довгий період знакових змін правового, релігійного й економічного характеру. Однак вихід Великого князівства Литовського до чорноморських портів, а також виникнення продовольчих проблем у Візантії та Кіпрському королівстві, ці контакти зумовили відновлення вже на початку XV ст.

Починаючи з 1453 р., греки також стали бездержавним народом, розділеним кордонами між впливовими країнами Середземномор'я. Більшість їхніх етнічних земель перейшла під контроль Османської Порти. Острови, включно з такими перлинами, як Крит чи Кіпр, потрапили у володіння Венеції. В умовах окупації грецьке населення перетворилося на закладників перманентних політичних, економічних і збройних конфліктів, що тривали між Туреччиною та *La Serenissima*. Для греків залишилося порівняно небагато напрямів діяльності, де вони могли б відносно спокійно реалізовувати власні амбіції. Однією з найважливіших царин стали ремесло та торгівля. В пошуках вигоди грецькі купці крок за кроком сміливо опановували терени Балканського півострова, князівств Молдавії та Волощини. На цих землях вони з часом стали чинити помітний вплив на економіку й навіть втручалися в процес обрання господарів. Звідти частина з них поступово поширила свою господарську діяльність і на територію Речі Посполитої.

На всіх перелічених територіях грецькі купці активно творили численні купецькі спілки. Завдяки їхній діяльності відбувалося своєрідне “зшивання” грецьких спільнот по різні боки кордонів. Впливові роди Корняктів, Вевеллі, Лангішів, Мадзапетів чи Папарів, мешкаючи у Львові чи в Замості, продовжували підтримувати контакти з членами своїх сімей та партнерами в Молдавії, Туреччині та на Криті. Успіх діяльності цих економічних мереж у підсумку зумовив накопичення членами спілок значних коштів. Як наслідок, це давало можливість грецьким іммігрантам активніше сприяти місцевому шкільництву, книговиданню, а також впливати на діяльність церковних інституцій. Віра й мова були тими маркерами, що визначали спільність дій та доль цих іммігрантів.

Головна причина масової появи греків на території Руського воєводства та початку формування з другої половини XVI–XVII ст. торгово-ремісничих діаспор полягала в економічній площині. Поштовхом до неї стало поєднання позитивних економічних змін, що відбувалися в цей час у Речі Посполитій, та суттєвої корекції ринку вина в зоні Східного Середземномор'я. В другій половині XVI ст. Річ Посполита через порт у Гданську активно збільшувала постачання до Західної Європи значної кількості сільськогосподарських товарів, що надходило з фільваркових господарств. Продаж збіжжя давав змогу накопичити в країні велику кількість вільних обіго-

вих коштів. Шляхта й заможні міщани отримали нагоду витратити їх на предмети розкоші, що надходили головню з Півдня Європи та Близького Сходу. Ще принаймні від XIV ст. потреби таких споживачів забезпечували переважно вірмени. За допомогою караванів вони довозили популярні на той час товари з причорноморських колоній Генуї в Криму, Персії та з теренів Туреччини. Мешканці Польського Королівства, а згодом Речі Посполитої поступово призвичаїлися використовувати у своєму щоденному побуті прянощі, вино, тканини, килими.

Греки дещо пізно долучилися до процесу цієї торгівлі, тому їм було важко конкурувати з уже усталеною схемою, яку створили вірмени, маючи в містах Руського та Подільського воєводств сильні й впливові громади. Чи не єдиною незаповненою лакуною в номенклатурі імпортованих товарів, де греки мали очевидну перевагу, було вино. Мальвазію – солодке вино з Криту та прилеглих територій – вони почали масово завозити до Речі Посполитої, перетворивши його на звичний для польської кухні продукт. “Винний бум” тривав під майже повним грецьким контролем усю другу половину XVI ст., поки турецький уряд не прийняв рішення закрити акваторію Чорного моря для іноземців. Однак навіть тоді поставки цього трунку не припинилися. Греки були змушені працювати через єврейських торговців, які користувалися протекцією султанського двору. Діяльність цієї групи, що була далека від ринкових засад, очолив впливовий при султанському дворі єврей-сефард Й. Нассі. Остаточно “винний бум” втратив свою динаміку лише після початку в 1648 р. війни козаків під проводом Б. Хмельницького.

Грецька діаспора Руського воєводства в XVI–XVII ст. за своїм складом не була однорідною. Загальні та “розмиті” поняття “грецький купець”, “грецький ремісник” чи “грецький клірик” часто приховують складні процеси та водночас цікаві нюанси. До частини іммігрантів польська влада ставилася з обґрунтованими підозрами, вважаючи, що через релігійні інституції та співпрацю з магнатами, як-от із К. Острозьким, окремі з них намагалися втручатися в суспільні процеси Речі Посполитої чи шпигувати на користь Туреччини або Московської держави. Інша проблема полягала в тому, що в Речі Посполитій греки потрапили в середовище, де римо-католицька складова влади й суспільства домінувала. В економічних питаннях ці іммігранти не відчували дискримінації за національ-

ною чи релігійною ознакою – ставлення фіскальних органів міст і королівської влади до греків було подібним, як і до інших купців, котрі прибували зі Сходу. Проте перспективи просування по суспільній кар’єрній драбині для тих, хто вирішив оселитися в країні назавжди, були обмежені такими самими правовими нормативами, що були чинні й для місцевого українського населення. Не випадково більшість греків, що отримали міське право у Львові, здобували його на засаді “iuxta alios cives Ruthenos”.

Щодо географічного походження грецька діаспора Речі Посполитої формувалася переважно з людей, які прибували з теренів, що на той час були під пануванням Венеції. Ця недооцінена попередніми дослідниками особливість мала дуже важливе значення для всього процесу. “Венеційські” греки виявилися адаптивнішими до польських реалій, ніж їх “підтурецькі” одновітці. Багаторічне проживання в середовищі католицької країни, де вони, попри все, мали можливість зберігати релігійну, мовну та етнічну ідентифікацію, а також налагодження тісних контактів на католицькому Заході робило їхнє входження до Речі Посполитої дещо простішим. Тим більше, що на місці вони зустріли підтримку в середовищі українського населення. Греки й українці виявилися чудовими ситуативними союзниками. Кожна група отримувала від такого об’єднання те, до чого прагнула. Греки – допомогу українських городян у набутті міського права та сприяння у провадженні економічної діяльності. Українці – посилення власної громади завдяки сприянню заможних та авторитетних членів. У багатьох випадках греків ефективно долучали до боротьби проти спроб полонізації, релігійного та соціального визискування.

Важливу роль у зміцненні грецької присутності в регіоні відіграв факт, що частина польської влади вбачала в залученні саме венеційських греків певний позитив. Це особливо помітно на прикладі діяльності приватних власників Замостя та Бродів, з боку яких греки отримували підтримку та толерантне ставлення. У більшості випадків Я. Замойський і С. Конєцпольський чудово розрізняли поняття “грецька нація” та “грецька віра”, навіть якщо для самих греків вони були тотожними. Окрім суто економічної складової, коронний канцлер Я. Замойський розглядав їх як частину своїх планів у підготовці до проведення Берестейської унії.

Як і решта торговців “східним крамом”, греки сплачували значну частину податків, що їх влада витрачала для розбудови міської інфраструктури та оборонних споруд. Задля отримання міського права Львова греків так само, як й інших купців, котрі торгували східним крамом, зобов’язували купувати у місті найдорожчі будинки. Це можна розглядати як певну форму інвестиції та, водночас, майнового цензу.

Головними центрами грецької діаспори на території Руського воєводства в XVI–XVII ст. були Львів, Замостя та Броди. Для двох останніх міст головний мотив формування локальних діаспор був схожим та полягав у економічній вигоді.

Грецька група в Замості виникла наприкінці XVI ст. цілковито з ініціативи власника міста – коронного канцлера Я. Замойського. Від початку вона творила власне економічне середовище, що існувало паралельно з українським та польським. На відміну від Львова, де греки разом з українцями гуртувалися навколо церкви Успіння Пресвятої Богородиці, в Замості вони мали власну святиню, священика та кладовище. Проект утворення цієї економічної діаспори почав занепадати після смерті Я. Замойського й остаточно вичерпав себе через початок війни козаків Б. Хмельницького, що суттєво підірвала економічний потенціал регіону. Як наслідок, в другій половині XVII ст. більшість греків Замостя або покинула його або полонізувалася.

Бродівська група була надто малою, щоб плекати самоврядні амбіції. Головне завдання її члени вбачали у розвитку якісно нового для грецьких іммігрантів явища – створення фабрики із виготовлення злотоглаву, а також одягу й аксесуарів на зразок східних товарів. Греки, які гуртувалися навколо майстра М. Корфінського, цілковито ігнорували питання інтеграції з українцями, орієнтувалися винятково на підтримку з боку своїх впливових опікунів. Найбільшим успіхом і водночас наслідком їхнього перебування на теренах Руського воєводства є факт, що бродівським грекам вдалося підготувати та залишити по собі майстрів із числа місцевих мешканців. Опинившись у другій третині XVII ст. в потрібному місці та у вдалий час, ці іммігранти вміло використали ситуацію й змогли отримати від неї очевидну матеріальну та суспільну вигоду.

Лише у Львові греки, крім господарської, активно провадили суспільну, релігійну та просвітницьку діяльність разом із україн-

ською громадою. Вони були помітною групою – насамперед через долучення до справ Ставропігійського братства. Багато з них надавали всіляку допомогу у вирішенні господарських проблем, займали виборні посади, відстоювали інтереси українців перед владою у Львові та перед польськими монархами. Водночас вони були важливим елементом у контактах між церковними інституціями Східної Церкви та Київською митрополією. Грецькі купці, члени Ставропігії, були залучені до підготовки візитів та перебування у Речі Посполитій високопоставлених грецьких кліриків – константинопольського патріарха Єремії II Траноса чи Александрійського патріарха Кирила Лукаріса. Завдяки фінансовій підтримці К. Корнякта було збудовано нову вежу церкви Успіння Пресвятої Богородиці та каплицю Трьох Святителів. Він власним коштом профінансував також спорудження в місті оборонної вежі.

Попри незначну кількість греків на дипломатичних посадах у Речі Посполитій та загалом несприятливу ситуацію для їх кар'єрного зростання в цій сфері, Ю. Папара, П. Афендик, К. Ісарович і К. Вевеллі активно користали зі своїх знань іноземних мов, особистих політичних контактів на території Молдавії, Туреччини та Московської держави, тому досягли в цій сфері помітних успіхів. Виконуючи на вимогу монархів важливі доручення, вони не оминали нагоди отримати від такої роботи матеріальну вигоду та підвищити свій соціальний статус. Помітно, що окремі з них цілком спокійно змінювали свою політичну позицію залежно від обставин. Їхня активність залишила важливий слід в історії дипломатичної служби Речі Посполитої та інших країн східноєвропейського регіону.

Разом із іншими купцями та ремісниками, що обрали своєю спеціалізацією Схід, греки активно сприяли поширенню в цій частині Європи матеріальних зразків культури Середземномор'я та Леванту. Разом із вином вони постачали на територію Руського воєводства чимало речей, що їх споживачі вважали символом успіху і заможності. Спритність та економічний успіх греків були певними орієнтирами й для місцевих українців, які в XVI ст. знову активніше почали долучатися до комерції.

Імігруючи до Речі Посполитої, греки в першому поколінні ще продовжували відчувати свою національну окремішність, чинили кроки до її збереження. Більшість із них, вирішивши оселитися в

містах Руського воєводства, прагнули одружуватися в межах своєї етнічної групи й лише через брак достатньої кількості наречених-гречанок укладали шлюби з дівчатами з українських родин. Проте вже в другому, а особливо у третьому поколінні, значний відсоток їхніх нащадків намагався стати органічною частиною польського, а згодом й австрійського політичного естеблїшменту. Дехто з родин Афендиків, Мадзапетів і Мазаракі, полишивши надії на визволення своєї історичної батьківщини через великий конфлікт між Річчю Посполитою та Туреччиною, а далі Російською імперією та Туреччиною, вирішив переселитися на територію Гетьманщини й там досяг успіхів на службі в російських монархів.

Попри збереження на теренах Руського воєводства прізвищ таких численних родин, як Папари чи Мазаракі, доходимо висновку, що наприкінці XVIII ст. спроби утворення локальних грецьких діаспор у цій частині Центрально-Східної Європи вже вичерпали свої можливості.

Summary

The beginning of the Greek diaspora in the cities of the Rus'ke Wojewodstwo of the Polish-Lithuanian Commonwealth was not an accidental coincidence of circumstances. Most of the Greek immigrants moved to this area of Eastern Europe in the second half of the 16th-17th centuries. This immigration had complex geopolitical and economic reasons that have roots in the last centuries of the Byzantine Empire.

Since 1453, the Greeks became a people without a state, divided by the borders between the powerful countries of the Mediterranean. Most of their ethnic lands went under the control of the Ottoman Port. The islands of Crete and Cyprus were in possession of Venice (La Serenissima). The Greek population became the hostage of permanent political, economic and armed conflicts that endured between Turkey and the Republic of Venice (La Serenissima).

For the Greeks, there were few areas of activity where they could calmly implement their political and social plans. One of the most important activity was craft and trade. In search of profit, the brave Greek merchants stepped onto the Balkan Peninsula, to the principalities of Moldavia and Wallachia. From there, some of them gradually began to work with the territories of the Polish-Lithuanian Commonwealth.

Greek merchants actively created numerous merchant unions. Thanks to their activities, there was a kind of network of Greek communities across borders. Three influential families: the Kornyakts, the Weweli, and the Langish settled in Poland and continued to maintain contact with their partners in Moldova, Turkey, and Crete. The success of their activities allowed them to accumulate significant funds. As a result, Greek immigrants actively contributed to the local Polish school system, published books, and influenced the activities of church institutions. Re-

Summary

ligion and language were the markers that determined the commonality of the actions of these immigrants.

The reason Greeks moved to the territory of the Polish-Lithuanian Commonwealth was commerce. In the 14th century, the needs of consumers were provided by local Armenian merchants who had settled in the region. In the second half of the 16th century, Poland, via the port city of Gdansk, increased the supply of agricultural products to Western Europe, and enabled the accumulation of wealth in Poland. The noble and wealthy burghers began to spend more on luxury goods such as textiles from southern Europe and the Middle East. With the help of caravans, they brought favorite items from the Genoa trade offices in the Crimean peninsula and the territories of Turkey or the Middle East. Residents of the Commonwealth gradually became accustomed to using spices, wine, textiles, and rugs in their everyday lives.

The market segment where the Greeks had an absolute advantage was wine. Large quantities of Malvasia - a sweet wine from Crete and adjacent territories - began to be imported to the Commonwealth, turning it into a product customary for local cuisine. The “wine boom” continued under Greek control throughout the second half of the 16th century, while the Turkish government, which controlled the Black Sea area, kept the trade routes open to foreign merchants.

The Greek diaspora of the Rus'ke Wojewodstwo in the 16th and 17th centuries was not homogeneous. The notion of “Greek merchants”, “Greek craftsmen” or “Greek priests” often concealed subtle but exciting nuances. Polish authorities were suspicious of immigrants, believing that some Greeks were interfering in the social processes of the Commonwealth, or even spying for Turkey or the Moscow state. Regarding economic matters, Greek merchants did not experience discrimination on national or religious grounds; however, for those who decided to settle in the country forever, career prospects were limited by the same legal legislation that had been enacted for the local Ukrainian Orthodox population.

The Greek diaspora of the Polish-Lithuanian Commonwealth was formed mainly from people who left the Greek territories under the rule of Venice. They lived for many years in the Catholic community, where

they were able to preserve their religious, linguistic and ethnic identity, which made their transition to a new homeland easier. Moreover, once they were settled, they were met with the support of the local Orthodox community. The Greeks and Ukrainians were remarkable situational allies and each group received benefits from this association: the Greeks helped Ukrainians in the conduct of economic activity. Ukrainians strengthened the Greek community through the support of wealthy and authoritative members. The Greeks paid a large part of the taxes they spent on building urban infrastructure and defense facilities. The authorities of Lviv obliged the Greeks by enabling them to buy the most expensive houses in the city. For the Greeks, this was a definite form of investment and, at the same time, a property qualification.

The main centers of the Greek diaspora in the Commonwealth were the cities of Lviv, Zamość, and Brody. The Greek group in Zamost emerged in the late 16th century entirely on the initiative of the city's owner – Crown Chancellor Jan Zamoysky. From the beginning, he created for Greeks an economic environment that existed parallel with the Ukrainian and Polish ones. Unlike Lviv, where the Greeks, together with the Ukrainians, united around the Church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary; in Zamość, the Greeks had a separate church, priest and a cemetery. The Greek diaspora in Zamost began to decline after the death of Zamoysky, when masses of Greeks either left the city or assimilated into the local culture.

The group of Greek masters of embroidery in the city of Brody was too small to create its own diaspora community. Its members were craftsmen who built a factory to manufacture expensive fabrics – known in Polish as “złotogłow” – and to produce clothing and accessories. Not only was embroidery an economic phenomenon, but people such as Manuel Korfinski initiated a new aspect of material culture for the Polish-Lithuanian Commonwealth. Korfinski belonged to a new group of Greek immigrants that was different from previous ones: most of these Greeks stayed outside the Ukrainian social context. Unlike the Greeks in Lviv, Brody's Greeks did not have any contact with groups such as the Stavropihian Brotherhood, an organization that represented the rights of the

Summary

Orthodox community. The Greek masters had focus to create a comfortable business environment for themselves and was separate from the Ukrainians social context.

For the local society, the most important thing was not the existence of the Greeks' factories, but the new generation of local students who trained in the textile arts and continued the unique skills and work taught to them by the Greeks. As a result, these students had an impact on the continuation of an endeavor to keep and develop a local cultural tradition of embroidery. After the decline of Greek textile production in Brody, the local people continued to develop new artisans and related crafts.

Thanks to people such as Korfinski, in the second half of the 17th century "sarmatism", the ethno-cultural phenomenon of spiritual and material culture that formed a core aspect of the Polish-Lithuanian Commonwealth elites, flourished. Korfinski's supporters, chiefly the gentry of the border areas, were influenced by the culture of the Orient and considered themselves the descendants of the ancient Sarmatians - an ancient Iranian people - as the brave defenders of Europe. Greek merchants and masters of embroidery in the territory of the Rus'ke Wojewodstwo of Poland in the 16 and 17th centuries were in the right place at the perfect time, and they used the situation to their advantage and were able to obtain much obvious material and social benefits through trade.

In Lviv, in addition to economic activities, the Greek people actively conducted public religious and educational activities along with the Ukrainian community. Lviv's Greeks distinguished from other Greeks in the Commonwealth primarily through their participation in the affairs of the Stavropihian Brotherhood. Many of them assisted in resolving economic problems and defended the interests of Ukrainians before local Polish authorities. They were a significant element in the contacts between the institutions of the Eastern Church and the Metropolitan of Kyiv. Greek merchants were involved in the preparation of visits of Patriarch Jeremiah II Tranos and the Patriarch of Alexandria, Cyril Lukaris to the Commonwealth of Constantinople. Thanks to the financial support of Konstantin Korniyak, a new tower was constructed at the Church of

the Assumption of the Blessed Virgin; it also acted as a defensive tower for the city.

First-generation Greek immigrants continued to feel isolated because of their nationality. However, second- and especially third-generation Greeks actively tried to become an organic part of the Polish-Lithuanian Commonwealth, and later the Austrian establishment. Some well-known families later decided to emigrate and serve the monarchs of Russia.

By the end of the 18th century, however, despite the preservation of well-known families such as Paparas or Mazaraki in the Rus'ke Wojewodstwo, attempts to form local Greek diasporas in this part of Central-Eastern Europe had mostly ended.

МЕТРОЛОГІЧНО-НУМІЗМАТИЧНИЙ СЛОВНИК

ОДИНИЦІ ВАГИ

КАМІНЬ = 32–50 фунтам; для зважування коштовних товарів використовували камінь меншої ваги, що становив 11 фунтів.

ФУНТ львівський = 405,2 кг.

ЦЕНТНЕР львівський = 60,75 кг.

ЛАГА оливок = 97, 2 кг.

МІШОК родзинок = 97,2 кг.

МІШОК “турецької трави” = 5–7 каменів

ЛОТ (лут) – міра ваги (нім. – Loth). Становив 12,797 г. На українських землях XVII–XVIII ст. використовувався для зважування невеликих кількостей кави, прянощів, благородних металів і коштовних каменів (див.: Винник Василь, *Назви одиниць виміру і ваги в українській мові*, Київ, 1966).

КУФА – міра рідини, бочка. Назва походить від нім. Kufe. У Пруссії дорівнювала 37 відрам, на Лівобережній Україні – 40 відрам, тобто 340 л (див.: Словарь української мови: в 4-х т. за ред. Б. Грінченка, Київ, т. 2, (1907–1909), 333.

ТУРЕЦЬКА КУФА – бочка, яку використовували для транспортування вина, містила 421 горнець, що становило 1616,64 л. У Венеції як тару використовували бочку, що важила близько 1 т (див.: *Savary des Bruslons, Dictionnaire de commerce*, (t. 4), 1049; Т. 5, 582).

БОЧКА – міра об'єму сипких та рідких речовин від 36 до 122 гарнців; дорівнювала половині куфи (див.: *Привілеї національних громад міста Львова*, 528).

ГОРНЕЦЬ – міра сипких та рідких тіл, становила 4 кварта; у Львові була ємністю 3,84 л.

МІРИ ДОВЖИНИ

ШТУКА полотна = 48 ліктям, **БЕЛА** сукна – 25 поставам, **ПОСТАВ** сукна – 20–50 ліктям, частіше – 30–36 ліктям (див.: Ісаєвич Ярослав, “Деякі питання української метрології XVI–XVIII ст.”, *Науково-інформаційний бюлетень Архівного управління УРСР*, № 2 (46), (1961): 10).

ЛКОТЬ львівський = 73, 2 см.

Штука чамлету = 58 ліктів.

Штука мухаєру = 29 ліктів.

НУМІЗМАТИЧНІ ТЕРМІНИ

АСПР – в галицьких письмових джерелах XVI–XVII ст. – назва турецького акче. В середині XVI ст. 1 А. дорівнював $\frac{2}{3}$ польського гроша або двом угорським денаріям. У 1627 р. 1 А. дорівнював 0,7 польського гроша. Ці курси були актуальні для купців, які спеціалізувалися на східній торгівлі. На грошовому ринку Руського воєводства турецькі акче помітної ролі не відігравали (див.: Зварич В., Шуст Р. *Нумізматика*, 27).

ДУКАТ – золота монета масою бл. 3,5 г високопробного золота. В XVI ст. назва Д. почала вживатися у всій Європі як синонім золотої монети, витіснивши термін “флорин”.

ЧЕРВОНИЙ ЗЛОТИЙ – інша назва золотого дуката (FLORENOS RUBEUS) (див.: Зварич В., Шуст Р. *Нумізматичний*, 144–145).

ЗЛОТИЙ ПОЛЬСЬКИЙ – золота, а згодом срібна монета. В XV ст. був еквівалентом 30 срібних грошів за один дукат. 1 гріш = 0,77 г чистого срібла. Реальна срібна монета З. став в 1564 р. Такою вартістю ця грошова одиниця залишалася до часів правління короля Яна II Казимира (1648–1668), коли через значну емісію їх вартість впала до 12–13 гр. (див.: Зварич В., Шуст Р. *Нумізматичний*, 165).

ТАЛЕР – срібна монета вагою в 1 унцію (31,83 г), яка з'явилася у німецьких князівствах з 1484–1500 рр. У Речі Посполитій були в обігу празькі гроші, що мали від 3,527 г (1300) до 1,187 г (1564) срібла. Після реформи короля Сигізмунда I 1526–1529 рр. почали карбувати польські гроші (0,772 г срібла), тобто злотий, який дорівнював 30 гр., мав містити 23,16 г срібла. Отож, 40 тис. талерів – це 54 974 зл. (див.: Зварич В. Шуст Р. *Нумізматика*, 349–351).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

ДЖЕРЕЛА

1. Неопубліковані

Центральний державний історичний архів України,
м. Львів

Львівський гродський суд, актова книга реляцій (донесень)
львівського гродського суду, ф. 9, оп.1:

Спр. 361, чистова книга донесень (1606), 1534 с.

Спр. 504, чистова книга донесень (1716), 1580 с.

Перемишльський гродський суд, м. Перемишль, Перемишльської
землі, Руського воєводства (Judicium castrense Premislience),
ф. 13, оп. 4:

Спр. 342, чистова книга вписів (1623), 742 с.

Магістрат міста Львова, ф. 52, оп. 1:

Спр. 90, декрет короля Яна Казимира Раді міста Львова в зв'язку з
опротестуванням рішень львівського магістрату в спорі між
І. Мазаракі та Лавришевичами, (1687), 2 с.

Спр. 441, опротестування акту розподілу спадщини А. Корнякта його
кредитором Х. Августиновичем, (Витяги з львівських гродських
книг), (1712-1774), 6 с.

Спр. 558, інвентарний опис "Папаровського двору" біля Високого Замку
(1788), 3 с.

Спр. 665, акт про купівлю передміщанином Я. Прухновичем кам'яниці
Вежховських по вул. Галицькій у Львові (1646), 2 с.

Спр. 667, матеріали про вирішення майнового спору між подружжям
Стембовським і львівським магістратом, Королівські декрети,
(в описі: матеріали про вирішення майнового спору між подруж-

Список використаних джерел та літератури

- жям Стшембовськими і львівським магістратом, Королівські декрети, позови, скарги та ін.), (1650–1654), 53 с.
- Спр. 698, акт про юридичне оформлення власності Папари Константи-на на “Лукіановську” кам’яницю у Львові (1773), 16 с.
- Спр. 727, контракт на оренду міської лазні у Львові (Витяги з львівських міських актових книг) (1619-1755), 10 с.
- Спр. 1030, підтвердження короля Яна III привілею львівського старо-сти Мнішка подружжю Ісаровичів на три луки зв. “Ідлерівські” біля млина “Згнило”, відпис з ХХ ст. (1692), 1 с.
- Спр. 1039, судовий декрет в справі розподілу спадкового майна Афен-дика Петра між зятями Лясковським Степаном та Семеновичем Петром, витяги з львівських міських актів (1704), 2 с.
- Спр. 1048, реєстр сплачених контрибуцій від “Афендиковского”, “Ля-сковської” і “Нестерівської” кам’яниць (1784), 1 с.
- Спр. 1102, книга записів декретів, дарчих, заповітів та ін. доку-ментів шпиталів св. Духа, св. Лазаря, св. Станіслава, (XVI–XVII ст.), 21 с.

Магістрат міста Львова, оп. 2, (Officium consulare):

- Спр. 16, книга запису індуктів і протоколів уряду Ради (1573-1577), 1678 с.
- Спр. 17, (1577-1580), 1521 с.
- Спр. 20, (1589-1590), 1604 с.
- Спр. 26, (1601-1608), 1474 с.
- Спр. 32, (1614-1615), 1627 с.
- Спр. 37, (1622), 1995 с.
- Спр. 39, (1624), 1326 с.
- Спр. 45, (1630), 2704 с.
- Спр. 51, (1636), 1826 с.
- Спр. 54, (1639), 1373 с.
- Спр. 58, (1646-1647), 1966 с.
- Спр. 69, (1660-1661), 963 с.
- Спр. 70, (1661), 1229 с.
- Спр. 71, (1662), 760 с.
- Спр. 80, (1673-1674), 1549 с.
- Спр. 86, (1684-1685), 1234 с.
- Спр. 87, (1686-1687), 943 с.
- Спр. 91, (1696-1699), 1432 с.
- Спр. 233, книга записів майнових зречень, зобов’язань, контрактів, заповітів та інших документів мешканців Львова (1515-1522), 185 с.
- Спр. 235, книга запису індуктів і протоколів спірних і кримінальних справ лавничого суду (1538-1541), 941 с.

- Спр. 240, (1539-1561), 1189 с.
Спр. 243, (1569-1576), 1673 с.
Спр. 244, (1576-1579), 1621 с.
Спр. 245, (1579-1582), 1475 с.
Спр. 247, (1585-1587), 1425 с.
Спр. 248, (1588-1591), 1696 с.
Спр. 253, (1603-1605), 2179 с.
Спр. 256, (1610-1611), 2127 с.

Актові книги війтівського уряду (Acta officii advocatialis)

а) індукти та протоколи:

- Спр. 334, книга записів заповітів та актів про юридичне оформлення прав власності на спадкове рухоме та нерухоме майно (1541-1559), 376 с.
Спр. 335, (1544-1578), 867 с.
Спр. 337, (1579-1594), 719 с.
Спр. 338, (1578-1666), 494 с.
Спр. 341, (1642-1655), 802 с.
Спр. 343, (1688-1701), 282 с.

Книга протоколів комісії присяжних (Protocolla officii iurisfidelium):

- Спр. 389, книга записів ухвал, скарг, боргових зобов'язань, протоколів зізнань свідків та ін. документів (1603-1605), 2109 с.
Спр. 394, (1616-1619), 1329 с.
Спр. 401, (1643-1647), 2709 с.

“Акти вірменського суду” (Acta iudicii civilis Armenorum)

Індукти та протоколи:

- Спр. 513, книга записів декретів, майнових зобов'язань, торгових угод, заповітів та ін. документів (1537-1561), 699 с.
Спр. 514, (1561-1584), 755 с.
Спр. 516, (1596-1600), 1040 с.
Спр. 517, (1601-1604), 1142 с.
Спр. 520, книга індуктів (1611-1615), 1235 с.
Спр. 521, книга індуктів (1616-1621), 1720 с.
Спр. 522, книга індуктів (1621-1633), 1471 с.
Спр. 523, книга індуктів (1629-1633), 2061 с.

Індукти та протоколи війтівського уряду (Книга записів ухвал, скарг, боргових зобов'язань, зізнань свідків):

- Спр. 562, актові книги старостинського суду і приміських підзамкових юридик (Acta Burgrabia et C.R. Cameralia) (1704-1719), 727 с.

Список використаних джерел та літератури

Спр. 619, книга записів привілеїв, декретів протоколів і судових витрат комісій у справах суперечок громади з радниками міста (1607-1735), 509 с.

Вибори до міських урядів Львова. Надання міського громадянства:

Спр. 648, книга запису протоколів про результати виборів до міських урядів. Вписи осіб, яким надано міське громадянство (1572-1604), 355 с.

Матеріали комісії 10-ти (decemviri) і 40-а (quadragintaviri) мужів про здійснення нагляду за фінансовим господарством міста:

Спр. 667, книга протоколів “Комісії 10 мужів” про результати обстеження прибутків королівської та міської кас (1618-1692), 977 с.

Спр. 670, книга протоколів “Комісії 10 мужів” про результати обстеження прибутків королівської та міської кас (1654-1634), 64 с.

Міські касові книги:

Спр. 696, касова книга видатків та прибутків міста (1404-1414), 353 с.

Спр. 704, книга реєстрів чиншових прибутків з будинків, крамниць, страганів тощо, оплат з виборів та надання міського громадянства (1522-1548), 374 с.

Спр. 705, книга реєстрів чиншових прибутків з будинків, крамниць, страганів тощо оплат з виборів та надання міського громадянства (1549-1577), 685 с.

Книги реєстрів мита “штукового” та видатків з його фонду:

Спр. 831, (1671), 198 с.

Спр. 833, (1672-1673), 207 с.

Спр. 834, (1673-1678), 142 с.

Спр. 835, (1673-1674), 53 с.

Спр. 836, (1673-1676), 170 с.

Спр. 837, (1676-1678) 241 с.

Спр. 838, (1678-1684) 288 с.

Спр. 839, (1684-1689) 349 с.

Книги королівської каси

Спр. 906, книга реєстрів річних прибутків і видатків (1608-1612), 413 с.

Книги міських організацій: цехів: братств, релігійних і громадських установ:

Спр. 1002, книга запису протоколів засідання цеху крамарів (1528-1632), 136 с.

Спр. 1003, (1528-1632), 143 с.

Архівні матеріали до історії Львова:

Спр. 1153, книга запису торгових операцій купця Фердинанда Лехнера (1650-1643), 612 с.

Предметно-іменний покажчик до книги протоколів і формулярів війтівського уряду за 1577-1622 рр.:

Спр. 1301, предметно іменний покажчик до книги протоколів і формулярів війтівського уряду (1635-1639), 826 с.

Спр. 1303, (1644-1647), 1128 с.

Спр. 1319, (1537-1600), 594 с.

Спр. 1321, (1537-1600), 512 с.

• Львівський Ставропігійський інститут, м. Львів, ф. 129, оп. 1:

Спр. 46, мандат короля Сигізмунда II до магістрату про зрівняння прав українського населення з правами польського населення міста, витяг з львівських городських актів за 1573 р. (1572), 2 с.

Спр. 82, списки осіб, які вступають у члени Братства (1586, 1590, 1591, 1597, 1600, 1601, 1609), 5 с.

Спр. 90, підтвердження Константинопольського патріарха Ієремії привілею антиохійського патріарха Йоакима на заснування братства при Успенській Церкві, оригінал (1587), 3 с.

Спр. 97, боргове зобов'язання Паламіди Михайла і Кампіліса Бернгарда братству на 836 флоринів і 15 гр., оригінал (1588), 2 с.

Спр. 420, акт передачі Корняктом Костантином-молодшим прав на Сухорабську /Таневичівську/ кам'яницю братству, витяг з львівських міських актів (1608), 2 с.

Спр. 439, боргове зобов'язання Афендиків Симона, Андрія та Миколи Савичу Маркові на 1320 зол. (1612), 2 с.

Спр. 446, лист колишнього молдавського митрополита Мардарія з Афону до братства із закликом про збереження православної віри та проханням надіслати нові книги, надруковані в братській друкарні (1614), 3 с.

Спр. 484, підтвердження Ради міста про передачу черницям Лангшівнами Кандідою і Олімпією скрині покійного Гораецького-Поповича Тимофія його братові смоленському ченцю Гораецькому Антону, витяг з львівських міських актів (1622), 2 с.

Спр. 566, заповіт Альвізія Михайла за 1000 зл. Успенській церкві і школі, витяг з табулярних книг за 1804 р. (1644), 5 с.

Спр. 571, Декрет про боргові зобов'язання про введення братства у володіння “Мадзепетанською” (також званою Еммануїльською)

Список використаних джерел та літератури

- кам'яницею та покриття заборгованості Мадзапети Константина. (1645-1648) 6 с.
- Спр. 576, декрет короля Владислава IV в справі майнового спору між Лангішом Гаврилом та спадкоємцями Дорофейовича Еммануїла (1647), 2 с.
- Спр. 601, посвідчення Богоявленського братства про одержання церковних речей від черниць Лангишівен (1652), 1 с.
- Спр. 621, декрет короля Яна Казимира про звільнення братства від опіки над родичами покійного грека Георгійовича Еммануїла (1659), 2 с.
- Спр. 646, послання Єрусалимського патріарха Нектарія до православного духовенства й віруючих із закликом сприяти у зборі пожертвувачів протосинкелу Йоаникію та священику Леонтію, копія 18 ст. (1665), 2 с.
- Спр. 704, повноваження братства синові Красовського Степана на отримання дорогоцінностей покійного Альвізія, переховуваних у купця Горна в Гданську (1676), 1 с.
- Спр. 705, судові позови Папарі Юрію в справі неповернення ним грошей, залишених на збереження у 1681 р. київським митрополитом Винницьким Антоном, витяги з львівських гродських актів (1676-1680), 8 с.
- Спр. 717, універсал короля Яна III уніатським братствам і Ставропігіям у Великому Литовському князівстві про прибуття на з'їзд до Любліна на 24 січня 1680 р. для врегулювання релігійних непорозумінь між католиками, православними і уніатами (адресоване до Віленського братства при монастирі) (1679), 3 с.
- Спр. 718, перелік спадкового рухомого майна купця грека Маркочана Дмитра, померлого в Онуфрієвському монастирі, список покупців окремих речей та посвідчення Мацуничевича Константина про отримання 200 таларів (1684), 5 с.
- Спр. 724, посвідчення братствам при Миколаївській, Благовіщенській церквах про одержання від братства дарчого запису грека-купця Маркочана Дмитра (1688), 3 с.
- Спр. 727, королівські і судові декрети, позови та інші документи про спір між братством за несплату боргу Папарі, забезпеченого на "Куртовичовській" кам'яниці, оригінали та витяги з львівських гродських актів (1771), 62 с.
- Спр. 732, заповіт Лавришевича Степана (1694), 2 с.
- Спр. 770, метрика хрещення Дйорка Андрія в Успенській церкві видана на вимогу Папарі Константина у 1654 р., облята з львівських гродських актів за 1756 р. (1702), 2 с.
- Спр. 935, дарчий запис Папарів Софії та Теодора церкві Онуфрієвського монастиря на відсотки в сумі 700 зл. від прибутків з маєтків с. Батятичі, витяг з львівських гродських актів (1734), 1 с.

- Спр. 1043, книга протоколів засідань (1599-1650), 75 с.
Спр. 1054, книга прибутків і видатків, ведена Лангішем Григорієм (1633-1637), 23 с.
Спр. 1061, книга протоколів засідань та вихідної кореспонденції (1648-1649), 46 с.
Спр. 1071, боргові зобов'язання та особисті документи грецьких та угорських купців (1653-1681), 19 с.
Спр. 1078, книга прибутків та видатків, ведена Федоровичем Матвієм (1659-1662), 12 с.
Спр. 1102, реєстр продажу книг та видатків з виручених грошей, складений Мазаракі Іваном (1674-1676), 5 с.
Спр. 1148, перелік нерухомого майна братства з поданням документів про підтвердження права власності (кін. 18 ст.), 23 с.
Спр. 1149, книга видатків на реставрацію церкви св. Трійці при Онуфрієвському монастирі ведена, Ісаровичем Зотою (1702), 10 с.
Спр. 1205, книга прибутків і видатків братчика — купця Лавришевича Степана (1642-1644), 29 с.
Спр. 1208, книга прибутків та видатків братчика — купця Лавришевича Степана (1663-1666), 55 с.
Спр. 1211, акт зізнання самбірського купця — грека Коцовича Теодора, посередника між краківським купцем Чолкою і трансильванським купцем-греком Штамою Степаном про порушення купецького контракту Штамою, витяг з самбірських міських актів (1678), 2 с.

Колекція грамот на пергаменті:

- Ф. 131, оп. 1, спр. 488, грамота польського короля Сигізмунда II про порядок торгівлі у місті Львові винами, привезеними з Греції (20 квітня 1554 р.), 1 с.

Колекція листів державних, громадських та церковних діячів України, Польщі та інших країн:

- Ф. 132, оп. 1:
Спр. 763, лист купця Миколайовича Костакіса до купця Ертеріса Ердалі про торгові справи (12 березня 1687 р.), 3 с.
Спр. 624, лист купця Константиновича Дмитра до невідомого адресата у торгових справах (13 листопада 1691 р.), 2 с.

Магістрат міста Бродів, Львівської землі, Руського воєводства:

- Ф. 24, оп. 1:
Спр. 3, книга справ війтівського суду (Актова книга війтівського уряду) (1629–1658), 203 с.
Спр. 5, (1639 – 1643), 496 с.
Спр. 6, (1644 – 1645), 140 с.

Список використаних джерел та літератури

Ф. 181 (Лянцкоронські), оп. 2, спр. 1222, книга обліку медів та вин, що зберігалися в пивницях графів Жевуських у с. Деменка, м-ку Колодно, с. Крупсько з відомостями про їх походження та вживання (1755-1765 рр.), 56 с.

Ф. 401, оп. 1, спр. 20, редакція журналу “Літературно-науковий вісник у Львові”, історичні довідки, описи, копії грамот з XIV–XVIII ст. та інші матеріали про політичні і воєнні події та суспільно-політичне і економічне життя на українських землях та суміжних країнах, в минулому надіслані в редакцію для опублікування.

Державний архів Львівської області (ДАЛО): Архівна книжка Національного історико-культурного музею-заповідника “Личаківський цвинтар”, ф. 3152, оп. 1, спр. 1, час. 2.

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (AGAD), Archiwum Koronne (AKW) Dział Turecki:

Teczka 26, nr. 56, Teczka 27, nr. 60. Teczka 36, nr. 80. Teczka 37, nr. 82. Teczka 63, nr. 137. Teczka 64, nr. 140. Teczka 88, nr. 186. Teczka 90, nr. 189. Teczka 126, nr. 245. Teczka 155, nr. 29.

AGAD, Archiwum Zamoyskich (AZ):

Sygn. 634, nr 32: “Plan Rynku w Zamościu”, oryg. Rękopis jednobarwny o wymiarach 36,9x33,4 cm., ok. 1603–1604 r.

Archiwum Państwowe w Lublinie, Acta luźne m. Zamościa (1594-1600), consularia. Syg. 2, n. 110625, Liber actorum consularium civitatis Novae Samoscensis (!), <https://szukajwarchiwach.pl/35/61/0/2/2#tabJednostka>.

Львівська наукова бібліотека АН України ім. В. Стефаника (ЛННБ), відділ рукописів:

Ф. 5, оп. I, спр. 2125 (Plantatio Porządków y Electiones Prawosławne Bractwo Lwowskie Stawropigion...), арк. 108-110, 129-131.

Ф. 5, оп. 2, спр. 3022, лист короля Стефана Баторія до Константина Корнякта (1577 р.) 4 арк.

Ф. 5, оп. 1, спр. 4281, оригінальні боргові зобов’язання родини Корняктів перед Стадницьким та іншими кредиторами “Summae originales creditorum Korniaktovianorum et summae Stadniccianaе in bonis Korniaktovianis haerentes”, (XVIII w.), 68 арк.

Ф. 9, спр. 51, Корнякти, акти роду Корняктів, (1712 р.), 62 арк.

Ф. 141, (Збірка документів з колекції Олександра Чоловського), оп, 3, спр. 308, (родинно-маєткові справи Мазаракі); спр. 389, (1792-1892), (родинно-маєткові справи Папарів).

СТАРОДРУКИ:

Pręzetn znamienitych cnot y heroiczných dzieł wielmożnego iego mości p. Karola Franciszka na Białobokach, Zurawicy Korniakta niebu od śmierci oddany, kazaniem pogrzebowym w Przemysłu, przez W. O. Bonawenturę od S. Stanisława Karmelitę Bosego roku 1672, dnia 4 miesiąca kwietnia, Lwów, 1672, w drukarni M. Iakva Mościckiego, <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/docmetadata?id=367254&rom=publication>.

Le Laboureur, Jean Relation du voyage de la Reine de Pologne, et du retour de Madame la Mareschalle de Guébriant... par la Hongrie, L’Autriche, Styrie, Carienthie, le Frioul, l’Italie. Avec un discours historique de toutes les villes et Estats per où elle a passé Paris, 1647.

Andrzej Frycz Modrzewski, *O poprawie Rzeczy Pospolitej*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa, (1953): 676 s., http://catalogue.bm-grenoble.fr/in/faces/details.xhtml?id=p%3A%3Ausmarc-def_0000307829&.

2. Опубліковані

- *Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологическою комиссиею: в 15-ти т. Санкт-Петербург, 1863 – 1892, т. 11: 1672-1674: Прибавления 1657, Санкт-Петербург, тип. М. Эттингера, 1879. [6] с., 820 стб., 18; т. 12, 1675-1676, Санкт-Петербург, тип. братьев Пантелеевых, 1882. [6] с., 20, 874 стб., 15.*
- *Анна Комнина, Алексиада*, вступ. статья, перевод, комментарий Якова Любарского, отв. редактор Александр Каждан, Москва, издательство “Наука”, главная редакция восточной литературы, 1965, (серия “Памятники средневековой истории народов Центральной и Восточной Европы”), 688 с.
- Бантыш-Каменский Николай, *Реестры по греческим делам Московского Архива Коллегии иностранных дел Российский государственный архив древних актов*, Россия и христианский Восток, вып. 2, отв. редактор Борис Фонкич, Москва, “Индрык”, 2001, 414 с.
- *Боротьба Південно-Західної Русі і України проти експансії Ватикану та унії (X – початок XVII ст)*, зб. док. і матеріалів, упоряд. Євген Гринів та ін., Київ, Наукова думка, (1988), 1618 р. (Список настанов київського унійного митрополита Велямина Рутського щодо поширення унії в Києві): 209-210.
- Галицько-Волинський [Іпатіївський список], за виданням: Галицько-Волинская летопись (под. ред. Ольги Лихачевой), (ПСРЛ), XIII век, Москва, 1981.

Список використаних джерел та літератури

- Геродот. *Історія*, книга I, § 201, Київ, Наукова думка, (1993), 571 с.
- Доба гетьмана Івана Мазепи в документах, упоряд.: Сергій Павленко. Київ, Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, (2007), 1144 с.
- “Документы, служащие материалом для истории церковных братств Юго-Западной России”, *Вестник Юго-Западной и Западной России*, № 3, Київ, (1862): 97 – 121.
- *Документи Богдана Хмельницького*, упор. Іван Крип’якевич, Київ, Вид-во Академії наук УРСР, (1961), 740 с.
- Зиморович Бартоломей, *Потрійний Львів, Leopolis Triplex*, пер. з латин. Наталі Царьової, наук. комент. Ігоря Мицька, відп. ред. Олександр Шишка, Львів, “Центр Європи”, (2002), 224 с.
- Зубрицький Денис, *Хроніка міста Львова*, пер. з польськ. Івана Сварника; коментарі Мирона Капраля; ред. Олександра Шишки, Львів, Центр Європи, (2002), 602 с.
- Зубрицький Денис, *Хроніка Ставропігійського братства*, пер. Іван Сварник, видавництво “Апріорі”, Львів, (2011), 404+4 с.
- *Исторические связи народов СССР и Румынии в XV— начале XVIII в.: Документы и материалы*, издал Яким Гросул и др.: в трех томах, издательство “Наука”, Москва, т. II (1633-1673), 1965.
- *Лист до Олексія Михайловича відносно греків Івана та Тафлари та Юрія, які повернулися з польського полону з відомостями про воєнні плани Угорщини, Мултянії і Польщі 19 (29) серпня 1654 р.*, Київ, Документи Богдана Хмельницького, упоряд. Іван Крип’якевич, Київ, (1961): 369-371.
- *Матеріали до історії торгівлі Львова*, вид. Іван Крип’якевич, ЗНТШ, Львів, т. СХV, кн. 3, (1905): 1 – 46.
- *Мартин Груневег (отец Венцислав): духовник Марины Мнишек, записки о торговой поездке в Москву в 1584-1585 гг.*, составитель Анна Хорошкевич, Москва, памятники исторической мысли, (2013), 384 с, ил.
- Оглоблин Николай, “Арсений, архиепископ Элассонский, и его “Описание путешествия в Московию”, *Историческая библиотека*, № 9, Москва, (1879), <http://www.vostlit.info/Texts/rus13/Elassonskij/frametext3.htm>.
- “Об отмене Свенской ярмарки и о приезде греков в Азов, а поляков в Смоленск”, *Полное собрание законов Российской империи*, т. 4, №1840, Санкт-Петербург, 1829.
- *Памятники, изданные Временною комиссиею для разбора древних актов, высочайше учреженною при Киевском военном, Подольском и Вольнском генерал-губернаторе*, т. 3, Київ, 1893.

- *Полное Собрание Русскихъ Лѣтописей. Изданное по Высочайшему повелѣнію Императорскою Археографическою Коммиссією*, т. 2, Ипатъевская Лѣтопись, издание второе, С.-Петербургъ, типографія М. А. Александрова (Надеждинская, 43), 1908.
- *ПСРЛ*, т. 32, Хроники: Литовская и Жмойтская, Быховца. Летописи: Баркулабовская, Аверки и Панцьярного, Москва, Наука, (1975), 234 с.
- *Привілеї міста Львова (XIV– XVIII ст.)*, упорядник Мирон Капраль, Львів, 1998, (т. 1), 640 с.
- *Привілеї національних громад міста Львова (XIV– XVIII ст.)*, упорядник Мирон Капраль, наук. ред. Роман Дашкевич, Роман Шуст, Львів: МГКО “Документальна скарбниця Львова”, ЛНУ ім. І. Франка, Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. Михайла Грушевського НАН України; Інституту сходознавства ім. Агатангела Кримського НАН України, (2000), 576 с.
- *Східна торгівля Львова в середині XVI – першій половині XVII ст. збірник документів*, упорядник Кривонос Володимир, Львів, ЛНУ імені Івана Франка, (2011), 256 с.
- *Торгівля на Україні, XIV – XVII ст.: Волинь та Наддніпрянщина*, АН УРСР. Археографічна комісія та ін., упор. Володимир Кравченко, Наталя Яковенко; редколег.: Микола Котляр (відп. ред.) та ін. Київ, Наукова думка, (1990), 408 с.
- *Хрестоматія з історії Української РСР*, у 2 т., Київ, 1959, т. 1: 3 найдавніших часів до кінця 50- х рр. XIX ст, упоряд. Олександр Бевзо та ін., 747 с.
- *Юбилейное издание в память 300-летнего основания Львовского ставропигиального братства. Львов. Иждивением и типом Ставропигиального института*, 1886, т. 1, 156 с.

- *Akta Grodzkie i Ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego Bernardyńskiego we Lwowie*, Lwów, (1876), т. VI, 302 s.; (1884), т. X, 542 s; (1914), т. XXII Lauda Sejmikowe, 847 s; (1928), XXIII, Lauda Sejmikowe, 683 s.
- *Almut Bues, Albrecht Berger (Hrsg.), Die Aufzeichnungen des Dominikaners Martin Gruneweg (1562 – ca. 1618) über seine Familie in Danzig, seine Handelsreisen in Osteuropa und sein Klosterleben in Polen, band 1–4, Harrassowitz, Wiesbaden, (2008), Etwa, 2000, Seiten.*

Список використаних джерел та літератури

- *Album Civium Leopoliensium. Rejestry przyjęć do prawa miejskiego we Lwowie 1388-1783*, t. 1-2, wyd. Andrzej Janeczek (we współpracy z Poznańskim Towarzystwem Przyjaciół Nauk), wyd. Andrzej Janeczek, Poznań, Warszawa, t. 1, (2005), 405 s.; n. II, 291 s.
- *Archiwum Jana Zamojskiego*, t. IV, (1585 – 1588), wyd. Karol Lepszy, Kraków, 1948, (Nakład Polskiej Akademji Umiejętności), s.600.
- *Jan Alnpek i jego "Opis miasta Lwowa" z początku XVII wieku*, wyd. Stanisław Rachwał, Lwów, drukarnia L. Wiśniewskiego, (1930), 55 s.
- *Akta radzieckie rzeszowskie 1591-1634*, wyd. i wstępem poprzedził Adam Przyboś, inst. Historii PAN, Wrocław: Kraków, zakład narodowy im. Ossolińskich, wydaw. PAN, 1957, 190 s.
- *Diplomata statutoria a patriarchis orientalibus Confraternitati Stauropigianae Leopoliensi a 1586–1591*, data. Leopoli, 1895, vol. 2, 133 p.
- Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria Romînilor*, Buc., Stabilimentul grafic I.V. Socecu, t. VII, 1904.
- Hurmuzaki Eudoxiu, *Documente privitoare la istoria Românilor*, Bucurest, by Academia Română, 1900, t. 11; Bucurest, 1900, supl. II, t. 2, 3.
- Ioannis Cinnami, *Historia*, Epitome rerum ab Ioanne et Alexio Comnen gestarum, Bonnae, v, 3, Bonn, 1885, 203 s.
- *Katalog Dokumentów Archiwum Państwowego w Lublinie: cz. 1, katalog Dokumentów miasta Lublina, jego jurydyk, cechów, kościołów i klasztorów 1317 – 1792*, oprac. Maria Trojanowska. Lublin, 1996, 214 s.; *Katalog Dokumentów rycznej proveniencji Miast, wsi, cechów, parafii, klasztorów a osób prywatnych 1397 – 1794*, oprac. Maria Trojanowska, Lublin, 1998.
- *Monumenta Confraternitatis Stauropigianae Leopoliensis, sumptibus Instituti Stauropigiani*, edidit dr. Wladimirus Milkowicz, Leopoli, 1895, vol. 1, 960 p.
- *Pomniki dziejowe Lwowa z archiwum miasta, t. 1, najstarsza księga miejska 1382–1389*, wyd. Czołowski Aleksander, Lwów, Gmina król. Stoł. Miasta Lwowa, 1892, 152 s. (Pomniki dziejowe Lwowa. T. I).
- Mikołaj Stworzyński, *Opisanie statystyczno-historyczne dóbr Ordynacji Zamoyskiej, 1834 r.* (*Biblioteka Narodowa w Warszawie (BN)*, *Biblioteka Ordynacji Zamoyskiej (BOZ)*, rkps nr. 1815), k. 89–90.
- Morawski Szczesny, "Ważniejsze przywileje i dokumenty Jana i Tomasza Zamojskich podane w streszczeniu", *Rocznik Samborski. Wydawnictwo na cele dobroczynne samborskie*, t. XII, Nowa Seria, wydawnictwo G. Koln, Sambor, (1888-1889): 86-87.
- *Pamiętniki o wyprawie Chocimskiej r. 1621 Jana hrabi z Ostroga, Prokopa Zbigniewskiego, Stanisława Lubomirskiego i Jakoba*

Sobieskiego z rękopisów współczesnych i druków mniej znanych zebrał Żegota Pauli, Kraków, 1853.

- *Prawa, przywileje i statuta miasta Krakowa (1507 – 1795)*, t. 2, 1587 – 1696. zebr. Franciszek Piekosiński, Kraków, Akademia Umiejętności, (1885 – 1909), 266 s.
- *Relazione dell'impero Ottomano di Lorenzo Bernardo 1592*, Regio Archivio di Corte di Torino, (vol. VI): 321-426; Опубликовано: Cambridge Library Collection — European History Cambridge University Press, 2012.
- Rolny Wilhelm, “Dwie taksy towarów cudzoziemskich z roku 1633”, Akademia Umiejętności: Archiwum Komisji Prawniczej, Kraków, t. 5, (1897): 548–574.
- Smółka Janusz, Katalog Archiwum Aktów Dawnych miasta Jarosławia, Jarosław, nakładem Gminy miasta Jarosławia, (1928), 38 s.
- *Volumina Legum*, Przedruk Zbioru Praw Staraniem XX Pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782 wydanego, Petersburg, nakładem i drukiem Jozafata Ohryzki, vol. II, 482 p.; Vol III, 472 p.; Vol. IV, 501 p.
- Zimorowicz Bartolomej, *Historia miasta Lwowa, królestw Galicyi i Lodomeryi stolicy z opisaniem dokładnem okolic i potrojnego oblężenia [...]*, pracą Marcina Piwockiego na język polski przełożona, Lwów, (1835), 508 s.

ЛІТЕРАТУРА

1. Александрович Володимир, *Українське малярство XIII–XV ст.* Львів, 1995, 196 с., 32 іл. (Студії з історії українського мистецтва).
2. Александрович Володимир, “Епілог львівського середовища малярів вірменського походження: майстри середини XVII – першої третини XVIII ст.”, *Україна в минулому*, вип. 8, Київ–Львів, (1996): 136–150.
3. Александрович Володимир, *Мистецтво Галицько-Волинської держави*, В. С. Александрович, НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, (Львів: Б. в., 1999), 132 с.
4. Александрович Володимир, “Візантія і мистецька культура Княжої України: моделі взаємовідносин”, *Вісник Львівського університету, серія історична*, вип. 34, (1999): 55–72
5. Александрович Володимир, “Юрій Шимонович-молодший: портрет Пелагії з Афендиків, дружини маляра. Нова версія походження портрету “Барвари Лангшівни”, *Нова Хвиля*, № 2, (Львів, 1997).

Список використаних джерел та літератури

6. Багрий Роман, Могитич Иван, Ратич Алексей, Свешников Игорь, “Раскопки во Львове”, *Археологические открытия* 1975 г., (Москва, 1976): 297-299.
7. Барвінський Олександр, “Ставропігійська церква Успення Пр. Богородиці у Львові і заходи коло її обнови і прикраси”, *Збірник Львівської Ставропігії. Минуле та Сучасне: Студії, замітки, матеріали*, ред. Кирило Студинський, Львів, (1921): 1 – 54.
8. Барсуков Алексей, *Всероссийский патриарх Иоаким Савелов*, чит. в заседании 21 дек, 1890, о-во Любителей Духов Просвещения, (1891), 16 с. (Прил. VI к Отчетам о заседаниях О-ва (Памятники древней письменности и искусства, 83).
9. Бережна Ліля, “Як намалювати ворога? “Свої” і “чужі” в ранньомодерній українській іконографії”, *Theatrum Humanae Vitae*, студії на пошану Наталії Яковенко, Київ, Laugus, (2012): 472-488.
10. Беднов Василий, *Православная Церковь в Польше и Литве*, (Минск, Лучи Софии, (2002), 432 с.
11. Білецький Степан, “Розвиток ремесла і промислів у Львові в середині XVII ст.”, *з історії західноукраїнських земель*, Київ, вид-во АН УРСР, т. 2, (1957).
12. Бибиков Михаил, “Византийские источники по истории Руси, народов Северного Причерноморья и Северного Кавказа (XII–XIII вв.)”, *Древнейшие государства на территории СССР*, Москва, (1981): 5–151.
13. о. Андрей Борковский, “Первый визит экзарха Кирилла Лукариса в Киевскую метрополию (1595–1597)”, *Каптеревские чтения*, сборник статей, № 7, Москва, (2009): 129-140.
14. Богатырев Анатолий, “Новые свидетельства о смерти Каменецкого кастеляна Павла Потоцкого *Древняя*”, *Русь, Вопросы медиевистики*, пп. 59–62, Москва, (2015): 79, http://www.drevnyaya.ru/vur/2015_2/part_6.pdf.
15. Бродель, *Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV–XVIII ст.*, т. 1, структури повсякденності: можливе і неможливе, Київ: Основи, (1995), 543 с.
16. Будиловичь Антон, *Русская православная старина въ Замостье*, (Варшава: Типография Варшавского учебного округа, 1885), 262 с.
17. Васильева Ольга, “Формування традиції придворного бенкету в Гетьманщині (друга половина XVII – перша третина XVIII ст.)”, *Повсякдення ранньомодерної України*, № 1, Київ, Інститут історії України НАН України, (2013): 57-68.
18. Войтович Леонтій, “Торгівля і торговельні шляхи”, *Історія української культури*, Українська культура XIII – першої половини XVII ст., т. 2, Київ, (2001): 81–93.

19. Войтович Леонтій, Войтович, *Нащадки Чингіз-хана: Вступ до генеалогії Чингізидів-Джучидів*, Львів, НАН України, ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, (2004), 248 с.
20. Войтович Леонтій, *Лев Данилович, князь галицько-волинський (бл. 1225 – бл. 1301)*, Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, (2014.), 314 с.
21. Войтович Леонтій, *Княжа доба на Русі: портрети еліти*, Біла Церква: видавець Олександр Пшонківський, (2006), 781 с.
22. Войтович Леонтій, Сколоздра Роман, “Устя, Устечко”, *Миколаївщина*, збірник наукових статей, т. 3, Львів: Інститут українознавства ім. Івана Крип'якевича НАН України, (2006): 67–77.
23. Войтович Леонтій, *Формування кримсько-татарського народу: вступ до етногенезу*, Біла Церква, : видавець Олександр Пшонківський, (2009), 214 с.
24. Войтович Леонтій, “Талич у політичному житті Європи XI–XIV ст.”, (Львів, 2015): 90; Козачок Ольга, “Економічні відносини Візантії та Галицького князівства у другій половині XII ст.”, *Історія торгівлі, податків та мита: зб. наукових праць*, № 1 (11), Дніпропетровськ, (2015): 66–75. 478 с.
25. Возняк Михайло, *Історія української літератури*, у 2-х книгах, навч.вид., вид. 2-ге, перероб., кн.1, Львів, Світ, (1992), 696 с.
26. Волониць Віра, “Торговельна діяльність греків на українських землях (середина XVII–XIX ст.): джерелознавчий аспект”, *Збірник наукових праць “Гілея”*, спецвипуск, (Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, Київ, 2009): 144–151.
27. *Вулиця Руська: Історико-краєзнавчий довідник*, Центр Європи, Львів, (1997), 89 с.
28. Вуйцик Володимир, *Державний історико-архітектурний заповідник у Львові*, Львів: Каменяр, (1991), 175 с.
29. Вуйцик Володимир, “Монастир св. Онуфрія у Львові”, *Leopolitana*, Львів: ВНТЛ-Класика, (2013): 179–203.
30. Гвоздик-Пріцак Лариса, “Економічна і політична візія Богдана Хмельницького та її реалізація в державі Військо Запорозьке”, відп. ред. Олекса Мишанич, Київ, ТОВ “Видавництво “Обереги”, (1999), 216 с.
31. Голубець Михайло, “Українське малярство XVI – XVII ст. під покровительством Ставропігії”, *збірник Львівської Ставропігії*, т. 1, Львів, (1921): 245–324.
32. Гранкін Павло, “З минулого станції Підзамче”, *Галицька брама*, Львів, Березень, № 3 (27), (1997): 9, 16.

Список використаних джерел та літератури

33. *Греческо-русские связи середины XVI – начала XVIII вв. Греческие документы московских хранилищ*, каталог выставки, ред. Фонкич Борис, Москва, (1991), 245 с.
34. *Греки в Україні: Біографічний словник*, іменний покажчик, м-во України у справах національностей та міграції та ін., редкол., С. Чишко (гол. ред.), Ф. Клименко, А. Брайчевська та ін. Київ, (1996), 32 с.
35. Грушевський Михайло, *Історія України-Руси*, т. 4, ч. 1, з друкарні наукового товариства імені Шевченка під зарядом К. Беднарського, Київ-Львів, (1907), 538 с.
36. Грушевський Михайло, *Історія України-Руси*, т. 6, з друкарні Наукового Товариства імені Шевченка під зарядом К. Беднарського, Київ – Львів, (1907), 667 с.
37. Грушевський Михайло, *Жерела до історії України-Руси*, т. I, Львів: Накладом Наукового товариства Т. Шевченка, 1897 – 1900.
38. Грушевський Михайло, Левицький Олександр, *Розвідки про церковні відносини на Україні-Русі XVI – XVII ст.*, Львів, обласне істор.-просвіт. орг. “Меморіал”, (1991), 154 с.
39. Гудзяк Борис, “Православні мандрівники XVI ст.”, *Мара Mundi*, збірник на пошану проф. Я. Дашкевича, Львів, (1996): 212 – 229.
40. Гудзяк Борис, “Царгородський Патріарх Єремія II, утворення Московського патріархату та церковні реформи в українсько-білоруських землях кінця 80-х років XVI ст.”, *ЗНТШ*, т. ССXXXVIII, праці історико-філософської секції, Львів, (1999): 7-45.
41. Гудзяк Борис, *Криза і реформа: Київська митрополія, Царгородський патріархат і генеза Берестейської унії*, переклад Марія Габлевич, за ред. Олега Турія, Львів, Інститут історії церкви Львівської Богословської Академії, (2000): XVI + 426 с.
42. Гуркіна Світлана, “Участь греків у Львівському Ставропігійному братстві в кін. XVI – на початку XVII ст.”, *Грецьке православ'я в Україні*, збірник наукових статей і матеріалів, Київ, (2001): 64-68
43. Дашкевич Ярослав, “Розселення вірмен на Україні в XI–XVIII ст.”, *Український історико-географічний збірник*, вип. 1, (Київ, 1971): 150–181.
44. Дашкевич Ярослав, “Армянские колонии на Украине в источниках и литературе XV–XIX веков: Историографический очерк, Ереван, (1962), 169 с.
45. Дашкевич Ярослав, *Вірменія і Україна*, Львів-Нью-Йорк, Видавництво П. Коць, (2001), 760 с.
46. Дашкевич Ярослав, “Данило Романович і єпископ Петро в освітленні караїмського джерела”, *Українські землі часів короля*

- Данила Галицького: церква і держава*, статті й матеріали, Львів, (2005): 74–91.
47. Дашкевич Ярослав, “Турецкие купцы во Львове во второй половине XVII века”, *Україна і Схід*, упоряд. Іван Сварник, Андрій Фелонюк, Львів, (2016): 565–592.
 48. Демків Роман, “Портрети родини Корняктів: до проблеми дослідження”, *Народознавчі зошити*, часопис Інституту народознавства НАН України, № 3–4, Львів, (2009): 396–400.
 49. Дворнік Френсіс, *Слов'яни у європейській історії*, Київ, Дух і Літера, (2000), 494 с.
 50. Дмитрієнко Марія, Литвин Володимир, Томазов Валерій, Яковлева Людмила, Ясь Олексій, *Греки на українських теренах*, вступ. ст. акад. Валерія Смолія, Київ, Либідь, (2000), 313 с.
 51. Дмитриевский Алексей, “Епископ Элассонский Арсений (Суздальский тожь) и его вновь открытые исторические мемуары (с предисловием)”, *Труды киевской академии*, № 1, (1898): 3 – 74; (№ 3): 345 – 372; (№ 4): 559 – 595; (№ 5): 88 – 129; 1899, (№ 2): 268 – 299; (№ 4): 616 – 638.
 52. Дмитриевский Алексей, Епископ Элассонский Арсений (Суздальский тожь) и его вновь открытые исторические мемуары (с предисловием), *Труды киевской академии*, № 1, 1898.
 53. Долинська Мар'яна, Приватні і громадські кам'яниці у кварталах Львова біля Успенської церкви у XVIII ст., *Вісник Львівського університету*, серія історична, вип. 32, (1997): 206 – 217.
 54. Долинська Мар'яна, “Хроніка” Ставропігійського братства Дениса Зубрицького як джерело до вивчення нерухокої власності Ставропігії Рукописна україніка у фондах Львівської наукової бібліотеки ім. Василя Стефаника НАН України та проблеми створення інформаційного банку даних”, матеріали науково-практичної конференції, Львів, (1999): 390–401.
 55. Драган Михайло, *Українська декоративна різьба XVI–XVIII ст.*, Київ: Наукова думка, (1970), 202 с.
 56. Дух Олег, *Превелєбні панни, жіночі чернечі спільноти Львівської та Перемишлянської єпархій у ранньомодерний період*, (Серія Київське християнство, т. 5), Львів: Видавництво УКУ, (2017), 752 с: іл., табл., + 7 карт.
 57. Єзерська Ірина, “Релігійні конверсії у Львові наприкінці XVII – у XVIII ст. (на матеріалах метрик хрещень катедрального костелу), частина I: Навернення християн-некатоликів та вихрещення іудеїв-ортодоксів і мусульман”, *Вісник Львівського університету*, серія історична, вип. 44, (2009): 331–384.

Список використаних джерел та літератури

58. Жолтовський Павло, *Український живопис XVII-XVIII ст.*, Київ, Наукова думка, (1978), 233 с.
59. Заборовский Лев, “Экономические связи России и Балкан в первой половине XVIII в.”, *Связи России с народами Балканского полуострова первой половины XVIII в.* Москва, (1990): 138-193.
60. Заборовский Александр, “Эмиссары-греки в дипломатии Украины в гетманство Б. Хмельницкого: о. Даниил Афинянин”, *Україна – Греція: історія та сучасність: Тези міжнародної наукової конференції* (Київ, 29 – 30 вересня 1993 р.), Київ, (1993): 50–52.
61. Замостяник Ірина, “Протоколи судового процесу львівського столяра Яна Гавловича як джерело до вивчення матеріальної та звичаєвої культури початку XVII ст.”, *Дрогобицький краєзнавчий збірник*, вип. 8, (2004): 430–444.
62. Замостяник Ірина, “Весільна обрядовість львівських міщан кінця XVI-першої половини XVII ст.”, *Народознавчі Зошити*, № 5 (101), Часопис Інституту народознавства НАН України, Львів, (2011): 760-771.
63. Замостяник Ірина, “Чоловічий одяг львівських міщан кінця XVI – першої половини XVII ст.”, *Народознавчі зошити*, № 4 (130), Львів, (2016): 873-883.
64. Запаско Володимир, *Пам'ятки книжкового мистецтва. Українська рукописна книга*, Львів: Світ, (1995), 480 с., іл.
65. Запаско Володимир, “Скрипторій волинського князя Володимира Васильовича”, *ЗНТШ*, т. 224, праці історично-філософської секції, Львів, (1993): 186–193.
66. Заяць Орест, *Громадяни Львова XIV – XVIII ст.: правовий статус, склад, походження*, НАН України, інститут української археографії та джерелознавства ім. Михайла Грушевського, монографія, О. Заяць, Київ-Львів, (2012), 558 с.
67. Заяць Орест “Еволюція престижності міського громадянства Львова в XIV–XVIII ст.”, *Крізь століття. Студії на пошану Миколи Крикуна з нагоди 80-річчя*, Львів, (2012): 43-56.
68. Заяць Орест, “Старі та нові “білі плями” в історії крамарських корпорацій у Львові (друга половина XIV – перша третина XVII ст.)”, *ЗНТШ*, Львів, т. CCLXIV, (2012): 138-170.
69. Заяць Орест, “Негативні явища в міській торгівлі Львова XVII ст. крізь призму скарг поспільства”, *Історія торгівлі, податків та мита*, №2 (12), Дніпро, (2015): 31-55.
70. Заяць Орест, “Епізод із життя львівських торговців після Цецорської битви”, *ЗНТШ*, Львів, т. 270, (2017): 398-414.

71. Згінник Олена, “Грецька торговельна діаспора в останній чверті XVIII — на початку XIX ст. (до питання про вивчення самосвідомості греків)”, *Схід*, № 8 (58), (Маріуполь, 2003): 85–90
72. Ісаєвич Я. Бібліотека Львівського братства. *Бібліотекознавство та бібліографія*, вип. 3. Х., (1966): 126 – 132.
73. Ісаєвич Ярослав, Братства та їх роль в розвитку української культури XVI–XVII ст., Київ, Наукова думка, (1966), 248 с.
74. Ісаєвич Ярослав, “Архів Львівського братства (XVI – XVIII ст.)”, *Архіви України*, № 1, (1968): 88 – 93.
75. Ісаєвич Ярослав, *Джерела з історії української культури доби феодалізму XVI – XVII ст.*, Київ, Наукова думка, (1972), 144 с.
76. Ісаєвич Ярослав, Деякі питання української метрології XVI–XVIII ст. *Науково-інформаційний бюлетень Архівного управління УРСР*, Київ, 1961, № 2 (46), 10.
77. Ісаєвич Ярослав, “Найдавніший історичний опис Львова”, *Жовтень*, № 10, (1980): 107–108
78. Ісаєвич Ярослав, “Греческое” и “латинское” наследие в украинской и белорусской культуре XIV – XVIII вв. Символическое значение и реальное содержание”, *Славяне и их соседи: Греческий и славянский мир в средние века и раннее новое время: Тезисы XIII конференции Института славяноведения и балканистики РАН*, отв. ред. Григорий Литаврин, Москва, (1994): 52 – 54.
79. Ісаєвич Ярослав, “Издательская деятельность Львовского братства в XVI–XVIII веках”, *Книга, исследования и материалы*, № 7, Москва, (1962): 229–232.
80. *Історія Львова в документах і матеріалах: збірник документів і матеріалів*, упорядн.: У. Єдлінська, Я. Д. Ісаєвич, О. А. Купчинський, О. А. Кірсанова, Я. С. Лялька, Ф. І. Стеблій, С. М. Трусевич, Л. С. Федоришин. Ред. кол.: М. В. Брик (відп. ред.), Н. Ф. Врадій, Я. Д. Ісаєвич, С. А. Макарчук, Л. М. Мінаєва, Ф. І. Стеблій (заст. відп. ред.), М. П. Тесленко. АН Української РСР. Інститут суспільних наук; Центральний державний історичний архів УРСР у м. Львові; Державний архів Львівської області, Київ, Наукова думка, (1986), 424 с.
81. Іналджик, Галіль, *Османська імперія, Класична доба 1300–1600*, Галіль Іналджик, пер. з англ. О. Галенко, Ін-т сходознавства ім. Агатангела Кримського НАН України, Київ: Критика, (1998), 284, [2] с. : іл.
82. Капраль Мирон, “Історіографія Львівського Успенського братства”, *Україна в минулому*, вип. 1, Київ – Львів, (1992): 54 – 71.

Список використаних джерел та літератури

83. Капраль Мирон, “Власники нерухомості середмістя Львова 30 –40-х рр. XVI ст. у світлі шосових реєстрів (Соціотопографічний аспект)”, *ЗНТШ*, т. LXXIII, Львів, (1997): 148 – 181.
84. Капраль Мирон, “Українська громада на вулиці Руській Львова в 1550–1585 рр.”, *Вісник Львівського національного університету ім. Івана Франка*, серія історична, вип. 37, ч. 1, Львів, (2002): 145 – 160.
85. Капраль Мирон, *Національні громади Львова XVI-XVII ст. (соціально-правові взаємини)*, Львів, ЛНУ ім. Івана Франка, Львівське Відділення Ін-ту української археографії та джерелознавства Михайла Грушевського НАН України, Львів, (2003), 440 с.
86. Капраль Мирон, “Національний” Львів XVI-XVIII століть в історіо-графії”, *Вісник Львівського національного університету ім. І. Франка*, серія історична, Львів, (2007): 17-34.
87. Капраль Мирон, *Люди корпорації: Львівський шевський цеху XVII-XVIII ст.*, Львівське відділення ІУАД ім. М. С. Грушевського НАН України. Львів, (2012), 552 с. + 16 іл.
88. Капраль Мирон, *Богоявленське братство Львова у XVIII ст.: дослідження та матеріали*, НАН України, інститут української археографії та джерелознавства ім. Михайла Грушевського, львівське відділення, Львів: Літературна Агенція “Піраміда”, 2016, Львівські історичні праці, джерела, вип. 5, 328 с. +8 іл.
89. Кобилецький Микола, *Магдебурзьке право в Україні (XIV – перша половина XIX ст.)*, історико-правове дослідження, (Львів, 2008), монографія М.Кобилецький, Львів, ПАІС, 2008.
90. Ковальський Микола, “Політичні зв’язки західноукраїнських земель з Російською державою в другій половині XVII ст.”, *Питання історії СРСР*, вип. 6, Львів, (1957): 120-144.
91. Ковальський Николай, “Деятельность русской дипломатии в 70-90-х гг. XVII века по отношению к украинским землям в составе Речи Посполитой”, *Из истории местного края: темат. сб. статей профессорско-препод., состава кафедры истории СССР и УССР, Днепропетровск: ДГУ, (1968): 158-176.*
92. Костюк Степан, “Копії портретів родини Корняків у фондах ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України”, *Успенське братство і його роль в українському національно-культурному відродженні*, (Львів, 1996): доп. та повідомл. наук. конф., 4–5 квіт. 1996 р. Ін-т релігієзнавства – філія Львів. музею історії релігії, ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України; редкол.: М. С. Бандрівський (відп. ред.) та ін. Львів, (1996): 77–80.
93. Козак Назар, “Відблиск у сутінках”, в.: *Історія Візантії. Вступ до візантиністики*, Апріорі, Львів, (2011): 575-593.

94. Котляр Микола, *Галицька Русь у другій половині XIV – першій чверті XV ст.*, іст.-нумізматичне дослід, Київ: Наукова думка, (1968), 143 с.
95. Котляр Николай, “Левантыйская торговля Львова XIV–XV вв.”, *Нумизматика и эпиграфика*, Київ, Наукова думка, (1986): 135-148.
96. Козачок Ольга, “Економічні відносини Візантії та Галицького князівства у другій половині XII ст.”, *Історія торгівлі, податків та мита: зб. наукових праць*, Дніпропетровськ, 2015, № 1 (11): 66-75.
97. Клим Роман, “Грецькі купці на території Гетьманщини на початку XVII ст. за матеріалами Генеральної військової канцелярії”, *Україна – Греція: архівна та книжкова спадщина греків України*, наук. зб. ред., В. А. Смолій, ін-т історії України, Київ, (1998): 68 – 70.
98. Кметь Василь, “Інвентарі Успенської та Святоонофріївської монастирських церков у Львові 1579 р.”, *Вісник Львівського національного університету ім. І. Франка*, серія історична, вип. 35– 36, Львів, (2000): 494– 511.
99. Кметь Василь, “До історії взаємовідносин між Львівськими єпископами та церковними братствами у XVI – на початку XVII ст.”, *Бюлетень громадської організації “Інтелектуально-фаховий форум”*, № 2 (4) (Львів, 2001): 53-65.
100. Крип’якевич Іван, *Галицько-Волинське князівство*, Київ, Наукова думка, (1984), 176 с.
101. Крип’якевич Іван, *Львівська Русь в першій половині XVI ст.* *ЗНТШ*, Львів, т. 77, (1907): 77–106.
102. Крип’якевич Іван, *Історичні проходи*, Львів: Каменярь, (1991), 167 с.
103. Крип’якевич, “Данило Олівєберг де Грекані дипломат часів Хмельниччини”, *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, [відп. ред. М. Литвин, упоряд. Ф. Стеблій]; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича, вип. 28: Іван Крип’якевич у родинній традиції, науці, суспільстві, (Львів, 2016), 716 с.
104. Крыловский Александр, *Львовское Ставропигиальное братство (опыт церковно-исторического исследования)*, Киев : тип. Имп. ун-та Св. Владимира, (1904), 500 с.
105. Кісь Ярослав, “Торгівля Львова в другій половині XVII – першій половині XVIII ст.”, *Вісник Львівського університету*, серія історична, Львів, вип. 20: з історії стародавності та середньовіччя, (1984): 8– 14.

Список використаних джерел та літератури

106. Кісь Ярослав, *Промисловість Львова у період феодалізму (XIII–XIX ст.)*, Львів: вид-во Львів. ун-ту, (1966), 224 с.
107. Кінан Едвард, *Російські історичні міфи*, переклав Володимир Шовкун; наук. ред. Наталя Яковенко, Київ, Критика, (2001), 283 с.
108. Кіт Наталя, “Книготоргівля Львівського ставропігійського братства у XVI – першій половині XVII-XVIII ст.”, *Вісник Львівського Національного університету ім. Івана Франка*, серія книгознавство бібліотекознавство та інформаційні технології, вип. 2, (2007): 39–53.
109. Кривонос Владимир, “Роль Львова в развитии торговых связей России с Балканами XVI – первая половина XVII вв.”, *Вісник Львівського університету*, серія історична, вип. 22, Львів, (1986): 67–72.
110. Кривонос Владимир, “Транспортировка товаров в торговле Львова с Причерноморьем (XVI – первая половина XVII в.)”, *Торговля и мореплавание в бассейне Черного моря в древности и средние века*, Ростов-на-Дону, (1988): 94-99.
111. Кривонос Володимир, “Торгова діяльність левантійських купців у Львові в XVI – першій половині XVII ст.”, *З історії стародавності та середньовіччя*, *Вісник Львівського університету*, серія історична, вип. 27, (1992): 97–108
112. Кривонос Володимир, “Шляхи львівсько-levantійської торгівлі в кінці XV – в середині XVII ст.”, *УІЖ*, № 1, (1995): 48 – 57
113. Кривонос Володимир, “До питання про діяльність середземноморських греків у Львові в XVI – середині XVII ст.”, *Лwów: miasto, społeczeństwo, kultura*, т. II, WSP, (Kraków, 1998): 59 – 67.
114. Кривонос Володимир, “Торгівля левантійським вином у Львові в середині XVI – першій половині XVII ст.”, *Львів: місто, суспільство, культура*, (Львів, 1999): 126 – 136.
115. *Книга Паломник. Сказание мест святых во Цареграде Антония, архиепископа новгородского в 1200 г.*, Санкт-Петербург, 1899.
116. Лозинский Самуил, “Иосиф Наси, герцог Наксосский”, *Еврейская летопись*, сб. 4, Ленинград-Москва, (1926): 21–44.
117. Литаврин Геннадий, “Русь и Византия в XII веке”, *Византия и славяне*, Санкт-Петербург, (1999), 398 с.
118. Лильо Ігор, “Три етапи розвитку візантійсько-українських містечьких контактів на території древньої Волині”, *Волинська ікона: питання дослідження, збереження та реставрації*, Луцьк, (1997): 24–30.
119. Лильо Ігор, “Джерела грецького походження в Центральному державному історичному архіві України у місті Львові та

- Національному музеї”, *Україна – Греція: архівна та книжкова спадщина греків України: Науковий збірник, інститут історії України НАН України, Київ, (1998): 34-41.*
120. Лильо Ігор, “Становище грецької діаспори міста Львова в другій половині XVII ст.”, *Україна–Греція: історична спадщина і перспективи співробітництва*, Маріуполь, 27- 29 травня 1999 року [Текст]: зб. наук. пр. міжнар. науково-практ. конф., ред. Костянтин Балабанов [та ін.] ; Ін-т історії України Нац. акад. наук України, Ін-т політ. та етнонац. дослідж. нац. акад. наук України. Маріуполь, (1999): 32–46.
121. Лильо Ігор, “Уряд економів (лонгерів) у системі самоврядування Львова другої третини XVIII ст.”, *Львів: місто, суспільство, культура, Вісник Львівського університету, спеціальний випуск*, Львів, т. 3, (1999): 167–178.
122. Лильо Ігор, “Львівське Ставропігійське братство та Константинопольський патріархат у боротьбі за грецьку віру у Львові”, *Грецька православна церква в Україні: підсумки багатовікового служіння*, під редакцією, Валерія Смолія, інститут історії України НАН України, Київ, (2000): 69 – 74.
123. Лильо Ігор, Родина Папара у Львові *Підприємці й меценати. Грецькі підприємці та громадські діячі в Україні XVII–XIX ст. Історико-біографічні нариси*. Під редакцією В. Смолія, Інститут історії України НАН України, Київ, (2001): 105 – 111.
124. Лильо Ігор, *Нариси з історії грецької громади Львова XVI–XVII століть*, Львів: Львівська політехніка, (2002), 190 с.
125. Лильо Ігор, “Стосунок польської влади до грецької людності у Львові в XVI–XVII wieku”, *Polska-Ruś-Ukraina – jedenaście wieków sąsiedztwa*, Lublin – Łwów., wyd. Katedra Historii Państwa i Prawa KUL, (2002): 59-65.
126. Лильо Ігор, “Грецька родина Вевеллі у Львові на рубежі XVI–XVII ст.”, *Наукові Зошити історичного факультету ЛНУ ім. І. Франка*, Львів, (2005): 73–78.
127. Лильо Ігорь, “Контакты греческого Востока с городами Галицкой Руси в XI–XV вв.”, *Byzantium and New Countries – New Peoples on the Frontier of Byzantino-Slavonic Area (IX-XV-Centuries) Byzantina et Slavica Cracoviensia*, (Cracow, 2007): 237-243.
128. Лильо Ігор, “Приїхали греки, привезли цитрини”, чи грецькі впливи на галицьку кухню”, *Незалежний культурологічний часопис “І”*, Львів, (2013): 190–200.

Список використаних джерел та літератури

129. Лильо Ігор, “До питання про щоденне життя львівських міщан XVI ст. за інвентарем особистих речей Софії Афендик”, *Вісник ЛНУ ім. І. Франка*, серія історична, вип. 51, Львів, (2015): 632-654
130. Лильо Ігор, “До питання про участь греків у діяльності Ставропігійського братства у Львові в XVI-XVIII ст.”, *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*, вип. 19, Маріуполь, (2017): 22-34.
131. Любашенко Вікторія, *Кирилл Лукарис и протестантизм, Опыт межцерковного диалога*, Львов: Богомыслие, (2001), 89 с.
132. Любашенко Вікторія, “Успенське Браство і Вселенський престол: листи патріарха Кирила Лукариса до Львівських братчиків”, *Апологет*, Львівська духовна академія УПЦ КП, інститут Українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, матеріали III Міжнародної наукової конференції “Львівське Ставропігійське братство в духовній культурі України”, Львів, (2011): 11–20
133. Любашенко Вікторія, “Пошуки альтернативної унії: православні і протестанти в контексті Берестя (Кирило Лукарис і Україна)”, *Die Union von Brest (1596) in Geschichte und Geschichtsschreibung: Versuch einer Zwischenbilanz. Materialien des Internationalen Forschungsgesprächs der Stiftung PRO ORIENTE zur Braster Union Drittes Treffen*: Lviv, 21-23 August 2006, her. Von Johann Marte und Oleh Turij, Lviv, (2008): 276–296.
134. Майоров Олександр, *Єфросинія Галицька. Дочка візантійського імператора в Галицько-Волинській Русі (княгиня і черниця)*, Біла Церква, вид. Пшонківський Олександр, (Серія: “Славетні постаті середньовіччя”), (2013), 224 с.
135. Матковська Ольга, “Львівське братство, Культура і традиції”, Львів, Каменярь, (1996), 71 с.
136. Малышевский Иван, “Александрійский патриарх Мелетий Пегас и его участие в делах русской церкви”, т. 1, Киев, (1872): 445–447, 463–464.
137. Мальська Марта, *Туристичне львовознавство, ч. I, Міщанські ґмерки та шляхетські герби в архітектурі міста Львова: навчальний посібник*, Київ: “Центр учбової літератури”, (2017), 260 с.
138. Маркевич Арсеній, *Город Качибей или Хаджибей – предшественник Одессы, Одесса, экон. тип.*, (1894), 72 с.
139. Мельник, *Вулицями старовинного Львова*, Львів, Світ, (2006), 272 с.
140. Мохов Николай, “Феодальные отношения в Молдавии в период XIV–XVIII вв.”, *Сборник статей*, под. ред. чл.-кор. АН СССР Алексея Удальцова, Кишинёв, (1950): 256 с.

141. Мохов Николай, “Аспекты социальной психологии феодальных сословий Молдавии (отношение к народам соседних стран)”, *Юго-Восточная Европа в эпоху феодализма*, (Кишенёв, 1973): 170 — 178.
142. Мерунович Кл., “Константин Корнякт”, *Временник Ставропигийского института с месящесловом на год простый 1867.*, Львов, (1866): 60–66.
143. Миронович Антон, “Деятельность иерусалимского патриарха Феофана III в Речи Посполитой”, *Каптеревские чтения, сборник статей*, № 7, Москва, (2009): 115-128.
144. Микитась Василь, *Давньоукраїнські студенти і професори*, Київ: Абрис, (1994), 288 с.: іл.
145. Михайлюк Наталія, “Українські жіночі монастирі у Львові в XVII–XVIII ст. Історико-мистецькі пам’ятки монастиря введення в храм Пресвятої Богородиці сестер Василянко”, *Народознавчі зошити*, № 2 (98), (2011): 301-310.
146. Мицько Ігор, *Острозька слов’яно-греко-латинська академія (1576–1636)*, (Київ: Наукова думка, 1990), 191 с.
147. Морозов Олег, “Становлення фінансово-податкової та митної системи в Геть-манській Україні”, *Українська держава другої половини XVII–XVIII ст.: політика, суспільство, культура*, Київ: Інститут історії України НАН України, (2014): 203-230.
148. Овсійчук Володимир, *Українське мистецтво др. пол. XVI-пер. пол. XVII ст. Гуманістичні та визвольні ідеї*, Київ, (1985), 182 с.
149. Овсінський Юрій, Фільваркове господарство Речі Посполитої XVIII ст. в оцінці польської історіографії, *Проблеми слов’янознавства*, вип. 55. Львів, (2005): 29–40.
150. Овсінський Юрій, Подільський фільварок у 20–30-х роках XVIII ст.: основні типи та структура (на прикладі маєтків Жевуських) *Український селянин*, зб. наук. праць, вип. 11, Черкаси, (2008): 135–145.
151. Овсінський Юрій, “Фільваркове господарство Речі Посполитої XVIII ст. в оцінці польської історіографії”, *Проблеми слов’янознавства*, вип. 55, Львів, (2005): 29–40
152. Овсінський Юрій, “Подільський фільварок у 20–30-х роках XVIII ст.: основні типи та структура (на прикладі маєтків Жевуських)”, *Український селянин*, зб. наук. праць, вип. 11, Черкаси, (2008): 135–145;
153. Овсінський Юрій, “Маєтковий комплекс Жевуських на Поділлі у XVIII ст.”, *Folwark – Wieś – Latyfundium. Gospodarstwo wiejskie w Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku.* Jadwiga Muszyńska; Szymon

Список використаних джерел та літератури

- Kazusek; Jacek Pielas, Kielce, wydawnictwo Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego, (2009): 125-137.
154. Огієнко Іван, *Історія українського друкарства*, упоряд., авт. іст.-біогр. нарису та приміт. М. С. Тимошик, Київ, Либідь, (1994), 448 с.
155. Огуй Александр, “Молдавский торговый путь: образование, расцвет, упадок (XIV–XVII вв.)”, *Русин*, № 4 (22), (2010): 45–61.
156. *Очерки внешнеполитической истории Молдавского княжества: последняя треть XIV – начало XIX в.*, ред. Д. Драгнева и др. Кишинёв, Штиница, (1987), 463 с.
157. Осипян Александр, “Возникновение армянских колоний во Львове и Каменце-Подольском и их роль в торговле со странами Причерноморья и Восточного Средиземноморья во второй половине XIII – первой половине XV в.”, *Studia Historica Europae Orientalis*, исследования по истории Восточной Европы: науч. сб., вып. 5, Минск, РИВШ, (2012): 62-63.
158. Опарина Елена, “Исправление веры греков” в Русской Церкви в первой половине XVII в.”, *Россия и Христианский Восток*, вып. 2–3, Москва, (2004): 288–326.
159. Опарина Татьяна, “Греческая” светская миграция в Россию: приоритеты и регламентация (конец XVI – первая половина XVII вв.)”, *Отечественная история, вестник ВолГУ, серия 4, история, регионоведение, международные отношения*, т. 21, № 4, (2016): 44–55.
160. Опарина Татьяна, “Алхимик, янычар и “родич византийских царей”: Палеологи в России конца XVI – первой половины XVII века”, *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*, № 1 (19), Январь–Июнь, (Санкт-Петербург, 2016): 131–158.
161. Опарина Елена, *Иноземцы в России XVI–XVII вв. Очерки исторической биографии и генеалогии*, Москва: Прогресс-Традиция, (2007), 387 с.
162. Опарина Елена, “Ротмистр Юрий Трапезундский: заметки к биографии”, *Вторые чтения памяти профессора Николая Федоровича Коптерева (Москва, 28–29 октября 2004 г.)*, Москва, (2004): 54-73.
163. *Описи Острожчини другої половини XVI – першої половини XVII ст.*, упор. Володимир Атаманенко, (серія “Історичні джерела”, Т. 1), (Київ–Острог–Нью-Йорк, 2004), 384 с.
164. “Папарівка”, *Галицька Брама*, Березень № 3 (27), (1997): 9-16.
165. Папков Александр, *Братства: Очерк истории западно-русских православных братств*, А. А. Папков, Сергиев Посад, Свято-Троицкая Сергиева лавра, собств. Тип., (1900), 419 с.

166. Петришак Богдана, “Допоміжний персонал канцелярії міста Львова XIV–XVI ст.”, *Архіви України*, огляди джерел та документальні нариси, вип. 4–5, Київ, (2014): 214–226.
167. Петришак Богдана, “Лицар пера та каламаря” – писар міста Львова Войцех Зимницький (1583–1639 рр.), док. № 16, Львівське відділення ІУАД ім. М. С. Грушевського НАН України; (Львівські історичні праці, вип. 3, Львів, (2011), 208 с.
168. Петрушевич Антоній, *Акты относящиеся к истории Южно-Западной Руси (XI–XXIII)*, *Науковий збірник Галицко-Русской Матицы*, Львов, 1868.
169. Петрушевич Антоній, *Дополнения ко сводной Галицко-русской Летописи с 1600 по 1700 год*, Львов: тип. Ставропигийского ун-та, (1891), 192 с.
170. Петров Микола, *Місто Кам'янець-Подільський в 30-х рр. XV–XVIII століть: проблеми соціально-економічного, демографічного, етнічного та історико-топографічного розвитку, міське і замкове управління*, Кам'янець-Подільський, (2012), 504 с.
171. Подградская Елена, “К вопросу о молдавских товарах, ввозимых во Львов во второй половине XVII в.”, *Известия АН СССР*, 1961, № 5 (83): 21–29.
172. Подградская Елена, “Торговые связи Молдавии с западноукраинскими землями во второй половине XVI в.”, *Известия АН МССР*, серия общественных наук, № 11, (1962): 20–30.
173. Подградская Елена, “Про вивіз ремісничих виробів із Молдавії на львівський ринок у XVI–XVII ст.”, *Український історичний журнал*, (1965): 114–117.
174. Подградская Елена, *Торговые связи Молдавии со Львовом в XVI – XVII вв.*, Кишинёв: и-во ЦК КП Молдавии, (1968), 224 с.
175. Подградская Елена, “К вопросу о турецкой монополии на внешнюю торговлю Молдавии и Валахии и ее влияние на историческое развитие княжеств (XVI–XVII вв.)”, *Юго-Восточная Европа в эпоху феодализма*, (Кишинёв, 1973): 94–98;
176. Подградская Елена, *Экономические связи Молдавского княжества и Балканских стран с Русским государством в XVII вв.*, Кишинёв: Штеница, (1980), 160 с.
177. Подградская Елена, *Экономические связи Молдавии со странами Центральной и Восточной Европы в XVI–XVII вв.*, Кишинёв: Штеница, (1991), 312 с., 23 табл.
178. Проскураков Володимир, Ямаш Юрій, “Львівська шкільна драма XVI-XVIII ст.”, *Театральна бесіда*, № 1, Львів, (1991): 4-6.

Список використаних джерел та літератури

179. Ришар Жан, *Латино-Иерусалимское королевство*, Санкт-Петербург, Издательская группа “Евразия”, (2002), 448 с.
180. Рогожин Николай, *Артамон Сергеевич Матвеев “Око всей великой России”*: Об истории русской дипломатической службы X–XVII веков, под ред. Е. В. Чистяковой, (Международные отношения, 1989): 146–179. 240, [16] с. (Из истории дипломатии).
181. Семенюк Дмитро, “Папара Юрій (Георгій) гербу Папарона”, *Галицька брама*, ч. 3 (27), (Львів, 1997): 6–9
182. Сербов Николай, “Щербатов, князь Осип Иванович”, *Русский биографический словарь А.А. Половцова*, Санкт-Петербург-Москва, т. 24, 1912.
183. Свенціцький Ларіон, *Початки книгопечатання на землях України*, Жовква: друк оо. Василіан, (1924), 86. с.
184. Сварник Иван “Міщанські ґмерки в актах львівського магістрату XVI ст.”, *Вісник Львівського університету*, серія книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології, вип. 3, Львів, (2008): 268–277.
185. Скочиляс Ігор, *Собори Львівської єпархії XVI–XVIII ст.* Львів, видавництво УКУ, (2006), 608 с.
186. Скочиляс Ігор, *Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII століть: організаційна структура та правовий статус*, НАН України. Інститут української археології та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, інститут Історії Церкви Українського Католицького Університету, Львів, вид-во УКУ, (2010), xxiv + 832 с. + 16 с. кольор. іл.
187. Смерека Богдан, “Поборові реєстри як джерело до вивчення приватних землеволодінь та їх власників у Львівській землі Руського воєводства в XVI ст.”, *Генеалогічні записки*, вип. 13 (нової серії 7), (Львів, 2015): 24–38.
188. Смуток Ігор, *Руська шляхта Перемиської землі (XIV–XVIII ст.) Історико-генеалогічне дослідження*, інститут української археології та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису, (Київ, 2018), 138, http://chtyvo.org.ua/authors/Smutok_Ihor/Ruska_shliakhta_Peremyskoi_zemli_XIV__XVIII_st_Istoryko-henealohichne_doslidzhennia/.
189. Смуток Ігор, “Родовід Шептицьких за матеріалами перемиських городських і земських актів XVI – першої половини XVIII ст.”, *Україна: культурна спадщина, національна свідомість державність*, *Actes testantibus*, Ювілейний збірник на пошану Леонтія Войтовича, вип. 20, (2011): 598–601.
190. Созанський Іван, *З минувшини м. Броди, причинки до історії міста в XVII в.*, (Репринтне видання, 1911 р.), Броди, Просвіта,

- (2003), 69 с.
191. Срібний Федір, “Студії над організацією Львівської Ставропігії від кінця XVI до першої половини XVII ст.”, *ЗНТШ*, Львів, 1911, т. 106, 25–40; 1912, (т. 108): 3–38; 1912, (т. 112): 59–73; 1913, (т. 114): 25–26; 1913, (т. 114): 25–56; 1913, (т. 115): 29–76.
 192. Станчак Ярослава, Семенюк Дар’я, “З науки, немов джерела, все добре походить”, *Апологет*, матеріали III Міжнародної наукової конференції, львівська духовна академія УПЦ КП, інститут українознавства ім. Івана Крип’якевича НАН України, ЛІМ, інв. № Ж-1503, 91 x 119 см. (Львів, 2011): 125-135.
 193. Степанков Валерій, “Шведський вектор у зовнішній політиці Богдана Великого: формування, укладення Кам’янецької угоди та її провал (1649-1655)”, *Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи*, вип. 4, (2015): 79–82.
 194. Свешнікова Ірина, *Будинок Корнякта: Фотонарис*, Львів: Каме-няр, (1972), 27 с, іл.
 195. Станіславський В’ячеслав, “Купці, зайняті у торгівлі між Військом Запорозьким та Османською імперією на початку XVIII ст.: імена, етнічна та державна приналежність”, *Україна в Центрально-Східній Європі*, вип.14, (Київ, Інститут історії України НАН, 2014): 118-138.
 196. Татьяна Юліана, “Словесна репрезентація гербів у латиномовному панегірику 1747 р. на честь Атаназія Шептицького”, *Генеалогічні записки*, вип. 12 (нової серії, 6), Львів, (2014): 65-70.
 197. Терзов Володимир, “Грецька община Львова та Острога (XVI–XVII ст.)”, *Записки історико-філологічного товариства А. Білецького*, вип. 1, Київ, (1997): 82–87;
 198. Терзов Володимир, “Греки на Волині и Галичине”, *Элины Украи-ны*, (Мариуполь, 1998), № 2, Март–Апрель, 3.
 199. Терзов Володимир, “Просвітительська діяльність греків на західно-українських землях у XVI–XVII ст.”, *Україна–Греція: історія та сучасність*, тези міжнародної наукової конференції, Київ, (1993): 145–147.
 200. Терзов Володимир, *Україна–Греція: історія та сучасність*, тези міжнародної наукової конференції, Київ, (1995): 122–125.
 201. Терзов Володимир, Терзова Ольга, “Участь грецької общини Льво-ва в Успенському Ставропігійському братстві (XVI–XVII ст.)”, *Україна – Греція: історія та сучасність: Тези II Міжнародної наукової конференції* (Київ, 22–24 лютого 1995 р.), Київ, (1995): 122 – 125.

Список використаних джерел та літератури

202. Терентьева Наталя, *Греки в Украине. Экономическая и культурно-просветительская деятельность (XVII–XX вв.)*, научный редактор Валерий Смолий, Київ: Аквилон-прес, (1999), 352 с.
203. Тищенко, V “Міжнародна науково-практична конференція “Україна-Греція: архівна та книжкова спадщина греків України”, УЖ, № 4, (1999): 153-156.
204. Тимошенко Леонід, “Другий (таємний) візит Кирила Лукаріса в Україну. Історія релігій в Україні”, *Матеріали ІХ Міжнародної конференції 11-15 травня 1999 р.*, кн. 2, Львів, (1999): 169–172.
205. Тимошенко Леонід, “З історії культурних взаємин України у XVII ст.”, *Збірник на пошану професора Марка Гольберга, до 50-річчя наукової діяльності на 80-річчя від дня народження*, Дрогобич, (2002): 294–298.
206. Томазов Валерій, “Из генеалогии рода Мазараки”, *Україна – Греція: історія та сучасність: тези ІІ міжнародної конференції 22 – 24 лютого 1995*, Київ, (1995): 128–31.
207. Томазов Валерій, “К вопросу о вкладе казацко-старшинских родов греческого происхождения в украинскую культуру”, *Записки історико-філологічного товариства А. Білецького*, Київ, вип. 1, (1997): 87 – 90.
208. Удальцов Александр, Черепнин Лев, *История Молдавии*, Кишинёв, Школа советикэ, (1951), 654 с.
209. Ульяновский Василь, “Патриарх Игнатий в Греции, России и Речи Посполитой”, *сб. тез.: Славяне и их соседи: Католицизм и православие в средние века*, Москва, (1991): 53-58.
210. Ульяновський Василь, “Князь у домовому інтер’єрі та служебному оточенні: резиденції двір князя Василя-Костантина Острозького”, *Повсякдення ранньомодерної України, історичні студії в 2-х томах*, т. 2, Світ речей і повсякденних уявлень, відповідальний редактор Віктор Горобець, Київ, Інститут історії України НАН України, (2013), 358 с.
211. Федак Марія, “Датовані ікони Страшного суду з колекції Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького”, *Вісник Львівського університету. Серія Мистецтво*, вип. 12, (Львів, 2013): 358–374
212. Федорук Ярослав, *Міжнародна дипломатія і політика України 1654–1657 рр.*, Львів, ч. 1, 1654 р., (1996), 264 с.
213. Федорук Ярослав, “Трансильванське князівство у 1656 р.: вибір політики між Україною, Швецією та Річчю Посполитою”, *Український археографічний щорічник, Нова серія*, вип. 18, т. 21, (Київ, 2013): 219-244.

214. Федорук Ярослав, “Османська імперія у відносинах з Україною та Річчю Посполитою у 1655 році”, *Україна-Туреччина*, кн. 1, *Український культурологічний альманах*, Хроніка, 2000, вип. 1 (95), Київ, (2014): 253-300.
215. Федорук Ярослав, *Віленський договір 1656 року. Східноєвропейська криза і Україна в середині XVII століття*, Київ, видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, (2011), 623 с. + 80 с. іл.
216. Фелонюк Андрій, “Інвентарні описи дворів на передмістях Львова останньої третини XVIII століття”, *ЗНТШ*, т. 255: Комісія архітектури і містобудування, Львів, (2008): 415–436.
217. Фелонюк Андрій, *Описи передмість Львова XVI-XVIII ст.*, НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського, львівське відділення, серія “Львівські історичні праці, джерела, вип. 4, Львів, (2014), 752 с.
218. Флеров Иван, *О православных церковных братствах*, Санкт-Петербург: тип. Эдуарда Веймара, (1857), 205 с.
219. Фонкич Борис, “Из истории греческо-украинско-русских культурных связей в первой половине XVII ст.”, *Византийский Временник*, Москва, т. 52, (1991): 141 – 147.
220. Фонкич Борис, “Греческо-русские культурные связи в XVI–XVII вв.”, *Греческие рукописи в России*, Москва, (1977), 245 с.
221. Флоря Борис, “Молдавская, влашская и греческая эмиграция в Русском государстве второй половины XVI – начала XVII в. (по данным русских источников)”, *Проблемы источниковедения истории Молдавии периода феодализма и капитализма*, Кишинев, (1983): 77–79.
222. Флоря Борис, “К истории установления политических связей между русским правительством и высшим греческим духовенством”, *Связи России с народами Балканского полуострова*, Москва, (1990): 8–43.
223. Флоря Борис, “Россия, стамбульские греки и начало Кандийской войны”, *Славяне и их соседи: Греческий и славянский мир в средние века и раннее новое время: Тезисы XIII конференции*, институт славяноведения и балканистики РАН, отв. ред. Геннадий Литаврин, Москва, (1994): 64 – 65.
224. Флоря Борис, *Русское государство и его западные соседи (1655–1661)*, Москва, (2010), 656 с.
225. Флоря Борис, “Східні патріархи і західноруська церква”, *УІЖ*, № 1, (1996): 45 – 51.
226. Харлампович Константин, *Западнорусские православные школы XVI в. и начала XVII века, отношение их к инославным, религи-*

Список використаних джерел та літератури

- озное обучение в них и заслуги их в деле защиты православной веры и церкви, Казань: типо-литогр. Императ. Ун-та,(1898), XIII, 524, LXII с.
227. Харлампович Константин, “Грецька колонія в Ніжині в її минулому (XVII-XVIII ст.)”, *Греки в Ніжині, збірник статей та матеріалів*, Ніжин, ”Просвіта”, вип. 2,(2001): 17-49.
228. Харчук Христина, “Цвинтар на Папарівці — один з перших заміських цвинтарів Львова (XVII — поч. XX ст.)”, *Молодий вчений*, № 9 (12), (2014): 30-35.
229. Ченцова Вера, “Коринфский митрополит Иосаф, гетман Б. Хмельницкий и Россия (неизвестные документы фонда “Сношения Россия с Грецией”, фонд 52, Российского Государственного Архива Древних Актов), *Palaeoslavica*, X/2002, (п.2): 293-322.
230. Ченцова Вера, “Даниил Калагуер. (Даниил Грек) Даниил Оливеберг: неизвестные страницы биографии политического агента эпохи Богдана Хмельницкого”, *Средневековая личность в письменных и археологических источниках: Московская Русь, Российская империя и их соседи: материалы науч. конф. Институт РАН, институт российской истории РАН*, Москва, (2016): 215-219.
231. Шараневич Исидор, *Отчёт из Археологическо-библиографической выставки в Ставропигийском институте открытой 28 сент[ября] (10 окт[ября]) 1888 г., закрытой 16 (28) фебр[уаря] 1889 г. и опись фотографически снятых предметов из той же выставки*, Львов, 1889.
232. Шараневич Исидор, “Важнейшие з тестаментарных легаций (фундационных записов последней воле) Ставропигийского братства”, *Временник Института Ставропигийского с месяцесловом на год простый 1875*, Львов, (1874):146–148.
233. Шамин Степан, “Известия греческих информаторов о действиях Османской империи и ее союзников в Речи Посполитой в 1672–1673 гг., (По материалам фонда 155 РГДА)”, *Каптеревские чтения*, сборник статей, п. 7, Москва, (2009): 202-207.
234. Шахова А. Д. “К истории русско-греческих торговых связей XVII в. Список греческих купцов в Москве 1681 г., из фондов РГАДА”, *Россия и православный Восток: новые исследования по материалам из архивов и музейных собраний. Пятое чтения памяти профессора Николая Каптерева*, Москва, (2007): 203-206.
235. Шиян Раїса, “Купці-шотландці в містах Руського воєводства в XVI–XVII столітті”, *Вісник Львівського університету*, серія історична, вип. 33, Львів, (1998): 50–55.

236. Шиян Раїса, “До історії львівської торгівлі другої половини XVII ст. (за даними митної книги 1669 року)”, *Львів: Місто. Суспільство. Культура*, т. 3, Львів, (1999):137–149
237. Шиян Раїса, “Львівський ринок 70-х рр. XVII ст., (За відомостями книг львівської штукової каси)”, *вісник Львівського національного університету ім. Івана Франка*, серія історична, вип. 35–36, Львів, (2000): 114 – 124.
238. Шевченко Ігор, *Україна між Сходом і Заходом*, Львів: інститут історії Церкви Львівської Богословської Академії, (2001): XIX + 250 с., 5 карт.
239. Шустова Юлія, “Посольские книги как источник по истории введения греко-католической унии на украинских землях в составе Речи Посполитой в 70–90-х годах XVII века”, *Источниковедение: поиски и находки: сб. науч. трудов, вып.1*, Воронеж, издательство Воронежского государственного университета, (2000): 110-120.
240. Шустова Юлія, “Библиотека члена Львовского братства Константина Мадзапеты”, *вторые чтения памяти профессора Николая Федоровича Каптерева (Москва, 28-29 октября 2004)*, материалы, Москва, ИВИ РАН, (2004):139-145.
241. Шустова Юлія, “Школа Львовского Успенского ставропигийского братства в конце XVI – начале XVII в.: взаимодействие греко-славянских культурных традиций”, *Россия и Христианский Восток*, вып. II–III, Москва, Наука, (2004): 163–185.
242. Шустова Юлія, “Проблемы датировки венецианских кириллических печатных изданий XVI века”, *естественно-научная книжность в культуре Руси*, Москва, Наука, (2005): 51–60.
243. Шустова Юлія, *Документы Львовского Успенского Ставропигийского братства (1586-1788): Источниковедческое исследование*, Москва, Рукописные памятники Древней Руси, (2009), 648 с., ил. (Россия и Христианский Восток, библиотека, вып. 8).
244. Шустова Юлія, “Книга протоколов заседаний Львовского Успенского братства за 1599–1650 гг. как источник по истории книгопечатания”, *Вестник РГГУ № 12 (74) 11*, Москва, (2011): 102-116.
245. Ястребов Александр, “Россия и венецианские греки во второй половине XVI – второй половине XVII вв.”, *Клио*, №8 (116), Август, Санкт-Петербург, ООО “Полторак”, (2016): 98-110.
246. Ястребов Александр, “Венецианские греки на русской службе в конце XVII – начале XVIII ст.”, *Клио*, № 7 (115) июнь 2016, (Санкт-Петербург): 98–110.
247. Ясіновський Андрій, “Роль Острога в культурних взаєминах України із слов'янами і греками”, *Острозька давнина: дослідження і матеріал*, Львів, (1995): 97-106.

Список використаних джерел та літератури

248. Ясіновський Андрій, “Митрополит Філадельфійський Гавриїл Сєвїр: життя і літературна творчість”, *наукові записки УКУ*, ч. 2: Історія, вип. 1, Львів, (2010): 11-34.
249. *An economic and social history of the Ottoman Empire, 1300-1914*, edited by Halil İnalcık with Donald Quataert, Cambridge; New York, Cambridge University Press, (1994), 1026 p.: ill., maps.
250. Andrews Kavin, *Casteles of the Morea*, (rev. ed.), Athens, (2006), 306.
251. Anusik Zbigniew, “O księżetach Wiśniowieckich i czasach, w których żyli. Supplement do monografii rodu”, *Przegląd Nauk Historycznych*, r. VIII, nr. 2, Łódź, (2009): 149-245.
252. Arbel Benjamin, “Venice and the Jewish Merchants of Istanbul in the Sixteenth Century”, A. Toaff and S. Schwarzfuchs, eds., *The Mediterranean and the Jews: Finance and International Trade (XVIth–XVIIIth Centuries)*, Ramat Gan: Bar Ilan University, (1989): 92–109.
253. Arbel Benjamin, *Trading Nations: Jews and Venetians in the Early Modern Eastern Mediterranean*, (Leiden; New York; Köln: Brill, 1995), xi+237 p.
254. Arbel, Benjamin, “Riflessioni sul Ruolo di Creta nel Commercio Mediterraneo del Cinquecento”, *Venezia e Creta*. Atti del Convegno Internazionale di Studi, edited by Gherardo Ortalli, Venice: Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti, 1998, (Iraklion-Chania, 30 Settembre – 5 Ottobre 1997): 245–59
255. Alfred C. Wood, *A history of the Levant Company*, London: Frank Cass, (1964), 264 p.
256. Aleksandrowych Włodzimierz, “Członek Bractwa Staupigialnego przy cerkwi Zaśnięcia Matki Boskiej we Lwowie (określany jako Jerzy Papara), I poł. XVIII w.”, (nr. 409), 412; “Konstanty Korniakt (ok. 1517–1608), h. Krucini, 1669”, (nr. 326), 393; “Nieznana młoda dama (określana jako Barbara Langiszówna, 4 ćw. XVII w.)”, (nr. 349), 398; “Nieznany mężczyzna z czarną brodą (określany jako Grek Mano), kon. XVII w.”, (nr. 328), 394, *Gdzie Wschód spotyka Zachód. Portret osobistości dawnej Rzeczypospolitej 1576–1763*, Katalog wystawy pod kierunkiem Jerzego Malinowskiego, Muzeum Narodowe w Warszawie, Warszawa, 1993.
257. Apostolos E. Vasilopoulos, *The Greek Nation, 1453–1669, The Cultural and Economic Background of Modern Greek Society*, (New Jersey, 1973), translated by Ian and Phania Moles. New Brunswick, New Jersey: Rutgers University Press, (1976), P. Xiv, 457.
258. Bacumenco-Pîrnău Liudmila, Mihai-Cristian Amăriuțe, “Târgul Lăpușna În Secolele XV–XVIII. Drumuri comerciale, mărfuri și negustori Între Orient și Occident”, *Lăpușna. Studii de istorie și arheologie*. Asoc. Obștească “PRO-Historica; coord. șt.: Gheorghe Postică, Chișinău: S. n., (2015): 67-86.

259. Badecki Karol, *Archiwum Akt Dawnych miasta Lwowa*, oddział staropolski, IV, księgi rachunkowe (lonherskie) 1404-1788, Lwów, (1936): 75-81.
260. Balzer Oswald, *Skarbelat w ustroju szlachetstwa polskiego Kraków*, Akademia Umiejętności Nakładem Funduszu Nestora Buciewicza, (1911), 317 s.
261. Bałaban Majer, *Żydzi lwowscy na przesłomie XVI i XVII w.* Lwów, Nakładem funduszu konkursowego imienia Hip. Wawelberga, (1906), 571 s.
262. Barącz Sadok, *Pamiętnik Dziejów Polskich, z Aktów urzędowych lwowskich i z rękopismów zebrań.* Lwów: W drukarni Zakładu narod. im. Ossolińskich. Nakładem Wojciecha Manieckiego, 1855. 311 s.
263. Barącz Sadok, *Zywoty sławnych Ormian w Polsce*, Lwów, w drukarni Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, nakładem W. Manieckiego, (1856), 654 s.
264. Barącz Sadok, *Wolne miasto handlowe Brody*, Lwów, nakładem aut. (1865), 198 s.
265. Bardach Juliusz, Leśnodorski Bogusław, Pietrzak Michał, "Historia ustroju i prawa polskiego", wyd. 4, Warszawa: Walters Kluwer, (1997): 85 – 86.
266. Bieńczywna J. *Z dawnego Krakowa. Szkice i obrazki z XVII wieku.* Kraków, 1957.
267. Biedrońska-Słota Beata, "Polski ubiór narodowy jako wyraz tradycji oraz niezależności politycznej i kulturalnej", *Sztuka i Krytyka, Art and Criticism* Polski Instytut Studiów nad sztuką świata, nr. 7-8, (70-71), Lipiec-Sierpień, Warszawa, (2018): 44-59.
268. *Błędy w Herbarzy Kaspra Niesieckiego poprawione przez Toedozie Paparównę*, druk. E. Winiara. Lwów, (1858): 2 – 8.
269. Borkowski Andrzej, *Patriarchaty Wschodu w dziejach Rzeczypospolitej (1583-1601)*, wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, (2014), 391 s.;
270. Borkowski Andrzej, "Związki egzarchy patriarchalnego Nicefora Paraschasa Kantakuzyna z Akademią Ostrogską", *Akademia Zamojska i Akademia Ostrogska w perspektywie historyczno-kulturowej, Współczesne implikacje dla współpracy transgranicznej*, (Zamość, 2010): 249-260.
271. Bostel F., "Przyczynki do dziejów złotnictwa lwowskiego w XVI–XVII w.", *Sprawozdania Komisji do Badania*, t. 5, (Kraków, 1896): 18–19
272. Blażejowskyj Dmytro, *Hierarchy of the Kyivan Church (861–1990)*, wydawnia Ukrain's'koho katolyts'koho universitetu im. sv. Klymenta Papy = Editiones Universitatis Catholicae Ucraniarum S. Clementis Papae, 72; Sacrum Ucrainae millenium, 3, Rome, 1990.

Список використаних джерел та літератури

273. Bystron Jan, *Dzieje obyczajów w dawnej Polsce: wiek XVI–XVIII*. Warszawa, t. 1, Warszawa: Trzaska, Evert i Michalski, (1933), 469 s.
274. Carter Frank, “Trade and Urban Development in Poland: *An Economic Geography of Cracow, from Its Origins to 1795*”, *Cambridge Studies Historical Geography*, 20, (Cambridge, 1994), 536 p.
275. Carter Frank, “Cracow’s Wine Trade (Fourteenth to Eighteenth Centuries)”, *The Slavonic and East European Review*, vol. 65, no. 4 (Oct., 1987): 537–578.
276. Carter Frank, “Cracow’s Transit Textile Trade, 1390 – 1795 (A Geographical Assessment)”, *Textile History*, vol. 19, no. 1, Neicester, (1988): 23–60.
277. *Costumes anciens et modernes Habiti antichi et moderni di tutto il Mondo di Cesare Vecellio précédés d’un essai sur la gravure sur bois par M. Amb. Firmin Didot*, Paris, Firmin Didot Frères Fils & Cie, 1859-60.
278. Cristian N. Apetrei, “The Transit of Cretan Wine in 16th Century Moldavia. The European Context and Quantitative Assessments”, *Transylvanian Review*, vol. XXII, Supplement, no 2, 2013, *Economic and Social Evolutions at the Crossroads of the World-System. Eastern and Central Europe from the Early Modern Age to the Twentieth Century*, 193–203.
279. Cristian N. Apetrei, “Greek merchans in Romanian Principalities in the 16th c.: The case of Nicolaos Domesticos Nevridis”, *ISTROS*, XVII, Brâila, (2011): 95-121.
280. Cristian N. Apetrei, “Forme de integrare sială a grecilor din Țara Românească și Moldova in a dona jumătate a sec. al XVI-lea, câteva observații generale”, *Archeologie și Istorie în Spațiul Carpato-Balcanic*, coord.: Denis Căprăroiu, Târgoviște: Cetatea de Scaun, (2011): 303-308.
281. Cristian N. Apetrei, “Rethinking the connections of a sixteenth century family. The Korniakt Merchants and Moldavia from 1540 to 1570”, *ISTROS*, XX, Brâila, (2014): 565-583.
282. Cristian N. Apetrei, “Marele negustor grec din Modova (cca 1570-1620). Un profil colectiv din perspectivă Braudeliana”, *Revista Istorică Seria nouă*, tomul XXIII, 2012, (nr. 1-2 ianuarie-apriie): 65-85.
283. Chodynicky Ignacy, *Historia stolecznego królestwa Galicji i Lodomerji miasta Lwowa*, Lwów, wyd. G. Gromera, (1865), 466 s.
284. Chodynicky Kazimierz, *Kościół prawosławny a Rzeczpospolita Polska. Zarys historyczny 1370–1632*, Warszawa: skład główny Kasa imienia Mianowskiego, instytut Popierania Nauki; (Drukarnia Kasy im. Mianowskiego), (1934), 632 s.

285. Charewiczowa Łucia, *Handel Lwowa z Moldawją i Multanami w wiekach średnich*, *Kwartalnik historyczny*, roc. XXXVIII, Lwów, (1924): 38–64.
286. Charewiczowa Łucia, *Handel średniowiecznego Lwowa. Studia nad historją kultury w Polsce*, Lwów, (1925), 125 s.
287. Charewiczowa Łucia, *Kłęski zaraz w dawnym Lwowie*, Lwów, (1930), 102 s. : il.
288. Charewiczowa Łucia, “Lwów na przelomie XVII i XVIII wieku”, *Studia z historii społecznej i gospodarczej, poświęcone prof. Franciszkowi Bukowski*, Lwów, 1931.
289. Charewiczowa Łucia, *Wodociągi starego Lwowa 1404-1663*, Lwów, 1934, druk. Książnica-Atlas. 71 s., wydawnictwo Zakładów Wodociągowych Miasta Lwowa.
290. Czołowski Aleksandr, *Pogląd na organizację i działalność dawnych władz miasta Lwowa*, Lwów: Nakładem gminy miasta Lwowa, (1896), 64 s.
291. Czacki Tadeusz, O litewskich i polskich prawach, o ich duchu, źródłach, związku i rzeczach zawartych w pierwszym statucie dla Litwy 1529 r. wydawnym, t. 2, *działa Tadeusza Czackiego*, wyd. E. R., t. 1. Poznań, (1844), 124 s.
292. Ciocâltan, Alexandru, “Martin Gruneweg prin Moldova, Țara Românească și Dobrogea Martin Gruneweg’s passage through Moldavia, Wallachia, and Dobrudja”, *Studii și materiale de istorie medie (28)*, (București, 2009): 209–248.
293. Dąbkowski Przemysław, *Stanowisko cudzoziemców w prawie litewskim w drugiej połowie XV i w XVI wieku (1447–1588)*, Lwów: Nakładem Towarzystwa dla popierania nauki polskiej, drukarnia Uniwersytetu Jagiell., pod zarządem Jana Filipowskiego, 1912.
294. Deluga Waldemar, “Studies in Orthodox Church painting in Central Europe (Ist part)”, *Arte Christiana*, vol. XCI (818), Milano, 2003: 355–366.
295. Deluga Waldemar, “Mecenat artystyczny Greków etnicznych we Lwowie w XVI i XVII wieku”, *EIKON staroobródowy, Szamotulskie Zeszyty Muzealne*, 2, Szamotuły, (2008): 2001–2014.
296. Deluga Waldemar, “Greek patronage of the Arts and Seventeenth Centuries”, *Economy and Society in Central and Eastern Europe Territory, Population, Consumption*, Papers of the International Conference Held in Alba Iulia, April 25th – 27th, 2013, edited by Daniel Dumitran, Valer Moga, Berlin, (2013): 289–302.
297. Deluga Waldemar, “Malarstwo i grafika cerkiewna w dawnej Rzeczpospolitej”, Danzig, 2000, <https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/deluga2000/0045>.

Список використаних джерел та літератури

298. Demény Lajos, “Comerțul de transit spre Polonia prin Țara Romaneasca și Transilvania (ultimul sfert al secolului al XVII-lea)”, *Studii. Revistă de Istorie*, 22, (1969): 465–498.
299. Δημητράκοπουλος, Φώτιος Αρ., *Αρσένιος Ελασσόνος (1550-1626), Βίος και έργο*, Συμβολή στη μελέτη των μεταβυζαντινών λογίων της Ανατολής (Arsénios, métropolitte d'Elassonos (1550-1626), Contribution à l'étude des lettrés postbyzantins dans l'Orient), Athènes éd. Imago, (1984): 240 + 40 pl.
300. Dias-Lewandowska, “Wine and identity in Poland from the late seventeenth to the early nineteenth century. Biographies of Drink: a Case Study Approach to Our Historical Relationship with Alcohol”, ed. Mark Hailwood, Deborah Toner Cambridge Scholars Publishing, (2015): 138–157.
301. Dziubiński Andrzej, “Drogi handlowe polsko-tureckie w XVI stuleciu”, *Przegląd historyczny*, 1965, t. 56, (z. 2): 232 – 257.
302. Dziubiński Andrzej, *Na szlakach Orientu, Handel między Polską a Imperium Osmańskim w XVI–XVIII w.*, Wrocław: Leopoldinum, (1998): 320 s., 10 il.
303. Dziubiński Andrzej, *Stosunki dyplomatyczne polsko-tureckie w latach 1500-1572 w kontekście międzynarodowym*, Wrocław, 2005, Monografie FNP, Seria Historyczna, wydawn. Uniw. Wrocławskiego, s. 312.
304. Jarosław Dumanowski, Andrzej Pawlas, Jerzy Poznański, *Sekrety kuchmistrzowskie Stanisława Czernieckiego*, Warszawa, (2012); *Księga szafarska dworu Jana III Sobieskiego 1695–1696*, oprac. J. Dumanowski, M. Próba i Ł. Truściński, “Monumenta Poloniae Culinaria”, t. IV, red. J. Dumanowski, Warszawa, 2013.
305. Duch Oleh, “Sieć monasterów żeńskich eparchii lwowskiej i przemyskiej w XVII i XVIII wieku”, *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej* (3), Lublin, (2005): 88-100.
306. Dursteler Eric, “Commerce and coexistence: Veneto-Ottoman trade in the early modern Era”, *Turcica*, 34, (2002): 107–108.
307. Epstein Mortimer, *The Early History of Levant Company*, London, London G. Routledge, (1908), 321 p.
308. Ευαγγελίδης Τρύφων, *Η παιδεία επί τουρκοκρατίας*, Τύπος Α. Π. Χαλκιοπούλου, Τόμ. Β, Αθήναις, 1936.
309. Efthia Voutira, “Post-Soviet Diaspora Politics: The case of the Soviet Greeks”, *Journal of Modern Greek Studies*, 24 (2006): 378-414.
310. Falangas Andronikos, „Post-Byzantine Greek Merchants of the Fifteenth-Seventeenth Centuries”, *Journal of the Hellenic Diaspora*, vol. 33, 1&2 (2007): 7-21.

311. Falangas Andronikos, On Greek-Romanian antagonism during the first half of the seventeenth century, *Modern Greek Studies Yearbook*, a publication of Mediterranean, Slavic and Eastern Orthodox Studies University of Minnesota, Minneapolis, vol. 28/29, (2012/2013): 91-106.
312. Grygorieva Tetiana, “Performative Practice and the Ceremonial Rhetoric of Peacemaking: The Process of Peacemaking between the Polish-Lithuanian Commonwealth and the Ottoman Empire after the Khotyn War”, *Osmanischer Orient und Ostmitteleuropa*, Perzeptionen und Interaktionen in den Grenzzonen zwischen dem 16. und 18. Jahrhundert, Robert Born, Andreas Puth (Hr.) Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropa — Band 48, Frans Steiner Verlag, Stuttgart, (2014): 229-253.
313. Gigliotti J. “The role of high inflation in the decline of sixteenth century Poland-Lithuanian economy”, *The Polish Review*, vol. 54, no. 1, University of Illinois Press on behalf of the Polish Institute of Arts & Sciences of America, (2009): 66–67.
314. Gilewicz Aleksy, “Przyjęcia do prawa miejskiego we Lwowie w latach 1405–1604”, *Studia z historii społecznej i gospodarczej poświęcone prof. dr Franciszkowi Bujakowi*, Lwów, (1931): 375–414.
315. Gil Andrzej, “Jan Zamoyski wobec zagadnień wyznaniowych na przykładzie Zamościa przełomu XVI i XVII wieku”, *Zamoysko-Wołyńskie Zeszyty Muzealne*, t. 3, numer specjalny: Jan Zamoyski wódz – mecenas – polityk, Zamość, (2005): 42-45.
316. Gienza Jarosław, “Malowidła ściennie jako element wystroju drewnianych cerkwi w XVII wieku”, [w:] *Sztuka cerkiewna w diecezji przemyskiej*, Łańcut, (1999): 89-150.
317. Gosztyła Marek, Proksa Michał, *Zamki, pałace i klasztory województwa przemyskiego. Przewodnik po wybranych obiektach architektury monumentalnej województwa Przemyskiego*, Przemyśl, regionalny ośrodek kultury, edukacji i nauki, (1995), 134 s.
318. Grousset René, *L’Empire du Levant: Histoire de la Question d’Orient*, Paris: Payot, (1949), 648 p.
319. Greene Molly, *Between Wine and Oil. Chapter: Christian and Muslims in the Early Modern Mediterranean*, Princeton, (2000): 110-140.
320. Greene Molly, “Ruling without a navy. A comparative view of Venetian and Ottoman Crete”, *Oriente Moderno*, nuova serie, anno 20 (81), nr. 1, C. Nallino, Rome, (2001): 198–199.
321. Greene Molly, “Trading Identities: The Sixteenth-Century Greek Moment”, *Faithful Sea. The religious Cultures of the Mediterranean, 1200-1700*, Oxford, (2007): 121-149.

Список використаних джерел та літератури

322. Greene Molly, *The Edinburgh History of the Greeks, 1453 to 1768. The Ottoman Empire*, publisher: Edinburgh University Press, Edinburgh, (2015), 248 p.
323. Harozen, Ya'akov, *Le duc Joseph de Naxos; contribution à l'histoire juive de XVIIe siècle*, par Jacob Reznik, Paris, Librairie Lipschutz, (1936), 270 p.
324. Hartleb Kazimierz, Lwów na szlaku czarnomorsko-baltyckim, *Przegląd Krajoznawczy*, t. 2, (Warszawa, 1938): 157–209
325. Haris Kalligas, “Monemvasia, Seven-Fifteenth Centuries”, *The Economic History of Byzantium: From Seven through the Fifteenth Century* *Dumbarton Oaks Research Library and Collection* Washington, D.C, (n. 39): 879–897.
326. Hauser Leopold, *Monografia miasta Przemyśla*, (Przemyśl, 1883), 126.
327. *Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego*, wydany przez J. Bobrowicza, nakładem i drukiem Breitkopfa i Hertela, Lipsk, t. 1, 1841, t. 2, 1859.
328. *Herby rycerstwa Polskiego przez Bartosza Paprockiego zebrane i wydane w r. 1584*, wydanie K. S. Turowskiego, Kraków, (1858), 645 s.
329. Helen Rosenau, *The Ideal City. Its Architectural Evolutions*, London, Studio Vista, 1974.
330. Himka John-Paul, “On the Left Hand of God: “Peoples” in Ukrainian Icons of the Last Judgment”, J.-P. Himka, *States, Societies, Cultures. East and West. Essays in Honor of Jaroslaw Pelenski*, edit. by Dudzinkiewicz J. New York, Ross Publishing Inc, (2004): 317–349
331. Hoszowski Stanisław, *Ceny we Lwowie w latach 1701-1914*. Lwów-Warszawa. Kasa im. Rektora J. Mianowskiego, Instytut Popierania Polskiej Twórczości Naukowej, (1934), 243 s.
332. Hryszko Roman, “Obraz Kilii – kolonii genueńskiej nad Dunajem, w świetle akt notarialnych Antonia di Ponzo z lat 1360-1361”, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego*, z. 12, Kraków, (2000): 5-25.
333. Iaroslav Isaievych, “Greek Culture in the Ukraine: 1550–1650”, *Modern Greek Studies Yearbook University of Minnesota*, vol. 6, (1990): 97-123.
334. Inalcik Halil, “Greeks in the Ottoman Economy and Finances 1453-1500”, *Studies in Honor of Spyros Vryonis, Jr.*, ed. Jelisaveta Stanojevich Allen et al. New Rochelle: Aristide D. Karatzas, New York, (1993): 307-319.
335. Ioan Nistor, *Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau im XIV, XV und XVI Jahrhundert*, Gotha, F.A. Perthes, (1911), 240 p.
336. Iorga Nicolae, *Relațiile comerciale ale teritor noastere cu Lembergul. Regestre si documente din Archivele orasului Lemberg*, Bucuresti, 1900.

337. Iorga Nicolae, “Relations économiques entre Lwów et la Moldavie”, *Choses d’Orient et de Romanie*, Bucarest-Paris, (1924): 79–85.
338. Iorga Nicolae, *Istoria comertului romanesc. Epoca veche*, Bucuresti, (1925), 210 p.
339. Iorga Nicolae, “Choses d’Orient et de Romanie, Conferences donnees aux Universites de Varsovie de Vilno, de Poznań, de Cracovie et de Lwów”, Bucarest, Paris, Librairie P. Suru. (1924): 79–92.
340. Ionescu Stefano, *Antique Ottoman rugs in Transylvania*, Rome, Verduci Editore, 2005. 226 pp. 275 color plates 85 black and white, maps, www.transylvanianrugs.com.
341. James Ball, *The Greek Community in Venice: 1470–1620*, University of London, 1985.
342. Jaworski Franciszek, *Ratusz lwowski*, Lwów, Nakładem Towarzystwa miłośników przeszłości Lwowa, (1907), 95 s.
343. Jaworski Franciszek, *Na zapomnianym cmentarzu*, biblioteka Lwowska, t. V, Lwów, (1912): 86–92
344. Janeczek Andrzej, “Polska ekspansja osadnicza w ziemi lwowskiej w XIV–XVI w.”, *Przegląd Historyczny*, t. 69, z. 4, Warszawa, 1978: 597–622.
345. Janeczek Andrzej, “Tłumacz lwowski. Z zagadnień komunikacji językowej w wieloetnicznym mieście późnego średniowiecza”, *Gospodarka, społeczeństwo, kultura w dziejach nowożytnych*, Studia oferowane Pani Profesor Marii Boguckiej, Instytut Historii PAN, wyd. DiG, Warszawa, (2010): 203–222.
346. Jon R. Lampre, Marvin R. Jacson, *Balkan Economic History, 1550–1950 From Imperial Borderlands to Developing Nation*, Bloomington, Indiana University Press, (1982), 728.
347. Jickeli Otto Fritz, “Der Handel der Siebenburger Sachsen in seiner geschichtlichen Entwicklung”, *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde*, Hermannstadt, t. 39, № 1, (1913): 33–184.
348. Kaufmann David, “Don Joseph Nassi, Founder of Colonies in the Holy Land, and the Community of Cori in the Campagna”, *The Jewish Quarterly Review*, vol. 2, no. 3 (Apr., 1890): 291–310.
349. Katsiardi-Hering Olga, “Greek merchant Colonies in Central and South-Eastern Europe in the Eighteen and Early Nineteenth Centuries”, *Merchant Colonies in the Early Modern Time*, edited by Victor N. Zakharov, Gelina Harlaftis and Olga Katsiardi-Hering. Perspective in Economic and Social History, n. 19, Pickering-Chatto, London, (2012), 127–140 p.
350. Kapral Myron, “Urzednicy miasta Lwowa w XIII–XVIII w.”, *Spisy urzedników miejskich z obszaru dawnej Rzeczypospolitej, Śląska i Pomorza Zachodniego, t. 7: Ziemie ruskie, z. 1*, Lwów, wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń (2008), 420 s.

Список використаних джерел та літератури

351. Kapral Myron, “Ulica Ruska we Lwowie w XVI w.”, *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, r. 63, n. 2. Warszawa, (2015): 293-304.
352. Kiryk Feliks, “Związki Lwowa z Krakowem w późnym średniowieczu”, *Lwów: miasto, społeczeństwo, kultura*, t. II, WPS, Kraków, (1998): 9-39.
353. Kitroeff Alexsander, “The transformation of homeland Diaspora relations: the Greek case in the 19th – 20th centuries”, *Proceedings on First International Congress on the Hellenic Diaspora from antiquity to modern times*, vol. II, Amsterdam: J. C. Gieben Publisher, (1991), 510 p.
354. *Kilka słów o heraldyce polskiej*, napisał Stanisław Hrabia Mieroszowski, Kraków, nakładem księgarni J. K. Zupanowskiego & K. J. Heumana, (1887), 80 s., 11 tab.
355. Kluczycki Franciszek, *Pisma do wieku i spraw Jana Sobieskiego*, t. 1–2, dok.141, Kraków, 1880–1881.
356. Knoll Poul, “The Urban Development of Medieval Poland with Particular Reference to Kraków in Urban Society of Eastern Europe”, *Premodern Times*, B. Krekic (ed.), (University of California Press, Berkeley–Los Angeles-London, 1987): 63–136.
357. Kortepeter Carl Max, “Ottoman Imperial Policy and the Economy of the Black Sea Region in the Sixteenth Century”, *Journal of the American Oriental Society*, t. 82, № 2, (1966): 86–113.
358. Kołodziejczyk Dariusz, *Ottoman-Polish diplomatic relations (15th-18th century): an annotated edition of 'ahdnames and other documents*, Leiden, Boston, Brill, (2000): xviii, 721 p.: ill., maps.
359. Kołodziejczyk Dariusz, “Imperium Osmańskie w XVI wieku: kilka uwag o potencjale demograficznym i gospodarczym”, *Przegląd Historyczny* 78/3, Warszawa, (1987): 375-394.
360. Kot Stanisław, “Polska złotego wieku wobec kultury zachodniej”, *Kultura staropolska*, (Kraków, 1932): 645–646.
361. Kotilaine Jarmo, *Russia's Foreign Trade and Economic Expansion in the Seventeenth Century: Windows on the World*, Leiden-Boston, 2005.
362. Kostas E. Lambrinos, “Identity and socio-economic mobility in Venetian Crete: the evolution of a citizen family (sixteen c.)”, *Mediterranean Historical Review*, 29:1, (2014): 57-70.
363. Krawczyk Krzysztof, “Strategiczna rola Ukrainy dla obrony cywilizacji chrześcijańskiej na Wschodzie Europy w pismach politycznych Jozefa Wereszyńskiego”, *Центральна і Східна Європа в XV–XVIII століттях: питання соціально-економічної та політичної історії*, Львів, (1998): 175–176.

364. Kutrzeba Stanisław, *Handel Krakowa w wiekach średnich na tle stosunków handlowych Polski*, rozprawy akad. Umiej. wyd. history. Filozof, t. 44, (1903): 1–196.
365. Kutrzeba Stanisław, “Handel Polski ze Wschodem w wiekach średnich”, *Przegląd Polski*, rok. XXXVII, kw. IV, Kraków, 1903.
366. Kutrzeba Stanisław, Ptaśnik Jan, “Dzieje handlu i kupiectwa krakowskiego”, *Rocznik Krakowski*, t. XIV, 1910.
367. Kuczara Konrad, “Arsenius z Elassonu – Grek w służbie Cerkwi prawosławnej we Lwowie”, Arsenios of Elasson – One Greek in the Service of the Orthodox Church in Lviv, *Przegląd Historyczny* 101, Warszawa, (2010): 89–99.
368. Kuczara Konrad, *Grecy w Kościołach wschodnich w Rzeczypospolitej (1585–1621)*, Poznań, Wydawnictwo Poznańskie, (2012): 292 s.
369. Lajos Gecsényi, “Turkish goods” and “Greek merchants” in the Kingdom of Hungary in the 16th and 17th c.”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hung.* v. 60 (1), 55–71 (2007): 55–71.
370. Lewicki Stanisław, *Prawo składu w Polsce*, (“Studia nad historią handlu w Polsce”, t. 2.), Lwów, (1910): 200 s.
371. Lewicki Stanisław, *Targi lwowskie od XIV do XIX w.*, wyd. księgarnia Nauczycielska, Lwów, (1921), 72 s.
372. Łoziński Władysław, *Patrycyat i mieszczaństwo lwowskie w XVI–XVII wieku*, Lwów: Księgarnia H. Altenberga, (1902): 434 s. 107 rys.
373. Łoziński Władysław, *Złotnictwo lwowskie w dawnych wiekach 1384 – 1640*, Lwów, (1889): 109 s., 20 rys.
374. Łoziński Władysław, *Kupiectwo lwowskie w XVI wieku*, Warszawa: Biblioteka Warszawska, 1891.
375. Łoziński Władysław, “Ormiański epilog lwowskiej sztuki złotniczej”, *Sprawozdania Komisji do Badania Historii Sztuki w Polsce*, t. 7, (z.1–2): 241–272.
376. Łoziński Władysław, *Prawem i Lewem. Obyczaje na Czerwonej Rusi w pierwszej połowie XVII w.*, t. II, wojny prywatne, wyd. H. Altenberg, Lwów, (1904), 560 s.
377. Łoziński Władysław, *Życie Polskie w dawnych wiekach*, wyd. XII, Kraków: Wydawnictwo Literackie, (1958): 272 s.
378. Lylo Ihor, ““Greek Community in Lviv 16–17th century”, Raporturile moldo-grece în contextul relațiilor internaționale: Probleme și perspective”, Consiliul Suprem pentru Știință și Dezvoltare Tehnologică, Universitatea Pedagogică de Stat “Ion Creangă”, Catedra Istoria Românilor, Chișinău, (2002): 126–132.
379. Lubomirski Jan, “Regestra skarbcza ks. Ostrogorskich w Dubnie”, *Sprawozdanie KHS*, IV, (1900)

380. Luca Cristian, "Venetian Merchants in the Lower Danube Area and their role in the development of the international exchanges in the Seventeenth Century", *Český časopis historický Ročník* (The Czech Historical Review) 1019/2011, (Praha): 294-327.
381. Luca Cristian, "La gestione familiare degli affari mercantili nel commercio internazionale riguardante l'area del Basso Danubio durante il XVII secolo: la fortuna dei Vevelli, dei Locadello e dei Pepanos", *S. Cavaciocchi (ed.), La famiglia nell'economia europea*, 514-520.
382. Luca Cristian, "Neguțătoriu streinu" de țară. Date noi privitoare la negustorii alogeni din Țările Române în secolele XVII–XVIII, The "foreign merchant". New data regarding the allogeneous merchants from the Romanian Principalities in the 17th–18th centuries, in Cr. Luca (ed.), *Negustorimea în Țările Române, între Societas Mercatorum și individualitatea mercantilă, în secolele XVI–XVIII, The merchants from the Romanian Principalities, between Societas Mercatorum and the mercantile individuality, during the 16th–18th centuries*, Galați University Press, Galați, (2009): 127–145.
383. Maria Christina Chatzioanno, "Creating the pre-Industrial Ottoman-Greek Merchant: Sources, Methods and Interpretations", *Economy and Society on both shores of the Aegean ANAMED*, Koç University, Research Center for Anatolian Civilizations Alpha Politismos, Vangelis Kechriotis, Boğaziçi University & Lorans Tanatar Baruh, SALT Research (eds.), 311-335.
384. Magowska Anita, "Complaints, Charges, and Claims: Apothecaries in Poland in the 16th and 17th Centuries", *American Institute of the History of Pharmacy*, vol. 50, no.30, (2008): 98-105.
385. Makowski Tadeusz, "Przesławny wjazd Jerzego Ossolińskiego do Rzymu", *Spotkania z zabytkami*, № 9, Warszawa, (2007): 9-13.
386. Makowski Tadeusz, "Z dziejów stosunków państwa i Kościoła. Polskie poselstwa obediencyjne w XVI i XVII wieku", *Teologia Polityczna* 1/2003-2004, (Warszawa): 201-211.
387. Małecki Jan, *Studia nad rynkiem regionalnym Krakowa w XVI wieku*, Warszawa, PWN, (1963), 211 s.
388. Małecki Jan, *Handel zewnętrzny Krakowa w XVI wieku*, Kraków, (1960), 251 s.
389. Małecki Jan, "Rola Krakowa w handlu Europy Wshodniej w XVI i XVII w.", *Zeszyty Naukowe Akademji Ekonomicznej w Krakowie*, nr. 70, 1975.
390. Małecki Jan, "Związki handlowe miast polskich z Gdańskiem w XVI i pierwszej połowie XVII w.", *Pace komisji Nauk historycznych PAN – Oddział w Krakowie*, nr. 20. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, Wrocław-Warszawa-Kraków, (1968), 272 s.

391. Małowist Marian, *Kaffa – kolonia genueska na Krymie i problem wschodni w latach 1453 – 1475*, Warszawa: Prace Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego, 1947.
392. Małowist Marian, “Poland, Russia and Western Trade in the 15th and 16th Centuries”, *Past & Present*, Oxford University Press, no. 13 (Apr., 1958): 26-41.
393. Małowist Marian, “Handel lewantyński w życiu Polski w późnym średniowieczu w początkach czasów nowożytnych”, *Europa i jej ekspansja XIV – XVII w.*, PWN, Warszawa, (1993), 254 s.
394. Malcolm Noel, *Agent of Empire: Knights, Corsairs, Jesuits and Spies in the Sixteenth-century Mediterranean World*, Oxford University Press, (2015), 604 p.
395. Maltezou Chryssa, *The Historical and Social context. in: Literature and Society in Renaissance Crete*, Cambridge, ed. David Holton, (1991): 17-48.
396. Maltezou Chryssa, “Greci di Venezia al servizio della Russia nel Settecento”, *Θησαυρισματα*, 30, Beveria (2000): 167–173.
397. Mańkowski Tadeusz, *Sztuka islamu w Polsce*, Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, Kraków, (1935), 126 s.
398. Mańkowski Tadeusz, “Zachód i Wschód w tkactwie Polskim, XVII w. (tkacze Konięcpolskich)”, osobne odbicie ze Sprawozdań Polskiej Akadem. Umiej. t. XXXVII, (nr. 2): 19-21.
399. Mańkowski Tadeusz, *Barok, orjentalizm i sarmatyzm*, odbicie ze Sprawozdań Polskiej Akadem. Umiej, t. XXXIX, nr. 8, (1934), S. 3.
400. Mańkowski Tadeusz, *Pasy polskie. Prace Komisji Historii Sztuki*, t. VII, Kraków: Arkady, (1937): 101–121.
401. Mańkowski Tadeusz, “Ze studiów nad dawnym tkactwem Polskim. Z powodu wystawy w instytucie propagandy sztuki”, odbitka z “Nike”, rocznik 2, zeszyt 2, Warszawa, (1939), 24 s.
402. Mańkowski Tadeusz, *Polskie tkaniny i haftu XVI – XVII w.* Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, (1954), 184 s.
403. Mańkowski Tadeusz, *Orient w polskiej kulturze artystycznej*, (Studia z historii sztuki, t. 8), Wrocław, Kraków, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, (1959), 252 s.
404. Mańkowski Tadeusz, *Dawny Lwów: jego sztuka i kultura artystyczna*, London, Nakładem Fundacji Lanckoronskich i Polskiej Fundacji Kulturalnej, (1974), 422 s.
405. Mikołajczyk Małgorzata, “Książka w kulturze Greków w Rzeczypospolitej w XVI-XIX w. Rekonesans”, *Acta Universitatis Lodzianensis, Folia Librorum* 1 (26), (2018): 84-86.

Список використаних джерел та літератури

406. Mironiowicz Marcin, “Grecy w Akademii Ostrogskiej i Bractwie Lwow-
skim na przełomie XVI-XVII wieku”, *Latopisy Akademii Supraskiej*,
№ 8, Cerkiew a asymilacja — swój i obcy, red. Marzanny Kuczyńskiej,
Białystok, (2017): 233-242.
407. Miazek Monika, *Flora Sinensis Michała Boyma SI*, (Gniezno, 2005),
289 s.
408. Motylewicz Jerzy, *Miasta ziemi przemyskiej i sanockiej w drugiej poł-
owie XVII i XVIII wieku*, Przemysł, Rzeszów, Południowo-Wschodni In-
stytut naukowy w Przemysłu, Wyższa szkoła pedagogiczna w Rzeszowie,
(1993), 311 s.
409. Motylewicz Jerzy, “Wymiana towarowa w regionie środkowego biegu
Dniestru w połowie XVIII wieku w switle rejestru komory celnej w Ka-
miencu Podolskim”, *Kamieniec Podolski: Studia z dziejów miasta i re-
gionu*, t. 1, Kraków, (2000): 259-277.
410. Mrozowski Przemysław, “Orientalizacja stroju szlacheckiego w Polsce
na przełomie XVI i XVII w.”, *Orient i orientalizm w sztuce*, materiały z
Sesji Stowarzyszenia Historyków Sztuki, Kraków, (1983): 243–261.
411. Mucha Danuta, “Kobierce z manufaktur ormiańskich”, *Ars Armenica.
Sztuka ormiańska ze zbiorów polskich i ukraińskich*, Muzeum Zamoj-
skich w Zamościu, Zamość, (2010): 114-115.
412. Nadel-Golobič Eleonore, “Armenians and Jews in Medieval Lvov: Their
role in Orient trade, Cahiers de Monde russe et soviétique”, vol. XX,
nos. 3–4, (Paris, Hague, New York, 1979): 345–388.
413. Nicieja Stanisław, *Cmentarz Łyczakowski we Lwowie w latach 1786–
1986*, Lwów, (1990), 447 s.
414. Nimcewicz Julian, “Poselstwo Xcia Zbaraskiego do Turek”, *Zbiór pa-
miętników o dawnej Polsce*, t. II, Warszawa, 1822.
415. “Ο Ελληνισμός της Ουκρανίας”, *Η καθημερινή ΕΠΙΤΑ ημέρες*, (1995):
8–9.
416. Obuchowska-Pysiowa Honorata, “Struktura handlu Krakowa z kraja-
mi południowo-wschodnimi i z państwem Moskiewskim w 1604 roku”,
Rocznik Dziejów Społecznych i Gospodarczych, vol. 38, Warszawa – Po-
znań, (1977): 81 – 114.
417. Obuchowska-Pysiowa Honorata, Udział Krakowa w handlu zagranicz-
nym Rzeczypospolitej w pierwszych latach XVII w., rec.: S. F. Gajerski,
t. 3, Wrocław, (1986): 172-173.
418. Olga Cicanci, *Companiile grecești din Transilvania și comerțul europe-
an în anii 1636–1746*, București, ed. acad. R. S. România, 1981.
419. “Ostatni Laskarysowie w Polsce”, *Klosy*, (1876), XXII.
420. Osipian Aleksander, “Trans-cultural trade in the Black Sea region,
1250–1700: integration of the Armenian trading diaspora in the Molda-

- vian Principality”, *New Europe College Black Sea Link Program Yearbook 2012-2013*, (Bucharest): 111- 156.
421. Osipian Alexander, “Elections of mayors and caravabashi by Armenian merchants in Poland and the Ottoman Empire, 1500-1700”, *Cultures of voting in Pre-modern Europe*, ed. by Serena Ferente, Lovro Kunčević and Miles Pattenden, London: Routledge Taylor and Francis Groupe, (2018): 310-325.
422. Pagratis Gavalas, “Greek commercial shipping from the Fifteenth to the Seventeenth century literature review and research perspectives”, *Journal of Mediterranean Studies*, vol. 12, no. 2, (2002): 411-433.
423. Pagratis Gavalas, “Venice, her subjects and ships. Continuity and discontinuity in Venesian mercantile and maritime policy and its impact on the shipping of the Ionian islanders during the 16th century”, *Studi Veneziani* N.S. LXVII, Pisa, Roma Fabrizio Serra Editore, MMXIV, (2013): 236-256.
424. Pacucs-Willcocks M. The transit of Oriental Goods Through the Customs of Sibiu/Hermannstadt in the Sixteenth and Seventeenth Centuries: *An Overview Economy and Society in Central and Eastern Europe. Territory, Population, Consumption*. Papers of the international Conference. Held in Alba Iulia, April 25th-27th, 2013. Ed. By D. Dumitran, Valter Moga, (LIT): 19-30.
425. Pakucs-Willcocks Mária, “Economic Relations between the Ottoman Empire and Transylvania in the Sixteenth Century: Oriental Trade and Merchants”, Robert Born, Andreas Puth (Hg.) *Osmanischer Orient und Ostmitteleuropa Perzeptionen und Interaktionen in den Grenzzonen zwischen dem 16. und 18. Jahrhundert Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropa*, band 48, Stuttgart, (2014): 207-229.
426. Panaite Viorel, “Trade and Merchants in the Ottoman-Polish ‘AHDNÁMES (1489-1699)”, *The Great Ottoman-Turkish Civilisation*, vol. II, economy and society Yey Turkiye, Ankara, (2000): 176-185.
427. Papastratou N., Ο Sinaítis Hatzikyriakis ék Chóras Vourla, Grámmata-xulougrafíes 1688-1709, Hatzikyriakis Sinaitis from the Village of Vourla, Letters-Woodcuts 1688-1709, Athens, 1981.
428. Partninelis Christos, Κρητικοί έμποροι στη Μολδαβία και την Πολωνία κατά τον 16ο αιώνα (Cretan Merchants in Moldavia and Poland in the Sixteenth Century) in *Πεπραγμένα Γ ‘ Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου*, Proceedings of the Third International Cretan Symposium), ed. Georgius I. Manousaks and M.I. Kourmoules, Athens, t. 2, (1974), 252 (περίληψη)/
429. Pawlicki Bonawentura, *Kamienice mieszczańskie Zamościa, problematyka ochrony*, Kraków, wyd. naukowe DWN, 1999.

Список використаних джерел та літератури

430. Peter Paul Bajer, *Scots in the Polish-Lithuanian Commonwealth 16th to 18th Centuries, The Formation and Disappearance of an Ethnic Group*, by Peter Paul Bajer, Pp. Xxviii, 588, Leiden, 2012.
431. Péres Joseph, *History of a tragedy. The expulsion of the Jews from Spain*, Barcelona, Criticism (2013), 176 p.
432. Pippidi, Andrei, *Hommes et idées du Sud Est européen à l'aube de l'âge moderne*, București/Paris: (1980), Editura Academiei, ed. du (C.N.R.S.) 372 p.
433. Pippidi, Andrei, "Esquisse pour le Portrait d'un Homme d'Affaires Crétois au XVI Siècle", *Pepragmena toy G Dieunoyis Krhtologikoyin Synedrinoy*, Pefnymnon, 18–23 Septembrioy 1971, vol. 2, Athens, (1974): 266–73.
434. Pippidi, Andrei, *Byzantins, Ottomans, Roumains. Le Sud-Est européen entre l'héritage impérial et les influences occidentales*, Paris, H. Champion, (2006), 380 p.
435. Potocki Waclaw, *Wojna Chocimska Poemat Epiczny w 10 częściach w skruceniu z wstępem i objaśnieniami prszez E. Bączalskiego*, Lwów, (1898).
436. Podhorodecki Leszek, *Chocim 1621*, Bellona, Warszawa, (2008), 177 s.
437. Παγκράτης Γεράσιμος, Οι Ναυτιλιακές Επιχειρήσεις των Ελλήνων υπηκόων της Βενετίας τον 16ο αιώνα, <http://hdoisto.gr/en/news/search/?q=Γ.+Παγκράτης>.
438. Ptaśnik Jan, *Miasta i mieszczaństwo w dawnej Polsce*, Warszawa, PIW, (1949), 438 s.
439. Radu G. PĂUN, "Stratégies de famille, stratégies de pouvoir : les Gréco-Levantins en Moldavie au XVII siècle", *Social Behaviour and Family Strategies in the Balkans (16th – 20th Centuries)* Actes du colloque international 9-10, Juin 2006, New Europe College, (Bucarest): 15-38.
440. Râdvan Laurentiu, "Foreign merchants in Iaș (17th–18Tth centuries)", *ISTROS*, XVIII, Brăila, (2012): 453-480.
441. Reychman Jan, *Historjia Turcji*, Wrocław, Zakład narodowy im. Ossolińskich, (1973), 387 s.
442. Reychman Jan, *Orient w kulturze polskiego Oświecenia*, Wrocław, Ossolineum, (1964), 386 s.
443. Reychman Jan, "Z tradycji naszych związków kulturalnych z Grecją", *Meander*, z. 8–9, (1915): 456 – 462.
444. "Rejestr poborowy ziemi przemyskiej z 1628 roku", *Polska południowo-wschodnia w epoce nowożytnej*, Źródła dziejowe, t. 1, cz. 1, Rzeszów, 1997.
445. Robin Cohen, *Global Diasporas, an introduction*, University of Warwick, Taylor & Francis Group, (1997), 227 p.

446. “Rodzina Korniaktów”, *Lwowianin*, Lwów, (1870): 90 – 91.
447. Rybarski Stanisław, “Handel i polityka handlowa Polski w XVI stuleciu”, t.1, rozwój handlu i polityki handlowej, Poznań, Nakładem Towarzystwa Miłośników Miasta Poznania, (1928), 356 s.
448. Sacala Krzysztof, Nabywaniec Stanisław, “Ένας Έλληνας έμπορος – Πολωνός εγγενής Η Ιστορία της οικογένειας Κόρνιακτ”, *Synthesis*, Περιοδική εκδοση ανθρωπιστικων επιστημων, red. Γ.Σ. Βλάχος, Αθηνά, (2013): 88–89.
449. Sacala Krzysztof, “Wpływ greckiej diaspory kupców na społeczność ruską we Lwowie w drugiej połowie XVI wieku”, *Jednostka i Zbiorowość – relacje na przestrzeni dziejów*, red. A. Orzełek, K. Jakimowicz, A. Sykała, Lublin, (2015): 55–64.
450. Sacala Krzysztof, Znaczenie komunikacji dla greckiego kupiectwa we Lwowie na przełomie XVI i XVII w., *Wielowymiarowość zagadnienia, Koło Historii*, Czasopismo afiliowane z Instytutem Historii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, n. 19, Lublin, (2016): 59-71.
451. Seirinidou Vaso, “Grocers and wholesalers, Ottomans and Habsburgs, foreigners and “Our Own”: the Greek trade diasporas in Central Europe, 17 to 19 Centuries”, *Merchants in the Ottoman Empire, Collection Turcica*, vol. XV, Reeters, Paris, Louvain, Dudley, MA, (2008): 81-95.
452. Sochaniewicz Stefan, “Wójtostwa i sołtystwa pod względem prawnym i ekonomicznym w ziemi lwowskiej”, *Studia nad historią prawa Polskiego pod red. Oswalda Balzera*, t. VII, Lwów, 1921.
453. Smołucha Janusz, *Papiestwo a Polska w latach 1484-1526: kontakty dyplomatyczne na tle zagrożenia tureckiego*, Kraków, Societas Vistulana, (1999), 247 s.
454. “Suplika kupców greckich”, wyd. R. Szczygieł. *Rocznik Stowarzyszenia Miłośników Jarosławia*, n. 9, (1975/6): 55 – 57.
455. Switalski Zygmunt, “Przyczyny wycofania się Żydów tureckich, uchodźców z Hiszpanii, z handlu lewentyńskiego Rzeczypospolitej w ostatnich latach XVI wieku”, *Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego*, no. 37, (1961): 59 – 65.
456. Schorr Moses, *Żydzi w Przemysłu: do końca XVIII wieku; opracowanie i wydawnictwo materiału archiwalnego*, Lwów, (1903), 294 s.
457. Szczygieł Ryszard, “Jarmarki jarosławskie i ich rola w handlu Rzeczypospolitej w XVI – XVII w.”, *Rocznik Stowarzyszenia Miłośników Jarosławia*, t. 9, (1972 – 1976): 38 – 54.
458. Talbierska Jolanta, *Stefano Della Bella – Etchings from the Collection of the Print Room of the Warsaw University Library*, Varsavia, 2001.
459. Tarnawski Aleksander, “Działalność gospodarcza Jana Zamoyskiego Kanclerza i Hetmana Wielkiego Koronnego (1572-1605)”, *Badania*

Список використаних джерел та літератури

- z dziejów społecznych i gospodarczych*, red. F. Bujak, nr 18, Lwów, (1935), 325 s.
460. Tazbir Janusz, "Konsumpcja cytrusów w Polsce XV–XVIII w.", *Pożywienie w dawnej Polsce (Studia i materiały z historii materialnej)*, Warszawa, (1967): 105 – 115.
461. Tentiuc Ion, "Some Considerations Regarding Byzantine Influences in the East of Carpathians in the 10th-13th Centuries", *Medieval Europe Brugge International congress over Middeleeuwse en Latere Archeologie 1–4 October, 1997*, (Brugge): 9–22.
462. Thomas S. Noonan & Roman Kovalev, "Wine and Oil For All the Ru's! The importance of Byzantine wine and olive oil to Kievan Rus'", *Byzantium and the North. Acta Byzantina Fennica*, v. IX, Helsinki, (1997-1988), (1999): 118-152.
463. Treiderowa Anna, "Mieszkańcy Wshodu we Lwowie", *Miesięcznik Heraldyczny*, № 10, Lwów, (1935): 154–159.
464. Uruski Seweryn, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, Warszawa, (1916), t. X, XIII.
465. Veinstein Gilles, „Marchands ottomans en Pologna-Lituanie et en Moscovie sous le règne de Soliman le Magnifique, *Cahiers du monde russe: Russie, Empire russe, Union soviétique, États indépendants*, vol. 35, №4, Octobre-Décembre, (1994): 713-738.
466. Vernadsky George, *Relations byzantino-russes au XIII-e siècle*, Bizantion, t. 4, (1927–1928): 269–279.
467. Viorel Panaite, "Trade and merchants in the 16th century. Ottaman-Polich treaties", *Revue des Etudes Sud-Est Europeennes*, 32, (1994): 259-76.
468. Wagner Artur, "Handel dawnego Jarosławia do połowy XVII w.", *Prace historyczne ku uczczeniu 50-lecia Akademickiego Koła Historyków Uniwersytetu J. Kazimierza we Lwowie*. Lwów, (1929), 25 s.
469. Wityg Wiktor, *Nieznana szlachta polska i jej herby*, Kraków, Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1908.
470. Winnyczenko Oksana, *Testamenty mieszkańców lwowskich z drugiej połowy XVI i z XVII wieku*, Warszawa, Semper, (2017), 381 s.
471. Wójcik Zbigniew, "Z dziejów organizacji dyplomacji polskiej w drugiej połowie XVII wieku", *Polska służba dyplomatyczna XVI–XVII wieku*, Warszawa, 1966.
472. Wojtowicz Przemysław, "Szlak wyprawy Rakoczego", *Teki Historyczne*, t. 11, Londyn, 1960–1961.
473. Zakrzewska-Dubasowa Mirosława, *Ormianie zamojscy i ich rola w handlu ze Wshodem*. Lublin, (1965), 237 s.

474. Zakrzewska-Dubasowa Mirosława, “Przyczynek do historii jarmarków lubelskich”, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, Sectio F, Nauki Filozoficzne i Humanistyczne, vol. 20, Lublin, (1968): 59-74.
475. Zakrzewska-Dubasowa Mirosława, Polityka handlowa Jana Zamojskiego i jego następców, *Annales Universitatis M. Curie-Skłodowska Lublin*, vol. XXXVIII/XXXIX, Sectio F, (1983/1984): 93-113.
476. Załęski Stanisław, *Jezuici w Polsce*, Kraków, Drukiem i nakładem Drukarni W.L. Anczyca i Sp. 1908.
477. Zs. P. Pach, *The Shifting of International Trade Routes in the 15th-17th Centuries*. Institute of History, Research Centre for the Humanities, Hungarian Academy of Sciences, Budapest, (2017): 287-321.
478. Zubrzycki Dionyzy, *Historyczne badania o drukarniach Rusko-Słowiańskich w Galicji*, Lwów, w drukarni Instytutu Stauropigianskiego, (1836), 123 s.
479. Żukowski Jacek, „W kapeluszu i w delii, czyli ewenement stroju mieszanego w dawnej Rzeczypospolitej”, *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, (1/2009): 19–37.
480. Żygawski Jakub, “Lokalizacja dawnych Zamojskich cmentarzy w oparciu o archiwalne opracowania kartograficzne z XVII-XX wieku”, *Archiwariusz Zamojski*, Zamość, (2015): 7-34.
481. Zubyk Roman, *Gospodarka finansowa miasta Lwowa 1624–1635*, Lwów, (1930), 453 s. (Badania z dziejów społecznych i gospodarczych pod red. prof. Fr. Bujaka. Nr. 7).

ЕНЦИКЛОПЕДИЧНІ ТА ДОВІДКОВІ ВИДАННЯ

482. Винник Василь, *Назви одиниць виміру і ваги в українській мові*, Київ, Наукова Думка, (1966), 151 с.
483. *Довідник з історії України (А-Я)*, посібник для серед. загальноосв. навч. Ін-т історичних досліджень, ЛНУ ім. І. Франка, за заг. ред. Ігора Підкови, Романа Шуста, 2-ге вид., доопр. і доповн., Київ, Генеза, (2001), 1136с.
484. *Енциклопедія Львова*, Львів, т. 1-4, Львів, Літопис, 2007-2012.
485. *Етнічна історія грецької спільноти в Україні: Бібліографічний довідник-показчик*, відповідальний ред. Марія Дмитрієнко, НАН України, інститут історії України, Київ, (2003), 280 с.
486. *Словарь древнего актового языка Северо-Западного края и Царства Польского*, Николай Горбачевский, Вильна, в тип. А.И. Зака, (1874), XIX с. + 397 с
487. Зварич Володимир, Шуст Роман, *Нумізматика, Довідник*, Тернопіль-Львів, державне книжково-журнальне видавництво

Список використаних джерел та літератури

- “Тернопіль”, Львівський державний університет ім. Івана Франка, 464 с.
488. *Кам'яниця Корнякта, Королівські зали: путівник*, Львів. іст. Музей, авт.-упоряд. Ольга Перелигіна, Марія Гуль, Михайло Побрежний, Київ, Лазурит-Поліграф, 2010, 44 с., іл.
489. Модзалевский Вадим, *Малороссийский родословник*, т. 1-4, предисл. авт. Київ, изд. авт. тип. т-ва Г.Л. Фронцкевича и Ко, 1908—1914.
490. *Музей князів Любомирських, (не) забута історія, каталог виставки*, опрацював Ігор Хомин, Wrocław, Ossolineum, (2017): 62-63.
491. *Общий Гербовникъ дворянских родовъ Всероссийскія Имперіи Ч. VIII*, Санкт-Петербургъ, 1807.
492. *Словарь української мови*, упорядник з дод. власного матеріалу Борис Грінченко, Київ, т.2, (1907-1909), 1083 с.
493. *Українська загальна енциклопедія*, книга знання, у 3-х томах, під редакцією Івана Рачковського, Львів— Станіслав — Коломия, 1934.
494. *Український правопис*, НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Інститут української мови, Київ, Наукова думка, (2015), 288 с.
495. Якущенко Григорій, *Каталог збірки живопису Львівського історичного музею*, Львів, (1987), 76 с.
496. *Black's Law Dictionary*, Henry Cambell Black, St. Paul, Minn. West Publishing Co., 1968.
497. *Ferdinand and Isabella*, by: Richard Gottheil, Meyer Kayserling, *The Jewish Encyclopedia*, v. 5, (New York-London, 1901): 363–364.
498. *Oxford Dictionary of Bizantium*, 13 vol., ed. Aleksander Kazdan, New York, Oxford, 1991.
499. *Polski Słownik Biograficzny*, Kraków, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, t. XIV/1, z. 125, (1968): 82-83; T. XXV/1, z. 104, (1980): 157-158.
500. Peter Paul Rubens, *Head of Cyrus Brought to Queen Tomyris*, ca. 1622/23, oil on canvas, 205.1 × 361 cm (Boston, Museum of Fine Arts, William I. Koch Gallery)
501. Wyrobisz A. *Encyklopedia historii gospodarczej Polski do 1945 roku*, t. I, Warszawa: WP, 1981.
502. Sturdza (Mihail Dimitri), *Grandes familles de Grèce, d'Albanie et de Constantinople, dictionnaire historique et généalogique*, Paris, 1983, Dictionary of the leading families of Greece, Albania, Constantinople, Moldavia, etc. with detailed description of family origins, genealogical

- tables, portraits, and coats-of-arms; also includes some Crusader families, 626 s.
503. *The SAGE Encyclopedia of Alcohol: Social, Cultural and Historical Perspectives*, J. Corfield, ed. Scott C. Martin, SAGE Publications, (2014), 1704 p.
504. Turnau Irena, *Słownik Ubiorów, tkaniny, wyroby pozatkackie, skóry, broń i klejnoty oraz barwy znane w Polsce od średniowiecza do początku XIX w.*, wydawnictwo Naukowe Semper, Warszawa, (1999), 214 s.
505. Zygmunt Gloger, *Encyklopedia staropolska*, t. 1-4, Warszawa, 1900-1903, <http://literat.ug.edu.pl/glogers/>.
506. *Η οικονομική ζωή των Βαλκανικών χωρών στα χρόνια της Οθωμανικής κυριαρχίας ιε 'ιδ' αι.*, Εισαγωγή-επιλογή κειμένων Σπύρος Ι. Ασδραχάς, Εκδοτικός οίκος “Μέλισσα”. Αθήνα, (1979), 303 σ.
507. Μπαμπινιώτης Γιώργος, *Λεξικό της νέας Ελληνικής γλώσσας*, Αθήνα, ΔΗΜΟΤΣΙΒΕΡΙΩΤΗ ΝΑΝΤΙΑ, (1998), 487 σ.

Іменний покажчик

А

- Абелі Чаус Грек, (Czaus Abeli Graecus) 110
Абрамович Павло 266
Августинович Христофор, купець 272
Агнешка, дружина купця Яна Духна 257
Айхінгер Зебальд 115, 256
Александрович В. 23, 280, 287,
Александр Добрий, господар, (Alexandru cel Bun) 92
Альвізії, рід 21, 234
Альвізій Андрій 140, 166, 167, 168, 236, 237, 287
Альвізій Миколай 220, 236
Альвізій Михайло, (Aluisy Michael Grecus) 162, 167, 199, 212, 213, 235, 236, 239, 277
Альнпек Ян 9, 39, 142
Альберті Леон-Баттіста 224
Анастасій, дяк 196
Ангелів, династія 59
Андреа Грек з Константинополя 110
Андронік I Комнін, візантійський імператор 58, 59
Арон III, господар 94, 116, 118
Арфані Мануїл, (Arfani Emmanuel Graecae de Chios) 109, 118
Армемаці Миколай 40
Арсеній, Елассонський, єпископ 153, 154, 155, 159, 303
Арслан, купець 135
Апертаї К. (Cristian N. Apetrei) 32
Аполлонія, вдова 239
Асени, брати 303
Аслан, майстер 218
Атаназій, грек 156
Атаназ, майстер в Бродах 218
Атанасович Андрій 117
Афанасій, Охридський архієпископ 24
Афендик Анастасія 241
Афендик Анна 241
Афендик Давид 242
Афендик Іван Корнилович 243
Афендик Ілля, (Ilia Affendik, Caffensis Camenecensis) 45, 237
Афендик Корній Максимович 242
Афендик Максим Степанович 242
Афендик (з дому Лавришевич) Марія (Маріанна) 240, 241, 242, 292
Афендик Микола Семенович 242
Афендик Пелагея 242
Афендик Петро 156, 162, 166, 167, 189, 190, 191, 236, 239, 240, 241, 242, 302
Афендик Пантелеймон 243
Афендик Семен 242
Афендик Софія 203, 210, 211, 213, 233
Афендик Степан Семенович 242
Афендик Олена (Катеринич) 243
Афендик Тетяна Пантелеймонівна 243

Афендик Федір Давидович 242
 Афендик Ян (Яній, Іоан), (Іоан, Ioannes, Affendik (Aphendikos) 110, 115, 121, 123, 127, 140, 145, 168, 199, 207, 211, 233, 237, 238, 239, 245
 Афендики, рід 36, 40, 70, 145, 191, 234, 237, 238, 242, 243, 303
 Ахеллі Андрій, (Andrzej Achelli) 35, 102, 145
 Ахмед III, султан 288

Б

Бабичівський, крам, (Babicowski) 279
 Багрий Р. 78
 Балабан Гедеон 155, 158, 164, 165, 179, 213, 226, 264
 Балабан Маєр (Bałaban M.) 34, 51
 Балабан Олексій (Олександр) 104, 139, 164, 167, 168, 253
 Баласович Христофор Грек, (Christophorus Balasowicz Graecus) 106
 Баласович Мануїл 128
 Беластреро Августин, (Augustyn Balastro) 96
 Бальді Ладзаро 242
 Барбаріго Ніколо, (Nicolo Barbarigo) 114
 Барбаріго Ян, (Jan Barbarigo) 121, 186, 230
 Барбон Петро, (Petro Barbon) 209, 265
 Барсуков А. 144
 Баттіста Альберті 224
 Батті Лодонікус 246
 Беднов В. 226
 Белжецька Катерина 271
 Бернардо Лоренцо 100
 Бережна Л. 10
 Бенвеністе Арбахам (Abracham Benveniste) 181
 Бибиков М. 58

Білецький С. 48
 Біскупович Ганко 122
 Богатирець Іван 239
 Бонецький А. 259
 Борісі Бернардо, (Bernardo Borisi) 244
 Борісі Антоніо Марк 244
 Борісі Маріно 244
 о. Борковський А. (Borkowski) 31
 Боришевський Андрій Рожко 197
 Браїчевська О. 157
 Брюховецький Іван, гетьман 157
 Бродель Ф. 92
 Бродовський Антон 282
 Будилович А. 224

В

Валята Кіліан 93
 Варваріго Михайло, купець 101
 Варшаві Леон 101, 126, 185
 Василько Ростиславович, князь 57, 60
 Васильевский В. 57
 Вартіросович І. 140
 Вевеллі Баптіст, (Battista, Baptista, Βεβέλλης, Vevelli) 102, 115, 243, 244, 245, 246, 247
 Вевеллі Константин 191, 246, 247, 248, 249, 250
 Вевеллі Лука 246
 Вевеллі Патістас, (Πατιστας Βεβελίς) 243
 Вевеллі, рід 112, 234, 243, 245, 246, 247, 298
 Венеційські купці, (Mercanti Candiotti de Vini in Polonia) 183
 Верліотіс Хадзідакіс, купець 31, 160
 Верещинський Йосиф 144
 Вечеллі Чезаріо 201
 Виговський Іван, гетьман 176, 177
 Вишнівецький Константин 268
 Вістіаріс Михайло 102

Іменний покажчик

- Вільчек Ян 172
Владислав Ягеллончик 64
Владислав II Ягайло, король 53, 62, 69, 92, 112, 198, 206
Владислав III Варненчик, король 131
Владислав IV Ваза, король 202
Возняк М. 153
Волониць В. 49
Володимирко Володаревич, князь 57
Володимир Василькович, князь 62
Володислав Опольський, князь 63
Волосович Федір 226
Войтович Л. 16, 284
Войціцькі, рід 295
Волкович Йоанікій 274
Ворсі, рід 112
Вуйцик В. 273
- Г
- Гамбіас Андрій 115
Гампілі Бернард, (Bernard Gambili, Rodos) 110
Гаріорі Теодор 45
Гвоздик-Пріцак Л. 121
Гелена, дружина Іллі Афендика 237
Гербург Миколай 183
Гербург Абрагам 268
Гереклід Якуб Деспот, господар 117, 257
Геродот, історик 204
Георгій з Сучави, (Georgius Grecus de Suczauiа) 106
Георгій Грек, Броди 217
Георгієвич Деметрій 129
Георгович Манолі, (Manoli Giorgowicz) 162
Георгович Гавриїл, (Gabriel Giorgowicz) 162
Голубець М. 19
- Городецький Яким 202
Глушкович Симон 235
Голіцин В. 144
Господарович Антонідес 227
Гондоло Андреа 101
Граватіс, купець 101
Грегоріус Григорій, (Георґус Греґωρυξης) 168
Григорій Гречин 167
Григорович Анастасія 290
Григорович Василь 140, 166, 168
Григорович Іван 167
Грицак Я. 16
Грїбія Матеус 246
Грїгіс, купець 115
Грушевський М. 59
Грязна Марина 282
Грязной Борис 282
- Г
- Гарґа Андреа 67
Георг Ломбардо 246
Гіні М. 145
Гонзаґа Марія Людвіґа, (Marie Louise Gonzaga de Nevers) 204
Грін М. (Greece Molly) 28
Груневер Мартин 39, 99, 136, 200, 203, 208
Грелті Фанте, (Fante Grelti, Fantii Grelti, Candiot) 110
Гудзяк Б. 21, 151
- Д
- Даміло Андрій 102, 109, 228
Дамокло Адріан 161
Данило, майстер 257
Данило Романович, король 60, 62
Данило Олівеберг де Грекані, (Оліберг де Грекані, ієромонах з Атен, о. Данило Афіньський) 177
Данило Атенієзіс 177
Дарон Іоан 96, 246
Дашкевич Я. 16

Дворнік Ф. 143

Деспотович Богдан 119

Делюга В. (Deluga W.) 31

Демосфен, філософ 281

Дзюбінський А. (Dziubiński) 31

Дідушицька Анна 262

Дідушицький Владислав 285

Дідушийкий Войтек (Войцех)
285

Дйорк Андрій 295

Димович Олександр (Дмитрієв),
(Dymowicz) 219

Димінович Софія 284

Дімітракопулос Ф. (Demetrakopu-
los) 121

Дмітрович Теодор 46

Дінгель Габрієль 40

Дмитро, майстер 215

Дмитро Грек, (Dimitrios compro di
Eunnis vi Stania La Janicia) 228

Дмитриєвський А. 153

Дмитрієнко М. 17

Добриня Ядрейкович 59

Добрянський Миколай 235

Домажир 59

Домбровська М. 16

Докос Спиридон, вчитель 220

Долинська М. 20

Доменіг Юрій 101

Дорофейович Іван 277, 282

Дорофейович Гаврило 153

Доротеїдес Габрієль 140

Дофіно Софія 263

Драган М. 242

Дрогойовський, пан 269

Дукупло Теодор, (Ducuplo) 229

Дульсерго Ангеліно 76

Дуодо П'єтро 100

Дуча Хома 45

Дух О. 21

Духна Ян 257

Дьєдь ІІ Ракоці, князь 178

Е

Евангелідіс Т. 25

Езоп 281

Елевтер Гречин, купець, (Elewter
Greczyn) 103

Емірович Лелан, купець 220

Ерос Йосиф 161

Епіскопулос Юрій 102

Є

Єва, мати Якіма Городецького
202

Єзерська І. 293

Єлена, дружина М. Альвізія 277

Єрданов Павло 191

Єремія ІІ Транос, патріарх 154,
159, 173, 213, 231, 232

Єфросинія–Анна, дочка імперато-
ра Ісаака ІІ 59

Єфросинія, дочка Анни Корняк-
тівни 268

Ж

Жевуських, рід 195

Жданович Антон, гетьман 178

Жолтовський П. 262

Жидачівське князівство 64

З

Заборовський Л. 129

Замойська Гризельда 230

Замойський Томаш 226

Замойський Ян 14, 159, 171, 173,
185, 208, 223, 224, 225, 226, 227,
228, 229, 231, 246, 260, 300, 301

Замостяник І. 91

Запаско В. 62

Заяць О. 132

Збараський Кшиштоф 249

Згінник О. 49

Зизаній Стефан 153

Зимницький Войцех 274

Іменний покажчик

Зиморович Бартоломей, бурмістр
70, 99, 150
Золочівський Стефан 146
Зорбас А. 16
Зубрицький Денис 87, 279
Зубрицький Нікодим 160

I

Іван Дяк 109
Івашкевич Захарій 137, 211
Івашкович Якуб 206
Івашко з Волощини, купець 249
Ієронім Радзейовський, канцлер
177
Ієронім Русин 238
Іларіон, митрополит 56
Іналджик Г. (Inalcik) 29, 94, 184
Інокентій IV, папа 60
Інсула Насіо, (Insula) 109
Іраклій, візантійський імператор
288
Іоан Феодор 166
Іоан Гречин з Кракова 105
Іоан IV Кантакузен, імператор 61
Ісаєвич Я. 20
Ісаровичів, рід 35, 36, 146, 234, 252
Ісарович Кіріак 168, 189, 191, 250,
251, 252, 253, 254, 302
Ісарович Юзефа, (Józefa) 252
Ісарович Зота 253
Ісіори, рід 261
Іспіка, (Ispica) 87
Іхель, купець 229

Й

Йоаким V, антиохійський патріарх
144, 149, 157
Йоргу Н. (Iorga) 56
Йосафат, архієписком моневма-
сійський 139
Йосафат єпископ Стагонський,
брат арх. Арсенія 154

Йосафат, митрополит Еврипоса й
Кизікоса 174
Йосиф, протосинкел 156

К

Кавакос Михайло 101
Каданоре Емануоліс 45
Казимир III, король 53, 68
Казимир IV Ягеллончик, король
69, 78, 80, 130
Каламарі Михайло 256
Каламарі Еммануїл 256
Каліота Коколі, (Kokoli Kaliota) 110
Каліновський Єжи 196
Каспер Кармені (Карма) 114
Каменьомойські, рід 295
Кампіан Михайло 239, 240
Кантакузени, рід, (Kantakouzenos)
80
Кантакузен Михайло 258
Каніоло Михайло 245
Капраль М. 17, 51, 70
Карл X Густав, король 144
Карл XII, король 200
Каронська, монахія 295
Картер Ф. (Carter Frank) 28
Катакало Антоній, (Anton Kata-
kalo) 109
Катерина зі Львова, куртизанка,
(Katrusia Leopoliency) 192
Катеринич Петро 243
Катеринич Тетяна (Афендик) 243
Катсіарді-Херінг О. 28
Кашковська Дорота 270
Кгерос Григорій 133
Керимович Мурад, купець 207
Кіріак Дзюрдзі 244
Кіріак Михайло 228
Кіріак Миколай 102
Кіріакович Лефтерій 45
Кіріак Рейс Хаджі Василевич,
(Кіріак Рейс Хаджі) 109, 138

- Кирилович Іван, міщанин в Бродах 221
- Киприян, купець 136
- Кипріанович Абрам, купець 202
- Кленар Микола, (Ніколас) 154
- Клим Смолятич 56
- Кметь В. 16
- Кнолл Пол (Knoll) 28
- Когени, рід 184, 185, 228
- Коген Абрагам Моссо 184
- Коген Йосиф 187
- Коген Мордохай 183, 185
- Коген Хаїм 182
- Коген Моше, син Абрагама Моссо 184, 186
- Козак Н. 16
- Колодзейчик Д. (Kołodziejczyk)
- Комнін Ісаак 57
- Комніна Анна 57
- Конашевич-Сагайдачний Петро 156
- Конецпольський Станіслав 176, 208, 217, 220, 250, 300
- Конецпольський Христофор 219, 237
- Константинус, купець 163
- Константин з Бродів Грек 129
- Константин і Софія Греки, родина 102
- Константинович Яній 226, 227
- Константинов Мануїл 177
- Контарі Сімон 246
- Корессе, рід, (Koresse) 80, 117
- Корибут Вишнівський Михайло, король 291, 241
- Корнаро Катерина 64
- Корняктів, рід 32, 34, 35, 36, 41, 44, 45, 73, 112, 117, 122, 163, 183, 234, 254, 255, 256, 260, 267, 268, 272, 298
- Корнякт Анна 271
- Корнякт Антоній-Кароль 210, 271, 272
- Корнякт Єлизавета (Ельжбета) 270
- Корнякт Кароль-Францішек 40, 270, 271
- Корнякт Катерина 268, 271
- Корнякт Катерина, дочка Кароля-Францішека Корнякта 271
- Корнякт Константин, (Coreto de Candia, Cordiades, Corniacto, Korniakt, Kornedo, Korneado, Korneadi) 19, 28, 45, 117, 118, 119, 121, 122, 124, 132, 139, 140, 145, 162, 163, 164, 167, 173, 183, 184, 206, 209, 210, 249, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 302
- Корнякт Константин-Молодший 261, 266, 268, 269, 270
- Корнякт Маргуліс 256
- Корнякт Михайло 45, 117, 118, 183, 256, 257, 258
- Корнякт Михайло, син Кароля-Францішка Корнякта 271
- Корнякт Михайло, син Константина Корнякта 262
- Корнякт Олександр 261, 262, 268
- Корнякт Олександр-Збігнєв 262, 270
- Корнякт Софія 268
- Корнякт Францішек 271
- Корнякт Францішка 271
- Корпу Константин, (Тіорпе Караман) 137
- Корфінський Мануїл, (Manuel Korfinsky) 37, 199, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 237, 301
- Конфортіно Антоній, (Anton Confortino, Constantinopolitan) 264
- Косинський Антон 294
- Кость Русин 35
- Коробейников Тимофій, купець 173
- Коцович Теодор 103

Іменний покажчик

- Коцій Григорій 254
Коцій Григорій Драганович 254
Кочеркевич Я. 16
Кошик Григорій 220
Красовський Дмитро 109
Красовський Микола 138, 139, 241, 292
Красовські (Стрілецькі), брати 247, 249
Кривонос В. 22, 44, 74, 89
Криловський О. 18
Крітікос Олександр Раллі, купець 101
Крузер Ілля 284
Крузер Констанція 284
Крузій Мартин 154
Кужава Антоній 296
Кульгавий Петро IV, молдавський господар 117
Курилович Васько 145, 273
Курилович Пелагая 145
Курт Теодор, купець, (Theodorus Curth Graecus) 235
Куртович, купець 156
Кучара К. (Kuczara) 30
- Л**
- Лабурер Жан, хроніст, (Jean Laboureur) 204
Лаврентій грек, медик, (Laurencius Grecus, medicus habet ius civile) 11
Лавришевич Павло 163, 239, 250
Лавришевич Степан 164, 239, 240
Лавришевич Якуб 239
Лавришевичі, рід 122, 284
Лазар Вірменин, купець 78
Ламброза Барбара, (Barbara) 293
Ланґіш Бартош 274
Ланґіш Варвара, дочка Гавриїла Ланґіша 167, 276, 277, 279
Ланґіш Віра, монахиня 274
Ланґіш Гавриїл (Габрієль), (Gabriel Langisz) 45, 109, 119, 127, 129, 140, 155, 162, 212, 239, 247, 250, 274, 275, 276, 278, 279
Ланґіш Єлена 236, 277
Ланґіш Кандида 235, 277
Ланґіш Софія 277
Ланґіш Марина, дочка Марка Ланґіша 277, 280
Ланґіш Марко (Marcian), син Гавриїла 278
Ланґіш Марко, 45, 102, 117, 139, 145, 155, 162, 273, 274
Ланґіш Олімпіада 277
Ланґіш Роман 279
Ланґіш (Курилович) Пелагея, дружина Г. Ланґіша 276
Ланґіші, рід 34, 145, 162, 164, 234, 276, 298
Ласкаріс Константин 154
Ласкаріс Георгій 163
Латин Іоан 123
Лаудополь Микола 45
Лашижі, рід 271
Левтер Кіріакович, грек 45
Леоне Раду, волоський правитель 165
Лесько, крамар 238
Леонардо да Вінчі 224
Лещинський Ян 290
Лімберов Христофор 252
Лозінський Владислав 18, 108, 150, 201, 246, 269, 282
Лопушняну Богдан, господар 112, 116
Луговий О. 16
Лука Грек 244
Лукаріс Кирило, (Кэсйллшт Лпэк-бсйт,) 24, 71, 143, 149, 153, 156, 172, 174, 302
Лукін Д. 45
Луцул Василій, господар, (Vasile Luru) 53, 120, 165
Лухузович Лазар 119
Любомирські, рід 210

- Любомирський Анджей 270
 Любарт-Дмитро Гедемінович, князь 63
 Людовик Анжуйський, король 63, 69, 77
 Ляницький Олександр 167
 Лясковський Степан 241, 254
- М**
- Мадзапета Константин, (Constantini Mezapetha) 163, 164, 209, 275, 280, 281, 282
 Мадзапета Константин (молодший) 282,
 Мадзапета Мануїл, (Мано, Манолі) 101, 117, 118, 224, 230, 277, 279, 280
 Мадзапети, рід 145, 163, 234, 275, 281, 282, 286, 298, 303
 Мазаракі Анастасія 284
 Мазаракі Андрій син Дем'яна 285
 Мазаракі Антоніна 285
 Мазаракі Григорій 285
 Мазаракі Ганна 286
 Мазаракі Дем'ян 285
 Мазаракі Іван Іванович 285
 Мазаракі Іван Христофорович 283, 284, 291
 Мазаракі Марфа 285
 Мазаракі Михайло 284
 Мазаракі Петро 284
 Мазаракі, рід 34, 41, 145, 147, 283, 285, 303
 Мазаракі Христофор 166, 278, 283, 286
 Мазаракі Ян (Іван, Іоан, Joannes) 139, 140, 145, 146, 162, 163, 164, 167, 176, 241, 283
 Мазепа Іван, гетьман 190, 251, 252, 253
 Максим з Царгороду, купець 133
 Максим Пантелеймон 245
 Малецький Лесько 161
 Маліновський Іван, маляр, (Joannes Malinowski) 161
 Маліновський Г. 16
 Мстислав Данилович, князь 59
 Маноліс Грек, купець 102
 Манобарди, рід 234
 Манобард Іван 234
 Манобард Анастасія 234
 Манобард Анна 234
 Манобард Марія 234
 Манобард Василій 234
 Манобард Антоній 234
 Манобард Миколай 234
 Манобард Катерина 234
 Манобард Ігнатія 234
 Манобард Магдалина 234
 Манобард Михайло 234
 Манобард Георгій 234
 Манобард Юстина 234
 Манолетто Георг 246
 Манулуф Леонард 101
 Мануїл I, імператор 58
 Маньковський Т. (Mańkowski) 29
 Маратті Карло 242
 Маринетос Маноліс Арфанес 161
 Марко Гречин 161
 Марко, майстер 221
 Марко Антоній 244
 Маркочан Дмитро 139
 Марніс Янулі, (Januli Marnis) 109
 Мартіно Альтамонте, (Martino Altomonte) 209, 210
 Массарі Антоній 83, 246, 247
 Масіно Манолі 101
 Матвеев Артемон 188
 Мафроді Грек 102
 Мелахрінос Ержем 126
 Меланхтон Філіп 154
 Меланхтон Юрій 101
 Мелетій, Олександрійський патріарх 171
 Мелешко Іван 91
 Мельник М. 16

Іменний покажчик

- Мековіта Ян Грек 129
Мелон Деметріос, (Melon Demetrios) 232
Мехмед Челебі, купець 198
Мехмед II Фатіх, султан 130
Мйодушевська Розалія 294
Михайло Хоробрий, господар, (Mihai Viteazul) 53, 118, 119, 187
Мисенін Іван, купець 173
Михайлов Борис 176, 188, 189, 190
Міронович А. (Mironiowicz) 31
Мікілерович Андрій, купець 124, 257
Мнішків, рід 261
Мнішек Станіслав Боніфаций 275
Мнішек Ян 252
Мовчан Михайло 285
Мовчан Катерина 285
Могила Константин 115, 245
Могила Єремія, (Jeremia Movilg) 137, 152
Моджевські, рід 271
Моджевський Анджей Фрич, (Andrzej Frycz Modrzewski) 39, 200
Мосхопулос Емануїл 24
Моссо Абрагам 182
Морґенштерн М. 105
Мотилевіч Є. (Motylewicz) 30
Мурат Грек, (Murat Greco) 228
Мурган Теодор 134
Муцевич Константин 110, 138
Муцевичів, рід 122
Муцейович Деметріос, (Demetrios Musseiowicz) 122
Мустафа I, султан 249
Мустафа II, султан 137
Мюрад IV, султан 172
- Н**
- Назея Грек 45
Надель-Голобіч Е. (Nadel-Golobič Eleonore) 28
- Насці Йосиф, (Don Josef Nasi, Nassi, Jogo Miquez, Juan Miquez, Yasef Nassi) 119, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 225, 228, 258, 299
Натаніель Євстахій, вчитель 24
Наполеон Бонапарт, імператор 243
Недан 59
Негвар 59
Неврідіс Миколай Доместик, (Domestico Nicolaus Graecus) 32, 101, 112, 117, 118
Негрідіс Христофор 101
Нелобович–Тухальський Йосиф 291
Нестерович Стефан 123, 140, 166
Неурід Миколай (Niccoriesio Nevridis, Nicorizi Nevrudul) 133
Никифор Парасхес Кантакузин 24, 232
Ніфонт, митрополит галицький 61
Ніколаї Яніс, (Γαύης Νυκόλαη) 168
Нікітін Іван 191
Ніклевич Станіслав 210
Норсесович Бартош 199
- О**
- Ожеховський Павло 266
Орієнт Іоан 101
Остроконські, рід 295
Оссолінський Єжи 203, 270
Оссолінський Миколай 271
Острозький Костянтин 148, 200
Осьмомисл Ярослав, князь 58, 59
Олександр IV Лопушняну, господар, (Alexandru Lăpușneanu) 181, 205
Олексій Михайлович (Романов), цар 188, 144
Олексій I Комнін 57
Олексій Гречин 169
Опаріна Олена 26
Опаріна Тетяна 26

- П**
- Павло з Константинополя, купець 133
- Паїсій, єпископ Диррахіону 154
- Пайончки Войцех іАгнешка 259
- Пеккаторіс, купець 101
- Паламідіс Михайло 102
- Палеолог Дмитро 101
- Пандельфі, купець 114
- Патрінеліс Христос (Partninelis Christos) 25
- Патріхіс Миколай, (Mikołaj Patrichis) 96
- Патренчак Григорій 220
- Панаїт Віорел (Panaite Viorel) 25
- Пандульфо Антоній 257
- Пантелеон, купець 96
- Папков О. 18
- Папара Анна 293
- Папара Анелія 296
- Папара Гонората 296
- Папара Єлизавета 294
- Папара Ігнацій 296
- Папара Іван (Jan) син Юрія 293
- Папара Катерина 294
- Папара Киріак 45, 145, 289, 290
- Папара Констянтин 293, 294
- Папара Леокадія 296
- Папара Марія (Бауер) 293, 296
- Папара Миколай 294
- Папара Михайло, син Юрія Папари 288, 293
- Папара Олександр 293
- Папара Онуфрій 294
- Папара Софія, дружина Теодора Папари 294
- Папара Станіслав 295
- Папара Пауліна 296
- Папара Теодозія 288, 289, 290, 291, 295
- Папара Теодор 293, 294, 294
- Папара Юрій, (Jerzy, Georgius Parara) 137, 140, 145, 156, 164, 166, 167, 176, 188, 189, 190, 287, 191, 201, 239, 241, 288, 292, 293
- Папара Юрій син Константина 294
- Папара Юстина 296
- Папара Юліан 296
- Папара Ян (Іоан) 293
- Папари, рід 34, 36, 40, 41, 45, 147, 233, 234, 244, 283, 286, 288, 290, 291
- Папарівка, масток 296
- Папарона, герб (Pararona) 287
- Папков А. 18
- Парадісопулос С. 16
- Парастас–Кантакузен Никифор 24
- Парзневські, рід 295
- Пасхаліс, купець 228
- Пачо Теофіл 249
- Пеккаторіс, купець 101
- Петро I, цар 253
- Петро III, господар 205
- Петро VI Кульгавий, волоський господар, (Petru Ţchiopul) 117
- Петро, магістр 218
- Петрушевич А. 60
- П'єро делла Франческа 224
- Пігас Мелетій 243
- Піпіді А. (Pirpidi A.) 32
- Платер Афанасій, архієпископ Охридський 24
- Подградская Є. 21
- Погдікалі Філіппо 96
- Полані Іоан 246
- Полпчан Димитрій 169
- Попель Микола 293
- Попович Георгій (Ян) 123, 138
- Попович Норбег, купець 229
- Потоцький Стефан 141
- Потоцький Станіслав 251, 252
- Потоцьких, рід 271, 272
- Прагіота Ласкар 96, 237
- Прекаріс, купець 101

Іменний покажчик

- Прокоп із Рені 97
Прокопович Олександр 235
Пшилуцький Ян 218
- Р**
- Радзивілли, рід 199
Радзейовський Геронім 268
Раду Г. (Radu G. RĂUȚ) 32
Раллі Олександр 101
Раллі Яків 115
Расо Діамандіс, (Diamandis Raso) 235
Ратенський Петро 61
Рейхман Ян 282
Рей Микола 292
Реміґіан Залеський з Отока 247
Рогатинське братство 152, 158
Рогоза Михайло 171
Роман Мстиславович, князь 59
Романовський Григорій 235
Росо Пантелеот 121
Рубенс Пітер Пауль 204
Рубінович Арон 102
Русин Давид 265
Русин Ієронім 238
- С**
- Сава, купець 102, 122, 140, 145, 161, 211
Саббелік Марк Антоній, мандрівник, (Marcus Antonius Coccius, Sabellicum) 201
Сакала К. (Sacała K.) 30, 73
Саламон М. 16
Саломеа (Соломонія) 277
Сальваґо Козма де Кампіс, (Cosma Salvago de Campis de Chios) 110
Санта-Марія-ін-Арачелі, храм (S. Maria in Arcoeli) 262
Свенціцький Іларіон 19
Свічка Василь, полковник 286
Свистельницький Євстахій 291
Селім II, султан 112, 180, 181, 182
- Семенович Петро 241
Сенявський Юрій 260
Серафима (Томкевичівна) 277
Серво Михайло 161
Серво Леонін, (Leonin Servo) 255
Сигізмунд I Старий, король 107, 172, 207
Сигізмунд II Август, король 46, 53, 117, 118, 134, 182, 260, 261, 263
Сигізмунд III Ваза, король 36, 90, 133, 142, 173, 186, 202, 247
Сикфакіс Миколай 123
Сирон Дмитро 138
Сіропуло Прокоп (Прокопій) 96, 102, 110, 121
Сіверо Андреа, дипломат, купець, (Andrea Sivero) 175
Сімонізі Симон 121
Сімотас Іоан (Яніс) 102, 153
Сінкевич Діонісій 160
Сіропуло Прокоп 246
Скоробогацькі, рід 261
Смотрицький Мелегій 281
Сльозка Михайло 162
Собеський Якуб 265
Собеський Ян III, король 204, 240, 242, 251, 252, 265, 284, 292
Софія Федоровічівна 250
Ставропігійське братство 12, 14, 18, 19, 20, 25, 38, 41, 44, 71, 72, 74, 84, 135, 142, 145, 146, 148, 150, 152, 158, 161, 167, 168, 169, 188, 189, 191, 220, 234, 234, 241, 243, 247, 254, 259, 264, 267, 269, 276, 277, 279, 282, 283, 284, 287, 289, 294, 302
Ставропігійський інститут 34, 234
Стадницький Станіслав 41, 268, 269
Стадницький Адам 269
Стамовський (Стамо) Константин, (Konstanty Stamati, Stamo) 216
Старченко Н. 16

- Стефан, мультянський воєвода 288
- Стрілецький Андрій 163
- Срібний Ф. 19, 150, 151
- Сузукі Теодозій 128
- Сулейман I Пишний, султан 82, 174
- Т**
- Тарнавський Олександр 292
- Твердята Остромирич 59
- Теодор Грек з Шебжешина, (Quelli di Sebrexino, fu di Teodoro Greco comprata da Andrico) 228
- Терезова О. 16
- Терентьева Н. 20
- Теодорович Статин, купець 202
- Тимко, син Василя Грабаря 218
- Тиран Арон, господар, (Aron Tiranul, Aron Emanoil, Aron cel Cumplit) 118
- Тзукос, купець 101
- Тодоран Дмитро 103
- Томазов В. 22
- Томазо де Альбертіс 67
- Томанович Юхно, (Juchnon Tomanowicz) 122
- Томі (Томкевич, Томсевич) Давид 276
- Томі Теодор 177, 276
- Томіріс, королева 204
- Томкевичі, рід 34
- Трапезунський Юрій 176
- Трон Чон, купець 46
- Тучапський Макарій, єпископ 152
- Тяпкин Василь 189, 190
- У**
- Угровецький Вацлав, шляхтич 266
- Уланіцький Христофор 274
- Ф**
- Файда О. 16
- Фарніс Мануїл 102
- Федір, грек член Рогатинського братства 158
- Федоров Іван, друкар 153
- Федорович Сава 45, 121, 131, 145, 201, 237,
- Федорович Матвій 250
- Федорович Григорій 159
- Федушка Яцек 227
- Фелонюк А. 286
- Фензлі Абрагам, (Abracham Fentzelius) 217
- Феодор Грек (Іоан) 102, 166
- Феодор, священник 153
- Феолепт, константинопольський патріарх 154, 158
- Фердинанд та Ізабелла, приветелі Іспанії 180
- Фердинанд, брат короля Яна Ольбрахта 198
- Фіберанті Йоакім, (Joachim Fieberantius) 217
- Філіп II Розсудливий, король 92
- Філіп, купець 115
- Франциск Грек, (Graecus Franciscum) 110
- Франки, (Frenków) 181
- Х**
- Хаїм, майстер 218
- Халкокондиліс Андрій 42, 174, 175
- Халкокондиліс Андрій-молодший 175
- Халкокондиліс Лаонік 175
- Халкокондиліс Димітріос 175
- Харлампович К. 18
- Хрісафа, дружина св. Феодора 153
- Христина I, королева, (Drottning Kristina) 177

Іменний покажчик

Хмельницький Богдан, гетьман
144, 146, 147, 163, 178, 220, 270,
282, 299, 301

Ходиницький І. 39, 88, 136

Холодний П. 267

Хоткевич Олександр 268

Хохоровський Якуб Клімунт 195

Ц

Царьова Н. 16

Цзукос Маноліс 102

Цзукос Миколай 102

Цима Йоан 45

Ч

Чарнецький Станіслав 207

Ченцова В. 27

Чіканчі О. (Cicanci O.) 33

Чолганськ Анна 293

Чолка, купець 103

Чоловський О. 41

Чудовські, рід 295

Ш

Шевченко Тарас 7, 243

Шептицький Атаназій 284

Шептицький Андрей, 16, 45

Шептицький Варлаам, владика
293

Шептицький Теодор 284

Шидловські, рід 295

Шимонович Вартан, купець 138

Шимонович (Семигоновський)

Юрій, Елевтер 242

Штама Степан, купець 103

Шумлянський Йосиф, єпископ
164, 190, 253, 283, 290, 291

Шуст Р. 16

Шустова Ю. 26, 189, 280

Щ

Щигел Р. (Szczygiei R.) 30

Щитик-Залеський Захарій 237

Щербатов Осип 251

Ю

Юрій Львович, король 61

Юрій Грек, купець 173

Я

Яворський Ф. 199, 247

Ягеллони, королівська династія
82

Якуб Грек 105

Янович Константин з Македонії,
купець, (Constantinus Janowic
Graecus de Macedonia) 102

Яневич Теодор 167

Янечек А. (Janeczek A.) 35, 132

Януліс, купець 101

Ян Грек, купець, (Jani Greco,
mercatante) 228

Яні Мавро Грек 256

Яній Савелович Грек 168

Янія Грека, (Compro di Palagura
Greco) 228

Яній Константинович із Замостя
226

Ян II Казимир, король 146, 176,
236, 283, 291, 292

Янкул V Сасул, (Iancu Sasul) 109,
117, 121

Янкул, молдавський воєвода 173

Яцько, син Лукаша Суходільського
218

Географічний покажчик *

А

Аккерман, м. 92, 93, 94,
Альбігова, с. (*Albigowa*) 267
Англія 87, 125
Аугсбург, м. 92,
Афіни, м. 49
Афон 56, 161

Б

Батятичі, с. 292
Базель, м. 92
Барі, м. 12
Білоблоки, с. 268
Близький Схід 92, 124, 299
Болгарія 59, 60, 102
Боспоро, м. (Керч) 77
Боянець, с. 267
Брашов, м. 96, 200
Броди, м. 37, 41, 103, 217, 223, 301
Брюгге, м. 76
Букачівцях, с. 196
Бурса, м. 102

В

Варшава, м. 16, 42, 175, 178, 179,
182, 189, 196, 204, 206, 224, 242,
282, 283
Венеція, м. 12, 13, 14, 26, 28, 50, 64,
68, 73, 75, 80, 82, 83, 84, 85, 86,
87, 88, 95, 96, 100, 102, 11, 113, 117,
120, 121, 124, 125, 161, 162, 170,
172, 180, 181, 182, 184, 209, 225,
231, 243, 244, 246, 255, 298, 300
Висока, с. (*Wysoka*) 269
Відень, м. 100
В покажчику застосовано такі скрочення:
м. - місто, с. - село

Віднів, с. (Уднів) 267
Візантійська імперія 9, 50, 84, 105,
144, 292
Вільно, м. 142
Вісла, ріка 193, 297
Волощина 31, 51, 63, 72, 79, 82,
88, 100, 102, 111, 112, 118, 119, 120,
130, 133, 143, 166, 214, 244, 249,
256, 261, 293, 298
Вроцлав, м. 100, 129, 207

Г

Галаца, дільниця в Стамбулі 80
Галицько-Волинське князівство
11, 17, 55, 56, 60, 61, 63, 65, 76, 194,
297
Галич, м. 58, 64, 81, 92, 193
Гамбург, м. 296
Гелибол, м. 102
Генуя, м. 9, 15
Глиняни, м. 127
Горзоні, м. (Гурзуф) 77
Гребінці, с. 267
Гродно, м. 173
Гусаків, м. 267

Ґ

Ґданськ, м. 89, 93, 99, 100, 101, 123,
127, 129, 141, 177, 186, 224, 236,
239, 298
Ґотландське море 76
Ґрац, м. 270

Д

Дашків, м. (Очаків) 64
Диррахіон, м. 154
Дністер, ріка 57, 294, 297

Географічний покажчик

Дрогобич, м. 160
Дубно, м. 153, 200

Е

Егерський, вілайєт 128
Ефес, м. 160

Є

Європа 10, 11, 13, 14, 15, 29, 32, 40, 55, 65, 67, 72, 75, 76, 77, 79, 80, 81, 83, 86, 87, 88, 89, 92, 93, 101, 104, 105, 113, 120, 121, 127, 128, 149, 151, 161, 170, 171, 179, 181, 183, 187, 191, 192, 193, 195, 196, 201, 203, 207, 213, 222, 224, 225, 255, 264, 297, 299, 302, 303
Єгипет 80, 92
Єрусалим, м. 161

Ж

Женева, м. 92
Журавиця, с. 267

З

Замостя, м. 4, 5, 11, 14, 34, 35, 42, 52, 55, 66, 70, 75, 96, 97, 125, 133, 134, 141, 145, 159, 173, 185, 196, 220, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 232, 280, 298, 300, 301.
Західний Буг, річка 57, 193, 297
Збойща, с. 162, 259, 267
Зельці, с. 292
Зіболки, с. 267
Знесіння, с. 267
Зубра, ріка 64

І

Іспанія 179, 180, 184, 225, 270
Італія 33, 45, 46, 88, 101, 231, 270

К

Кам'янець-Подільський, м. 12, 55, 75, 78, 92, 93, 97, 102, 109, 193, 194, 208, 212, 232, 240, 244, 261,
Кам'янецьке староство 147
Кам'янка Струмилова, м. 292
Каніжський, вілайєт 128

Кандія, острів (*Regno di Candia*, гр. *Κάντια*) 13, 24, 82, 92, 93, 94, 114, 256

Катеринославська губернія 286
Кафа, м. (Феодосія) 76, 77, 78, 80, 102, 227, 237
Керман, провінція 198
Київ, м. 62, 63, 188, 193, 224
Київська Русь 56
Київська губернія 286
Кілія, м. 89, 93, 95, 96, 97
Косина, с. (*Kosina*) 267
Константинополь, м. 58, 59, 62, 64, 65, 67, 68, 72, 75, 78, 80, 92, 93, 102, 110, 113, 133, 144, 154, 171, 297
Корфу, острів 41, 216
Краків, м. 42, 70, 81, 92, 98, 100, 101, 105, 127, 128, 129, 168, 177, 178, 192, 193, 207, 241, 242, 253, 261, 293

Крим 9, 24, 63, 79, 207, 299

Кримське ханство 176

Кривчиці, с. 267

Крит, острів 13, 24, 25, 28, 32, 53, 73, 82, 83, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 94, 95, 96, 97, 99, 100, 101, 102, 114, 118, 121, 126, 143, 171, 185, 187, 206, 229, 231, 243, 244, 246, 255, 256, 266, 274, 288, 298, 299

Куликів, с. 267

Купич-Воля, с. 292

Л

Ланцут, м. 268, 269, 270

Ліката, місто, (*Licata*) 87

Лікоство, м. (Кілія) 77

Луста, м. (Алушта) 77

Луцьк, м. 86

Львів, м. 9, 10, 11, 12, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 26, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 43, 44, 45, 51, 52, 53, 55, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 74, 75, 76, 77, 78, 81, 83, 87, 88, 89, 90, 92, 93, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 114, 115, 117, 118, 119, 121, 122, 123, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 145, 146,

- 147, 148, 150, 152, 153, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 168, 169, 171, 173, 176, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 191, 192, 193, 195, 196, 197, 199, 205, 206, 207, 208, 211, 212, 214, 215, 219, 220, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 237, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 246, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 256, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 265, 266, 268, 271, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 292, 293, 294, 295, 296, 298, 300, 301, 302
- Люблін, м. 42, 125, 128, 193, 202, 207, 212, 230, 292
- М**
- Мапа, м. (Анапа) 77
 Маркова, с. 270
 Маріца, ріка 57
 Маріуполь, м. 16, 49
 Матрега (Тмутаракань) 77
 Мервичі, с. 267
 Могилів-Подільський, м. 92
 Мокротин, с. 267
 Молдавія 12, 13, 21, 25, 31, 32, 33, 49, 51, 63, 72, 73, 74, 79, 81, 82, 88, 92, 94, 100, 101, 102, 103, 109, 111, 112, 113, 114, 116, 117, 118, 119, 120, 130, 137, 143, 152, 162, 165, 166, 170, 172, 173, 175, 178, 179, 181, 191, 214, 239, 244, 245, 248, 256, 257, 262, 275, 288, 298, 302
 Молдавський (Волоський) шлях (*Via Valachica*) 92
 Монкастро, м. (Білгород) 77
 Москва, м. 61, 73, 190, 191
 Московська держава (царство) 13, 26, 27, 43, 49, 51, 53, 73, 74, 78, 81, 93, 97, 100, 129, 144, 149, 152, 157, 170, 171, 172, 174, 177, 178, 191, 219, 233, 237, 240, 251, 252, 288, 299
 Моравія 100, 128, 202
 Мшанець, с. 10
- Н**
- Наксос, острів 181
- Надичі, с. 267
 Неполоміце, м. 121
 Несвіж, м. 199
 Ніжин, м. 24, 49, 242
 Німан, ріка 57, 297
 Нідерланди 180,
 Никонковичі, с. 267
 Нюрнберг, м. 256
- О**
- Одеса, м. 16, 64, 267
 Однова, с. 267
 Оломоуц, м. 207
 Острів, с. (*Ostrów*) 266
- П**
- Партеніт, м. 77
 Передримихи, с. 267
 Пера, дільниця в Стамбулі 82
 Підзамче 36, 296
 Прага, м. 194
 Подільське Воєводство 9, 12, 31, 37, 43, 88, 98, 116, 181, 223, 299
 Познань, м. 100, 127
 Полтавська губернія 296
 Польща 15, 16, 26, 29, 33, 41, 61, 79, 97, 109, 142, 176, 178, 266, 285, 295
 Пшеворськ, м. 268, 270
- Р**
- Регенсбург, м. 194
 Ретимно, м. (*Rethymno, Ρέθυμνο*) 75, 82, 83, 96, 244, 246, 249, 255
 Рим, м. 62, 144, 172, 191, 203, 242, 262, 288, 289
 Річ Посполита 9, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 21, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 39, 40, 41, 42, 48, 53, 56, 69, 72, 73, 74, 75, 78, 80, 81, 82, 83, 84, 87, 88, 89, 90, 91, 93, 96, 97, 99, 100, 102, 103, 104, 110, 111, 112, 113, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 124, 125, 127, 128, 129, 133, 135, 136, 137, 141, 143, 144, 145, 147, 148, 149, 150, 157, 159, 160, 163, 165, 166, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 179, 182, 183, 184, 186, 187, 189, 190, 191, 194, 195,

Географічний покажчик

196, 197, 198, 200, 201, 202, 206,
207, 209, 210, 213, 214, 216, 217,
219, 220, 221, 222, 224, 225, 227,
232, 233, 234, 235, 237, 240, 244,
246, 247, 252, 256, 258, 259, 260,
262, 268, 272, 274, 282, 284, 285,
288, 289, 290, 291, 292, 298, 299,
300, 302, 303

Рогатин, м. 102, 103, 158

Рогожно, м. (*Rogóžno, Rogosznó*) 267

Румунія 33, 46

Руське Воеводство (Руська земля)

9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 19, 31, 33,
37, 43, 44, 47, 49, 50, 51, 54, 65, 67,
71, 72, 73, 75, 84, 87, 88, 98, 101,
103, 104, 116, 120, 122, 130, 134,
140, 141, 142, 143, 146, 148, 151, 160,
165, 173, 179, 181, 185, 192, 196, 198,
215, 216, 218, 222, 223, 225, 229,
233, 234, 263, 267, 268, 272, 279,
294, 297, 298, 299, 301, 302, 303

С

Самбір, м. 103

Санторіно, острів 181

Синай, півострів 160

Серет, м. 92, 102

Сілезія 100

Сінон, м. 102

Сіноп, м. 104

Смоленськ, м. 251

Снятин, м. 75, 92, 100, 127, 244

Солдая (Судак), м. 77

Сосниця, с. 268

Сороки, с. 267

Стамбул, м. 75, 79, 80, 82, 83, 86,
94, 95, 96, 99, 102, 103, 112, 114,
115, 117, 120, 127, 129, 136, 154,
159, 175, 180, 185, 191, 208, 217,
221, 235, 244, 246, 255, 256, 264

Сучава, м. 78, 92, 106, 205

Східне Середземномор'я 84, 85,
88, 92, 94, 95, 100, 105, 110, 124,
148, 192, 298

Сян, ріка 57, 193, 297

Т

Татарія 69, 77

Темешварський, вілайет 128

Торунь, м. 100, 176, 224

Трікалла, м. 154

Туреччина 12, 13, 42, 69, 72, 73, 74,
80, 81, 86, 88, 93, 97, 98, 100, 102,
103, 111, 117, 123, 124, 125, 128,
129, 130, 136, 143, 162, 170, 171,
174, 176, 179, 180, 184, 191, 197,
207, 209, 217, 219, 225, 236, 237,
258, 259, 261, 298, 299, 302, 303

У

Угорщина 16, 63, 98, 128, 129,

Ульма, м. 92

Устя, село 64

Ухерський Брід, м. 128

Ф

Феодоро, князівство 9

Франція 270

Фліппополь, місто (суч. – Плов-
див) 235

Фландрія 76

Форі (Форос), м. 77

Фріулі, м. 100

Х

Хаджібей (Качібей, Одеса), м. 64

Ханья (*Chania*, гр. *Χανιά*), м. 82

Хіос, острів 79, 97, 109, 117, 133

Хіріна, фортеця 57

Ц

Центрально-Східна Європа 11, 14,
32, 55, 65, 72, 75, 79, 88, 127, 181,
193, 196, 213, 303

Цунів, село 267

Ч

Чембало (Балаклава), м. 77

Чехія 100, 128

Ш

Шаргород, м. 12, 102, 250

Швеція 177, 178

Я

Ярослав, м. 30, 81, 91, 100, 114, 125,
127, 196, 253, 269

Яси, м. 102, 115, 137, 219, 291

Яструбків, с. 267

ПЕРЕЛІК ІЛЮСТРАЦІЙ ТА КАРТ

1. Фрагмент ікони Страшного Суду з с. Мшанець (пер. пол. XV ст.), з колекції Національного Музею ім. Митрополита Андрея Шептицького у Львові.

2. Зображення місцевості Malvasia, (Frederick De Wit, (1680, Amsterdam). Оригінал: The Hebrew University of Jerusalem and The Jewish National and University Library, http://historic-cities.huji.ac.il/greece/monemvasia/maps/de_wit_1680_monemvasia.html

3. Зображення греків підданих Туреччини в XVI ст. [Illustrations de Les navigations, rййgrinations et voyages faits en la Turquie par Nicolay, Nicolas de (1517-1583). Guillaume Silvius (Anvers): 1576-1577. Bibliothique Nationale de France, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b20000337/f16.item>

4. Зображення мешканців Кандії: греків та турок: *Illustrations de Relation d'un voyage du Levant*. Joseph Pitton de Tournefort, aut. du texte Aubriet, Claude (1665-1742). 1718 р. Bibliothique Nationale de France, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b23005662/f72.item>

5. Фортеця Ретімно. Fortezza di Rettimo. 1651. da Marco Boschini, (1613-1678). Bibliothique Nationale de France, дйpartement Cartes et plans, GE DD-2987 (6326).

6. Шляхи транспортування товарів за напрямком о. Крит — Львів, (авт. Д. Лукін).

7. Зображення купецького возу XVI ст. Дно бочки, (Zygmunt Gloger, *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, (t. 2), 242).

8. Зображення естампу печатки єпископа Арсенія Еласонського (ЛІМ).

9. Зображення Єрусалиму, 1696 р. (худ. І. Малиновський), ЛГМ ім. Б. Возницького

10 (а, б). Зображення греків, підданих Венеції. Автор: Cesare Vecellio (1521?-1601). *De gli habiti antichi, e moderni di diverse parti del mondo libri due* : [estampe] fatti da & con discorsi da lui dichiatati 1590. Bibliothique Nationale de France, дйpartement Estampes et photographie, 4-OB-12.

Перелік ілюстрацій і карт

11. Портрет Антонія-Кароля Корнякта, худ. Martino Altomonte, ЛГМ ім. Б. Возницького.
12. Епітафія Маріанни Афендик 1700 р. худ. Ю. Шимонович (Семигоновський) (?), ЛГМ ім. Б. Возницького.
13. Портрети Олени Антонівни Афендик та Тетяни Катеринич, (худ. Тарас Шевченко, 1846).
 - 14 (а, б). Портрети Константина Корнякта. ЛІМ, (Ж-1665), (Ж-1503).
15. Зображення Кандії. 1676 р. Автор: Beaulieu, Sïbastien de (1612?-1674). Bibliothique nationale de France, dйpartement Cartes et plans, GE SH 18 PF 224 DIV 1 P 14 D.
16. Зображення палацу родини Корняктів, (Львів, пл. Ринок, 6).
17. Епітафія Михайла Корнякта (XVI ст.), Костел Санта Марія Аркоелі, (S. Maria in Arcoeli, Roma); Портрет Олександра Корнякта, ЛІМ (ЛІМ, Ж-1667).
18. Копія сторінки № 3 з книги “Альбом” (Львів, 1586). Список засновників Ставропігійського братства, ЛІМ.
19. Портрет Константина Корнякта 1926-1930 рр. авт. П. Холодний, Церква Успіння Пресвятої Богородиці (Руська).
20. Портрет Константина Корнякта молодшого, ЛІМ.
21. Карта маєтностей, на території Руського Воєводства що перебували у власності родин Корняктів та Папар, (авт. Д. Лукін).
22. Фрагмент гербу Корняктів. ЛІМ; Фото монастиря в м. Пшеворськ, де був похований К. Корнякт, (власне фото автора).
23. Зображення титульної сторінки панегірика на честь Кароля Корнякта (1672 р.).
24. Епітафія купця Марка Лангіша XVI ст. Церква Св. Онуфрія, Львів (власне фото автора).
25. Портрет молодої жінки, котру описують як Варвара Лангишівна (Пелагея Афендик (?), ЛІМ.
26. Натрунний портрет “Грека Мано”, ЛІМ.
27. Натрунний портрет “Юрій Папара”, ЛІМ.
28. Гробівець родини Папар, ЛКП Музей “Личаківський цвинтар” (власне фото автора).
29. Герби грецьких родин.
30. м. Ретімно. Невідомий автор (перша половина XVII ст.) ратуша м. Ретімно

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ЛИЛЬО Ігор Миколайович

**ГРЕКИ НА ТЕРИТОРІЇ РУСЬКОГО
ВОЄВОДСТВА У XV-XVIII СТ.**

Монографія

Редактор *А. М. Габрук*
Технічний редактор *С. З. Сенік*
Комп'ютерне верстання *Л. М. Семенович*
Коректор

Формат 60×90 ¹/₁₆. Умовн. друк арк. 24 + 2,0 вкл.
Тираж 300 прим. Зам.

Львівський національний університет
імені Івана Франка
79000 м. Львів, вул. Університетська, 1

Свідоцтво
про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК № 3059 13.12.2007 р.

Видруковано з готових діапозитивів
у книжковій друкарні "Коло".
82100, Львівська обл., м. Дрогобич, вул. Бориславська, 8.

Свідоцтво
про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серії ДК № 498 від 20.06.2001 р.

1. Фрагмент ікони Страшного Суду з с. Мшанець (пер. пол. XV ст.), з колекції Національного Музею ім. Митрополита Андрея Шептицького у Львові.

2. Зображення
міцевості Malvasia,
(Frederick De Wit, 1680,
Amsterdam). Оригінал:
The Hebrew University of
Jerusalem and The Jewish
National and University
Library, [http://historical-
cities.huji.ac.il/greece/
monemvasia/maps/de_
wit_1680_monemvasia.
htm](http://historicalcities.huji.ac.il/greece/monemvasia/maps/de_wit_1680_monemvasia.htm)

3. Зображення греків,
підданих Туреччини в XVI ст.
[Illustrations de Les navigations,
pérégrinations et voyages faits en la
Turquie par Nicolay, Nicolas de (1517-
1583). Guillaume Silvius (Anvers):
1576-1577. Bibliothèque Nationale
de France, [https://gallica.bnf.fr/
ark:/12148/btv1b20000337/f16.item](https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b20000337/f16.item)

4. Зображення мешканців Кандії: греків та турок: *Illustrations de Relation d'un voyage du Levant*. Joseph Pitton de Tournefort, aut. du texte Aubriet, Claude (1665-1742). 1718 p. Bibliothèque Nationale de France, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b23005662/f72.item>

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

5. Фортеця Ретімно. Fortezza di Rettimo. 1651. da Marco Boschini, (1613-1678). Bibliothèque Nationale de France, département Cartes et plans, GE DD-2987 (6326).

6. Шляхи транспортування товарів за напрямком о. Крит — Львів, (авт. Д. Лукін).

7. Зображення купецького
возу XVI ст. Дно бочки,
(Zygmunt Gloger,
*Encyklopedia staropolska
ilustrowana*, (t. 2), 242).

8. Зображення естампу печатки
єпископа Арсенія Еласонського
(ЛІМ).

9. Зображення Єрусалиму, 1696 р.
(худ. І. Малиновський), ЛГМ ім. Б. Возницького

10 (а). Зображення греків, підданих Венеції. Автор: Cesare Vecellio (1521?-1601). De gli abiti antichi, e moderni di diverse parti del mondo libri due : [estampe] fatti da & con discorsi da lui dichiarati 1590. Bibliothèque Nationale de France, département Estampes et photographie, 4-OB-12.

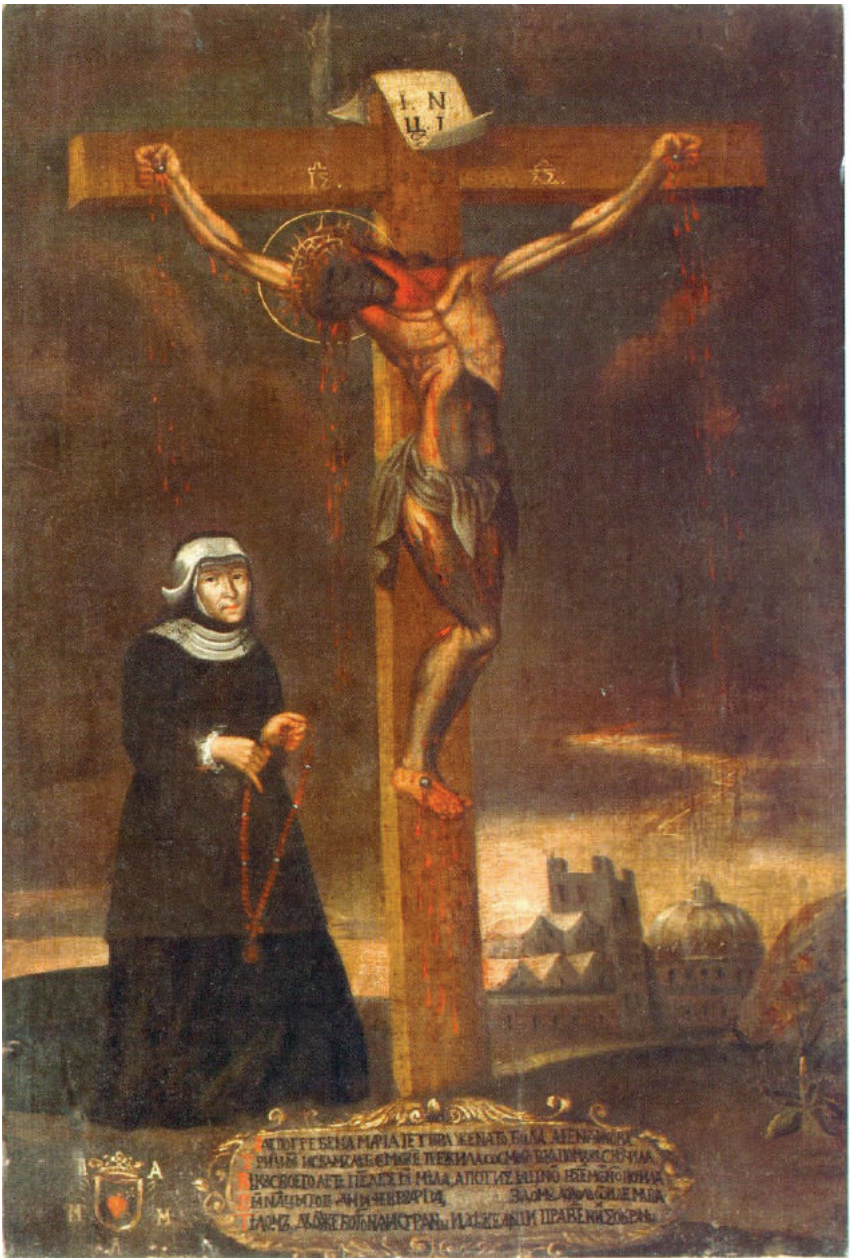
Source: gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

10 (б). Зображення греків, підданих Венеції. Автор: Cesare Vecellio (1521?-1601). De gli abiti antichi, e moderni di diverse parti del mondo libri due : [estampe] fatti da & con discorsi da lui dichiarati 1590. Bibliothèque Nationale de France, département Estampes et photographie, 4-OB-12.

11. Портрет Антонія-Кароля Корнякта, худ. Martino Altomonte,
ЛГМ ім. Б. Возницького.

12. Епітафія Маріанни Афендик 1700 р. худ. Ю. Шимонович (Семигоновський) (?),

142. ПОРТРЕТ О. А. АФЕНДИК.
Львівськ. [18.11—IV] 1846.

141. ПОРТРЕТ Т. П. КАТЕРИНИЧ.
Львівськ. [18.11—IV] 1846.

13. Портрети Олени Антонівни
Афендик
та Тетяни Катеринич,
(худ. Тарас Шевченко, 1846).

14 (а). Портрети Константина Корнякта. ЛІМ, (Ж-1665), (Ж-1503).

14 (б). Портрети Константина Корнякта. ЛІМ, (Ж-1665), (Ж-1503).

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

15. Зображення Кандії. 1676 р. Автор: Beaulieu, Sébastien de (1612?-1674).
Bibliothèque nationale de France, département Cartes et plans, GE SH 18 PF
224 DIV 1 P 14 D.

16. Зображення палацу родини Корняків, (Львів, пл. Ринок, 6).

17. Епітафія Михайла
Корнякта (XVI ст.), Костел
Санта Марія Аркоелі,
(S. Maria in Arcoeli, Roma);

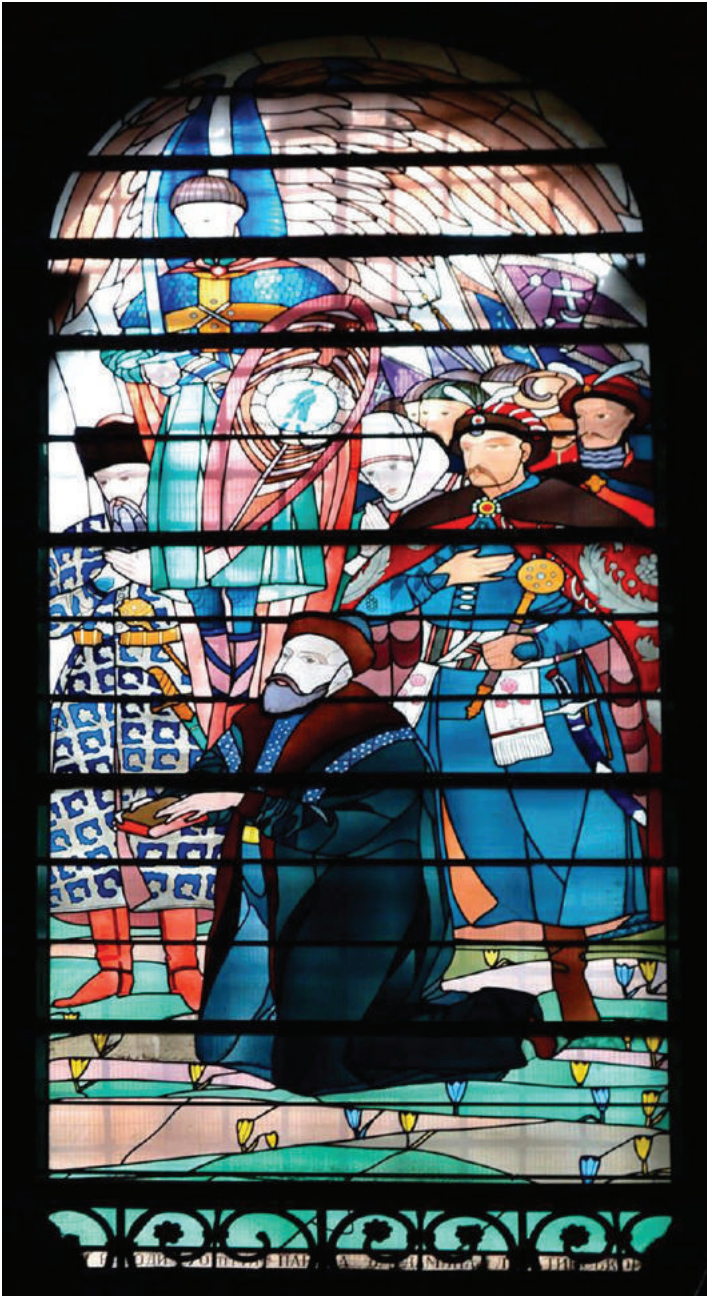

Портрет Олександра Корнякта, ЛІМ (ЛІМ, Ж-1667).

187 3. 3. роуиъ ѿб. а. ф. п. с. :
† СОСТОПОРАТНЫ СЕ ФУНДУШЕ
БРАСКИ, ЗДЕ БИТИЕ ТУНА
ПРАКИМА СТИШАТО ПАТРИАХА
ВЕЛИКА АНТИХА. ѿ а ѿ
ИЕРЕМИЕ СТИШИ ТУНО
ПРИЛЕЖНЫ
ИДЕ ИМЕНА СІА СЪТЬ.
АЛЕХЕ МАЛЕШИ:
ДРОДЕ
КРИСТАТИ КОРАИСТО:
ИВАНН ДЕМИДОВИ КРАСОВСКИ:
ЛВІА ГРИКЪЕВИЧ ПЪЛЪ:
МАНОИДЪ АРФАКИСЪ МАРИНСТО:
КОРЕ КИЗЛИ РОГАТИКЪ:
ИВАНН КИЗЛИ РОГАТИКЪ:
ИВАНН ЗЕМЬКОВИЧ:
ИВАНН БРЪХАНСКИ

18. Копія сторінки № 3 з книги "Альбом" (Львів, 1586).

19. Портрет Константина Корнякта 1926-1930 рр. авт. П. Холодний, Церква Успіння Пресвятої Богородиці (Руська).

20. Портрет Константина Корнякта молодшого, ЛІМ.

22. Фрагмент гербу Корняків. ЛІМ;

Фото монастиря в м. Пшеворськ, де був похований К. Корнякт,
(власне фото автора).

Ná Herb Domu Ich Mościow Pánow
B E Ł Z E C K I C H.

Sliskie szczęście, niesliskie kiedy wrowane:
Jásna Cnota, Iásnieysza gdy polerowane
Złoto, zdoBi Herbowny KRZYŻ Domu czyiego
Aweienna Podkowa zdawná ztwardzonego
Więc w tym domu gdzie widzisz, KRZYŻ złoty z Podkowá,
Cnota Iásność, Fortuná ma Iásność Szalowa.

23. Зображення титульної сторінки панегірика на честь Кароля Корнякта (1672 р.).

24. Епітафія купця
Марка Лангіша
XVI ст. Монастир
Св. Онуфрія, Львів
(власне фото автора).

25. Портрет молодої жінки, котру описують як Варвара Лангишівна (Пелагея Афендик (?), ЛІМ.

26. Натрунный портрет “Грека Мано”, ЛІМ.

27. Натрунный портрет “Юрій Папара”, ЛІМ.

28. Гробівці родини Папар, ЛКП Музей “Личаківський цвинтар”
(власне фото автора).

Герб
Афендик

Герб
Корнякта

29. Герби грецьких родин

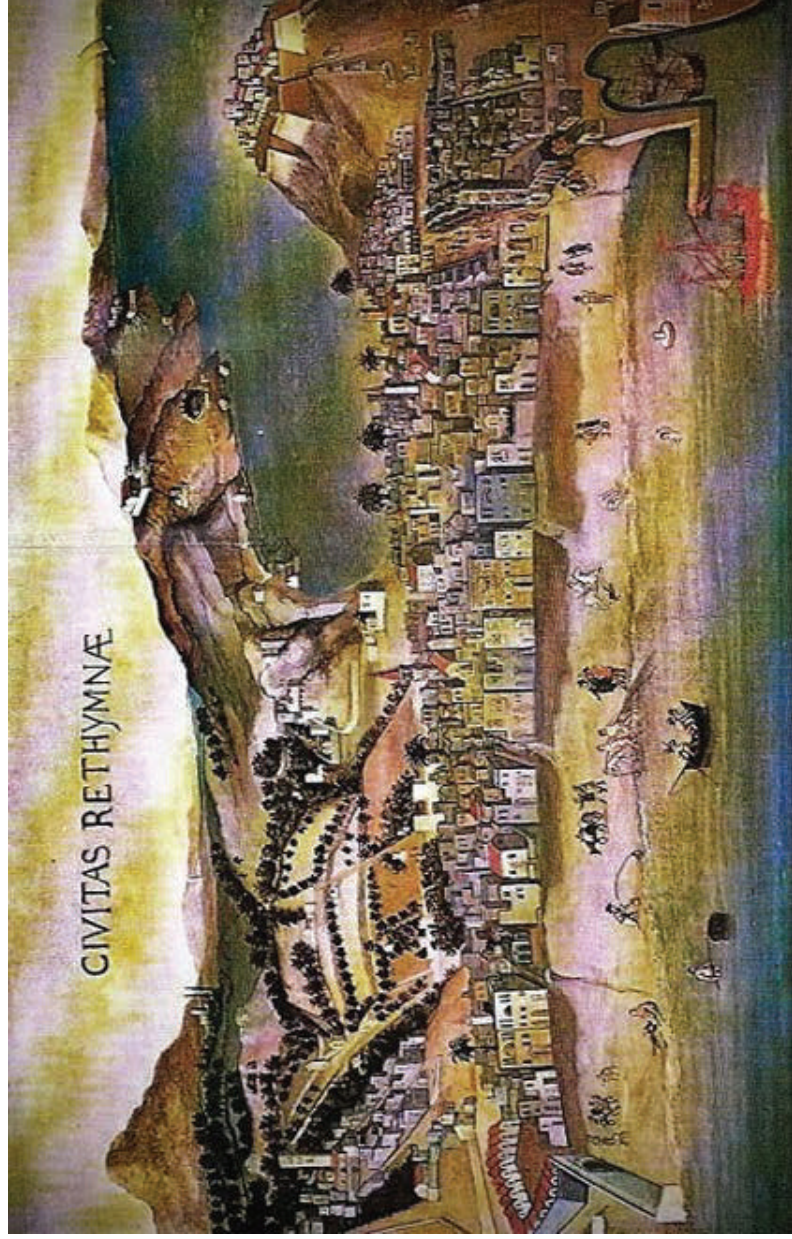
Герб
Папара

Герб
Папара

Герб
Мазаракі

30. м. Ретімно. Невідомий автор (перша половина XVII ст.) ратуша м. Ретімно